ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΔΙΟΝΥΣΗ Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΩΝ «ΓΚΡΙΚΟ» ΤΟΥ ΣΑΛΕΝΤΟ.

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: **ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΙΑΓΚΟΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ**

ΑΘΗΝΑ 2003

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχοι - Κεντρική Αντίληψη - Χρησιμότητα έρευνας (σσ. 5-12).
Μεθοδολογία (σσ. 13-15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

1.1. Οι πρώτοι Έλληνες στη Νότιο Ιταλία - Οι Ιστορικές Πηγές (σσ. 16-23).
1.2. Η παρουσία των Ελλήνων στους Βυζαντινούς Χρόνους (σσ. 24-28).
1.3. Η παρουσία των Ελλήνων στους Μεταβυζαντινούς χρόνους (σσ. 29-30).
1.4. Η Θρησκεία των Ελληνοφώνων (σσ. 31-44).
1.5 Πληθυσμιακοί πίνακες των Ελληνόφωνων Χωριών (σσ. 45-46).
1.6. Ταραντίσμο: το πολιτιστικό «δάγκωμα» διαμέσου των αιώνων (σσ. 47-58).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΠΕΡΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ

2.1. Η Μειονότητα: έννοια - ορισμός (σσ. 59-65).
2.2. Εθνικά σύνορα - πολιτισμός και γλώσσες μειονοτήτων(σσ. 66-76).
2.3. Η προστασία της Μειονοτικής Ταυτότητας: η Πολιτική Διάσταση της Σύμβασης - Πλαισίου (σσ. 77-86).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑ

3.1. Τα σχολικά εγχειρίδια στη μειονότητα- το διδακτικό προσωπικό (σσ. 87-93).

3.2. Η Α/θμια και Β/θμια Εκπαίδευση - το Νηπιαγωγείο - Τμήματα Ενηλίκων Μαθητών (σσ. 94-100).

3.3. Το Γενικό Εκπαιδευτικό Σύστημα - Συμπεράσματα (σσ. 101-110).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΜΜΕ ΚΑΙ ΑΣΚΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ

4.1. Προσχολική εκπαίδευση και Μ.Μ.Ε (σσ. 111-115).

4.2. Η κρατική τηλεόραση (σσ. 116-125).

4.3. Η ηλεκτρονική επεξεργασία της διαλέκτου «Γκρίκο»(σσ. 126-136).

4.4. Ίντερνετ: το κανάλι της γνώσης (σσ. 137-159).

4.5. Η ισχύς των Μ.Μ.Ε (σσ. 160-172).

4.6. Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε στη διαμόρφωση συνείδησης - κοινής γνώμης(σσ. 173-190).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

5.1. Η Γλώσσα (σσ. 191-214).

5.2. Η έννοια της Παιδείας και η σημασία της Εκπαίδευσης (σσ. 215-220).

5.3. Ιστορική Διάσταση και Γλωσσική Πολιτική(σσ. 221-236).

5.4. Γλώσσες και παγκοσμιοποίηση στην Ευρώπη(σσ. 237-245).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

6.1. Εθνικές Ταυτότητες και Ευρωπαϊκή Συνείδηση (σσ. 246-250).

6.2. Ο σεβασμός των ιδιαιτεροτήτων - Επίσημα κείμενα και πραγματικότητα (σσ. 251-256).

6.3. Η Πολιτισμική Συνείδηση (σσ. 257-262).

6.4. Ο ρόλος της υλικής και της πνευματικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς (σσ. 263-268).

6.5. Η άσκηση της Πολιτιστικής Πολιτικής σε Εθνικό Επίπεδο(σσ. 269-278).

6.6. Ένα πολύχρωμο ψηφιδωτό – Ευρωπαϊσμός και Ευρώπη (σσ. 279-299).

6.7. Ο ρόλος των κυβερνήσεων όσον αφορά την προστασία, την προαγωγή και την προώθηση της Πολιτιστικής Πολυμορφίας, Ταυτότητας και Κληρονομιάς - Προτάσεις για σύσταση Διεθνούς Οργάνου με αντικείμενο την προώθηση της Πολιτιστικής Πολυμορφίας (σσ. 300-312).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Πίνακες - Έγγραφα - Κατάλογος Βασικών Ονομάτων - Κατάλογος Ονομάτων/ συνεντεύξεις - μαρτυρίες - Πηγές (σσ. 313- 455).

Βιβλιογραφία (σσ. 456-487).

- Η μετακίνηση από μια πολυπολιτισμική θεώρηση της γλώσσας και της διαφοράς σε μια κοινωνική θεώρηση της, σ. 201-202, υπ. 288.
- Η γλώσσα ως ιστός του έθνους,σ.202-204.
- Η γλώσσα ως ταξινομική αρχή, σ. 205-206.
- Ο γλωσσικός αφελληνισμός, σ.207.
- Η γλωσσική παράδοση, σ. 208-210.
- Το ευρωπαϊκό έτος γλωσσών, σ. 210-211, υπ. 306.
- Συμπεράσματα, σ. 213-214.
- Ο πολιτισμικός ιμπεριαλισμός και η πτώχευση της γλωσσικής κληρονομιάς των λαών, σ.217-220, υπ. 314 & 315.
- Η οικονομική και πολιτισμική παγκοσμιοποίηση & η ανάγκη επαναβεβαίωσης της γλώσσας(μας), σ.222-224.
- Επιβολή της πολυγλωσσίας ή μονόδρομος της μονογλωσσίας; σ.225-227.
- Γλωσσική παρέμβαση στην ΕΕ για την προστασία των ομιλουμένων γλωσσών & διαλέκτων, σ. 228-231.
- Euromosaic/οικουμενική διακήρυξη των γλωσσικών δικαιωμάτων, σ.232-233.
- Η γλωσσική πολυμορφία, σ.234-236.
- Η συμβολή τη ΕΕ στη διάσωση των επιμέρους πολιτισμών των κρατών - μελών της/οι θέσεις του S. Huntington, σ. 238-241.
- Η στρατηγική διάπλαση της ευρωπαϊκής ταυτότητας, σ. 242-243.
- Η δυναμική της μετάφρασης, σ. 244-245.
- Η γλώσσα σύμφωνα με τους Herder & Fichte, σ. 247-249.
- Η γλωσσική παράδοση, σ. 250, υπ. 361.
- Ο σεβασμός των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, σ. 252-253.
- Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας, σ. 255-256.
- Η πολυπολιτισμική συνείδηση, σ. 257-259.
- Πολιτισμός και κουλτούρα, σ.260-262.
- Η γλώσσα ως μορφή και όργανο σκέψης, σ. 263.
- Η διάλεκτος ως ιστορικό ον, σ. 264-265.
- Η αναγκαιότητα της γλωσσικής ποικιλότητας, σ. 266-268.
- Η υπεράσπιση της πολιτιστικής ταυτότητας σε εθνικό επίπεδο, σ. 269-272.
- Διαφορά μεταξύ επικοινωνιακής και πολιτιστικής πολιτικής, σ. 273-274.
- Ένα κρατικό σχέδιο δράσης για τον πολιτισμό, σ. 275-278.
- Εθνοκεντρικοί μεγαλοϊδεατισμοί - εθνική υποκουλτούρα - γκρίζος κοσμοπολιτισμός και πολιτιστική πολιτική, σ. 279-280.
- Το παράδειγμα της έκθεσης της Βενετίας, σ. 281-287.
- Στόχοι και προτεραιότητες με τη Διασπορά- ο ρόλος των ΜΜΕ, σ. 289-292.
- Για ένα κόσμο ανοικτών πολιτιστικών συνόρων, σ 295-299.
- Το δίκαιο της γλωσσικής ελευθερίας, σ. 301-302.
- Η διαφύλαξη των γλωσσικών ταυτοτήτων/πεδίο δράσης - προτάσεις, σ. 306-312.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

- Μείζων ελληνισμός, σ. 20-21 & 21-22, υποσημειώσεις 38 & 40.
- Γλώσσα και ελληνικό παρελθόν(εδαφική ή γλωσσική στοιχειοθέτηση;), σ. 27-28.
- Θρησκευτική ελευθερία, σ. 44, υπ. 97.
- Αληθινή πατρίδα είναι κατ' ουσίαν η γλώσσα, σ. 66, υπ. 117-118.
- Ο εθνικισμός ως *σωσίβια λέμβος*, σ. 68, υπ. 122.
- Τα πολιτισμικά δικαιώματα, σ.70, υπ.123.
- Περιφερειακός πολιτισμός και γλώσσα, σ. 71.
- Τα γλωσσικά δικαιώματα, σ.71-72.
- Τα γλωσσικά σύνορα, σ.72-73
- Το δικαίωμα στη χρήση της μητρικής γλώσσας των ελληνόφωνων, σ. 73-74.
- Ισοτιμία γλωσσών/διγλωσσία/πολυγλωσσία. Η γλώσσα ως φορέας συλλογικής συνείδησης ενός λαού ή μιας πληθυσμιακής ομάδας, σ. 74-75.
- Ο ευρωπαϊκός χάρτης περιφερειακών & μειονοτικών γλωσσών(Συμβούλιο Ευρώπης 1992), σ. 77.
- Το φυσικό δίκαιο, σ. 77-78, υπ. 141.
- Οι τρεις κατηγορίες δικαιωμάτων που αφορούν τη γλώσσα, την εκπαίδευση, την επικοινωνία, σ.78-79.
- Η γλωσσική και πολιτισμική διαφοροποίηση ως νέος δρόμος της διαφύλαξης των πολιτισμικών αγαθών της Ευρώπης, σ. 81, υπ. 144.
- Η προοπτική της μειονοτικής κουλτούρας, σ. 86.
- Η διδακτική της μητρικής γλώσσας, σ. 95 & 97, υπ. 163, 165, 166.
- Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση, σ. 101-102.
- Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, σ.105-107.
- Η *εθνική* διαπαιδαγώγηση, σ. 108-109.
- Ο ρόλος των ΜΜΕ στον τομέα των νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών, σ. 124-125.
- Η ηλεκτρονική λεξικογραφία, σ.126.
- Φιλογλωσσία, σ. 127-128.
- Η *βιομηχανοποίηση* της γλώσσας, σ.132.
- Ο γλωσσικός προγραμματισμός, σ. 132-133.
- Ένα μοντέλο γλωσσικού προγραμματισμού, σ. 134.
- Για μια ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική(η διάλεκτος ως ανακάλημα), σ.134,135, 136.
- Η διάλεκτος στην Απουλία και η γλώσσα των ΜΜΕ, σ.180-181.
- Η διάλεκτος ως σύμβολο σύγκρουσης, σ. 186-187.
- Το οικονομικό κόστος της πολυγλωσσίας στην Ε.Ε, σ. 189-190.
- Ο όρος γλώσσα, σ. 191-192
- Ο όρος μειονοτική γλώσσα(ο ευρωπαϊκός χάρτης μειονοτικών γλωσσών) σ. 192-193.
- Σχέση γλώσσας και διαλέκτου, σ. 193.
- Γλωσσική διατήρηση/διγλωσσία/γλωσσική υποχώρηση, σ. 194.
- Η γλωσσική υποχώρηση στο Σαλέντο, σ. 194-195.
- Ο γλωσσικός θάνατος στην Απουλία- τα αίτια, σ. 195-197, υπ. 280, 281.
- Πολιτισμική ταυτότητα και εθνικές γλώσσες, σ. 148-199.
- Η φυσικοποίηση της γλωσσικής/πολιτισμικής πολυμορφία, σ. 200-201.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«...βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και δεν μπορείς εσύ χωρίς αυτούς και δεν μπορεί αυτοί χωρίς εσένα. Βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και ανάγκη πάσα να τους αντικρίσεις, τη μορφή σου αν θέλεις ανεξάλειπτη να είναι στον αιώνα».

Οδυσσέας Ελύτης[1]

Μια προσωπική εμπειρία, και συγκεκριμένα η απασχόληση μου επί τρία χρόνια τη χρονική περίοδο 1987 – 1990, ως καθηγητής της Ελληνικής Γλώσσας στο Ελληνικό Σχολείο «Γιάννης Τσαρούχης»[2] στο Δήμο του Μαρτάνο - Νομαρχία Απουλίας στην Κάτω Ιταλία, μου επέτρεψε να ζήσω από κοντά μία πραγματικότητα που παραμένει άγνωστη σε πολλούς. Είναι σε σχετικά λίγους γνωστό, ότι στη γη του Οτράντο, επαρχία του Lecce, υπάρχουν χωριά στα οποία μιλιέται ακόμα η Ελληνική γλώσσα μαζί με την Ιταλική.

Το Martano, Martignano, Melpignano, Calimera, Zollino, Corigliano, Castrignano dei Greci, Sternatia, Soleto αποτελούν τη λεγόμενη «Μικρή Ελλάδα» του Οτράντο[3]. Πέρασαν αρκετοί αιώνες, που τα Ελληνικά της Κάτω Ιταλίας αφέθηκαν στα χέρια του λαού χωρίς τη βοήθεια, την καλλιέργεια από μέρους των ειδικών, των επιστημόνων. Τα Ελληνικά είναι απομεινάρι της Αρχαίας Ελληνικής Διαλέκτου που μιλιόταν στη Μεγάλη Ελλάδα κατά ορισμένους ερευνητές (Rohlfs[4]),

---

[1] Ελύτης Οδυσσέας, *Το Άξιον Εστί,* Ίκαρος, Αθήνα 1952, σ. 41.

[2] Το όνομα *Γιάννης Τσαρούχης* δόθηκε προς τιμή του ζωγράφου Γιάννη Τσαρούχη, που διέθεσε σημαντικό χρηματικό ποσό για την ίδρυση του Σχολείου.

[3] Στον Άτλαντα του Σαλέντο του γεωγράφου Pacelli (1807), η ζώνη της Ελλάδας του Σαλέντο (Grecia Salentina), αποτελείται από δεκατρία χωριά: Calimera, Martignano, Martano, Castrignano dei Greci, Melpignano, Cannole, Cursi, Corigliano, Cutrofiano, Bogliano, Soleto, Sternatia, Zollino. Βλ. Costantini - Manni - Cazzato, *Martano, Dal medioevo Bizantino all' eta contemporanea*, Congedo, Galatina 1995, p. 14. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι μέχρι τον περασμένο αιώνα περιλαμβάνονταν και τα χωριά: Sogliano, Cutrofiano, Cursi, Cannole, Carpignano, Caprarica. Βλ. Παράρτημα ΙΙ - πίνακας 4.

[4] Ο γερμανός γλωσσολόγος Gerhard Rohlfs από το 1921 πραγματοποίησε σημαντικές μελέτες στη Grecia Salentina διατυπώνοντας την υπόθεση, που στήριξε σε πειστικά επιχειρήματα, πως οι σύγχρονες νεοελληνικές διάλεκτοι του Σαλέντο, υπήρξαν η φυσική εξέλιξη της γλώσσας, που μιλιόταν σ' εκείνα τα μέρη την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας - όπως συμφωνούν και οι: Domenicano Tondi και ο καθηγητής Salvatore Sicuro. Βλ. περισ. Rohlfs G., *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Congedo, Galatina 1974 και Tondi Domenicano, *Glossa: la lingua greca del Salento*, Cressati, Bari 1935.

μιας γλωσσικής παράδοσης χωρίς διακοπή του Ελληνισμού της Μεγάλης Ελλάδας, ο οποίος επέζησε στον Ιταλικό Νότο ύστερα από αλλεπάλληλες επιδρομές αλλοεθνών και αλλόγλωσσων εισβολέων (Νορμανδοί, Γότθοι, Λογγοβάρδοι, Σαρακηνοί), επιδρομές που κράτησαν πολλούς αιώνες ή κατά άλλους (Morosi[5]) έχουν Βυζαντινή προέλευση.

Σύμφωνα με την άποψη αυτή η μετοικεσία τους άρχισε από τον 6ο αιώνα μ.Χ και διήρκεσε κατά διαλείμματα έως τον 12ο αιώνα μ.Χ. Επρόκειτο κυρίως περί βυζαντινών στρατιωτών, απωθημένων από τον αργό, αλλά εξακολουθητική εκμηδένιση των διαφόρων εκδηλώσεων της Βυζαντινής παρουσίας στην Κάτω Ιταλία ή και από εικονολάτρες κατατρεγμένους από τον Λέοντα Γ΄ Ίσαυρο τον 8ο αιώνα μ.Χ. Η γλώσσα αυτή φύλαξε ένα ουσιαστικό γνώρισμα, που οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η γλωσσική συγγένεια ανάμεσα στους ανθρώπους του Ελλαδικού και του Σαλεντίνικου χώρου είναι ολοφάνερη.

Όποια όμως εκδοχή και αν δεχτούμε είναι προφανές, ότι οι άνθρωποι που μιλάνε την Ελληνοσαλεντίνικη γλώσσα ανήκουν στον ίδιο πολιτισμό, έχουν την ίδια πολιτισμική καταγωγή με τους ανθρώπους που κατοικούν τώρα, στους νεώτερους χρόνους, τον Ελληνικό χώρο της Ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου θάλασσας. Η δε γλώσσα των ανθρώπων αυτών, σύμφωνα με τους Γλωσσολόγους, αποτελεί τμήμα της Ελληνικής Γλώσσας. Η διάλεκτος αυτή είναι ομοιόμορφη και ενιαία στις γενικές γραμμές της υφής της και έχει, τώρα, σαν κέντρο τον Δήμο του Μαρτάνο, στο Σαλέντο[6].

Σήμερα όμως διαπιστώνεται, ότι η γλώσσα του τόπου και μαζί της η ελληνική συνείδηση ξεχνιέται, γιατί η μικρή αυτή γλωσσική νησίδα έχασε εδώ και δεκαετίες τη δυνατότητα ανανέωσης του γλωσσικού και γενικά εκφραστικού υλικού της[7].

---

[5] Ο Giorgio Morosi(*Studi sui dialetti greci della terra d' Otranto*, Lecce 1870), ο Oronzo Parlangeli(*Sui dialetti romanzi e romaici del Salento*, Ist. Lombardo di Scienze e Lettere, Lecce 1953), ο Paolo Stomeo(*Racconti greci inediti di Sternatia - la nuova Ellade*, Matino 1980), ο Rocco Aprile(*Grecia Salentina*, Capone, Cavallino 1978) υποστήριξαν πως το Γκρίκο είναι μια γλώσσα καθαρά βυζαντινής προέλευσης, που διαφοροποιείται ουσιαστικά από τα αρχαία ελληνικά, όπως συμβαίνει ανάμεσα στην ιταλική γλώσσα και τα λατινικά. Βλ. Παράρτημα ΙΙΙ- Κατάλογος Βασικών Ονομάτων.

[6] Η ελληνοσαλεντίνικη αυτή γλώσσα πλησιάζει πολύ στη σύγχρονη ελληνική (δημοτική) και έχει αναλογίες με τη διάλεκτο της περιοχής του Bova στην Επαρχία του Reggio Calabria.

[7] Ολόκληρη η περιοχή του Σαλέντο, πέρασε από τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στη χρήση των λατινικών και ιταλικών μετέπειτα, όσον αφορά το σύστημα της κοινωνικής επικοινωνίας.

Η πολιτιστική ανάπτυξη ενός λαού και ενός τόπου βελτιώνεται στο βαθμό που σέβεται τις γλωσσικές και πολιτιστικές μειονότητες, διότι αποτελεί μια μακροχρνια και αναντικατάστατη επένδυση για την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και την πρόοδο γενικότερα της κοινωνίας. Αποτελεί προϋπόθεση για την παραπέρα συνολική - και όχι πλέον μονομερή - ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό. Με αυτά τα δεδομένα θα πρέπει να διαμορφώνεται ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο. Η δημιουργία νέων δομών και θεσμών δεν μπορεί να παραλείπει τέτοια δεδομένα.

Για να επιτευχθούν όμως οι στόχοι είναι αναγκαία η ανάπτυξη των απαραίτητων δικτύων(δεδομένου ότι σήμερα ο πολιτισμός θεωρείται ως ένα πολλαπλό ανοικτό δίκτυο το οποίο συγκροτείται από ένα πλήθος τοπικών, περιφερειακών, εθνικών και διεθνών υποδικτύων, τα οποία βρίσκονται σε αλληλόδραση, προκειμένου να υπερνικηθεί η έντονη τάση εσωστρέφειας). Η έννοια της αυτοδύναμης πολιτισμικής ανάπτυξης δεν αφήνει εκτός τις γλωσσικές πολιτιστικές μειονότητες.

Η προσπάθεια αυτή, όπως είναι ευνόητο προϋποθέτει την ενίσχυση του προϋπολογισμού, που αφορά τον πολιτισμό σε σχέση με το ΑΕΠ, χωρίς να χρειάζονται απαγορευτικά σε μέγεθος ποσά.

Στη συγγραφική διαδρομή της διατριβής αυτής, μιας δοκιμαστικής απόπειρας εφαρμογής αναζητήσεων, που χρονολογούνται απ' το 1986, αναζητήσεων θεωρητικών και μεθοδολογικών ενός μυούμενου, ο οποίος διαισθάνεται και κατά κάποιο τρόπο επιθυμεί η μαθητεία του στα Γράμματα να είναι μια διαρκής μύηση, οφείλω να μνημονεύσω και να ευχαριστήσω αυτούς που καθόρισαν τη διαδρομή μου:

Τους Ελληνόφωνους της Κάτω Ιταλίας για τη μετάδοση της πλούσιας έκφρασης ψυχισμού τους και την αμετακίνητη για αιώνες πίστη τους στη Γλώσσα, στη «Λαλιά».

Την καθηγήτρια κ. Κακαβούλια Μαρία για την πολύτιμη βοήθεια της στην προετοιμασία του κεφαλαίου που αναφέρεται στην Γλώσσα, τη δυνατότητα που μου έδωσε να δω καθαρότερα και σε επιστημονική προοπτική, αρκετά σημεία του ζητήματος αυτού.

Τον καθηγητή κ. Γιάγκο Ανδρεάδη, που με δίδαξε στα σεμινάρια του, ότι τα θεωρητικά σχήματα και συστήματα οφείλουν να έχουν τις ρωγμές της αμφισβήτησης[8], όπου διαχέεται το φως της αλήθειας, όπως ακριβώς και η ανυμαίνεος

Αντιγόνη είχε το θράσος να ρίξει λίγους κόκκους σκόνης και να διεκδικήσει την πράξη της αυτή μπροστά στο βασιλιά Κρέοντα.

Τον καθηγητή κ. Χριστόδουλο Γιαλλουρίδη, που με δίδαξε να επιλέγω ορθότερα τις προϋποθέσεις και τους όρους της ιστορικής αλήθειας και των πραγματικών γεγονότων και κυρίως την αγάπη για τον Αγώνα, όπου ξεκάθαρα ορίζονται η συνείδηση, η συναίσθηση και οι αξίες για το τι μάχεται κανείς[9].

Τον καθηγητή κ. Στέφανο Ροζάνη[10], διότι με βοήθησε να νιώσω καλύτερα πως οι άλλοι άνθρωποι υπάρχουν στη σκέψη μας, όπως και εμείς υπάρχουμε στις σκέψεις των άλλων ανθρώπων. Αυτές οι σκέψεις διαφέρουν μεν στα συνειδητά βιώματα, αλλά έχουν ένα κοινό σημείο, την κοινή συνείδηση που είναι ομοιόμορφη, αποτελεί έκφραση της επικοινωνίας και βασίζεται στις κοινές σκέψεις των ανθρώπων.

Με αυτό τον τρόπο είναι εφικτό να επιτύχουμε την εγκατάλειψη των δικών μας προκαταλήψεων προκειμένου να ανακαλύψουμε την πολλαπλότητα της αλήθειας ανάμεσα από τα πολλαπλά οπτικά πρίσματα των δρώντων προσώπων της κοινωνικής σκηνής και το νόημα της αλήθειας τους:

Μια φιλοσοφία χωρίς προκαταλήψεις επιτρέπει πάντα το να κατέχει κανείς την αρετή μιας καινούργιας όρασης.

---

[8] *Νιώθω ότι υπάρχει πατρίδα εκεί που υπάρχει όλη η αλήθεια. Δεν καταστρέφει τις πατρίδες η αλήθεια.*
Γιάγκος Ανδρεάδης

[9] *Πατρίδα είναι ένα κομμάτι ιστορίας που το κουβαλώ μέσα μου.*
Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης

[10] *Πατρίδα σημαίνει το «Γενέθλιον», το οποίο δεν μπορεί να υπάρξει παρά ως υπέρβαση της Πατρίδας.*
Στέφανος Ροζάνης

ΣΤΟΧΟΙ – ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ – ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο στόχος της διατριβής αυτής είναι να διερευνήσει τους προσανατολισμούς και στόχους γενικούς και ειδικούς της Ελληνικής Πολιτείας, όσον αφορά τους «Ελληνόφωνους εκτός Ελλάδος» καθώς και τα μέσα τα οποία μετέρχεται στην προσπάθεια διείσδυσης στο χώρο αυτό. Η παρούσα διατριβή αναφέρεται στην ελληνόφωνη γλωσσική μειονότητα της Ν. Ιταλίας στην περιοχή του Σαλέντο.

Παρουσιάζονται οι λόγοι που προκύπτει το ζήτημα συγγραφής της, για ποιο λόγο το θεωρώ σημαντικό, τι έχει γραφτεί για το θέμα, καθώς επίσης και τις υποθέσεις εργασίας που θα διερευνήσω, με λίγα λόγια τις κατευθύνσεις προς τις οποίες κινήθηκα.

Η περιγραφή των ιστορικών γεγονότων, που έλαβαν χώρα στην περιοχή αποδεικνύεται από ιστορικές πηγές που αναφέρονται και στις ενότητες της διατριβής[11], αλλά και στο παράρτημα.

Η εργασία αναφέρεται στους *ελληνόφωνους κατοίκους του Σαλέντο* και περιλαμβάνει μια σειρά θεμάτων, όπως η σημασία της γλώσσας, η μειονότητα, ο ρόλος της υλικής και πνευματικής κληρονομιάς, η πολιτισμική συνείδηση, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και η πολιτιστική πολιτική.

Στην εξέταση του ως άνω χώρου θ' αναζητηθούν πιθανά αποτελέσματα στα οποία οδηγούν συγκεκριμένες ενέργειες ή παραλείψεις της Ελληνικής Πολιτείας.

Η έρευνα θα επιχειρήσει να παρουσιάσει πολύ πιο ενδιαφέροντα συμπεράσματα απ' ότι απλώς η συγκριτική έρευνα των προϊόντων μιας ανανεωτικής ή ριζοσπαστικής αντίληψης εδώ και στις ευρωπαϊκές χώρες. Η Ελληνική Πολιτεία, ενεργό μέλος ήδη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και με ενεργή την ένταξη της στην Ο.Ν.Ε από το 2000, μπορεί να δώσει νέα διάσταση στην πολιτιστική πολιτική της με αναπτυξιακές δυνατότητες.

Κατά πόσο εσωστρεφής ή ανοικτή, κλειστή ή κοσμοπολίτικη θα υπάρξει η ελληνική πολιτιστική πολιτική, πως οι επαφές με τη διασπορά θα επιδράσουν στη Νεοελληνική Ιδεολογία; Ποια στοιχεία εκπέμπει η ελληνική δημιουργία ή διαφορετικά πως θα προσεγγίσει την Ευρώπη, ώστε να συγκρατήσει την πολιτιστική κληρονομιά; Και κάτι πολύ βασικό, ποιοι θα είναι οι όροι βάση των οποίων θα

[11] Βλ. κεφ. 1°, ενότητες 2.1 - 2.6.

λάβουν χώρα οι ανωτέρω αλληλεπιδράσεις και μεταβολές; θα μπορέσουν να προσδιορίσουν τις αξίες και τα οράματα, που εκφέρει και προτείνει ο πολιτισμικός λόγος;

Μείζων Ελληνισμός και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε), δύο δυνάμεις που θα πρέπει να συνυπάρξουν, διότι τα Μ.Μ.Ε είναι βασικός θεσμός της σύγχρονης κοινωνίας. Η αποτελεσματικότητα τους είναι πανίσχυρη, τροποποιούν βασικές έννοιες, όπως η έννοια του χώρου, του χρόνου, του τόπου, της γνώσης. Μπορούν να χαράξουν πολιτική για το κράτος (να εκπονηθούν προγράμματα για να διασωθούν, αλλά και να διαμορφωθούν ιδεολογίες). Η συνειδητοποίηση λοιπόν, ότι τα Μ.Μ.Ε είναι μία δύναμη, που αν χρησιμοποιηθεί σωστά θα μπορέσει ν' αλλάξει το «γίγνεσθαι» των «Ελληνόφωνων εκτός Ελλάδας» αποτελεί πιστεύω αυτής της μελέτης. Ο θεσμός αυτός μπορεί ν' αλλάξει το τωρινό σκηνικό, να επαναφέρει την παρακαταθήκη που χάνεται, να επιβάλλει κανόνες και να κινήσει «νήματα».

Βέβαια αυτό συνεπάγεται μια στρατηγική με πρόγραμμα, όχι εφήμερη και όχι αόριστη και χωρίς συνέχεια, άρα μη βιώσιμη. Επομένως βιώσιμη πολιτική σημαίνει πολιτική, που αποσκοπεί στην πολιτισμική ανάπτυξη και όχι σε μια προσωρινή πελατειακή σχέση. Ρόλος των Μ.Μ.Ε είναι όχι ν' αποκρύψουν την αλήθεια ή να παραποιήσουν τα δρώμενα, αλλά ν' αποκαλύψουν και να ενημερώσουν.

Θα μας απασχολήσουν ερωτήματα όπως:

Πόσος χρόνος αφιερώνεται στους «Ελληνόφωνους εκτός Ελλάδος»;

Α) Εντός της Ελλάδος β) Εκτός της Ελλάδος.

- Υπάρχει ενασχόληση σε όλες τις βαθμίδες και τους τομείς;
- Ποια τακτική θ' ακολουθηθεί;
- Υπάρχει μέριμνα ή αδιαφορία για τις ιστορικές μνήμες αιώνων;

Με τα συμπεράσματα της έρευνας:

Η Πολιτεία θ' αξιοποιήσει κατάλληλα τα Μ.Μ.Ε, ώστε να καταστούν δίαυλος επικοινωνίας με δυνατότητες εκπαιδευτικές και ιδεολογικές. Θα δοθεί σημασία στην ανάπτυξη του δημοκρατικού θεσμού, της κοινωνίας των πολιτών και της ιθαγένειας για τη δημιουργία μιας αίσθησης ταυτότητας. Μπορούμε να φανταστούμε, ότι θα υπάρξει μια ευρωπαϊκή έννοια του πολιτισμικού αγαθού;

Είναι πιο ρεαλιστικό να εργαστούμε για μια κοινή πολιτική κουλτούρα, αναγνωρίζοντας τις εθνικές και τοπικές παραδόσεις στην τέχνη και τη λογοτεχνία, όπως επίσης στην ιστοριογραφία και τα έθιμα;

Σε ποιο βαθμό σχετίζονται όλα αυτά με τα όργανα που λαμβάνουν αποφάσεις; Σε ποιες πλευρές των δικαιωμάτων του πολίτη θα πρέπει, παραδείγματος χάριν, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο να στρέψει την προσοχή του, ως δημοκρατικό αντιπροσωπευτικό σώμα;

Στην προσπάθεια μας ν' απαντήσουμε στις ερωτήσεις αυτές, πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, διότι η ανάλυση της πραγματικότητας μας επιτρέπει να διευκρινίσουμε ποιοί είμαστε και που βρισκόμαστε, ενώ ο έλεγχος της υπάρχουσας ρητορείας καθώς και των πιθανών εναλλακτικών δυνατοτήτων μπορεί να βοηθήσει να ορίσουμε «ποιοι», ως Ευρωπαίοι θέλουμε να γίνουμε.

Η ταυτότητα αποτελεί το προϊόν του συλλογικού κοινωνικού ιστού μέσα στο χρόνο. Σφυρηλατείται από τις προσδοκίες και τις παραδόσεις, όπως επίσης και από την ανταλλαγή και την αμοιβαιότητα. Η έννοια του έθνους δεν είναι καθόλου απλή[12]. Έτσι σύγχρονη εθνική συνείδηση στην Ευρώπη συχνά συνεπάγεται κατατμημένες συλλογικές συνειδήσεις, όπως επίσης και κατατμημένες κοινωνίες.

Αυτού του είδους οι αναλύσεις, οι οποίες δίνουν έμφαση στη διατήρηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, ενέπνευσαν το αίτημα για έναν Ευρωπαϊκό Πολιτισμικό Χάρτη πρόσθετο στον Κοινωνικό Χάρτη. Οι στόχοι του Πολιτισμικού Χάρτη[13] θα είναι να θεσπίσει μια νομική τάξη μέσω ενός συστήματος ποσοστώσεων, προκειμένου να προστατευτούν οι πολιτισμικές μειονότητες και να ενθαρρυνθεί ένα εξισορροπημένο δίκτυο ευρωπαϊκών πολιτισμικών σχέσεων. Αυτού του είδους προβληματισμός ευθυγραμμίζεται μ' εκείνον που αναπτύσσουν θεσμοί, όπως είναι η UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Η περιφερειακή συνείδηση δεν θα πρέπει ν' αντιμετωπιστεί σαν ένα βήμα οπισθοδρόμησης προς μία παθολογική έκφραση εθνικής συνείδησης, αλλά αντιθέτως ως μία κίνηση προς μια πιο δυναμική μορφή πολιτισμικής ολοκλήρωσης. Τα νέα πολιτισμικά ρεύματα βασίζονται στη συνεργασία μέσα στους κόλπους της εκπαίδευσης, των μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και των Τεχνών.

---

[12] Βλ. κεφ. 2°, 2.1 και 2.4.

[13] Πρακτικά Επιτροπής Περιφερειών Ε.Ε.(25-30/10/1999).

Σκοπεύουμε να ενσωματώσουμε τις ερωτήσεις αυτές σε μια ευρύτερη ανάλυση, συμπεριλαμβάνοντας διαφορετικές προοπτικές και διαφορετικές προσεγγίσεις στο ζήτημα της πολιτισμικής ενότητας έναντι της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Ιδέες, όπως η «ευρωπαϊκή συνείδηση», η «εθνική συνείδηση» θα συνεξετασθούν μαζί με έννοιες, όπως η «κοινωνική συνοχή», η «πολιτισμική ταυτότητα» και οι «εθνικές ταυτότητες».

Ολοκληρώνοντας την έρευνα και μετά από την εξέταση και επαλήθευση των υποθέσεων εργασίας, θα επιχειρηθεί να εξαχθούν συμπεράσματα πάνω στο παράδειγμα των Ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας, ενός ζητήματος Μείζονος Ελληνισμού, τα οποία θα προσπαθήσουν να δώσουν κίνητρα εισαγωγής νέων μηχανισμών και δυναμικών, που θα δράσουν αναδεικνύοντας την πολιτισμική, κοινωνική, εθνική και ηθική διάσταση του θέματος και κατ' επέκταση(να επιχειρήσουν) να στοιχειοθετήσουν ένα ιδιαίτερο επιστημονικό τρόπο αντιμετώπισης αναλόγων προβλημάτων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για να φθάσω στο σημείο να δώσω απαντήσεις στα ερωτήματα ασχολήθηκα με έρευνα αρχείου χρησιμοποιώντας αρχεία κρατικών και ευρωπαϊκών οργανισμών, καθώς και αρχεία συλλόγων και προσώπων, που ενεπλάκησαν στην ίδρυση των ελληνικών σχολείων της ελληνόφωνης ζώνης του Σαλέντο. Η χρησιμοποίηση αντικειμενικών στοιχείων - γεγονότα, αριθμοί, ιστορία - μέσω μιας καθολικά επαγωγικής επιχειρηματολογίας, βοήθησαν στη στήριξη της επιχειρηματολογίας μου σε συνδυασμό με επιχειρήματα, τα οποία στηρίχτηκαν σε αποδεικτικά στοιχεία, ώστε να είναι πειστικά.

Η εκτεταμένη χρήση υποσημειώσεων βοήθησε, ώστε να εκθέσω με μεγάλη λεπτομέρεια όλες τις πηγές και τα γεγονότα, που παρουσιάζονται στη διατριβή μου. Η παράθεση τους λειτουργεί, όχι μόνο ως κατάδειξη της πηγής των παραθεμάτων και πρόσθεσης επιπλέον ενισχυτικών βιβλιογραφικών ενδείξεων σε ένα θέμα, αλλά και ως σημείο διεύρυνσης των προτάσεων, που ορίζω στο κείμενο και διορθώσεων αυτών[14].

Οι μαρτυρίες αποτέλεσαν έναν ακόμη οδηγό για τη συγγραφή αυτής της διατριβής. Αυτές δόθηκαν από πολιτικά πρόσωπα, από επιστήμονες καθώς και από ιταλούς πολίτες, που έχουν γεννηθεί και διαβιούν στην περιοχή του Σαλέντο.

Δημοσιεύματα του τύπου ελληνικού και ιταλικού(εθνικού - τοπικού) έπαιξαν σημαντικό ρόλο, για την ενίσχυση των θέσεων που προτείνω.

Επικεντρώθηκα σε ανάλυση περιπτωσιολογικής έρευνας[15], όπου με τη μελέτη μικρού αριθμού περιπτώσεων (ακόμα και μια μόνο περίπτωση), μπορούμε να

---

[14] Εγώ μπορεί να είμαι σίγουρος για ό,τι υποστηρίζω, αλλά έχω επίγνωση, ότι κάποιος άλλος δε συμφωνεί ή ότι μπορεί να εγερθεί κάποια ένσταση ως προς την απόφανσή μου.

[15] Για την μελέτη περιπτώσεων(case studies) βλέπε μεταξύ άλλων: David Collier, «The Comparative Methods, στο Ada W. Finifter επιμ. *Political Science: The State of the. Discipline,* 2η εκδ. (Washington, D. C: American Political Science Association, 1993), σσ. 105-20, Alexander L. George and Timothy J. McKeown, «Case Studies and Theories of Organizational Decision Making», στο *Advances in Information Processing in Organizations* (Greenwich, Conn.: JAI Press, 1985), σσ.21-58- Arend Lijphart, "Comparative Politics and The Comparative Method», στο *American Political Science Review* 65

επιχειρήσουμε να διαπιστώσουμε, εάν τα γεγονότα συμβαίνουν σύμφωνα με τον προβλεπόμενο τρόπο και στην περίπτωση που εξετάζεται η ανθρώπινη συμπεριφορά, εάν οι συμμετέχοντες μιλούν και φέρονται σύμφωνα με τον τρόπο που προβλέπει η θεωρία.

Σε κάθε περίπτωση η έρευνα αυτή επιχειρεί να προσφέρει τα στοιχεία της επαλήθευσης των υποθέσεων που παρουσιάζει και ως εκ τούτου δύναται να προσφέρει τα στοιχεία για τη συνέχιση της από άλλους ερευνητές. Αυτή είναι θεμελιώδης προϋπόθεση[16].

(September 1971), σσ. 682-93- Harry Eckstein, «Case Study and Theory in Political Science», CTCO Fred I. Green-stein and Nelson W. Polsby (ΕΠΙΜ.), *Handbook of Political Science,* tdfi. 7, *Strategies of Inquiry* (Reading, Mass.: Addison Wesley, 1975), σσ. 79-137' και Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods,* 2η εκδ. (Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1994).

Οι περιπτωσιολογικές έρευνες παρέχουν τρεις τρόπους προκειμένου να ελεγχθούν οι θεωρίες: α) την ελεγχόμενη σύγκριση, β) τις διαδικασίες συμφωνίας συνταύτισης και γ) τη διερεύνηση της διαδικασίας. Η ελεγχόμενη σύγκριση χρησιμοποιεί τις συγκριτικές παρατηρήσεις που προκύπτουν από διαφορετικές περιπτώσεις, με σκοπό να ελέγξει τις θεωρίες. Οι διαδικασίες συμφωνίας είναι δυο ειδών: το ένα είδος χρησιμοποιεί συγκριτικές παρατηρήσεις, που προκύπτουν από διαφορετικές περιπτώσεις, με σκοπό να ελέγξει θεωρίες, ενώ το δεύτερο χρησιμοποιεί παρατηρήσεις μέσα από τις περιπτώσεις. Η διερεύνηση της διαδικασίας ελέγχει θεωρίες χρησιμοποιώντας παρατηρήσεις μέσα από τις περιπτώσεις. Η διαδικασία συμφωνίας και η διερεύνηση διαδικασίας είναι ισχυρότερες μέθοδοι ελέγχου απ' ότι η ελεγχόμενη σύγκριση. (Και οι τρεις χρησιμοποιούνται επίσης για τη δημιουργία θεωριών και για την εξαγωγή και τον έλεγχο προϋποτιθέμενων συνθηκών).

Για κάθε τρόπο ελέγχου πρέπει να ακολουθούνται τα ίδια τρία βήματα: (1) διατύπωση της θεωρίας (2) αναφορά των προσδοκιών σχετικά με το τι πρέπει να παρατηρήσουμε στην περίπτωση, εφόσον η θεωρία είναι έγκυρη, και σχετικά με το τι πρέπει να παρατηρήσουμε, εφόσον η θεωρία είναι λανθασμένη και (3) διερεύνηση της περίπτωσης (ή των περιπτώσεων) αναζητώντας συμφωνία ή ασυμφωνία μεταξύ προσδοκίας και παρατήρησης. Για περισ. βλ. Van Evera Stephen, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, εκδ. *Ποιότητα*, σσ. 96-97, Αθήνα 2001.

[16] Μπορεί να θέλω να αποδείξω ότι υπάρχει γλωσσική – πολιτισμική μειονότητα στο Σαλέντο, έπρεπε όμως να κάνω τρία συγκεκριμένα πράγματα:

1. Να προσφέρω αποδείξεις (τουλάχιστο κάποιοι που να μιλούν τη γλώσσα).
2. Να περιγράψω την πορεία που έκανα για να βρω αυτό το πειστήριο.
3. Να αναφέρω, πως μπορεί να πορευτεί κανείς για να βρει και άλλα πειστήρια.

Με αυτό τον τρόπο όχι μόνο πρόσφερα τις αποδείξεις για την υπόθεση μου, αλλά έπραξα έτσι, ώστε να μπορούν και άλλοι να συνεχίσουν να ερευνούν, είτε για να την επιβεβαιώσουν, είτε για να την αμφισβητήσουν.

Τα επιστημονικά πεδία από τα οποία άντλησα στα διάφορα επίπεδα της έρευνας μου ήταν:

η Θεωρητική Γλωσσολογία και ευρύτερα η μελέτη της γλώσσας των Ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας, η ιστορική και κοινωνική προσέγγιση, η Ανθρωπολογία, η Θεωρία της Επικοινωνίας(οι θεωρητικές προσεγγίσεις για τα Μ.Μ.Ε, ιδίως στη διατομή τους με τον Πολιτισμό) σε συνδυασμό με τις πρόσφατες έρευνες για την πολυπολιτισμικότητα.

Η θεωρητική αυτή προσέγγιση συνδυάστηκε με εμπειρική επιτόπια έρευνα.

Επικουρικές πηγές κρίθηκαν οι κάτωθι:

- Ο ημερήσιος – περιοδικός τύπος Ελληνικός και Διεθνής[17] .
- Τα Ηλεκτρονικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας .
- Κρατικά έγγραφα[18]
- Η πρωτογενής εμπειρία και συμμετοχική παρατήρηση με επαφές στον υπό εξέταση χώρο.

[17] Βλ. παράρτημα – πηγές σ. 297

[18] Βλ. παράρτημα – πίνακας Ι, σ. 291-294.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

1.1 Οι πρώτοι Έλληνες στη Νότιο Ιταλία - Οι Ιστορικές Πηγές

Έλληνες είμαστε και καυχιόμαστε για την καταγωγή μας, έλεγε ο Σαλεντίνος λόγιος Γκαμπριέλι. Αποδεικνύοντας τα λόγια του αληθινά, κάπως έτσι υποδέχονται τον Έλληνα στις ελληνόφωνες περιοχές της Κάτω Ιταλίας.

Ποια είναι όμως η ιστορία αυτών των ανθρώπων; Από πού προέρχονται; Πως βρέθηκαν στη Νότιο Ιταλία; Ερωτήματα που ώθησαν πολλούς επιστήμονες να αναζητήσουν τις ρίζες αυτών των ανθρώπων[19].

Η ύπαρξη των ελληνόφωνων χωριών στο Σαλέντο και στην Καλαβρία αποτελεί σπουδαίο πολιτιστικό και πολιτισμικό ζήτημα. Βέβαια οι απόψεις των ερευνητών διίστανται, υπάρχουν εκείνοι, που υποστηρίζουν, ότι ο Ελληνισμός του Σαλέντο έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα, ενώ άλλοι υποστηρίζουν, ότι προέρχονται από τη βυζαντινή εποχή.

«Καθ' ους γαρ καιρούς εν τοις κατά την Ιταλίαν τόποις κατα την Μεγάλην Ελλάδα τότε προσαγορευομένην ενεπρήσθη τα συνέδρια των Πυθαγορείων, μετά ταῦτα γενομένου κινήματος ολοσχερούς περί τάς πολιτείας». Έτσι εκφράζεται ο Πολύβιος, κάνοντας νύξη για τα αιματηρά γεγονότα που, κατά τον 5ο αιώνα, ακολούθησαν το θάνατο του Πυθαγόρα, στο Μεταπόντιο, γύρω στα 492 π.Χ *(Ιστορίαι,* II, 39, 1—2).

---

[19] Μια ανιδιοτελή πορεία στον ιστορικό χρόνο μας οδηγεί εκεί όπου οι Γκρίκοι, ρίζωσαν, μέρωσαν την ξένη γη, την έκαναν δική τους, βλάστησαν, πέταξαν κλώνους και τώρα φυλλορροούν. Εκεί όπου μύθος, θρύλος και παράδοση συμπλέκονται η διάλεκτος "Γκρίκο" υπάρχει για να υπογραμμίζει την πάντα ζωντανή ανάμνηση του ερχομού του βασιλιά Ιδομενέα και των συντρόφων του. Πιστεύω ότι η υπόθεση της διατήρησης της διαλέκτου "Γκρίκο" και το επιστημονικό πρόβλημα του χρονικού προσδιορισμού των καταβολών καθώς και οι ομοιότητες που υπάρχουν με την Ελληνική Γλώσσα είναι υπόθεση όλων εκείνων, που υπηρετούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την Παιδεία, την Παράδοση και τον Πολιτισμό.

Η Μεγάλη Ελλάδα, σαν έκφραση δε σήμαινε ένα είδος Ελλάδας με την πλατειά έννοια της λέξης, γιατί δεν αποκαλούσαν έτσι παρά τα ελληνικά εδάφη της Νότιας Ιταλίας, από την Απουλία ως την Καμπανία και εξαιρούσαν τόσο τη Σικελία όσο και την Κορσική καθώς και τις ελληνικές αποικίες της Λιγυρίας και της Ιβηρίας. Και δε σήμαινε ούτε μια Ελλάδα με μεγάλες διαστάσεις (1300 χλμ. ακτές, για παράδειγμα) σε σύγκριση με τη μητέρα πατρίδα, τη μικρή και καχεκτική Ελλάδα, γιατί τότε η γραμματική θα είχε χρησιμοποιήσει άλλου είδους επίθετο, στο συγκριτικό βαθμό.

Αναφερόταν περισσότερο στο μυαλό των κατοίκων της Σύβαρης, του Κρότωνα, του Τάραντα και του Μεταπόντιου, στη δική τους ισχύ και στο δικό τους ηθικό μεγαλείο. Αυτές οι πόλεις στον κόλπο του Τάραντα είχαν, ταυτοχρόνως, συναίσθηση της πολιτιστικής τους ενότητας μπροστά στους ιθαγενείς λαούς της Ιταλίας και συναίσθηση της αξίας τους, μπροστά σ' αυτούς τους *Ιταλούς*. Ο ελληνικός κόσμος, μιλώντας για τη Μεγάλη Ελλάδα, χρησιμοποιούσε ένα επίθετο με ιερό χαρακτήρα, που χρησιμοποιούσε κι όταν μιλούσε για τις θεότητες του: ο Μέγας Ζευς, οι Μεγάλες θεές, η Μεγάλη Μητέρα των Θεών. Σήμαινε: εμείς που ανήκουμε στη μεγαλοπρεπή και θριαμβευτική Ελλάδα[20]

Στον κόλπο του Τάραντα εξάλλου μπόρεσαν να διακρίνουν με τους Πυθαγόρειους, το ορθολογικό και το παράλογο και με την επιστημονική γνώση τους νίκησαν την ελονοσία, το λιμό, τη δυστυχία και, μερικά, την αδικία.

Ο ιστορικός Ηρόδοτος (5ος αι. π.Χ) είχε δώσει τα πρώτα ιστορικά στοιχεία στα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά της χερσονήσου του Σαλέντο. Κατά την αρχαιότητα ο Ηρόδοτος περιγράφει την άφιξη στη Σικελία του μυθικού βασιλιά της Κρήτης Μίνωα με σκοπό την αναζήτηση του Δαίδαλου[21].

Κατά τη διάρκεια της ναυτικής εκστρατείας εξαιτίας μιας δυνατής θύελλας αναγκάστηκαν να παραμείνουν και να ιδρύσουν την Ίρια[22]. Μετά την Ίρια ίδρυσαν και άλλες αποικίες.

Στον Ηρόδοτο αναφέρονται ουσιαστικά και οι ιστορικοί: Κονόνε[23], Ευστάζιο[24], Ατενέο[25] και ο ποιητής Λουκάνιος[26], καθώς και ο γεωγράφος Στράβων[27], που έζησε κατά την Αυγούστεια περίοδο (66 π.Χ – 22 π.Χ) .

---

[20] Faure Paul, *Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες*, Παπαδήμας 1999, σσ. 336-340.

[21] Kallenberg, H., *Ηροδότου Ιστορία*, Λειψία 1887, βιβλίο 7, σ. 170. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca di Storia.

[22] Η σημερινή Όρια, ανάμεσα στο Μπρίντιζι και στον Τάραντα.

Επίσης ο Βιργίλιος αναφέρεται στον κρητικό βασιλιά Ιδομενέα, γαμπρό του Μίνωα[28]. Χαρακτηριστική είναι η φράση: «[...]et sullenti nos obsedit milite campos Lyctious Idomenaeus [...]», απ' όπου η ονομασία της περιοχής συμπίπτει με το όνομα Λύκτιος του βασιλιά[29]. Η περιγραφή του Βιργιλίου για το ταξίδι του Αινεία, από το Βούτροτο της Ιλλυρίας μέχρι τις ακτές της Απουλίας [30], περιγράφει γλαφυρά των αγώνα των πρώτων αποίκων, που διέσχιζαν την ανοιχτή θάλασσα του πορθμού του Οτράντο.

Ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην περιγραφή της εκστρατείας των Αθηναίων στη Σικελία εναντίον των Συρακουσών (415-413 π.Χ) συμπεραίνοντας, ότι η χερσόνησος του Σαλέντο δεν αποτελούσε ποτέ οργανικό τμήμα της Μεγάλης Ελλάδας[31].

Οι συχνές επαφές με την Ελλάδα, που ήταν κυρίως εμπορικές[32], πολιτιστικές και θρησκευτικές είχαν σαν συνέπεια με το πέρασμα του χρόνου τη χρησιμοποίηση

---

[23] Cononis, *Narrationes*, F. Jucob, Fragm, Gr. Hist., Βερολίνο 1923, κεφ. Xxv. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca di Storia.

[24] Eustathii, *commentarii in Dionysioym Periegeten*, C. Muller, Geogr. Gr. Minores ii, Paris 1861. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca di Storia.

[25] Kaibel, G., *Athenaei Naucratitae Dipnosofistae*, Λειψία 1869. Universita degli studi di Bari, Biblioteca centrale.

[26] M. Annaei Lucani, *Commenta Bernesia*, H .Usener, Λειψία 1869. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca: dipartimento storico.

[27] Strabone, *Geografia,* VI, 253. Commune di Lecce, Biblioteca Communale.

[28] Οι αρχαίοι μύθοι αποτελούν την πρώτη προσπάθεια των λαών να δώσουν, μια εξωτερική, αφηγηματική μορφή στις εντυπώσεις τους από τον κόσμο. Φυσικά το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν δεν εντοπίζεται στη συγκεκριμένη δράση των θεών και των ηρώων, αλλά συνδέεται με το θέμα, τι υποκρύπτεται στη μυθολογία. Οι πηγές αυτές είναι χρήσιμες για την αποκατάσταση της ελληνικής πρωτοϊστορίας κατά λόγο της γεωπολιτικής ενότητας του μεσογειακού χώρου. Σε τελική στάθμιση αποδεικνύεται, ότι ο Μείζων Ελληνισμός δημιούργησε την προϊστορία του σε πελώρια κλίμακα.

[29] Βιργίλιος, *Eneide,* βιβλίο ΙΙΙ, στ. 400-401. Commune di Lecce, Biblioteca Communale.

[30] Βιργίλιος, *Eneide*, βιβλίο ΙΙΙ, στ. 523 κ.ε.

[31] Θουκυδίδης, *Ο Πελοποννησιακός πόλεμος*, Βιβλίο V II, κεφ. 33.

[32] Devoto, G. , *Due millenni di storia linguistica italo-greca*, in atti del *primo Convegno di studi sulla Magna Grecia*, Napoli 1962 .

του ελληνικού αλφαβήτου, ιδιαίτερα στον τομέα των επιγραφών με ταφικό και επετειακό περιεχόμενο[33].

Υπάρχουν όμως πολλά ευρήματα προερχόμενα από τις αρχαιολογικές ανασκαφές, που επιβεβαιώνουν τη φιλολογική παράδοση. Η περιοχή, όπου οι πρώτοι Σπαρτιάτες άποικοι γύρω στο 706 π.Χ ίδρυσαν τον Τάραντα ήταν γνωστή στους Έλληνες ναυτικούς από τη Μυκηναϊκή εποχή[34].

---

[33] Parlangeli, Oronzo., *Sui dialetti romanzi e romaici del Salento*, Ist. Lombardo Di Scienze e Lettere, 1953.

[34] Η ιστορία με τη διάσπαση της ινδοευρωπαϊκής φυλής συνεχίζεται πλέον ελληνοκεντρικά. Στη χώρα που εισέβαλαν οι Έλληνες και που κατοικούσαν οι Προέλληνες (Κάρες, Λέλεγες, Πελασγοί) δημιουργήθηκε ένας πολιτισμός εκλεπτυσμένος, ένα κράμα ανθεκτικότερο από τα συστατικά του.

«Η κρατούσα άποψη είναι ότι η κάθοδος των ελληνικών φύλων συνετελέσθη σε δύο φάσεις: το πρώτο κύμα εισέδυσε σταδιακά ως την Πελοπόννησο και δημιούργησε τον Μυκηναϊκό πολιτισμό. Το δεύτερο κύμα παρέμεινε στη βορειοδυτική Ελλάδα απομονωμένο (...). Οι μετακινήσεις πληθυσμών, η γεωφυσική σύσταση της χώρας, που δυσχέραινε τις επικοινωνίες, οι συνεχείς προστριβές και το ισχυρό τοπικιστικό πνεύμα συνετέλεσαν, ώστε ο διαλεκτικός κατακερματισμός να διατηρηθεί ως την ελληνιστική εποχή, οπότε επικρατεί η πανελλήνια Κοινή, που είχε ως βάση την Αττική διάλεκτο.

(...) Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί, ότι οι διαφοροποιήσεις των διαλέκτων ως προς το λεξιλόγιο και τη σύνταξη είναι περιορισμένες. Οι ουσιώδεις διαφορές αφορούν στην τυπολογία και ιδίως τη φωνολογία. Έχει πάντως υπολογισθεί, ότι οι βασικές ισόγλωσσες (ισόγλωσση είναι η γραμμή πάνω στο γεωγραφικό χάρτη, στο εσωτερικό της οποίας απαντά το ίδιο γλωσσικό φαινόμενο) είναι περίπου είκοσι. Ένα παράδειγμα· ανάμεσα στο 1200 με 900 η Ιωνική διάλεκτος μετατρέπει το ινδοευρωπαϊκό μακρό α σε η (μάτερ) μήτηρ. Όλες οι άλλες διάλεκτοι (ακόμη και η Αττική μετά τα ρ, ι, ε, υ: ώρα) το διατηρούν αναλλοίωτο.

Η περιπέτεια και η εξέλιξη παρακολουθεί την ιστορία, η ιστορία γράφεται από τα διαδοχικά κύματα των περιπλανήσεων. Ο αναγνώστης της επίτομης «Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας» θα μάθει για τη Γραμμική Β (συλλαβική γραφή), για τις πινακίδες της Γραμμικής Α (δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί ακόμα), για την απαρχή της ελληνικής γλώσσας στην νεολιθική εποχή, για τα δάνεια ινδοευρωπαϊκής προέλευσης κ.λπ. και θα εισέλθει στον άγνωστο για τους πολλούς, αλλά σαφή για τους επιστήμονες κόσμο των διαλέκτων: Αρκαδοκυπριακή διάλεκτος, Αιολική, Βορειοδυτικές διάλεκτοι, Δωρική, Μακεδονική, Ιωνική, Αττική, Δημώδης και καθομιλουμένη, για τη μονοδιάστατη γλώσσα του κράτους, για τον ανθηρό λογοτεχνικό λόγο με δύο κορυφαία δείγματα του ηρωικού έπους, την Ιλιάδα και την Οδύσσεια, για το διδακτικό έπος του Ησιόδου, για την Ελεγεία, τον Ίαμβο, το Μέλος, την Χορική ποίηση (χορός, μουσική, τραγούδι), για το δίστιχο επίγραμμα, την τραγωδία, την Αττική κωμωδία.

Στο Σατύριον (μικρή χερσόνησος κοντά στο Τάραντα) είχαν δημιουργήσει ένα χώρο λατρείας αφιερωμένο στη θεά Περσεφόνη[35]. Σήμερα, μετά από έρευνες του πανεπιστημίου του Lecce έχει τεκμηριωθεί με ντοκουμέντα η συνεχής παρουσία του ελληνικού στοιχείου στον ευρύτερο χώρο, καθ' όλη την περίοδο από τη Μυκηναϊκή εποχή μέχρι τον 8° – 7° αιώνα π.Χ [36].

Κατά το 16° – 15° αιώνα π.Χ βρίσκει κανείς μικρές ποσότητες μυκηναϊκής κεραμικής να έχουν εισαχθεί στις ακόλουθες περιοχές: στην Απουλία, είτε κατά μήκος των ακτών της Αδριατικής κάτω από το ακρωτήριο του Γαργάνου, είτε στα παράλια του κόλπου του Τάραντα[37].

Κατά το 14° – 13° αιώνα π.Χ αναπτύσσονται ευρύτατα τα ήδη εδραιωμένα μυκηναϊκά συμφέροντα στην Απουλία, στις Αιολίδες Νήσους και στον κόλπο της Νεάπολης[38].

Ο αρχαίος πεζός λόγος είναι εξευγενισμένος στην Ιωνική πεζογραφία, εξελιγμένος στην Αττική πεζογραφία, διαφοροποιημένος στην Ιστοριογραφία, βρίσκοντας την αρμονικότερη έκφρασή του στην κλασική αττική ρητορική.

«Κανένας δεν ξέρει να υπερασπισθεί μιαν υπόθεση καλύτερα από τους Έλληνες», παραδέχεται ο Βιργίλιος στην Αινειάδα.

Ο επιμελητής της μνημειακής αυτής έκδοσης είναι σαφής: «Η Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας έχει μία και μόνη φιλοδοξία: να κεντρίσει το ενδιαφέρον του ευρύτατου κοινού, για το μέγιστο και αειθαλές επίτευγμα του Ελληνισμού, τη γλώσσα του. Συχνότατα μια απλή νύξη, μια φράση που μένει αγκιστρωμένη στη μνήμη αποβαίνει η απαρχή μιας διά βίου πνευματικής περιπλάνησης. Δεν είναι λοιπόν η "Ιστορία" το οριστικό και αυτάρεσκο έργο αναφοράς, που παρέχει από καθέδρας πληθωρική και συνοφρυωμένη γνώση, αλλά ένα ανάγνωσμα φιλικό, απαλλαγμένο από την αλαζονεία της πληρότητας και από την ύβρη της συναίσθησης ότι κατέχει την απόλυτη αλήθεια.

Όλα να τα συμπεριλάβεις, όλους ζώντες και τεθνεώτες να τους μνημονεύσεις, σε όλους να αρέσεις είναι πράγματα επιθυμητά, αλλά ανέφικτα. Και μόνη άλλωστε η απόπειρα να εγκλεισθούν στο φιαλίδιο ενός τόμου το γράμμα και το πνεύμα μιας γλώσσας η οποία "ανέκαθεν υπήρξε υπερεκχειλής, ατάσθαλος, ανυπότακτος και δαιμονιώσα" είναι προπετής».
Για περισ. βλ. Κοπιδάκης, Μιχάλης, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000.

[35] Adamesteanu, D., *La Puglia dal Paleolitico al Tardoromano*, Electa, Milano 1979, pp. 206-208.
[36] Francesco d' Andria, *Cavallino,Leuca,* Congedo, Galatina 1979, p. 37.
[37] Francesco d' Andria , *Cavallino,Leuca,* Congedo, Galatina 1979, p. 41.
[38] Η κατεύθυνση των Ελλήνων προς τα έξω καθορίσθηκε από συντελεστές γεωφυσικούς, γεωοικονομικούς και ιστορικοοικονομικούς. Ο βαθύς διαμελισμός των ελληνικών ακτών, η μεγάλη

Παράλληλα μια σειρά σημαντικών ανακαλύψεων αποκαλύπτει μια παρόμοια κατάσταση σε άλλες δύο ζώνες: στη Βασιλικάτα (Termiti) και στην Καλαβρία (Broglio di Trebisacce) προς τη μεριά του Ιονίου αφενός και στις νοτιοδυτικές και ανατολικές ακτές της Σαρδηνίας αφετέρου[39].

Κατά το 12° - 11° αιώνα π.Χ, οι δοσοληψίες με τη χερσόνησο ήταν συγκεντρωμένες στην Απουλία στα ανατολικά παράλια του κόλπου του Τάραντα με επέκταση κατά μήκος του ιόνιου τόξου (Termiti και Broglio di Trebisacce)[40].

έκταση των παραλίων προς όλες τις πλευρές του ορίζοντα, το πλήθος των φυσικών λιμένων και προπαντός, το πυκνότατο σύστημα των νησιών προσέφεραν ιδεώδεις όρους ασφάλειας για τη ναυσιπλοΐα των παρωχημένων εποχών, που δεν διέθετε τη σύγχρονη συγκοινωνιακή τεχνική. Οι Έλληνες ξεκίνησαν έτσι με βελτιωμένες προϋποθέσεις σε σύγκριση με άλλους λαούς της περιοχής για να εξερευνήσουν τη Μεσόγειο.

Την περιπλάνηση αυτή ακριβώς συμβολίζει το μεγαλύτερο έπος της ελληνικής αρχαιότητας, η Οδύσσεια. Ο Όμηρος αποκαλεί τον Οδυσσέα «άνδρα πολύτροπον ος ....πολλών ανθρώπων ίδεν άστεα και νόον έγνω», στην περίπτωση αυτή ο ποιητής δεν αξιολογεί τη φυσική ρώμη και γενναιότητα, που αποτελεί την καθιερωμένη ιδιότητα των προϊστορικών ηρώων, αλλά τον πλούτο της ανθρώπινης πείρας και σκέψης. Ουσιαστικά η διεύρυνση του Μείζονος Ελληνικού Χώρου, είναι η διεύρυνση των συνόρων του Λόγου.

Η αρχαία αντίληψη της Οικουμένης είναι διαφορετική απ' το νεώτερο οικουμενισμό που έχει εξ' ορισμού πεδίο ενέργειας ολόκληρο τον Πλανήτη. Για τους αρχαίους Έλληνες αντίθετα Οικουμένη είναι μόνο το τμήμα του πλανήτη που «οικείται» βρισκόμενο άμεσα ή έμμεσα σε σχέση με τον ελληνικό κόσμο. Είναι βασικά ο Μείζων Ελληνικός Χώρος στην οργανική του διαμόρφωση και με κύριο άξονα περιστροφής του τον Μείζονα Ελληνισμό.

[39] Ridway, David, *Η αυγή της Μεγάλης Ελλάδας,* μτφ. Φοίβος Αρβανίτης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992, σσ. 21-24.

[40] Η επαφή των Ελλήνων με τους ξένους λαούς διέλυσε το φόβο του αγνώστου που υπάρχει κατά βάση στο υποσυνείδητο του πρωτόγονου. Οι ελληνικές κοινότητες που άρχισαν να συγκροτούνται, κατόρθωσαν ν' αναπτυχθούν. Με τη σειρά της η επαυξημένη αυτή ελληνική διακίνηση προκάλεσε μια ζωογόνηση της εμπορευματικής αγοράς, όπου το ελληνικό στοιχείο ήταν ο κύριος φορέας της. Το επακόλουθο ήταν στον κανόνα των περιπτώσεων οι ελληνικές ζώνες και περιοχές και οι ελληνικές κοινότητες στο σύνολο τους να προηγούνται στην οικονομική τους εξέλιξη και να έχουν θέση υπεροχής στους λοιπούς αυτόχθονες αγροτικούς πληθυσμούς που βρισκόντουσαν σε σημαντικά χαμηλότερο επίπεδο εξέλιξης.

Τον 7° και 6° αιώνα π.Χ οι ελληνικές αποικίες ανεπτύχθησαν συστηματικά στη Νότιο Ιταλία και Σικελία. Με πόλεις - αποικίες με ομοιογενή ελληνικό πληθυσμό που προήλθε από την πόλη -

Επίσης σύμφωνα με το χάρτη κατανομής της μυκηναϊκής κεραμικής στην Ιταλία [41].

Το 1982 η Lucia Vagnetti πρότεινε ένα συνθετικό πίνακα αρθρωμένο σε τρεις φάσεις, που έχουν χρονολογηθεί με βάση την κοινώς αποδεκτή χρονολόγηση για την κοιτίδα του Αιγαίου Πολιτισμού .

Ο πίνακας είναι αυτός που ακολουθεί:

ΦΑΣΕΙΣ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ	ΧΑΛΚΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ
1 Μεσοελλαδική-τέλος	-1550	Μέση
Μυκηναϊκή I	1550-1500	
Μυκηναϊκή II	1500-1425	
2 Μυκηναϊκή III A 1	1425-1400	
Μυκηναϊκή III A 2	1400-1300	
Μυκηναϊκή III B1-2	1300-1200	Νεώτερη
3 Μυκηναϊκή III Γ 1-	1200-1050	Ύστερη (ως το 900)

Οι Έλληνες της Δύσης δημιούργησαν ένα είδος πολύμορφου κοινωνικοπολιτικού περιβάλλοντος: το αποτύπωμα της καταγωγής που το

μητρόπολη του 7ου και 6ου αιώνα. Το τμήμα αυτό του Ελληνισμού, που δημιούργησε την ιστορία έξω από τα πλαίσια της Κυρίως Ελλάδος, αποκαλείται Μείζων Ελληνισμός. Δημιουργικές του πηγές βρίσκονται βέβαια στην ίδια την Κυρίως Ελλάδα, σε όσο βαθμό προήλθε από εκεί η εξαπλωτική προσπάθεια

[41] Vagnetti, L ., *Magna Grecia e mondo micineo*, *Nuovi Documenti*, Taranto 1982, ii capitolo, p. 56.

χαρακτηρίζει καθορίστηκε από τη συνάντηση του ελληνικού κοινωνικού στοιχείου με τους αυτόχθονες πολιτισμούς. Η διαθεσιμότητα μεγάλων και εύφορων εδαφών, η ύπαρξη εμπορικών οδών (χερσαίων και θαλασσίων), οι οποίες συνέδεαν περιοχές όπου παράγονταν αγαθά μεγάλης αξίας, οι επαφές με ετερογενείς και ενδιαφέροντες πολιτισμούς και τέλος η περηφάνια του φτωχού, που αναγκασμένος να μεταναστεύσει, θέλει ν' αποδείξει τις ικανότητες του και να επιβεβαιωθεί ξεπερνώντας σε ευημερία τους πρώην συντοπίτες του που έμειναν στην πατρίδα, συνέβαλλαν στην πραγματοποίηση του «θαύματος των Ελλήνων στη Δύση»[42].

Οι Έλληνες αποικιστές αγαπούσαν τη δόξα και το κύρος, την περιπέτεια και την πνευματική αναζήτηση[43]. Ο Ελληνισμός του Σαλέντο για τον ερευνητή μεταβάλει το χρόνο σε χώρο, δηλαδή τα περασμένα[44] μεταβάλλονται σε ζωντανές μορφές, που τις αισθάνεται κανείς γύρω του και μπορεί να μιλήσει άμεσα μαζί τους στα ελληνικά λόγια των τελευταίων απογόνων των πρώτων αποίκων στα ελληνόφωνα χωριά του Σαλέντο.

---

[42] Manfredi, Valerio, *Οι Έλληνες της Δύσης*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996, σ. 409.

[43] Εν ονόματι της γνώσης ίδρυσαν φιλοσοφικές σχολές π.χ Αρχύτας ο Ταραντίνος.

[44] «Μα όταν από ένα παρελθόν αρχαίο τίποτα δεν διατηρείται, μετά τον θάνατο των πλασμάτων, μετά την καταστροφή των πραγμάτων, μονάχες τους, πιο εύθραυστες μα πιο ζωηρές, πιο αυλές, πιο επίμονες, πιο πιστές, η οσμή και η γεύση μένουν ακόμη περισσότερο καιρό, σαν ψυχές, για να θυμίζουν, να προσμένουν, να ελπίζουν, πάνω στα ερείπια όλων των άλλων, να κουβαλούν χωρίς να λυγίζουν, πάνω στη σχεδόν αδιόρατη σταγονίτσα τους, το τεράστιο οικοδόμημα της ανάμνησης». Proust Marcel, *Από τη μεριά του Σουάν*,μτφρ. Παύλος Ζάννας, Ηριδανός, σ. 57, Αθήνα 1988.

1.2 Η παρουσία των Ελλήνων στους Βυζαντινούς Χρόνους.

Η ένταξη της Μεγάλης Ελλάδας στον Ανατολικό κόσμο του Βυζαντίου[45] ξεκίνησε νωρίς, όταν ακόμη ήταν ζωντανή η ιδεολογία της μιας και αδιαίρετης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, της «οικουμένης» του πολιτισμένου κόσμου. Τώρα είχε ένα επιπλέον στοιχείο ενότητας, τη μια και μοναδική θρησκεία, το Χριστιανισμό.

Οι εισβολές των γερμανικών λαών - Γότθων, Οστρογότθων, Βησιγότθων, Βανδάλων - στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας και προπάντων η οργάνωση εκεί δικών τους κέντρων εξουσίας ήταν μια συνεχής αναίρεση αυτής της κοσμοθεωρίας, όσο και εάν η εξουσία τους ασκούνταν κάτω από την τυπική επικυριαρχία του νόμιμου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης.

Η Ιταλία, η ίδια η Ρώμη, ο πυρήνας των παλαιών παραδόσεων που στήριζαν τη βαθιά πίστη στην ιστορική αποστολή της αυτοκρατορίας, είχαν ουσιαστικά περάσει στα χέρια των νέων κυριάρχων. Από τη Σικελία μέχρι τα βόρεια άκρα της

---

[45] «Αν ήμουνα Ελληνίδα και ζούσα στην Ελλάδα, κι η χώρα μου είχε αποκτήσει την ανεξαρτησία της μόλις τον περασμένο αιώνα, αν είχα μια τέτοια πολιτιστική κληρονομιά και βέβαια θα την διεκδικούσα για δική μου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Είναι μια απόλυτα φυσιολογική πράξη. Αλλά παράλληλα είναι και πολιτική. Γιατί με το να αυτοπροσδιορίζομαι είναι σαν να λέω, ότι η Ελλάδα είναι διαφορετική από τις όμορές της χώρες, για παράδειγμα, την Τουρκία. Και το δύσκολο είναι πως κάποτε θα κατορθώσει να συνθέσει τις θρησκευτικές πτυχές του Βυζαντίου με την κλασική αρχαιότητα, έτσι ώστε να αποτελέσουν μια ενότητα, μια συνέχεια».

Με αυτό τον τρόπο μιλάει η ιστορικός Averil Cameron.

Για την Cameron είναι λογικό οι Έλληνες να έχουν μια ιδιαίτερη σχέση με το Βυζάντιο και να το βλέπουν σαν τον κρίκο που ενώνει την κουλτούρα της κλασικής και της σύγχρονης Ελλάδας. Η ελληνική γλώσσα και η Ορθοδοξία αποτελούν στοιχεία που είναι ενδεικτικά για τη συνέχιση της ιστορικής μνήμης. Παράλληλα όμως επισημαίνει πως το Βυζάντιο δεν ήταν περιορισμένο γεωγραφικά στα ελληνικά εδάφη μόνο, αλλά απλωνόταν κατά διάφορες χρονικές στιγμές σε όλη τη Μεσόγειο και κάλυπτε τις σλαβόφωνες χώρες των Βαλκανίων, τη Συρία, την Αίγυπτο, μέχρι και τα ανατολικά μέρη της σημερινής Τουρκίας.

Από συνέντευξη της Averil Cameron στην εφ. Τα Νέα, στις 22/09/2001

ιταλικής χερσονήσου, οι «Ρωμαίοι» βρίσκονταν κάτω από βαρβάρους, γεγονός ιδεολογικά ασύλληπτο, ακόμη και όταν η διακυβέρνηση τους ήταν δίκαιη και ανεκτική, όπως του Οστρογότθου πρίγκιπα Θευδέριχου (493-56 μ.Χ)[46].

Το όραμα του Ιουστινιανού (527-565 μ.Χ) για μια ενιαία, αδιαίρετη αυτοκρατορία, παρόλο που αποδείχθηκε ιστορικά ουτοπιστικό, δεν ήταν παρά η επιστροφή στην παλαιά ορθή τάξη» των πραγμάτων. Έτσι άρχισε η εκστρατεία της επανακατάκτησης των χαμένων τμημάτων του δυτικού τμήματος του ρωμαϊκού κόσμου. Είναι η περίφημη Reconquista, η οποία θα επαναφέρει στους κόλπους της Χριστιανικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας - Βυζαντινής τώρα - τη Σικελία και τη νότια Ιταλία[47].

Το Δεκέμβριο του 535 μ.Χ ο στρατηγός Βελισσάριος, αφού είχε ανακτήσει τη Βόρεια Αφρική από τους βανδάλους, έφθασε στη Σικελία περνώντας τον επόμενο χρόνο στην Ιταλία για να συνεχίσει με τους Γότθους τον πόλεμο[48].

Το 568 μ.Χ εισβάλει στην Ιταλία ένας νέος γερμανικός λαός, οι Λογγοβάρδοι ή Λομβαρδοί, οι οποίοι προχωρώντας μέχρι το Νότο εγκαθίστανται στην ιταλική χερσόνησο, οργανώνονται σε τρία δουκάτα και διασπούν εντελώς τη Βυζαντινή επαρχία, απομονώνοντας τη Νότια Ιταλία από το Βορρά, όπου δημιουργείται τώρα το βυζαντινό εξαρχάτο της Ραβέννας.

Απ' τον 7^{ο} έως και τον 9^{ο} αιώνα μ.Χ η επικυριαρχία του Βυζαντίου στη Νότια Ιταλία παρέμεινε ουσιαστικά τυπική. Οι Βυζαντινοί βέβαια δεν είχαν παραιτηθεί επίσημα ποτέ από τα νόμιμα δικαιώματα τους, στην πραγματικότητα όμως ολόκληρες περιοχές είχαν αφεθεί μόνες στην τύχη τους, εκτεθειμένες στις πιέσεις των Λογγοβάρδων και των Φράγκων, καθώς και στις ξαφνικές επιδρομές και λεηλασίες των Αράβων.

Στα μέσα του 10^{ου} αιώνα, αποκρυσταλλώνεται η βυζαντινή διοίκηση στη Δύση με το καπετανάτο της Κάτω Ιταλίας, που θα διαρκέσει περίπου 150 χρόνια, έως το 1071-1080 μ.Χ, όταν η Κάτω Ιταλία θα περάσει στην κυριαρχία των Νορμανδών. Όλοι οι μεγάλοι αυτοκράτορες της μακεδονικής δυναστείας, ο Βασίλειος ο Α΄, ο Λέων ο Σοφός, ο Κωνσταντίνος ο Πορφυρογέννητος, ο Ρωμανός, ο Νικηφόρος Φωκάς, ο Βασίλειος ο Β΄, συνέδεσαν το όνομα τους με το μεγάλης

---

[46] Παντελεάκης Νότης, *Μεγάλη Ελλάδα*, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1995, σσ. 38-39.

[47] Guillou A., *Citta e campagna nell' Italia meridionale bizntina*, Congedo, Galatina 1976, σσ. 34-36.

[48] Που θ' αποδειχθεί ιδιαίτερα καταστρεπτικός και θα διαρκέσει δεκαοκτώ χρόνια.

στρατηγικής και διπλωματικής σημασίας δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας και χρειάστηκε όλη η στρατιωτική και διπλωματική ικανότητα, η αποφασιστικότητα και η δημιουργικότητα η δική τους και των συνεργατών τους, για να επανακτήσουν και να εντάξουν με επιτυχία τις διάφορες περιοχές στο Βυζάντιο και στη συνέχεια να οργανώσουν την επαρχία[49].

Στα εκατό χρόνια, που χρειάστηκαν για τη σταθεροποίηση της περιοχής, οι αλλεπάλληλες στρατιωτικές επιχειρήσεις των Βυζαντινών γίνονταν παράλληλα με τις πιο δεξιοτεχνικές διπλωματικές κινήσεις, έτσι ώστε να μην υπάρχουν νίκες χωρίς πολιτικό κέρδος[50]. Υπήρχε πάντα ο κίνδυνος ν' αποξενωθεί σε λάθος στιγμή ο πάπας, να μην κρατηθεί σε σωστή απόσταση ο φράγκος βασιλιάς, να γίνουν υπέρμετρα εχθρικοί οι Λογγοβάρδοι και να μην καταλάβουν, ότι τους συνέφεραν οι καλές σχέσεις με τους Βυζαντινούς.

Με τους γνωστούς στο Βυζάντιο εποικισμούς [51], επανιδρύονται μικρές και μεγαλύτερες πόλεις και ολόκληρες εγκαταλελειμμένες αγροτικές περιοχές αποκτούν νέους κατοίκους από τον Πόντο, την Αρμενία, τη Θράκη και την Πελοπόννησο. Αναφέρεται μάλιστα, ότι όλοι οι άποικοι που μετέφερε ο Βασίλειος ο Α' προέρχονταν από την Πάτρα, από την περιοχή της Δανιηλίδας (πλούσιας χήρας που τον είχε υποστηρίξει στην αρχή της καριέρας του)[52].

Η βυζαντινή αυτοκρατορία εγκατέλειψε για πάντα τα δικαιώματα της στη Δύση, όταν το 1071 μ.Χ, ύστερα από τετράχρονη πολιορκία, η πρωτεύουσα του καπετανάτου, το Βάριον[53] πέφτει στα χέρια των Νορμανδών. Υπό τους Νορμανδούς[54]

---

[49] Μια έρευνα του καθηγητή Paolo Stomeo αποδεικνύει ότι ορισμένα τοπωνύμια του Σαλέντο, όπως και ονόματα κατοίκων, προέρχονται απευθείας από ονόματα προσώπων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας π.χ το Alessano, προέρχεται από το ελλ. Αλεξάς, στη βάση του ονόματος Αλέξης, Αλέξιος ενώ το Martano, προέρχεται από το ελληνικό όνομα Μάρτιος, Μάρτης. Βλ. έργο του ιδίου *Cognomi greci e civilta bizantina nel Salento,*Congedo, Galatina 1985, σσ. 82-85.

[50] Γλυκάτζη - Αρβελέρ Ελένη, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Τούλα Δρακοπούλου, Αργώ, Αθήνα 1977, σ. 41 κ.ε.

[51] Την οργανωμένη δηλαδή μεταφορά πληθυσμών.

[52] Ο.π. σσ. 43-44.

[53] Το σημερινό Μπάρι, πρωτεύουσα του Θέματος της Λογγοβαρδίας με διορισμό της ανώτατης στρατιωτικής και πολιτικής εξουσίας από τον αυτοκράτορα και αξιωματούχους που οι περισσότεροι στέλνονταν από την Κωνσταντινούπολη: στρατηγοί, τουρμάχοι, τοποτηρητές, δρουγγάριοι, κόμητες. Το καπετανάτο ήταν μια εξαιρετικά συγκεντρωτική διοίκηση, η οποία ταυτίστηκε με την πιο επιτυχημένη περίοδο της Βυζαντινής Ιστορίας. Αποδείχθηκε μια κεντρική εξουσία που κατόρθωσε να

το βυζαντινό τμήμα του λαού της Νότιας Ιταλίας συνεχίζει να ζει χωρίς πιέσεις να αλλάξει γλώσσα ή θρησκεία[55]. Τις υποχρεώσεις τους απέναντι στον Πάπα οι Altavilla[56] τις τήρησαν με ιδιόρρυθμο τρόπο, αφού σε καμιά ελληνοβυζαντινή πόλη ή κοινότητα δεν επιβάλλεται η λατινική εκκλησία[57].

Το τέλος των αυτοκρατοριών και η διαμόρφωση όλο και πιο συμπαγών εθνικών κρατών δεν ευνόησαν πλέον φαινόμενα διασποράς. Η ανάπτυξη του εθνικισμού και ως κρατικής ιδεολογίας, αλλά και ως κοινωνικής νοοτροπίας οδήγησε σιγά σιγά του έλληνες της αλλοδαπής να επιλέξουν ανάμεσα στις δυό ταυτότητες. Πολλοί αφομοώθηκαν βαθμιαία από τις κοινωνίες του τόπου που είχαν εγκατασταθεί.

Το στοιχείο συνδεσης τους και ταυτόχρονα η απόδειξη ομοιογένειας τους υπήρξε η γλώσσα, η γλώσσα το πεδίο αυτό πάνω στο οποίο καλλιεργήθηκαν διαμέσου των αιώνων οι σχέσεις εξάρτησης και επιβολής, έλξης και άπωσης, σύμπνιας και ρήξης, αποστροφής και θαυμασμού ανάμεσα τους[58].Η γλώσσα λοιπόν σαν στοιχείο εθνικής ενότητας σε ένα πολυεθνικό οικουμενικό ή αυτοκρατορικό σχηματισμό μέρους της βυζαντινής παράδοσης, του βυζαντινού γεφυρώματος αποτελεί απόδειξη της συνέχειας του ελληνισμού στην Κάτω Ιταλία.

Βέβαια,δεν έχει σχέση με συστήματα ιδιότυπων εθνικισμών[59] και αλύτρωτων εδαφών με ανασύσταση της Αυτοκρατορίας αλλά απλά, ανθρώπινα με τη μαρτυρία, ότι το ελληνικό παρελθόν δύσκολα στοιχειοθετείται σε σχέση με το έδαφος. Το έδαφος συρρικνώνει την απόδειξη της εθνικής συνέχειας, ενώ η γλώσσα τη διευρύνει

στηρίξει πληθυσμούς φοβισμένους και αποδεκατισμένους, να ανασυγκροτήσει πόλεις και χωριά κατεστραμμένες από λεηλασίες και εγκατάλειψη και να οργανώσει με γρήγορο σχετικά ρυθμό την οικονομία. Βλ. Falkenhausen Von, Vera., *La dominazione bizantina nell' Italia meridionale*, Latrice, Bari 1978, p. 76.

[54] Giunta, Fr., *Bizantini e il bizantinismo nella Sicilia normana*, Palermo 1950 και Poso, Co., *Il Salento Normanno*, Galatina 1984, pp. 48-51.

[55] Poso, Cosimo, *Il Salento normanno. Territorio, istituzioni, societa.*, Galatina 1988, pp. 25-29.

[56] Η οικογένεια, η οποία επικράτησε στη νότιο Ιταλία και έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία του νορμανδικού Κράτους. Με τους Altavilla αναγκάζεται να συνδιαλλαγεί ο Πάπας στη συνάντηση στο Melfi το 1059 δίνοντας τους έτσι την τυπική κάλυψη για τις κατακτητικές τους βλέψεις απέναντι στους Βυζαντινούς. Βλ. Επίσης Di Puglia, Gulielmo, *Le geste de Robert Guiscard*, ed. Mathieu, Palermo 1961, pp. 37-45.

[57] Cilento, Nicola, *I Greci nella chronachistica longobarda e normanna, in il passaggio dal dominio bizantino allo stato normanno nell' Italia meridionale,* Mottola, Taranto 1977, pp. 121-142.

[58] Σταυρίδη - Πατρικίου Ρένα, *Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική*, Ολκός 1999, σ. 139.

[59] Γαλλία - Ζαν Μαρί Λεπέν.

σε μια πολιτιστική συνέχεια, σε μια πολιτιστική αυτάρκεια και φανερώνει ένα δημιουργικό ιστορισμό(με τις παραδόσεις, τα τραγούδια, τα παραμύθια, τα ήθη και έθιμα, με την ψυχική σύσταση και ροπή του λαού).

1.3. Η παρουσία των Ελλήνων στους Μεταβυζαντινούς Χρόνους

Στους μεταβυζαντινούς χρόνους μας δίνονται σημαντικές μαρτυρίες για την εμφάνιση Ελλήνων στην Απουλία με τη μορφή στρατιωτικών αποσπασμάτων:

Στις 26 Μαΐου 1482 τριακόσιοι Ναυπλιείς στρατιώτες ακολουθούμενοι από μεγάλη πομπή διέσχισαν την τουρκική χώρα και κατευθύνθηκαν στη Ναύπακτο, όπου Ενετός ναύαρχος τους παρέλαβε και τους μετέφερε στην Ιταλία. Αρχηγός των Ναυπλιέων στρατιωτών ονομάστηκε από τη Γερουσία ο Ιωάννης Παλαιολόγος[60].

Άλλοι εξακόσιοι στρατιώτες κατέπλευσαν με το ναύαρχο Βίκτορα Σοράντζο στην Απουλία και Καλαβρία, όπου ενέπνευσαν τόσο τρόμο στους Ναπολιτάνους υπερασπιστές των φρουρίων, ώστε τα παρέδιδαν στους Ενετούς για να μην αντιμετωπίσουν τους Έλληνες Πολεμιστές (temendo la crudelta degli stradiotti)[61]. Μέσω των στρατιωτών αυτών οι Ενετοί κυρίεψαν δεκαεπτά φρούρια της Απουλίας.

Η φήμη της επιτυχίας των αγωνιστών κέντρισε την επιθυμία και άλλων στρατιωτών ν' ακολουθήσουν το δρόμο της ξενιτιάς. Σύγχρονη επιστολή από την Κέρκυρα αναφέρει, ότι 1500 στρατιώτες ήταν έτοιμοι να περάσουν στην Απουλία καθώς άλλοι στρατολογούνταν ήδη στη Ζάκυνθο [62]. Επιπλέον 1200 συνολικά στρατιώτες προερχόμενοι από τη Μεθώνη, την Κορώνη, τη Ζάκυνθο, τη Ναύπακτο και το Ναύπλιο ενίσχυσαν τους ήδη υπάρχοντες στην Ιταλία [63].

Ο ιταλός Luigi da Porto που πολέμησε μαζί με τους στρατιώτες τους αναφέρει : «[...] φέρνουν οι Ενετοί απ' την Ελλάδα αρκετούς στρατιώτες ιππείς και μαζί μ' αυτούς και πεζούς, παράδοξους στη θέα στον οπλισμό και στην ένδυση[64]».

Ο Filippo de Commineu, απεσταλμένος του Καρόλου Η΄ γράφει στ' απομνημονεύματα του: «Οι Estradiots είναι Έλληνες, ως οι λεγόμενοι genetaires,

---

[60] Βλ. αναφορά Δημητρίου Παλαιολόγου, *εν Μνημείοις Ελληνικής Ιστορίας*, Ε΄211, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.

[61] Sanuto, *commentarii della guerra di Ferrara*, in storia e lingua greca, rivista xi, Polivalenza, Lecce 1979, p. 54.

[62] Sanuto, *commentarii,* p. 125.

[63] Sanuto, *la spedizione di Carlo III in Italia*, pp. 447-448, ediz. Eccard, Venezia 1883. Universita degli studi di Lecce, Biblioteca dipartimento storico-archeologico.

[64] *Lettere storiche di Luigi da Porto*, no 8, Universita degli studi di Bari, biblioteca centrale.

πεζοί και ιππείς, καρτερικοί άνδρες κοιμούνται καθ' όλο το έτος στην ύπαιθρο μαζί με τα άλογα τους. Οι Estradiots είναι γενναίοι και ενοχλούν πολύ το στρατό στον οποίο επιτίθενται[...]»[65] .

Συμπερασματικά αξίζει ν' αναφερθεί, ότι η αναχώρηση και επαναγκατάσταση πληθυσμών συνδέεται με αναπτυξιακά γνωρίσματα του τόπου εγκατάστασης τους. Καθώς οι άνθρωποι μετακινούνται από τη μια μεριά της Μεσογείου στην άλλη μεταφέρουν μέσα τους συστήματα αξιών και πεποιθήσεων, που αποτελούν τμήματα παραδόσεων.

Αυτές οι κινητές παραδόσεις στηρίζονται εν μέρει από την τελετουργική επανεργοποίηση και την εκ νέου αφήγηση ιστοριών στο πλαίσιο της διαπροσωπικής αλληλόδρασης[66]. Με το πέρασμα του χρόνου όμως μπορεί ν' αλλοιωθεί σταδιακά ο χαρακτήρας τους, καθώς απομακρύνονται ολοένα και περισσότερο από το πλαίσιο της καταγωγής τους, ενώ ταυτόχρονα συνδέονται με συμβολικά περιεχόμενα, που απορρέουν από τις νέες συνθήκες στις οποίες έχουν επανεργοποιηθεί.

Η διασπορά των παραδόσεων δημιούργησε ένα πολιτιστικό τοπίο εξαιρετικής πολυπλοκότητας και ποικιλίας, στο οποίο η ανάμιξη αυτή μπορεί ν' αναδειχθεί σε πηγή τεράστιας πολιτιστικής δημιουργίας και δυναμισμού.

---

[65] Filippo de Commines,*απομν. (VIII, 5)*. Universita degli studi di Lecce, Biblioteca: dipartimento storico-archeologico.

[66] Thompson John, *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Παπαζήση, Αθήνα 1998, σ. 332.

1.4. Η Θρησκεία των Ελληνοφώνων

Η ελληνική θρησκεία δεν αποκαλύφθηκε ξαφνικά από έναν προφήτη ή ένα μάγο για να επικρατήσει αναλλοίωτη επί πολλούς αιώνες. Δεν κωδικοποιήθηκε σε βιβλίο, δεν ανήκε σε μια κλειστή κάστα, σε μια εκκλησία, δε γνώριζε δόγματα.

Ξεπήδησε από την ίδια την καρδιά των διαφόρων πληθυσμών, που αναμίχθηκαν σιγά – σιγά στα εδάφη της Ελλάδας. Αναπτύχθηκε με τον ίδιο ρυθμό, που αναπτύχθηκαν οι πληθυσμοί αυτοί, η ιστορία της εξαρτάται άμεσα από τη δική τους και αποτελεί ένα στοιχείο του πολιτισμού τους[67].

Από τότε, όταν πρόκειται να ερμηνευτούν ζωντανά στοιχεία, πρώτα κατά τη στιγμή της δημιουργίας τους και έπειτα κατά τη διάρκεια της εξέλιξης τους, η ελληνική θρησκεία εμφανίζεται με τις πολλαπλές μορφές της. Δεμένη με τη διαμόρφωση και την ιστορική εξέλιξη του ελληνικού λαού, η θρησκεία πλάστηκε από συμβολές τόσο διαφορετικές, ώστε πολλές φορές προτιμήθηκε η έκφραση «οι ελληνικές θρησκείες», που απεικόνιζε καλύτερα την ποικιλία των θεών, των λατρειών και των τελετουργιών.

Ακόμη και οι θεότητες των οποίων η προσωπικότητα και η λειτουργία φαίνεται, ότι διαθέτουν τη μεγαλύτερη ενότητα, όπως ο Ζευς, ή η Αθηνά, παρουσιάζουν διαφορές μέσα στο χώρο, οι οποίες είναι δύσκολο να συγκεραστούν.

Η Νότια Ιταλία παρουσιάζει ένα ξεχωριστό κόσμο, ο πολιτισμός που συναντούμε εδώ παρουσιάζει μικτό χαρακτήρα: αποτελείται από στοιχεία εγχώρια και από στοιχεία, που έφερε ο ελληνικός αποικισμός. Από μια άποψη ο κόσμος της Νοτίου Ιταλίας είναι ένας κόσμος περιφερειακός. Εν τούτοις, η συγχώνευση των δύο πολιτισμών δεν έγινε με μια μόνο κίνηση και δεν έφτασε μεμιάς σε κάποια ισορροπία.

Το ειδικό βάρος του καθενός απ' αυτούς διέφερε ανάλογα με την εποχή και την περιοχή. Μπορούμε να παρατηρήσουμε, ότι ο ελληνισμός είχε επιβληθεί απότομα και νικηφόρα ήδη από την ίδρυση των πρώτων αποικιών και ότι οι δεσμοί μεταξύ της

---

[67] Festugiere Andre Jean, *Ο Επίκουρος και οι Θεοί του,* μτφρ. Ροζίνα Μπέρκνερ, Θύραθεν, Θεσσ/κη 1999. Επίσης του ιδίου: *Historia Monachorum*, Societe des Bollundistes, Bruxells 1971, pp. 54-57.

μητρόπολης και του κόσμου των αποικιών της Δύσης χαλάρωσαν σιγά – σιγά, σε τέτοιο σημείο, ώστε να εμφανιστούν ορισμένες μορφές πολιτισμού, που δεν είχαν το αντίστοιχο τους στον καθαρά ελληνικό κόσμο[68] .

Η ζωντάνια του ελληνικού μύθου συνάμα με την κοινωνική αναγκαιότητα, που έκλεινε κατάφερε να τον πολιτογραφήσει σαν ιστορική πραγματικότητα[69]. Αντικρύζοντας ο Νίτσε τον μύθο στην απολλώνεια και διονυσιακή πλευρά του μας λέει: «Δίχως το μύθο, κάθε πολιτισμός χάνει τη φυσική, ρωμαλέα και δημιουργική δύναμη του. Μονάχα ένας αστροστόλιστος από μύθους ορίζοντας συμπληρώνει την ενότητα του πολιτισμού. Μόνον ο μύθος μπορεί να προφυλάξει απ' την ασυναρτησία μιας άσκοπης δραστηριότητας, τις ικανότητες της φαντασίας καί τις αρετές του απολλώνειου ονείρου. Οι εικόνες του μύθου, πρέπει νάναι τα αόρατα - πανταχού παρόντα προστατευτικά πνεύματα, τα πρόσφορα στην ανάπτυξη της εφηβικής ψυχής, και που τα μηνύματα τους διαλαλούν και εξηγούν στον ώριμο άντρα τη ζωή του και τους αγώνες του. Μα και το Κράτος δεν γνωρίζει άγραφο νόμο ισχυρότερο απ' το μύθο που μαρτυρεί τη συνάφεια του με τη θρησκεία.

... Το απολλώνειο μήνυμα του μύθου, είναι όπως το εκφράζει ο Προμηθέας του Αισχύλου - πως η ανθρώπινη σκέψη και σοφία είναι η μοναδική εκείνη δύναμη που αντιτάσσεται υπερήφανη στο θείο πεπρωμένο.

... Το διονυσιακό μήνυμα του μύθου, είναι ο φοβερός εκείνος λόγος που ψιθυρίζει ή μας φωνάζει, πως «η αιχμή της σοφίας γυρίζει πάλι εναντίον του σοφού" η σοφία είναι έγκλημα κατά της φύσης»[70].

Στην έρευνα αυτή ασχολούμαστε με τις χθόνιες θεότητες, εξαιτίας της εξέχουσας θέσης που κατέχουν στη Μεγάλη Ελλάδα, θέση που από μόνη της αποτελεί μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με την κυρίως Ελλάδα.

Ο χθόνιος κόσμος της Μεγάλης Ελλάδας αποτελεί ένα ξεχωριστό κόσμο, όπου τα πρόσωπα που κληρονομήθηκαν από την Ελλάδα συναντούν ένα καινούργιο

---

[68] Martin Rolland – Metzger Henri, *Η θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων*, μτφ. Μίνα Καρδαμίτσα, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1979, σσ. 199-201.

[69] «Τα μέγιστα οις ψυχαγωγεί η τραγωδία, του μύθου μέρη εστίν, αίτε περιπέτειαι και αναγνωρίσεις», τα σπουδαιότερα μέσα με τα οποία συγκινεί την ψυχή η τραγωδία , είναι μέρη του μύθου, δηλ. οι περιπέτειες και οι αναγνωρίσεις, Αριστοτέλης, *Ποιητική,* κεφ.VI, μτφ. Στ. Δομάζος, Κέδρος, Αθήνα 1982, σ. 37.

[70] Νίτσε Φ., *Η γέννηση της τραγωδίας*, μτφ. Κ. Μερανάϊος, Οδυσσέας, Αθήνα 1982,σσ. 71, 163.

πεπρωμένο[71]. Σ' αυτό οφείλεται ο εξέχων ρόλος που παίζει ο Ορφέας, η απροσδόκητη μορφή των Ερινύων, οι οποίες έχουν υιοθετήσει ορισμένα σύμβολα, που ανήκουν στις ελληνικές μαινάδες, η θέση που παραχωρείται στους ενόχους και ειδικά στις Δαναΐδες.

Σ' αυτό οφείλεται επίσης η σημασία, που αποδίδεται στο ζευγάρι του Κάτω Κόσμου, το οποίο συνοδεύεται από την Εκάτη και ο διαχωρισμός, που χαρακτηρίζει αυτή τη χθόνια εικονογραφία από την ελευσίνια εικονογραφία. Σ' αυτό τέλος οφείλεται η άγνοια, την οποία έχουν οι ζωγράφοι των ιταλιώτικων αγγείων, ως προς τα χθόνια γνωρίσματα του Διονύσου.

Οι ερευνητές του 19ου αιώνα προσπάθησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα να ερμηνεύσουν αυτόν τον ξεχωριστό χαρακτήρα του Κάτω Κόσμου της Μεγάλης Ελλάδας με βάση τη διάδοση των ορφικών δοξασιών και αιτιολόγησαν μερικώς αυτή τη θέση με το «ορφικό» περιεχόμενο των κειμένων, που είναι χαραγμένα στα χρυσά ελάσματα των Θουρίων.

Κατά την περίοδο του ελληνικού αποικισμού από τις τελευταίες δεκαετίες του όγδοου αιώνα το μαντείο των Δελφών προβάλει για πρώτη φορά κατ' εξοχή στην ελληνική ιστορία. Η εποχή αυτή ήταν ιδιαίτερα κατάλληλη, εξαιτίας της σπουδαιότητας και σημασίας, που είχε για τους έλληνες η ίδρυση μιας αποικίας. Υπήρχε η θρησκευτική καινοτομία.

Η αποικία χρειαζόταν να θεμελιώσει στη νέα θέση της ναούς και ιερά θεών και ηρώων και γι' αυτό έπρεπε να μεταφέρει μαζί της την ευλογία των ουρανών. Εξάλλου, καθώς οι ελληνικές αποικίες κατ' αντίθεση προς αυτές των νεώτερων χρόνων δεν είχαν κανονικά οποιοδήποτε πολιτικό δεσμό με τη μητρόπολη τους, ο θρησκευτικός δεσμός απέβαινε ο πιο σημαντικός [72].

Η αποικία κατευθυνόταν συνήθως από ένα άτομο ως ιδρυτή, τον οικιστή, ο οποίος ήταν ο ιδρυτής λατρειών και ιεροτελεστιών, καθώς επίσης και κοινωνικών και πολιτικών θεσμών. Κατά το θάνατο του μπορούσε να αναμένεται να ταφεί στο πιο σημαντικό σημείο της αποικίας, όπου ο τάφος του γινόταν το αντικείμενο μιας ηρωικής λατρείας και η εορτή του το σύμβολο της ενότητας της αποικίας.

---

[71] Ο.π. σσ. 218-219.

[72] H. W. Parke, *Ελληνικά Μαντεία,* μτφ. Ανδρέας Βοσκός, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1979, σσ. 55-57.

Το πιο ξακουστό και αναφερόμενο σ' αυτόν τον τομέα, ήταν το μαντείο των Δελφών[73].Το πλέγμα των μυστηριακών λατρειών έχει μια αρχαιότατη καταγωγή και προέλευση χθόνιου χαρακτήρα. Κάτι τέτοιο συνθέτει μια ξεχωριστή εικόνα για τα μυστήρια, η οποία διαφέρει από εκείνη της λατρείας των ολύμπιων θεοτήτων και πηγαίνει πίσω στο παρελθόν, διαπερνώντας ακόμη και τα πέπλα της ομηρικής αφήγησης και των μυθικών χρόνων[74].

Στη σύνθεση τους, δημιούργησαν ένα ζωντανό ιστό, που εξελίχθηκε σ' ένα από τα ευγενέστερα λατρευτικά συστήματα με παγκόσμια εμβέλεια και επιδράσεις σε διαφορετικούς μεταγενέστερους πολιτισμούς. Εξαιτίας αυτής της θεμελιώδους δυνατότητας τους λειτούργησαν σαν θεμέλιο για την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερου τρόπου σκέψης, ικανού να προσεγγίσει τα υπαρξιακά προβλήματα της ανθρώπινης κοινωνίας τόσο στην αφηρημένη, όσο και τη συγκεκριμένη τους διάσταση[75].

Κατά τον 6° και 7° αιώνα η περιοχή της Terra d' Otranto δέχτηκε Έλληνες μοναχούς και γνώρισε θαυμαστή ακμή του ορθόδοξου μοναχικού βίου και των ανθρωπιστικών Γραμμάτων[76].

Στο Carpignano Salentino, βόρεια του Ότραντο σώζεται η Βυζαντινή τοιχογραφία στη λαξευτή κρύπτη εκκλησίας, αφιερωμένη στην Παναγία[77] . Μέσα σε

---

[73] Ο.π. , κεφ. 5, σ. 57-61.

[74] «Ο μύθος πάντας ευφραίνει.» Αριστοτέλης, *Ποιητική* 1451 β 27, μτφ. Στ. Δομάζος, Κέδρος, Αθήνα 1982.

Ο μύθος έκανε λόγο τα ανέκφραστα συναισθήματα του ατόμου, της ομάδας, του λαού. Θα μπορούσε να παρομοιαστεί με μια γέφυρα που οδηγεί το λαό στην αλήθεια. Και είναι γεγονός, πως οι αλήθειες υπερασπίζονται τον άνθρωπο από τα ψέμματα που τον κυκλώνουν απειλητικά, αλλά μπροστά σε ορισμένες αλήθειες είναι εντελώς ανυπεράσπιστος και μηδαμινός. Αυτός είναι ένας ακόμη λόγος, που ο άνθρωπος επινοεί τους μύθους. Πως αλλιώς θα μπορούσε να πλησιάσει και να αγγίξει το μυστήριο της φύσης και της ζωής, του έρωτα και του θανάτου; Ο άνθρωπος μέσα στο μύθο που επαναλαμβάνεται από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά με αυστηρή συνοχή λέξεων και νοημάτων, μέσα σ' αυτό το μύθο, βρίσκει την ασφάλεια, τη θετικότητα, την καταξίωση των ιδεών, που οργανώνουν τη ζωή και την κοσμοθεωρία του. Η ζωντάνια του ελληνικού μύθου τον έκανε να πολιτογραφηθεί σαν «ιστορική πραγματικότητα» και ν' ανακηρυχθεί σε ιστορία.

[75] Harrison, Jane - Ellen, *Αρχαίες ελληνικές γιορτές* , εκδ. Ιάμβλιχος, Αθήνα 1996, σσ. 13-14.

[76] Coco, Primaldo, *Vestigi sul grecismo in Terra d' Otranto, Roma e l' Oriente,* Roma *1916,* pp. 246-258. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca: dipartimento storico.

[77] «Ιστοριών δε Παλαιάς και Νέας Διαθήκης πληρώσαι ένθεν και ένθεν χειρί καλλίστου ζωγράφου τον ναόν τον άγιον» Νείλου του Ασκητού: Επιστολαί, βλ. Migne, Jacques Paul, *Ελληνική Πατρολογία,* μτφ. Ιωαν. Διώτης, Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα 1987, τομ. 79, σ. 577.

κόγχη εικονίζεται ο Χριστός ένθρονος ανάμεσα στον άγγελο και στην Παναγία του Ευαγγελισμού. Ανάμεσα στις μορφές μια επιγραφή μας μεταφέρει στο βυζαντινό κόσμο της Κάτω Ιταλίας του 10ου αιώνα: «Κύριε, μνήσθητι του δούλου σου Λέοντος πρεσβυτέρου και της συμβίου αυτής Χρυσολέας και πάντων του οίκου αυτού. Αμήν. Γραφέν δια χειρός Θεοφυλάκτου ζωγράφου». Αναγράφεται η χρονολογία 959[78].

Η άλωση του Ότραντο από τους Τούρκους στα 1480 και η διαρπαγή, ή η καταστροφή μοναστικών κέντρων, όπως του περίφημου μοναστηριού του Αγίου Νικολάου των Κασούλων[79], έπληξαν σημαντικά την πολιτιστική εξέλιξη των ελληνόφωνων, αλλά δεν τους εξαφάνισαν. Τα μοναστήρια ήταν τα κέντρα κάθε θρησκευτικής ή άλλης πνευματικής δραστηριότητας, στα οποία ωρίμασε και άνθισε μια ανεπανάληπτη και «θύραθεν» παιδεία υψηλού επιπέδου, η οποία διατήρησε τον ελληνοβυζαντινό πολιτισμό για αρκετούς αιώνες.

Στα ελληνικά αυτά ορθόδοξα μοναστήρια της περιοχής οι κλασικές σπουδές δεν έπαψαν ποτέ να καλλιεργούνται καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Οι ορθόδοξοι μοναχοί διατήρησαν σθεναρά την πίστη τους άθικτη ως τα μέσα του 14ου αιώνα και αντιτάχθηκαν στις απόπειρες του ιταλικού κλήρου να τους υπαγάγουν υπό την εξάρτηση τους.

---

[78] Παντελεάκης, Νότης, *Μεγάλη Ελλάδα*, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1995, σσ. 38-39.

[79] *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata*, 1951, pp. 70-71. Commune di Martano, Archivi storici.

Ο San Nicola di Casole, υπήρξε το σημαντικότερο ελληνο-σαλεντίνικο μοναστήρι, ένα κοινόβιο το οποίο μαζί με όλα τα άλλα που ανήκαν στο τάγμα του Αγίου Βασιλείου του Μεγάλου και βρίσκονταν στην χερσόνησο του Σαλέντο (ήταν συνολικά 34) ασκούσε έναν βασικό ρόλο όχι μόνο θρησκευτικό αλλά κυρίως πολιτιστικό, χάρη στην παρουσία μιας ιδιαίτερα πλούσιας βιβλιοθήκης(τα διασωθέντα αντίγραφα της οποίας διατηρούνται σήμερα στις πόλεις Τορίνο, Φλωρεντία, Νάπολη, Βενετία, Βατικανό, Παρίσι, Λονδίνο, Βερολίνο).

Στο εσωτερικό του υπήρχε ένα σχολείο, ανοιχτό σ' όποιον ήθελε να μελετήσει τα Ελληνικά Αρχαία Γράμματα αλλά και τα Λατινικά. *Ήταν αυτή η κουλτούρα που αποτέλεσε την πραγματική πηγή της διατήρησης των αξιών του κλασικισμού ενάντια στις επιθέσεις των βαρβάρων, το φυτώριο της υψηλότερης πνευματικής ανάπτυξης για το χριστιανισμό. Χωρίς αυτή δε θα μπορούσε να εξηγηθεί η θαυμάσια πολιτιστική εξάπλωση της νορμανδικής-σβεβικής εποχής*, Gianfreda, G., *Il Monachesimo Italo-Greco in Otranto,* Del Grifo, Lecce 1994, p. 157.

Ο Ορθόδοξος ελληνισμός έδωσε μια άνιση πάλη κατά του καθολικισμού, δεχόμενος τις διαδοχικές και ποικίλες επιδράσεις του ιταλικού περιβάλλοντος, βαίνοντας στην απώλεια της θρησκευτικής του ταυτότητας[80].

Η επιβίωση τους μαρτυρείται από πολλά έγγραφα, κατά τον επόμενο 16° αιώνα, ο οποίος και θεωρείται, ως η πιο κρίσιμη περίοδος για τη διατήρηση του ελληνικού δόγματος στη Νότια Ιταλία[81]. Σημαντική πηγή αποτελεί η βούλα του πάπα Λέοντος Ι΄(1513-1521) σχετικά με τη διατήρηση του ελληνικού δόγματος σε λατινόφωνες ή φραγκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές[82].

Οι επισκέψεις του Λατίνου αρχιεπίσκοπου του Οτράντο Pietri Antonio De Capua (1536-1579) καταγράφουν τα ονόματα των ελληνικών παροικιών και γίνεται γνωστή η φροντίδα για την εφαρμογή της ελληνικής γλώσσας στις λειτουργίες[83].

Η συναίσθηση της καταγωγής απ' την Ελλάδα είναι έντονη στις περιοχές μόνο, όπου το ελληνικό δόγμα επικρατεί και όπου μιλιέται η μητρική γλώσσα.

Πρόκειται για δυο παράγοντες στενά συνδεδεμένους. Εξαιτίας της αποστολικής επίσκεψης του αρχιεπίσκοπου του Οτράντο Lucio de Morra (1606-1623), που έγινε στα 1607 μας δίνεται η δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τους Έλληνες κληρικούς σε 13 χωριά της εκκλησιαστικής περιφέρειας του Λατίνου αρχιερέα[84].

Στο χωριό Corigliano, υπάρχουν 450 σπίτια Ελλήνων, όπου οι Έλληνες κληρικοί είναι οκτώ: ο παπάς (de) Angelis Lupo, ο κληρικός (παντρεμένος) Asicore Valerio, ο κληρικός Campa Antonio, ο παπάς Idrini (Υδρίνης) Alessandro, ο παπάς

---

[80] Βακαλόπουλος, Α.Ε, *Καίρια θέματα της Ιστορίας μας*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 85-89. Το 1830 που ο άγγλος διπλωμάτης David Urquhart επισκέφτηκε την περιοχή της Καλημέρας, αν και ο πληθυσμός δεν είχε χάσει τη γλώσσα του, είχε αποξενωθεί από την ορθόδοξη πίστη του. Ο θρίαμβος του καθολικισμού ήταν πλήρης.

[81] Βακαλόπουλος, Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος iii, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 183-184.

[82] Το έγγραφο δημοσιεύθηκε ελληνικά και λατινικά στο *Αρχιερατικόν*, Paris 1676. Εκδόθηκε στις 18 Μαρτίου 1526 και απευθύνεται σε δυο επισκόπους της Ν. Ιταλίας, της Caserta και του Ascoli. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca: dipartimento storico.

[83] Rodota Pietro Pompilio, *Dell' origine,progresso e stato presente del rito greco in Italia*, τομ. Ι, σ. 378. 1° Simposio dell' Associazione Magna Grecia, Roma 2 Luglio 1987.

[84] Aar, E., *Gli studi storici in terra d' Otranto*, Archivio storico Italiano, IV serie, 9 (1882), σσ. 241-246. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca: dipartimento storico.

Lega Antonio, ο παπάς Lolus Antonio, ο παπάς Mattheis Ferdinando και ο παπάς Renna Christaldo[85].

Στο χωριό Martano συναντούμε δέκα εκκλησίες αφιερωμένες: στην Αγία Τριάδα, στην Αγία Σοφία, στον Άγιο Νικόλαο, στην Παναγιά την Κωνσταντινουπολίτισσα, στην Αγία Λουκία, στον Άγιο Βλάσση, στον Άγιο Στέφανο, στην Υπαπαντή και στον Άγιο Θεόδωρο[86].

Στο Castrignano dei Greci, οι Έλληνες ιερείς ανέρχονταν σε εννέα, ενώ στην Calimera υπήρχαν δώδεκα και το ελληνικό δόγμα τηρούνταν με ζηλευτή προσήλωση στις προγονικές παραδόσεις έως το πέρασμα στο λατινικό δόγμα, που έγινε στα 1663, ύστερα από αιματηρά επεισόδια, οπότε ο τελευταίος Έλληνας ιερέας σκοτώθηκε και κάηκαν τα αρχεία της ελληνικής ενορίας [87].

---

[85] Coco, P., *Vestigi, Roma e l' Oriente* (Roma 1918) rivista p. 50. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca: dipartimento storico.

[86] Βλ. Coco, P., *Vestigi di grecismo in Terra d' Otranto*, Grottaferrata 1922, pp. 40, 41-43, 50-51. Επίσης στο έργο αυτό βρίσκονται συγκεντρωμένα πολλά άρθρα με τον ίδιο τίτλο, όπου ο Coco περιγράφει την κατάσταση του κλήρου στην Απουλία. Κατά την επίσκεψη του Μητροπολίτη Βενετίας Γεννάδιου στις 17 Ιανουαρίου 1996 στη Στερνατία, ο καθολικός ιερέας της μητρόπολης της Αγίας Assunta (κόσμημα του τέλους του 1600 μ.Χ), ο don Donato Bono ανέφερε ότι το ελληνικό τελετουργικό διατηρήθηκε μέχρι το 1622 στη Στερνατία και *είναι η ιστορία και το αίσθημα των πιστών που πρέπει να μας ωθήσει σε διάλογο με την ορθόδοξη εκκλησία, για να ονειρευτούμε μαζί μια ενότητα η οποία καταλύθηκε από τους ανθρώπους.*

[87] Aar, Ermanno, *Gli studi storici in terra d' Otranto*, Archivio storico Italiano 6, (1880), σσ. 100, 109, 316, 331. Universita di Roma: La Sapienza, Biblioteca: dipartimento storico.

Επιπλέον μας δίνεται η δυνατότητα εδώ να κάνουμε δύο παρατηρήσεις:

1. Οι ελληνόφωνοι του Σαλέντο, όταν θέλουν να προσάψουν σ' ένα συντοπίτη τους τη μομφή ότι δεν φέρεται σύμφωνα με τα ήθη και τα έθιμα τους, ιδίως στα θρησκευτικά ζητήματα, του λένε *πως κάνει, μιλάει σαν τους Λατίνους* (με αρκετή δόση περιφρόνησης). Όπως είναι γνωστό στο Βυζάντιο, πριν από το Σχίσμα και μετά απ' αυτό, ονομάζανε Λατίνους εκείνους που βρίσκονταν κάτω από την πνευματική ή κοσμική εξουσία του Πάπα. Το να τηρούν οι ελληνόφωνοι ακόμα αυτή τη συνήθεια είναι ενδεικτικό σε σχέση με την καταγωγή τους.

2. Οι ελληνόφωνοι εξακολουθούν να γιορτάζουν την ημέρα του Αγίου Λαζάρου (που πέφτει το Σάββατο πριν την Κυριακή των Βαΐων) με τρόπο που δεν συνηθίζεται από τους άλλους καθολικούς, αλλά μοιάζει με το ελληνορθόδοξο λατρευτικό τυπικό. Την ημέρα του Αγίου Λαζάρου τα παιδιά βγαίνουνε στους δρόμους και πηγαίνοντας από σπίτι σε σπίτι ψέλνουνε το «Βάϊ», δηλαδή το:
Βάγια, βάγια

Σημαντικό είναι, ότι στους Έλληνες αυτούς είχε δημιουργηθεί ένα τοπικό εθνικό συναίσθημα ανάμικτο με την ένδοξη, μυθική ακόμη ελληνική καταγωγή, γιατί παραδέχονταν, ότι από αμνημόνευτα χρόνια υπήρξαν Έλληνες «αυτόχθονες», όπως και οι Αθηναίοι. Με υπερηφάνεια τονίζουν, ότι δεν έχουν καμία σχέση με τους Σλάβους, τους Αλβανούς, τους Χειμαριώτες και τους άλλους «σχισματικούς»[88].

Στην Terra d' Otranto η οργανωμένη Καθολική εκκλησία, άλλοτε παρακινημένη από «φιλελεύθερους» κύκλους της Ρώμης, δέχεται συμβιβαστικές μορφές του ορθόδοξου λατρευτικού τυπικού και άλλοτε επιβάλλει μέσα από την τοπική ιεραρχία τον ασυμβίβαστο «εκλατινισμό»[89].

Κατ' αυτό τον τρόπο παράξενα εκκλησιαστικά μορφώματα κάνουν την εμφάνιση τους (ostia με ένζυμο, ορθόδοξοι χειροτονημένοι από Λατίνους αρχιερείς, συγκατάθεση για το Filioque, ανοχή στον έγγαμο βίο του ορθόδοξου κληρικού), ανάμικτα ανθρωπονύμια και φράσεις αλλοιώνουν την αρχική γλωσσική καταγωγή, ενώ οι εκπρόσωποι του πνεύματος (κωδικογράφοι-ιερείς) αναζητούν τρόπους ειρηνικής συνύπαρξης για ν' αποφύγουν την πλήρη αφομοίωση[90].

Είναι εμφανής λοιπόν ο τύπος του Έλληνα, που έστω και εάν συμβιβαστεί, πιστεύει ακλόνητα στην ιδιαιτερότητα του ελληνικού και ορθόδοξου παρελθόντος του, χωρίς να χάνει την πίστη του στην «εθνική του ταυτότητα»[91]. Αυτό

του βαγιώ

τρώνε ψάρια και κολιό

και την άλλη Κεριακή

τρώνε κόκκινο αυγό

Οι δύο παρατηρήσεις δείχνουν πως οι ελληνόφωνοι του Σαλέντο διατηρούν ήθη και έθιμα βυζαντινά.

[88]Jurlano, Rosario,*Gli Slavi a Brindisi fino al XVIII secolo,*Wresbaden 1966, pp. 149-162. Universita degli Studi di Bari, Biblioteca centrale.

[89] Girgenhonsohn, D., *Dall' episcopate Greco all' episcopate latino nell' Italia meridionale,* vol.1, Padova 1973, pp. 38-42.

[90]Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Ελληνικές εκκλησίες και παροικίες*, Εταιρία Ελληνοϊταλικής Φιλίας & Έρευνας, Πάτρα 1992, σσ. 56-57.

[91] Οι αδιάρρηκτοι δεσμοί έθνους και Ορθοδοξίας είναι ένας από τους βασικούς άξονες της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας, τουλάχιστον όπως υπήρξε έως σήμερα.

Από κριτικές μελέτες γνωρίζουμε, ότι η Ορθοδοξία και η εθνική ιδεολογία εξέφραζαν διακριτές και ενίοτε συγκρουσιακές λογικές. Βέβαια το 19° αιώνα υπήρξε η μεγάλη κρίση η οποία δοκίμασε και ανασυνέθεσε τις σχέσεις έθνους και θρησκείας και αφορούσε την ίδρυση αυτοκέφαλης ελλαδικής

αποδεικνύεται σήμερα, ενώ όλα έδειχναν, ότι η Μεγάλη Ελλάδα αποτελούσε μόνο υπόθεση της Αρχαιολογίας, μια και όλη η περιοχή είναι κατάσπαρτη από ερείπια[92] ναών, μοναστηριών[93], σπηλαίων και ορθοδόξων τοπωνυμιών.

εκκλησίας και τη συνακόλουθη σύγκρουση με το Πατριαρχείο. Για τους υποστηρικτές του Πατριαρχείου αυτό ήταν το κέντρο μιας μεγάλης κοινότητας η οποία θεωρούνταν εν δυνάμει ελληνική.

Αυτή η κοινότητα δεν αγκάλιαζε μόνο τους ελληνόγλωσσους ορθόδοξους, αλλά και τους Αλβανούς, τους Βούλγαρους κ.α, οι οποίοι θεωρούνταν ότι ανήκουν όχι σε ξεχωριστές εθνότητες, αλλά στο ελληνικό έθνος. Είναι αξιοσημείωτη η αντίληψη ότι το έθνος, και κυρίως το ελληνικό, δεν θεωρείται κοινότητα αίματος αλλά «πολυφυλετική» ενότητα.

[92] «Ιδού, λοιπόν, ο τόπος του πολιτισμού μας. Κάθε τόσο πρέπει να έχουμε το κουράγιο και τη δύναμη να στρέφουμε τα μάτια μας ένα γύρω στον ορίζοντά του. Αν εκεί, σε αυτά που κάθε φορά μας περιβάλλουν και μας ενέχουν, σε αυτά που δίνουν νόημα στη ζωή μας και μας επιτρέπουν να υπάρχουμε, εγγράφεται ο σεβασμός των ανθρώπων στον τόπο όπου ζουν, πράττουν, ταξιδεύουν, σκέφτονται, ονειρεύονται και ελπίζουν, ο διάλογος του πολιτισμού με τον χώρο εξακολουθεί να παραμένει ενεργός και οι σημασίες του πολύπλοκες, ενδεχόμενες, δυνητικές.

Ακόμη κι όταν τα ίχνη του τοπίου στον τόπο είναι αχνά: κάποια δεντράκια που επιμένουν να ορίζουν τις ράχες μαυρισμένων βουνών, κάποιες μακρινές ενώσεις της γης που ακουμπά στον ουρανό ή αγκαλιάζει το νερό δίχως να μεσολαβούν ανθρώπινα απορρίμματα, ο φυσικός ορίζοντας του πολιτισμού κρατά την ιδιαίτερη σημασία του. Το περίγραμμα του τόπου που δείχνει την εγγραφή των ανθρώπων στον χώρο και μαζί τις γραφές τους, τα σημάδια τους πάνω σε αυτόν, είναι τελικά το περίγραμμα της ζωής μας, η μνήμη μας, η ιστορία μας. Ενδεχομένως: και κληρονομιά μας· κληρονομιά της γης, κληρονομιά της φύσης, κληρονομιά πολιτισμού.

Ιδού και ο τόπος μας ως πολιτισμός· με τις πέτρες, τα δάση και τις θάλασσες, με τα χώματα, τα μάρμαρα και τα χτίσματα, με τους ανθρώπους, τις μνήμες και τις ιστορίες τους. Πιστεύουμε πως μας ανήκει, πως τον πιάσαμε κι είναι δικός μας επειδή τον κληρονομήσαμε ή επειδή προλάβαμε να τον καπαρώσουμε αγοράζοντάς τον ή καταπατώντας τον. Περίπου όπως τότε, στα παλιά χρόνια (ισχύει όμως ακόμη, παρά τους νόμους και τις διακηρύξεις, αυτή η πρακτική), που άρπαζε κάποιος τον τόπο με το σπαθί και τη βία. Ή τότε «που όποιος ήθελε να κάνει ένα κτήμα (αμπέλι ή ελαιοχώραφο) πήγαινε κι έπιανε ένα μέρος, έσκαβε στις τέσσερις μεριές κι έβαζε σημάδια πως ήταν πια δικός του ο τόπος κι έβαζε και μια πέτρα όρθια κι έλεγε στον πρώτο περαστικό: Να 'σαι μάρτυρας, το πιάνω αυτό το μέρος». Κι ήταν πια δικό του για πάντα κι όσα χρόνια κι αν έμενε ακαλλιέργητο και ρουμανιασμένο κανένας δεν είχε δικαίωμα να το πάρει γιατί ήταν «πιασμένο».

Τούτον όμως τον τόπο ούτε τον πιάσαμε με το «έτσι θέλω» και το «έτσι μπορώ» ούτε τον κληρονομήσαμε δικαιωματικά για να θεωρούμε πως μας ανήκει κατ' αποκλειστικότητα· ούτε μας τον δώρισε κάποια θεία χάρις ούτε μας έπεσε στο λαχείο της ζωής για να τον ξοδεύουμε αλόγιστα. Κι

ούτε, για να πάμε λίγο παραπέρα, έχουμε δικαίωμα να τον αφήσουμε να γίνει «σαλμάς» στα χέρια των αδηφάγων· γιατί, τότε παλιά που έκαναν σαλμά κι αφού τρυγούσαν τα αμπέλια και θέριζαν τα χωράφια άφηναν τα μικρά και τα μεγάλα ζώα να βοσκήσουν ελεύθερα, πρόσεχαν κιόλας να μην καταστραφεί η γη και δεν μπορέσει πια να βλαστήσει.

Τόποι πιασμένοι, γη αλωμένη, φύση σαλμάς. Αυτός είναι ο τόπος του πολιτισμού μας. Κάτι ανάμεσα σε *παραμύθι με όνομα,* για ένα χώρο που παραμένει απλός ξενώνας κι εμείς ξένοι χρήστες που μας ενδιαφέρει να περάσουμε καλά μόνο για πάρτη μας και βέβαια μόνο σαν να είμαστε σε παρατεινόμενες διακοπές, και σε *παραμύθι χωρίς όνομα,* για έναν τόπο όπου «... είχαν περάσει] χρόνια πολλά [κι] ο καιρός που άσπρισε και μάδησε τα μαλλιά των [α]στόχαστ[ων]... άλλαξε και την όψη ολόκληρου του βασιλείου των Μοιρολατρών. Παντού ερημιά... σφυρίζοντας ανάμεσα στις πέτρες και τους βράχους, ο άνεμος μοιρολογούσε το ρήμαγμα του τόπου... Θες να εκπατριστείς; [τον ρώτησε]. Ναι! ναι! ναι! Να φύγω από τον καταραμένο τούτον τόπο και να τον ξεχάσω. [Εκείνη] δεν αποκρίθηκε. Η καρδιά της μάτωνε που άφηνε τον τόπο όπου είχε γεννηθεί και μεγαλώσει. Τη φτώχεια του, την ερημιά του και την κακοριζικιά του ακόμα, όλα τ' αγαπούσε, γιατί ήταν τόπος της».

Ο τόπος όμως γίνεται τόπος μας μόνον για τόσο και μόνον όσο φτιαχνόμαστε από αυτόν και τον φτιάχνουμε ένα όνομα χωρίς παραμύθι. Ένα όνομα όπως όλα εκείνα τα ονόματα και τα πράγματα που τα αγαπούμε, όχι γιατί είναι κτήματά μας, αλλά επειδή είναι δικά μας· όχι γιατί συνηθίσαμε σ' αυτά, αλλά επειδή μάθαμε με αυτά· όχι γιατί πεθαίνουμε για αυτά, αλλά επειδή ζούμε με αυτά».

Απόσπασμα συνέντευξης από την κοινωνική ανθρωπολόγο κ. Ελεονόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου(15-4-1992).

[93] Τα μοναστήρια του Σαλέντο μεταξύ του 11^{ου} και 15^{ου} αιώνα (σε παρένθεση το έτος που τα συναντάμε σε έγγραφη πηγή - Διεθνές Σεμινάριο 29-30 Απριλίου 1998, Μαρτάνο, με θέμα: Το Σαλέντο στο Μεσαίωνα) είναι τα παρακάτω:

1. S. Nicola di Orla (1062)
2. S. Maria di Gallano (1062)
3. S. Pietro de Episcopio (1062)
4. S. Gregorio di Oria (1062)
5. S. Vesanato di Oria (1062)
6. S. Maria Ferorella - Brindisi (1183)
7. S. Nicola di Malignano - Mesagne (1349)
8. S. Maria de Cruce - S. Pancrajio Salentino
9. S. Biagio di S. Vito dei Normanni (1196)
10. S. Maria di Cerrate (1133)
11. S. Giorgio di Surbo (1133)
12. S. Niceta di Melendugno

Το Σεπτέμβριο του 1995 το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης διοργάνωσε σύναξη των ορθοδόξων εκκλησιών στην πατριαρχική νήσο Πάτμο, όπου η ορθόδοξη εκκλησιαστική ηγεσία αποτάθηκε σε όλους τους χριστιανούς και σε όλους τους ανθρώπους που είχαν καλή θέληση, με μια έκκληση για ειρήνη, αδερφοσύνη των λαών, δικαιοσύνη και αλήθεια.

Η ορθόδοξη εκκλησιαστική ηγεσία καταδίκασε κάθε έκφραση εθνικιστικού φανατισμού, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε διχασμό, μίσος και την απώλεια χαρακτηριστικών του πολιτισμού και της θρησκείας των άλλων λαών της οικουμένης[94].

---

13. S. Mauro - Sannicola (1149)
14. S. Salvatore - Sannicola (1310)
15. S. Stefano de Pygi - Gallipoli (1325)
16. S. Tirso di Gallipoli (1325)
17. S. Maria de Libero - Gallipoli (1325)
18. S. Pietro di Samari - Gallipoli (1148)
19. S. Nicola di Casole - Otranto (1098)
20. S. Maria de Lomito - Tricase
21. S, Leucio di Nardo (1081)
22. S. Procopio di Nardo (1104)
23. S. Maria de Balneo
24. S. Nicola di Pergoleto - Calatone (1149)
25. S. Angelo de Salute - Calatone (1310)
26. S. Giovanni di Collemento (1310)
27. S. Anastasia di Marino (1310)
28. S. Maria de Cibo - Melissano (1120)
29. S. Nicola Scundi - Nardo (1373)
30. S. Stefano de Curano – Nardo (1373)
31. S. Maria dell ' Alto - Nardo (1310)
32. S. Elia - Nardo (1373)
33. S. Maria de Cesarie - Porto Cesarlo (1373)
34. *S.* Nicola de Gallino - Nardo (1373)

[94] Με άλλα λόγια, ακόμη και όταν παίρνουμε τις κριτικές αποστάσεις μας από τη θρησκεία στο όνομα της ορθολογικότητας, δεν θα πρέπει να κλείνουμε την πόρτα του διαλόγου ούτε και να υιοθετούμε μια στάση απόλυτης άρνησης και ριζικής απόρριψης των συμβολικών της αναφορών και των αξιών της. Εξάλλου, όπως μας διδάσκει η εμπειρία, όταν οι βωμοί εγκαταλείπονται από τους Θεούς, σπεύδουν αμέσως να τους καταλάβουν οι δαίμονες.

Η συνάντηση αυτή λοιπόν δεν είχε σκοπό να πείσει «ο εις τον άλλον περί της αληθείας της πίστεως ημών». Σκοπό είχε να «πείσωμεν αλλήλους» για τη δυνατότητα της ταυτόχρονης παρουσίας και των Ορθοδόξων, αλλά και των Καθολικών στον κόσμο και κυρίως στο να βρεθούν πρακτικοί τρόποι βελτιστοποίησης της αλληλοκατανόησης, της ανοχής και της συνεργασίας. Διότι, ατυχώς, παρά τις σαφείς εντολές του Θεού, που περιλαμβάνονται στα ιερά βιβλία αμφοτέρων των θρησκειών, δεν έλειψαν σε καμιά πλευρά εκείνοι οι οποίοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους σοφότερους των ιερών κειμένων, υποστηρίζοντας και διαδίδοντας «ως εκ Θεού» απόψεις αντίθετες προς αυτά και σύμφωνα με τις ανθρώπινες βλέψεις και επιδιώξεις.

Το γνήσιο πνεύμα οφείλουμε να αναζητήσουμε ο καθένας ξεχωριστά, αλλά και από κοινού. Αυτό βέβαια είναι κοπιαστικό και ιδιαίτερα δύσκολο, διότι πολλές φορές ο περίγυρος πιέζει με κάθε τρόπο στο να αποδεχθούμε σαν γνήσιο πνεύμα της πίστεως μας, εκείνο το οποίο εκείνοι υποστηρίζουν, ως τέτοιο. Ατυχώς η θρησκεία

Ο Χάμπερμας εισηγείται επομένως μιαν ορισμένη διόρθωση και μια αλλαγή πορείας σε σχέση με ένα μαχητικό αθεϊσμό του παρελθόντος. Υποστηρίζει μάλιστα, ότι μια φιλελεύθερη πολιτική, που θέλει να εγγυάται τον πλουραλισμό των κοσμοαντιλήψεων, θα πρέπει όχι μόνο να παίρνει σοβαρά υπόψη της «τις αντιρρήσεις όσων αισθάνονται ότι πλήττονται οι θρησκευτικές πεποιθήσεις τους», αλλά και να τις θεωρεί ως «ένα είδος βέτο». Με άλλα λόγια, οι εκκοσμικευμένες πλειοψηφίες δεν θα πρέπει να παίρνουν αποφάσεις που θίγουν ή προσβάλλουν σοβαρά τις θρησκευτικές μειονότητες.

-Τι πρέπει να γίνεται όμως όταν, προκειμένου να ληφθεί μια απόφαση που δεν θα προσβάλλει μια θρησκευτική μειονότητα, προσβάλλεται τελικά μια άλλη μειονότητα ή προσβάλλονται τα δικαιώματα της κοσμικής πλειοψηφίας;
-Και πώς μπορούν να διευθετούνται οι συγκρούσεις ανάμεσα σε διαφορετικές αξίες, ιδέες και πεποιθήσεις;
Ο Διαφωτισμός, που ήρθε μετά τους αιματηρούς θρησκευτικούς πολέμους, υπήρξε μια μεγάλη κατάκτηση της νεωτερικότητας, ακριβώς επειδή υποστήριξε και επιβεβαίωσε αρχές -με πρώτη απ' όλες εκείνη της ανεκτικότητας- που αποδυναμώνουν τη συγκρουσιακή ενέργεια των θρησκειών. Ο Χάμπερμας θέλει στην πραγματικότητα να συμβάλει στον εμπλουτισμό αυτής της πολύτιμης κληρονομιάς. Οι ιδέες του για μια «ηθική της συζήτησης» αντιτίθενται στο σχετικισμό και τείνουν στη διαλογική αναζήτηση κοινών και καθολικών αξιών. Η πίστη στη δύναμη του διαλόγου μπορεί να συνδέσει λόγο και θρησκεία και να συμφιλιώσει στην πάλη για κοινούς στόχους αυτούς που πιστεύουν στο Θεό με εκείνους που αμφισβητούν την ύπαρξή του.

Από την ομιλία του γερμανού φιλόσοφου Γιούργκεν Χάμπερμας κατά την απονομή του βραβείου για την ειρήνη, που του απονεμήθηκε στη Διεθνή Εκθεση της Φραγκφούρτης τον Οκτώβριο του 2001

έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον ως όργανο εξυπηρέτησης πολιτικών επιδιώξεων και ως εκ τούτου οι προσωπικές εμπειρίες και καταβολές συνδέουν τόσο δυνατά τη θρησκεία με την πολιτική, ώστε πολλές φορές μεταξύ πολλών λαών οι θρησκευτικοί όροι υποδηλώνουν πολιτικές και όχι θρησκευτικές διαφοροποιήσεις.

Δεν είναι όμως η θρησκευτική διαφορά που προκαλεί τη σύγκρουση, αλλά ότι ορισμένοι εκμεταλλεύονται τη θρησκευτική διαφορά με σκοπό να προκαλέσουν ή να επιτείνουν τη σύγκρουση «επί τω σκοπώ επιτεύξεως» των πολιτικών επιδιώξεων τους.

Στη δεκαετία του 1990 αγιορείτες μοναχοί εγκαταστάθηκαν στο ερειπωμένο μοναστήρι του οσίου Ιωάννη του Θεριστή (φθινόπωρο του 1994).[95] Από τότε, νεοχειροτονηθέντες αυτόχθονες ιερείς, τελούν ιερές Ακολουθίες στις πόλεις Λέτσε της Απουλίας, Ρήγιο και Καταντσάρο της Καλαβρίας, καθώς και στις Μεσσήνη, Κατάνη της Ανατολικής Σικελίας, όπου διαμένουν πολλοί φοιτητές, μόνιμα εγκαταστημένοι Έλληνες και άλλοι ομόδοξοι αλλοεθνείς .

Αξιοσημείωτη και συγκινητική είναι η προσέλευση των «εξ' Ελλάδος» προσκυνητών, οι οποίοι συμπαρίστανται ηθικά και υλικά στη διακονία αυτή[96].

Επιπλέον την Κυριακή 16 Ιανουαρίου 1994 πραγματοποιήθηκαν τα «Θυρανοίξια» του ιερού ναού του Αγίου Νικολάου στο Lecce της Απουλίας. Ο ναός παραχωρήθηκε ύστερα από ενέργειες του Μητροπολίτου Ιταλίας και Εξάρχου Νέας Ευρώπης κ. Γενναδίου Ζερβού.

Τρεις είναι οι παράγοντες, που επέτρεψαν και προκάλεσαν την επιστροφή της Ορθοδοξίας στη Μεγάλη Ελλάδα:

Ο πρώτος, ήταν η έντονη επιθυμία μερικών πεφωτισμένων ελληνόφωνων, οι οποίοι ανέπτυξαν σχέσεις με την Ελλάδα και ιδιαίτερα με το Άγιο Όρος.

---

[95] Συνέντευξη(5-04-1995) του ηγούμενου της μονής Αγίου Ιωάννη του Θεριστή, Αρχιμ. Κοσμά (ο σωζόμενος ναός του μοναστηριού χτίστηκε γύρω στα 1100 μ.Χ και το Σεπτέμβριο του 1994 η κοινότητα Bivongi επέστρεψε το μοναστήρι στους ορθόδοξους μοναχούς και η μονή υπάγεται πλέον στην ελληνορθόδοξη αρχιεπισκοπή Ιταλίας που έχει έδρα τη Βενετία).

[96] Η Ορθοδοξία γι αυτό τον κόσμο αποτελεί μια υπόθεση «καρδιάς», πνευματικής οδού και εξαγνισμού, φωτισμού και αγιοσύνης και όχι ο δρόμος που οδηγεί στον αγώνα για τα εθνικά συμφέροντα, όχι ένας πόλεμος μεταξύ καθολικών και ορθοδόξων, όπως συνέβη με την κατάληψη και μακροχρόνια κατοχή της βασιλεύουσας τον 13° αιώνα από τους δυτικούς σταυροφόρους και τα γεγονότα που ακολούθησαν αφήνοντας μια πολιτισμική, κοινωνική και εκκλησιαστική αποξένωση ανάμεσα στον ελληνικό και το λατινικό χριστιανισμό.

Ο δεύτερος, είναι η Ενωμένη Ευρώπη, η οποία επιτρέπει άνετη και απρόσκοπτη κίνηση μεταξύ των πολιτών των κρατών - μελών της. Είτε το θέλουμε, είτε όχι, καλούμαστε να ζήσουμε στην εποχή μας, όπου γίνεται λόγος για παγκοσμιοποίηση, διασπορά, μειονότητες, ανθρώπινα δικαιώματα και πολυπολιτισμικότητα[97].

Ο τρίτος παράγοντας, είναι η αποϊεροποίηση του Δυτικού κόσμου, ο οποίος εναγωνίως αναζητά το ιερό ακόμα και στις επικίνδυνες σέκτες και τις αποκρυφιστικές θρησκείες. Ο περιφρονημένος Ιταλικός Νότος αρχίζει να κατανοεί, ότι με τον Ελληνισμό γίνεται σεβαστός.

Η Μεγάλη Ελλάδα με το πλούσιο παρελθόν της, με τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες, που παρέχει η Pax Europea μπορεί ν' αποτελέσει ένα ανοικτό βήμα, απ' όπου θα μπορούμε να μιλούμε και να συζητούμε συνεχώς.

---

[97] Στο άρθρο 18 της Οικουμενικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που περιβλήθηκε τον τύπο του Ψηφίσματος από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948 και εορτάζει εφέτος τα πενηντάχρονά της, καθιερώνεται και το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην ελευθερία της σκέψεως, της συνειδήσεως και της θρησκείας. Στο κείμενο της Διακηρύξεως εξειδικεύεται το τελευταίο αυτό δικαίωμα με τη διατύπωση ότι συνεπάγεται την ελευθερία της μεταβολής της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, καθώς και την ελευθερία της εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, κατά μόνας ή μαζί με άλλους, δημοσίως ή κατ' ιδίαν, δια της εκπαιδεύσεως, των θρησκευτικών καθηκόντων, της λατρείας και των τελετών.

Ανάλογες διατυπώσεις, που κατοχυρώνουν τη θρησκευτική ελευθερία, είχαν προηγηθεί σε άλλα σημαντικά κείμενα, όπως λ.χ. στη Διακήρυξη (Bill of Rights) της Virginia (1776) ή στη Γαλλική Διακήρυξη του 1789. Σήμερα δε, πέραν του γεγονότος ότι ανάλογες διατυπώσεις βρίσκονται στα περισσότερα Συντάγματα ανεξαρτήτως μάλιστα του κοινωνικού και πολιτικού περιεχομένου τους, οι διατάξεις της Οικουμενικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου συμπορεύονται, για να περιοριστώ σε ένα, ιδιαίτερα σημαντικό, από περισσότερα διεθνή κείμενα, με εκείνες της από 4 Νοεμβρίου 1950 Ευρωπαϊκής Συμβάσεως της Ρώμης «για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», της οποίας επίσης πλησιάζει το ιωβηλαίο. Στο άρθρο 9 της Συμβάσεως αυτής καθιδρύεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνειδήσεως και λατρείας υπό τους περιορισμούς πάντοτε που επιβάλλουν λόγοι δημόσιας ασφάλειας, δημόσιας τάξεως, υγείας και ηθικής ή η προάσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.

1.5. Πληθυσμιακοί πίνακες των Ελληνόφωνων Χωριών

Η Ελληνική διάλεκτος, το «γκρίκο», διατηρήθηκε και επέζησε πάνω από χίλια χρόνια στα ελληνόφωνα χωριά του Σαλέντο, παρ' όλο που μεταδιδόταν μόνο με την προφορική παράδοση από πατέρα σε παιδί, μέσα σε μια απομονωμένη γλωσσική νησίδα της Μεγάλης Ελλάδας.

Στους παρακάτω πίνακες δίνεται η πληθυσμιακή σύνθεση των χωριών (αριθμός οικογενειών – κατοίκων) κατά τον 15ο – 16ο – 17ο αιώνα[98] :

ΔΗΜΟΙ	Έτος 1532 σπίτια	Έτος 1545 σπίτια	Έτος 1561 σπίτια	Έτος 1565 σπίτια	Έτος 1648 σπίτια	Έτος 1669 σπίτια	Έτος 1797 κάτοικοι
ΚΑΛΗΜΕΡΑ	69	90	104	136	175	204	1300
ΚΑΣΤΡΙΝΙΑΝΟ	136	171	205	290	275	237	955
ΚΟΡΙΛΙΑΝΟ	201	291	392	436	436	448	2430
ΜΑΡΤΑΝΟ	107	214	246	414	414	446	2500
ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟ	143	172	179	209	209	204	600
ΜΕΛΠΙΝΙΑΝΟ	215	262	297	279	279	294	660
ΣΟΛΕΤΟ	363	463	481	396	396	199	1850
ΣΤΕΡΝΑΤΙΑ	250	225	276	315	315	252	1230
ΤΣΟΛΛΙΝΟ	-	-	-	-	-	-	-

[98] Giustiniani, L., *Dizionario geografico-ragionato del Regno di Napoli,* Napoli 1797-1805, τόμος 10ος. Επίσης βλ. Aprile, Rocco, *Η Ελλάδα του Σαλέντο*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1996, σ. 110.

Η πληθυσμιακή σύνθεση των ελληνόφωνων χωριών ανά κατοίκους[99] το 18ο και 19ο αιώνα :

ΔΗΜΟΙ	Έτος 1861 Κάτοικοι Συνολ. Ελλην.		Έτος 1901 Κάτοικοι Σύνολ. Ελλην.		Έτος 1911 Κάτοικοι Σύνολ. Ελλην.		Έτος 1921 Κάτοικοι Σύνολ. Ελληνόφ.	
ΚΑΛΗΜΕΡΑ	-	-	3602	3302	4142	4144	4595	4502
ΚΑΣΤΡΙΝΙΑΝΟ	-	-	1882	1882	1816		1975	1769
ΚΟΡΙΛΙΑΝΟ	2407	2315	3536	3482	3198	3780	4000	2290
ΜΑΡΤΑΝΟ	-	-	4850	3718	4850	3309	5418	3714
ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟ	-	-	1051	983	1052	1005	1128	1098
ΜΕΛΠΙΝΙΑΝΟ	-	-	1169	1169	1306	1180	-	-
ΣΟΛΕΤΟ	-	-	3349	3036	3375	2878	3617	(50);
ΣΤΕΡΝΑΤΙΑ	-	-	1803	1320	1887	1557	1967	1869
ΤΖΟΛΛΙΝΟ	-	-	1277	1236	1377	1266	1472	(41);
ΣΥΝΟΛΟ			22.519	20128	23.825	20.933	24.172	16.033
Επί τοις %			89,3		87,8		66,3	

[99] Επίσημη απογραφή περιόδου 1861-1921. Βλ. Aprile, Rocco, *Η Ελλάδα του Σαλέντο*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1996, σ. 136.

1.6. Ταραντίσμο: Ένα πολιτιστικό *δάγκωμα* διαμέσου των αιώνων.

Η ενότητα αυτή αφορά ένα χορό σε αγροτικές περιοχές του Ότραντο, που αναφέρεται στο μουσικό και χορευτικό περιβάλλον της «Pizzica». Οι εθνογραφικές μελέτες στην Ιταλία σήμερα περνούν μια αρκετά πλούσια περίοδο, αλλά τους λείπει ακόμα η ωριμότητα, που θα επέτρεπε να χαραχτεί ένα λεπτομερές πλαίσιο γεωγραφικής ταξινόμησης και κατανομής των λαϊκών χορών. Η λαϊκή ορολογία χρησιμοποιεί συχνά τον όρο «ταραντέλα» για οποιοδήποτε χορό (ή μέρος αυτού) ζωντανό και χαρούμενο, στο οποίο εκφράζεται μια στιγμή απελευθέρωσης, ακόμα και αλλάζοντας το σχήμα του χορού.

Η λέξη χρησιμοποιείται συχνά με μεταφορική σημασία στην καθημερινή γλώσσα και δηλώνει μια στιγμή χαράς, αλλά και σύγχυσης, αταξίας, υπέρβασης. Στο Ότραντο μπορεί να βρει κανείς ακόμα κάποια αυθεντική ταραντέλα λιτανειακού τύπου, ζευγαρωτού, ομαδικού, ατομικού εν είδει λιτανείας.

Διακρίνεται η συμβίωση των αρχαϊκών μουσικών μοντέλων συνδεδεμένων με αγροτικές τελετουργίες, ταυτόχρονα με την επεξεργασία νέων εκφραστικών μοντέλων προορισμένων να καλύψουν τις απαιτήσεις της αστικής (πλέον) μουσικής κατανάλωσης.

Μουσική παράδοση στη γη του Ότραντο λοιπόν σημαίνει αγροτική μουσική παράδοση που εισχωρεί στον αστικό ιστό με κύρια γνωρίσματα της λαϊκής μουσικής και του χορού τη λειτουργικότητα και την τελετουργικότητα, ως έκφραση της συλλογικής αγωνίας, ως στιγμή αναγέννησης, με την αλλαγή των εποχών. Με αυτή την έννοια η λαϊκή μουσική και ο χορός συνεχίζουν να εμπνέονται από τα αρχαϊκά μοντέλα, διατηρώντας ακόμα το «μαγικό» χαρακτήρα τους[100].

Οι θρησκευτικές γιορτές είναι τελετουργικές ευκαιρίες, στιγμές συγκριτισμού της ειδωλολατρικής και καθολικής θρησκευτικής κουλτούρας που είναι ζωντανές και διατρέχουν την αγροτική και όχι την αστική περιοχή, γιορτές που ξετυλίγονται πάνω σε αρχαία δεδομένα, που περνάνε από γενιά σε γενιά

Μουσικοχορευτικές περιστάσεις είναι οι λαϊκές γιορτές, που γίνονται κοντά σε εκκλησίες και ιερά προσκυνήματα, γιορτές συχνά αφιερωμένες σε μια Παναγία, αλλά συνδεδεμένες επίσης με γλέντια, ή ιδιωτικές γιορτές, όπως γάμοι, γενέθλια,

---

[100] Ι Συνέδριο σχετικά με το φαινόμενο του Tarantismo, Ρώμη 3 & 4 Φεβρουαρίου 2001.

βαφτίσια κλπ. Ωστόσο υπάρχει σχεδόν πάντα μια τελετουργική περίσταση. Το τραγούδι παίρνει τους στίχους από ένα παραδοσιακό απόθεμα ενδεκασύλλαβων που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι δίστιχα. Η μουσική δομή λοιπόν κλείνει σε κάθε δίστιχο.

Ο λαϊκός τραγουδιστής χρησιμοποιεί ελεύθερα το ρεπερτόριο, ανακατεύοντας συχνά τους στίχους και παρεμβάλλοντας ανάμεσα στις στροφές των τραγουδιών στίχους που ονομάζει «μπαρτζελέτε» με παιχνιδιάρικο και ειρωνικό χαρακτήρα και είναι σε γενικές γραμμές, αλλά όχι πάντα, γεμάτοι καθαρούς σεξουαλικούς υπαινιγμούς.

Βασικά θέματα των τραγουδιών είναι το φύλο, η γυναίκα, ο θάνατος, σε ένα συνδυασμό σημάτων που παραπέμπουν σε ένα «μαγικο-τελετουργικό λόγο». Σε γενικές γραμμές, στα τραγούδια είναι παρών ένας ισχυρός ερωτικός παράγοντας που εκδηλώνεται ανοικτά, χωρίς προσχήματα και ηθικολογίες, συχνά μέσω συμβόλων και μεταφορών.

Οι παρόντες συμμετέχουν με προτροπές και σχόλια, υπογραμμίζοντας με ποικίλες ρυθμικές εκφράσεις, που συχνά μοιάζουν με φωνές ζώων τις στιγμές που το τραγούδι και ο χορός ζωντανεύουν περισσότερο ή χτυπούν απλώς τις καστανιέτες, που έχουν πάντα μαζί τους, εφόσον είναι απαραίτητες για το χορό.

Η χορευτική δομή του χορού είναι η δομή ενός κύκλου[101] ατόμων που σχηματίζεται αυθόρμητα, μόλις κάποιος αρχίζει να παίζει ή να τραγουδάει, στο εσωτερικό του οποίου κινείται ο «ταραντάτο» ή το ζευγάρι των χορευτών.

Όποιος εκτελεί το χορό ανατρέχει επίσης σε ένα κωδικοποιημένο με το χρόνο χορευτικό λεξιλόγιο, μέσω του οποίου εκφράζεται ελεύθερα και προσωπικά, ανάλογα με τη στιγμή, την επαφή με τον άλλον, το φύλο, την ηλικία, κλπ. Επομένως ο χορός

---

101 Το περισσότερο διαδεδομένο σχήμα χορού, που απαντάται στους περισσότερους πολιτισμούς είναι ο κύκλος. Με απλή σκέψη θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι και η πιο φυσική διάταξη για την τέλεση μιας τελετουργικής πράξης. Στον Τίμαιο λ.χ παραλληλίζεται η αέναη κίνηση των αστέρων μέσω του αιώνιου κύκλου της νόησης στην κοσμική ψυχή, του κύκλου του ταυτού. Ο ανθρώπινος νους θα μπορούσε να μιμηθεί τη ροή των σκέψεων της ψυχής του κόσμου, εάν παρατηρήσει τα διαφορετικά βήματα του χορευτή, εάν θέλει να περιστραφεί γύρω από τον εαυτό του σε ένα πλήρη κύκλο και σε διαδοχικές στροφές στη συνέχεια. Η περιφορά του ταυτού θα σήμαινε στην περίπτωση αυτή τη συνέχεια και ενότητα αυτής της λογικής σε κοσμική κλίμακα. Ο κόσμος κινεί τον εαυτό του μέσω της κινητικής ενέργειας της ψυχής. Το ίδιο συμβαίνει και με τον χορευτή, που οδηγείται από το κινούν τμήμα(θείο μέρος) της ψυχής του.

παραμένει μοναδικός και ανεπανάληπτος, αν και είναι ο ίδιος πάντα στη μορφή και το ύφος των μεμονωμένων χορευτών.

Το σύνολο των χειρονομιών αναφέρεται σε ένα ρεπερτόριο παρμένο από τις αγροτικές και οικιακές εργασίες σε μια διαρκή σύνθεση σημάτων που παραπέμπουν στον «εσωτερικό ψυχισμό» του χορευτή, στα προγονικά βιώματα ως αρχετυπική μνήμη.

Η «pizzica» ή καλύτερα η «pizzica pizzica» είναι ένας χορός και ένα στιλ μουσικό με ένα «τρελό», ξέφρενο ρυθμό, που κάποτε συνδεόταν και συνόδευε το φαινόμενο του «tarantismo». Πίστευαν πως μερικά άτομα, κυρίως γυναίκες, που παρουσίαζαν μια ποικίλη ψυχιατρική συμπτωματολογία επαναλαμβανόμενη (διαφορετική όμως απ' την επιληψία) μπορούσαν και να πεθάνουν από το δάγκωμα της «taranta», αράχνη μυστηριώδη, της οποίας η πραγματική ύπαρξη είναι αμφίβολη. Αυτές οι γυναίκες μπορούσαν να θεραπευτούν, έστω και παροδικά με μια μουσική, φρενιτιώδη ρυθμού, την «pizzica», που τις έκανε να φτάσουν σε έκσταση, να χορεύουν έως ότου να καταρρεύσουν και να πραγματοποιήσουν χειρονομίες, όπως το να επιτεθούν σε άτομα ντυμένα με ένα συγκεκριμένο χρώμα (το χρώμα του «taranta» διέφερε από άτομο σε άτομο).

Όπως σε πολλές θρησκευτικές παραδόσεις με μαγικο-προληπτικές τελετές, η «pizzica» αποτέλεσε μια δοκιμή του τυπικού της χριστιανοσύνης και ο Άγιος Παύλος(San Paolo) ανάγεται στην τοπική κοινωνία σε προστάτη των «tarantati» τις οποίες θεραπεύει με τη χάρη του. Η ιδιότητα του θεραπευτή, που αποδόθηκε στον Άγιο Παύλο οφείλεται σε ένα μύθο σύμφωνα με τον οποίο ο Άγιος επέζησε από την επίθεση ενός δηλητηριώδους ερπετού στη Μάλτα και έγινε γνωστή και πέρα από τα στενά όρια του Salento.

Παρατήρηση πρώτη:

Με τον ερχομό και την εξάπλωση του Χριστιανισμού, παρίσταται στις κρίσεις αυτών των μυθικο-τελετουργικών οριζόντων και με την ίδια εξέλιξη της αποσύνθεσης ο Άγιος Παύλος, που παίρνει ένα σημαντικό ρόλο. Η λατινική εκκλησία (που είχε ιδρύσει ο Απ. Πέτρος) και η ανατολική (που είχε ιδρύσει ο Απ. Παύλος) σταμάτησαν τη συνεργασία τους με το σχίσμα του 1054, αλλά στις 29 Ιουνίου ενώνονται στη γιορτή των Αγίων, που τους ήθελαν ενωμένους.

Πολλές θρησκευτικές και πολιτικές εξάρσεις έχουν δημιουργήσει μια «διπλή» ψυχή για τους κατοίκους του Salento, που χαλάει την αδελφοσύνη που πρέπει να υπάρχει μεταξύ τους. Αυτό έχει επιφέρει άσχημες καταστάσεις στο παρελθόν, ακόμη και πολέμους ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση.

Η λατρεία του Αγίου Παύλου στο Salento έχει τις ρίζες της στο Βυζάντιο. Έως το XVI αιώνα και μετά στο κλίμα της μεταρρύθμισης της εκκλησίας της Ρώμης, το Σαλέντο συμβάλλει στα τελετουργικά το εθιμοτυπικό της Ανατολής, που η Καθολική εκκλησία έχει καταργήσει όπως είχαν κάνει οι πρώτοι Ευαγγελιστές με τις αρχαίες τελετουργίες των Παγανιστών. Ο χορός των «tarantati» γίνεται στην πόλη Galatina στις 29 Ιουνίου κάτω υπό την προστασία του Αγίου Παύλου στον οποίο ζητάνε τη γιατριά από το τσίμπημα των «taranta».

Η επίκλησή των «tarantati» αναδιαμορφώνεται σε μια νέα τελετουργία κοινωνικά και χριστιανικά δομημένη, τον «tarantismo».

Ο Άγιος Παύλος γίνεται προστάτης των «tarantati», οι οποίοι με τη χάρη του θεραπεύονται από το αρχαίο τσίμπημα του «taranta», που δηλητηρίαζε και απελευθερωνόταν από αυτό με τη βοήθεια της μουσικής, του χορού και των χρωμάτων. Στις 29 Ιουνίου με την ευκαιρία της γιορτής των Αγίων Πέτρου και Παύλου, όλοι οι «tarantati» από κάθε σημείο του Salento, πήγαιναν στην Galatina, στην εκκλησία του Αποστόλου του Λαού για να τον ευχαριστήσουν για τη θεραπεία ή να τον ικετεύσουν γι' αυτή.

Στην παράδοση «θεραπευτική τελετουργία» ο δημιουργός της κατηγορίας μιας γυναίκας - θύματος ζητά μια στιγμή κοινωνικής αλληλεγγύης. Ο δημόσιος παρασυρμός του συζύγου και κυρίως της πεθεράς τη βοηθά να λύσει τα εσωτερικά προβλήματα της οικογένειας, που συχνά είναι ψυχολογικά προβλήματα. Οι «pizzicate della tarantole» θεωρούν τον Άγιο Παύλο κάτι σαν μυστικό σύζυγο, πνευματικό, που μπορεί να τις απελευθερώσει από το δηλητήριο του «taranta».

Η δοκιμή για την επαναφορά από τον «tarantismo» στο Χριστιανισμό δεν είχε πάντα απόλυτη επιτυχία. Συχνά, η συμπεριφορά των γυναικών κατά τη στιγμή της κρίσης, που την προκαλούσε η μουσική, ήταν αισχρή και ασυμβίβαστη με τη χριστιανική ηθική (κινήσεις συνουσίας, ούρηση στην Αγία Τράπεζα κ.α.). Για τούτο η εκκλησία της Galatina, όπου λάβαινε χώρα η ιεροτελεστία των «tarantate» θεωρείται ότι βεβηλώθηκε και ο Άγιος Παύλος καθιερώθηκε στους «pizziche» πλέον

ως Άγιος ερωτικός, παρά ως προστάτης από τις αράχνες και τα δηλητηριώδη ερπετά[102].

Στο Σαλέντο, στην ελληνόφωνη ζώνη[103], το φαινόμενο του «tarantismo» και ο χορός «pizzica pizzica», συναντώνται ακόμα και τώρα και αποτελούν μέρος της ελληνόφωνης παράδοσης της περιοχής, αλλά με ένα διαφορετικό τρόπο (σημειώνεται ότι στην Galatina μιλούσαν Ελληνικά έως πρόσφατα). Υπάρχει βέβαια η εκδοχή η οποία μπορεί να ενδυναμωθεί σχετικά εύκολα με τη μελέτη αρχαίων χορικών, ότι ο «tarantismo» είναι ένα είδος υπολείμματος ή μια επιβίωση αντίστοιχων στοιχείων των οποίων τα χνάρια ανάγονται στον κλασικό κόσμο και ιδιαίτερα αφορούν στην πολιτισμικότητα του αρχαίου κόσμου.

Υπάρχουν η διαγνωστική μουσική και ο δημόσιος χορός της κυριαρχίας με τις εξής διαφοροποιήσεις:

- τώρα δεν υπάρχει θυσία
- η στιγμή της διαγνωστικής μουσικής δε διαχωρίζεται τουλάχιστον τη στιγμή στην οποία η έρευνα για τον «tarantismo» περνά από το δημόσιο χορό στην έκσταση.
- Στο ξεκίνημα του τυπικού αυτού χορού, στο σπίτι του «tarantato», ηχούν διάφορες φωνές της «pizzica», με τη μορφή μιας μικρής ορχήστρας, μέχρι τη στιγμή που ο «tarantato» βγει από τη νάρκη του και φτάσει στην πλήρη διέγερση.
- Το θύμα χορεύει μόνο του στο χρόνο της έρευνας μας, αλλά πρέπει να επισημανθεί, ότι σε άλλες περιπτώσεις θα χόρευαν και μέλη της οικογένειάς του.

Το σύστημα εφαρμόζει την ύπαρξη μιας οντότητας με τα δικά της χαρακτηριστικά. Οι «tarantole» του «tarantismo» χαρακτηρίζονται από το χρώμα και τη χροιά της μουσικής. Κάθε μια έχει το δικό της χαρακτήρα, άλλη είναι φιλελεύθερη, άλλη είναι φιλοπόλεμη, μια άλλη είναι χήρα, κάποια άλλη ορφανή.

---

[102] Sacerdote Don Renato G., ιερέας της εκκλησίας του Αγίου Παύλου σττη Galatina, μαρτυρία σχετικά με την εκδήλωση του tarantismo, 20/08/2000.

[103] *Κάθε φορά που ο «τσιούρης» μου με πήγαινε στη θάλασσα μου έστρεφε το κεφάλι μου απέναντι και μου έλεγε*: "Αντόνιο, να δες τη θάλασσσα ...απέναντι είναι τα αδέλφια μας οι Έλληνες, από εκεί ήλθανε εδώ... αυτό να μην το ξεχάσεις ποτέ.... Αντόνιο, υποσχέσου μου πως ποτέ δεν θ' αφήσεις τη γλώσσα μας...". Από μαρτυρία ελληνόφωνου καθηγητή του Σολέτο, στις 15-08-1997.

Στη *Ρωμιοσύνη*, 5η έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα 1966, σ. 24, ο Γ. Ρίτσος γράφει: *Δε χρειάζεται να θυμηθείς. Η φλέβα του πλατάνου έχει το αίμα σου...το αμίλητο πηγάδι ανεβάζει στο καταμεσήμερο μια στρογγυλή φωνή από μαύρο γυαλί και από άσπρο άνεμο, στρογγυλή σαν τα παλιά πιθάρια - η ίδια πανάρχαια φωνή.*

Χαρακτηριστικά της χορογραφίας του «tarantato» είναι:

- Ο χορός παρουσιάζεται σαν ένα θέατρο, στο οποίο υπάρχει μια υπερφυσική οντότητα.
- Το ντύσιμο έχει το δικό του συμβολισμό με τη χρήση διαφορετικών χρωμάτων.
- Ο χορός-μίμηση περιλαμβάνει κινήσεις και χειρονομίες, που αλλάζουν ανάλογα με την οντότητα δηλ. μπορεί να είναι ερωτικές, επιθετικές κ.α.
- Οι μουσικές φόρμες και οι λέξεις που συνοδεύουν το χορό είναι χωρισμένες σε διαφορετικούς συνδυασμούς με επικαλούμενες θεότητες.
- Υπάρχει κάποιος που «επιτηρεί» την «tarantata», κάποιος που θυμίζει τον μπροστάρη των αρχαίων χορικών.

Παρατήρηση δεύτερη:

Οι τελετουργίες της θρησκείας και της παράδοσης στην ιστορία αναφέρονται θεμελιωδώς σε μια αισθητική εμπειρία για κάποιους σαφέστατους στίχους σε εκείνη των ζωγράφων και των φιλολόγων, σχεδόν στην πρακτική μιας αρχέγονης τέχνης, που πλησιάζει την αρχαία μαγική ιατρική. Με την ουδετερότητα της επιστήμης να φυλακίζει τα πράγματα στα όρια των εννοιών, παρέχουμε το προνόμιο στο μύθο και τις τελετουργίες να εκφράζουν τη φαντασία, τη δόνηση και το ρυθμό της φύσης.
Αυτό το παθητικό χειρονομώ, αυτή η σταθερή λήψη εικόνων, αυτό το θέατρο σκιών, που εμψυχώνει το μυστικό της γνώσης μας ... αυτό το αλφάβητο των συμβόλων και των τελετουργιών ορίζει ή θα πρέπει να ορίζει έναν πολιτισμό.

Η προβολή της κρίσης του δηλητηριασμού σαν συμβολική πραγματικότητα με το μοντέλο του δαγκώματος της αράχνης σαν κρίση, που ελέγχεται τελετουργικά μέσω του εξορκισμού με τη μουσική, το χορό και τα χρώματα, χρησιμοποιείται σε διάφορες δύσκολες περιόδους της ζωής, όπως στην κρίση της εφηβικής ηλικίας, στο θάνατο των αγαπημένων προσώπων, σε μια ερωτική απογοήτευση, σε έναν αποτυχημένο γάμο, στα οικογενειακά προβλήματα, στη φτώχεια, στην πείνα, στις ανίατες αρρώστιες.

Ο μύθος δίνει τη δυνατότητα για τη λύση του συμβολικού «δηλητηριασμού», δηλ. τα τραύματα, όλη η δύναμη του «αρνητικού» που εμφανίζεται στις κρίσιμες στιγμές της ζωής μεταφέρεται σε άλλους κινδύνους ψυχικούς. Αν στην αρετή μιας πολιτιστικής ανάλυσης, ο «tarantismo» ως μύθος και ως τελετουργία ήταν μια

διάταξη επίκλησης και λύσης των στιγμών της έντασης και του άγχους κατά μια ψυχοπαθολογική μετάφραση υπήρξε αρρώστια και προάγεται σε γιατρειά ψυχική.

Το φαινόμενο του «tarantismo», όπως προανέφερα και επιθυμώ να υποστηρίξω, εμφανίζεται σαν μια πολιτιστική διεργασία και δημιουργεί στο άτομο ένα βαθύ πρότυπο όσον αφορά τη σκέψη, τα συναισθήματα και το σώμα. Έτσι αυτό περνά σε τελετουργική μορφή. Μπορούμε να βεβαιώσουμε, ότι μέσω του στενού συσχετισμού ανάμεσα στη φαντασία, που ακολουθεί συναισθηματισμό και σώμα, η κίνηση που παρουσιάζεται στην τελετουργία περνά συνεχώς στην οντότητα και μάχεται τις καταστάσεις της αποσύνθεσης, με συνέπεια καταρτισμένη απελευθέρωση των συναισθημάτων μέσω της εξάπλωσης της συνέχειας του θρησκευτικού τάγματος του σώματος. Αυτή η συμβολική πραγματικότητα, που εκφράζεται στην τελετουργικότητα της μουσικής και του χορού επέτρεπε μια αποζημίωση στις διαψεύσεις και στις θλίψεις της ζωής.

Ας δούμε ένα παράδειγμα από την αγροτική κοινωνία του ελληνόφωνου Σαλέντο μέσα από την αφήγηση της λαϊκής ψυχής:

«Η Maria στα 18 της ερωτεύτηκε ένα νέο, αλλά για οικονομικούς λόγους η οικογένεια του νέου ήταν αντίθετη σε αυτόν το γάμο και έτσι αυτός την άφησε. Η Maria υπέφερε πολύ καθώς ήταν και ο πρώτος της έρωτας και μια Κυριακή μεσημέρι τσιμπήθηκε από taranta και ξεκίνησε να χορεύει»[104].

Η «taranta» φανερώνει τη συμβολική της ιδιότητα κάνοντας τη Μαρία να ξαναζήσει, απομακρύνοντας τις άσχημες διαθέσεις, που βάζουν σε κίνδυνο τις στιγμές της κρίσης να εξαφανίσουμε τη συνείδηση στην εξουσία μας. Μέσα στο μύθο η «taranta» έχει διαφορετικά μεγέθη, χρώματα και χορό ακολουθώντας τις μελωδίες. Αυτή έχει έναν τόνο αποσπασματικό, που αναφέρεται στη ψυχή και στη συμπεριφορά όπου είναι προβεβλημένες.

Ο «tarantismo» ορίζεται ως ένα ιστορικο-θρησκευτικό φαινόμενο, που ο σκοπός του είναι να ανατρέξει στην αρχαιότητα, στις παραδόσεις και στους κλασσικούς πολιτισμούς δίνοντας σημασία στη μουσική κάθαρσης, την οποία υπεράσπιζαν οι Πυθαγορείοι και στις Διονυσιακές τελετουργίες, στις μελωδίες των Βάκχων σε όλη την Ελλάδα (δεν εμφανίζεται τυχαία λοιπόν στα χώματα της Μεγάλης Ελλάδας).

---

[104] Cosimo Gr., γεωργός, μαρτυρία 19/08/2000, Calimera(Le).

Ακολούθησε μια περίοδος ύφεσης, όπου η «pizzica» περιορίστηκε στα πιο χαμηλά κοινωνικά στρώματα, καθώς θεωρήθηκε ένδειξη πολιτιστικής καθυστέρησης. Αναβίωσε στη δεκαετία του '70 και έκτοτε το μουσικό αυτό στιλ καθιερώθηκε ως μια από τις πιο ευχάριστες μουσικές και ένας από τους πιο δημοφιλείς χορούς για τους νέους. Σήμερα η «pizzica» είναι ένα σύμβολο του Salento και ένας πολιτιστικός κρίκος με άλλες περιοχές της Ν. Ιταλίας, που εμφανίζονται παρόμοια μουσικά φαινόμενα (tarantella, garganic, napoletana, calabrese, κ.α.).

Μουσικά συγκροτήματα με καθοριστικό ρόλο στην αναβίωση, αναθεώρηση και νέα επεξεργασία της «pizzica» καθώς και των άλλων παραδοσιακών μουσικών ειδών (όπως icanti, alla stisa, la paravoa, la controroce) είναι: οι Cumelca Folc, Tramire, Offiana Zoe, Arakne Mediterranea, i Tamburellisti di Torre Paduli, το ιστορικό Canzioniere Crecanico Salentino και ο Φανώς, που θα εξετάσουμε παρακάτω.

Το μουσικό συγκρότημα «ΦΑΝΩς» γεννήθηκε στις Salve (Le) το 1998 με σκοπό την αναζήτηση και διάδοση της λαϊκής παράδοσης και της μουσικής του Σαλέντο. Το συγκρότημα αποτελείται από τους:

Danilo Andrioli(ντέφι, καστανιέτες, ακορντεόν, τραγούδι)

Paride Argiro(κιθάρα και τραγούδι)

Marcello Fersini(ντέφι και τραγούδι)

Claudio Miggiano(βιολί, κιθάρα, φυσαρμόνικα, τραγούδι)

Mirco Ratano(ντέφι, καστανιέτες)

Τα όργανα που χρησιμοποιούν είναι τα παρακάτω:

Το ταμπούρλο, είναι το πιο αντιπροσωπευτικό όργανο της μουσικής κουλτούρας του Σαλέντο, χρησιμοποιείται στις «Pizziche» και σε άλλες μουσικές μορφές. Μια άλλη εκδοχή η «Tamborra» είναι ένα ντέφι χωρίς τα μεταλλικά κρόταλα.

Η κιθάρα, είναι όργανο συνοδευτικό σε όλες τις μουσικές μορφές.

Το βιολί, εισήχθηκε ως θεραπευτικό όργανο για τις «tarantate» και γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιείται κυρίως στις «Pizziche». Μια άλλη εκδοχή του βιολιού, μα πολύ πιο αρχαία είναι η λύρα.

Το ακορντεόν, αποτελεί με τη σειρά του αναπόσπαστο μουσικό όργανο της παράδοσης του Νότου και χρησιμοποιείται, ως συνοδευτικό όργανο.

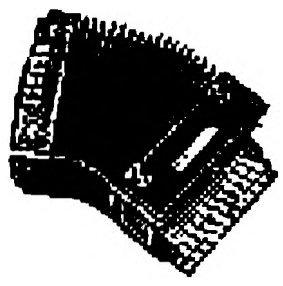

Η φυσαρμόνικα, είναι ένα μουσικό όργανο το οποίο χρησιμοποιείται απ' την αρχαιότητα και σήμερα ανακαλύπτεται ξανά. Χρησιμοποιείται κυρίως στις «Pizziche».

Οι καστανιέτες ή κρόταλα, που στην σαλεντίνικη εκδοχή τους ονομάζονται «Tirritachete».

Το μαντολίνο και η «Mandola» ανακαλύπτονται και ξαναχρησιμοποιούνται μετά την πάροδο πολλών ετών.

Το φλάουτο, είναι ίσως το πιο αρχαίο μουσικό όργανο της μουσικής παράδοσης του Σαλέντο, το οποίο ηχεί σ' αυτή τη γη ήδη από την περίοδο των Μεσσαπίων.

Το μουσικό συγκρότημα «Φανώς» επίσης οργανώνει τμήματα μουσικής και χορού (παραδοσιακής) και έχει δώσει μια σειρά από συναυλίες στην Ελβετία(Γενεύη – Νεουσάτελ), Γαλλία (Σαμονουά) καθώς και σε πολλές πόλεις της Ιταλίας και ορισμένα μέλη του συγκροτήματος συμμετείχαν στο έργο του Εδουάρδου Γουίνσπεαρ «Ζωντανό αίμα»(Ιούνιος 2000).

Ο «Neotarantismo» ξαναζεί σήμερα λοιπόν σαν ένας πλασμένος νεολογισμός παρατηρώντας ένα φαινόμενο, που παρασύρει πλήθος ανθρώπων.

Μια κίνηση, που εκφράζει την ανάγκη μιας «άλλης» μουσικής, για νέες επικοινωνιακές επαφές και σχέσεις, μια ζήτηση ενός χορού «κάθαρσης», μιας έκφρασης χορού, που απολαμβάνεται πέρα από τα ιστορικά του χαρακτηριστικά, τα οποία ήταν συνδεδεμένα με τον πόνο και τη ντροπή.

Η ανάγκη που υπάρχει σε κάθε εποχή για απελευθέρωση από τα καθημερινά άγχη και από κάθε μορφή καταπίεσης εκφράζεται ακόμη και σήμερα χάρη στη μουσική και στο χορό.

Δίνει μια δυνατή εκ βαθέων απάντηση ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, αναδεικνύει το πολιτιστικό επίπεδο και την απόπειρα διαγραφής των

διαφοροποιήσεων, που πραγματοποιείται ή προσπαθεί να πραγματοποιηθεί από τα ΜΜΕ.

Και να οι πυκνές μάζες νέων ή λιγότερο νέων, που κατακλύζουν πλατείες, κέντρα, πάμπ, θέατρα και οποιουσδήποτε άλλους χώρους στην Ιταλία, όπου γίνονται συναυλίες λαϊκής μουσικής ανάμεσα στις οποίες η «pizzica» δηλώνει στιγμές ομαδικού χορού.

Μα αληθινά όπως παρουσιάζεται ο «tarantismo» σήμερα στο Salento δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν μια απλή συνέχεια της παράδοσης, που απλά και μόνο προεκτείνει *ως τις μέρες μας τον απόηχο της Magna Grecia*[105] ή σαν ένα λαϊκό παραδοσιακό στοιχείο, που παραμένει στη ζωή λόγω του οξυγόνου που του παρέχουν οι τουρίστες, αλλά είναι και ένα κανάλι μέσω του οποίου εκφράζεται και η ευαισθησία των ανθρώπων του Salento.

Υπάρχει λοιπόν μια αράχνη, η αράχνη των επιστημόνων, που απασχόλησε πολλούς έως σήμερα. Ειδικά τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια έξαρση μελετών πάνω στο φαινόμενο του «tarantismo». Είναι λοιπόν μια αράχνη που σκέφτεται, μια αράχνη που αποτελεί βασικό αντικείμενο μελέτης για φιλολόγους και ιστορικούς, κοινωνιολόγους, επικοινωνιολόγους και εθνολόγους, κάτω από την οποία επιβιώνει η παραδοσιακή φιγούρα του διανοούμενου, που ψάχνει να επιβεβαιώσει μια πολιτιστική ηγεμονία.

Η αράχνη δεν παραμένει μια αράχνη-κείμενο, μια αράχνη μουσικής και χορού. Στο τέλος του «tarantismo» αποκαλύπτονται όλες οι ιστορικές και πολιτιστικές έννοιες.

Μαθαίνεις να αισθάνεσαι[106] τους ρυθμούς της «pizzica tarantata» ανακατεμένους με την παράδοση αιώνων με τη λύρα του θεού Πάνα, με τα χορικά

---

[105] Μπορείτε να μου μιλήσετε στα «γκρεκάνικα»;

«Εμείς σέλουμε να καιρετάμε όλοι τα αντέλφια εδώ στην Ελλάντα και έξω από την Ελλάντα και τα καιρετάμε με όλη την καρντία. Εμείς κάναμε ένα τραγούδι και λέγεται "αντέλφια αν την Ελλάντα". Τσε λέγουμε τι έχουμε τσιόλοι εμεί το ίδιο αίμα. Μόνο ένα πράμα μας μοιριάζει (χωρίζει), η σάλασσα».

Απόσπασμα από συνέντευξη του Pepe Gidato, μέλος του συγκροτήματος των Cumelca Folc, στις 26/10/2002 στην Αθήνα.

[106] Ανέκδοτο φωτογραφικό υλικό τραβηγμένο στα ελληνόφωνα χωριά απεικονίζει ορισμένες από τις κινήσεις της «tarantata» συνοδεία οργάνων, κόσμου και «επιτηρητή». Βλ. Παράρτημα ΙΙ, πίνακας ΙΙ.

του Σοφοκλέους, με την ίδια τη γη και τις δυνάμεις που περικλείει..... η ταραντέλα με πηγή της ονομασίας στην αρχαία αποικία του Τάραντα είναι ένα μουσικό είδος, το οποίο διατρέχει τους αιώνες, περνάει από τον ελληνικό ζωναράδικο χορό για να φθάσει, ως τη σύγχρονη ποπ ταραντέλα του Μπραντουάρντι[107], που ερμήνευσε το καλοκαίρι του 2000 ο Λαυρέντης Μαχαιρίτσας.

---

[107] Η αλήθεια είναι πως ο διαρκής ελληνοϊταλικός διάλογος έχει ρίζες πολύ βαθύτερες από την ανάγκη ανεύρεσης ρεπερτορίου ή την πίστωση μιας διεθνούς επιτυχίας, ρίζες που αγγίζουν τις ιστορικές συνθήκες και τα γεωγραφικά δεδομένα. Ανέκαθεν υπήρχαν δύο δίαυλοι επικοινωνίας μεταξύ των δύο πολιτισμών: το ελληνικό στοιχείο της Κάτω Ιταλίας και τα Επτάνησα. *«Ιδιαίτερα κατά την οθωμανική κατάκτηση η περιοχή του Ιονίου απετέλεσε την κυριότερη "πόρτα" του ελληνισμού προς τη Δύση. Η λαϊκή μουσική των Επτανήσων και η "επτανησιακή σχολή" της έντεχνης μουσικής με κορυφαίους τον Σπ. Σαμάρα και τον Ν. Μάντζαρο μαρτυρούν τις ιταλικές επιρροές»*, ενώ για την ελληνική μουσική παράδοση της Κάτω Ιταλίας επισημαίνει: *«Οι δύο πυρήνες των χωριών όπου επιβιώνουν ελληνόφωνες διάλεκτοι, στις περιοχές της Απουλίας και της Καλαβρίας, προεκτείνουν ως τις μέρες μας τον απόηχο της Magna Grecia και αποτελούν αντικείμενο πολλών επιστημονικών μελετών ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες»*. Μπορεί να φαίνεται παρακινδυνευμένη η αναγωγή του σύγχρονου ελληνοϊταλικού μουσικού διαλόγου στην αρχαιοελληνική παράδοση, αλλά η ταραντέλα με πηγή της ονομασίας και στην αρχαία αποικία του Τάραντα είναι ένα μουσικό είδος το οποίο διατρέχει τους αιώνες.

Απόσπασμα συνέντευξης με τον τραγουδοποιό - μουσικό Angelo Branduardi στις 20/06/2000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΠΕΡΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ

2.1 Η Μειονότητα: Έννοια - ορισμός

Ο όρος «μειονότητα» αποτελεί έννοια του διεθνούς δικαίου με την οποία προσδιορίζονται πληθυσμιακές ομάδες ενός κράτους, που διαφέρουν από την πλειονότητα των κατοίκων της, είτε ως προς τη γλώσσα, είτε ως προς τη θρησκεία, είτε ως προς τη φυλετική καταγωγή, ή την εθνική συνείδηση. Το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για τα προβλήματα των μειονοτήτων συνδέεται με τη συγκρότηση των σύγχρονων εθνικών κρατών[108].

Η πρώτη λέξη του τίτλου της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1948, εκφράζει την πιο υψηλή ίσως επιδίωξή της: τα δικαιώματα που «διακηρύσσει» ισχύουν για όλους[109] τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως τόπου, φύλου, έθνους, φυλής, πολιτισμού, πολιτικού καθεστώτος ή οποιασδήποτε άλλης διαφοροποίησης. Η οικουμενικότητα αποτελεί θεμελιακό στοιχείο της έννοιας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως άλλωστε και η αναφορά στον «άνθρωπο» (και όχι π.χ., στον «πολίτη») το δηλώνει[110].

Όταν έχουμε να κάνουμε με αξίες, ή όπως εδώ, με δικαιώματα που εκφράζουν αξίες, δεν είναι κατά κανόνα δύσκολη η επισήμανση ή η απαρίθμησή τους. Αυτό που έχει σημασία είναι η ιεράρχησή τους: ποια αξία υπερισχύει ποιας άλλης σε περίπτωση

---

[108] Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για μέτρα *υπέρ μειονοτικών γλωσσών και πολιτισμών*, 11.12.1983.

[109] *Κάθε άτομο είναι μέλος πολλών ομάδων, παρουσιάζει ποικίλες ταυτίοεις, προσανατολίζει τις σχέσεις του προς πολλαπλές κατευθύνσεις και οικοδομεί το ιδεώδες του Εγώ του σύμφωνα με τα πιο ανόμοια πρότυπα. Κάθε άτομο συμμετέχει έτσι σε περισσότερες συλλογικές ψυχές, της φυλής του, της τάξης του, της θρησκευτικής του κοινότητας, του κράτους του...*, S. Freud, *Essais de psycanalyse*, Paris, p. 157.

[110] Από την εποχή του Διαφωτισμού και έπειτα δεν αναγνωρίζεται καμία αρχή, που να καθοδηγεί τον πολίτη στις επιλογές του αυτοπροσδιορισμού του. Η σύγχρονη, ανοιχτή κοινωνία είναι πλουραλιστική και ακηδεμόνευτη. Και ο πολίτης διατηρεί το ατομικό του δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού στο πλαίσιο του κατοχυρωμένου δικαιώματος στην ελευθερία που απολαμβάνει.

σύγκρουσης. Το κεντρικό νόημα της αναφοράς στα δικαιώματα του ανθρώπου είναι ακριβώς, ότι αυτά κατισχύουν άλλων δικαιωμάτων και άλλων αξιών.

Με τη σημερινή τους μορφή οι μειονότητες εμφανίζονται λόγω της μετεξέλιξης της πολυεθνικής, πολυγλωσσικής και πολυθρησκευτικής αυτοκρατορίας σε εθνικό κράτος[111], ενώ πριν από την εμφάνιση του σύγχρονου εθνικισμού είχαν θρησκευτικό και μόνο χαρακτήρα.

Παρά το γεγονός, ότι το θέμα μειονότητες απασχόλησε ως πρόβλημα την Κοινωνία των Εθνών και απασχολεί και σήμερα τα Ηνωμένα Έθνη, εν τούτοις δεν

---

[111] Η μελέτη του έθνους, ως κατασκευής είναι η προσέγγιση που σαφώς επικρατεί στον ακαδημαϊκό χώρο και στη σχετική βιβλιογραφία, αν και στο ευρύτερο κοινό είναι πολύ πιθανόν να είναι άγνωστη ή μη αποδεκτή. Ανεξάρτητα όμως από την ευρύτερη αποδοχή της, η ανάλυση του έθνους, ως κοινωνικής κατασκευής στοιχειοθετείται από μελέτες, όπου αναδεικνύονται οι μηχανισμοί και οι διαδικασίες που συνέβαλαν στην κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων (π.χ στα Βαλκάνια).

Θα πρέπει βεβαίως να επισημανθεί, ότι μελετώντας την κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων οι αναλύσεις ακολουθούν μια ιδιαίτερη προσέγγιση, που εστιάζει την προσοχή της στο κράτος και στους κρατικούς μηχανισμούς. Ερευνούν, δηλαδή, τον εθνικισμό «από τα πάνω» αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στο πώς «τα κράτη κατασκευάζουν έθνη». Συνέπεια της εν λόγω μεθοδολογικής επιλογής είναι η υπογράμμιση της διαδικασίας εθνικής ομοιογενοποίησης και του τελικού αποτελέσματος, που είναι η επικράτηση της ενιαίας και αδιαμφισβήτητης ταυτότητας. Και με αυτόν τον τρόπο υποβαθμίζονται ή παραβλέπονται οι επιπτώσεις από τους ανταγωνισμούς διαφορετικών ταυτοτήτων και η σημασία της παρουσίας του «άλλου» υπό οιαδήποτε μειονοτική ή όχι μορφή.

Προσεγγίσεις «από τα κάτω» σε σχέση με τον «άλλο» και την αλληλεπίδραση μεταξύ ταυτοτήτων θα προσέφεραν μια διαφορετική διάσταση στη μελέτη των εθνικών ταυτοτήτων και κατά τη γνώμη μου θα συμπλήρωναν τις παραπάνω μελέτες χωρίς να αναιρούν τη σημασία τους. Με άλλα λόγια, υπάρχει ο κίνδυνος τονίζοντας το τελικό αποτέλεσμα που είναι η ομοιογενής εθνική ταυτότητα να θεωρηθεί, ότι δεν υπάρχουν διαφορές, ανταγωνισμοί, μειονότητες.

Ο ερευνητής δεν πρέπει να αγνοεί, ότι δεν μπορεί να υπάρξει «ταυτότητα» χωρίς «διαφορά» και ότι η διαπραγμάτευση αυτής της σχέσης έχει θεμελιώδη σημασία για τη συγκρότηση της πολιτικής ζωής και για τη μελέτη της νεότερης ελληνικής ιστορίας και κοινωνίας. Όταν η διαφορά οδηγεί στην κατασκευή του άλλου, του ξένου, του εχθρού, και μετασχηματίζεται σε «ετερότητα», τότε ενισχύεται ο εθνικισμός και μειώνεται η ανεκτικότητα.

Από το άρθρο του καθηγητή κ. *Χρήστου Λυριντζή,* στην εφ. ΤΟ ΒΗΜΑ, στις 08-03-1998.

έχει υπάρξει συμφωνία μεταξύ των επιστημόνων (νομικών και πολιτικών) για ένα κοινά αποδεκτό ορισμό.

Το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης (Δ.Δ.Δ.Δ), που ο ρόλος του υπήρξε σημαντικός για την παγίωση του καθεστώτος των μειονοτήτων υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, ερμηνεύει τον όρο «μειονότητα» στηριζόμενο σε παραμέτρους ψυχολογικές, κοινωνικές και ιστορικές, χωρίς να δίνει σημασία στον ιστορικό παράγοντα:

«Μειονότητα είναι ομάδα ανθρώπων, που ζουν σε συγκεκριμένη χώρα ή περιοχή έχοντας δική τους φυλή, θρησκεία, γλώσσα και παραδόσεις ενωμένοι με αυτή την ταυτότητα φυλής, θρησκείας, γλώσσας σε μια μορφή αλληλεγγύης, θέλοντας να διατηρήσουν τις παραδόσεις τους και τη μορφή της λατρείας, την εκπαίδευση και την ανατροφή των παιδιών τους, σύμφωνα με το πνεύμα των παραδόσεων της φυλής τους και δίνοντας αμοιβαία βοήθεια μεταξύ τους[112].

---

[112] *Έκθεση Νομικής Επιτροπής και Δικαιωμάτων των Πολιτών*, Έγγραφο Α2/88.

Η αδυναμία αποδοχής ενός διεθνούς ορισμού της εννοίας των εθνικών μειονοτήτων ώθησε τη διεθνή κοινότητα να καθιερώσει στα πλαίσια πολιτικών, αλλά και συμβατικών κειμένων το δικαίωμα των ατόμων να αυτοπροσδιορίζονται, ως μέλη μιας εθνικής μειονότητας, να επιλέγουν ελεύθερα την ταυτότητά τους (εθνοτική, γλωσσική, πολιτισμική, θρησκευτική) χωρίς η επιλογή αυτή να έχει αρνητικές επιπτώσεις για τα άτομα αυτά. Η επιλογή αυτή περιλαμβάνει και το δικαίωμα άρνησης των ατόμων αυτών να χαρακτηριστούν, ως μέλη μιας εθνικής μειονότητας.

Στην πράξη αυτό σημαίνει, ότι ένα άτομο ή διάφορα άτομα από κοινού είναι ελεύθερα να εκφράζουν την επιθυμία τους να ανήκουν σε μια εθνική μειονότητα με ιδιαίτερα εθνοτικά, γλωσσικά ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά και να εκδηλώνουν τις ιδιότητές τους αυτές δημόσια ή ιδιωτικά (να ομιλούν τη γλώσσα τους, να ασκούν τα σχετικά με τη θρησκευτική τους λατρεία και τον πολιτισμό τους κλπ.)». Ταυτόχρονα όμως «σύμφωνα με το ισχύον διεθνές δίκαιο τα κράτη εξακολουθούν να είναι κυρίαρχα ως προς τον χαρακτηρισμό μιας μειονοτικής ομάδας ως εθνικής μειονότητας».

Αυτό σημαίνει, ότι μια εθνοτική ομάδα δεν έχει το (συλλογικό) δικαίωμα να αυτοπροσδιοριστεί και να αναγνωριστεί ως φορέας μειονοτικών δικαιωμάτων, εκτός αν το ίδιο το ενδιαφερόμενο κράτος τής παραχωρήσει τέτοια δικαιώματα. Κατά συνέπεια η αναγνώριση του ατομικού δικαιώματος σε κάθε ευρωπαίο πολίτη να αυτοπροσδιορίζεται δεν έχει καμιά άμεση συνέπεια στο διεθνές status της μειονότητας, όπως αυτή έχει αναγνωρισθεί από τη Συνθήκη Ειρήνης και τις Συμβάσεις της Λοζάννης· έχει όμως σαφείς και άμεσες επιπτώσεις ως προς την ομαλοποίηση των σχέσεων του κράτους και των αρμοδίων αρχών με τους πολίτες, που είναι μέλη της μειονότητας

Μόνο τα αντικειμενικά, όπως η γλώσσα, η φυλή, η θρησκεία, είναι αποφασιστικά κριτήρια για το αν ένα άτομο ανήκει στη μειονότητα και δεν υπάρχει περιθώριο για την ατομική βούληση, δηλαδή τον υποκειμενικό παράγοντα».

Η επιτροπή της Βενετίας για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου, που ιδρύθηκε στις αρχές του 1990 και που πρωταρχική της αρμοδιότητα ήταν να ασχολείται με θέματα, που αναφέρονται στη δημοκρατία και τους δημοκρατικούς θεσμούς συνέστησε για το σκοπό αυτό διάφορες ομάδες εργασίας.

Μία από αυτές, η ομάδα εργασίας για το θέμα προστασίας των μειονοτήτων συνέταξε ένα σχέδιο σύμβασης στο οποίο (άρθρο 2) ο όρος μειονότητα προσδιορίζεται ως εξής: «[...]ο όρος μειονότητα υποδηλώνει ομάδα αριθμητικά μικρότερη του υπόλοιπου πληθυσμού ενός κράτους, τα μέλη της οποίας έχουν την υπηκοότητα του κράτους αυτού, έχουν εθνικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και διακατέχονται από την επιθυμία να διατηρήσουν τον πολιτισμό, τις παραδόσεις, τη θρησκεία ή τη γλώσσα τους»[113].

Το σχέδιο του Κοινοτικού Χάρτη[114] των δικαιωμάτων των εθνοτήτων (1991) ορίζει ως εθνότητα (άρθρο 1 α) «το σύνολο όλων των πολιτών ενός κράτους μέλους της Κοινότητας, οι οποίοι:

---

[113]Πρόταση ψηφίσματος Rossetti, για *αναγνώριση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και αξιοποίηση του πολιτισμού τους*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έγγραφο B2-321/85 (Ψηφίστηκε στις 9.5.91).
Επιπλέον διακρίνονται οι παρακάτω περιπτώσεις:Α) περίπτωση αυτονομίας, σύμφωνα με το ιταλικό σύνταγμα της 1ης Ιανουαρίου 194 έχουν ανακηρυχθεί αυτόνομες οι περιοχές της Σικελίας, Σαρδηνίας, Τρεντίνο, Άνω Αδίγης και η κοιλάδα της Αόστης. Υπάρχουν γερμανόφωνα σχολεία στις βόρειες περιοχές τα οποία λειτουργούν και αυτά κάτω από την ιταλική νομοθεσία περί παιδείας. Β) Επίσης υπάρχει το παράδειγμα Σουηδίας - Φιλανδίας και των νήσων Ώλαντ. Σύμφωνα με τον περί γλώσσας νόμο, εάν στις πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά, η πλειονότητα ομιλεί σουηδικά, τότε οι περιοχές αυτές θεωρούνται «σουηδόφωνες». Εάν σε ένα δήμο ή κοινότητα, η κοινότητα που ομιλεί τη δεύτερη γλώσσα είναι πάνω από 8% ή τουλάχιστον 3.000 άτομα, τότε θεωρείται δίγλωσση.

[114] Πρόταση Ψηφίσματος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για *ένα Χάρτη δικαιωμάτων των εθνοτήτων και των μελών τους*, 18.10.1981. Δηλαδή όλο και περισσότερο γίνεται αποδεκτό (από άτομα, το επαναλαμβάνω, που ζουν σε μεταπαραδοσιακά πλαίσια), ότι η μαζική καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όχι μόνο δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί, αλλά ούτε και προστατεύεται πλέον στη βάση της ιδεολογίας περί εθνικής κυριαρχίας και της μη παρέμβασης στα εσωτερικά του κράτους-έθνους.

Είναι εκ παραδόσεως και από πολλές γενεές εγκατεστημένοι στην επικράτεια του κράτους μέλους, εμφανίζουν κοινά εθνικά, θρησκευτικά ή και γλωσσικά χαρακτηριστικά και διαφέρουν από άλλα τμήματα του πληθυσμού, έχουν ιδιαίτερη κοινή πολιτισμική ταυτότητα και αποτελούν μειονότητα σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της χώρας».

Τον άρρηκτο δεσμό μεταξύ της ανάπτυξης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπογραμμίζει η έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη 2000, στην οποία οι κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί προκαλούνται ν' αντιμετωπίσουν την καταπίεση, τη διάκριση και τις νέες απειλές κατά της ελευθερίας που έχει επιφέρει ο καινούργιος αιώνας.

«Δημιουργείται αργά, αλλά σταθερά μια διεθνής νόρμα κατά της βίαιης καταπίεσης οποιασδήποτε ομάδας ανθρώπων, που πρέπει ν' αποτελέσει προτεραιότητα στις υποθέσεις της κυριαρχίας του κράτους», ένα από τα κύρια μηνύματα της εκθέσεως διά στόματος γενικού γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν. Έτσι λοιπόν κάθε νέο πολιτιστικό δημιούργημα, μόρφωμα οφείλει να σέβεται[115] τον αυτόχθονα γηγενή πληθυσμό και τον πολιτισμό του.

Έτσι, για παράδειγμα, αν ήταν σχετικά εύκολο στις αρχές του 20ού αιώνα για τον Κεμάλ Ατατούρκ να «ομοιογενοποιήσει» εθνοτικά το σύγχρονο τουρκικό κράτος-έθνος ακολουθώντας όχι μόνο εθνοκαθαρτικές, αλλά και γενοκτονικές στρατηγικές (Πόντιοι, Αρμένιοι), ήταν πολύ πιο δύσκολο για τον Μιλόσεβιτς στα τέλη του 20ού αιώνα να κάνει το ίδιο στα πλαίσια της «Μεγάλης Σερβίας». Και αυτή η διαφορά δεν εξηγείται μόνο, όπως πολλοί νομίζουν στον τόπο μας, από το ότι ο «αμερικανικός ιμπεριαλισμός» εναντιώθηκε στα μεγαλοϊδεατικά οράματα του Μιλόσεβιτς.

Εξηγείται επίσης από το ότι η παγκόσμια κοινή γνώμη όχι μόνο καταδικάζει, αλλά και ενεργά υποστηρίζει την πάταξη τέτοιων πρακτικών - ακόμη και αν αυτό σημαίνει την καταπάτηση της αρχής της εθνικής κυριαρχίας. Εξηγείται, με άλλα λόγια, από το ότι σήμερα οι παγκόσμιες αξίες γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν περιορίζονται μόνο στους στενούς κύκλους μερικών φιλοσόφων, διανοουμένων, ιδεολόγων.

Όπως φάνηκε καθαρά π.χ. στην περίπτωση Πινοσέτ, οι αξίες αυτές διαχέονται και προς τα κάτω (στο επίπεδο του απλού πολίτη) και προς τα πάνω (στο επίπεδο των ελίτ).

[115] Το ημερολόγιο ενός αποίκου της Καλιφόρνιας(ΗΠΑ) αναφέρει για τον Απρίλιο του 1871 τα παρακάτω:
Την επόμενη μέρα οι λευκοί ακολούθησαν με σκυλιά τα ίχνη των Ινδιάνων και τους παγίδευσαν σε μια σπηλιά, εκεί σκότωσαν καμιά τριανταριά από αυτούς...Στη σπηλιά μαζί με τους νεκρούς Ινδιάνους υπήρχαν και μερικά παιδιά. Ο Kingsley δεν μπορούσε να σκοτώσει παιδιά με τη διαμετρήματος 56

Στις 28/03/2001 στην παρουσίαση της έκθεσης για την Ελλάδα, ο βασικός συντάκτης, σερ Ρίτσαρντ Τζόλι, τόνισε πως η διαδικασία επέκτασης των ευκαιριών, απαραίτητη για την όποια ανάπτυξη, βρίσκεται σε απόλυτη συνάφεια με τα ανθρώπινα δικαιώματα, με τις μειονότητες, τα δικαιώματα των γυναικών, των παιδιών. Επισήμανε, ότι έχει γίνει σημαντική πρόοδος στα ανθρώπινα δικαιώματα τον 20ό αιώνα, ενώ οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες έχουν λάβει υπόψη τους όλη την γκάμα των δικαιωμάτων στον προγραμματισμό τους για την ανάπτυξη.

Παρά το γεγονός, ότι οι 6 βασικές συνθήκες για τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν επικυρωθεί από τις περισσότερες χώρες, η εφαρμογή προϋποθέτει εξέταση της εθνικής νομοθεσίας, πολλά κονδύλια και ενεργό συμμετοχή των πολιτών - όχι μόνο του κράτους - και ο δρόμος προβλέπεται μακρύς.

Η εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πρόκληση, που σχετίζεται με τη διεύρυνση της φιλελεύθερης δημοκρατίας, ενώ η ανάπτυξη αποτελεί μέσο νομιμοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επισημαίνει ο επικεφαλής του Συνηγόρου του Πολίτη Νικηφόρος Διαμαντούρος. Αναφέρει επίσης, πως οι ευρωπαϊκές καταδικαστικές αποφάσεις για την Ελλάδα έχουν καθοδική τάση, γεγονός στο οποίο παίζει ρόλο η δημιουργία ανεξάρτητων μηχανισμών λογοδοσίας της διοίκησης.

Η Ελλάδα βρίσκεται στην 25η θέση του δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, ο οποίος κατατάσσει 174 χώρες με βάση την αναμενόμενη διάρκεια ζωής, την εκπαίδευση και το εισόδημα. Πρώτη χώρα ο Καναδάς, τελευταίες η Σιέρα Λεόνε και ο Νίγηρας.

χιλιοστών καραμπίνα του. «Τα κομμάτιαζε τόσο άσχημα..». *Έτσι τα σκότωσε με το διαμετρήματος 38 χιλιοστών Smith & Wesson περίστροφο του*....Bradford, W., *History of Plymouth Plantation,* στο βιβλίο του W.C. Macleod, *The American Indian Frontier*, σ. 16 και επίσης στο Wight, Martin, *Διεθνής Θεωρία*, Επιμ. – Εισαγ. Σημείωμα, Παναγιώτης Ήφαιστος, *Ποιότητα*, Αθήνα 1998, σσ. 77-81.

Χρήσιμο λοιπόν είναι να μην λησμονούμε τις φρικαλεότητες(κατά άλλους: παλιά, μακρινά, ξεχασμένα γεγονότα και διενέξεις που τελείωσαν προ πολλού...) πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε και στηρίζεται το δημοκρατικό (μας) μεγαλείο, αν περηφανευόμαστε γι' αυτό...!

Αν δεν το πράξουμε οι απόγονοι των θυμάτων μας σίγουρα κάποια μέρα θα μας το θυμίσουν...!

Πιο περίπλοκα αποτελέσματα δίνει μια λεπτομερής εξέταση των στατιστικών. Αποδεικνύεται, πως ο δείκτης ανάπτυξης δεν πετυχαίνει χωρίς ανάλογες πολιτικές να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής[116].

[116] EUROPEAN UNION, *Η έκτη περιοδική έκθεση για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 1989, βλ. ηλεκτρ. διεύθυνση: www. europa.eu.int και www. inforegio.cec.eu.int

2.2 Εθνικά σύνορα - πολιτισμός και γλώσσα μειονοτήτων.

Η όλη συζήτηση που έχει ανοιχθεί στις ημέρες μας διεθνώς για τη διαπολιτισμικότητα τείνει ήδη να ανδείξει το στοχείο του «ξένου», του «άλλου» ως ζωντανή παράμετρο που κομίζει [117]τις δι-ιστορικές, παραδοσιακές, διαπολιτισμικές αξίες. Όλος ο πολιτικός[118] πολιτισμός είναι σε μεγάλο βαθμό δημιούργημα της γλώσσας. Η φυσιογνωμία, η ταυτότητα ενός λαού φαίνεται μέσα από τη γλώσσα. Η άποψη του W. Von Humboldt: «Αληθινή πατρίδα είναι κατ' ουσίαν η γλώσσα» σημαίνει πολλά.

Στα ομοσπονδιακά κράτη, αλλά και σ' εκείνα, που διαθέτουν απλή περιφερειακή αυτονομία ο συνταγματικός δικαστής παίζει το ρόλο του εγγυητή των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, των εδαφικών ισορροπιών καθώς και της κατανομής εξουσιών, όπως προβλέπεται από το Σύνταγμα των χωρών αυτών[119].

Το άρθρο 116 του Ιταλικού Συντάγματος αναγνωρίζει την περιφερειακή αυτονομία σε συνδυασμό με τη λειτουργία ειδικών καθεστώτων στη Σαρδηνία, στο Τρέντο, στη Βενετία, στο Φριούλο, στην Αόστα και στη Σικελία. Η Ιταλία, αν και διαθέτει μια ενιαία δομή εξουσίας, παρουσιάζει έντονες αποκεντρωτικές τάσεις.

Η κρίση ταυτότητας, που διέρχεται σήμερα η Ιταλία γίνεται πιο σοβαρή λόγω των εθνικιστικών τάσεων, που εμφανίζονται στην Ανατολική Ευρώπη, αλλά και της ενίσχυσης των περιφερειακών κινημάτων και ενώσεων, κυρίως στο Βορρά, που αμφισβητούν το συγκεντρωτικό τρόπο άσκησης της εξουσίας.

Επιπλέον υπάρχουν ρήτρες σε νομικές πράξεις (άρθρο 6 ιταλικού Συντάγματος, που παραπέμπει στο άρθρο 27 του διεθνούς συμφώνου πολιτικών και

---

[117] Humboldt W. Von, *Cosmos: Essai d' une description physique du monde*, Gide et Baudry, Paris 1855, p. 77. Επίσης στο *Leggere*, mensile culturale, numero 31, Maggio 1991, articolo: Martini Mauro con il titolo: *La lingua oggi*.

[118] Όλη η πολιτική τακτική που εφαρμόζεται για την εξέλιξη και ανάπτυξη του πολιτισμού σε κρατικό επίπεδο αλλά σε αμφίδρομη σχέση, με βασική παράμετρο την πολιτιστική δυναμική. Η ελληνική λαϊκή παράδοση με τα πανηγύρια αποτελεί μια καθοδηγούμενη, χειραγωγημένη πολιτιστική παραγωγή, αλλά συνάμα και μια αυθόρμητη λαϊκή πολιτιστική έκφραση.

[119] Έκθεση W. Kuijpers για τις *Γλώσσες και τους Πολιτισμούς των περιφερειακών και εθνοτικών μειονοτήτων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έγγραφο Α2 –150/87 (28.9.1987), Σειρά Α.

αστικών δικαιωμάτων), που μνημονεύουν ρητά τα μειονοτικά δικαιώματα, προσπαθώντας να πλαισιώσουν το πλουραλιστικό περιεχόμενο της αρχής της ισότητας.

Στο Ελληνικό Σύνταγμα σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 2 «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών πεποιθήσεων».

Επίσης στην Έκθεση της Εξεταστικής Επιτροπής για την Άνοδο του Φασισμού και του Ρατσισμού στην Ευρώπη(1985) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, γνωστή στη χώρα μας και ως «Έκθεση Δημητρίου Ευρυγένη», αναφέρεται μεταξύ άλλων, ότι η στάση των Ελλήνων «απέναντι στις εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες χαρακτηρίζεται από πνεύμα ανοχής και ξενοφιλίας και στερείται κατά κανόνα, φυλετικών προκαταλήψεων»[120].

Αν το πέρασμα από τη μη διαφοροποιημένη παραδοσιακή κοινότητα στο κράτος-έθνος σήμαινε την αποδιάρθρωση του πολιτικού τοπικισμού και την ελεύθερη διακίνηση νέων ιδεών και αξιών στην ευρύτερη πολιτισμική αρένα του κράτους-έθνους, στην ύστερη νεωτερικότητα βλέπουμε το πέρασμα από τον εθνικιστικό επαρχιωτισμό/σοβινισμό του κράτους-έθνους σε έναν παγκόσμιο προβληματισμό γύρω από την πολυπολιτισμικότητα και την αξία του σεβασμού του πολιτισμικά διαφορετικού.

Μπορεί να υπάρξει και μια διάκριση σύμφωνη με ηθικούς όρους, κατά τον μανιχαϊκό κώδικα: ότι ενώνει είναι καλό-ότι χωρίζει είναι κακό.Υπάρχει ένας κριτικός, ιστορικά δικαιολογημένος, εσωστρεφής, δημοκρατικός,φιλελεύθερος και τελικά «καλός» εθνικισμός και ένας ολοκληρωτικός, ασύμβατος με την πρόοδο, εξωστρεφής και τελικά «κακός» εθνικισμός. Παρατηρώντας ο Μπαλιμπάρ πως «η έννοια του εθνικισμού δε σταματά να πολώνεται αντιθετικά» λέει: «Υπάρχει πάντα ένας "καλός" κι ένας "κακός" εθνικισμός, εκείνος που πασχίζει να οικοδομήσει κράτος ή μια κοινότητα κι εκείνος που πασχίζει να υποτάξει, να καταστρέψει, εκείνος που αναφέρεται στο δίκαιο κι εκείνος που αναφέρεται στην ισχύ, εκείνος που ανέχεται τους άλλους εθνικισμούς, δηλαδή που τους εντάσσει οτην ίδια ιστορική

[120] Πάντως με την είσοδο οικονομικών και πολιτικών προσφύγων από το 1989 και μετά, η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών, γεγονός που επέδρασε καταλυτικά στη συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους ξένους, στους διαφορετικούς.

προοπτική με τον εαυτό του (το μεγάλο όνειρο της «άνοιξης των λαών»), κι εκείνος που τους αποκλείει ριζικά ακολουθώντας μια προοπτική ρατσιστική ή ιμπεριαλιστική. Υπάρχει ο εθνικισμός που απορρέει από την αγάπη κι εκείνος που απορρέει από το μίσος»[121] .

Εκεί όπου η κοινωνία βρίσκεται σε αναταραχή και οι άνθρωποι συμπεριφέρονται σα φοβισμένα και ανασφαλή πλάσματα, ο εθνικισμός προσφέρεται σα σωσίβια λέμβος που μαζεύει τους ναυαγούς. Το καταφύγιο, που προσφέρεται, παρουσιάζεται ασφαλές μέσα από τη φαντασία και τον μύθο, πλασμένο κυρίως με υλικά από το παρελθόν: όνομα, σύμβολα, γλώσσα, θρησκεία, τελετουργίες, χοροί, τραγούδια. Και, ενώ το παρελθόν θεωρείται αμετάβλητο, με το νόημα πως κανένας δεν μπορεί ν' αλλάξει την καταγωγή μας και να ξεκάνει τα πράγματα που είναι, οι εθνικιστές και εκείνοι που συνεπαίρνονται από εθνικιστικούς μύθους αλλάζουν το παρελθόν - αν χρειαστεί μάλιστα επινοούν ένα άλλο παρελθόν που τους ταιριάζει. Αλλά αυτή η διαδικασία δεν είναι καθόλου αθώα· φέρνει τους λαούς σε εντάσεις και συγκρούσεις ανάμεσα τους, πράγμα που οδηγεί τον κόσμο σε ταραχή, διάχυση και διασπορά.

Οι αξίες και διαδικασίες, που οδηγούν στο ξεπέρασμα των εθνικών συνόρων στο χώρο της κουλτούρας, στηρίζονται στις τεράστιες πληθυσμιακές ανακατατάξεις, που η παγκοσμιοποίηση ενθαρρύνει - ανακατατάξεις που οδηγούν στο πέρασμα από τις πολιτισμικά ομοιογενοποιημένες στις σημερινές πολυπολιτισμικές κοινωνίες[122].

---

[121] Για περ. βλ. Fox, R.G., «Twice-Told Tales From India»: *Anthropology Today* H, 1 (1992). 12. – Π.β. Ε. Μπαλιμπάρ -1. Βαλλερστάιν. *Φυλή, Έθνος. Τάξη. Οι διφορούμενες ταυτότητες,* μτφ. Α. Ελεφάντη - Ελ. Καλαφάτη, Αθήνα 1991, σ. 76 κ.ε.

[122] Στην εποχή μας το φαινόμενο της ταύτισης ενός κράτους μ' ένα έθνος είναι πια ακραίο φαινόμενο, κι όχι μόνο μέσα στους κόλπους της Ενωμένης Ευρώπης. Οι ανάγκες, που πιέζουν τις οικονομικώς ασθενέστερες τάξεις να εγκαταλείπουν τα πάτρια χώματα και ν' αναζητούν καλύτερη τύχη σε ξένες χώρες, μακρινές ή κοντινές, σε συνάρτηση με τη μη συνομολογούμενη - όμως αδιαμφισβήτητη- πραγματικότητα, ότι και οι χώρες υποδοχής με ανακούφιση βλέπουν την είσοδο σ' αυτές φθηνών εργατικών χεριών, πειθαναγκάζουν σε αναθεώρηση των αντιλήψεων, που κυριάρχησαν τον δέκατο ένατο και τον εικοστό αιώνα για την αυτοδιάθεση και την εθνική αποκατάσταση κάθε έθνους σ' αυτοτελές κράτος.

Το δικαίωμα για αυτοδιάθεση και αυτοκαθορισμό των εθνικών ή θρησκευτικών κοινοτήτων, που νιώθουν να καταπιέζονται από άλλες - ισχυρότερες - εθνικές ή θρησκευτικές κοινότητες μέσα στους κόλπους πολυεθνικών κρατών, επιδιώκεται, στη δική μας εποχή, να πραγματώνεται και να γίνεται σεβαστό, όχι διά μέσου ποταμών αιμάτων απελευθερωτικών συγκρούσεων, αλλά διά μέσου της

Στήριξη πρέπει να δοθεί στην ανάπτυξη αξιών, που αποθαρρύνουν τις μισαλλοδοξίες, τους μεσσιανισμούς και τον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό των εθνικιστικών ιδεολογιών. Έτσι μπορεί να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο, που ευνοεί το άνοιγμα προς το πολιτισμικά άλλο και τον ανοιχτό διάλογο μεταξύ διαφορετικών κοσμοθεωριών και τρόπων ζωής. Ένας τέτοιος διάλογος προϋποθέτει, όχι μόνο την ανοχή, αλλά και τον ειλικρινή σεβασμό του πολιτισμικά «άλλου».

Ο κίνδυνος από-εθνικοποίησης των μειονοτήτων είναι συνέπεια της ανυπαρξίας νομικής αναγνώρισης των πολιτιστικών δικαιωμάτων τους, της

ειρηνικής διασφάλισης του σεβασμού και της δραστικής δικαστικής προστασίας των ειδικότερων θεμελιακών δικαιωμάτων των μελών αυτών των εθνικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων.

Από αυτήν την οπτική γωνία δικαιούμαστε όμως ν' αναμένουμε την προθυμία όλων των εμπλεκομένων πλευρών να προσέλθουν σε διάλογο, έτσι ώστε, ναι μεν οι εθνικές μειονότητες να μπορούν απροσχημάτιστα ν' ασκούν τα θεμελιακά δικαιώματα, που δικαιούται να έχει και αδιακώλυτα ν' απολαμβάνει κάθε άνθρωπος μέσα στις πολιτισμένες κοινωνίες, όμως δίχως την απειλή του εδαφικού διαμελισμού υφιστάμενων κρατών, που φυσικό είναι μια τέτοια απειλή να εξωθεί σε σκληρή αντεπίθεση εκ μέρους των κυβερνητών των απειλούμενων με τον διαμελισμό κρατών.

Αυτή η παραδοχή έχει, κατά τα τελευταία χρόνια, διακωμωδηθεί, ιδίως από τους γελοιογράφους, που εμφανίζουν λ.χ. τους Έλληνες αγωνιστές του '21 έτοιμους να δώσουν τον όρκο για ελευθερία ή θάνατο μπροστά στο λάβαρο της Αγίας Λαύρας, ενώ κάποιος παρείσακτος εκσυγχρονιστής διαταράσσει την ιερότητα της σκηνής, συμβουλεύοντας για την ανάγκη διεξαγωγής διαλόγου με τον Οθωμανό δυνάστη.

Η απάντηση, κατά τη γνώμη μου, είναι πολύ απλή: οι αγώνες κάθε εποχής συναρτώνται με τις συνθήκες, που αντίστοιχα κυριαρχούν σε κάθε χώρα και σε κάθε εποχή. Δεν υπάρχει άκαμπτη συνταγή για όλους τους λαούς και για όλες τις εποχές. Αυτό λοιπόν που άλλοτε καταδικαζόταν, ως βλασφημία κι εθνική μειοδοσία, ενδέχεται σήμερα να είναι η φρόνιμη και κοινώς αποδεκτή ειρηνική λύση.

Είναι μια άλλη - καθόλου αρνητική - όψη της σύγχρονης τάσης για παγκοσμιοποίηση, που όμως συχνά - πυκνά προσφέρεται ως εύκολος στόχος της πατριωτικής ρητορείας όσων ρέπουν στη δημαγωγία, καθώς νιώθουν ν' αναπτερώνονται οι φιλοδοξίες τους από το χειροκρότημα κάποιων απερίσκεπτων στρωμάτων των λαϊκών μαζών.

Από άρθρο του κ. Κώστα Μπέη στην εφ. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ στις 02/05/2001.*

ανεπαρκούς προστασίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων τους και της κοινωνικοοικονομικής τους υποβάθμισης[123].

Μια πληθυσμιακή ομάδα, που είναι αριθμητικά μικρότερη από το λοιπό πληθυσμό ενός κράτους, που δε βρίσκεται σε κυρίαρχη θέση και της οποίας τα μέλη είναι πολίτες αυτού του κράτους διαθέτουν θρησκευτικά, εθνικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα των άλλων συμπολιτών τους[124]. Αυτά τα χαρακτηριστικά συντελούν, έστω και ασαφώς, στην εκδήλωση αισθημάτων

---

[123] Το πρόβλημα, που σήμερα συζητείται ευρύτατα σε πολιτικούς και νομικούς κύκλους είναι τα λεγόμενα πολιτισμικά δικαιώματα των μειονοτήτων στο πλαίσιο του σύγχρονου εθνικού κράτους. Και η αναγνώρισή τους δεν είναι εύκολη, εφόσον η ίδια η δημιουργία του εθνικού κράτους ιστορικά σήμανε την επικράτηση μιας εθνικής ομάδας, που απορρόφησε και ισοπέδωσε άλλες σ' αυτή τη διαδικασία. Η κυριαρχία του εθνικισμού τους τελευταίους δύο αιώνες, η αρχή του οποίου συνοψίζεται στη δημιουργία εθνικά ομοιογενούς κράτους, δεν ανέχεται «υπολείμματα», όπως θεωρεί τα πολιτισμικά εκείνα στοιχεία που δεν αφομοιώθηκαν πλήρως με το κυρίαρχο έθνος στο πλαίσιο του σύγχρονου εθνικού κράτους ή που διατήρησαν ορισμένες ιδιαιτερότητες, γλωσσικές ή πολιτισμικές, παράλληλα με την ταύτισή τους με το έθνος-κράτος στο οποίο ανήκουν. Αυτό μας φέρνει κατευθείαν στη γένεση του προβλήματος της πολυπολιτισμικότητας στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή.

Η ιδέα αυτή γεννήθηκε πρόσφατα, όταν στις δυτικές δημοκρατίες χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στην πρώην Σοβιετική Ένωση προβλήματα καταπίεσης εθνικών μειονοτήτων που έφθαναν ως τη διάπραξη εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας στη Βοσνία, στο Κόσοβο και στην Τσετσενία. Η αρχή της πολυπολιτισμικότητας υιοθετήθηκε τότε ως όρος συνύπαρξης διαφορετικών μεταξύ τους πολιτισμικών παραδόσεων. Η αρχή αυτή όμως πρέπει να συνοδεύεται από την αναγνώριση δικαιωμάτων, δηλαδή ακριβώς εκείνου του στοιχείου που απουσίαζε σε προδημοκρατικές, πολυεθνικές κρατικές οντότητες.

Αυτά τα δικαιώματα πρέπει να αναγνωριστούν, ως συλλογικά και όχι ως απλώς ατομικά δικαιώματα, διότι έτσι θα λυθεί ένα σημαντικό πρόβλημα που είναι η διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας, η οποία κινδυνεύει να χαθεί στο αφομοιωτικό χωνευτήρι που επιβάλλει το εθνικό κράτος στις διάφορες μειονότητες. Στο αίτημα για αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων προβάλλεται μια εθνοκεντρική αντίρρηση από τους υπέρμαχους της αδιαίρετης εθνικής υπόστασης του εθνικού κράτους.

[124] Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για *γλώσσες και πολιτιστικά στοιχεία των περιφερειακών και εθνικών μειονοτήτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα* , 30.11.1987, ΕΕΕΚ C 318, σσ. 160-164.

αλληλεγγύης με σκοπό τη διατήρηση των πολιτισμικών, θρησκευτικών ή γλωσσικών παραδόσεων τους[125].

Όλα τα συστατικά στοιχεία ενός πολιτισμού λειτουργούν, ως χαρακτηριστικά διαφοροποίησης του από έναν άλλο πολιτισμό ανεξάρτητα από την εδαφική ζώνη, όπου αναπτύσσονται. Κατ' αυτό τον τρόπο ένας Σικελός είναι εντελώς διαφορετικός από έναν κάτοικο της Puglia μολονότι και οι δύο εκπροσωπούν τον Ιταλικό Νότο.

Κοινότητες που θεωρούνται, ως έθνη ή τμήματα εθνών, που κατοικούν σε άλλα κράτη δε φαίνονται διατεθειμένες να αποδεχθούν, ότι οι πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες είναι μια απλή υπόθεση, π.χ οι γλωσσικές ιδιομορφίες τους δεν πρέπει να χαρακτηρίζονται, ως απλές διάλεκτοι, αλλά ως απόλυτα ιδιαίτερες γλώσσες .

Ο ορισμός «περιφερειακός πολιτισμός και γλώσσα» περιλαμβάνει γλώσσες και πολιτισμούς διαφορετικούς από εκείνους, που κυριαρχούν στο σύνολο της εθνικής επικράτειας, που συναντώνται σ' ένα τμήμα της και που χαρακτηρίζονται ως ομοιογενείς.

Ο ορισμός «πολιτισμός και γλώσσες μειονοτήτων» δεν περιλαμβάνει μόνο εκείνες των εθνοτικών, γλωσσικών και πολιτιστικών ομάδων εγκατεστημένων σε μια δεδομένη πολιτιστική περιφέρεια (ποτέ όμως στο σύνολο της εθνικής επικράτειας).

Περιλαμβάνει επιπλέον τις γλώσσες και τους πολιτισμούς των μειονοτήτων εκείνων, που ευρίσκονται στην εθνική επικράτεια πολλών κρατών καθώς και τις μειονότητες, που είναι εγκατεστημένες στην επικράτεια πολλών κρατών καθώς και τις μειονότητες, που είναι εγκατεστημένες στην επικράτεια ενός κράτους, αλλά ομιλούν γλώσσες ή αντιπροσωπεύουν πολιτισμικές παραδόσεις πολύ διαδεδομένες σ' ένα άλλο κράτος [126].

Ο όρος «γλωσσικά δικαιώματα» είναι δυνατό να ερμηνευθεί με διαφορετικούς τρόπους. Γενικότερα μπορεί να παραπέμπει στο δικαίωμα στη χρήση μιας δεδομένης γλώσσας σε καθημερινή βάση. Επίσης, με μια πιο εξειδικευμένη έννοια, το δικαίωμα στη βασική εκπαίδευση ή στη λήψη και διάδοση πληροφοριών στην ίδια δεδομένη γλώσσα . Όσο απομακρυνόμαστε από τα συναφή γλωσσικά δικαιώματα προς την

---

[125] Στην ακραία λογική της, η αντίληψη για τη μια και ομοιογενή εθνική κουλτούρα κρούει την έννοια της «πολιτισμικής καθαρότητας», που η Ιστορία έχει καταδικάσει για τα φρικιαστικά αποτελέσματα στα οποία οδηγεί. Το μάταιο αίτημα της ομοιογένειας πηγάζει απ' τον ρατσισμό και τις κοινωνικές διακρίσεις.

[126] Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τον *«χάρτη των περιφερειακών γλωσσών»*, 16.10.1981, Έγγραφο 1-965/80 (Έκθεση Arfe).

ελευθερία της χρήσης της γλώσσας, συναντάμε άλλα δικαιώματα που εμπλέκονται με την άσκηση των πρώτων, χωρίς όμως τα ίδια να ανήκουν σ' αυτά. Σε πολλές περιπτώσεις η κατοχύρωση δικαιωμάτων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα συνιστά το απαραίτητο νομικό περιβάλλον για την ουσιαστική άσκηση των γλωσσικών δικαιωμάτων[127].

Οι πιο πάνω σκέψεις μπορούν εύκολα να μεταφερθούν στο χώρο της προστασίας των μειονοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό τα γλωσσικά δικαιώματα αποσκοπούν στην άμεση προστασία της ιδιαίτερης γλωσσική; έκφρασης κάθε μειονότητας, εθνοτικού, εθνικού, πολιτιστικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα. Αντίστοιχα η απόλαυση ενός ευρύτερου συνόλου οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, γενικά ή ειδικά αναγνωρισμένα για τα μέλη της μειονότητας, απαιτείται ως προϋπόθεση για την ουσιαστική άσκηση των γλωσσικών δικαιωμάτων.

Η διαμόρφωση των ευρωπαϊκών εθνών, ο σχηματισμός των συγχρόνων κρατών και η εξελικτική πορεία που ακολούθησαν στην Ευρώπη, χαρακτηρίζονται από την επιδίωξη της κεντρικής εξουσίας να αποκτήσουν όλοι οι πολίτες τους την ίδια εθνική συνείδηση[128]. Η θρησκευτική ομογενοποίηση κυρίως μέχρι και το 19ο, ή σε ορισμένες περιπτώσεις και τις αρχές του 20ου αιώνα, και η παράλληλη ή μεταγενέστερη γλωσσική ομοιογένεια εξυπηρέτησε τους στόχους πολιτικών αφομοίωσης στην ιστορία της ευρωπαϊκής ηπείρου. Οι αλλαγές των συνόρων που έγιναν μετά το τέλος των δυο παγκοσμίων πολέμων, αλλά και μετά την πρόσφατη διάλυση των ομόσπονδων κρατών της ανατολικής Ευρώπης, προκάλεσαν σ' ορισμένες περιπτώσεις μετακινήσεις πληθυσμών με κριτήριο την εθνική ταυτότητα[505].

Κατ΄αυτό τον τρόπο οι πληθυσμιακές ομάδες των προσαρτημένων και παραχωρημένων περιοχών, είτε ενσωματώθηκαν στη «μητέρα-πατρίδα», είτε αποτέλεσαν κάθε είδους μειονότητες στα κράτη, που τις ενσωμάτωσε στον «εθνικό τους κορμό». Κατά συνέπεια πολλές φορές τα γλωσσικά σύνορα δε συμπίπτουν με

---

[127] McRae, K. O., *The conslitulional Protection of Linguistic Rights in Bilingual and Multilingual States, Human Rights Federalism and Minorities*, Gollich Canadian Institute of International Affaires, 1970, σ. 211.

[128] Μπαλιμπάρ Ε., - Βαλερστάϊν Ι., *Φυλή, έθνος, Τάξη: Οι διφορούμενες ταυτότητες*, Παρίσι 1988, μτφ. Ε. Ελεφάντη- Ε. Καλαφάτη, Αθήνα 1991, ειδικά στο κεφ. *Το ιστορικό έθνος*,σ. 107 επ.

εκείνα των κρατών, για ιστορικούς γεωπολιτικούς λόγους, καθιστώντας μειονοτικούς αρκετές δεκάδες εκατομμύρια ευρωπαίους πολίτες[129].

Σε εθνικό επίπεδο ελάχιστα, κράτη παρουσιάζουν απόλυτη γλωσσική ομοιογένεια των υπηκόων τους. Η γλωσσική πολυμορφία στο εσωτερικό ενός κράτους μπορεί να συναρτηθεί με την ύπαρξη μειονοτικής ή απλά πληθυσμιακής ομάδας, τα μέλη της οποίας χρησιμοποιούν μειονοτική γλώσσα, το χαρακτήρα των μειονοτικών ομάδων και το ρόλο της ιδιαίτερης γλώσσας στην εσωτερική συνοχή τους, ή την κατανομή της χρησιμοποιούμενης γλώσσας στην επικράτεια του κράτους.

Σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησης αποτελεί επίσης η συνοχή της ομάδας κατά την ανάπτυξη συλλογικής συνείδησης της διακριτής της ταυτότητας, κυρίως ιός προς την αντιμετώπιση της από την πλευρά του κράτους, Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να διακρίνουμε τους πληθυσμούς που ζουν σ' ενιαίο έδαφος[130]από εκείνους οι οποίοι αποτελούν γλωσσικές νησίδες ανάμεσα σε γλωσσικά ξένο συμπαγές περιβάλλον[131].

Στην περίπτωση των ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας ισχύει το δικαίωμα στη χρήση της μητρικής γλώσσας συμπεριλαμβάνεται με την αναγνώριση γλωσσικών και εκπαιδευτικών δικαιωμάτων με βάση το Άρθρο 7 του σχεδίου σύμβασης της Επιτροπής της Βενετίας: *«Τα πρόσωπα που ανήκουν σε γλωσσικές μειονότητεας έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη γλώσσα τους. τόσο δημόσια όσο και ιδιωτικά»,* άρθρο 7 παρ. 1 του σχεδίου πρωτοκόλλου της Σύστασης 1201: *«κάθε πρόσωπο, παν ανήκει σε εθνική*

---

[129] Τσιτσελίκη Κ., *Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, Σάκκουλα*, Αθήνα-Κομοτηνή 1996, σ. 209.

[130] Για παράδειγμα, οι Αλσατοί και οι Βρετόνοι στη Γαλλία, οι Καταλάνοι και ο Βάσκοι στην Ισπανία, οι Λανοί στη Γερμανία και οι Γερμανοί στη Δανία και παρά το ολιγάριθμο των ατόμων που ανήκουν στις μειονότητες αυτές, οι Πομάκοι πτην Ελλάδα, οι Φρίζιοι στη Γερμανία και στην Ολλανδία, οι Σοράβοι στη Γερμανία, οι Βάσκοι και οι Φλαμανδοί στη Γαλλία.

[131] Για παράδειγμα, οι καταλανόφωνοι της Σαρδηνίας, **οι ελληνόφωνοι στην Κάτω Ιταλία**, οι Βλάχοι και οι Αρβανίτες στην Ελλάδα, οι Τσέχοι οτην Κροατία, οι Σλοβάκοι στη Γιουγκοσλαβία ή οι Τούρκοι οτην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία

μειονότητα, έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί ελεύθερα τη μητρική του γλώσσα, ιδιωτικά, όπως και δημόσια, τόσο προφορικά όσο και γραπτά[132]*».*

Επίσης στο Ιταλικό Νομοσχέδιο[133] για την προστασία των γλωσσικών μειονοτήτων στις 17 Ιουνίου 1998, η Ιταλική Βουλή ενέκρινε νομοσχέδιο «περί προστασίας των γλωσσικών μειονοτήτων» σε εφαρμογή του άρθρου 6 του Ιταλικού Συντάγματος του 1948 που επιτάσσει ότι: «η δημοκρατία προστατεύει με κατάλληλες ρυθμίσεις τις γλωσσικές μειονότητες» και αναγνωρίζει την την γλώσσα και την κουλτούρα[134] της γλωσσικής μειονότητας του Σαλέντο.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι όποια και αν είναι η λειτουργία της - μέσο έκφρασης της σκέψης ή φορέας πολιτισμού - η γλώσσα αποτελεί το κυριότερο εργαλείο επικοινωνίας του ανθρώπου και θεμελιώνει τη σχέση των γλωσσικών δικαιωμάτων με τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Αποδεχόμαστε αρχικά την ισοτιμία των γλωσσών, ανεξάρτητα από τη μορφή τους, γραπτή ή προφορική, τον πλούτο του λεξιλογίου και ακόμα τη θέση τους στο εξελικτικό δέντρο των γλωσσολογικών μελετών ως κύρια γλώσσα, διάλεκτος, ή ιδίωμα. Η γλώσσα εκφράζει τις παρούσες και προϋπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις, καθώς και το πολιτικο-οικονομικό περιβάλλον τους. Όπως δεν μπορούμε να δεχτούμε καμία ποιοτική αξιολόγηση για την ανθρώπινη φύση στο πλαίσιο της απόλυτης ισχύος της αρχής της ισότητας, έτσι δεν είναι δυνατό να ταξινομήσουμε τις γλώσσες και τις μορφές του ανθρώπινου πολιτισμού σε καλύτερες ή υποδεέστερες, σε εκείνες που αξίζουν να προστατευτούν ή σε εκείνες που πρέπει να αφεθούν να βαδίσουν στο δρόμο της αφομοίωσης, άρα της εξαφάνισης .

Δεύτερον, θεωρούμε ότι η κατάσταση διγλωσσίας και γενικότερα πολυγλωσσίας συνεπάγεται πλούτο εκφραστικών μέσων, καθώς και αύξηση των διανοητικών ικανοτήτων του ατόμου[135]. Η γνώση περισσοτέρων γλωσσών δημιουργεί δυνατότητα πρόσβασης σε διαφορετικούς πολιτισμικούς και κοινωνικούς χώρους. Σε κοινωνικό επίπεδο οι επιπτώσεις είναι εξίσου σημαντικές: η καλλιέργεια κλίματος ανοχής και

---

[132] Βλ. επίσης διατύπωση του άρθρου 10, παρ. 1 της Σύμβασης – πλαισίου, υποσ. 278.

[133] Γίνεται εκτενής αναφορά στο παράρτημα Ι, πίνακας Ι, Α-Β-Γ.

[134] *Linua e cultura delle popolazioni greche*, άρθρο 2 XIII Legislatura, Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche, approvato dalla Camera dei deputati il 17 giugno 1998. Για περισ. βλ. παράρτημα Ι, πίνακας Ι, ολόκληρο το Νομοσχέδιο.

[135] Oler, J. W., *Language and bilingualism*, AUP, London/Toronto, 1991, p. 10.

σεβασμού για την κουλτούρα του «άλλου», καταλήγει συχνά σε προσέγγιση των σύνοικων πληθυσμών, που καμία πολιτική δε θα μπορούσε να επιτύχει μακροπρόθεσμα.

Η γλώσσα μπορεί να είναι φορέας της συλλογικής συνείδησης ενός λαού ή μιας πληθυσμιακής ομάδας, η οποία συνιστά μειονότητα ανάλογα με τα κριτήρια που έχουν νομοθετηθεί και έχουμε αποδεχτεί. Η εξάλειψη της, ανεξάρτητα από τον τρόπο που πραγματοποιήθηκε, δηλαδή βίαια ή με ήπιους τρόπους αφομοίωσης, μπορεί να συμπαρασύρει την ομάδα σε διάλυση και να οδηγήσει σε αφομοίωση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της[136].

---

[136] Οι Αρβανίτες της κεντρικής και νότιας Ελλάδας θεωρούμε ότι αποτέλεσαν μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα εθνοτική μειονότητα, ελληνικής εθνικής συνείδησης, η οποία στις μέρες μας παρά τη χρήση της αρβανίτικης γλώσσας στην Ήπειρο, στην Αττική, στη Βοιωτία, στην Κορινθία και στην Εύβοια και τη σποραδική προσπάθεια ορισμένων πολιτιστικών συλλόγων για προαγωγή των ιδιαίτερων γλωσσικών και πολιτιστικών στοιχείων τους, έχουν χάσει κατά πολύ τους συνεκτικούς δεσμούς και εκφράζουν σε πολύ περιορισμένο βαθμό οποιαδήποτε συλλογική συνείδηση.

Κατά την διάρκεια της ελληνικής επανάστασης του 1821 χαρακτηριστική παρέμεινε η απάντηση αλβανόφωνων οπλαρχηγών προς τον κατακτητή στρατηγό της οθωμανικής αυτοκρατορίας Ιμπραήμ πασά να συμπράξουν μαζί του εναντίον των επαναστατημένων ελλήνων, με αντάλλαγμα πλούσια οφέλη και σαν κίνητρο: «μια που μιλάμε και την ίδια γλώσσα...», η απάντηση τους ήταν: «πασά μου, εμείς πια το γυρίσαμε στο ρωμαίικο...». Για περισ., Λάππας Τ., *Ελληνικά Ιστορικά Ανέκδοτα 1750-1862*, Ατλαντίδα 1977, σ.37.

Το πόσο Έλληνες αισθάνονται πάντα, φαίνεται και από τα πιο κάτω στιχάκια τα οποία λένε στα Μεσόγεια - Αττικής για τους πολέμους του 1912 με τους Τούρκους:

Ζουνέ Τουρκατέ ε κλJάJνε)ψε ου μούαρμε Μπιζανέ
(Πιάσανε οι τούρκισσες και κλαίνε) γιατί τους πήραμε το Μπιζάνι.
Τσε κένι Τούρκα, τσε κλJάνι) Νεβέ να μπίε Μπιζάνι.
(Τι έχετε τούρκες και κλαίτε) Εμάς μας πέφτει το Μπιζάνι.
Ζουνέ Τουρκατέ ε θρισνέ)ψε ου μούαρμε KJιλJι'σνέ
(Άρχισαν οι Τούρκες και φωνάζουν) γιατί τυς πήραμε το Κιλκίς.
Τσε κένι Τούρκα εδέ θρίσνι) Νεβέ να ου μπιε KJιλJι'σνέ
(Τι έχετε Τούρκες και φωνάζετε) Εμάς μας πέφτει το Κιλκίς.

Και το παρακάτω αναφέρεται την περίοδο του 1821 στην παραλία του Μαρκόπουλου - Αττικής, που βρίσκεται η Αγία Μαρίνα και ο Άγιος Σπυρίδωνας:

Moj εργκjεντέ Σεν Μαρίνε) μπjέρι Τούρκου 'πσε ντο βίνjε
(Καλέ ασημένια Άγια Μαρίνα) χτύπα τον Τούρκο γιατί θα'ρθεί.
Moj εργκjεντέ Σπιριδόνε) μπjέρι Τούρκου 'πσε σκόντjε
Καλέ ασημένιε Άγιε Σπυρίδωνα) χτύπα τον Τούρκο γιατί θα περάσει.

Για περισ., Δέδε Μαρία – Μιχαήλ, *Οι έλληνες αρβανίτες*, Ίδρυμα Βορειοπειρωτικών Ερευνών, Δωδώνη, Αθήνα 1997, σ. 130.

Πέρα απ' τη φυλετική καταγωγή λοιπόν, υπάρχει η συνείδηση ενός λαού που τον κατατάσσει σε μια εθνότητα. Η ελληνικότητα της συνείδησης των ελλήνων αρβανιτών, παρουσιάζεται αναμφισβήτητη στην πορεία της πρώτης γραμμής των απελευθερωτικών αγώνων της Ελλάδας. Φαίνεται καθαρά πόσο είναι ξεπερασμένη η αντίληψη πως το έθνος, έχει χαρακτηριστικό του μόνο τη γλώσσα. Οι έλληνες αρβανίτες είναι Έλληνες γιατί αισθάνθηκαν πάντοτε έτσι. Αισθάνθηκαν και έδρασαν σαν εχθροί των Τούρκων δείχνοντας με το παράδειγμα τους πόσο ωραίο είναι να αγωνίζεται κανείς για την ανεξαρτησία, ενάντια στη δουλική εξάρτηση μέσα από ένα μακρύ κατάλογο αγωνιστών της ελευθερίας και του ελληνισμού, στον οποίο ελληνικά και αρβανίτικα ονόματα αναγράφονται πλάι-πλάι χωρίς καμιά φυλετική διάκριση.

Σε κάθε περίπτωση, η δυνατότητα επιλογής του τρόπου γλωσσικής έκφρασης και άσκηση της χωρίς εμπόδια, αποτελεί το περιεχόμενο του στοιχειοδέστερου γλωσσικού δικαιώματος: του δικαιώματος στη χρήση της μητρικής γλώσσας, η οποία μπορεί να είναι η ιδιαίτερη γλώσσα μιας μειονότητας ή επίσημη ή εθνική του κράτους.

Εξάλλου η ύπαρξη γλωσσικής και γενικότερα πολιτιστικής ποικιλομορφίας στο εσωτερικό ενός κράτους δε συνιστά απαραίτητα απειλή της εθνικής του υπόστασης και ταυτότητας. Αντίθετα, αποτελεί μια δυναμική μορφή πλούτου, ικανής να ξεπεράσει κάθε κρίση και να συντελέσει στη συνολική πρόοδο όλων των πληθυσμών. Αρκεί το κράτος με την κατάλληλη βούληση και εκπαιδευτική πολιτική[137] να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις διάσωσης των μορφών αυτών πολιτισμού και το βασικότερο, να συμβάλει στη διαμόρφωση της πλήρους αποδοχής του από το κυρίαρχο πλειοψηφούν πληθυσμιακό στοιχείο.

---

[137] Βλ. κεφ. 5, εν. 5.2 & 5.3, Η έννοια της Παιδείας και η σημασία της εκπαίδευσης - Ιστορική διάσταση και γλωσσική πολιτική.

2.3. Η προστασία της Μειονοτικής Ταυτότητας: Η Πολιτιστική Διάσταση της Σύμβασης – Πλαισίου

Πρέπει εξάλλου ν' αναφερθεί και ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των περιφερειακών και μειονοτικών γλωσσών, που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1992, κύριος σκοπός του οποίου είναι πολιτιστικός[138] και ο οποίος αποβλέπει στην προάσπιση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από την προστασία των μειονοτικών γλωσσών[139].

Η γενική υποχρέωση της προστασίας της μειονοτικής ταυτότητας, που θεσπίζεται από τη Σύμβαση - πλαίσιο συγκεκριμενοποιείται με την παροχή επιμέρους ειδικών δικαιωμάτων, που τείνουν στην προάσπιση των ιδιαιτεροτήτων των ατόμων, που ανήκουν σε μειονότητες, δηλαδή της θρησκείας, της γλώσσας, των παραδόσεων, της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η μειονότητα λοιπόν προσδιορίζεται μέσα από ορισμένα αντικειμενικής φύσεως χαρακτηριστικά. Τούτο δεν έχει σαν συνέπεια, ότι ύπαρξη και μόνο ιδιαιτεροτήτων οδηγεί στη δημιουργία μιας μειονότητας[140]. Τα άτομα επιλέγουν[141] ν'

---

[138] Η προέλαση(κατά ορισμένους υποχώρηση σήμερα) των λεγόμενων πολιτισμικών σπουδών (αποτέλεσμα της δημιουργικής συμπλοκής διαφορετικών κλάδων, όπως η ανθρωπολογία, η γλωσσολογία, η κοινωνιολογία, η ψυχανάλυση, η θεωρία της λογοτεχνίας και η φιλοσοφία απροκάλυπτη ή μεταμφιεσμένη ως θεωρία της λογοτεχνίας) ανέδειξε αρετές και στα «άλλα» πολιτισμικά μοντέλα και σε αυτήν την ευνοϊκή συγκυρία μειονοτικές (ή πρώην μειονεκτικές) ομάδες πίεσης διεκδίκησαν ισονομία για τις εναλλακτικές τους «κουλτούρες».

[139] Βλ. Κωφού Ε., *Ο Χάρτης των περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης*, στο: *Τα δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων*, σημ. 1, σσ. 229 - 241.

[140] Τσιτσελίκης, Κ., *Η Σύμβαση – πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Το Σύνταγμα , τεύχος 3, 1995, σσ. 564 - 575.

[141] Το φυσικό δίκαιο,(που μπορεί να μας παράσχει επαρκείς φιλοσοφικές βάσεις, ώστε να θεωρούμε ότι οι συνθήκες ή οι υποσχέσεις θα πρέπει να τηρούνται), έχει περιγραφεί ως «το δίκαιο πίσω από το δίκαιο», το ηθικό δίκαιο που βρίσκεται πίσω από το νομικό δίκαιο. Έχουν γίνει πάμπολες προσπάθειες απομυθοποίησης του (ώστε να μην είναι σήμερα πολύ επίκαιρο), όμως σε τελική ανάλυση ο σεβασμός του εναπόκειται στην ανθρώπινη συνείδηση.

Ανάγεται στις αρχέτυπες μορφές της Αντιγόνης, στη λογοτεχνία και του Σωκράτη, στην ιστορία: *Πολίτες της Αθήνας, σας σέβομαι και σας αγαπώ, ωστόσο θα υπακούσω στο Θεό και όχι σε εσάς και όσο*

ανήκουν ή όχι σε μια μειονότητα και η επιλογή αυτή συνδέεται και με την ύπαρξη αντικειμενικών χαρακτηριστικών.

Τα μέτρα που αποσκοπούν στην προστασία των χαρακτηριστικών αυτών, αποτελούν κάτω από αυτό το πρίσμα συγχρόνως μέσα προσδιορισμού της ταυτότητας των ατόμων, που ανήκουν σε μειονότητες, αλλά και μέσα προστασίας της ιδιαιτερότητας τους.

Θα μπορούσαμε ν' απομονώσουμε τρεις κατηγορίες δικαιωμάτων, που είναι πολιτιστικού χαρακτήρα και αφορούν στη γλώσσα, στην εκπαίδευση και στην επικοινωνία :

1. Κατοχυρώνεται ρητά το δικαίωμα της ελεύθερης χρήσης της γλώσσας ιδιωτικά και δημόσια (άρθρο 10). Όσον αφορά όμως τη χρήση της μειονοτικής γλώσσας στις σχέσεις των μελών της μειονότητας με τις δημόσιες αρχές, η Σύμβαση-πλαίσιο προβλέπει μόνον, ότι τα κράτη θα προσπαθήσουν να εξασφαλίσουν στο μέτρο του δυνατού τις προϋποθέσεις, που θα επέτρεπαν μια τέτοια δυνατότητα, πράγμα που δείχνει, ότι πρόκειται για μια εξαγγελία προθέσεως, που αφήνει πολλά περιθώρια στη διακριτική ευχέρεια των κρατών.

Η χρήση της μειονοτικής γλώσσας κατοχυρώνεται και σ' επιμέρους τομείς, που έχουν έμμεση - και συμβολική κυρίως - σχέση με τη διατήρηση των χαρακτηριστικών των μειονοτήτων, όπως το δικαίωμα χρήσης και αναγνώρισης ονομάτων στην μειονοτική γλώσσα (άρθρο 11) και το δικαίωμα δημόσιας χρήσης επωνυμιών, επιγραφών, κ.λ.π (άρθρο 11 παρ. 2).

Ωστόσο, όσον αφορά τη χρήση τοπωνυμιών στη μειονοτική γλώσσα, η Σύμβαση - πλαίσιο είναι πιο διστακτική και η σχετική διάταξη είναι πολύ περιορισμένη, ως προς την έκταση της (άρθρο 11 παρ. 3).

2. Ως προς την εκπαίδευση, κατοχυρώνεται καταρχήν το δικαίωμα εκμάθησης της μειονοτικής γλώσσας, το οποίο αποτελεί σημαντικό στοιχείο της προστασίας της μειονοτικής ταυτότητας. Η εισηγητική έκθεση διευκρινίζει όμως, ότι τα κράτη δεν είναι υποχρεωμένα να λάβουν μέτρα για την ικανοποίηση του δικαιώματος αυτού.

Περαιτέρω, δεν κατοχυρώνεται δικαίωμα εκμάθησης ή διδασκαλίας της μειονοτικής γλώσσας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του κράτους, παρά μόνον ως

ζω και είμαι σε θέση να συνεχίζω δεν θα εγκαταλείψω ποτέ τη φιλοσοφία, ούτε θα σταματήσω να σας νουθετώ και να σας υποδεικνύω την αλήθεια, Πλάτων, μτφρ. H., N., Fowler, *Apologies of Socrates*, Heineman, London 1943, p. 109.

απώτερος στόχος τον οποίο θα προσπαθήσουν να εκπληρώσουν τα κράτη και μόνον σε περιοχές, όπου είναι εγκατεστημένος σημαντικός αριθμός ατόμων, που ανήκουν σε μειονότητες και εφόσον υπάρχει επαρκής ζήτηση (άρθρο 14 παρ. 2).

Αποκτά λοιπόν, ιδιαίτερη σημασία η κατοχύρωση του δικαιώματος διατήρησης και σύστασης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων από τα ίδια τα μέλη της μειονότητας (άρθρο 13 παρ. 1) στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος του κράτους, που όμως δε συνοδεύεται από την παράλληλη υποχρέωση των κρατών για οικονομική στήριξη τέτοιων ιδρυμάτων (άρθρο 13 παρ. 2).

3. Αποτελεί τέλος, σημαντική ρύθμιση η διάταξη, που προβλέπει το δικαίωμα στα άτομα, που ανήκουν σε μειονότητες να διατηρούν επαφές πέραν των συνόρων με άτομα με τα οποία μοιράζονται μια εθνική, πολιτιστική, θρησκευτική, γλωσσική ταυτότητα ή μια κοινή πολιτιστική παράδοση[142].

Από τα ανωτέρω διαπιστώνουμε, ότι οι μειονότητες, ένα πρόβλημα επικαιρότητας, αποτελεί γενικότερα ένα πρόβλημα που συνδέεται με την ανθρώπινη κοινωνία. Το πρόβλημα της προστασίας των δικαιωμάτων τους στη διατήρηση της ιδιαιτερότητας - ή της διαφορετικότητας τους ή ακόμα της ταυτότητας τους - όσο και των δικαιωμάτων τους στην ίση μεταχείριση, αφορά, κατά ποσοστά που διαφέρουν στην κάθε περίπτωση, είτε τη γλώσσα, είτε τη θρησκεία, είτε την ιστορική συνείδηση, είτε - συχνά - διάφορα από αυτά τα στοιχεία συγχρόνως[143].

---

[142] Άρθρο 17, παρ. 1. Πρβλ και την παρ. 32.4 του κειμένου της Κοπεγχάγης που περιέχει παρόμοιο δικαίωμα, το 4° κεφάλαιο του κειμένου της Κοπεγχάγης περιέχει σύνολο διατάξεων για την προστασία των μειονοτήτων και των μελών τους. Ακολουθώντας αυτή την οπτική, το Σχέδιο Σύμβασης περί προστασίας των μειονοτήτων που υιοθετήθηκε από την επιτροπή της Βενετίας στις 8.02.1991 προχώρησε και στην αναγνώριση ορισμένων συλλογικών δικαιωμάτων στις μειονότητες , ανάμεσα στα οποία και το δικαίωμα σεβασμού, εγγύησης και ανάπτυξης της εθνικής, θρησκευτικής, πολιτιστικής και γλωσσικής ταυτότητας τους (άρθρο 3). Βλ. Μπρεδήμας – Σισιλιάνος, *Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση – πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης,* εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1997, σσ. 86-87.

[143]Στις 10 Δεκεμβρίου 1948 ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ένα κείμενο καθοριστικό για το δίκαιο και τις διεθνείς σχέσεις. Σε ανάμνηση του γεγονότος αυτού καθιερώθηκε η 10η Δεκεμβρίου να εορτάζεται ως Παγκόσμια Ημέρα των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων.

Στο άρθρο 18 της Οικουμενικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ορίζεται ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψεως, της συνειδήσεως και της θρησκείας. Στο

Προκύπτει το ερώτημα όμως, ως που η διαφύλαξη του δικαιώματος των μειονοτήτων στην προστασία αυτής της διαφορετικότητας μπορεί να γίνει δεκτή από τα ενδιαφερόμενα κράτη, που διερωτώνται κάποτε αν μια τέτοια προστασία δεν κινδυνεύει να οδηγήσει στο θέμα αυτοδιάθεσης που τίθεται, εμμέσως και κάποτε καθαρά, υπό ορισμένες συνθήκες;

Εδώ έγκειται ασφαλώς η μεγαλύτερη δυσκολία του θέματος και αυτός είναι ένας από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους η προστασία των μειονοτήτων συναντά συχνά επιφυλάξεις εκ μέρους των κυβερνήσεων των ενδιαφερομένων κρατών. Ο κίνδυνος όμως δεν υφίσταται αυτομάτως σε τέτοιες περιπτώσεις και ασφαλώς δεν πρέπει να οδηγήσει τα κράτη σε αρνητικές στάσεις, ιδίως εφόσον ο χειρισμός του θέματος γίνει πολύ προσεκτικά.

Συναντούμε λοιπόν τρεις ιδέες: τη δυσκολία του θέματος μειονότητα, την ανάγκη προστασίας των μειονοτήτων και την προσπάθεια ισορρόπησης των κάποτε συγκρουόμενων συμφερόντων των μειονοτήτων, από τη μια και των κρατών, όπου οι μειονότητες είναι εγκατεστημένες, από την άλλη.

Οφείλω να κάνω ορισμένες διευκρινίσεις χρήσιμες για τη διεξαγωγή της έρευνας μου:

δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή θρησκείας ή πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και την τέλεση θρησκευτικών τελετών.

Η Διακήρυξη αυτή, ακόμη και η διατύπωση των σχετικών με τη θρησκευτική ελευθερία διατάξεων, επηρέασε έντονα σειρά διεθνών κειμένων, που ακολούθησαν και αναφέρονται στο θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και στις επιμέρους εκφάνσεις του. Ενδεικτικά μνημονεύω εδώ την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών που υπογράφηκε στη Ρώμη το 1950, ιδίως άρθρο 9 και άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της που υπογράφηκε στο Παρίσι το 1952, την Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975 στη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, τη Διακήρυξη της Γενικής Συνελεύσεως των Ηνωμένων Εθνών του 1981 για την απάλειψη κάθε μορφής μισαλλοδοξίας και διακρίσεων, που προέρχονται από τη θρησκεία ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, που υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη το 1985.

Η διατριβή μου ασχολείται αποκλειστικά με τις γλώσσες και τον πολιτισμό, την πολιτισμική ιδιαιτερότητα και τη μελέτη τους. Η αναφορά σε καθαρές εθνότητες, όπως έγινε στη Βοσνία πριν μερικά χρόνια είναι κάτι που πλέον εξαλείφεται στην Ενωμένη Ευρώπη[144]. Στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τις μειονότητες ορίζεται, ότι το να ανήκει κάποιος σε μια μειονότητα είναι ατομική επιλογή του καθενός. Δηλαδή ένα άτομο επιλέγει μόνο του αν θα ανήκει σε μια πολιτισμική ομάδα, αν θα μιλάει μια μειονοτική διάλεκτο ή γλώσσα, αν θα τη διδάσκει στα παιδιά του. Δεν το κάνει αυτό, επειδή οι πρόγονοι του ανήκαν σε κάποια συγκεκριμένη εθνότητα, αλλά επειδή αυτοαναγνωρίζεται στο εσωτερικό μιας πολιτισμικής οντότητας.

Απ' τη σκοπιά λοιπόν, της Ενωμένης Ευρώπης το εθνικό ζήτημα είναι ένα πλαστό πρόβλημα. Γι' αυτό δεν αναφέρεται καν στα επίσημα ντοκουμέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η γλωσσική και πολιτισμική διαφοροποίηση εκφράζει το νέο πλουραλιστικό δρόμο της διαφύλαξης της κληρονομιάς των πολιτισμικών αγάθών της Ευρώπης, αγαθών που μπορείς να τα δεις, αλλά και μπορείς να τ' ακούσεις.

Βρισκόμαστε πλέον στην Ενωμένη Ευρώπη, στην προσπάθεια δηλαδή της ειρηνικής και αρμονικής συμβίωσης των λαών και όχι στο στάδιο της αυτοδιάθεσης των λαών και των δραματικών χωρισμών[145].

Η Σύμβαση – πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης οφείλει να εφαρμοσθεί ουσιαστικά, δηλαδή να πληρωθούν δύο βασικοί όροι από τα ενδιαφερόμενα μέρη:

---

[144] Η προώθηση των γλωσσικών μειονοτήτων δεν αποτελεί και το πρώτο στάδιο για την ανάπτυξη εθνοτικών μειονοτήτων. Αναφέρω το παράδειγμα του Νότιου Τιρόλου το 1946 και το 1950 που σε ένα ενδεχόμενο δημοψήφισμα το 90% των κατοίκων θα ζητούσε να ενωθεί η περιοχή τους με την Αυστρία, ενώ με πρόσφατα στοιχεία(1992) το ποσοστό αυτό των κατοίκων που προτιμά να μείνει στην Ιταλία ανέρχεται στο 80%.(εφ. Quotidiano di Lecce, 22/11/1992, Le Cronache, p. 3). Αυτό δεν συνέβη επειδή άλλαξαν οι κάτοικοι, αλλά επειδή η Ιταλία εφάρμοσε θετική πολιτική προστασίας και προώθησης της γλώσσας τους.

Οι γλωσσικές μειονότητες είναι πλούτος για μια χώρα, είναι γέφυρες που τις ενώνουν και αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής μας η ελεύθερη διακίνηση προσώπων, αγαθών και ιδεών. Για τον αμοιβαίο εμπλουτισμό, για την πρόοδο, για την προσέγγιση και τη συναδέλφωση, ανθρώπων και λαών.

[145] Η «παρωχημένη» εθνικιστική ιδεολογία περιέχει αιτήματα επικίνδυνα, όπως η διεκδίκηση εδαφών, η ομοιογένεια των μελών του έθνους, ο επεκτατισμός με τη βία, οι επιθετικοί πόλεμοι που κατασκευάστηκαν σαν νόμιμα δικαιώματα των εθνών κρατών.

από τη μια η αναγνώριση και εξασφάλιση των μελών των μειονοτήτων από τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις και συνεπώς γενικότερα η επικύρωση και καλόπιστη εφαρμογή της από τις κρατικές αρχές, κι από την άλλη η μετριοπάθεια και η καλή πίστη στη χρήση των δικαιωμάτων τους από τις μειονότητες.

Η κρατική κυριαρχία δεν μπορεί να σημάνει την καταπίεση των μειονοτήτων, αλλά ούτε και η προστασία των μειονοτήτων να οδηγήσει στο διαμελισμό των κρατών[146].

Στο μέτρο αυτό η Σύμβαση - πλαίσιο μπορεί να συμβάλει στην πληρέστερη αναγνώριση των δικαιωμάτων και στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μελών των μειονοτήτων, καθώς και στην αρμονική εξέλιξη τους στο πλαίσιο, όπου τους «έταξε» η Ιστορία.

Το θέμα των μειονοτήτων είναι πολυδιάστατο, πέραν δε της θεωρητικής ενδιαφέρουσα είναι η πρακτική αντιμετώπιση του, η οποία πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή. Εν πρώτοις υπάρχει το ενδεχόμενο επιτήδειας πολιτικής

---

[146] Ο όρος Κράτος - έθνος, ο οποίος συχνά χρησιμοποιείται για να ορίσει τις ευρωπαϊκές κρατικές δομές, δεδομένης της πολλαπλότητας των γλωσσών, των θρησκειών και των ιστορικών και πολιτιστικών παραδόσεων, που μέχρι σήμερα υπάρχουν στο μεγαλύτερο μέρος των χωρών της γηραιάς ηπείρου. Μια τελευταία παρατήρηση: ο στενός δεσμός ανάμεσα στον εθνικισμό που εκφράζεται μέσω του διαχωρισμού των μειονοτικών κοινοτήτων, που δεν έχουν κράτος και στον εθνικισμό γενικότερα θα πρέπει στο σημείο αυτό να μας προετοιμάσει για τη δυνατότητα που υπάρχει να επανεμφανισθεί - είτε σαν μίμηση είτε σαν αντίδραση - ο εθνικισμός, πολύ πιο τρομερός από πολιτική άποψη, των κυρίαρχων εθνικών κοινοτήτων και των κρατών που ταυτίζονται μ' αυτές. Βλ. Pistoi, Paolo, *Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση*, μτφ. Κατσουρός Κ., Λεβιάθαν, Αθήνα 1981, σσ. 44-45.

Περνώντας τώρα από τη μεταμοντέρνα, σχετικιστική στην - εκ διαμέτρου αντίθετη - φονταμενταλιστική κριτική του κοσμοπολιτισμού, θα πρέπει να τονιστεί ότι η τυχόν κυριαρχία κοσμοπολίτικων αξιών δεν σημαίνει, όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί της εθνικιστικής περιχαράκωσης, την εξαφάνιση της εθνικής ταυτότητας. Κατά τον ίδιο τρόπο που, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, το κράτος-έθνος δεν παρακμάζει αλλά αλλάζει λειτουργίες, έτσι και η ταύτιση με το εθνικό σύνολο αλλάζει μορφή. Η ταύτιση με την πατρίδα αρχίζει σιγά σιγά να βασίζεται λιγότερο στον εθνικιστικό σοβινισμό, τη μισαλλοδοξία και την ιδέα της φυλετικής ή πολιτισμικής ανωτερότητας και περισσότερο σε έναν μη παρανοϊκό, ψυχολογικά ώριμο πατριωτισμό.

Αυτός ο «ανοιχτός» προς τα έξω πατριωτισμός οδηγεί τους πολίτες να αγαπούν τον τόπο τους, όπως τα ώριμα άτομα αγαπούν τους γονείς τους: τους αγαπούν και τους σέβονται όχι επειδή είναι τα πιο τέλεια και θαυμαστά ανθρώπινα όντα που παρουσιάστηκαν στον πλανήτη, αλλά επειδή μεταξύ γονιού και παιδιού δημιουργείται μια σχέση που είναι εκ των πραγμάτων μοναδική και ανεπανάληπτη.

εκμετάλλευσης του μειονοτικού «μικροεθνικισμού»[147] από ορισμένες Μεγάλες Δυνάμεις[148], ώστε να έχουν την ευχέρεια επεμβάσεων στις εσωτερικές υποθέσεις των

---

[147] Μικροεθνικισμός, δηλ. ορισμένες μειοψηφικές ομάδες πληθυσμού, που επί σειρά ετών συμβίωναν στο πλαίσιο της πολιτικής κοινότητας ενός εθνικού κράτους, έχουν αρχίσει να κατασκευάζουν, διαμορφώνουν και να προβάλλουν τη συλλογική ύπαρξη τους, αυτοπροσδιοριζόμενες ως μειονότητες με ιδιαιτερότητες εθνοτικές, γλωσσικές, φυλετικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές, διεκδικώντας σε πρώτη μεν φάση τη θεσμική αναγνώριση τους, προοπτικά δε την αυτονόμηση τους ή και την απόσχιση τους από το συγκεκριμένο κράτος και την ίδρυση δικού τους κράτους ή την ένταξη τους σε οικείο όμορο κράτος. Σ' αυτούς τους «μικροεθνικισμούς» αντιτάσσεται αναπόφευκτα αναζωπυρούμενος ο εθνικισμός της πλειοψηφίας του συγκεκριμένου λαού, με αποτέλεσμα τη δημιουργία και την όξυνση ενδοκρατικών τοπικών αντιπαραθέσεων και διενέξεων που τείνουν να προσλάβουν ρατσιστικό εκατέρωθεν χαρακτήρα.

[148] Στην ιστορική πορεία του ανθρώπινου πολιτισμού, η μάχη για την ανεκτικότητα αναπτύσσεται προοδευτικά πάνω στους ακόλουθους άξονες: α) Εκκοσμίκευση του κράτους και χωρισμός των λειτουργιών της πολιτείας από εκείνες της θρησκείας και της εκκλησίας β) Αναγνώριση της αυτονομίας της θεωρητικής και επιστημονικής έρευνας και της ελευθερίας της σκέψης και της έκφρασης γ) Καθιέρωση των επιστημών του ανθρώπου, ως πεδίου συνάντησης και γνώσης των «άλλων» πολιτισμών δ) Δημιουργία υπερεθνικών οργανισμών μέσα στους οποίους αναπτύσσεται ο ισότιμος διάλογος ανάμεσα σε όλους τους πολιτισμούς και σε όλες τις παραδόσεις ε) Βαθμιαία θεμελίωση ενός οικουμενικού νομικού πλαισίου που ορίζει συμβατικά το θεμιτό και το αθέμιτο στις σχέσεις ανάμεσα στα κράτη, με βάση το κοινό συμφέρον για ειρήνη, συνεργασία κ.ο.κ.

Όλα αυτά αντιπροσωπεύουν σημαντικές κατακτήσεις, που αναδεικνύουν την αναμφίβολη αξία του ιδεώδους της ανεκτικότητας. Πολύ συχνά, ωστόσο, η ρητορική επίκληση αυτού του ιδεώδους χρησιμοποιείται υποκριτικά στην επίσημη πολιτική των ισχυρών της Δύσης, για να συγκαλύψει ή να νομιμοποιήσει επιθετικές και βίαιες ενέργειες ή εξουσιαστικές κι επεκτατικές συμπεριφορές. Ακόμη και η ανεκτικότητα ή ο διάλογος μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πρόσχημα για την «ηθική» και νομική δικαιολόγηση της βίας.

Η ιδέα, ότι ο δυτικός πολιτισμός είναι ανώτερος από τους άλλους, γιατί μόνον αυτός κατανοεί τη διαφορετικότητα και καλλιεργεί την ανεκτικότητα, είναι μια ιδέα βαθύτατα μισαλλόδοξη που κρύβει μιαν ισχυρή ρατσιστική προκατάληψη. Η «επίγνωση της υπεροχής του δυτικού πολιτισμού» δεν εκδηλώνεται, στην πράξη, με ιδεώδεις σωκρατικούς διαλόγους με τους άλλους, αλλά με την ηγεμονική αξίωση της αφομοίωσης των άλλων, μέσω του χρήματος , της τεχνολογίας και του εμπορίου. Και αν κάποιος δεν δέχεται πειθήνια αυτήν την αφομοίωση, η Δύση αναλαμβάνει να καταπολεμήσει τις αντιστάσεις του και με άλλα, πιο «αποτελεσματικά» μέσα.

Η ανθρωπολογική έρευνα μας μαθαίνει να είμαστε πιο προσεκτικοί στις συγκρίσεις μεταξύ πολιτισμών. Μας μαθαίνει, πρώτα απ' όλα, να μην αντιλαμβανόμαστε τους πολιτισμούς σαν κλειστά

άλλων μικρότερων κρατών με το πρόσχημα της προστασίας των μειονοτήτων και γενικότερα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υποθάλπεται με αυτό τον τρόπο η τάση για αναθεώρηση των υφιστάμενων συνόρων και για ακρωτηριασμό ή διαμελισμό των υπαρχόντων εθνικών κρατών, όταν αυτό εξυπηρετεί κάποια δυνατά κράτη.

Τον «μικροεθνικισμό» υποδαυλίζουν επίσης και γειτονικά όμορα κράτη, τα οποία προβάλλοντας το ενδιαφέρον τους για την προστασία κάποιας «συγγενικής» μειονότητας, προωθούν επεκτατικές εδαφικές βλέψεις. Όσο δε η αντιπαράθεση μεταξύ μειονοτικού εθνικισμού και κρατικού εθνικισμού εντείνεται, αποβαίνει επικίνδυνη για την ειρήνη, δεδομένου ότι οι μειονότητες λειτουργούν συχνά ως

συστήματα που δεν σχετίζονται μεταξύ τους. Όταν μιλάμε για τους πολιτισμούς, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε τις μεγάλες εσωτερικές τους αντιφάσεις. Είναι λάθος να απλουστεύουμε υπερβολικά και να τους παρουσιάζουμε σαν να είναι ομοιογενείς και συνεκτικοί στο εσωτερικό τους. Δεν πρέπει, επίσης, να παραβλέπουμε τις υλικές και συμβολικές ανταλλαγές και τις αλληλεπιδράσεις που παρατηρούνται, πάντοτε, στην ιστορία των σχέσεων ανάμεσα σε πολιτισμούς. Η ιδέα ενός «καθαρού» πολιτισμού που δεν έχει «μολυνθεί» από επιρροές, δάνεια κι επιμειξίες και που είναι το αποκλειστικό προϊόν των δικών του, και μόνο, παραδόσεων δεν έχει σχέση με την ιστορία. Υπάρχει, ίσως, μόνο στη φαντασία όσων υιοθετούν μιαν εθνικιστική ή ρατσιστική αντίληψη της ιστορίας του πολιτισμού.

«Κάθε πολιτισμική πρόοδος» - γράφει ο Κλοντ Λεβί Στρος - «είναι έργο μιας συμμαχίας μεταξύ των πολιτισμών». Στο βιβλίο του «Φυλή και ιστορία» (Γνώση, 1991), ο γάλλος ανθρωπολόγος αναφέρεται, ανάμεσα στ' άλλα, και στο φαινόμενο της οικουμενικής εξάπλωσης του δυτικού πολιτισμού.

Μας θυμίζει, έτσι, ότι η προσχώρηση στο δυτικό τρόπο ζωής δεν είναι καθόλου αυθόρμητη, όπως θέλουν να πιστεύουν οι Δυτικοί. Προέρχεται λιγότερο από ελεύθερη απόφαση και περισσότερο από την έλλειψη επιλογής. Ο δυτικός πολιτισμός εγκατέστησε τους στρατιώτες του, τα εμπορικά γραφεία του, τις φυτείες του και τους ιεραποστόλους του σ' ολόκληρο τον κόσμο. Επενέβη, άμεσα ή έμμεσα, στη ζωή των έγχρωμων πληθυσμών. Ανέτρεψε εντελώς τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους, είτε επιβάλλοντας τον δικό του, είτε δημιουργώντας συνθήκες οι οποίες θα συνεπέφεραν την καταστροφή των υφιστάμενων πλαισίων, χωρίς να τα αντικαταστήσουν με άλλα...».

Η ανθρωπότητα, τονίζει ο Λεβί Στρος, πρέπει να φυλαχτεί, το δίχως άλλο, από μια τυφλή μονομέρεια η οποία θα επεδίωκε να επιφυλάξει το προνόμιο της ανθρώπινης ιδιότητας σε μια φυλή, έναν πολιτισμό ή μια κοινωνία. Αλλά, επίσης, πρέπει να μην ξεχάσει ποτέ ότι κανένα τμήμα της ανθρωπότητας δεν διαθέτει κανόνες εφαρμόσιμους στο σύνολο και ότι μια ανθρωπότητα σύμφυρτη μέσα σε έναν και μόνο τρόπο ζωής είναι αδιανόητη, διότι θα ήταν ανθρωπότητα αποστεωμένη».

Από άρθρο του Θανάση Γιαλκέτση στην εφ. *Ελευθεροτυπία* στις *14/10/2001.*

προγεφυρώματα εθνικιστικών επιδιώξεων αλυτρωτικού χαρακτήρα και χρησιμοποιούνται, ως δούρειοι ίπποι για την αποσταθεροποίηση και τη μεταβολή του status quo της διεθνούς έννομης τάξης.[149]

Επίσης έρευνες οικονομολόγων της Επιχειρηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ[150] δείχνουν ότι η τάση της απελευθέρωσης του εμπορίου ενθαρρύνει τη συγκρότηση νέων εθνών. Το κόστος λειτουργίας κρατών τα οποία περιέχουν μεγάλες γλωσσικές ή εθνικές μειονότητες είναι υψηλό, καθώς οι διάφορες ομάδες βρίσκονται σε συνεχή τριβή μεταξύ τους για την πρόσβαση σε πλουτοπαραγωγικούς πόρους. Όταν οι εξωτερικοί εμπορικοί φραγμοί είναι υψηλοί αυτό το κόστος αντισταθμίζεται από τα οφέλη, τα οποία παρέχει η διατήρηση μιας μεγάλης εσωτερικής αγοράς. Όμως, όταν χαμηλώνουν οι εμπορικοί φραγμοί οι διάφορες εθνικές ομάδες δεν έχουν πλέον κανένα κίνητρο να παραμένουν στο αρχικό κράτος, καθώς αποκτούν εύκολη πρόσβαση σε νέες μεγάλες αγορές. Το γεγονός αυτό ίσως εξηγεί τις εξελίξεις του 19ου αιώνα: από το 1870 μέχρι το 1920 ο αριθμός των εθνικών κρατών παρέμεινε σταθερός ή μειώθηκε. Αυτή η κατάσταση συνεχίστηκε κατά τη δεκαετία του απομονωτισμού του '30. Οταν όμως οι εμπορικοί φραγμοί μειώθηκαν σημαντικά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αυξήθηκε δραματικά και ο αριθμός των νέων κρατών.

Πάντως, ενόψει της αρχής της μη επέμβασης του άρθρου 2, παρ. 7, του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, δε νομιμοποιούνται για τις «ανθρωπιστικές» αυτές επεμβάσεις τα οποιαδήποτε άλλα κράτη, αλλά μόνο τα θεσμοθετημένα διεθνή όργανα, τα οποία στο πλαίσιο του κανονιστικού καθεστώτος της διεθνούς κοινωνίας, έχουν καταστεί αρμόδια να ασκούν έλεγχο και να επιβάλλουν κυρώσεις (π.χ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο).

Όσον αφορά δε ειδικότερα τη λήψη κατασταλτικών μέτρων με χρήση βίας (ένοπλη επέμβαση - manu militari), για λόγους προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εναντίον κράτους που τα παραβιάζει συστηματικά και σε ευρεία

---

[149] Μάνεσης Αριστόβουλος, άρθρο στην εφ. Το Βήμα στις 20/6/1999.

[150] Δημοσίευμα της εφ. Ελευθεροτυπία στις 19/05/2001.

κλίμακα (π.χ με μέτρα έντονου βίαιου και ρατσιστικού χαρακτήρα), το μόνο διεθνές όργανο που νομιμοποιείται προς τούτο είναι το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ[151].

Η δράση του ΟΗΕ και των άλλων διεθνών οργανισμών, που θα μπορούσαν να προστατεύσουν τις αδύναμες εθνικές ομάδες από την καταπίεση και κακοποιό δράση των κυρίαρχων, είναι πολλές φορές μη αποτελεσματική ή διαβλητή, όταν μάλιστα η προστασία συνδέεται με τις μεγάλες δυνάμεις και προσφέρεται με ανταλλάγματα. Στον σημερινό κόσμο φυλάγεται κανείς όχι μόνον απ' τους κακοποιούς, αλλά και από τους αυτόκλητους προστάτες.

Η προοπτική της μειονοτικής κουλτούρας, η οποία βεβαια χωρίς να απαιτεί άμεσα μια δική της αυτόνομη κρατική υπόσταση(ότι συνέβη στην Ιταλία με τους ελληνόφωνους) εμφανίζεται στο πολιτικό πεδίο ως συστατικό μιας κοινωνίας, η οποία καθίσταται αυτομάτως «πολυπολιτισμική». Παραμένει φυσικά ο προβληματισμός υποβιβασμού του εθνικού σε τοπικό, επαναφέροντας τις αξίες του «επιμέρους» και περιορίζοντας το εθνικό δίκαιο σε κάποιες δικαιοδοσίες αυτοδιοίκησης των νέων τοπικών κοινωνιών, ενώ παράλληλα οργανώνει τις επιμέρους «κουλτούρες» μέσα από τη διαδικασία «φολκλοροποίησης» της.

---

[151] Υπάρχει βέβαια το γεγονός παράβασης του κανόνα αυτού από κράτη αυτογνώμως δρώντα, αναφέρω σχετικά την επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράν το 1980, της Γαλλίας στο Ζαΐρ το 1991, των ΗΠΑ στην Αϊτή το 1994.

Κεφάλαιο 3ο

Η εκπαίδευση στους Ελληνόφωνους

3.1. Τα σχολικά εγχειρίδια στην Μειονότητα – Το εκπαιδευτικό προσωπικό

Τα βιβλία που διδάχτηκαν[152] για το σχολικό έτος 1998-99 είναι τα παρακάτω:

- Τα *Ελληνικά για ξένους* σε εβδομήντα αντίτυπα για 160 μαθητές(έκδοση Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) το οποίο με βάση την εμπειρία των αποσπασμένων δασκάλων που απέκτησαν στις ελληνόφωνες περιοχές, θεωρείται ότι είναι το καταλληλότερο για παιδιά στα οποία, παρά την απώτερη ελληνική καταγωγή τους, τα νέα ελληνικά διδάσκονται ως ξένη γλώσσα.

- Η *Ιστορία της Α' Γυμνασίου*(ΟΕΒΔ) σε 20 αντίτυπα για 90 μαθητές.

- Η *Ιστορία Γ' Γυμνασίου* σε 20 αντίτυπα για 293 μαθητές.

- Η *Γραμματική*(Μ. Τριανταφυλλίδη) σε 25 αντίτυπα.

- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 1*, Μέρος Α΄, σε 360 αντίτυπα.

- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 1*, Μέρος Β΄, σε 260 αντίτυπα.

- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 2*, Μέρος Α΄, σε 230 αντίτυπα.

- Το *Μαθαίνω Ελληνικά 2*, Μέρος Β΄, σε 190 αντίτυπα.

---

[152] Βλ. Παράρτημα Ι , εγγρ. Α.Π Φ.510.1/64/ΑΣ 198.

- Το *Η Γλώσσα μου* (1ης Δημοτικού 26 τεμ. Από Α& Β μέρος) σε 52 αντίτυπα.

- Το *Η Γλώσσα μου* (3ης Δημοτικού 22 τεμ. Από Α,Β,Γ,Δ μέρος) σε 88 αντίτυπα.

- Το *Η Γλώσσα μου* (6ης Δημοτικού 42 τεμ. Από Α,Β,Γ,Δ, μέρος) σε 168 αντίτυπα.

Οι συγγραφείς των Αναλυτικών Προγραμμάτων και των διδακτικών βιβλίων προσπάθησαν, όπως δηλώνουν, αφενός να αντλήσουν από την ελληνική παράδοση και εμπειρία, αποφεύγοντας τα αρνητικά και αξιοποιώντας ό,τι θετικό είχε προταθεί, και αφετέρου να αξιοποιήσουν τα διδάγματα της γλωσσολογίας, της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής, καθώς και τις αντίστοιχες εμπειρίες άλλων χωρών πάνω στα θέματα αυτά. Τελικός τους σκοπός ήταν να προτείνουν ένα πρόγραμμα γλωσσικής διδασκαλίας, που «να λαμβάνει υπόψη το σύγχρονο θεωρητικό προβληματισμό και τη διεθνή εμπειρία και ταυτόχρονα να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας».[153]

Σύμφωνα με τα ΑΠ για το δημοτικό και το γυμνάσιο και με όσα έχουν εκθέσει σε διάφορα δημοσιεύματά τους οι εισηγητές και οι υπεύθυνοι εκπόνησης αυτών των προγραμμάτων[154], με το γλωσσικό μάθημα:

1. Πρέπει να επιδιώκεται να γίνει ο μαθητής ικανός χρήστης της γλώσσας με την καλλιέργεια των δεξιοτήτων, που σχετίζονται με την ακρόαση, την προφορική έκφραση, την ανάγνωση και τη γραπτή έκφραση.
2. Πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον προφορικό λόγο.
3. Η καλλιέργεια της προφορικής και της γραπτής έκφρασης πρέπει να γίνεται με την άσκηση των μαθητών στη χρήση της γλώσσας.

---

[153] Βλ. ενδεικτικά: Τσολάκης Χρ., *Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική*, τμ. Β΄, Νησίδες, Αθήνα 1999, σσ. 41- 63.

[154] Βλ. ενδεικτικά: Βουγιούκας Αριστείδης, *Το γλωσσικό μάθημα στην Α΄βαθμίδα της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Ινστ. Νεοελληνικών Σπουδών , Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 38 - 44. Επίσης Τσολάκης Χρίστος, *Έκφραση*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1989 σσ. 58 - 70.

4. Οι μαθητές πρέπει να έρχονται σε επαφή με κείμενα, τα οποία να είναι αντιπροσωπευτικά των ποικίλων μορφών γραπτής επικοινωνίας.

5. Η γλώσσα πρέπει να αντιμετωπίζεται ενιαία, με την έννοια ότι ακρόαση, προφορική έκφραση, ανάγνωση, γραπτή έκφραση και γραμματική δεν θα διδάσκονται ανεξάρτητα, αλλά θα συνυπάρχουν στο ίδιο μάθημα και θα διασυνδέονται.

6. Πρέπει να συνεχίζεται και στο σχολείο ο προσχολικός, φυσικός τρόπος εκμάθησης της γλώσσας.

7. Πλαίσιο για τη γλωσσική διδασκαλία πρέπει να αποτελεί η πρόταση και όχι η λέξη.

Κατά τον Δ. Τομπαΐδη[155], υπεύθυνο τότε στο Π.Ι. για τη γλωσσική διδασκαλία στη β'/θμια εκπαίδευση «η κατάκτηση της γλώσσας είναι γλωσσική πράξη, ομιλία και χρήση της γλώσσας, και όχι θεωρία για τη γλώσσα». Και σε πιο πρόσφατα δημοσιεύματά του[156] υποστηρίζει, ότι «η γλωσσική διδασκαλία με τα νέα βιβλία όλων των βαθμίδων γίνεται σύμφωνα με την επικοινωνιακή προσέγγιση, γι' αυτό αποδίδεται πια σημασία, όχι στο κλιτικό παράδειγμα ή στην αφηρημένη σχέση, αλλά στη συγκεκριμένη χρήση κάθε γλωσσικού στοιχείου, όπως αυτό λειτουργεί μέσα στην πρόταση και προπάντων, μέσα στα ευρύτερα γλωσσικά σύνολα» και «κάθε περίσταση έκφρασης του μαθητή θεωρείται πραγματική ανάγκη για να εκφράσει κάτι».

Από τη σχηματική αυτή παρουσίαση προκύπτει, ότι εγκαταλείπεται η παραδοσιακή εμμονή στη σχολαστική διδασκαλία της γραμματικής, που οδηγούσε στην απόκτηση στείρων γραμματικών γνώσεων, και δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια της προφορικής και της γραπτής έκφρασης των μαθητών και στην εξοικείωσή τους με τις ποικίλες μορφές προφορικής και γραπτής επικοινωνίας. Αυτό δείχνει, ότι και στην Ελλάδα άρχισαν να βρίσκουν απήχηση ιδέες, που και σε διεθνές επίπεδο είχαν οδηγήσει στον επαναπροσδιορισμό της αντίληψης για τη γλωσσική διδασκαλία.

Με βάση τις αρχές αυτές συντάχθηκαν στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, και διδακτικά βιβλία και για τις δύο βαθμίδες της εκπαίδευσης(α/βαθμια και β/θμια),

---

[155] Βλ. ενδεικτικά: Τομπαΐδης Δ., *Γλωσσολογία, Μελέτες και άρθρα για τη Γλώσσα*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1982, σ. 27.

[156] Βλ. ενδεικτικά: Τομπαΐδης Δ., Διδασκαλία Νεοελληνικής Γλώσσας, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 217 και περισ. στο *Διδασκαλία Νεοελληνικής Γλώσσας: Γραμματική-Σύνταξη-Σημασιολογικά στοιχεία ιστορικής Γραμματικής*, 3η έκδοση, Επικαιρότητα, Αθήνα 1989, σσ. 24-25.

με τα οποία διδάσκεται η γλώσσα ως σήμερα. Οι συντάκτες των Α.Π. και των επίσημων οδηγιών για το γλωσσικό μάθημα μετείχαν και στη σύνταξη των διδακτικών βιβλίων και ήταν υπεύθυνοι για τη σύνταξή τους. Έτσι, για πρώτη φορά στην Ελλάδα φαίνεται να επιχειρείται μια τόσο συντονισμένη και σε τέτοια έκταση προσπάθεια για την αντιμετώπιση της διδασκαλίας της γλώσσας στην εκπαίδευση.

Προκειμένου να είμαστε ακριβείς, πρέπει να αναφερθεί, ότι πλήρες αναλυτικό πρόγραμμα υπήρξε μόνο για την α'/θμια εκπαίδευση, ενώ για τη β'/θμια υπήρξε μόνο ένα συνοπτικό κείμενο, στο οποίο διατυπώνονται οι επιδιώξεις του γλωσσικού μαθήματος. Οι αρχές, στις οποίες στηρίζεται το γλωσσικό μάθημα στη β'/θμια εκπαίδευση, συνάγονται από τα δημοσιεύματα όσων είχαν την ευθύνη του σχεδιασμού του και από τα περιεχόμενα των διδακτικών βιβλίων. Επίσης, άλλοι ήταν οι υπεύθυνοι του γλωσσικού μαθήματος και οι συντάκτες των διδακτικών βιβλίων για την α'/θμια και άλλοι για τη β'/θμια εκπαίδευση. Αυτό δημιουργεί μια ασυνέχεια, παρόλο που τονίζεται, ότι "στοιχούν" τα μεν προς τα δε.[157]

Σε ό,τι αφορά τα διδακτικά βιβλία, η Ελλάδα είναι ίσως η μόνη χώρα της Ευρώπης, όπου υπάρχει ένα διδακτικό βιβλίο για κάθε μάθημα, το οποίο χρησιμοποιείται υποχρεωτικά από όλους, διδάσκοντες και διδασκόμενους, με ό,τι αρνητικό αυτό συνεπάγεται.

Τα προγράμματα και τα βιβλία που συντάχθηκαν στη δεκαετία του '80 εξακολουθούν, όπως αναφέρθηκε, να χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα. Η εφαρμογή τους έδωσε την ευκαιρία στους εκπαιδευτικούς που τα χρησιμοποίησαν να προχωρήσουν σε παρατηρήσεις και επισημάνσεις για την αποτελεσματικότητά τους, αλλά και συζητήσεις για τη θεωρητική και τη μεθοδολογική τους πληρότητα και εγκυρότητα.

Οι διαπιστώσεις που έγιναν οδήγησαν στη σύνταξη νέου ενιαίου προγράμματος σπουδών (έτσι μετονομάστηκε το αναλυτικό πρόγραμμα) για τη γλώσσα, το οποίο έγινε νόμος του κράτους την άνοιξη του 1999. Δύο αρνητικά σημεία πρέπει, ωστόσο, να επισημανθούν προκαταρκτικά σχετικά με το νέο πρόγραμμα σπουδών: ότι δεν αναφέρονται οι συντάκτες του, αλλά μόνο η πηγή προέλευσής του (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο) και ότι έγινε νόμος του κράτους χωρίς να τεθεί προηγουμένως υπόψη της εκπαιδευτικής και επιστημονικής κοινότητας για να συζητηθεί.

---

[157] Βλ. Τσολάκης Χρίστος, *Έκφραση*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1989, σ. 168.

Τέλος, ισχύει το παράδοξο να τίθεται σε εφαρμογή ένα νέο πρόγραμμα σπουδών, χωρίς να έχει προηγηθεί ενημέρωση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, που θα το εφαρμόσουν (και καλούνται όλοι να το εφαρμόσουν), ούτε να έχει παραχθεί διδακτικό και εποπτικό υλικό σύμφωνα με τις προδιαγραφές που ορίζει. Με την αξιολόγηση του νέου ενιαίου προγράμματος σπουδών να εκκρεμεί, μπορεί να παρατηρήσει κανείς επιγραμματικά ότι το ΕΠΣ έχει την ίδια οργανωτική δομή και καλύπτει όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, από την προσχολική εκπαίδευση ως το λύκειο. Περιέχει για κάθε βαθμίδα, εκτός από τους γενικούς στόχους, επιμέρους στόχους και δεξιότητες, στους οποίους αντιστοιχούν περιεχόμενα και διδακτικές ενέργειες-δραστηριότητες.

Οι διδακτικές ενέργειες-δραστηριότητες αποτελούν συνήθως επεξηγήσεις των στόχων. Δεν υπάρχουν κεφάλαια, στα οποία να εκτίθεται η φιλοσοφία του προγράμματος, ώστε να μπορούν να κατανοηθούν αυτά που παρουσιάζονται με τη μορφή στόχων, καθώς και το πώς εννοούν οι συντάκτες του προγράμματος τις σχέσεις των επιμέρους τομέων και τη διασύνδεσή τους στη διδακτική πράξη. Για παράδειγμα, είναι εντελώς ασαφές τι γίνεται με τη γραμματική και πώς χειρίζεται το θέμα αυτό ο εκπαιδευτικός, παρόλο που όσο προχωρούμε σε μεγάλες τάξεις πυκνώνουν τα θέματα γραμματικής που προτείνεται να καλυφθούν. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι μεθοδολογικά ζητήματα δεν θίγονται καθόλου.

Σε ό,τι αφορά το θέμα που μας απασχολεί σ' αυτό το κείμενο, δηλαδή την αντίληψη που προωθεί το νέο πρόγραμμα για το γλωσσικό μάθημα, ο επικοινωνιακός προσανατολισμός είναι με μεγαλύτερη σαφήνεια οριοθετημένος σε σύγκριση με το προηγούμενο Α.Π. Αυτό προκύπτει από την έμφαση και τη σπουδαιότητα που δίνεται στην καλλιέργεια όλων των μορφών προφορικού και γραπτού λόγου μέσα σε επικοινωνιακά πλαίσια, θέτοντας τη γραμματική, αν και αυτό είναι αρκετά ασαφές, στην υπηρεσία της επικοινωνίας.

Στο βαθμό που δεν υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες δεν είναι επίσης σαφές ποια μεθοδολογία θα ακολουθήσουν οι εκπαιδευτικοί και ποιες τεχνικές θα χρησιμοποιήσουν για να προσεγγίζουν εκπαιδευτικοί και μαθητές τις διάφορες μορφές λόγου. Ο κίνδυνος που υπάρχει είναι να μιλούν για τη μια ή την άλλη μορφή ή είδος λόγου και όχι να τη χρησιμοποιούν για να επικοινωνήσουν.

Την περίοδο 2002-2003 βρίσκονταν αποσπασμένοι[158] 4 δάσκαλοι και 3 φιλόλογοι οι οποίοι και λειτούργησαν Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας στο Λέτσε, Στερνατία, Μαρτάνο, Καλημέρα και σε τμήματα Γυμνασίου στο Κοριλιάνο και Λέτσε, ενώ επιπλέον στο πανεπιστήμιο του Λέτσε αποσπάστηκαν φιλόλογοι με ειδικά προσόντα για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.

Οι εκπαιδευτικοί αυτοί οφείλουν να έχουν εξετασθεί επιτυχώς σε εξετάσεις γλωσσομάθειας, δεδομένου ότι οι έλληνες εκπαιδευτικοί απευθύνονται σε άτομα κατεξοχήν - απώτερης ελληνικής καταγωγής - αλλά πάντως ιταλόφωνα. Αυτό επισημαίνει με διαβαθμισμένο εξαιρετικά επείγον έγγραφο[159] του το Γενικό Προξενείο Νάπολης προς το ΥΠΕΠΘ και το ΥΠΕΞ.

Η πρεσβεία της Ελλάδος στη Ρώμη[160], διαμέσου του πρέσβη κ. Κ. Γεροκωστόπουλου μέσω εγγράφου προς το ΥΠΕΞ και το ΥΠΕΠΘ επισημαίνει το γενικότερο πλαίσιο υποβάθμισης της διδασκαλίας της νεοελληνικής - με αντιστρόφως ανάλογη συρροή στους τομείς των λατινογενών φιλολογιών καθώς και της αγγλικής - και επισημαίνει μέτρα αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού, καθώς και την αναγκαιότητα διαμόρφωσης μιας γενικότερης επί του προκειμένου στρατηγικής.

Κατά τα έτη 1985-1990 στο Μαρτάνο ξεκίνησαν τμήματα εκμάθησης της νεοελληνικής και της Γκρίκο μέσω του προγράμματος «Γιάννης Τσαρούχης», χάρη στην πρωτοβουλία του κ. Παναγιώτη Πιτσελά[161] προέδρου του Αρχείου Τσακωνίας με έγκριση της Νομαρχίας Απουλίας και θερμή στήριξη των δημάρχων των ελληνόφωνων χωριών.

Την ίδια περίοδο ιδρύθηκε βιβλιοθήκη με ελληνικά κείμενα στην οδό Terra 20 (Μαρτάνο) και αναπτύχθηκε διάλογος μεταξύ των τοπικών εκκλησιών και της ορθόδοξης εκκλησίας, που επισφραγίστηκε με την τέλεση ορθόδοξης λειτουργίας στην εκκλησία του Μαρτάνο.

Επίσης ο κ. Πιτσελάς οργάνωσε συνέδριο σπουδής πάνω στην ελληνική γλώσσα και πολιτισμό της περιοχής του Σαλέντο τον Οκτώβριο του 1987, το οποίο ολοκληρώθηκε με τη διοργάνωση Μαραθώνιου Αγώνα στα ελληνόφωνα χωριά με συμμετοχή ελλήνων αθλητών.

---

[158] Βλ. Παράρτημα Ι, εγγρ. Ειδικής Γραμματείας Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

[159] Βλ. Παρ. Ι, έγγρ. Α.Π Φ. 1074/434/ΑΣ 132.

[160] Βλ. Παρ. Ι, εγγρ. Α.Π Φ. 408/39/ΑΣ 2153.

[161] Βλ. Παρ. Ι, έγγρ. 29ης Φεβρ. 1988 Grecia Salentina.

Προώθησε επίσης πρόγραμμα αδελφοποίησης του δήμου Λεωνιδίου με το δήμο του Μαρτάνο επί δημαρχίας του κ. Cosimo Gallo και επίσκεψης 33 μαθητών το 1985, 117 το 1987 και 250 το 1988, στην Ελλάδα.

Όσο για τη στάση της επίσημης πολιτείας τότε, παραθέτω τα λόγια του φιλόλογου καθηγητή Ρόκκο Απρίλε, κατοίκου του Μαρτάνο:

Ωστόσο η Ελλάδα του Σαλέντο έχει εγκαταλειφθεί στις δικές της δυνάμεις και πολλές φορές έχει ολοσχερώς αγνοηθεί τόσο από την Περιφέρεια της Απουλίας όσο και από τις κυβερνήσεις της Αθήνας και της Ρώμης.
Οι ελληνικές Κυβερνήσεις αδιαφορούσαν πάντοτε για το πρόβλημα της Ελλάδας του Σαλέντο. Η αδιαφορία δεν σταματούσε ακόμη και όταν οι επιστήμονες, οι γλωσσολόγοι και οι ένθερμοι ελληνόφωνοι προσπαθούσαν να δεσμεύσουν τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι υποσχέσεις και τα λόγια περίσσευαν. Βουλευτές, υπουργοί, γραμματείς υπουργείων, και άλλα στελέχη των εκάστοτε Κυβερνήσεων, όταν άκουσαν τη μουσική της Ελλάδας του Σαλέντο στις πολιτιστικές και φιλολογικές εκδηλώσεις των τεχνών της μικρής ελληνικής νησίδας της Κάτω Ιταλίας, συγκινήθηκαν μέχρι δακρύων και υποσχέθηκαν «λαγούς με πετραχήλια». Όμως ήταν μόνο λόγια! Μόλις περνούσε η στιγμή του ενθουσιασμού οι μεγάλες υποσχέσεις ξεχνιόνταν. Ακόμα και οι απεγνωσμένες εκκλήσεις των απομονωμένων Ελλήνων του Σαλέντο έμειναν αναπάντητες. Από τον περασμένο αιώνα που έγινε η διάλεξη του Βίτο Παλούμπο στον Παρνασσό έλαβαν χώρα πολλές εκκλήσεις προς κάθε κατεύθυνση. Εκκλήσεις προς τις Κυβερνήσεις, το Πανεπιστήμιο των Αθηνών, τους ανώνυμους πολίτες... Απάντηση δεν πήραν καμιά πλην από ελάχιστες πρωτοβουλίες Ελλήνων πολιτών που με πατριωτικό αυθορμητισμό προσπάθησαν να βοηθήσουν την απεγνωσμένη προσπάθεια της Ελλάδας του Σαλέντο να βγάλει στο φως τα υπέροχα πολιτιστικά της δημιουργήματα και να διαφυλάξει τις ιερές παρακαταθήκες της Ελλάδας.

3.2. Η Α/θμια και Β/θμια Εκπαίδευση – το Νηπιαγωγείο – Τμήματα Ενηλίκων

Το Γραφείο Συντονιστή Εκπαίδευσης στην πρεσβεία της Ελλάδος στη Γαλλία αναφέρει[162] τα σχολεία που έχουν εντάξει την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στο πρόγραμμα τους για το έτος 2002 και είναι τα παρακάτω:

1. Liceo -Ginnasio « G. Palmieri » στο Lecce.
2. Scuola Elementare - Media στο Borgagne.
3. Scuola Elementare - Media στο Strudà.
4. Scuola Elementare στο Pisignano.
5. Scuola Elementare στο Zollino.
6. Scuola Media Statale στο Zollino.
7. Istituto Comprensivo στο Castrignano de Greci.

Επισημαίνει βέβαια, ότι στην πλειοψηφία τους για την τρέχουσα σχολική χρονιά τα μαθήματα αυτά είναι απογευματινά επιλογής, για όσους δηλαδή μαθητές ενδιαφέρονται να τα παρακολουθήσουν. Η βαθμολογία τους υπολογίζεται κατά *ένα μικρό* ποσοστό στο μέσο όρο του μαθητή.

Σε προηγούμενες χρονιές ο δάσκαλος των νέων ελληνικών έκανε συνδιδασκαλία με τον ιταλό συνάδελφο του, είτε στα πλαίσια του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών (σύγκριση των δύο γλωσσών), είτε στα πλαίσια μαθήματος

[162] Βλ. Παρ. Ι, εγγρ. Α.Π 609/Ε2/17.

τοπικής ιστορίας. Σε κάποιες περιπτώσεις γινόταν παράλληλη διδασκαλία ελληνικών και γκρεκάνικων[163].

Εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων αυτού του είδους η *υποχρεωτική παράλληλη* διδασκαλία δεν ήταν αποδοτική σε αντίθεση με την εθελοντική παρουσία σε τμήματα διδασκαλίας αποκλειστικά νέων ελληνικών, που επικρατούν πλέον. Τέλος, οι έλληνες εκπαιδευτικοί των περιοχών αυτών αναφέρουν, ότι διαφαίνεται μια τάση των ιταλικών τοπικών αρχών για ενίσχυση της διδασκαλίας των γκρεκάνικων σε βάρος των νέων ελληνικών.

Κατά το έτος 2002-2003 λειτούργησαν τμήματα ενηλίκων μαθητών στο:

Lecce, τη Δευτέρα και Παρασκευή, ώρες 17:00-19:00,

Martano, την Τρίτη και Πέμπτη, ώρες 17:00-19:00,

Sternatia, την Παρασκευή με τετράωρο πρόγραμμα,

Zollino, την Πέμπτη με δίωρο πρόγραμμα,

Struda, την Τετάρτη και Παρασκευή, ώρες 18:30- 20:00,

---

[163] Στο χώρο της διδακτικής της μητρικής γλώσσας υπήρξαν ισχυρές αντιστάσεις στην υιοθέτηση των αρχών της επικοινωνιακής προσέγγισης. Εδώ η αντίληψη, ότι η διδασκαλία της γραμματικής, του γλωσσικού συστήματος, πρέπει να αποτελεί τον πυρήνα του γλωσσικού μαθήματος είναι πολύ καλά εδραιωμένη. Και αυτό συμβαίνει γιατί θεωρείται ότι το παιδί στη σχολική ηλικία ξέρει να χρησιμοποιεί τη γλώσσα, ενώ αυτό που οφείλει να μάθει ή να συνειδητοποιήσει είναι οι κανόνες που διέπουν τη γραμματική δομή της. Και ακόμη θεωρείται, ότι η γνώση αυτών των κανόνων θα βοηθήσει και στην καλύτερη (εννοείται «σωστότερη») χρήση, αλλά και στην ορθογραφία. Παρόλο που οι απόψεις αυτές δεν έχουν γλωσσολογική τεκμηρίωση, δεν εγκαταλείπονται, γιατί έχουν άλλα ερείσματα (ψυχολογικά, συναισθηματικά, κοινωνικά, ιστορικά), που αποδεικνύονται συχνά ισχυρότερα.

Έτσι στις συζητήσεις για τη διδακτική της μητρικής γλώσσας δημιουργείται πόλωση ανάμεσα στην τάση για επιστημονικά τεκμηριωμένη ανανέωση και επαναπροσδιορισμό της γλωσσικής διδασκαλίας, που ως καινοτομία δημιουργεί ανασφάλεια και στην τάση για διατήρηση της παλιάς πρακτικής, που υποτίθεται ότι είναι δοκιμασμένη και εμπνέει ασφάλεια.

Foggia, την Πέμπτη, ώρες 15:30-17:30.

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας λειτούργησαν στα Δημοτικά Σχολεία στο:

Castrignano dei Greci, Πέμπτη Τάξη με 46 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Δευτέρα, Πέμπτη και Παρασκευή από 1 ώρα,

Corigliano d' Otranto, Τετάρτη και Πέμπτη Τάξη με 14 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Πέμπτη ένα δίωρο,

Soleto, Τρίτη και Τετάρτη Τάξη με 11 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Παρασκευή ένα δίωρο,

Sternatia, Τρίτη Τάξη με 7 μαθητές και μια εκπαιδευτικό, κάθε Παρασκευή 1 ώρα,

Struda, 1 τμήμα με 9 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό, κάθε Πέμπτη 1:30 ώρα,

Lecce, 1 τμήμα με 26 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό, κάθε Πέμπτη 1:30 ώρα,

Από την έναρξη του σχολικού έτους 200-2001 μπήκε σε εφαρμογή για πρώτη φορά στα δημοτικά σχολεία και στα γυμνάσια το πρόγραμμα για την εκμάθηση των νεοελληνικών με την συγκριτική μέθοδο υπό τις οδηγίες και την επίβλεψη έλληνα εκπαιδευτικού. Αυτή η πειραματική διδασκαλία συμπεριέλαβε όλους τους μαθητές του δημοτικού σχολείου και τις δύο πρώτες τάξεις του Γυμνασίου.

Για την πραγματοποίηση αυτού του προγράμματος διαμορφώθηκε μια ιδιαίτερη δραστηριότητα κατά την πορεία του σχολικού έτους, που κατεύθυνε όλες τις τάξεις του εκπαιδευτικού ιδρύματος(istituto comprensivo). Για το Γυμνάσιο ορίσθηκε εισηγήτρια ιταλίδα εκπαιδευτικός, ενώ όσον αφορά το δημοτικό σχολείο όλα τα υποδείγματα διδασκαλίας του αναλυτικού προγράμματος και με τις ειδικές ανάγκες κάθε τάξης σε συνεργασία με τους ιταλούς εκπαιδευτικούς.

Οι στόχοι της εκπαιδευτικής δραστηριότητας, πρωτίστως, απέβλεπαν στο να αφυπνίσουν τους μαθητές, ώστε να προσεγγίσουν την ελληνική γλώσσα με αγάπη και ενθουσιασμό[164]. Τα παιδιά παρακολούθησαν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα τραγούδια, τις παραδόσεις, τη λαογραφία και απέκτησαν γνώσεις, επίσης έμαθαν γραφή και ανάγνωση, βελτίωσαν την επικοινωνία τους τόσο στα νέα ελληνικά όσο και στο Γκρίκο. Ο διπλός σκοπός της εκπαιδευτικού δηλαδή η αξιοποίηση της τοπικής λαογραφίας και η εμβάθυνση του ελληνικού πολιτισμού απέδωσαν καρπούς[165].

Τα παιδιά με μεγάλη περιέργεια και ενδιαφέρον έμαθαν να χρησιμοποιούν την καθημερινή ομιλία των δύο γλωσσών, τα ονόματα των μηνών, των ημερών, πολλά παραδοσιακά τραγούδια, ποιήματα, προσευχές, ορολογίες κοινών χρήσεων. Οι μαθητές ξεχώρισαν και έδειξαν υπερβάλλοντα ζήλο στις διάφορες εκδηλώσεις, που έλαβαν μέρος στην περιοχή κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς με παρουσιάσεις παραδοσιακών χορών και δραματοποιήσεις, κάτι που τους επέτρεψε κιόλας να εμπεδώσουν τις τάσεις και τα έθιμα των δύο πολιτισμών.

Στο γυμνάσιο οι μαθητές πιο ώριμοι ασχολήθηκαν με την εμβάθυνση της γραμματικής[166] με τις κλίσεις και τα παρεπόμενα των ρημάτων, ενώ οι εκεί

---

[164] Και σύμφωνα με την έκθεση της ελληνίδας παιδαγωγού και τις μαρτυρίες των παιδιών και των οικογενειών τους πέτυχαν.

[165] Η εκπαιδευτικός έπεισε τα μέλη της γλωσσικής μειονότητας με τις ενέργειες της, ότι δεν υπάρχει κίνδυνος αφομοίωσης τους από την Ελληνική Πολιτεία και απώλειας της πολιτισμικής τους ταυτότητας, βοήθησε με τη στάση της την μειονότητα να αισθανθεί την ανάγκη να μοιραστεί μερικές κοινές αξίες και να αγωνιστεί για την επίλυση των προβλημάτων της κοινής τους καθημερινότητας, ώστε να μην αποκλείουν από τα παιδιά τους την εκμάθηση του Γκρίκο τόσο στη Α΄-βάθμια και Β΄ -βάθμια εκπαίδευση, όσο και στο πανεπιστήμιο, αλλά και εκτός αυτού. Οι χρήστες της μειονοτικής γλώσσας νιώθουν ισότιμη τη συμμετοχή τους σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά και ενσωματώνονται άνετα στην ευρύτερη κοινότητα.

Ο σεβασμός στη διαφορά δεν αποκλείει την ενίσχυση των κοινών χαρακτηριστικών: η επίτευξη αυτού του στόχου προϋποθέτει μια εκπαίδευση που παίρνει υπόψη της τις πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες των χρηστών της και συνδυάζει την καλλιέργεια των στοιχείων που οδηγούν στη διαφοροποίηση με στοιχεία που οδηγούν στην ενσωμάτωση. Παιδαγωγική θεωρία και εκπαιδευτική εμπειρία παρέχουν την εγγύηση για μια επιτυχημένη παρέμβαση.

[166] Χωρίς να παραγνωρίζει τη σημασία της γλωσσικής ικανότητας του ατόμου (δηλαδή της συνειδητής κατάκτησης του γλωσσικού συστήματος, με την έμμεση ή άμεση μετάδοση γνώσεων για τη μορφοσυντακτική δομή της γλώσσας), η επικοινωνιακή προσέγγιση επιδιώκει την ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας, μέρος της οποίας είναι η γλωσσική ικανότητα. Αυτό που κυρίως την

εκπαιδευτικοί μπόρεσαν να αναπτύξουν περισσότερο τον παραδοσιακό χορό και τη δραματοποίηση, κάτι που απέδωσε άριστα αποτελέσματα.

Στο Castrignano dei Greci επιπλέον λειτούργησαν 5 τμήματα Νηπιαγωγείου με μια εκπαιδευτικό από Δευτέρα έως και Παρασκευή με 10 ώρες.
Σημαντικό είναι να τονιστεί, ότι τέθηκε για πρώτη φορά από την έναρξη του σχ. έτους 2000-2001 το πρόγραμμα «Γκρίκο- Νεοελληνικά» με την επίβλεψη ελληνίδας δασκάλας. Αυτή η πειραματική διδασκαλία συμπεριέλαβε όλα τα νήπια (ηλικίας από τριών ως πέντε χρονών) με καθημερινό πρόγραμμα σε συνεργασία με τις Ιταλίδες νηπιαγωγούς.

Αντικειμενικός σκοπός ήταν η προτροπή των μικρών μαθητών σε μια πρώτη προσέγγιση με τη γλώσσα των προγόνων τους και σε μια ώθηση ανακάλυψης της πνευματικής της αξίας. Τα παιδιά αυτά μπόρεσαν να διδαχθούν μέσα από το παιγνίδι και τον προφορικό λόγο, με έγερση της φαντασίας τους και εμπλουτισμό του λεξιλογίου τους.

Τα θέματα που διδάχθηκαν ήταν παραπλήσια με του Ιταλικού Νηπιαγωγείου ειδικά:

- Χαιρετισμοί
- Παρουσιάσεις
- Χρώματα
- Ημέρες της βδομάδας
- Οι αριθμοί
- Τα μέρη του ανθρώπινου σώματος
- Τα μέλη της οικογένειας και τα οικιακά είδη

ενδιαφέρει είναι η καταλληλότητα και αποτελεσματικότητα στη χρήση της γλώσσας. Δεν ασχολείται επομένως με τη μετάδοση γνώσεων για τη γλώσσα, αλλά με τεχνικές διδασκαλίας που βοηθούν την ανάπτυξη επικοινωνιακών στρατηγικών και δεξιοτήτων.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση δεν ευνοεί τη ρυθμιστική διδασκαλία, αλλά επιδιώκει την εξοικείωση με τη λειτουργική-επικοινωνιακή διαφοροποίηση της γλώσσας. Στο επίκεντρο της διδασκαλίας είναι τα κείμενα, προφορικά και γραπτά, και επιδιώκεται η κατανόηση της στρατηγικής παραγωγής κειμένων. Δεν στέκεται σε ασκήσεις με μονάδα αναφοράς την πρόταση, γιατί οι προτάσεις δεν λειτουργούν ξεκομμένα, αλλά η μορφή και η σημασία τους προσδιορίζεται από τις σχέσεις που έχουν με το με το υπόλοιπο κείμενο(προφορικό ή γραπτό) στο οποίο ανήκουν.

Με τρόπο προφορικό και αυθόρμητο έμαθαν τραγούδια και μύθους και γνώρισαν το ελληνικό αλφάβητο.

Τα νήπια ανταποκρίθηκαν θετικά στις παροτρύνσεις της Νηπιαγωγού, ιδιαίτερα εκείνα που κατάγονται από οικογένειες, που αγαπούν καθετί το ελληνικό.

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας λειτούργησαν στα Γυμνάσια:

Castrignano dei Greci, Πρώτη , Δευτέρα και Τρίτη Τάξη με 132 μαθητές και μια ελληνίδα εκπαιδευτικό από Δευτέρα ως και Παρασκευή 10 ώρες συνολικά,

Corigliano d' Otranto, Πρώτη, Δευτέρα και Τρίτη Τάξη με 68 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Τρίτη, Τετάρτη και Παρασκευή 6 ώρες συνολικά,

Struda, 1 τμήμα με 10 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό, κάθε Πέμπτη 1:30 ώρα,

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας λειτούργησαν στα Λύκεια:

Lecce- Maglie(λύκειο), Πρώτη Λυκείου κάθε Σάββατο 1 ώρα,

Lecce(λύκειο), Πρώτη, Δευτέρα και Τρίτη τάξη με 89 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή, 6 ώρες συνολικά.

Τμήματα εκμάθησης γλώσσας Ενηλίκων λειτούργησαν στο:

Bari, 3 τμήματα με 32 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Τρίτη και Παρασκευή, 17:00- 20:00,

Lecce(G. Palmieri), 2 τμήματα με 24 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό, κάθε Τετάρτη και Παρασκευή, 17:00-19:00,

Martano, 2 τμήματα με 24 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό, κάθε Τρίτη και Πέμπτη 17:00-19:00,

Sternatia, 2 τμήματα με 20 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Πέμπτη, 2 ώρες,

Struda(Acaya), 1 τμήμα με 10 μαθητές και έναν εκπαιδευτικό, κάθε Τετάρτη και Παρασκευή , 18:30-20:00,

Foggia, 2 τμήματα με 6 μαθητές και μια εκπαιδευτικό κάθε Πέμπτη, 15:30-17:30.

Συνολικά 13 τμήματα με 127 μαθητές.

Ακόμα βέβαια και όταν η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας προσφέρεται μέσα στο σχολείο, τα κίνητρα των ίδιων μελών της ομάδας να εκμεταλλευτούν τέτοια προγράμματα εξαρτώνται από τη θέληση τους να διατηρήσουν και να τονίσουν την πολισμική ταυτότητα τους και τα σύμβολα της. Η επιτυχία αυτών των προγραμμάτων ανάμεσα σε άτομα που δεν ανήκουν στη γλωσσική μειονότητα - και κατά μία έννοια και ανάμεσα σε άτομα που ανήκουν στη γλωσσική μειονότητα - μπορεί να εξαρτάται από την έννοια του γλωσσικού κεφαλαίου, σύμφωνα με την αξία που αυτή η γλώσσα αντιπροσωπεύει για κοινωνική κινητικότητα.

3.3 Το Γενικό Εκπαιδευτικό Σύστημα – Συμπεράσματα

Η συζήτηση και οι δραστηριότητες που αφορούν την πολυπολιτισμική εκπαίδευση έχουν αρχίσει ν' αναγνωρίζονται ευρύτερα από το 1981[167] με την αναμενόμενη σύγχυση και τις επακόλουθες αντιπαραθέσεις. Το γλωσσικά μειονοτικό παιδί αποτελεί γνώρισμα και αντικείμενο μελέτης και πειραματισμών πολλών κρατών, τα οποία πλέον σήμερα κατάλαβαν(ή βρίσκονται στη διαδικασία να καταλάβουν), ότι οφείλουν να καθιερώσουν μια εκπαιδευτική πολιτική συναίνεσης με λίγα λόγια ν' αφήσουν πίσω τις αφομοιωτικές και εθνοκεντρικές φιλοσοφίες και τακτικές και να εξετάσουν ένα νέο σχήμα της εκπαίδευσης πλουραλιστικό στον προσανατολισμό του, που θ' αγκαλιάζει αποτελεσματικά μια πολυεθνική προοπτική. Ζητήματα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, ανάπτυξης του αναλυτικού προγράμματος και αλλαγής των ρατσιστικών και προκατειλλημμένων στάσεων δέχτηκαν σκληρή κριτική.

Παραθέτει η Katz ως παραδείγματα: «Πολυπολιτισμική εκπαίδευση[168] είναι η προετοιμασία για τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές πραγματικότητες που τα άτομα βιώνουν σε πολιτισμικά ποικίλες και περίπλοκες ανθρώπινες συναντήσεις... Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση θα μπορούσε να περιλάβει - αλλά όχι να περιοριστεί σ' αυτό - εμπειρίες οι οποίες (α) προάγουν αναλυτικές και αξιολογικές ικανότητες για την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως συμμετοχική δημοκρατία, ρατσισμός και σεξισμός, και την ισότητα της ισχύος, (β) αναπτύσσουν ικανότητες για διευκρίνιση των αξιών, συμπεριλαμβανομένης της μελέτης της εμφανούς και αφανούς μεταβίβασης των αξιών, (γ) εξετάζουν τις δυναμικές των ποικίλων πολιτισμών και τις επιπτώσεις για την

---

[167] Η πολυπολιτισμικότητα βέβαια ως δημογραφικό φαινόμενο υπήρξε ήδη από την αρχή της γραπτής ιστορίας μας. Άνθρωποι διαφορετικών φυλών, γλωσσών, εθίμων, εθνοτήτων και πολιτισμών έχουν συνυπάρξει μέσα στις αρχαίες αυτοκρατορίες της Περσίας, της Ινδίας, της Κίνας, της Ρώμης, της Ελλάδας, της Τουρκίας.

Ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν από τους πρώτους, που αναγνώρισε τη σημασία του σεβασμού στην αξιοπρέπεια και τη διατήρηση των τρόπων ζωής, της γλώσσας και των εθίμων των κατακτημένων, ενώ οι αρχικές επιτυχίες του Ναπολέοντα ήταν βασισμένες στην αναγνώριση από μέρους του των γλωσσικών και εθνικών διαφορών των αλλοδαπών, τους οποίους δέχτηκε ως συστρατιώτες.

[168] Modgil S., - Verma G., - Mallik K., - Modgil C., *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση: η ατελείωτη συζήτηση,* στο *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*(επιμ. Ζώνιου Αθηνά - Χαραμής Παύλος), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σσ. 21-22.

ανάπτυξη διδακτικών στρατηγικών και (δ) εξετάζουν τις γλωσσικές αποκλίσεις και τις διάφορες μορφές μάθησης, ως βάση για την ανάπτυξη των κατάλληλων διδακτικών στρατηγικών».

Ο όρος καθαυτό δεν έχει έναν συμφωνημένο ορισμό και η εφαρμογή της έννοιας εμφανίζεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις απόψεις των ατόμων, είτε αυτά δέχονται μια αφομοιωτική, πολιτισμικά πλουραλιστική, είτε μια αντιρατσιστική προσέγγιση. Ο Crozier (1983) υποστηρίζει ότι «η διεύρυνση της συζήτησης πάνω στην "πολυπολιτισμική εκπαίδευση" μπορεί να δημιουργήσει μια αίσθηση αισιοδοξίας για την ανάπτυξη αυτής της έννοιας ή της πρακτικής της εκπαίδευσης». Όπως η Verma (1984) σχολιάζει, η πολυπολιτισμική εκπαίδευση δεν έχει ευδιάκριτη σημασία· ο όρος συνεπάγεται αδιέξοδες περιπλοκές, οι οποίες όχι μόνο μας απομακρύνουν από τις ηθικές και κοινωνικές πραγματικότητες, αλλά μας οδηγούν κατευθείαν σε εννοιολογική σύγχυση.

Στην παρούσα έκδοση ο Parikh επιμένει, ότι η ιδέα της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης έχει διαδοθεί εντυπωσιακά και έχει καταστεί αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης. «Για τους συντηρητικούς επικριτές εκφράζει μια προσπάθεια πολιτικοποίησης της εκπαίδευσης με σκοπό την υπόθαλψη των απαιτήσεων της μειονότητας, ενώ για κάποιους ριζοσπαστικούς είναι η πιο οικεία ιδεολογική επινόηση για τη διαιώνιση της πραγματικότητας της ρατσιστικής εκμετάλλευσης των εθνικών μειονοτήτων, με το να υποθάλπουν τις πολιτισμικές τους ευαισθησίες».

Παραδοσιακά πολυπολιτισμική εκπαίδευση έχει θεωρηθεί η διδασκαλία[169] για τους άλλους πολιτισμούς, και κατά συνέπεια η ενστάλαξη σεβασμού αυτών και η βελτίωση της αυτοεικόνας των γηγενών παιδιών, εν μέρει ως αποτέλεσμα των θετικών προτύπων που διαμορφώνονται με αυτόν τον τρόπο.

Βέβαια η υλιστική θεωρία, ότι οι άνθρωποι είναι προϊόντα των περιστάσεων και της παιδείας και ότι επομένως οι αλλαγμένοι άνθρωποι είναι προϊόντα άλλων περιστάσεων και διαφορετικής παιδείας, ξεχνάει *ότι οι άνθρωποι είναι ακριβώς εκείνοι που αλλάζουν τις περιστάσεις και ότι ο παιδαγωγός έχει και αυτός ανάγκη να*

---

[169] Cole Mike, *Διδάσκοντας και μαθαίνοντας για τον ρατσισμό*, στο *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*(επιμ) Ζώνιου Αθηνά - Χαραμής Παύλος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σ. 198 κ.ε.

παιδαγωγηθεί. Γι΄αυτό τείνει αναπόφευκτα να διαιρέσει την κοινωνία σε δυο μέρη που το ένα τους βρίσκεται πάνω από την κοινωνία[170]....

Συμπερασματικά οφείλω να τονίσω, ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν ελάχιστα περιθώρια πρωτοβουλίας[171], όσα αφήνει ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος ως προς τις παιδαγωγικές μεθόδους και την αυστηρή πρόβλεψη των περιεχομένων της διδασκαλίας στα αναλυτικά προγράμματα και η σχεδόν ασφυκτική καθοδήγηση[172] των βοηθητικών βιβλίων. Από την άλλη, οι εκπαιδευτικοί ως κοινωνική ομάδα δεν είναι ούτε τυφλά όργανα, ούτε όμως και μαχητές κατά των διακρίσεων και ανισοτήτων που αναπαράγει ο σχολικός μηχανισμός. Συμβάλλουν και αυτοί στην παραγωγή επίσημης σχολικής γνώσης, με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις που εφαρμόζουν στην τάξη και τις πληροφορίες που μεταδίδουν στη διδασκαλία. Η δραστηριότητα τους αυτή καθορίζεται - ανάμεσα σε άλλα - και από το είδος των σπουδών και της προετοιμασίας τους για το εκπαιδευτικό επάγγελμα. Δεν υπάρχει έλλειψη των υποστηρικτών της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, αλλά έλλειψη λεπτομερών αναλύσεων του τι συνεπάγεται η εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής για την ανάπτυξη του προσωπικού της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Ο κατάλογος των αργοπορημένων και απρόθυμων υποτυπωδών αντιδράσεων της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών στις εμφανείς ανάγκες της γλωσσικής μειονότητας του Σαλέντο απεικονίζεται ακόμη και σήμερα χτυπητά, χωρίς να θελήσω για λόγους σκοπιμότητας να αναφερθώ σε πρόσωπα[173] και καταστάσεις.

---

[170] ΙΙΙ θέση για τον Φόϋερμπαχ, Κ. Μάρξ- Φρ. Ένγκελς, *Η γερμανική ιδεολογία*, Gutenberg, Αθήνα 1979, τ. 1ος σ. 46.

[171] Ο δάσκαλος κάποτε διατηρούσε την αυθεντία του...ήταν ακόμη στο βάθρο...δεν είχε γκρεμιστεί από όλα αυτά που θα μπορούσαν να τον γκρεμίσουν. Θέλω να πω και ίσως φανεί παρακινδυνευμένο, ότι η Ελλάδα(βλ. ΥΠΕΠΘ), φροντίζει να *πνίγει* τους εκπαιδευτικούς της.

[172] Οι ξένοι τιμούν περισσότερο τον πολιτισμό μας παρά εμείς...και τον αρχαίο και τον σημερινό.. για να γνωρίσουμε τον Ελύτη έπρεπε να πάρει Νόμπελ..!

[173] Ενδεικτικά αναφέρω ότι γίνεται επιλογή των εκπαιδευτικών για τα σχολεία του Σαλέντο χωρίς πιστοποίηση(και στοιχειώδη γνώση) της Ιταλικής Γλώσσας.... με αποτέλεσμα η εικόνα που παρουσιάζεται στα σχολεία να μην είναι η καλύτερη δυνατή και τα αποτελέσματα των προσπαθειών να κρίνονται ως αμφίβολα.! Βλ. παράρτημα Ι, επιστολή του Γενικού Πρόξενου Νάπολης προς το ΥΠ.ΕΠ.Θ και το ΥΠ.ΠΟ.

Αλήθεια η σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης[174] για την εισαγωγή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, η οποία υπογράφηκε από 23 χώρες έδωσε το έναυσμα στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο ΥΠΕΠΘ να καταρτίσει πρόγραμμα εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών;

Το έγγραφο υιοθετούσε πιο επεκτατικές, και μέχρι τότε ευρέως αποδεκτές δεσμεύσεις για την αποτίμηση και τη χρησιμοποίηση του πλούτου της πολιτισμικής πολυμορφίας στα εκπαιδευτικά προγράμματα όλων των επιπέδων: την ανάπτυξη της πολιτισμικής ευαισθησίας απέναντι στην πολιτισμική ταυτότητα και τις πρακτικές των διαφόρων ομάδων και την ανάπτυξη μιας σαφούς κατανόησης της σπουδαιότητας που έχει η επίτευξη ισότητας ευκαιριών στην κοινωνική και οικονομική ζωή.

Επιπλέον, το έγγραφο εξέθετε αυτά που θεωρούνταν ως οι πέντε απαραίτητες περιοχές της επαγγελματικής εκπαίδευσης, στα οποία συμπεριλαμβανόταν και ο εξοπλισμός των δασκάλων: την προετοιμασία όλων των νέων ανθρώπων για τη διαβίωση σε μια πολυπολιτισμική και φυλετικά αρμονική κοινωνία την απόκτηση συνείδησης και κατανόησης του ρατσισμού· τη συνειδητοποίηση των διαπολιτισμικών σχέσεων την ικανότητα για διδασκαλία που να αναγνωρίζει κάθε ιδιαίτερη ανάγκη[175] των μαθητών

---

[174] Council for National Academic Awards, Comitee for Education, Multicultural Working Group: *Multicultural Education*- Discussion Paper (1984).

[175] ΝΑ ΜΗΝ ΣΒΗΣΟΥΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Στην εποχή μας, η Γλώσσα ήταν ένα πράγμα πολύ σημαντικό, και αν διαγράψουμε το παρελθόν μοιάζει σα να θέλουμε να σβήσουμε όλα τα παλιά πράγματα πού κάναμε.

Κάποτε ή ζωή ήταν πολύ πιο δύσκολη απ' τη σημερινή, πηγαίναμε στα χωράφια για δουλειά και καλλιεργούσαμε, καπνό, λάδι σιτάρι, κρασί, σύκα, ντομάτες, καρπούζια, κολοκύθια και διάφορα λαχανικά. Στο σπίτι είχαμε κάδους για το πλύσιμο, δοχεία λαδιού, πήλινα σκεύη, (και καλάθια για ξερά σύκα). Στο μέρος κάτω από τη σκάλα βάζαν, σιτάρι, κριθάρι και βρώμη. Είχαμε το τζάκι για να μαγειρεύουμε και μετά καθόμασταν το βράδυ γύρω του για να συζητάμε και η γιαγιά, μας έλεγε παραμύθια. Πολλά απ' αυτά υπάρχουν ακόμα και σήμερα στα σπίτια. Στο χωριό λέγονταν ότι υπήρχε ακόμα και Sciacuddhi, ήτανε ένα αερικό, που δεν μπορούσε κανείς να το δει. Στο Κοριλιάνο υπήρχαν πολλά πηγάδια απ' όπου παίρναμε νερό γιά τα σπίτια.

Εμείς δε θέλουμε να ξεχάσουμε τη γκραικάνικη γλώσσα, για να μη χαθεί και να μπορέσουν να την μάθουν και οι απόγονοι μας.

Ντοριάνα Μαϊοράνο
Β' Γυμνασίου Κοριλιάνο
20/05/2001

και σπουδαστών από πολιτισμικές μειονότητες και την αποτελεσματική αλληλεπίδραση μεταξύ συναδέλφων σε σχέση με αυτά τα θέματα.

Αυτός ο γενικός προσανατολισμός του εγγράφου αφορούσε περισσότερο το πρόγραμμα παρά θεσμικά ή συστημικά ζητήματα, μολονότι υπήρχε μια σύντομη αναφορά σε κάποιες ελάχιστες αλλά απαραίτητες θεσμικές πρωτοβουλίες. Δεν υπήρχε καμιά αναφορά στην αξιολόγηση και στο ρόλο της για τον έλεγχο της γνώσης (υπήρχε μια αναφορά στις εξετάσεις στο πλαίσιο των μειονοτικών γλωσσών). Δεν έγινε αναφορά ούτε στην απόκτηση της προκατάληψης, ούτε στις παιδαγωγικές στρατηγικές για τη μείωση της προκατάληψης όσον αφορά τους σπουδαστές στα μαθήματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και τα παιδιά στα οποία διδάσκουν.

Συνεχίζει με την αναγνώριση κάποιων βασικών κριτηρίων σχετικά με το τι θα έπρεπε να περιλαμβάνουν τα προγράμματα βασικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών και κάποια απ' αυτά είναι:

- βασική πληροφόρηση για τον εθνικό και πολιτισμικό πλουραλισμό
- απόκτηση γνώσης και διευκρίνιση αξιών για τις εθνικές και γλωσσικές ομάδες και τους πολιτισμούς τους
- τρόποι καταπολέμησης του ρατσισμού
- γλωσσική κατάρτιση των μαθητών στο ιστορικό, οικονομικό, πολιτισμικό και πολιτικό της πλαίσιο
- ικανότητες σχετικά με την αντίληψη, την πίστη, την εκτίμηση και τη συμπεριφορά σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα
- ανάπτυξη των δεξιοτήτων για τη μετάφραση της «πολυπολιτισμικής» γνώσης σε προγράμματα, πρακτικές, συνήθειες και συμπεριφορές της διδασκαλίας στην τάξη
- ικανότητες διαμόρφωσης εκπαιδευτικών στόχων, περιεχομένου του αναλυτικού προγράμματος και μαθησιακών δραστηριοτήτων σημαντικών για τη βιωμένη παράδοση και τα πλαίσια αναφοράς όλων των μαθητών (τις αξίες τους, τις αντιλήψεις, τις γνωστικές διαδικασίες και τη γλώσσα).
- δεξιότητα στην επίτευξη αρμονίας ανάμεσα στον τρόπο διδασκαλίας και τον τρόπο μάθησης
- ψυχολογία και κοινωνιολογία της εθνικότητας, συμπεριλαμβανομένων και θεμάτων της ανθρώπινης συμπεριφοράς και μάθησης.

Τα παραπάνω δίνουν την ελπίδα που μπορεί να επιφέρει η πολυπολιτισμική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Αλλά είναι επίσης σαφές ότι αυτό που προτείνεται δεν είναι απλώς η παροχή θεμελιακής, αυθύπαρκτης και διδακτικής γνώσης, αλλά η μετάφραση αυτής της γνώσης σε ατομικές και ομαδικές μεθοδολογίες αλληλεπίδρασης στην αίθουσα. Γι' αυτό το επίπεδο της γνωστικής, ηθικής και επαγγελματικής εκλέπτυνσης, είναι φανερό ότι οι φοιτητές και το προσωπικό δε χρειάζεται να εμπλακούν μόνο σε δραστηριότητες πληροφόρησης και συνειδητοποίησης.

Όπως και με τους μαθητές, τους οποίους πρέπει να διδάξουν να καλοδέχονται την πολυμορφία και να μειώνουν και να αποκλείουν την προκατάληψη, και οι φοιτητές χρειάζεται να εμπλέκονται στην έρευνα, να ζουν εμπειρίες, να δημιουργούν, να εξασκούνται, να πλάθουν, να αλληλεπιδρούν, να δρουν κοινωνικά, να αποσκοπούν στην ανάπτυξη[176] των διαθέσεων και των αξιών, των ικανοτήτων των δεξιοτήτων και δυνατοτήτων, να βελτιώνονται στις τεχνικές μάθησης και σκέψης, στις διαπροσωπικές σχέσεις και στις πρακτικές ικανότητες, συναρμόζοντας αυτές με την πρισματική πολιτισμική πραγματικότητα του εθνικού πλουραλισμού της κοινωνίας και τις προκαταλήψεις που λειτουργούν σήμερα στο πλαίσιο της.

Στους εκπαιδευτές *των* εκπαιδευτικών χρειάζεται να δοθούν ευκαιρίες για καταστάσεις προσωπικής και επαγγελματικής επαφής, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η εργασία σε μια ποικιλία πολυφυλετικών περιβαλλόντων, σε σχολεία και σε κοινότητες, που θα τους παράσχουν την αναγκαία άμεση επαγγελματική κοινωνικοποίηση.

Μια απόπειρα εννοιολόγησης της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, που εκτιμά την πιθανή σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που βασίζεται στις ικανότητες, των κοινωνικών σπουδών και της

---

[176] Ο Φεντερίκο Τζαμίντα, μαθητής του Δημοτικού σχολείου στο Castrignano dei Greci σημειώνει στην έκθεση του:

«Αν η γκλώσσα γκρήκα χάνεται, με τσείνη χάνειται (και) όλα τα μάλα πράματα, κα μα(ς) δώκανε οι μάλοι πάπποι μας» ... και υπογραμμίζει ότι «την γλώσσα πρέπει να την αγαπήσουνε τώρα που είναι ακόμη στην ζωή και είναι ένα κομμάτι από τη ζωή μας και από την Ιστορία μας». Τέλος λέει ότι θάθελε να ήταν αλήθεια ένα όνειρο πού είδε, δηλαδή ότι την μιλούσαν όλα τα παιδάκια του χωριού του, ενώ «σήμερι μαναχά τη(ν) μιλεί το γκένο το παλαιό» και οι μικροί την διδάσκονται μια φορά την εβδομάδα στο σχολείο.

20/05/2001.

πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, ώστε να επιτύχει μεγαλύτερη συγκεκριμενοποίηση, συνοχή, οργάνωση και επακόλουθη εξέλιξη στο σχεδιασμό των πολυπολιτισμικών προγραμμάτων. Ίσως λοιπόν μπορέσει να παράσχει έναν τρόπο χαρτογράφησης, ακόμα και υποθετικά, των νέων απαιτήσεων για την εξέλιξη του προσωπικού, που αντιμετωπίζει η εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών, αν ανταποκριθεί σε κείμενα, όπως αυτά που εξέδωσε η Εθνική Ένωση για την Πολυφυλετική Εκπαίδευση, το Συμβούλιο Επιχορηγήσεων των εκπαιδευτικών Ακαδημιών και άλλοι φορείς, που απαιτούν ή συνιστούν την εισαγωγή «αντιρατσιστικής» εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών. Αντλώντας από τις παραδόσεις της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών που βασίζεται στις ικανότητες, μπορούν να προσδιοριστούν πέντε περιοχές ικανότητας:

1. Γνώσης: που αφορά τη γνωστική κατανόηση.
2. Εφαρμογής: που προδιαγράφει τη διδακτική και εκπαιδευτική συμπεριφορά και στάσεις.
3. Συνέπειας: που αφορά την αναγνώριση της συμπεριφοράς των μαθητών, που προκύπτει από τις συμπεριφορές του διδάσκοντος.
4. Επηρεασμού: που αφορά την υπόδειξη συμπεριφορών που πρέπει να επιδεικνύονται από τους διδάσκοντες.
5. Διερεύνησης ή έκφρασης: που αφορά τον προσδιορισμό της εμπειρίας που πρέπει να καλύπτουν οι διδάσκοντες.

Αν αυτές οι πέντε διαστάσεις συναρθρωθούν με τις τέσσερις που περιγράφηκαν πιο πάνω, την πολιτισμική, την ηθική, την παιδαγωγική και την εμπειρική, και απαλειφθούν οι επικαλύψεις, προκύπτει ένα συναφές περίγραμμα της απαιτούμενης εξέλιξης του προσωπικού, εξειδικευμένο για άτομα, θεσμούς και συστήματα, προκειμένου να εισαχθεί η πολυπολιτισμική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Ενώ ο/η κάθε μεμονωμένος/η εκπαιδευτής-τρια εκπαιδευτικών μπορεί να μη χρειαστεί να αναλάβει μόνος/η του την υπευθυνότητα για όλες αυτές τις διαστάσεις στην επαγγελματική του/της βιογραφία, υπάρχουν κάποια ουσιαστικά και απαραίτητα στοιχεία για όλους, και οι απαιτήσεις του συστήματος και των θεσμών είναι ισοδύναμες με μια παγκόσμια δέσμευση.

Οι δεσμεύσεις που συνεπάγεται η διάσταση της εξέλιξης του προσωπικού για την εισαγωγή της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, μπορεί να αποσαφηνιστεί ως ακολούθως:

1. Αν πάρουμε πρώτα τη διάσταση του γενικού πλαισίου, είναι φανερό, ότι παρά τις γενναίες προσπάθειες των ιδρυμάτων που εμπλέκονται στα αρχικά σχήματα των

προγραμμάτων προσέγγισης, χρειάζεται να γίνουν πολλά ακόμα για να καταστήσουμε και το σώμα του προσωπικού και το σώμα των φοιτητών «πολυπολιτισμικά». Απαιτείται άμεση και ισχυρή αντιπροσώπευση από τις άμεσα ενδιαφερόμενες κοινότητες των πολιτισμικών μειονοτήτων και τις οργανώσεις τους, από οργανώσεις όπως το Συμβούλιο για την Πιστοποίηση της Εκπαίδευσης των Εκπαιδευτικών, στις νέες τοπικές Επιτροπές για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, στις Συγκλήτους, στις Σχολικές Εφορείες, στο Συμβούλιο των Σχολών και Τμημάτων των ΑΕΙ, στις Ομάδες Μαθημάτων κ.λπ επιπλέον χρειάζονται διορισμοί προσωπικού από εθνικές μειονότητες, που θα φέρουν το «νέο αίμα» καθώς και πρόσληψη προσωπικού με εμφανώς επαρκή προσόντα από κοινότητες γλωσσικών μειονοτήτων σε ανώτερα επίπεδα.

2. Όσον αφορά τις ηθικές και συναισθηματικές διαστάσεις, κάποια ελάχιστα ιδρύματα αρχίζουν να μορφοποιούν θέσεις πολιτικής που ενθαρρύνουν την καθιέρωση σχετικών προτύπων.

Το εκπαιδευτικό σύστημα διαδίδει την κυρίαρχη κουλτούρα στους νέους και εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της από γενιά σε γενιά. Η δομή του, η οργάνωση, το ήθος, οι παιδαγωγικές τεχνικές, η άποψη του για το τι συνιστά γνώση και τι αξίζει να διδάσκεται, όλα είναι σταθερά διαμορφωμένα από την κυρίαρχη κουλτούρα. Επομένως δε διαδίδει απλώς, αλλά επίσης νομιμοποιεί την κυρίαρχη κουλτούρα

Ο εκπαιδευτικός λόγος που διαμορφώνει την έννοια του έθνους και τον εθνοκεντρισμό μέσα στα σχολικά βιβλία «αναπλαισιώνεται», από πολλές μεριές. Πρώτα μέσα στα ίδια τα βιβλία από τις ασκήσεις ή ερωτήσεις, αλλά και τα ένθετα σε αυτά κείμενα, τις φωτογραφίες, τους χάρτες και κάθε είδους εικόνες και τις λεζάντες που τις συνοδεύουν. Στη συνέχεια, μέσα από την καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική, τις σχολικές γιορτές και επετείους και τη διακόσμηση των τάξεων. Τέλος, μέσα από την επανάληψη του ιδεολογικού εθνικού στερεοτύπου από τους εκπαιδευτικούς, επειδή το συμμερίζονται και άρα το ισχυροποιούν με τα δικά τους σχόλια, την έμφαση, αλλά ακόμη και με τον τόνο της φωνής, τη συναισθηματική διάσταση.

Η αναπλαισίωση του «κειμένου» της εθνικής διαπαιδαγώγησης[177] είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική μέσα από την έννοια της πειθαρχίας, που εφαρμόζεται στο σχολείο και σχετίζεται με το ομοιογενές πρότυπο του μαθητή, αλλά και του

---

[177] Αβδελά Έφη, *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο*, στο «Τι είν' η πατρίδα μας» επιμ. Άννα Φραγκουδάκη- Δραγώνα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σσ. 42-45.

ανθρώπου-πολίτη που επιδιώκει να διαμορφώσει ο σχολικός μηχανισμός. Αλλά εξίσου σημαντικές είναι και οι αντιλήψεις για τη μάθηση και τη γνώση, που φαίνεται να πρεσβεύουν οι εκπαιδευτικοί.

Όλα αυτά επιδρούν, ώστε η επιστημονική γνώση να αποκτά στο σχολείο τη διάσταση της «αλήθειας», η οποία όχι μόνο δεν επιδέχεται ερωτηματικό ή αμφιβολία, αλλά εμφανίζεται επιπλέον σαν το οριστικό τέλος της γνωστικής διαδικασίας.

Ειδικότερα σε σχέση με το μάθημα της ιστορίας, μέσα από το οποίο κυρίως διαμορφώνονται αναπαραστάσεις για τον «εθνικό εαυτό» και τους άλλους λαούς, η ταύτιση της ιστορικής αφήγησης, που περιέχουν τα ιστορικά βιβλία με την αλήθεια ενισχύει σημαντικά τη λειτουργία της ιστορίας όχι ως ιστορικής γνώσης, αλλά ως πατριδογνωσίας και πολιτικής αγωγής.

Τελικά παραμένει το ερώτημα κατά πόσο μπορεί να υπονομεύσει την πρόθεση των εκπαιδευτικών στο να εξοικειώσουν τους μαθητές με επιστημονικές μεθόδους γνώσης, να τους γνωρίσει τον πολιτισμό άλλων λαών, να καλλιεργήσει τη διεθνή κατανόηση και συνεργασία και να αναπτύξει την κριτική τους σκέψη, ώστε να συμμετάσχουν θετικά στην ανάπτυξη της χώρας τους και στη διαμόρφωση της νέας πολυπολιτισμικής Ευρώπης.[178]

Και εκτός από το ερώτημα αναδύεται και η ελπίδα, ότι μπορούμε να αναπτύξουμε ένα κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, όπου ο δομικός, θεσμικός και ατομικός ρατσισμός[179] θα αντικατασταθεί από το ιδεώδες το οποίο θα επιβραβεύει

---

[178] Οι ριζοσπαστικοί μελετητές ασκούν κριτική στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση, επειδή πιστεύουν ότι αποτυγχάνει να προαγάγει τη δομική μεταρρύθμιση των κοινωνικών θεσμών. Οι συντηρητικοί μελετητές ασκούν κριτική σ' αυτή, επειδή την εκλαμβάνουν ως απειλή για το status quo, φοβούνται μήπως επανερμηνεύσει την εθνική εμπειρία, μήπως δημιουργήσει «Βαλκανοποίηση», μήπως συμβάλει στον κατακερματισμό του έθνους και εμποδίσει τους μειονοτικούς νέους να αναπτύξουν τις απαιτούμενες δεξιότητες για τη συμμετοχή τους στον εθνικό πολιτικό πολιτισμό. Οι ριζοσπαστικοί μελετητές ασκούν κριτική στην πολυπολιτισμική εκπαίδευση, επειδή δεν κάνει όλα όσα οι συντηρητικοί φοβούνται ότι θα επιτύχει: τη σημαντική μεταρρύθμιση της κοινωνικής δομής.

[179] Ο R.K. Mcurton, *Social Theory and Social Structure,* Glencoe, Ill. 1961, 425 κ.ε., αναφέρεται στην «ηθική αλχημεία» με την οποία η «εσω-ομάδα» (in-group) μεταβάλλει άμεσα την αρετή της «έξω-ομάδας» (out-group) σε ελάττωμα και το ελάττωμα εκείνης σε αρετή δική της, ανάλογα με το τί απαιτεί η περίσταση. Και αναφέρει το παράδειγμα των λευκών Αμερικανών που το 1933 επευφημούσαν στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Βερολίνου τον μαύρο Joe Louis, που νίκησε τον Γερμανό Schmerling, θεωρώντας προφανώς τον Louis σα μέλος της δική τους εθνικής οικογενείας

την ενότητα μέσα στην πολυμορφία και όπου οι διαφορές στην εθνικότητα, στη γλώσσα και στον πολιτισμό θα θεωρούνται περισσότερο διαφορές παρά απόκλιση.

Θα πρέπει να γίνουν πολλά ακόμη, αλλά η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μέσα σε ένα ενοποιητικό, δυναμικό πλαίσιο είναι μια ιδέα που (θα) πρέπει σύντομα να ολοκληρωθεί.

(ενώ αυτοί έβλεπαν τους μαύρους σαν «άλλους», ταξινομώντας τους στην «εξω-ομάδα»). Ο Merton παρατηρεί εύλογα: «η εθνική νομιμοφροσύνη άφησε πίσω σε δεύτερη μοίρα το φυλετικό σεπαρατιομό». Αλλά οι Γερμανοί πρόβαλαν το επιχείρημα ότι οι Νέγροι που έφευγαν θριαμβευτές από τους αγώνες δεν εκπροσωπούσαν στ' αλήθεια τη χώρα τους (ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας) και συνακόλουθα οι ΗΠΑ δεν είχαν στην πραγματικότητα νικήσει στους αγώνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΜΜΕ ΚΑΙ ΑΣΚΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4.1. Προσχολική εκπαίδευση και τηλεόραση

Είναι γεγονός στις μέρες μας, στη διεθνή εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα, ότι παρατηρείται ένα έντονο ενδιαφέρον για την προσχολική εκπαίδευση και τη διαμόρφωση και προσαρμογή των προγραμμάτων που προορίζονται για την ηλικία αυτή. Αυτό οφείλεται στο γεγονός, ότι η προσχολική εκπαίδευση έχει αποδείξει πλέον τη σημασία της για τη μετέπειτα ακαδημαϊκή και κοινωνική εξέλιξη του παιδιού κι επίσης, ότι ήδη από την ηλικία αυτή το παιδί-μαθητής δεν είναι μόνο παθητικός δέκτης, αλλά και ενεργητικό υποκείμενο με πρωτοβουλίες και αυτοσχεδιασμούς.

Η τηλεόραση αυξάνει τις δυνατότητες απόκτησης κοινών οικογενειακών εμπειριών και ενδιαφερόντων, αλλά ταυτόχρονα παρεμποδίζει σε πολλές περιπτώσεις τον οικογενειακό διάλογο και την άμεση επικοινωνία[180]. Αποκτά ιδιαίτερη σημασία βέβαια, ότι η τηλεόραση αποσπά ένα συνεχώς μεγαλύτερο ποσοστό χρόνου από τη ζωή αυτών των παιδιών με αποτέλεσμα να μπορέσει ν' αξιοποιηθεί και να εξασφαλίσει μια χρήσιμη παιδαγωγική εμπειρία.

Και αυτό διότι η γοητεία που ασκεί η τηλεόραση στα παιδιά είναι πολύ μεγάλη και οι εκπαιδευτικές της δυνατότητες μπορούν να καλύψουν ζωτικές ανάγκες του παιδιού και ν' αποτελέσει ένα έγκυρο τρόπο προσέγγισης για να εκτιμηθούν οι γνωστικές δεξιότητες του παιδιού σε ορισμένους τομείς, όπως αυτός της γλωσσικής ανάπτυξης[181]. Με την πληθώρα των παιδικών προγραμμάτων που καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος του όλου τηλεοπτικού προγράμματος γίνεται ευρύτερα αποδεκτή η διαπίστωση, ότι μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική μάθηση και έτσι να συμβάλλει

---

[180] Coffin, T.E., *Televisions impact on society,* American Psichologist, 10, 1965, pp. 630-641. Επίσης βλ. Κουτσουβάνου, Ευγενία, *Γλωσσική ανάπτυξη και τηλεόραση*, Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σσ. 32-33.

[181] Ναυρίδης, Κ., Δημητρακόπουλος, Γ., Πασχαλίδης, Γ., *Τηλεόραση και ΕΠΙ-κοινωνία*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 311-313.

στη διαδικασία κοινωνικοποίησης μικρών παιδιών, τόσο με την εικόνα του κόσμου που παρουσιάζει όσο και ως πηγή κοινωνικής πληροφόρησης.[182]

Κάθε νέα τεχνολογική πρόοδος εμπεριέχει και θετικές και αρνητικές εν δυνάμει επιπτώσεις. Τα μέσα επικοινωνίας δεν αποτελούν την εξαίρεση του κανόνα αυτού. Πρόοδοι που σημειώθηκαν στα συστήματα επικοινωνίας έχουν ανοίξει νέους ορίζοντες. Τα τηλεοπτικά προγράμματα που απευθύνονται σε παιδιά, είναι ένας απ' τους νεώτερους τομείς που οφείλουν την ύπαρξη τους σ' αυτή την τεχνολογική εξέλιξη. Ορισμένα προγράμματα, βοηθούν στην πρόοδο των προκαταρκτικών ικανοτήτων ανάγνωσης, χειρισμού αριθμητικών εννοιών, οπτικής διάκρισης, λογικής σκέψης, καθώς και στην προώθηση θετικών τρόπων συμπεριφοράς. Η τηλεόραση έχει όμως ενοχοποιηθεί και για την αρνητική επίδραση που ασκεί στα παιδιά [183], ότι προωθεί την παθητικότητα και αποθαρρύνει τη δημιουργικότητα.

Κατά την ευαίσθητη και καθοριστική ηλικία μεταξύ των 3 και 5 ετών τα παιδιά πρέπει ν' απολαμβάνουν μια πλούσια κοινωνική αλληλεπίδραση και δραστηριότητες, οι οποίες απαιτούν ικανότητα στην επίλυση προβλημάτων και φαντασία, πρέπει να ενθαρρύνεται η ελεύθερη έκφραση σκέψεων και αισθημάτων, παρά μια εξάρτηση από διαφημιστικές τεχνικές. Η επικράτηση της οπτικής κίνησης (οι εικόνες της τηλεόρασης είναι και οπτικές και κινητικές) κάνει την τηλεόραση πιο ταιριαστή στις πνευματικές ικανότητες ενός μικρού παιδιού[184].

Πρέπει να επικρατεί η ενεργητικότητα και όχι η παθητικότητα κατά τα χρόνια αυτά. Ειδικά, σ' ένα μαθησιακό περιβάλλον, τα παιδιά χρειάζονται περισσότερες ενεργητικές και κοινωνικοπροφορικές εμπειρίες, παρά εμπειρίες από την παθητική παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων[185].

Κάνοντας και την αναγκαία επέκταση της τηλεόρασης και στο χώρο των πιο μεγάλων ηλικιών βλέπουμε, ότι μπορεί να ικανοποιήσει συγκεκριμένες ανθρώπινες ανάγκες και ιδιαίτερα στον τομέα της ενημέρωσης και επιμόρφωσης.

Η τηλεόραση αποτελεί μια εμπειρία, όπου ο έξω κόσμος εισερχόταν στην ιδιωτική ζωή των ανθρώπων και στην ουσία αποτελεί ένα στοιχείο της «κινητής

---

[182] Ο.π σ. 156.

[183] Parke, R.D., Slaby, R.G., *The development of aggression,* Mussen, N. York 1983, pp. 45-47.

[184] Greenfield, P.M., *ΜΜΕ και το παιδί, οι επιπτώσεις της τηλεόρασης, των βιντεοπαιγνιδιών και των κομπιούτερ,* μτφρ. Σ. Σταυριανοπούλου, Κουτσουμπός Α.Ε, Αθήνα 1998, σσ. 39-46.

[185] Κουτσουβάνου Ευγενία, *Γλωσσική ανάπτυξη και τηλεόραση*, Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 87.

ιδιώτευσης»[186] τυπικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας. Οι σημειολογικές προσεγγίσεις έδειξαν, ότι η τηλεόραση αποτελεί ένα περίπλοκο σύστημα σημείων διαμέσου του οποίου αντλούμε ένα μεγάλο μέρος των εμπειριών μας και ενημερωνόμαστε για τα τεκταινόμενα στον κόσμο. Επισημαίνεται επίσης, ότι αυτό που παρουσιάζει η τηλεόραση ως πραγματικότητα αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο αυτή λειτουργεί ως μέσο, ο οποίος καθορίζει και τις απεικονίσεις. Αποτελεί λοιπόν ένα σημαντικό δίαυλο, έναν αγωγό με την έννοια ότι είναι φορέας περιεχομένου[187].

Αποτελεί επίσης περιβάλλον ή πεδίο, πράγμα που σημαίνει ότι ενέχει κάποια χαρακτηριστικά και προκαλεί μια σειρά από επιδράσεις, οι οποίες υπερβαίνουν τις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν στο περιεχόμενο και την οργάνωση της παραγωγής του. Προσεγγίζοντας τα ΜΜΕ ως περιβάλλον, συχνά υπάρχει ο κίνδυνος. Η σύγχρονη κοινωνία δεν μπορεί ν' απομονωθεί από τα μέσα της, το τυπωμένο κείμενο και κατά συνέπεια το ηλεκτρονικό σήμα[188].

Παρόλη τη διάδοση του Ιντερνετ και την ανάπτυξη που οι γκουρού της τεχνολογίας διαδίδουν ότι θα υπάρξει, η τηλεόραση παραμένει το κυρίαρχο μέσο επικοινωνίας[189] και κατά συνέπεια μπορεί να λειτουργήσει ως διαφορετικός και συμπληρωματικός τρόπος επηρεασμού του πολιτισμού μας[190].

Η τηλεόραση όπως ένας δρόμος ή μια πλατεία λειτουργεί ως ένα περιβάλλον που καταγράφει για εμάς τα δρώμενα, αλλά δεν ταυτίζεται απαραίτητα μαζί μας. Η ανάγνωση μιας εφημερίδας αποτελεί επένδυση χρημάτων και απαιτεί προσπάθεια ανάγνωσης, ίσως και ενός επιπέδου ταύτιση με την πολιτική και κοινωνική της θέση ή και με τον τρόπο ερμηνείας των γεγονότων της επικαιρότητας. Πρέπει να την αγοράσουμε και να την κρατήσουμε στα χέρια μας. Με την τηλεόραση συχνά νιώθουμε ότι παρατηρούμε, ενδεχομένως παθητικά, ότι αρέσει σε άλλους ανθρώπους και φυσικά εάν κάτι δεν μεταδοθεί από την τηλεόραση για πολλούς ανθρώπους δεν

---

[186] Williams, R., *Television: Technology and Cultural Form*, Routlege, London 1990, pp. 34 - 39.

[187] Παπαθανασόπουλος Στέλιος, *Η δύναμη της τηλεόρασης*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σσ. 28 - 31.

[188] Giddens, A., *Modernity and Self-Identity, Self and society in the Late Modernity Age*, Polity Press, Cabridge 1991, p. 24.

[189] Η τηλεόραση είναι ένα μέσο που *κραυγάζει*, επίσης απαιτεί ενέργεια από τον χρήστη, απαιτεί επιλογή.

[190] Εφόσον φυσικά δεχτούμε ότι η λειτουργία των ΜΜΕ επηρεάζει τον πολιτισμό μας.

υφίσταται με την κοινωνική του έννοια μια που αποτελεί το κοινό σημείο της αναφοράς μας, της κοινής εμπειρίας και των κοινών συζητήσεων μας[191].

Υπάρχει βέβαια και επιχειρηματολογία κατά της τηλεόρασης. Ο Jerry Mander[192] συνοψίζει σε τέσσερα επιχειρήματα τις σκέψεις του κατά της τηλεόρασης:

1. Το πρώτο είναι, ότι η τηλεόραση ενισχύει την τάση να ζούμε σ΄ ένα τεχνητό περιβάλλον, αποκομμένο από την άμεση γνώση για τον κόσμο και επιδεκτικό σε κάθε λογής αυθαίρετους ελέγχους (θεωρητικό- περιβαλλοντικό).
2. Το δεύτερο ασχολείται με την εμφάνιση αυτών που ελέγχονται το μέσο και θεωρεί, ότι είναι τεχνολογικά και οικονομικά προσαρμοσμένη στην επικράτηση των μεγάλων οικονομικά συμφερόντων.
3. Το τρίτο αναφέρεται στις επιδράσεις της τηλεόρασης, στους ανθρώπους και θεωρεί ότι εξυπηρετεί μόνο αυτούς που την ελέγχουν.
4. Το τέταρτο θεωρεί, ότι η τηλεόραση είναι από τη φύση της κατάλληλη να μεταδίδει έναν ορισμένο τύπο πληροφοριών και έχει τα καλύτερα αποτελέσματα από την επανάληψη απλοποιημένων μηνυμάτων, ιδιαίτερα των διαφημίσεων.

Στα ανωτέρω επιχειρήματα υπάρχει και η αντίθετη άποψη που εκφράζεται μέσω μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο σύστημα της πολιτισμικής παραγωγής και στις πολιτιστικές ανάγκες των καταναλωτών, καθώς δεν υπάρχει μια μοναδική μαζική κουλτούρα, αφού οι σύγχρονες κοινωνίες είναι πολυπολιτισμικές. Δεν πρέπει να θεωρούμε ότι τα ΜΜΕ είναι φορείς ηγεμονικού ελέγχου κι ότι το κοινό είναι παθητικό.

Αντίθετα πρέπει να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στις «μεσοποιήσεις»[193], τα σημεία διάρθρωσης, δηλαδή ανάμεσα στην παραγωγή των ΜΜΕ και την καθημερινή χρήση των ΜΜΕ στον οικογενειακό περίγυρο, στην κοινότητα και τον περιβάλλοντα εθνικό χώρο. Οι μεσοποιήσεις υπονοούν μια διαδικασία, στην οποία ο λόγος των μέσων προσαρμόζεται στην αφηγηματική παράδοση του μύθου και του μελοδράματος και τα μέλη του κοινού μαθαίνουν να αναγνωρίζουν τη συλλογική τους πολιτιστική ταυτότητα μέσα από τη γλώσσα των μέσων.

Ο τρόπος που σκεφτόμαστε είναι αποτέλεσμα μιας κουλτούρας. Η τηλεόραση ήταν το μέσο που προώθησε μια κοινή κουλτούρα. Αυτό δεν ήταν απαραιτήτως

---

[191] Παπαθανασόπουλος Στέλιος, *Η δύναμη της τηλεόρασης*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σσ. 54 - 55.

[192] Mander J., *Four Arguments for the Elimination of Television*, Morrow Quil, N. York 1978, p. 34.

[193] Martin – Barbero J., *Communication, Culture and Hegemony*, Sage, London 1993, p. 72.

αρνητικό, διότι το λαϊκό είναι με πολλούς τρόπους καλό. Κάθε καινούργια τεχνολογία μπορεί να φέρει καινοτομίες στην κουλτούρα μας. Αν και στην ιστορία του πολιτισμού πάντα μιλούσαμε (ή υπήρχε η τάση) για παγκοσμιοποίηση, απλώς οι νέες τεχνολογίες μεταφέρουν με μεγαλύτερη ταχύτητα τις ιδέες από άνθρωπο σε άνθρωπο.

Οι ανοικτές συζητήσεις μπορούν να διαμορφώσουν μια εικόνα για τις μειονότητες, ν' αγνοήσουν ή να τονίσουν το ρόλο και τη σημασία της πολιτισμικότητας στη ζωή μας, να προβάλλουν μια ορισμένη φιλοσοφία ζωής, να επηρεάσουν λοιπόν και τον πολιτισμό, καθώς καλύπτουν ορισμένες πλευρές της πραγματικότητας. Σημαντικό είναι να μην προάγεται ένας τρόπος ζωής που να υπονομεύει την αλληλεγγύη των ασθενέστερων τάξεων, ενώ απ' την άλλη προβάλλουν μια φανταστική ενότητα ή συνοχή επικαλούμενη ιδέες του έθνους, της κοινής γνώμης, της κοινότητας.

Πάντως, ενώ από τη μια δίνουν την αίσθηση, ότι η πραγματικότητα μπορεί να ελεγχθεί δια μέσου της χειραγώγησης των συμβόλων, από την άλλη παρέχουν διέξοδο μέσω αυτών που τα ίδια προβάλλουν. Θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα, εάν μιλάμε για μια εικονική πραγματικότητα, που όμως είναι μέρος της πραγματικότητας μας. Στην κοινωνία των πληροφοριών τα ΜΜΕ αποτελούν σημαντικό παράγοντα και ασκούν επίδραση.

4.2. Η κρατική τηλεόραση

«Η γνώση και η εκπαίδευση μπορεί να βρει μια νέα προοπτική από το γεγονός ότι τα δίκτυα εκπομπών σήμερα στην τηλεόραση πολλαπλασιάζονται και επιτρέπουν ευρύτερη επιλογή στα διάφορα προγράμματα. Αυτή η διαφοροποίηση, που ξεχωρίζει το κοινό, εντείνεται στην τηλεδιανομή με ομόκεντρα πλέγματα, που παράγει, όπως το λένε *κουδουνιστή τηλεόραση* και επιτρέπει όχι μονάχα εκπομπές ταιριαστές για περιορισμένο κοινό, αλλά πιθανές αλλαγές ανάμεσα στους δέκτες και τον πομπό. Οι μαγνητοταινίες που διευκολύνουν τη διατήρηση της εκπομπής, θα δώσουν στους συνδρομητές τους τη δυνατότητα να προβάλλουν στη μικρή οθόνη το θέαμα της εκλογής τους τη στιγμή που τους αρέσει.

Ταυτόχρονα η εκπομπή των προγραμματων με δορυφόρους, με υποσταθμό και ίσως αργότερα, δίχως υποσταθμό, θα ευρύνει την ακροαματικότητατων μεγάλων κυμάτων πέρα από τα σύνορα, τουλάχιστον για κάποιους τύπους εκπομπών. Μπορούμε έτσι να προβλέψουμε πως η τηλεόραση, στον κόσμο, θάχει όλο και πιο ευρύ κοινό, αλλά και όλο λιγότερο όμοιο με τη *μάζα*, γιατί θα έχει στη διάθεση της μια πολύ πλατιά πιθανή κλίμακα λήψεων»[194].

Το μέλλον της κρατικής τηλεόρασης στο νέο ψηφιακό περιβάλλον απασχόλησε τον κ. Α. Σκαρφ, πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ραδιοτηλεοπτικών Μέσων (European Broadcasting Union)[195].

---

[194] Caseneuve Jean, *Sociologia de la t.v*, Criticque ix,Plasma, Paris 1998, pp. 36-37.

[195] Τα θέματα αυτά συζητήθηκαν στην 6η Ευρωπαϊκή Διυπουργική Διάσκεψη για την πολιτική στα ΜΜΕ, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 15 και 16 Ιουνίου 2000, στην Κρακοβία και αφορούσαν το νέο τοπίο που δημιουργείται στα ΜΜΕ με την ανάπτυξη του Internet και της ψηφιακής τεχνολογίας. Στη Διάσκεψη, την έναρξη της οποίας κήρυξε ο πρωθυπουργός της Πολωνίας κ. Τζ. Μπούσεκ, συμμετείχαν 41 υπουργοί Τύπου (ή οι εκπρόσωποί τους), μη κυβερνητικοί οργανισμοί, εκδότες, ιδιοκτήτες τηλεοπτικών σταθμών και δημοσιογράφοι.

Σύντομα οι συμμετέχοντες αντιλήφθηκαν ότι τα θέματα με τα οποία θα έπρεπε να καταπιαστούν ήταν αρκετά περίπλοκα και δεν λύνονταν με συζήτηση μιας ημέρας. Ετσι οι περισσότεροι αρκέστηκαν σε γενικόλογες τοποθετήσεις, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση ορισμένων υπουργών, οι οποίοι θα ήθελαν να καταλήξει η Διάσκεψη σε δεσμεύσεις και όχι σε έκφραση ευχών.

«Οι κρατικοί τηλεοπτικοί σταθμοί υφίστανται την πίεση των ιδιωτικών και πιο εμπορικών σταθμών, και πρέπει να αγωνιστούν για να παραμείνουν ελκυστικοί στο κοινό, χωρίς όμως να παραιτηθούν από τις ποιοτικές απαιτήσεις τους αλλά ούτε και να λειτουργούν ελιτίστικα και με εσωστρέφεια» παρατήρησε στην ομιλία του. *«Ο ρόλος της κρατικής τηλεόρασης είναι να εξασφαλίζει την πολυφωνία, να εκφράζει και να υπηρετεί το σύνολο των πολιτών, πλούσιους και φτωχούς, προνομιούχους και μη, μορφωμένους ή όχι, κατοίκους των πόλεων και των χωριών. Αυτός ο ρόλος των κρατικών καναλιών στην ευρωπαϊκή παράδοση δεν έχει ξεπερασθεί από τις νέες τεχνολογίες».*

«Ορισμένοι μελλοντολόγοι» συνέχισε ο κ. Σκαρφ *«αναρωτιούνται αν έχει μέλλον η ενημέρωση μέσω των κρατικών τηλεοπτικών σταθμών στην εποχή του "ψηφιακού παραδείσου", όπου η επικοινωνία τείνει στην ιδιωτική παρά στη μαζική ενημέρωση. Χωρίς αμφιβολία το οπτικοακουστικό τοπίο έχει αλλάξει δραματικά. Η ψηφιακή επανάσταση στην τεχνολογία της επικοινωνίας διευρύνει την αγορά των οπτικοακουστικών μέρα με τη μέρα. Κάθε ένας μπορεί να συνδεθεί στο Δίκτυο και να "φορτώσει" στον υπολογιστή του σπιτιού του οποιαδήποτε πληροφορία θελήσει. Ένας γερμανός φιλόσοφος είπε: εμείς οι χρήστες του παγκοσμίου συστήματος ενημέρωσης είμαστε γίγαντες στην πληροφορία αλλά νάνοι στη γνώση».*

Η παρέμβαση του κ. Ρέππα

Στην παρέμβαση του έλληνα υπουργού κ. *Δ. Ρέππα* επισημάνθηκαν οι κίνδυνοι από την παγκοσμιοποίηση της ενημέρωσης, της συγκέντρωσης στα ΜΜΕ,της τυποποίησης στον τρόπο παραγωγής και προμήθειας του περιεχομένου της πληροφόρησης, στον περιορισμό της ποικιλίας των πηγών πληροφοριών κ.α.

«Οφείλουμε να εντείνουμε τις προσπάθειές μας για την εγκαθίδρυση δίκαιης ισορροπίας μεταξύ του θεμελιώδους δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης, όπως προστατεύεται από το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, και άλλων δικαιωμάτων και νόμιμων συμφερόντων, όπως το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, της προστασίας των ανηλίκων από επιβλαβές περιεχόμενο και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Επιφορτισμένοι με τη χάραξη στρατηγικής για την αντιμετώπιση πολλαπλών

προκλήσεων στον τομέα των ΜΜΕ οφείλουμε να μην περιοριστούμε στην εγκαθίδρυση ρυθμιστικών πλαισίων σε εθνικό επίπεδο αλλά να αναπτύξουμε στενή συνεργασία μεταξύ των χωρών μας για να δώσουμε τις κατάλληλες απαντήσεις και λύσεις στα ζητήματα που αναφύονται».

- Το περιεχόμενο της Διακήρυξης

Η Πολιτική Διακήρυξη που ψηφίστηκε στη Διάσκεψη περιέχει τέσσερις άξονες δράσης, οι οποίοι θα εξειδικευθούν από ειδικές επιτροπές επιστημόνων σε κάθε χώρα και θα τεθούν υπόψη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι άξονες αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

* Εξασφάλιση ισορροπίας ανάμεσα στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης και στα λοιπά νόμιμα δικαιώματα και συμφέροντα, όπως της ιδιωτικής ζωής, της διάδοσης πληροφοριών και της έκφρασης απόψεων για τις πολιτικές προσωπικότητες και τους δημόσιους αξιωματούχους, την κάλυψη από τα ΜΜΕ των δικαστικών διαδικασιών. Θα εξεταστούν επίσης οι συνέπειες από την on line διάδοση πληροφοριών από πρόσωπα ή άλλες πηγές, που δεν δεσμεύονται από ηθικούς κανόνες σε δημοσιογραφικά ζητήματα ή από επαγγελματικούς κώδικες συμπεριφοράς.

* Διαφύλαξη της πολυφωνίας στα ΜΜΕ, με έλεγχο των επιπτώσεων από την ανάπτυξη των νέων υπηρεσιών επικοινωνίας, την εκπόνηση στρατηγικών για τη διαφύλαξη της πολιτιστικής ποικιλομορφίας, την προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενών δικαιωμάτων.

* Προώθηση της κοινωνικής συνοχής με μέτρα που θα προλαμβάνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη διαίρεση ως επακόλουθο της κοινωνίας της πληροφορίας, με πολιτικές που θα βοηθούν τα κράτη-μέλη στην ανάπτυξη των δημοσίων ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών τους.

* Προσαρμογή του νομοθετικού πλαισίου των ΜΜΕ εν όψει των αλλαγών που συντελούνται. Θα επανεξεταστούν οι νομικές και πολιτικές διατάξεις που υπάρχουν, προκειμένου να αποφασίσει αν με την εμφάνιση νέων πρακτικών στην παραγωγή, στην επεξεργασία και στη διάδοση της πληροφορίας θα πρέπει να αναθεωρηθούν ή

να συμπληρωθούν από πρωτοβουλίες δικαστικής και πρακτικής φύσεως. Θα πρέπει επίσης να ληφθούν μέτρα σχετικά με τη διάδοση πληροφοριών βίαιου ή πορνογραφικού χαρακτήρα σε ευαίσθητες ομάδες, όπως οι ανήλικοι, με την προώθηση συστημάτων ταξινόμησης του περιεχομένου, τηλεφωνικές γραμμές που θα δέχονται και θα εξετάζουν παράπονα και υιοθέτηση ενιαίου κώδικα συμπεριφοράς στην Ευρώπη[196].

«Η ανθρώπινη κοινωνία είναι σήμερα ανοιχτή. Απαγορεύσεις με την πρόφαση της τήρησης της ηθικής τάξης μπορεί να υπονομεύσουν ακόμη και αυτήν την Ηθική». Βεβαίως, οι νέες τεχνολογίες στον οπτικοακουστικό χώρο θέτουν άλλα δεδομένα. Παραδείγματος χάριν, η εξάπλωση του διαδικτύου *«Internet»*, η παγκοσμιοποίηση των επικοινωνιών, δεν μπορεί να αντιμετωπισθούν με επιλογές *«κλειστού τύπου»*. Είμαστε στην αρχή των δυσκολιών. Οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να υποτάσσονται στους παλαιούς κανόνες. Αυτή θα ήταν μια εξέλιξη κάθε άλλο παρά ικανοποιητική. Χρειάζεται μια νέα θεώρηση των πραγμάτων, η οποία φυσικά δεν θα απορρίπτει και την αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας κοινής αρχής για τις ρυθμίσεις στον ευρύτερο χώρο της επικοινωνίας».

Με το Internet βρισκόμαστε στο ίδιο σημείο όπου ήμασταν πριν από χρόνια, με την εμφάνιση της πληθώρας από τηλεοπτικούς διαύλους. Σήμερα αναζητούμε έναν τρόπο ρύθμισης. Και εδώ πρέπει να εμπλακούν οι επαγγελματίες του χώρου. Να αναλάβει δηλαδή το θέμα με τα διαδίκτυα μια ανεξάρτητη ελεγκτική αρχή. Κανείς δεν θέλει σήμερα να εμποδίσει την ανάπτυξη του Internet και ιδίως οι ερευνητές. Μήπως στο τέλος του 20ού αιώνα πρέπει να ξαναγυρίσουμε στις ίδιες συζητήσεις, που έγιναν στο τέλος του 19ου αιώνα, όταν εμφανίσθηκαν οι μεγάλες εφημερίδες και έγινε προσπάθεια να περιορισθεί η ελευθερία της έκφρασης; Δεν σημαίνει ότι επειδή άλλαξαν οι κανόνες του παιγνιδιού, άλλαξαν και οι προκλήσεις.

Οι προκλήσεις παραμένουν οι ίδιες. Τα συμπεράσματα είναι[197]:

---

[196] Άρθρο στην εφ. Το Βήμα, στις 25-06-2000.

[197] Από συνέντευξη στην *εφ. Το Βήμα, στις 29/10/2000,* του κ. James A. Dewar.

α) Οι νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας πρέπει να παραμείνουν ελεύθερες από παρεμβάσεις και περιορισμούς.

β) Η πολιτική που θα ακολουθηθεί για τη διαχείριση των απρόβλεπτων συνεπειών της νέας Εποχής της Επικοινωνίας θα πρέπει να διακριθεί από φαντασία και πειραματισμό.

Οι κοινωνίες, οι οποίες προσπάθησαν να «ελέγξουν» την τυπογραφία, υποφέρουν ακόμη και σήμερα από τις βαρύτατες συνέπειες αυτής της απαγόρευσης. Σημειώνουμε την περίπτωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που φοβούμενη τις συνέπειες των βιβλίων στην «ορθόδοξη» προφορική μεταφορά του Κορανίου, απαγόρευσε τα βιβλία ως τα μέσα του 19ου αιώνα. Στην Ευρώπη η τυπογραφία και κατά συνέπεια η διάδοση της γνώσης συγκεντρώθηκε αρχικά κυρίως στις προτεσταντικές χώρες, όπου τα εκεί αδύναμα κράτη δεν μπορούσαν, ακόμη και αν ήθελαν, να την περιορίσουν.

Αναφορικά με τη φαντασία που χρειάζεται στη διαχείριση της νέας τεχνολογίας θα αναφέρουμε ως παράδειγμα την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων. Η σημερινή νομοθεσία έχει αφετηρία το πρώτο δικαίωμα-προνόμιο που δόθηκε το 1469 σε ένα βενετό τυπογράφο. Η νομική κατοχύρωση όμως του copyright έγινε για πρώτη φορά το 1709 στην Αγγλία με το «Θέσπισμα της Άννας». Βέβαια η παράνομη αντιγραφή ενός βιβλίου συνεπάγεται σεβαστό κόπο και κόστος (ανάλογο με το κόστος του πρωτοτύπου) και κατά συνέπεια ήταν περιορισμένη. Η ψηφιακή εποχή ανατρέπει τα παλαιά δεδομένα, αφού η μαζική αντιγραφή και η αναπαραγωγή έχουν σχεδόν μηδενικό κόστος. Μπορούμε λοιπόν να εκτιμήσουμε, ότι η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων θα βασίζεται κυρίως στις ηθικές αξίες και στην τεχνολογία, παρά στη δύναμη του νόμου.

Φυσικά και θα πρέπει να αναλάβουμε δράση στα θέματα των πνευματικών δικαιωμάτων, της πορνογραφίας κτλ. Ωστόσο δεν θα πρέπει να διακινδυνεύσουμε την ελεύθερη και απρόσκοπτη εξέλιξη του μέσου στο σύνολό της, ειδικά στα πρώτα βήματά του, όπου οι όποιες ανεπιθύμητες συνέπειες ή αδυναμίες του μπορούν να βελτιωθούν με σχετική ευκολία.

Η πρόταση για την πλήρη απελευθέρωση του Internet και των νέων τεχνολογιών δεν αφορά μόνο τους κρατικούς νομοθέτες, οι οποίοι σε αρκετές χώρες ήδη καλούνται με διάφορα προσχήματα, όπως αυτό της «διαπλοκής», να «θέσουν υπό

έλεγχο» μια δυναμική εφεύρεση που δεν μπορούμε καν να περιγράψουμε· απευθύνεται και σε όσους μπορούν να ενθαρρύνουν την ελεύθερη πρόσβαση στις ασύλληπτες ακόμη δυνατότητες των νέων μέσων στο ευρύ κοινό, καθώς και την ελεύθερη ανάπτυξή του χωρίς περιοριστικές παρεμβάσεις εκσυγχρονίζοντας την κοινωνία. Αυτές οι δυνάμεις θα πρέπει να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες, που τους προσφέρουν οι τεχνολογίες των νέων μέσων μετασχηματίζοντας τις υπάρχουσες δομές τους σε σχηματισμούς που θα τους εξασφαλίσουν ευελιξία και προσαρμοστικότητα για την επιβίωσή τους σε ένα απρόβλεπτο περιβάλλον.

Πολλά κράτη έχασαν από τον παρεμβατισμό στην εποχή της τυπογραφίας, αλλά και με τη χειραγώγηση των παραγωγικών τάξεων κατά τη μετάβαση στη βιομηχανική παραγωγή. Οι ατυχείς στρατηγικές επιλογές των κρατών αυτών συνοδεύουν την πορεία τους από τότε ως σήμερα. Ας αξιοποιήσουμε την Ιστορία λοιπόν. Με την ανεξάντλητη ροή των πληροφοριών στα σημερινά ευρύτατα δίκτυα οι δικαιολογίες στερεύουν!

Στους νόμους των δικτύων υπακούει και η διάδοση της ψηφιακής τηλεόρασης. Γιατί η ψηφιακή τηλεόραση είναι δίκτυο και μάλιστα το ευρύτερο, πολυπληθέστερο και δυναμικότερο όλων όσα γνωρίζαμε ως σήμερα. Με την ψηφιακή τηλεόραση ο καθένας μας βλέπει τις ειδήσεις συνολικά ή επιλεκτικά. Οι ειδήσεις αποστέλλονται στη συσκευή μας με συνεχή ανανέωση και αποθηκεύονται εκεί για να προβληθούν όποτε το ζητήσουμε. Στις ενημερωτικές εκπομπές μπορούμε να φέρνουμε εμείς σε πρώτο πλάνο το «παράθυρο» που μας ενδιαφέρει περισσότερο. Αλλά και από το υπόλοιπο πρόγραμμα επιλέγει κανείς τι θα παρακολουθήσει, σε ποια εκδοχή και πότε, ανεξάρτητα από την ώρα που ήταν προγραμματισμένο. Οι προτιμήσεις μας περιμένουν στην οθόνη, όποτε μας βολεύει. Σε μετάδοση συναυλιών μπορούμε να απομονώσουμε συγκεκριμένα όργανα για να ακούσουμε καλύτερα αυτό που μας ελκύει ή να παίξουμε εμείς το όργανο της επιλογής μας συνοδεύοντας την ορχήστρα. Μαζί με την εικόνα και τον ήχο παρέχονται κατά βούληση συμπληρωματικές πληροφορίες, όπως πολύγλωσσος υποτιτλισμός.

Τα παραπάνω είναι μια πρώτη γεύση της ψηφιακής τηλεόρασης. Ο Μπάρνεϊ είναι ένας παιδικός κούκλος που συνδέεται με τη συσκευή για να μιλάει και να κινείται ανάλογα με το σενάριο της εκπομπής του, χωρίς βέβαια να δεσμεύει την οθόνη, που ταυτοχρόνως έχει επιλεγεί από τον τηλεθεατή για κάποιο άλλο πρόγραμμα. Η σύνδεσή του με την ψηφιακή τηλεόραση του παρέχει λεξιλόγιο 14.000 λέξεων και πλήθος κινήσεων που προκύπτουν από το κάθε σενάριο. Ο Μπάρνεϊ ήδη

κάνει θραύση στις ΗΠΑ, αποφέροντας τεράστια κέρδη στη Microsoft. Και είναι μόνον η αρχή. Οι δυνατότητες είναι άπειρες και για να χαριτολογήσουμε, η ψηφιακή τηλεόραση στο τέλος θα κλείνει τα φώτα και θα εύχεται «καληνύχτα».

Τίποτε από όλα αυτά δεν θα ήταν δυνατόν και εν τέλει τίποτε από όλα αυτά δεν ακούγεται εδώ που τα λέμε ιδιαίτερα εντυπωσιακό, τόσο που να υπόσχεται μια επανάσταση ικανή να αλλάξει τη ζωή μας, αν δεν υπήρχε το Διαδίκτυο, ο Παγκόσμιος Ιστός, το Internet. Το κλειδί εδώ είναι η αμφίδρομη επικοινωνία, περιβάλλον στο οποίο η ψηφιακή τηλεόραση δραπετεύει από τη σφαίρα του «έξυπνου βίντεο» και διεκδικεί ανεπανάληπτες επικοινωνιακές δυνατότητες: άπειρη ποσότητα πληροφοριών σε συνεχή ροή και σε όλες τις νοητές εκφραστικές μορφές, που παρέχει η τεχνολογία των πολυμέσων (γραφή, ήχος, εικόνα, φωτογραφία, κινηματογράφος, βίντεο κτλ.) και κυρίως αλληλενεργός επικοινωνία. Προϋπόθεση η ύπαρξη μιας τηλεφωνικής γραμμής, στόχος στον ορίζοντα η κοινωνική συμμετοχικότητα (π.χ. με τη διεξαγωγή δημοσκοπήσεων που θα εμπλουτίζουν το περιεχόμενο το ίδιο άμεσα όσο και δημοκρατικά).

Ας μη βιαστεί κανείς να συμπεράνει, ότι έχουμε να κάνουμε με αποκυήματα της φαντασίας κάποιων τεχνοκρατών. Είναι λύσεις που λειτουργούν ήδη σε πολλά νοικοκυριά σε αρκετές χώρες. Εχουν διεξαχθεί και έρευνες με αξιοσημείωτα συμπεράσματα από τη χρήση της ψηφιακής τηλεόρασης. Εχει καταγραφεί από το BBC, λόγου χάρη, η ανασφάλεια που νιώθει ο μέσος Ευρωπαίος για την ύπαρξη τηλεφωνικής σύνδεσης στην τηλεόρασή του, φοβούμενος ότι σε ανύποπτο χρόνο η ίδια η συσκευή θα αρχίσει να καλεί τηλέφωνα εν αγνοία του φορτώνοντας τον λογαριασμό του ή ότι θα στέλνει σε κάποιο κέντρο με «ανοιχτή συνομιλία» τους πιο προσωπικούς διαλόγους του! Μάλιστα πολλοί από τους χρήστες έβγαζαν, καλού κακού, το καλώδιο τηλεφωνικής σύνδεσης της προηγμένης συσκευής τους κάθε βράδυ για να το επανατοποθετήσουν το πρωί!

Σε άλλη πειραματική έρευνα σε αντιπροσωπευτικό χωριό της Βορειοδυτικής Αγγλίας, η τηλεόραση της Granada μοίρασε μερικούς από όλους τους πιθανούς τύπους τηλεοράσεων στους κατοίκους, μαζί με τη δυνατότητα να παράγουν το δικό τους πρόγραμμα. Οι κάτοικοι ενδιαφέρθηκαν έντονα για τα προγράμματα που παρήγαν οι συχωριανοί τους, εξαντλώντας μάλιστα όλα τα μέσα για τη διακρίβωση των πληροφοριών στο πρόγραμμα του γείτονα, ενώ η συντριπτική πλειονότητα αδιαφόρησε παντελώς για τις μεγάλες οθόνες, την εικόνα και τον ήχο άριστης ποιότητας που προσέφεραν κάποιες από τις νέες συσκευές.

Στο πιο πρόσφατο συμπόσιο που διοργάνωσε για το θέμα της ψηφιακής τηλεόρασης στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ το Βρετανικό Ιδρυμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών τα δείγματα των ερευνών είχαν αποφορτισθεί από τον τοπικό χαρακτήρα εξαιτίας της δύναμης του Μέσου.

Εξίσου μεγαλόπνοους στόχους είχε και το καθαυτό Διαδίκτυο, αλλά η αποδοχή του, ακόμη και στους κόλπους της μορφωμένης μεσαίας τάξης, προσέκρουε σε παράγοντες όπως η επίφαση επιστημονικότητας, που γεννούσε φόβους σχετικά με την ευκολία χρήσης, καθώς και στο οικονομικό κόστος πρόσβασης, απομακρύνοντας το Μέσο από τον κόσμο. Επίσης, η συνεχής τροφοδοσία με πληροφορίες, αλλά και οι ακατάπαυτες τεχνολογικές αλλαγές που συντελούνται, σχεδόν σε καθημερινή βάση, προκαλούν σύγχυση σε δυνητικούς και πραγματικούς χρήστες.

Είναι προφανής η τεράστια σημασία της σχέσης του χρόνου και του χρονισμού της κοινωνίας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μέσω του σταθερού προγράμματος της τηλεόρασης ή της περιοδικής και με αυστηρή συνέπεια έκδοσης των εντύπων. Σε μια κοινωνία όμως που αλλάζει και εκσυγχρονίζεται, που απαιτεί ευέλικτες σχέσεις απ' όλους και με όλους και τις απαιτεί «τώρα», ο χρονισμός που προσφέρουν τα ΜΜΕ έχει καταστεί ζημιογόνος στα ίδια, αλλά και στην ίδια την κοινωνία. Η αλλαγή πρωτοφάνηκε στα δελτία ειδήσεων: νωπό στη μνήμη όλων από την εποχή της μονοκρατορίας της κρατικής τηλεόρασης είναι το ρολόι που εμφανιζόταν πριν από τις ειδήσεις των εννέα. Ολοι περιμέναμε, ρυθμίζοντας και τα δικά μας ρολόγια με βάση το ρολόι της ΕΡΤ, να πάει η ώρα «εννέα ακριβώς» για να δούμε τις ειδήσεις. Μπορεί η ΕΡΤ πότε πότε να αδυνατούσε να ξεκινήσει τις ειδήσεις της ακριβώς στις εννέα, αλλά η «ακρίβεια» του ρολογιού της στο μυαλό όλων μας ήταν ασυνείδητα ένα εχέγγυο για την «ακρίβεια» των ειδήσεων που θα μετέδιδε.

Με την εμφάνιση των ιδιωτικών καναλιών, όπου οι απαντήσεις στις ανάγκες των πολιτών ισοδυναμούν με κέρδη, παρατηρούμε τη συνεχή μεταβολή της ώρας των ειδήσεων. Η σταθερότητα της εμφάνισής τους παύει να επηρεάζει πλέον ένα κοινό που ονειρεύεται για τους άλλους όλο και λιγότερο και αρκείται στο να λαμβάνει δόσεις εντυπωσιασμού, αφού έχει χαλαρώσει αρκετά επιστρέφοντας από την εργασία του. Με την ψηφιακή τηλεόραση ο καθένας μας θα βλέπει τις ειδήσεις, αλλά και όλο το πρόγραμμα που θέλει την ώρα που μπορεί. Αυτό βέβαια ίσως σημαίνει, ότι στα αρχικά στάδια της υλοποίησης της ψηφιακής τηλεόρασης ο γλυκός αντίλαλος που ακούμε σε μια γειτονιά, όπου κάθε σπίτι παρακολουθεί έναν τελικό οποιουδήποτε κυπέλλου θα αρχίσει να ηχεί παράφωνος. Από παρόμοιους φόβους διακατέχονται

πολλοί διανοούμενοι, οι οποίοι μέσα στην αγχωτική και ανεξέλεγκτη αναμονή για την εποχή που έρχεται, ξεχνούν και αυτήν ακόμη την πίστη τους στη νομοτελειακή αρμονία.

Η ψηφιακή τηλεόραση έρχεται σαν ολοκληρωμένη λύση. Λύση με δύο προίκες: τη συμβατική τηλεόραση και την ψηφιακή τεχνολογία του Διαδικτύου. Η πρώτη θα της εξασφαλίσει την ομαλή μετάβαση στη νέα εποχή. Θα μας διορθώσει το ρολόι, όπως παλαιότερα έκανε στις εννέα η ΕΡΤ με τις ειδήσεις, αλλά αυτή τη φορά με μεγαλύτερη ακρίβεια και αξιοπιστία. Η δεύτερη προίκα, το Διαδίκτυο, θα της προσδώσει την ανεπανάληπτη ώθηση της επικοινωνιακής έκρηξης, που συγκλονίζει την εποχή μας. Χάρη στο Διαδίκτυο δεν θα μας διορθώσει απλώς το ρολόι, αλλά και θα μας αλλάξει την όλη αντίληψη του 24ώρου, μετατρέποντας σε παραγωγική όποια ώρα ήταν ως τώρα «ώρα νεκρή» ή χαμένη θα σπάσει για τον επόμενο αιώνα τις τελευταίες αλυσίδες του 24ώρου, βάζοντας τελεία στη διαδικασία που ξεκίνησε τον προηγούμενο αιώνα ο ηλεκτρικός λαμπτήρας. Η επανάσταση αρχίζει....

Συνοπτικά, ο ρόλος των ΜΜΕ στον τομέα των νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών μπορεί να προσεγγιστεί από διάφορες οπτικές γωνίες:

1. Ως ένα λειτουργικό και χρήσιμο εργαλείο της πολυπολιτισμικής ταυτότητας.
2. Ως ένας τρόπος ενσωμάτωσης ή συνεκτικότητας.
3. Ως αντανάκλαση της ανάπτυξης και λειτουργίας της πολιτισμικής ταυτότητας.
4. Ως κίνδυνος εκφυλισμού ή καταστροφής, επειδή μπορεί να μεταφέρουν εξωτερικές επιδράσεις, οι οποίες εξουδετερώνουν την αίσθηση της πολιτισμικής ταυτότητας.

Από κοσμοπολίτικη οπτική γωνία, ως έκφραση πολιτισμικών ανταλλαγών[198].

Συμπερασματικά η μαζική επικοινωνία και η τεχνολογία της πληροφόρησης οφείλουν να λειτουργούν σε συνδυασμό με την κεντρική θέση που κατέχει η πραγματική επικοινωνία στην ανθρώπινη ζωή. Τα ΜΜΕ είναι απαραίτητο να υπηρετούν τις ανθρώπινες ανάγκες, τόσο τις ατομικές όσο και τις κοινωνικές. Ως κοινωνία ανθρώπων χρειαζόμαστε τις νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας να αποκτήσουν ένα ανθρώπινο χαρακτήρα με την έννοια να εξυπηρετούν και να

---

[198] Maicas i Pares Manuel, στο *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. 348.

προάγουν επ' αγαθώ την ανθρώπινη φύση για να μην επαληθευθεί η πρόβλεψη του Noam Chomsky, ότι τα ΜΜΕ μας θέλουν να παραμένουμε θεατές «εκ συστήματος», μια αιώνια «ζαλισμένη αγέλη»[199] και η σχέση μας με τον πραγματικό κόσμο γίνει πιο φτωχή και πλασματική, καθώς οι εικόνες όλο και περισσότερο θα αντικαθιστούν τις διαπροσωπικές επαφές και την κριτική ανάλυση[200].

[199] Chomsky Noam, *What Uncle Sam Really Wants*, Odonian Press, California 1992, p. 67.

[200] Postman Neil, *Amusing Ourselves to Death; Public discourse in the Age of Show Business*, Penguin, N. York 1985, p. 125.

4.3. Η ηλεκτρονική επεξεργασία της διαλέκτου.

Η ηλεκτρονική λεξικογραφία - ή αλλιώς, η τεχνολογία της γλώσσας[201]- μπορεί να κάνει στις μέρες μας πραγματικότητα ένα πρόγραμμα αντλήσεως λεξικογραφικών πληροφοριών από μια «τράπεζα δεδομένων». Η μηχανική επεξεργασία της διαλέκτου μέσω του κειμένου (text) προφορικό και γραπτό, αποτελεί τη μόνη πραγματική και φυσική μορφή της ανθρώπινης γλωσσικής επικοινωνίας: η αλυσίδα δηλαδή των προτάσεων στην επικοινωνία και όχι τα τυπικά και σχηματοποιημένα προϊόντα - η λέξη, η φράση, η πρόταση - που συνάγονται αφαιρετικώς από το κείμενο[202].

Χρήσιμο είναι ν' αναφερθεί και η «ώρα του ηλεκτρονικού χαρτιού» έκφραση του Νίκολας Νεγρεπόντε[203], δηλαδή η εικόνα, ο ήχος και το κείμενο να ενώνονται σε μια ψηφιακή ενότητα. *Το media lab είναι το μέρος όπου γεννήθηκαν τα multimedia,* και συνεχίζει με το «ηλεκτρονικό χαρτί», το οποίο πρόκειται να δώσει στις οθόνες των υπολογιστών «την όψη και την αίσθηση του χαρτιού, ενώ οποιαδήποτε ετικέτα ή συσκευασία θα είναι από μόνη της μια ψηφιακή οθόνη. Η ίδια η λογική και η μνήμη θα μπορούν να τυπωθούν πάνω σε οποιοδήποτε αντικείμενο». Συστήματα αναγνώρισης της φωνής και πολυγλωσσικά προγράμματα έρχονται ως συνέχεια αυτού του σχεδίου, ώστε να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν ως κινητήρια δύναμη πίσω από ένα πρόγραμμα διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια αλυσίδα εξέλιξης από τη βασική έρευνα στην εφαρμοσμένη, με τέτοιο τρόπο, ώστε η τεχνολογία να βρίσκει εφαρμογή στην καθημερινή μας ζωή.

Η αλήθεια είναι λοιπόν ότι τα ΜΜΕ και η τεχνολογική τους εξέλιξη μπορούν ν' ανταποκριθούν στις καθημερινές μας ανάγκες.

Η "Φιλογλωσσία"[204] είναι ένα πολυμεσικό (multimedia) εκπαιδευτικό λογισμικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας και απευθύνεται σε αρχάριους ενήλικες. Συνδυάζει βίντεο, ήχο (με τη συμμετοχή φυσικών ομιλητών),

---

[201] Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Ελληνικής*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2001 σ. 32 κε.

[202] Μπαμπινιώτης, Γ., *Η Γλώσσα ως αξία,* εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994, σ. 64.

[203] Συνέντευξη στην εφημερίδα: *Τα Νέα*, στις 25/06/200, του συνιδρυτή του Τεχνολογικού Ινστιτούτου Μασαχουσέτης (MIT), ιδρυθέν το 1985, Νίκολας Νεγρεπόντε.

[204] Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.xanthi.ilsp/filog.

εικόνα και κίνηση και υποστηρίζεται από 6 γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ισπανικά, δανικά και ρωσικά.

Το εκπαιδευτικό λογισμικό "Φιλογλωσσία" ακολουθεί κατά βάση την επικοινωνιακή μέθοδο (communicative approach), σύμφωνα με την οποία δίνεται μεγάλη έμφαση στη χρήση της γλώσσας. Η όλη προσέγγιση βασίζεται στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την παραγωγή και κατανόηση του προφορικού και του γραπτού λόγου και στην ενθάρρυνση του χρήστη να χρησιμοποιεί τη διδασκόμενη γλώσσα για να αποκτήσει επικοινωνιακή επάρκεια, δηλαδή την ευχέρεια να ανταποκρίνεται στις ανάγκες καθημερινών επικοινωνιακών καταστάσεων. Έμφαση δίνεται και στη διδασκαλία των γραμματικών δομών και των συντακτικών λειτουργιών, τα στοιχεία όμως αυτά δίνονται με τρόπο απλό και λειτουργικό, μέσα από πληθώρα παραδειγμάτων.

Κάθε διδακτική ενότητα αποτελείται από τα εξής επίπεδα:

(α) το διάλογο (που υποστηρίζεται από βίντεο με τη συμμετοχή φυσικών ομιλητών),
(β) το λεξιλόγιο(που διακρίνεται σε βασικό και πρόσθετο),
(γ) τη γραμματική και
(δ) τις χρήσιμες εκφράσεις.

Καθένα από αυτά τα επίπεδα πλαισιώνεται από το ασκησιακό μέρος, στόχος του οποίου είναι η ανάπτυξη όλων των γλωσσικών δεξιοτήτων (κατανόηση προφορικού και γραπτού λόγου, ασκήσεις προφοράς με δυνατότητα ηχογράφησης, ασκήσεις λεξιλογίου, ασκήσεις ορθογραφίας, γραμματικής, σχηματισμού προτάσεων κ.λπ).

Παράλληλα, το πρόγραμμα υποστηρίζεται από σύγχρονα εργαλεία γλωσσικής τεχνολογίας[205], τα οποία επιτρέπουν στο χρήστη να ηχογραφήσει τη φωνή του και να

---

[205]«Η ανθρωπότητα έκανε ένα τεράστιο λάθος όταν πριν από 300 χρόνια διαχώρισε την τεχνολογική εξέλιξη από τη φιλοσοφία και τον ανθρωπισμό... Πρέπει να ξυπνήσουμε, να ακούσουμε μέσα μας και να αφουγκραστούμε ιδιαίτερα τα πιο απόμακρα κομμάτια του διασπασμένου είναι μας... Η επανένωση δεν είναι εύκολη. Αξίζει όμως να γίνει ο διηνεκής στόχος μας. Ας διορθώσουμε το σφάλμα του Διαφωτισμού και ας κοιτάξουμε ξανά εκστατικοί το ηλιοβασίλεμα, τον τροχό και ό,τι μπορεί να βρίσκεται πίσω τους».

τη συγκρίνει με αυτή του φυσικού ομιλητή, να ακούσει την προφορά οποιασδήποτε ελληνικής λέξης με συνθετική φωνή και να δει πώς κάθε λέξη μεταγράφεται φωνητικά σύμφωνα με το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (IPA). Δίνεται ακόμα η δυνατότητα στο χρήστη να αναζητήσει οποιαδήποτε ελληνική λέξη εμφανίζεται μέσα στο πρόγραμμα στο ενσωματωμένο δίγλωσσο ηλεκτρονικό λεξικό, το οποίο παρέχει τις ακόλουθες πληροφορίες: το λήμμα, τη μετάφρασή του, καθώς και χρηστικά παραδείγματα, τόσο στην Ελληνική όσο και στη γλώσσα υποστήριξης.

Πέραν του καθαρά γλωσσικού υλικού, το λογισμικό εμπεριέχει πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό, που επιτρέπει τη γνωριμία του χρήστη με διάφορες πτυχές του Ελληνικού πολιτισμού. Η "Φιλογλωσσία" σχεδιάστηκε και εκπονήθηκε από το ΙΕΛ στο πλαίσιο του προγράμματος "ΔΙΑΛΟΓΟΣ" της Γενικής Γραμματείας έρευνας και Τεχνολογίας[206] και από το Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου[207].

Σημαντικό είναι να ενθαρρύνεται η χρήση της διαλέκτου σε μορφές της καθημερινής επικοινωνίας, διότι είναι πολύτιμος θησαυρός, που πρέπει να διατηρείται και ν' αποτελεί γλωσσική πηγή[208].

Οι διευθυντές των τοπικών εφημερίδων και περιοδικών θα πρέπει να συμβάλλουν με τα προσφορότερα μέσα, ώστε να παρέχονται στους δημοσιογράφους οδηγίες για τη σωστή γλωσσική χρήση. Κάτι ανάλογο θα πρέπει να γίνει και στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο.

Ακόμη τα άτομα που αισθάνονται, ότι έχουν τις απαραίτητες γι' αυτό δυνάμεις χρειάζεται να αυτοεπιστρατευθούν στη διαφώτιση του κοινού με διαλέξεις και συζητήσεις. Παράλληλα πρέπει να συγκροτηθούν ενώσεις με σκοπό τον καλύτερο

Από το βιβλίο του καθηγητή Μιχάλη Δερτούζου, *Η Ανολοκλήρωτη Επανάσταση*, σ. 50, όπου ο λόγος του είναι συμπυκνωμένος στην επιταγή που μας άφησε για έναν Νέο Διαφωτισμό, το σμίξιμο της τεχνολογίας με τον ανθρωπισμό. Ένα κέλευσμα βαθύτατα ελληνικό στη φιλοσοφία του, μια ειλικρινής κραυγή αγωνίας για το μέλλον μας που τόσο ποιητικά διατύπωσε στο τελευταίο του βιβλίο.

[206] Πληροφορίες στην ηλεκτρ. διεύθυνση: www.gsrt.gr

[207] Πληροφορίες στην ηλεκτρ. διεύθυνση: www.ilsp.gr

[208] Φυσικά η επίσημη γλώσσα παραμένει η Ιταλική με τρόπο φυσικό και αβίαστο, χωρίς γλωσσικές διακηρύξεις ή πολιτικές σκοπιμότητες. Παραμένει μια και ενιαία για ολόκληρη την ιταλική επικράτεια και δεν τίθεται, ως απειλή ή πρόβλημα προς αυτήν η διάλεκτος του Σαλέντο. Στην Ελλάδα για παράδειγμα, υπάρχουν οι διάλεκτοι και τα τοπικά ιδιώματα (γιαννιώτικο ιδίωμα, κρητικό ιδίωμα κ.α). Κανείς ωστόσο δεν επιχείρησε, ως σήμερα να αναγάγει το κρητικό ιδίωμα ή το γιαννιώτικο σε επίσημη γλώσσα του κράτους.

κατατοπισμό των μελών τους και του ευρύτερου κοινού στο θέμα της γλώσσας. Εκθέσεις οργανωμένες με την αιγίδα των αρμοδίων υπουργείων, που θα παρουσίαζαν το δημοτικιστικό βιβλίο και την ίδια την ιστορία της γλώσσας θα ήταν χρησιμότατες.

Ιδιαίτερα θα πρέπει ν' απασχολήσει και την πολιτεία και τα αρμόδια άτομα το θέμα της ακάθεκτης εισβολής και πρόσμιξης ξένων λέξεων. Ενδιαφέρον είναι, ότι στη Γαλλία λ.χ λειτουργεί ήδη από τη δεκαετία του '50 «Συμβουλευτική Επιτροπή για την επιστημονική γλώσσα», καθώς και «Επιτροπή για τη μελέτη των τεχνικών όρων». Δρα ακόμη εκεί η εταιρία «Άμυνα της γαλλικής γλώσσας» επίσης υφίσταται «Γραφείο του γαλλικού λεξιλογίου» και φυσικά «Ένωση για την παγκόσμια γαλλική γλώσσα»[209].

Ο τρόπος που σκεφτόμαστε είναι αποτέλεσμα μιας κουλτούρας. Η τηλεόραση ήταν το μέσο που προώθησε μια κοινή κουλτούρα. *Αυτό δεν ήταν απαραιτήτως αρνητικό. Άλλωστε το λαϊκό είναι με πολλούς τρόπους καλό. Απλώς το περιεχόμενο της τηλεόρασης δεν είναι και πολύ αντιπροσωπευτικό της κοινωνικής σύνθεσης*[210].

Υπάρχει η άποψη ότι η τηλεόραση είναι το μέσο που «οδηγεί» τα νέα ΜΜΕ. Ωστόσο, κατά τη δική μου γνώμη, είναι οι εφημερίδες που «οδηγούν» τις αντιλήψεις μας για τα ΜΜΕ. Άλλωστε τα μηνύματα προέρχονται από τις ίδιες αυθεντικές πηγές. Η τηλεόραση τα αναμεταδίδει.

Στην ιστορία του πολιτισμού υπήρχε πάντα η τάση για παγκοσμιοποίηση, απλώς οι νέες τεχνολογίες μεταφέρουν με μεγαλύτερη ταχύτητα τις ιδέες από άνθρωπο σε άνθρωπο. Μπορούν να γίνουν ακόμη ωραία πράγματα στην τηλεόραση που να επηρεάσουν θετικά τον πολιτισμό, καθώς καλύπτουν ορισμένες πλευρές της πραγματικότητας. Επίσης προάγουν έναν τρόπο ζωής που τις τροφοδοτεί με ενδιαφέροντα θέματα (μοντέλα, ηθοποιοί, κλπ[211]), που σίγουρα δεν προβάλουν την διάνοια, αλλά υπονομεύουν την αλληλεγγύη των ασθενέστερων τάξεων, ενώ απ' την άλλη πλευρά προβάλλουν μια φανταστική ενότητα ή συνοχή επικαλούμενα ιδέες του έθνους, της κοινής γνώμης, της κοινότητας.

Πάντως, ενώ από τη μια δίνουν την αίσθηση ότι η πραγματικότητα μπορεί να ελεγχθεί διαμέσου της χειραγώγησης των συμβόλων, από την άλλη παρέχουν διέξοδο

---

[209] Κριαράς, Εμμανουήλ, *Η γλώσσα μας: παρελθόν και παρόν*, Αλτιντζής, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 346.

[210] Mc Quail Dennis, συνέντευξη στην εφ. Τα Νέα, 15/9/2001.

[211] Υπάρχουν κριτήρια επαγγελματικά και αισθητικά που ορίζουν την αξία των ειδήσεων, ταυτίζοντας όμως τη σημασία των ειδήσεων με αυτό που πιστεύεται ότι ενδιαφέρει το κοινό τους. Ειδήσεις όπως οι αναφερόμενες (ηθοποιοί, μοντέλα, θέματα από διασκέδαση, κλπ) δεν θεωρούνται σημαντικές ειδήσεις.

μέσω αυτών που τα ίδια προβάλλουν. Μιλάμε λοιπόν για μια εικονική πραγματικότητα, που αποτελεί όμως μέρος της πραγματικότητας μας. Στην κοινωνία των πληροφοριών τα ΜΜΕ αποτελούν σημαντικό παράγοντα και ασκούν επίδραση.

Μια εξειδικευμένη βιβλιοθήκη για την επικοινωνία βρίσκεται «στα σκαριά» το τελευταίο διάστημα. Σε αυτήν δεν θα υπάρχουν μόνο βιβλία και συγγράμματα για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τους άλλους τομείς της επικοινωνίας. Μέσω ηλεκτρονικού δικτύου ο χρήστης όχι μόνον ερευνητής και ειδικός, αλλά και ο απλός πολίτης θα μπορεί να ενημερώνεται για τα τεκταινόμενα στο χώρο της επικοινωνίας και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η βιβλιοθήκη θα έχει «στενές σχέσεις» με τα ελληνικά πανεπιστήμια, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, τη βιβλιοθήκη της Βουλής και μεγάλους ξένους οργανισμούς, όπως το Ευρωπαϊκό Οπτικοακουστικό Παρατηρητήριο.

Ο φορέας που προωθεί το σχέδιο αυτό είναι το Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων του υπουργείου Τύπου, το οποίο ήδη διαθέτει μια αρκετά σημαντική βιβλιοθήκη γύρω από την επικοινωνία, ενώ στην προσπάθεια θα συμμετάσχουν ενεργά και τα Πανεπιστήμια Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης.

Ένα πρώτο σημαντικό βήμα έχει ήδη γίνει. Πρόκειται για την καταγραφή των βιβλίων επικοινωνίας που έχουν γραφεί από έλληνες συγγραφείς ή έχουν μεταφρασθεί από ξένες εκδόσεις. Βεβαίως ο χώρος της επικοινωνίας και των μέσων μαζικής επικοινωνίας είναι εν πολλοίς «παρθένος» στη χώρα μας. Έτσι η συγγραφική εργασία είναι σχετικά περιορισμένη. Ωστόσο, υπάρχουν μερικές εκατοντάδες τίτλοι, γεγονός που αποδεικνύει, ότι και στην Ελλάδα το ενδιαφέρον στον ευαίσθητο αυτόν τομέα έχει τονωθεί τα τελευταία χρόνια και λόγω της ίδρυσης πανεπιστημιακών σχολών για την επικοινωνία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Στην προσπάθεια καταγραφής, όπως διευκρίνισε η πρόεδρος του ΙΟΜ κυρία Όλγα Κλειαμάκη, έλαβε μέρος, εκτός από εξειδικευμένους επιστήμονες, και ερευνητική ομάδα φοιτητών του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Οι ερευνητές έχουν καταγράψει ως τώρα (ο τελικός αριθμός δεν θα είναι πολύ διαφορετικός) 416 βιβλία που αναφέρονται σε θέματα επικοινωνίας και ΜΜΕ. Περίπου το 25% των τίτλων είναι ξένο (ξενόγλωσσο ή μεταφρασμένο). Το μικρότερο ποσοστό βιβλίων αναφέρεται στα κόμικς ή στη γελοιογραφία, στην κατηγορία όμως αυτή δεν υπάρχει ούτε ένας ξενόγλωσσος τίτλος.

Οι εφημερίδες και τα περιοδικά προκαλούν περισσότερο το ενδιαφέρον των συγγραφέων. Ογδόντα δύο είναι τα βιβλία που αναφέρονται στον τομέα των

εφημερίδων και των περιοδικών, από την ιστορία ως και κριτικές για το περιεχόμενό τους. Η κατηγορία «βιβλίο - τυπογραφία» δεν φαίνεται να έλκει το ίδιο τους συγγραφείς και τους αναγνώστες, αφού οι σχετικοί τίτλοι δεν υπερβαίνουν τους 15, από τους οποίους οι τέσσερις είναι ξένοι. Σημαντικό το μερίδιο της κατηγορίας «ραδιόφωνο - τηλεόραση», που έρχεται στη δεύτερη θέση με 70 εκδόσεις (οι 47 ελληνικές).

Ο κινηματογράφος φθάνει τους 21 τίτλους. Αρκετά καλή... η θέση της δημοσιογραφίας με 48 τίτλους (38 ελληνικοί). Ένδεκα βιβλία έχουν γραφεί για τις έρευνες και τις δημοσκοπήσεις και 36 για τη διαφήμιση. Σε διάφορα θέματα της επικοινωνίας και του Τύπου αναφέρονται άλλοι 113 τίτλοι.

Όπως τουλάχιστον καταδεικνύει η παρούσα καταγραφή, το παλαιότερο βιβλίο είναι του 1928 και το νεότερο του 1997. Οι περισσότερες εκδόσεις έγιναν το 1994 (33 βιβλία) και έπεται το 1993 (32 τίτλοι). Συνολικά έχουν «εμπλακεί» στην ελληνική αγορά για βιβλία επικοινωνίας 175 εκδοτικοί οίκοι από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Η «πανσπερμία» όμως των εκδοτικών οίκων στην ελληνική πραγματικότητα καταδεικνύει, ότι δεν υπάρχει εξειδίκευση στα θέματα επικοινωνίας. Και φυσικά θα ήταν παρατραβηγμένο να μιλήσει κανείς και για εξειδικευμένα βιβλιοπωλεία. Από τις 416 ελληνικές εκδόσεις για την επικοινωνία και τα ΜΜΕ οι 371 έχουν γίνει στην Αθήνα και οι υπόλοιπες κυρίως στη Θεσσαλονίκη, στην Κομοτηνή, στα Ιωάννινα, αλλά και στη Λέρο, ενώ συμμετοχή στο ελληνόγλωσσο βιβλίο έχει και η Κύπρος.

Οι ευρύτερες εξελίξεις στον τομέα της επικοινωνίας και των ΜΜΕ θα απασχολήσουν και την πρώτη συνάντηση των «φορέων έρευνας για την επικοινωνία», που έγινε στις 6 Δεκεμβρίου 1998, με τη συμμετοχή του ΙΟΜ, των Πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Παντείου και ειδικών επιστημόνων. Την πρώτη εισήγηση έκανε ένας πολύ σημαντικός μελετητής, ο καθηγητής κ. Fr. Balle, πρώην αντιπρύτανης των πανεπιστημίων του Παρισιού και διευθυντής του Ινστιτούτου Έρευνας Επικοινωνίας της Γαλλίας[212].

Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών καθιστά δυνατή την κατασκευή εργαλείων γλωσσικής τεχνολογίας. Όλες οι ευρωπαϊκές γλώσσες οφείλουν να εξοπλιστούν με εργαλεία της πληροφορικής που θα τους επιτρέπουν την αυτόματη μετάφραση των εγγράφων και θα τους παρέχουν βοήθεια κατά τη μετάφραση, την

[212] Από άρθρο στην εφ. Το Βήμα στις 23-11-1997.

αυτόματη μετατροπή ενός προφορικού κειμένου σε γραπτό ή τις ορθογραφικές διορθώσεις στην κατασκευή κειμένων και στην έκδοση τους, στη χρήση βάσεων δεδομένων ορολογίας, στην έκδοση ηλεκτρονικών λεξικών, κτλ. Τα εργαλεία αυτά είναι απολύτως απαραίτητα για να επιτρέψουν στους Ευρωπαίους, αλλά και σε άλλους, να συνεχίσουν να δημιουργούν, να παράγουν, να ενημερώνονται, να σπουδάζουν στις γλώσσες τους.

Οφείλουμε όμως να φροντίσουμε ώστε αυτό το τεχνολογικό άνοιγμα να μην καταλήξει να είναι προνόμιο των λίγων. Η αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο διατίθενται τα προϊόντα της γλωσσικής βιομηχανίας στην Ευρώπη δείχνει ότι, σε γενικές γραμμές, η γλωσσική αγορά είναι αυτή που υπαγορεύει τους όρους της παρουσίας τους. Η πολυγλωσσικη διάσταση, δηλαδή η διάθεση σε περισσότερες της μίας γλώσσες, ισχύει, περισσότερο για ορισμένα προϊόντα από ό,τι για άλλα, περισσότερο για τις γλώσσες με τη μεγαλύτερη διάδοση από ό,τι για άλλες κοινοτικές ή εξωκοινοτικές γλώσσες, οι οποίες διατρέχουν έτσι τον κίνδυνο να περιθωριοποιηθούν.

Στην πραγματικότητα, η βιομηχανοποίηση της γλώσσας ενέχει έναν κίνδυνο ανάλογο με τη βιομηχανοποίηση του πολιτισμού: τον κίνδυνο υποταγής στους νόμους της αγοράς. Η επιταγή της αποδοτικότητας είναι βέβαια αναπόφευκτη. Η παραγωγή των εν λόγω εργαλείων απαιτεί σημαντικές επενδύσεις και οφείλει να είναι αποδοτική για τις επιχειρήσεις που τα κατασκευάζουν. Αλλά οφείλει επίσης να συμπεριλάβει όλες τις γλώσσες. Μέρος της γλωσσικής δραστηριότητας του μέλλοντος θα εξαρτηθεί από την τεχνολογική πρόοδο. Αν οι επιταγές της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας στερούσαν αυτή την πρόοδο από τις περισσότερες γλώσσες και από εκείνους που τις ομιλούν, το αποτέλεσμα θα ήταν μια επικίνδυνη για το μέλλον της Ευρώπης πολιτισμική φτώχια. Είναι απαραίτητο η σχεδιαζόμενη ευρωπαϊκή πολιτική στον τομέα της γλωσσικής τεχνολογίας να λάβει υπόψη της την πολυγλωσσική διάσταση, τόσο στο επίπεδο της έρευνας όσο και στο επίπεδο των βιομηχανικών επενδύσεων.

Ο γλωσσικός προγραμματισμός(σαν κλάδος της εφαρμοσμένης κοινωνιογλωσσολογίας) συνδέεται άμεσα με τα γλωσσικά δικαιώματα κυρίως στην παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού στην εκάστοτε γλώσσα και εν προκειμένω στο γκρίκο. Γενικά, ο γλωσσικός προγραμματισμός ασχολείται τόσο με τη συμβολική λειτουργία της γλώσσας μέσα σε μια κοινωνία όσο και με την εργαλειακή χρήση μιας γλώσσας από τους ομιλητές της και μπορεί να πάρει διάφορες μορφές και να παραγάγει διαφορετικά αποτελέσματα. *Αυτό όμως που γίνεται ολοένα και περισσότερο*

αποδεκτό είναι ότι ο γλωσσικός προγραμματισμός θεωρείται κυρίως μια πολιτική έρευνα (Blommaert 1996), που δεν μπορεί να είναι ιδεολογικά ή ηθικά ουδέτερη (Τοκατλίδου 1999) και η οποία περιλαμβάνει γλωσσικές, κοι-νωνιογλωσσικές, οικονομικές και πολιτικές πλευρές που αφορούν την εν-σωμάτωση της γλώσσας στην κοινωνία (Daoust 1997). Σύμφωνα με τον Bright (1971) (παρατίθεται στη McNab 1989), ο σχεδιαστής γλώσσας είναι: «Ο γλωσσολόγος, ο εκπαιδευτικός, ο νομοθέτης ή ο διοικητικός υπάλληλος που πρέπει να δουλέψει με επίσημες πολιτικές που αφορούν τη γλωσσική χρήση».

Τα τυπικά προβλήματα με τα οποία πρέπει να ασχοληθούν είναι π.χ.: εάν οι γλώσσες πρέπει να αναγνωριστούν ως επίσημες ή εθνικές3, τι στάσεις Θα πρέπει να υιοθετηθούν απέναντι στις γλώσσες που δεν καθιερώνονται για επίσημους σκοπούς, σε ποιο βαθμό θα πρέπει να συμπίπτουν οι πολιτικές και οι γλωσσικές θέσεις και πώς Θα πρέπει το σύστημα γραφής να αναπτυχθεί ή να τυποποιηθεί. Με άλλα λόγια, ποιες γλώσσες θα λάβουν υποστήριξη, ποιες θα αγνοηθούν ή θα καταπιεστούν, ποιες γλώσσες θα διδαχτούν, ποιες γλώσσες θα αποτελέσουν το μέσο διδασκαλίας. Ο Daoust (1997) αναφέρει ότι υπάρχουν τρεις κύριοι τύποι στόχων [objectives] που αφορούν τον γλωσσικό προγραμματισμό: α) εξωγλωσσικοί στόχοι, οι οποίοι αφορούν αλλαγές στην κοινωνική κατανομή ανταγωνιζόμενων γλωσσών, β) ημιγλωσσικοί, οι οποίοι αφορούν την καθιέρωση ή την αλλαγή του συστήματος γραφής ή ορθογραφίας και τέλος γ) γλωσσικοί, οι οποίοι αφορούν τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου, την τυποποίηση και άλλου είδους παρεμβάσεις που οδηγούν στην προώθηση μιας νόρμας. Τα όρια βέβαια μεταξύ των τριών οτόχων δεν είναι σαφή και σε πολλές περιπτώσεις οι γλωσσικοί στόχοι σχετίζονται ή αντανακλούν εξωγλωσσικούς στόχους. Όταν, όμως, οι κυβερνήσεις ή τα κράτη εμπλέκονται σε περιοχές που αφορούν τη γλώσσα, οι λόγοι είναι συνήθως μη γλωσσικοί (Ricento & Hornberger 1996).[213]

Αν και συχνά θεωρείται ότι ο γλωσσικός προγραμματισμός αναφέρεται σε μία επίσημη κυβερνητική δραστηριότητα που αφορά την επιλογή και της προώθηση μιας γλώσσας, προσπάθειες γλωσσικής αλλαγής μπορούν να γίνουν και από άλλους οργανισμούς, ιδρύματα[214] ή και από άτομα.

---

[213] Κωστούλα – Μακράκη Έλλη, *Γλώσσα και κοινωνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 151 κ.ε.

[214] Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού.

Ένα μοντέλο γλωσσικού προγραμματισμού παρατίθεται παρακάτω[215]:

	Τύποι	Λειτουργία
Κοινωνία (λειτουργικός προγραμματισμός)	1. Επιλογή (της νόρμας) (διαδικασίες αποφάσεων) α. καθορισμός του προβλήματος β. κατανομή των νορμών	3. Εφαρμογή (εκπαιδευτική διάδοση) α. διαδικασίες διόρθωσης β. αξιολόγηση
Γλώσσα (δομικός προγραμματισμός)	2. κωδικοποίηση (της νόρμας) (διαδικασίες τυποποίησης) α. εγγραφισμός β. γραμματικοποίηση γ. λεξικοποίηση	4. διεύρυνση (λειτουργική ανάπτυξη) α. εκσυγχρονισμός όρων β. υφολογκή ανάπτυξη

Είναι προτιμότερο να θεωρείται ο γλωσσικός σχεδιασμός, ως μια δραστηριότητα που περιλαμβάνει ένα αριθμό γλωσσών ή γλωσσικών ποικιλιών και ασχολείται με τη διατήρηση τους, παρά ως μια δραστηριότητα που επικεντρώνεται σε μια ορισμένη γλώσσα σε μια δεδομένη χρονική στιγμή.

Μια ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική θα έπρεπε ακόμη να συμπεριλάβει και άλλους τομείς δράσης. Ανέφερα ήδη την ορολογία και τη μετάφραση. Για να μπορέσει η εξειδικευμένη πληροφορία να χρησιμοποιηθεί, να διαδοθεί, να μεταδοθεί μέσω της εκπαίδευσης σε μια γλώσσα, πρέπει να διαθέτει την κατάλληλη ορολογία. Όμως πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις στον τομέα της ορολογίας. Κι αυτό κυρίως γιατί οι γλώσσες αυτές δεν χρησιμοποιούνται πια στην επιστημονική και ορολογική έρευνα, καθώς οι επιμέρους τομείς (φυσική, χημεία, βιολογία, ηλεκτρονική), υποταγμένες στην παγκοσμιοποίηση, έχουν υιοθετήσει την αγγλική ως γλώσσα παραγωγής και διάδοσης.

Το κενό αυτό μπορεί να αντισταθμιστεί με ορολογικές διευθετήσεις, οι οποίες όμως γίνονται με πολύ άνισο τρόπο ανάλογα με τις γλώσσες. Μόνο οι ευρύτερα διαδεδομένες γλώσσες όπως η γερμανική και η γαλλική επιτυγχάνουν να αποχτήσουν μια ορολογική σκευή εφάμιλλη της αγγλικής. Ορισμένες αρκετά διαδεδομένες γλώσσες

[215] Ο.π.α., σσ. 162-163.

εκμοντερνίζονται χάρη σε μια ιδιαίτερα βολονταριστική γλωσσική πολιτική. Έτσι, αυτή τη στιγμή, η καταλανική είναι καλύτερα εξοπλισμένη, στο ορολογικό σκέλος, από την καστιλλιανική ισπανική. Μια ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική θα έπρεπε να έχει ως στόχο της να εξασφαλίσει μια ορολογική ισορροπία μεταξύ των γλωσσών.

Η μετάφραση επίσης είναι ένα ζωτικό εργαλείο για την ένταξη μιας γλώσσας στη διεθνή κοινότητα. Αλλά η χρήση της δεν έχει, ούτε αυτή, αναπτυχθεί ισόρροπα στην Ευρώπη. Δεν έχει εξασφαλιστεί δίοδος ανάμεσα σε όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες. Σε γενικές γραμμές, αυτή η δίοδος έχει εξασφαλιστεί αμφίδρομα ανάμεσα σης ευρύτερα διαδεδομένες γλώσσες και τις άλλες, αλλά σπανιότερα ανάμεσα σε αυτές τις τελευταίες. Κι ακόμη και όταν έχει εξασφαλιστεί, τα διαθέσιμα μέσα δεν επαρκούν πάντοτε, ελλείψει, λ.χ. κατάλληλα εκπαιδευμένων μεταφραστών και διερμηνέων[216].

Η διάλεκτος είναι ανακάλημα, δηλαδή ανάκληση του γεγονότος ότι γεννήθηκα κάπου. Είναι το μέσο της αναφοράς. Αναφέρομαι σημαίνει «ανεβαίνω» προς τις πηγές. Επιστρέφω στο παντοτινά εκάστοτε - «εντοπίζομαι».

Κάθε επα-να-τοποθέτηση είναι μια περιπέτεια της γλώσσας. Θα πρέπει να αναγνωριστεί το γεγονός, ότι η ενιαία πολιτιστική οντότητα θα είναι ενιαία σε εισαγωγικά, γιατί είναι πολύ δύσκολη η διαδικασία ενοποίησης στο χώρο της κουλτούρας, αυτό εξάλλου είναι και η ιστορία.

---

[216] Η αρχαιοελληνική λέξη ξένος έχει τη διττή σημασία του φιλοξενούντος και του φιλοξενουμένου, του αμφιτρύωνα και του προσκεκλημένου. Εδώ όμως ας μου επιτραπεί να ισχυριστώ, ότι ό ευρωπαίος μη εθνοκεντρικός, ξενίζων μεταφραστής καλλιεργεί και προάγει τον γλωσσικό πλουραλισμό ενισχύοντας και διαβαίνοντας τα γλωσσικά σύνορα. Μάλιστα θα έλεγα ότι κατά κάποιον τρόπο αναβιώνει έναν αρχαιοελληνικό θεσμό, την προξενίαν. Ό αρχαίος πρόξενος υπηρετεί στην πόλη-πατρίδα του τα συμφέροντα ξένων πολιτών, είτε με ιδιωτική πρωτοβουλία είτε ως δημόσιο πρόσωπο, αναγνωρισμένος συνάμα και από τους μεν και από τους δε. "Ενας Αθηναίος πολίτης που ζει στην Αθήνα, παραδείγματος χάριν, επιλέγεται και διορίζεται πρόξενος από μιαν άλλη πόλη, για να διατηρεί τα σύνορα ανοικτά, για να δεξιώνεται τους ξένους πολίτες μέσα στον οίκο του, ξένιος προς τους ξένους και συνάμα παράξενος μεταξύ των συμπολιτών του.

Έτσι περίπου πολιτεύεται ο μη εθνοκεντρικός μεταφραστής, είτε έχει επιλέξει με δική του πρωτοβουλία το προς μετάφραση ξένο κείμενο είτε μεταφράζει κατόπιν παραγγελίας: και στις δύο περιπτώσεις, υπηρετεί ξένα, αλλότρια συμφέροντα, χωρίς να παραβλέπει, να παραβλάπτει ή να ζημιώνει τα αντίστοιχα των ομόγλωσσων συμπολιτών του, εν ολίγοις «τα ημέτερα. Ό ευρωπαϊκός γλωσσικός πλουραλισμός για να ενισχυθεί χρειάζεται μεταφραστές - προξένους.

Μπιτσιόρης Βαγγέλης, *Από τη μια γλώσσα στην άλλη: ιδιοποίηση και ξενισμός,* σ. 66, στο *Η ελληνική γλώσσα στη διευρυμένη Ε.Ε,* Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης, Αθήνα 1996.

Συμπερασματικά λοιπόν μια ορθή ευρωπαϊκή πολιτική θα έπρεπε να έχει ως στόχο να επιτύχει μια καλύτερη ισορροπία και βέβαια η Ευρώπη δεν θα μπορέσει ν' αφοπλίσει τον εθνοκεντρισμό και δεν θα βάλει στη θέση του μια νέα συνείδηση παρά μόνο αν ακολουθήσει την εξής πορεία: τη διαμόρφωση από την πρωιμότατη σχολική ηλικία, εκατομμυρίων παιδιών που θα έχουν άμεση πρόσβαση, πολύ πριν από τη διαμόρφωση όποιας πολιτικής σκέψης, σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες και γλωσσικές ποικιλίες, καθώς και σε πολιτισμούς.

Μέσω του σεβασμού των γλωσσών μπορούμε να προσφέρουμε στις μέλλουσες γενιές που θα οικοδομήσουν την Ευρώπη, την πνευματική και δημοκρατική πνοή που θα επιτρέψει να δημιουργηθούν οι όροι για μια αυθεντική ευρωπαϊκή συνείδηση.

Ο σεβασμός για την γλωσσική πολυμορφία αποτελεί αναντίρρητα τμήμα ενός δημοκρατικού ήθους.

4.4. Ίντερνετ: το κανάλι της γνώσης.

Από τις ημέρες της η τηλεόραση μας είχε υποσχεθεί, ότι θα ήταν ένα άριστο εργαλείο για τη διάδοση της γνώσης, που θα ανέβαζε κάθετα το επίπεδο εκπαίδευσης των πολλών. Αυτό αποδείχθηκε αληθινό μόνο σε ένα μέρος. Η τηλεόραση όντως μας έδωσε άφθονα δυνατά ντοκυμαντέρ και σειρές, που μας προσφέρουν μοναδικές εμπειρίες από το σύνολο των ανθρωπίνων γνώσεων και ενδιαφερόντων.

Στην Αμερική μάλιστα, όπου η τηλεόραση έχει περάσει στην εποχή της εξειδίκευσης υπάρχουν πολλά κανάλια, που προσφέρουν ένα συνεχές πρόγραμμα από εκπαιδευτικές ταινίες. Ωστόσο, αν και όλα αυτά είναι μεγάλο δώρο στη διάδοση της ανθρώπινης γνώσης, η τηλεόραση ήταν, είναι και θα είναι κυρίως ένα μέσο διασκέδασης και ενημέρωσης.

Ο Dennis Mc Quail[217] σε συνέντευξη του απαντά στην ερώτηση:

Υπάρχει καλή τηλεόραση, εσείς βλέπετε;

«Βρίσκω πως μπορούν να γίνουν ακόμη ωραία πράγματα στην τηλεόραση. Δεν είναι μέσο για προβολή της διάνοιας, αλλά έχει χώρο για πολλά ακόμη».

Υπάρχουν προκαταλήψεις στο περιεχόμενο του δελτίου ειδήσεων. Γίνεται μεγάλη συζήτηση στη χώρα μας για το περιεχόμενο των δελτίων ειδήσεων και για τη μεγάλη τους διάρκεια. Πιστεύετε ότι επηρεάζουν στ' αλήθεια τον πολιτισμό και την πολιτική, ώστε να δικαιολογείται η ανησυχία;

«Υπάρχουν ορισμένα στάνταρ που ισχύουν σε όλες τις τηλεοράσεις. Οι δημοσιογράφοι συνήθως εφαρμόζουν κριτήρια επαγγελματικά και αισθητικά για να ορίσουν την αξία των ειδήσεων, ταυτίζοντας όμως τη σημασία των ειδήσεων με αυτό που οι ίδιοι πιστεύουν ότι ενδιαφέρει το κοινό τους. Ωστόσο, δεν είναι πάντα τα δύο

---

[217] Με ισορροπημένη κριτική στα ΜΜΕ και τις νέες τεχνολογίες, αποφεύγοντας τις δαιμονολογικές κορόνες, ο Ντένις Μακ Κουέιλ, θεωρητικός των ΜΜΕ, που έχει συνδέσει στο εκτενές έργο του τον τρόπο που σκεπτόμαστε και την οργάνωση των κοινωνιών μας με τον τρόπο που κρίνουμε και εξηγούμε τη λειτουργία των Μέσων, μίλησε για τη νέα τεχνολογική εποχή, την ανησυχία της Δημοκρατίας από την ανεξέλεγκτη χρήση των νέων Μέσων, για τις επιρροές που δέχεται ο πολιτισμός, στη συνέντευξη του στην εφ. Τα Νέα, στις 15/09/2001.

ταυτόσημα. Ειδήσεις για διασημότητες του σταρ σύστεμ, "ανθρώπινου ενδιαφέροντος" θέματα, θέματα από τη διασκέδαση δεν θεωρούνται σημαντικές ειδήσεις».

Θεωρούνται, όμως, διασκεδαστικές.

«Ναι και γι' αυτό προτιμώνται από τα τηλεοπτικά δελτία. Πάντως υπάρχουν προκαταλήψεις στο περιεχόμενο των ειδήσεων που διαστρεβλώνουν την εικόνα της πραγματικότητας, όπως το να δίνουν αρνητική εικόνα για μειονότητες, αγνοούν ή μειώνουν το ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία, προβάλλουν μια ορισμένη φιλοσοφία ζωής κ.λπ.».

Επομένως, επηρεάζουν τον πολιτισμό.

«Αυτή είναι μια μεγάλη συζήτηση που παραμένει ανοιχτή. Προφανώς και επηρεάζουν, καθώς καλύπτουν ορισμένες πλευρές της πραγματικότητας. Επίσης προάγουν έναν τρόπο ζωής που τις τροφοδοτεί με ενδιαφέροντα θέματα (μοντέλα, ηθοποιοί, ακριβό *λάϊφ στάϊλ*) υπονομεύοντας την αλληλεγγύη των ασθενέστερων τάξεων, ενώ από την άλλη προβάλλουν μια φανταστική ενότητα ή συνοχή επικαλούμενες ιδέες του έθνους, της κοινής γνώμης, της κοινότητας. Ωστόσο, η κριτική τους έχει περισσότερη σχέση με το ρόλο του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, τα στερεότυπα που ισχύουν σε σχέση με αυτό στην κοινωνία. Από την άλλη, το κοινό σε καμιά περίπτωση δεν είναι ομοιόμορφο. Πάντως, ενώ από τη μία δίνουν την αίσθηση ότι η πραγματικότητα μπορεί να ελεγχθεί διά μέσου της χειραγώγησης των συμβόλων, από την άλλη παρέχουν διέξοδο μέσω αυτών που τα ίδια προβάλλουν».

Μιλάμε για εικονική πραγματικότητα.

«Που όμως είναι μέρος της πραγματικότητάς μας. Στην κοινωνία των πληροφοριών τα ΜΜΕ αποτελούν σημαντικό παράγοντα και ασκούν επίδραση».

Ο Νιλ Πόστμαν,[218]καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στο Τμήμα Πολιτισμού και Επικοινωνιών,θεωρείται ένας από τους διεισδυτικότερους μελετητές των *μιντιακών* φαινομένων, έχει αποκτήσει δε φανατικό κοινό μεταξύ εκείνων που αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό τα «δώρα» της τεχνολογίας, χάρη στην αγωνιώδη κριτική του για τις επικοινωνιακές εφαρμογές της. Τον βασανίζει το γεγονός, ότι ο σύγχρονος πολιτισμός εγκαταλείπεται στην τυραννία των μηχανών, ενώ η δική του κύρια θέση είναι ότι την τεχνολογία πρέπει να την χρησιμοποιούμε και όχι να μας χρησιμοποιεί. Η πρόσκλησή του και συμμετοχή του, από το Τμήμα Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο διεθνές συνέδριο το οποίο διοργανώθηκε από 10 έως 14 Μαΐου 2001, με θέμα *«Η ψηφιακή πρόκληση - ΜΜΕ και Δημοκρατία»* έδωσε τη δυνατότητα ενός ουσιαστικού διαλόγου.

Αλλά οι θέσεις του που έχουν προκαλέσει εντονότατο διάλογο είναι αυτές για την τεχνολογία. Παραμένει απαισιόδοξος για την τεχνολογική πρόοδο, που πιστεύει πως υπακούει σε ανεξέλεγκτες πιέσεις μιας ξέφρενης προόδου. Διατηρεί ελπίδες μόνον αν η εκπαίδευση κατορθώσει να ξεπεράσει την κρίση της εποχής, που συνίσταται στη σύγκρουση δύο κόσμων:

---

[218] Βραβευμένος με το Αριστείο Διδασκαλίας από το Εθνικό Συμβούλιο Αγγλικής Γλώσσας για την καθαρότητα στη χρήση της γλώσσας, ο Νιλ Πόστμαν ανήκει στην ομάδα των Αμερικανών επιστημόνων που ασκούν σκληρή κριτική στην κοινωνία του θεάματος, με μια ευρωπαϊκή θα λέγαμε «ματιά», που δεν αρνείται το βάρος της μακράς ιστορίας του πολιτισμού του γραπτού λόγου και τις εμβαπτισμένες στις αρχές του Διαφωτισμού παραδόσεις.

Διεισδυτικός μελετητής του πολιτισμού της Αμερικής την εποχή της τυπογραφίας, έχει αναλύσει με μοναδικό τρόπο την περίφημη «τυπογραφική αντίληψη», όπως την χαρακτηρίζει, του πολίτη εκείνης της εποχής. Πρόκειται για την αντίληψη του κόσμου που διαμόρφωναν οι άνθρωποι την εποχή της τυπογραφίας καθώς εκπαιδεύονταν από τους κανόνες του γραπτού λόγου. Είχαν τη δυνατότητα, υποστηρίζει με τις έρευνές του ο Πόστμαν, να παρακολουθούν λόγους σύνθετους και μακροσκελείς, σε αντίθεση με το τηλεοπτικό κοινό που έχει συνηθίσει την *ατάκα*, το σύνθημα, δεν μπορεί να παρακολουθήσει μια σύνθετη πρόταση και μια πολύπλοκη σκέψη. (Η μελέτη του έχει συμπεριληφθεί στο βιβλίο του «Διασκέδαση μέχρι θανάτου», εκδ. Δρομέας).

Οι ερωτήσεις, που ακολουθούν βασίζονται στη συνέντευξη που δόθηκε στην δημοσιογράφο κυρία Πόπη Διαμαντάκου, εφ. Τα Νέα, στις 21/04/2001.

του παραδοσιακού, ο οποίος βασίζεται στον συνδυασμό προφορικού και γραπτού λόγου, και στον νέο κόσμο της εικόνας και του ηλεκτρονικού υπολογιστή, ο οποίος απαιτεί ή μάλλον δημιουργεί έναν νέο τύπο μαθητή, όπως άλλωστε δημιουργεί και νέου τύπου πολίτες. Ο πυρήνας της σκέψης του είναι ότι οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ανατρέπουν την παραδοσιακή έννοια του σχολείου και οφείλουμε να την αναδιαμορφώσουμε με βάση τα νέα δεδομένα αν θέλουμε να σωθεί ο πολιτισμός.

Ωστόσο, η θέση του για το ισχυρότερο εκ των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας, την τηλεόραση, είναι απολύτως σαφής και σταθερή από την εποχή που έγραψε το βιβλίο του «Διασκέδαση μέχρι θανάτου», όπου υποστηρίζει ευθαρσώς, ότι είναι προτιμότερη μια τηλεόραση που προβάλλει σκουπίδια από μια τηλεόραση που προσπαθεί να παρουσιαστεί σαν σοβαρή.

Στην ερώτηση, εάν νομίζει ότι μπορεί να υπάρξει αυτό που λέμε «καλή τηλεόραση», απάντησε:

«Φυσικά και υπάρχει καλή τηλεόραση. Η καλύτερη στιγμή αυτού του μέσου είναι, όταν προβάλλει αυτό που συμβαίνει αυτήν τη στιγμή, η απ' ευθείας μετάδοση των γεγονότων. Και η χειρότερή της στιγμή είναι όταν προβάλλει αυτό που λέμε σοβαρές ιδέες. Η τηλεόραση είναι ένα οπτικό μέσο, είναι εικόνα, δεν έχει σχέση με ιδέες και απόψεις».

Ήταν ο Άλντους Χάξλεϊ που επισήμανε στον «Θαυμαστό καινούργιο κόσμο» ότι οι ορθολογιστές, που πάντα βρίσκονται σε εγρήγορση και αντιμάχονται κάθε μορφή τυραννίας, παρέλειψαν να εκτιμήσουν την ακόρεστη δίψα του ανθρώπου για ψυχαγωγία. Σε αυτή την προφητική παρατήρηση βασίζει την κριτική του ο Πόστμαν για τον πολιτισμό της τηλεόρασης.

Μιλάτε για έναν πολιτισμό, όπου θα πεθάνουμε από την πολλή διασκέδαση, όπου για τους δημοσιογράφους της τηλεόρασης έχει μεγαλύτερη σημασία το πιστολάκι των μαλλιών τους από τις ερωτήσεις τους και για τους πολιτικούς το σχήμα του σώματός τους από το «σχήμα» των ιδεών τους. Μοιάζει αφοριστική αυτή η στάση;

«Η άποψή μου είναι ότι ένα μέσον επικοινωνίας όταν υπερισχύει σε έναν πολιτισμό αλλάζει την ίδια τη δομή του λόγου και το κάνει αυτό ενθαρρύνοντας ορισμένες νοητικές λειτουργίες. Και επίσης καθιερώνει και νέες μορφές παρουσίασης της αλήθειας. Ο τρόπος με τον οποίο η τηλεόραση επηρέασε τη φύση της γνώσης μας είναι

καθοριστικός. Καθώς η εικόνα γίνεται σημαντικότερη από τις λέξεις, είναι επόμενο να επιβάλλει τον δικό της πολιτισμό, τις δικές της αναφορές. Βεβαίως, μιλάω για την υπερβολή των εικόνων, την υπερβολή τους προς την πλευρά της διασκέδασης αντί της ενημέρωσης, η οποία είναι τόσο γλυκιά και χαλαρωτική ώστε κυριαρχεί εύκολα στη συνείδηση και τις επιθυμίες. Παραδίδεται εύκολα ο άνθρωπος».

Τι βλέπετε εσείς στην τηλεόραση;

«Συνήθως μόνον αθλητικά προγράμματα και ταινίες. Ορισμένες φορές παρακολουθώ και το κανάλι CSPAN επειδή βρίσκω εκεί ενδιαφέρουσες συνεντεύξεις και βεβαίως παρακολουθώ το History channel, γιατί με ενδιαφέρουν πάρα πολύ τα ιστορικά ντοκιμαντέρ, ιδίως εκείνα που αναφέρονται στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο».

Επομένως δεν βλέπετε δελτία ειδήσεων και ενημερωτικές εκπομπές. Κι όμως, είπατε ότι η τηλεόραση είναι καλή όταν μεταδίδει αυτό που γίνεται τώρα, άρα όταν πληροφορεί.

«Αυτό είναι αλήθεια. Αλλά το θέμα είναι αν τη χρειαζόμαστε τόση πληροφόρηση. Άλλο αν μας διασκεδάζει και άλλο το πώς ανταποκρίνεται στις ανάγκες μας. Το ζήτημα είναι ότι ζούμε σε έναν κόσμο χωρίς πνευματική και πολιτιστική τάξη. Σε έναν κόσμο όπου όλα μας φαίνονται πιθανά και τίποτε απίστευτο. Έτσι δεν ξέρουμε αυτό που στον Μεσαίωνα για παράδειγμα θεωρούσαν οι άνθρωποι ότι ξέρουν ούτε από πού ερχόμαστε ούτε πού πηγαίνουμε, άρα δεν μπορούμε να ξέρουμε αν οι πληροφορίες με τις οποίες μας βομβαρδίζουν είναι ή δεν είναι σχετικές με τη ζωή μας. Παρ' όλα αυτά έχουμε κατευθύνει ολόκληρη την ενεργητικότητά μας στο να βρούμε μηχανές που θα αυξήσουν τα αποθέματά μας σε πληροφορίες. Έτσι ερχόμαστε και στα κομπιούτερ, που είναι η απάντηση στην ερώτηση πώς μπορώ να έχω ακόμη περισσότερες πληροφορίες, γρηγορότερα και σε όσο γίνεται χρησιμότερη μορφή. Ωστόσο, να σας κάνω μερικές ερωτήσεις, που μου φαίνονται κι εμένα λογικές. Τα παιδιά πεθαίνουν από την πείνα στην Αιθιοπία. Αυτό συμβαίνει επειδή λείπουν οι πληροφορίες; Άραγε ο ρατσισμός στη Νότιο Αφρική υπάρχει λόγω ελλείψεως πληροφοριών; Ή μήπως η αύξηση της εγκληματικότητας στις αμερικανικές μεγαλουπόλεις είναι αποτέλεσμα της έλλειψης πληροφοριών. Αυτό που θέλω να πω είναι πως δεν μας λείπουν οι πληροφορίες για να γίνει η ζωή μας καλύτερη».

Ο «δαίμων» της τεχνολογίας .

Τι είναι αυτό που λείπει, λοιπόν; Για τον Πόστμαν είναι σαφές. Λείπουν οι εναλλακτικές λύσεις. Στον πολιτισμό τουλάχιστον της Αμερικής, όπως φαίνεται από το έργο του πιο Αμερικανού συγγραφέα, του Μαρκ Τουέιν, τους λόγους του Αβραάμ Λίνκολν, τον πεζό λόγο του Θορρώ, αλλά και στο μνημειώδες έργο του Τοκβίλ, συνυπήρχε η παράδοση και ο θαυμασμός στις μηχανές, τα εργαλεία, την τεχνολογία. Ήδη από τον 19ο αιώνα ο πολιτισμός δείχνει να αλλάζει, καθώς οι μηχανές προσφέρουν νέες ευκαιρίες, αλλά ουδέποτε υπήρχε η τάση αυτές να επιβληθούν στις ανθρώπινες συνθήκες. Με τη λειτουργία του τηλεοπτικού μέσου, τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, την ψηφιακή τεχνολογία, ο πολιτισμός εξαλείφει τις εναλλακτικές λύσεις με τον τρόπο που «φοβόταν» ο Χάξλεϊ. Δεν τις καθιστά ανήθικες ή παράνομες. Τις καθιστά αόρατες. Αυτό βεβαίως συμβαίνει στον αμερικανικό πολιτισμό, αλλά επηρεάζει τον δυτικό κόσμο. Αυτό που μέχρι χθες έμοιαζε προφανές, ο σεβασμός στη γνώση, την ανθρώπινη προσωπικότητα, την ιδιωτική ζωή, μοιάζει όλο και πιο απίθανη υπόθεση».

Μήπως δαιμονοποιούμε τις τεχνολογίες;

«Α, όχι. Δεν φταίνε οι τεχνολογίες. Δεν κατηγορούμε το κομπιούτερ ή την τηλεόραση για την εγκληματικότητα, όπως δεν κατηγορούμε έναν ελέφαντα για το τεράστιο μέγεθός του και την τρομερή του όρεξη. Δεν είναι όλα αυτά παρά μηχανές. Αλλά μηχανές που σχεδιάστηκαν για να ελέγχουν την πληροφορία. Αυτό κάνουν τα κομπιούτερ. Αλλά το μήνυμά τους είναι απολύτως σαφές και αδιαμφισβήτητο. Ότι μπορεί με όλο και περισσότερες πληροφορίες, πιο οργανωμένες να βρούμε λύσεις στα προβλήματά μας, να γίνουμε πιο σοφοί, ευγενέστερο είδος. Μπορεί. Απλώς φανταστείτε αν όλο αυτό τον χρόνο, όλο αυτό το ταλέντο που ξοδεύουμε για να οργανώσουμε τις μηχανές και την αποδοτικότητά τους, τον αφιερώναμε στις τέχνες, τη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία, την εκπαίδευση».

Θα ήταν ο κόσμος καλύτερος;

«Πάντως έτσι όπως είναι σήμερα τα πράγματα, η τεχνολογία των κομπιούτερ μας προσφέρει ως απάντηση στην πυρηνική απειλή τον Πόλεμο των Άστρων, μας προσφέρει την τεχνητή νοημοσύνη και λέγοντάς μας ότι αυτός είναι ο δρόμος προς την

αυτογνωσία, μας δίνει τη δυνατότητα για την παγκόσμια επικοινωνία λέγοντάς μας ότι μπορεί αυτή να είναι η αλληλοκατανόηση που ζητούσαμε, μας προσφέρει την εικονική πραγματικότητα, λέγοντάς μας ότι αυτή είναι η απάντηση στην πνευματική ένδεια».

Πεθαίνοντας από διασκέδαση στο «Τεχνοπώλιο».

Συστηματικός μελετητής των πολιτισμικών φαινομένων κάθε εποχής, τα οποία συνδέονται με τη φύση των μέσων επικοινωνίας που είναι τα επικρατέστερα κάθε φορά, ο Νιλ Πόστμαν, δεν παύει να δείχνει ανήσυχος. Στα βιβλία του που μεταφράστηκαν και στη χώρα μας, χωρίς να χάνει το χιούμορ του, υπόγειο και εξαιρετικά εκλεπτυσμένο, επιμένει ιδιαιτέρως στις αλλαγές που ο τεχνολογικός πολιτισμός έχει επιφέρει στην ανθρώπινη διάνοια. «Από τον Έρασμο του 16ου αιώνα έως την Ελίζαμπεθ Έιζενστάϊν του 20ού, όλοι σχεδόν οι μελετητές που καταπιάστηκαν με το θέμα της παρέμβασης της ανάγνωσης στη διαμόρφωση του πνεύματος, διαπίστωσαν ότι το διάβασμα ενθαρρύνει τη λογική και ότι ο στηριγμένος στην αλληλουχία προτάσεων γραπτός λόγος ενισχύει αυτό που ο Ουόλτερ Ονγκ αποκαλεί "αναλυτική διαχείριση της γνώσης". Το να καταπιαστείς με τον γραπτό λόγο σημαίνει να ακολουθήσεις "μία πορεία σκέψης, που απαιτεί ιδιαίτερες ικανότητες ταξινόμησης, εξαγωγής συμπερασμάτων και ανάλυσης συλλογισμών"», γράφει στο «Διασκέδαση μέχρι θανάτου» ο Νιλ Πόστμαν.

Στην εποχή της τηλεόρασης δημιουργείται ένας νέος κόσμος, ένας κόσμος που γνέφει «κου-κου» και του αρκεί η απάντηση «τσα», δηλαδή ένας κόσμος όπου γεγονότα, ασήμαντα ή μη, έρχονται για λίγο στην επικαιρότητα και μετά εξαφανίζονται σαν να μη συνέβησαν, ένας κόσμος χωρίς συνοχή, ένας κόσμος που δεν μας ρωτά, ένας κόσμος αυτάρκης και απεριόριστα ψυχαγωγικός, όπως το μωρουδίστικο παιχνίδι «κου-κου... τσα», γράφει ο Νιλ Πόστμαν. Και συνεχίζει να εξηγεί πώς σε αυτόν τον κόσμο της τηλεόρασης η γλώσσα είναι αναγκαστικά θρυμματισμένη και χωρίς συνοχή, καθώς ακολουθεί τους όρους του θεάματος, τους ρυθμούς του. Η σκέψη και οι ιδέες δεν είναι φωτογενείς.

Τι μπορεί να γίνει κατά τη γνώμη του;

Μόνον μέσω της βαθιάς γνώσης και ενημέρωσης για τη δομή και τις επιπτώσεις της πληροφορίας μέσω της απομυθοποίησης των Μέσων υπάρχει ελπίδα να αποκτήσουμε και να κρατήσουμε τον έλεγχο. Στο «Τεχνοπώλιο» (Εκδ.

Καστανιώτης) προχωράει την κριτική του ακόμη περισσότερο υποστηρίζοντας, ότι στον «ηθικό πυρήνα» της κοινωνίας μας έχουν εγκατασταθεί έννοιες, όπως «αποτελεσματικότητα, οικονομική αποδοτικότητα και συμφέρον». Βασικό σύμβολο της κοινωνίας στο «Τεχνοπώλιο» είναι οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, οι οποίοι ανατρέπουν την ίδια την έννοια του Σχολείου. Το ζήτημα της εκπαίδευσης στη νέα εποχή απασχολεί τον Πόστμαν περισσότερο. Το παραδοσιακό εκπαιδευτικό σύστημα συνδύαζε τη συνεργασία και τη συλλογικότητα, χαρακτηριστικά της προφορικής παράδοσης με τον ανταγωνισμό και την αυτονομία, χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου.

Οι υπολογιστές θα «δημιουργήσουν μια αίσθηση εγωκεντρισμού έναντι του κύρους μιας αξίας», γράφει, τονίζοντας μάλιστα πως η «διαδικασία των τεχνολογικών εξελίξεων δεν έχει ούτε προσθετικές, ούτε αφαιρετικές δυνατότητες. Είναι οικολογική. Αυτό σημαίνει, ότι μία σημαντική αλλαγή προκαλεί συνολική αλλαγή, δημιουργεί ένα νέο περιβάλλον.

Τι προτείνει;

Ένα πρόγραμμα σπουδών στο οποίο όλα τα θέματα θα παρουσιάζονται σε μια σκηνή, όπου θα παρακολουθούν οι μαθητές την εξέλιξη της ανθρωπότητας διδασκόμενοι τις φιλοσοφίες της επιστήμης, της ιστορίας, της γλώσσας, της τεχνολογίας και της θρησκείας, ενώ θα δίνεται έμφαση στις κλασικές φόρμες της καλλιτεχνικής έκφρασης. Στον επίλογο του βιβλίου του πάντως αναγνωρίζει, ότι ένα τέτοιο πρόγραμμα σπουδών σημαίνει επιστροφή στις βάσεις και φρενάρει την εξέλιξη των τεχνολογιών, το θεωρεί όμως «απαραίτητο για να απομαγνητιστούμε από τον κόσμο της τεχνολογίας».

Ο κύριος περιορισμός στην εκπαιδευτική δράση της τηλεόρασης είναι ριζικός: η τηλεόραση στηρίζεται στο μοντέλο των λίγων κεντρικών πομπών - σταθμών και των πολλών παθητικών δεκτών - ατόμων. Αυτό δεν ταιριάζει καλά με τον βασικό μηχανισμό της ανθρώπινης γνώσης, που στηρίζεται στην ενεργό αναζήτηση και στον συσχετισμό γνώσεων και όχι στην παθητική λήψη πληροφοριών σε συγκεκριμένα χρονικά προγράμματα και χωρίς τον έλεγχό μας. Αυτή η ριζική αδυναμία της τηλεόρασης στις μέρες μας έγινε πια φανερή σε όλους, ακριβώς επειδή πλέον υπάρχει ένα μέσο που προσφέρει αυτόν τον μηχανισμό αναζήτησης και συσχετισμού

γνώσεων: το Internet. Τα χρονικά και τα τοπικά όρια στη ροή της πληροφορίας έχουν καταργηθεί.

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας από λίγο παλιότερα και σήμερα, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και το διαδίκτυο έχουν πλήρως καταργήσει τους συμβατικούς περιορισμούς στην ανταλλαγή πληροφοριών και ιδεών. Τούτο παρεμβαίνει και τροποποιεί άμεσα τους ιστορικούς, εθνικούς και πολιτιστικούς φραγμούς που πολλές φορές κράτησαν λαούς και ανθρώπους παντελώς ξένους μεταξύ τους. Καταργεί όμως και τους προσωπικούς φραγμούς. Σε προσωπικό επίπεδο άνθρωποι που βρίσκονται χιλιάδες μίλια μακριά μπορούν ανά πάσα στιγμή να γίνονται πρωταγωνιστές της ζωής μας με ή χωρίς τη θέλησή μας.

Αν αναλογιστούμε λίγο πώς λειτουργούμε όταν ένα θέμα μάς κινεί το ενδιαφέρον, θα βρούμε ότι μόλις το συνειδητοποιήσουμε αρχίζουμε να θέλουμε να μάθουμε περισσότερα για αυτό, να ψάξουμε βιβλία και περιοδικά και να βρούμε και να συζητήσουμε με άλλους ανθρώπους που έχουν ασχοληθεί. Μπορεί να πάμε σε μια βιβλιοθήκη, να βρούμε μια ομάδα ανθρώπων, που έχουν κεντρικό ενδιαφέρον το θέμα, μπορεί ακόμη να αρχίσουμε να σχηματίζουμε τη δική μας βιβλιοθήκη και να κρατάμε τις δικές μας σημειώσεις. Όλα αυτά δεν μπορεί να μας τα προσφέρει η τηλεόραση. Αν τύχει να δούμε ένα ντοκυμαντέρ για ένα θέμα που μας ενδιαφέρει, θα πρέπει να κυνηγάμε με το ντουφέκι το επόμενο ντοκυμαντέρ, που μπορεί να παιχθεί και μία διετία ή πενταετία μετά, οπότε κατά πάσα πιθανότητα θα το χάσουμε.

Τι μπορεί να γίνει με έναν υπολογιστή που έχει πρόσβαση στο Internet;

Θαυμαστά πράγματα. Κατ' αρχάς, χρησιμοποιώντας ένα από τα προγράμματα που αποκαλούνται «μηχανές αναζήτησης» (search engines) μπορούμε να συγκεντρώσουμε στην οθόνη του υπολογιστή μας, μέσα σε λίγα λεπτά, όλες τις αναφορές που υπάρχουν στο θέμα σε όλους τους υπολογιστές του πλανήτη, σε όλες τις γλώσσες, με τον τίτλο τους και μια σύντομη περιγραφή του περιεχομένου τους (abstract). Στη συνέχεια μπορούμε να αρχίσουμε να κατεβάζουμε στον υπολογιστή μας όποιες από αυτές τις αναφορές μάς φαίνονται πιο ενδιαφέρουσες. Λίγα λεπτά αργότερα μπορούμε να τυπώσουμε στον εκτυπωτή τις πιο ενδιαφέρουσες αναφορές, που είδαμε στην οθόνη μας, ενώ βεβαίως μπορούμε να τις αποθηκεύσουμε στον υπολογιστή μας.

Και αυτό όχι μόνο για τα κείμενα, αλλά και για φωτογραφίες, σχήματα, μικρά βίντεο και ηχητικά αποσπάσματα. Από εκεί και πέρα, μπαίνοντας σε ένα δικτυακό βιβλιοπωλείο μπορούμε να ερευνήσουμε στα γρήγορα τι βιβλία υπάρχουν σε παγκόσμια κλίμακα για το θέμα μας (ας σημειωθεί ότι σήμερα οι δικτυακοί κατάλογοι είναι πολύ πιο πλήρεις στα αγγλικά από ότι σε άλλες γλώσσες, αλλά το περιεχόμενο στα γαλλικά, στα γερμανικά, στα ισπανικά και σε άλλες γλώσσες αυξάνεται ραγδαία). Αν θέλουμε μάλιστα μπορούμε να παραγγείλουμε κάποια βιβλία και να μας έλθουν ταχυδρομικά.

Οι νέες δυνάμεις όμως δεν σταματούν σ' αυτά, προχωρούν και στην άλλη πολύ σημαντική παράμετρο της γνώσης: την επικοινωνία με ανθρώπους που έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα. Μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου e-mail μπορείτε να στείλετε μηνύματα σε αρκετούς επίσημους φορείς ή άτομα, που δηλώνουν στο δίκτυο, ότι έχουν το ίδιο ενδιαφέρον. Ακόμη μπορεί κανείς να γραφτεί στις δικτυακές ομάδες συζήτησης (on line discussion groups), όπου μπορεί να «συζητεί» με άλλους πληκτρολογώντας κείμενο στον υπολογιστή του και διαβάζοντας τα σχόλια, που πληκτρολογούν οι άλλοι. Πέρα απ' αυτό μπορεί να γραφτεί σε ομάδες ενημέρωσης (newsgroups) και να ζητήσει να αποστέλλονται αυτόματα στον υπολογιστή του τα νέα για το χώρο που τον ενδιαφέρει. Βεβαίως σήμερα αυτά είναι εφικτά κυρίως στην αγγλική γλώσσα, σταδιακά όμως εξελίσσονται σε όλες τις γλώσσες.

Είναι φανερό λοιπόν, ότι κανένα κανάλι της τηλεόρασης δεν μπορεί να γίνει πραγματικό κανάλι της γνώσης. Σήμερα και στο μέλλον[219], το κανάλι της γνώσης

---

[219] Το ταξίδι στον χρόνο σήμερα είναι περισσότερο εφικτό παρά ποτέ. Δεν χρειάζεται καν να κάνουμε υπερατλαντικά ταξίδια στον Αμαζόνιο για να δούμε πώς ήταν ο κόσμος πριν από την κυριαρχία του δυτικού πολιτισμού. Τώρα το ταξίδι είναι παιχνίδι χάρη στη χρονομηχανή του Διαδικτύου, με τη βοήθεια του οποίου όχι μόνο μπορούμε να βρεθούμε οποτεδήποτε οπουδήποτε, αλλά μπορούμε ακόμη να κατασκευάσουμε τους δικούς μας κόσμους. Ο παππούς και η γιαγιά μπορούν να γράψουν με ήχο και εικόνα τα απομνημονεύματά τους και τα μαθήματα-παθήματα της ζωής τους για να τα βρουν τα εγγόνια και τα δισέγγονά τους (τα οποία μπορεί και να μην προλάβουν να τους γνωρίσουν).

Κυρίαρχος του χρόνου είναι εκείνος που μπορεί να τρέξει πιο γρήγορα από αυτόν και να μην αφήσει τον χρόνο να τον καταργήσει στο αδηφάγο πέρασμά του. Αν το ταξίδι στον χρόνο φαίνεται συναρπαστικό, υπάρχουν και πιο παραδοσιακές συνταγές, όπως είναι αυτή του ύπνου: όταν ξυπνάμε μετά από έναν νυχτερινό ύπνο ξυπνάμε στο μέλλον, σε έναν αλλαγμένο κόσμο, ενώ έχουμε κοιμηθεί στο παρελθόν. Όλοι είμαστε ταξιδιώτες στον χρόνο χωρίς μηχανή.

είναι το Internet[220], προσφέροντας τη ριζοσπαστική αλλαγή ενός ατόμου - δέκτη που, αντί παθητικός και μονόδρομος όπως στην τηλεόραση, είναι πλέον ενεργός και αμφίδρομος.

Εδώ θα παραθέσω τον εμπνευσμένο διάλογο μεταξύ δύο επιστημόνων[221] του Vinton Cerf και του Michel Serres, εκ των οποίων ο πρώτος βρίσκεται στην εμπορική πλευρά του Internet και ο δεύτερος το χρησιμοποιεί για να αποκτήσει γνώση.

Είναι το Internet ένα φαινόμενο ανάλογο με εκείνο της επινόησης του αλφαβήτου ή της τυπογραφίας, έτοιμο να φέρει την επανάσταση στην κοινωνία;

Μισέλ Σερ: «Η σωστή απάντηση σε αυτού του είδους τις ερωτήσεις έρχεται πάντοτε πολύ καιρό ύστερα από τις εν λόγω επαναστάσεις. Μπορούμε ωστόσο να πούμε με

---

[220] Οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους. Πληθυσμός της Γης: έξι δισεκατομμύρια και κάτι. Πληθυσμός με πρόσβαση στο Internet: 375 εκατομμύρια πλην κάτι. Κάθε κίνημα που εναντιώνεται σε ένα δικτατορικό καθεστώς προσπαθεί να διοχετεύσει το αντιστασιακό του μήνυμα σε όσο περισσότερους ανθρώπους γίνεται, για παράδειγμα εκπέμποντας από έναν πειρατικό σταθμό, όπως έκαναν το 1973 οι φοιτητές του Πολυτεχνείου στην εξέγερση κατά της χούντας. Ακόμη και στα δημοκρατικά πολιτεύματα όποιος ελέγχει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ασκεί και έναν βαθμό εξουσίας καθώς δεν έχει μόνο τη δυνατότητα να ρυθμίσει τη ροή της πληροφορίας αλλά και να τη σταθμίσει.

[221]Ο Vinton Cerf είναι γνωστός ως ο «Πατέρας του Internet» για τον πρωτοποριακό ρόλο του στα πρώτα χρόνια της διαμόρφωσης του Internet. Ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ, στέλεχος στην Υπηρεσία Σχεδίων Προηγμένων Ερευνών του αμερικανικού υπουργείου Άμυνας τη δεκαετία του '60, ένας εκ των επινοητών του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και πρόεδρος της Internet Society, ο Cerf αποτελεί κεντρική προσωπικότητα του κυβερνοχώρου. Σήμερα ασχολείται με τη μελέτη του τρόπου ανάπτυξης του Internet ως λειτουργικού συστήματος δικτύων για λογαριασμό της MCI Communications Corp.

Ο Michel Serres, πρώην αξιωματικός του Ναυτικού, είναι γάλλος φιλόσοφος και μαθηματικός, ο οποίος μοιράζει τον χρόνο του ανάμεσα στη Σορβόννη και στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ. Σε περισσότερα από 30 βιβλία έχει αναπτύξει μια επικουρική, ανθρωπιστική επιστημονική φιλοσοφία. Αντίθετα με άλλους διανοουμένους, ο Σερ δεν δείχνει δυσπιστία προς την τηλεόραση ή τις νέες τεχνολογίες των πληροφοριών. Την τελευταία δεκαετία δε έχει αναλάβει τον ρόλο του ένθερμου υποστηρικτή του εκσυγχρονισμού των μεθόδων διδασκαλίας.

Ο διάλογος δόθηκε στην εφ. Το Βήμα, στις 28/12/1997.

ασφάλεια, ότι ζούμε μια εποχή μεταβολής, που μπορεί να συγκριθεί με την παλαιά εφεύρεση νέων βοηθημάτων, όπως η γραφή και η τυπογραφία.

Το Internet έχει τη δύναμη να αναστρέψει την κατεύθυνση της ροής των πληροφοριών, η οποία παλαιά άρχιζε από το κέντρο και κινείτο προς μια σιωπηλή περιφέρεια. Σήμερα η ζήτηση είναι εξίσου μεγάλη ή και μεγαλύτερη από την προσφορά. Άλλα μέσα, παλαιά ή πρόσφατα, όπως το βιβλίο, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση, το τηλέφωνο και το φαξ, δεν αναστρέφουν τη ροή σε αυτόν τον βαθμό».

Βίντον Σερφ: «Δεν θα έβαζα το Internet στο ίδιο επίπεδο με την επινόηση του αλφαβήτου, αποτελεί όμως ένα πολύ σημαντικό στάδιο από την άποψη της ικανότητάς του να προσαρμόζεται και να αλλάζει, αντίθετα με τα περισσότερα άλλα μέσα που φαίνονται να λειτουργούν μέσα σε πολύ στενότερα πλαίσια (τηλεόραση, ραδιόφωνο, τηλέφωνο, χαρτί).

Το Internet είναι μια νέα μορφή επικοινωνίας, που συνδυάζει πολλά από τα χαρακτηριστικά προηγούμενων μέσων. Ο κεντρικός ρόλος του λογισμικού στο σχεδιασμό του Internet προσφέρει τεράστιες ευκαιρίες για δημιουργική εξέλιξη των υπηρεσιών, επειδή το λογισμικό είναι τόσο εύπλαστο και τόσο πολλοί άνθρωποι μπορούν να δοκιμάζουν πράγματα παράλληλα.

Αυτές και μόνο οι ικανότητες το καθιστούν ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο προϋποθέτοντας φυσικά, ότι θα επιζήσει της έντονης περιόδου της επέκτασης σε μέγεθος, λειτουργικότητα και χωρητικότητα».

Βίντον Σερφ, υπήρξατε ένας από τους ανθρώπους που ανέπτυξαν το Internet. Νομίζετε ότι το Internet εξακολουθεί να διατηρεί ορισμένα από τα ουτοπιστικά ιδανικά του των πρώτων ημερών;

Β.Σ.: «Υπάρχει ακόμη ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων, που προσφέρει περιεχόμενο μόνο και μόνο για την απλή ευχαρίστηση που του δίνει η ιδέα, ότι οι πληροφορίες αυτές μπορεί να φανούν χρήσιμες σε άλλους και οι περισσότεροι από αυτούς εξακολουθούν να είναι παρόντες στο δίκτυο και να ασχολούνται με τη διαρκή εξέλιξη του Internet. Κοντά σε αυτούς υπάρχουν άλλοι που το κίνητρό τους είναι επιχειρηματικό και άλλοι που κίνητρό τους είναι η επιθυμία να κάνουν κακό (απάτη κλπ.).

Οι τεχνικές πλευρές έχουν εξελιχθεί περισσότερο ή λιγότερο προς κατευθύνσεις που οι περισσότεροι από εμάς ελπίζαμε ότι θα κινηθούν, παρ' ότι η ταχύτητα της εξέλιξης του World Wide Web αποτέλεσε έκπληξη. Στο κοινωνικό του νόημα όμως, είχαμε μια σωστή αίσθηση της σημαντικής αξίας του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για τη διατήρηση επαφής των ανθρώπων μεταξύ τους. Το WWW αντιπροσωπευόταν κατ' αρχήν μόνο από τη δουλειά του Νταγκ Ενγκελμπαρτ της SRI International στο σύστημα ON-Line (NLS). Αυτό ήταν ένα συγκεντρωτικό σύστημα τροφοδοτημένο με έγγραφα, που συνδέονταν μεταξύ τους μέσα από υπερκείμενο και χρησιμοποιείτο ευρέως από την ομάδα που ασχολείτο με την ανάπτυξη του Internet».

Μ.Σ.: «Πολύ συχνά ένα σχέδιο ξεκινάει σαν ουτοπία και στη συνέχεια, καθώς αναπτύσσεται, αναφύονται τα συνηθισμένα προβλήματα, όπως η συμφόρηση ή η απάτη. Το τηλέφωνο, στα πρώτα του στάδια, ανακινούσε τα ίδια θέματα. Χωρίς αμφιβολία θα πρέπει να περιμένουμε το τρίτο στάδιο, όπου τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα θα έχουν φιλτραριστεί καλύτερα και θα έχουν αναμειχθεί περισσότερο μεταξύ τους. Ανήκω σε αυτούς που εξακολουθούν να διατηρούν μια ειλικρινή ελπίδα, ότι αυτές οι νέες τεχνολογίες μπορούν να αλλάξουν την κοινωνία».

Πολλοί βλέπουν το Internet σαν ένα εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό εργαλείο. Μεταμορφώνει το Internet τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν;

Μ.Σ.: «Στη διδασκαλία οι νέες αυτές τεχνολογίες έχουν ως τώρα βελτιώσει μόνο την ταχύτητα της πρόσβασης στις πληροφορίες, την άμεση σχέση ανάμεσα στους μαθητές και, σε ένα βαθμό, το μοίρασμα της γνώσης και της γλώσσας. Δεν έχουν ως τώρα επιφέρει πραγματική μεταβολή στα συστήματα της μάθησης. Το Πανεπιστήμιο Στάνφορντ και η Σορβόννη δεν έχουν αλλάξει ακόμη και χωρίς αμφιβολία δεν θα αλλάξουν τόσο γρήγορα. Παράλληλα όλοι βλέπουμε μια ανάμειξη του παλιού και του καινούργιου ακριβώς όπως γινόταν με τα ιστιοφόρα και τα ατμόπλοια στην αρχή της βιομηχανικής επανάστασης.

Πρέπει να λάβουμε υπόψη την ακινησία των παλαιών συστημάτων και τις συλλογικές συνήθειες, ειδικά εκείνες που έχουν μακρά ιστορία. Η διδασκαλία σε όλον τον κόσμο έχει αναμφίβολα τη μακρότερη ιστορία, η παιδαγωγική ξεκίνησε με τους Έλληνες, δηλαδή με την επινόηση της γραφής, εδώ και περισσότερα από 2.500 χρόνια! Πιστεύω, ότι σε αυτό το σημείο, οι φτωχές χώρες του πλανήτη θα κινηθούν ταχύτερα από τις πλούσιες, εξαιτίας των μέσων που συνεπιφέρει ο πλούτος».

Β.Σ.: «Πρόσφερε νέους τρόπους για την παράδοση μαθημάτων (τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, γέφυρες με κοινή πρόσβαση σε σελίδες του δικτύου ή κοινοί λευκοί χώροι). Έχει εξελιχθεί σε πολύτιμο εργαλείο, που χρησιμοποιείται από πολλούς μαθητές για την αναζήτηση υλικού για διάφορες εργασίες.

Θα υπάρξει μεγαλύτερη αυτονομία στην αναζήτηση περιεχομένου με μη παραδοσιακούς τρόπους. Οι «διαλέξεις» μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου θα είναι δυνατές, όπως και το ακουστικό υλικό ή το υλικό σε βίντεο κατά παραγγελία το audio multicasting αρχίζει ήδη να είναι πολύ αποτελεσματικό και το βίντεο δεν είναι πολύ πίσω. Οι ικανότητες αυτές δεν μειώνουν την αξία των συμβατικών μεθόδων διδασκαλίας, κατά την άποψή μου, αλλά τις επεκτείνουν, ώστε να προσφέρουν νέες εναλλακτικές και επιπρόσθετες δυνατότητες στις ήδη υπάρχουσες τεχνικές».

Μισέλ Σερ, κατά την άποψή σας, το Internet σημαίνει ένα δεύτερο στάδιο στον εκδημοκρατισμό της μάθησης. Τι εννοείτε με αυτό;

Μ.Σ.: «Δεν έχουμε ακόμη πραγματικά εκδημοκρατίσει τη μάθηση, επειδή η διανομή της έχει να κάνει με έναν κάποιο αριθμό αποστάσεων: χωρικές ή γεωγραφικές, οικονομικές, κοινωνικές, γλωσσικές, ψυχολογικές. Πολλοί άνθρωποι βρίσκονται ακόμη πολύ μακριά από τις πηγές της μάθησης και δεν έχουν τα μέσα να ξεπεράσουν αυτές τις αποστάσεις. Φυσικά οι νέες αυτές τεχνολογίες δεν θα διορθώσουν τα πάντα.

Για πρώτη φορά όμως στην Ιστορία η γνώση έρχεται στους ανθρώπους αντί οι άνθρωποι να πρέπει να πάνε στη γνώση. Η κατεύθυνση των μηνυμάτων κοντεύει να γίνει εντελώς η αντίστροφη: θα πηγαίνουν όλο και περισσότερο από τους διδασκόμενους προς το δάσκαλο. Η αντιστροφή αυτή εκμηδενίζει πολλές αποστάσεις ανάμεσα σε εκείνους που δεν γνωρίζουν και στις πηγές της γνώσης. Κανένας θεσμός στον κόσμο δεν έχει πραγματικά λάβει υπόψη αυτό το φαινόμενο. Γι' αυτό υπάρχει ελπίδα για ένα δεύτερο στάδιο προς τον εκδημοκρατισμό».

Ποιος θα είναι ο ρόλος των παραδοσιακών δασκάλων;

Β.Σ.: «Θα εξακολουθήσουν να δημιουργούν περιεχόμενο μαθημάτων, να εκτελούν τα διδακτικά καθήκοντα χρησιμοποιώντας διαφορετικές μεθόδους και να είναι οι καθοδηγητές και παιδαγωγοί για τους μαθητές, που χρειάζονται βοήθεια. Θα πρέπει να πειραματιστούμε για να βρούμε ποιες είναι οι πιο αποτελεσματικές χρήσεις».

Μ.Σ.: «Πολύ συχνά αντιπαραθέτουμε τη "φυσική παρουσία" την πιο παραδοσιακή μορφή μάθησης στην "εικονική παρουσία" με το επιχείρημα, ότι τίποτε δεν έχει τόσο μεγάλη αξία όσο η φυσική παρουσία ενός δασκάλου μπροστά σε ένα μαθητή. Είναι αλήθεια, ότι γινόμαστε άριστοι, όταν έχουμε την τύχη να βρεθούμε κοντά σε έναν εξαιρετικό δάσκαλο. Ξεχνάμε όμως, ότι γινόμαστε φρικτοί, όταν έχουμε την ατυχία να διδαχθούμε από έναν κακό δάσκαλο.

Όλα τα συστήματά μας έχουν τα προτερήματά τους. Το πλεονέκτημα αυτού του νέου συστήματος είναι η τιμή του: πολύ χαμηλή. Θα πρέπει να προσπαθήσουμε να προσαρμόσουμε τα διάφορα μηνύματα και κανάλια. Σιγά σιγά μαθαίνουμε, ότι ένα κανάλι είναι καλύτερο για ένα μάθημα από κάποιο άλλο: η χημεία απαιτεί πίνακες, η γεωγραφία απαιτεί χάρτες κλπ. Κάποιο είναι καλύτερο για τις εικόνες, κάποιο άλλο για τη γλώσσα κλπ. Αφού γίνει αυτή η δουλειά, θα ψάξουμε να βρούμε έναν τρόπο να συνδυάσουμε τα στοιχεία».

Κάθε μεγάλη επανάσταση στην επικοινωνία (γραφή, τυπογραφία κλπ.) άλλαξε την αντίληψη γύρω από την επιστήμη (ή τη γνώση εν γένει). Θα γίνει το ίδιο με το Internet;

Β.Σ.: «Έχει ήδη αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο διεξάγουμε έρευνα και μεταβιβάζουμε τα αποτελέσματα. Τα περισσότερα αποτελέσματα μεταφέρονται μέσα από το Internet προτού καν φθάσουν στους συμβατικούς τρόπους δημοσίευσης. Χρησιμοποιήσαμε ήδη κοινές βάσεις δεδομένων επιστημονικής γνώσης για να επιταχύνουμε την ικανότητά μας να εκμεταλλευόμαστε τη συσσωρευμένη επιστημονική γνώση (π.χ. φυσική του πλάσματος, αστρονομία, γενετική κλπ.)».

Μ.Σ.: «Πολλές επιστήμες αλλάζουν αμέσως μόλις αποκτήσουν μεγαλύτερη μνήμη και ταχύτερους τρόπους μετάδοσης: η αστροφυσική, η γεωφυσική, η χημεία, η βιοχημεία... Η ίδια η επιστήμη αλλάζει σήμερα: περισσότερη εξατομίκευση, περισσότερες ιδιομορφίες... περισσότερη συγκεκριμενοποίηση... αλλά και περισσότερη "εικονικότητα". Θα διευρυνθεί ως προς τον εικονικό πειραματισμό και θα στραφεί πιο κοντά στις πραγματικές περιπτώσεις.

Το τίμημα που θα πληρωθεί για αυτή την αυξανόμενη πρόσβαση στην ατομική πληροφορία είναι η τεράστια μάζα δεδομένων και η δυσκολία, που θα αυξάνεται ανάλογα, του πώς θα προσανατολίζεται κανείς μέσα σε αυτόν τον κυκεώνα. Αυτό ανησυχεί πολλούς επιστήμονες σήμερα. Προσπαθώ να παρηγορήσω

τους συναδέλφους μου δείχνοντάς τους κείμενα του 17ου αιώνα που συζητούν ανάλογους φόβους και αγωνίες εν όψει της ανάπτυξης των βιβλιοθηκών!».

Είναι αυτός ο απεριόριστος τύπος γνώσης που προσφέρει το Internet, κάτι απολύτως θετικό ή μπορεί να μας οδηγήσει σε ένα επιφανειακό είδος μάθησης ή σε έναν πλαστό εκδημοκρατισμό;

Μ.Σ.: «Ήδη από τις πρώτες ημέρες του τηλεφώνου οι γραμμές χρησιμοποιούνταν για κακούς σκοπούς! Από την αρχή της γραφής υπήρξαν τόσα ψεύδη, άχρηστα ή ενοχλητικά πράγματα όσα και αληθινά. Όλα τα κανάλια είναι ταυτοχρόνως τα καλύτερα και τα χειρότερα, αυτό λεγόταν πάντοτε για τον προφορικό λόγο, αφού αυτός εχρησιμοποιείτο ταυτοχρόνως για τους σκοπούς της αγάπης και του μίσους! Για μία ακόμη φορά, από αυτή την άποψη, όλα τα κανάλια έχουν αξία. Τα καινούργια είναι και θα είναι ό,τι θα τα κάνουμε εμείς, τόσο για τη μάθηση όσο και για την πολιτική».

Β.Σ.: «Υποθέτω ότι μπορείτε να βρείτε πολλές άχρηστες "πληροφορίες" στο Internet και δεν είστε υποχρεωμένος να τις καταναλώσετε (είναι αλήθεια ότι τα άχρηστα πράγματα μπερδεύονται μέσα στις απαντήσεις σε αναζητήσεις στο web, άρα με αυτή την έννοια αποτελεί μια παρεμβολή). Εξακολουθώ να βρίσκω πάρα πολλές πληροφορίες στο Internet και εκπλήσσομαι διαρκώς από αυτά που βρίσκω. Υπάρχει ένας εκπληκτικός όγκος γνώσης που αποτελεί συλλογικό κτήμα του ανθρώπινου είδους».

Διαβάζετε ποτέ μυθιστορήματα, θεατρικά έργα ή άλλα λογοτεχνικά κείμενα στον κομπιούτερ σας; Ο Βίντον Σερφ προτιμά να έχει ένα κείμενο on-line παρά να διαβάζει ένα βιβλίο. Σε μια πρόσφατη συνέντευξη δήλωσε: «Με το ThinkPad στα πόδια σου, δεν είναι καθόλου άσχημα! Μου αρέσει να παρατηρώ τις μπαταρίες να ζεσταίνονται σε αυτά τα πράγματα, το χειμώνα νομίζεις ότι έχεις κουλουριασμένο στα πόδια σου ένα γατάκι!». Εσείς τι λέτε γι' αυτό;

Μ.Σ.: «Για μένα υπάρχει ακόμη μια μικρή διαφορά ανάμεσα στη γραφή και στην ανάγνωση. Τα τελευταία δέκα χρόνια έγραφα μόνο στον υπολογιστή. Και συχνά διαβάζω στην οθόνη, φυσικά. Εξακολουθώ όμως να απολαμβάνω πάρα πολύ να διαβάζω βιβλία, επειδή μπορώ να τα πάρω μαζί μου στην παραλία ή στο σάκο μου

όταν κάνω ορειβασία και μπορώ να υπογραμμίσω λέξεις και φράσεις στο χαρτί αν θέλω. Και να διαβάσω στο κρεβάτι, υπάρχει τίποτε πιο ωραίο;

Γενικώς, όπως δείχνει η ως τώρα πορεία των πραγμάτων, δεν έχουμε δει κάποιο νέο βοήθημα να καταργεί ένα παλαιό: ακόμη μιλάμε και γράφουμε και τώρα που έχουμε εκτυπωτές στα σπίτια μας τυπώνουμε περισσότερο από ποτέ».

Στο μέλλον θα είναι πολλοί οι άνθρωποι που θα διαβάζουν απευθείας από την οθόνη;

Μ.Σ.: «Αυτό θα εξαρτηθεί, κατά ένα μέρος, από την εξέλιξη των τεχνικών. Είναι αλήθεια, ότι έχουμε προσαρμοστεί τόσο καλά στον υπολογιστή, όσο είχαμε προσαρμοστεί στο βιβλίο και η σύνδεσή μας με αυτόν είναι εξίσου προσωπική και "στενή".

Ωστόσο το ερώτημα δεν μου φαίνεται σωστό: δεν υπήρχαν θεατρικά έργα ή μυθιστορήματα πριν από τη γραφή και την τυπογραφία. Αυτό σημαίνει ότι αυτά τα είδη επινοήθηκαν από και μέσα από αυτά τα νέα κανάλια: σε κάθε βοήθημα αντιστοιχούν διαφορετικοί τύποι έργου. Θα θέτατε στον εαυτό σας τα εξής ερωτήματα: Τι χρώμα θα είναι τα ιστία στα ατμόπλοια; Πού είναι το καρμπυρατέρ στον κομπιούτερ; Χωρίς αμφιβολία θα δούμε τη δημιουργία ενός νέου λογοτεχνικού είδους, το οποίο θα είναι προσαρμοσμένο σε αυτά τα νέα κανάλια».

Β.Σ.: «Όταν οι φορητοί υπολογιστές γίνουν σχεδόν εξίσου βολικοί σε μέγεθος και βάρος με τα βιβλία και θα μπορούν να αλλάζουν γραμματοσειρές, να έχουν πρόσβαση στο Internet για πληροφορίες, να περιέχουν πολλά, πολλά βιβλία στο μέγεθος ενός φορητού υπολογιστή με αρκετή ικανότητα αποθήκευσης...».

Πιστεύετε ότι υπάρχει μια αμερικανική και μια ευρωπαϊκή άποψη για το Internet;

Μ.Σ.: «Όταν υπάρχουν διαφορές απόψεων σε αυτό το θέμα δεν είναι διαφορές ανάμεσα σε Ευρωπαίους και Αμερικανούς μία διάκριση η οποία είναι ρατσιστική, εθνικιστική ή δημιούργημα των διαφημιστών. Μάλλον πρέπει να μιλάμε για διαφορετικούς τύπους διανοητών και χρηστών, όπως οι επιστήμονες, ο κόσμος των επιχειρήσεων, το κοινό, και ανάμεσα σε αυτούς, οι προσηλωμένοι στην παράδοση, οι αντιδραστικοί, οι συντηρητικοί, οι προφήτες, οι σκεπτικιστές και οι ζηλωτές».

Β.Σ.: «Η ευρωπαϊκή άποψη θα είναι η ίδια με την αμερικανική, όταν το Internet θα έχει εισχωρήσει στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ. Η μόνη περιοχή που ίσως να διαφέρει θα είναι η αντιμετώπιση των πνευματικών δικαιωμάτων και των προσωπικών πληροφοριών, όπου η ευρωπαϊκή άποψη θα δίνει ίσως μεγαλύτερο βάρος στην παρέμβαση της κυβέρνησης και των διωκτικών αρχών από ό,τι η αμερικανική».

Οι Ευρωπαίοι επιμένουν στο ρόλο, που θα πρέπει να έχουν στο Internet οι κυβερνήσεις και οι κρατικοί φορείς όσον αφορά την εκπαίδευση, την πολιτιστική κληρονομιά κλπ. Πολλοί θεωρούν ότι το Internet δεν θα πρέπει να γίνει αποκλειστικά μια τεράστια εμπορική επιχείρηση χωρίς κανονιστικές διατάξεις (όπως πρότεινε πρόσφατα ο Μπιλ Κλίντον). Ποια είναι η άποψή σας γι' αυτό;

Μ.Σ.: «Εδώ και πάλι οι βλαβερές συνέπειες μπορεί να είναι αποτέλεσμα τόσο των κανονιστικών διατάξεων, όσο και της απουσίας των κανονιστικών διατάξεων. Τι θα συμβεί αν οι ρόλοι καθορίζονται από εκείνους που είναι ισχυρότεροι, όπως συμβαίνει συχνά; Για παράδειγμα, γιατί το εθνικό σχολικό σύστημα της Γαλλίας, το οποίο είναι ο πιο συγκεντρωτικός θεσμός στον κόσμο, αγοράζει με μεγάλα έξοδα, και χρησιμοποιεί αμερικανικά προγράμματα, αντί για προγράμματα που φτιάχνονται στους ίδιους τους τομείς του (το INRTA για παράδειγμα), τα οποία είναι δωρεάν και καλύτερης ποιότητας; Εδώ αθροίζονται δύο βλαβερές συνέπειες! Θα προτιμούσα να θέσω αυτό το ερώτημα στους φίλους μας τους δημοσιογράφους των έντυπων μέσων: δεδομένου ότι μερικές φορές οι πληροφορίες τίθενται εκτός ελέγχου, δεδομένου του ότι τα μέσα έχουν αποκτήσει κάποια δύναμη, είστε υπέρ ή κατά της υιοθέτησης κανονισμών μέσα από νόμους ή είστε υπέρ της ελευθερίας του Τύπου; Το ερώτημα αυτό, το δικό σας όσο και το δικό μου, είναι το βασικό ζήτημα κάθε δεοντολογίας. Επιπλέον, υπάρχει τέλος το παγκόσμιο πλήθος των θεσμών, δικαιωμάτων και πολιτισμών. Εν τη απουσία συνόρων, ποια αρχή θα υπαγορεύσει τον κανόνα;».

Β.Σ.: «Ο Μπιλ δεν λέει ότι δεν θα πρέπει να υπάρχουν κανονισμοί, αλλά μάλλον ότι θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στην εισαγωγή κανονιστικών διατάξεων να τις χρησιμοποιούμε σποραδικά και μόνο όταν οι δυνάμεις της αγοράς δεν επαρκούν για να αστυνομεύσουν τις τιμές και τις πρακτικές. Η φορολόγηση είναι μια άλλη περιοχή που θα πρέπει να προσεγγίσουμε με ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΗ προσοχή, καθώς θα μπορούσε να βουλιάξει το Internet μετατρέποντάς το σε έναν Παροχέα Υπηρεσιών

μέσω Internet, που ξαφνικά θα βάζει φόρους στις συναλλαγές μέσω Internet εκ μέρους δεκάδων χιλιάδων φορολογικών αρχών σε όλον τον κόσμο».

Πού μας οδηγεί το Internet; προς ποια μορφή κοινωνίας;

Μ.Σ.: «Για πρώτη φορά στην Ιστορία έχουμε μια διεύθυνση που δεν μας καθηλώνει σε ένα μέρος. Οι παλαιότερες κοινωνίες αποτελούνταν από άτομα που είχαν ως σημείο αναφοράς τον τόπο. Ο κοινωνικός συνδετικός κρίκος βασιζόταν επομένως στις αποστάσεις.

Γινόμαστε μια κοινωνία που μπορεί να αλλάξει τον κοινωνικό συνδετικό κρίκο της και να απελευθερωθεί από τους περιορισμούς που την βαρύνουν, επειδή το Internet είναι ένας ελεύθερος χώρος συμμετοχής, ο οποίος μπορεί να μας εκπαιδεύσει σχετικά με τις έννοιες του να είμαστε πολίτες και της υπευθυνότητας».

Β.Σ.: «Το Internet θα μας κάνει μια κοινωνία, η οποία θα είναι περισσότερο "συνδεδεμένη" μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και του World Wide Web. Θα δημιουργήσουμε πολλά παγκόσμια χωριά κοινοτήτων συμφερόντων, όχι το ένα και μοναδικό παγκόσμιο χωριό του Μακ Λούαν, αλλά μια συνομοσπονδία χωριών και πολλοί από εμάς θα είμαστε πολίτες περισσοτέρων από ένα χωριών, ανάλογα με τα συμφέροντά μας».

Ποιες είναι οι συνθήκες που θα κάνουν το Internet του μέλλοντος μια επιτυχία ή μια αποτυχία;

Μ.Σ.: «Κατά τον ίδιο τρόπο, είναι το βιβλίο μια επιτυχία ή μια αποτυχία; Αν αντιπαραθέσετε το *"Ο Αγών μου"* του Χίτλερ με τις *"Καλές πράξεις"* του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης θα έχετε την απάντηση».

Β.Σ.: «Θα πετύχει, αν οι επιχειρήσεις βρουν τα σωστά οικονομικά μοντέλα για να ενθαρρύνουν τη διασύνδεση όλων των μερών του Internet και θα αποτύχει, αν οι κανονισμοί γίνουν τόσο επαχθείς, που κανείς να μην μπορεί μέσα σε λογικά πλαίσια να παρέχει υπηρεσίες».

Έξυπνοι και προοδευτικοί οι χρήστες του Ίντερνετ.

Η κοινωνιολογική έρευνα που πραγματοποίησαν επιστήμονες στα Πανεπιστήμια[222] του Μέριλαντ και του Πρίνστον δείχνει ενδιαφέροντα στοιχεία για την προσωπικότητα και τη νοοτροπία των ατόμων που χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο

Οι χρήστες του Ίντερνετ είναι περισσότερο ανοικτοί στο καινούργιο, ανεκτικοί στο διαφορετικό, αισιόδοξοι, μορφωμένοι και προοδευτικοί στον τρόπο σκέψης και ζωής σε σχέση με το υπόλοιπο μέρος του πληθυσμού. Πρόκειται για τα συμπεράσματα μιας νέας έρευνας, της πιο περιεκτικής που έχει γίνει μέχρι σήμερα, πάνω στη νοοτροπία και την προσωπικότητα των ατόμων που χρησιμοποιούν το Ίντερνετ, από επιστήμονες στα Πανεπιστήμια του Μέριλαντ και του Πρίνστον.

Έτσι, οι δικτυωμένοι χρήστες υποστηρίζουν μη παραδοσιακούς ρόλους για τις γυναίκες, είναι υπέρμαχοι των ατομικών δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες και εμφανίζονται θετικά προσκείμενοι προς τους ομοφυλόφιλους. Στο θέμα της ανατροφής των παιδιών, υποστηρίζουν τακτικές και μεθόδους, που ενθαρρύνουν την ανεξαρτησία παρά την υπακοή. Αντίθετα, δεν παρουσιάζουν, στατιστικά, σημαντικές διαφορές από τους μη χρήστες σε θέματα σχετικά με ενδοφυλετικούς γάμους, εφηβικό σεξ και περισσότερο φιλελεύθερη νομοθεσία για τα διαζύγια.

Οι χρήστες του Δικτύου είναι περισσότερο ανεκτικοί στην πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας και υποστηρίζουν τα ίσα δικαιώματα και τις ίσες ευκαιρίες για όλες τις φυλές. Την ίδια στιγμή, είναι αντίθετοι στη λογοκρισία και πιστεύουν πως όλων των ειδών τα κείμενα θα πρέπει να είναι διαθέσιμα σε δημόσιες βιβλιοθήκες, ακόμα κι αν υποστηρίζουν θέσεις υπέρ του ρατσισμού, του μιλιταρισμού, του κομμουνισμού ή εναντίον της θρησκείας. Πιστεύουν επίσης πως τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν να έχουν αυτόνομη σκέψη και όχι απλά να είναι υπάκουα στους μεγαλύτερους. Δεν συμφωνούν με την άποψη πολλών συντηρητικών Αμερικανών, ότι οι μαύροι βρίσκονται χαμηλότερα στην κοινωνική βαθμίδα λόγω γενετικών παραγόντων ή έλλειψης κινήτρων.

Δείχνουν μεγαλύτερη ανεκτικότητα στις προγαμιαίες ή ομοφυλοφιλικές σχέσεις, όχι όμως στο εξωσυζυγικό ή εφηβικό σεξ. Υποστηρίζουν την εισαγωγή του

---

[222] Οι έρευνές τους βρίσκονται στη διάθεση του κοινού και των επιστημόνων στη διεύθυνση http: //www.webuse.umd.edu.

μαθήματος της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία. Σε γενικές γραμμές, δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις επιστήμες, στη δικαιοσύνη και στις επιχειρήσεις, αλλά και στους συμπολίτες τους.

Αισιόδοξοι.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό τους είναι η αισιοδοξία, την οποία διαθέτουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους μη χρήστες. Είναι περισσότερο αισιόδοξοι για τη ζωή και περιγράφουν τον εαυτό τους ως πιο ευτυχή και υγιή και τις ζωές τους περισσότερο ενδιαφέρουσες. Τέλος, οι ερευνητές διαπίστωσαν, ότι οι χρήστες έδειξαν υψηλό βαθμό κατανόησης των ερωτήσεων της έρευνας.

"Οι χρήστες του Ίντερνετ θυμίζουν τους φίλους της τέχνης, που συχνάζουν στα μουσεία", εξηγεί ο Πολ Ντι Μάτζιο, ένας από τους επιστήμονες του Πρίνστον που ανέπτυξαν το ερωτηματολόγιο. "Διαφέρουν με τον ίδιο τρόπο από τον υπόλοιπο πληθυσμό σε ό,τι αφορά την εκπαίδευσή τους και τη διανοητική τους κατάσταση". Οι ερευνητές επισημαίνουν ακόμα πως τα αποτελέσματα της έρευνας τους οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι οι έρευνες που γίνονται on-line δεν πρέπει να θεωρούνται στατιστικά ακριβείς και ενδεικτικές των προθέσεων του γενικότερου πληθυσμού.

Οι ερευνητές συγκέντρωσαν τα στοιχεία τους στο πλαίσιο της μεγάλης παναμερικανικής έρευνας του 2000 γύρω από τις κοινωνικές τάσεις στην κοινή γνώμη και τη συμπεριφορά. Συμμετείχαν περισσότεροι από 2.300 χρήστες του Ίντερνετ με τη μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων.

Η ομάδα του Πανεπιστημίου του Μέριλαντ Τμήμα Κοινωνιολογίας ειδικεύεται στην επιστημονική έρευνα των επιπτώσεων του Ίντερνετ στην κοινωνία και φιλοδοξεί να δημιουργήσει έναν νέο επιστημονικό τομέα, που θα ασχολείται με τις κοινωνικές επιπτώσεις της τεχνολογίας της πληροφορίας. Μελετά τους τρόπους με τους οποίους το Ίντερνετ επιδρά στην ανθρώπινη συμπεριφορά και πώς αυτές οι συμπεριφορές καθορίζουν τις δραστηριότητες, τη γνώση, τις αντιλήψεις και την κουλτούρα των ανθρώπων.

Συνεργάζεται γι' αυτό με τα Πανεπιστήμια του Μπέρκλεϊ στην Καλιφόρνια, του Στάνφορντ, του Πρίνστον και της Πενσυλβάνια. Αρωγός στην προσπάθεια αυτή,

το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών των ΗΠΑ, που τους χρηματοδότησε το έτος 2000 με 2,7 εκατομμύρια δολάρια[223].

Οι υπουργοί Τύπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έλαβαν μέρος στη Διάσκεψη για την πολιτική στα ΜΜΕ, στην Κρακοβίας. Τα θέματα που συζητήθηκαν στην 6η Ευρωπαϊκή Διυπουργική Διάσκεψη για την πολιτική στα ΜΜΕ, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 15 και 16 Ιουνίου 2000 στην Κρακοβία, αφορούσαν το νέο τοπίο που δημιουργείται στα ΜΜΕ με την ανάπτυξη του Internet και της ψηφιακής τεχνολογίας. Στη Διάσκεψη, την έναρξη της οποίας κήρυξε ο πρωθυπουργός της Πολωνίας κ. Τζ. Μπούσεκ, συμμετείχαν 41 υπουργοί Τύπου (ή οι εκπρόσωποί τους), μη κυβερνητικοί οργανισμοί, εκδότες, ιδιοκτήτες τηλεοπτικών σταθμών και δημοσιογράφοι.

Σύντομα οι συμμετέχοντες αντιλήφθηκαν ότι τα θέματα με τα οποία θα έπρεπε να καταπιαστούν ήταν αρκετά περίπλοκα και δεν λύνονταν με συζήτηση μιας ημέρας. Έτσι οι περισσότεροι αρκέστηκαν σε γενικόλογες τοποθετήσεις, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση ορισμένων υπουργών οι οποίοι θα ήθελαν να καταλήξει η Διάσκεψη σε δεσμεύσεις και όχι σε έκφραση ευχών.

Ασαφείς διατυπώσεις.

Ακόμη και η Πολιτική Διακήρυξη, η οποία ψηφίστηκε την τελευταία ημέρα και μάλιστα ύστερα από μια συνεδρίαση κεκλεισμένων των θυρών *«για να αισθάνονται πιο άνετα τα νέα μέλη και να εκθέσουν την κατάσταση που επικρατεί στα ΜΜΕ της χώρας τους χωρίς περιστροφές»* όπως διευκρίνισαν αργότερα οι διοργανωτές είχε τόσο γενική και αφηρημένη διατύπωση, ώστε προκάλεσε δυσμενή σχόλια και κριτική από τους δημοσιογράφους. Επιπλέον το περιεχόμενο της Πολιτικής Διακήρυξης παρά τη διήμερη συζήτηση άλλαξε μόνο σε επουσιώδη σημεία, συγκρινόμενο με το σχέδιο που είχε καταρτισθεί πριν από τη Διάσκεψη.

Ο γενικός γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης κ. Βάλτερ Σβίμερ επεσήμανε, ότι το Συμβούλιο συνέβαλε στη δημιουργία μιας περιοχής ελευθερίας της

---

[223] Οι έρευνές τους βρίσκονται στη διάθεση του κοινού και των επιστημόνων στη διεύθυνση http: //www.webuse.umd.edu.

έκφρασης και του Τύπου βάζοντας περιορισμούς στις εθνικές νομοθεσίες. Εξέφρασε την ανησυχία του για τον συνεχιζόμενο έλεγχο και τους περιορισμούς στην ελευθερία της έκφρασης σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης, αλλά τόνισε ότι η ελευθερία του Τύπου πρέπει να συμβαδίζει με καθήκοντα και ευθύνες, όπως η προστασία της ιδιωτικής ζωής, ενώ θα πρέπει να τεθούν περιορισμοί και στην προσπάθεια της δημιουργίας μονοπωλίων στα ΜΜΕ από επιχειρηματίες.

4.5. Η ισχύς των ΜΜΕ

Στις μέρες μας είναι εδραία η αντίληψη περί της παντοδυναμίας[224] των ΜΜΕ και χρησιμοποιείται ευρέως ως επιχείρημα τόσο για την ερμηνεία μιας σειράς κοινωνικών φαινομένων, όσο και για την υποστήριξη απόψεων που σχετίζονται με τη δομική ισορροπία και λειτουργία του κοινωνικού όντος. Η ύπαρξη τους θεμελιώνεται στην ανάγκη της «επικοινωνίας» και ο όρος περιορίζεται συνήθως στα ηλεκτρονικά μέσα.

Τα ΜΜΕ δίνουν την εντύπωση ενός παντοδύναμου[225] και οικείου όντος και την ίδια στιγμή απροσδιόριστου και χωρίς επαρκή θεμελίωση, ενώ αποτελούν το κέντρο ενός πολύπλοκου συστήματος εξ ορισμού συμβολικών σχέσεων, στο ένα άκρο του οποίου ορθώνεται η αναπαράσταση της «πραγματικότητας» (φυσικής και κοινωνικής) και στο άλλο οι άνθρωποι-αποδέκτες αυτής της αναπαράστασης. Τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης εποπτεύουν τη ζωή και αποτελούν ένα τμήμα της που επιδρά μετασχηματιστικά πάνω της, όπως καθετί που υπάρχει και κινείται στη σύγχρονη κοινωνία.

---

[224] «Κάποιοι ισχυρίζονται ότι τα αστικά ΜΜΕ είναι ανίκητα, ότι δεν μπορούν να αμβλυνθούν οι όποιες συνέπειες από τη δράση τους. Υπάρχει, όμως, ο αντίλογος. Υπάρχει το πρόσφατο παράδειγμα της Βενεζουέλας, όπου εκεί τα αστικά ΜΜΕ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο αμερικανοκίνητο πραξικόπημα με το συστηματικό πόλεμο που έκαναν στη λαοπρόβλητη κυβέρνηση Τσάβες. Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι εδώ και πολύ καιρό διέβαλαν λυσσασμένα οποιαδήποτε μέτρα προς την κατεύθυνση ανακούφισης των λαϊκών στρωμάτων, αλλά και αποκατάστασης του διεθνούς κύρους της χώρας, αποβάλλοντας έτσι τη ρετσινιά της «μπανανίας», μιας εκ των πολλών, που, δυστυχώς, υπάρχουν ακόμα στην περιοχή.

Τελικά, όμως, οι προσπάθειές τους έπεσαν στο κενό, αφού οι λαϊκές δυνάμεις κατάφεραν να παρακάμψουν όλα τα εμπόδια και να αποκαταστήσουν τη Μπολιβαρινή Επανάσταση. Τα γεγονότα της Βενεζουέλας και η εξέλιξή τους αποτελούν, από τη μία, ένα καλό μάθημα για τους πάσης φύσεως μοιρολάτρες - συμβιβασμένους - εκσυγχρονισμένους κλπ. με την καθεστηκυία τάξη, και, από την άλλη, ένα χαρακτηριστικό δείγμα της δύναμης των λαών, που, όταν ξεσηκωθούν, δεν τους σταματάει τίποτα.»

Από άρθρο του Γιώργου Λαγγίδη στην εφ. Ριζοσπάστης στις 20/05/2002.

[225] «Ερμής, και το ερμηνεία και το άγγελον και το κλοπικόν τε και απατηλόν εν λόγοις και το αγοραστικόν περί λόγου δύναμιν εστίν πάσα αυτή η πραγματεία» Πλάτων, *Κρατύλος*, 407$^{\varepsilon}$, 408$^{\alpha}$.

Αντίθετα όμως, ο κοινωνιολόγος Ν. Λούμαν, πατέρας της σύγχρονης συστημικής στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών, θεωρεί ότι τα μέσα αυτά δεν ενημερώνουν και δεν μετασχηματίζουν μια πραγματικότητα, που βρίσκουν ενώπιον τους, ως προϊόν και της δικής τους δράσης, αλλά αποτελούν τους αυθεντικούς ερμηνευτές αυτής της μιας πραγματικότητας που έχουν δημιουργήσει τα ίδια.

Σύμφωνα με τον Luhmann[226] τα ΜΜΕ δεν ενημερώνουν για μια πραγματικότητα, η οποία βρίσκεται ενώπιον τους και κατά συνέπεια δεν μπορούν να κριθούν ως διαστρεβλωτές ή μη αυτής της πραγματικότητας. Η τελευταία υποστηρίζει ο Luhmann, είναι κατατμημένη σε πολλά επιμέρους υποσυστήματα, εκ των οποίων ένα σπουδαίο κομμάτι της είναι δημιουργημένο από τα ίδια τα Μέσα. Διότι, όντας ένα ξεχωριστό σύστημα , τα ΜΜΕ διαθέτουν και τη δική τους ιδιαίτερη πραγματικότητα εντός του συνόλου των πραγματικοτήτων (ενώ οι υπόλοιπες πραγματικότητες αποτελούν για τα Μέσα περιβάλλον και κατά συνέπεια δεν μπορούν να τις διαστρεβλώσουν). Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ή επικοινωνίας) παρεμβαίνοντας με τη λογική του μάρκετινγκ στη λογική των άλλων κοινωνικών πεδίων στερούν από αυτά, σύμφωνα με την εκτίμηση του γάλλου κοινωνιολόγου Pierre Bourdieu, τη δυνατότητά τους να αντιτάσσουν στη διαστρέβλωση της αλήθειας[227], στην ακαλαισθησία, στην αυθαιρεσία ή στην αδικία τη δική τους, διαχρονικά καταξιωμένη, διαφορετική λογική.

Με δυο λόγια, από αυτόνομα που ήσαν, κατά παράδοση, αυτά καθίστανται σήμερα εν μέρει ετερόνομα. Η «έξωθεν» αυτή παρέμβαση των ΜΜΕ (η οποία διευκολύνεται από τη συχνή πλέον παρουσία μέσα στα διάφορα πεδία «ετερόνομων

---

[226] Luhmann Nicolas, *Θεωρία Κοινωνικών Συστημάτων,* εισ. - επιμ., Αντ. Μακρυδημήτρης - Π. Καρκατσούλης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 1995, σελ. 228.

[227] Το στοιχείο αυτό δεν είναι κάτι το ολότελα καινούργιο στο ρόλο και την ιστορική διαδρομή των ΜΜΕ. Η *φήμη* αποτέλεσε το πρώτο μέσο μαζικής ενημέρωσης στην κοινωνία, ένα μέσο το οποίο ήταν συνδμένο αποκλειστικά με τη διάχυση αρνητικών και μόνο ειδήσεων, χωρίς ποτέ σχεδόν μια θετική προσήμανση. Από την αρχαιότητα υπήρχε ένας φόβος απέναντι στη φήμη. Στην «Αινειάδα» περιγράφεται η φήμη ως ένα φοβερό τέρας με μεγάλη γλώσσα, τεράστια αυτιά και μάτια που τα βλέπουν όλα, ως ένα φρικτό τέρας που καλό θα ήταν να μην το συναντήσει κανείς στη ζωή του διότι καταστρέφει τις ζωές των άλλων και καλό θα ήταν να μην υπεισέλθει καθόλου στη δική του.
Η φήμη λοιπόν δεν περιοριζόταν στην αναμετάδοση και απεικόνιση της πραγματικότητας, αλλά την επηρεαζε ταυτόχρονα βαθύτατα. Συντελούσε δε στη δημιουργία ψευδαισθήσεων για άλλη μια μη υπαρκτή πραγματικότητα.

διανοουμένων» intellectuels heteronomes που υιοθετούν την ξένη προς το πεδίο τους εμπορευματική και δημαγωγική λογική αποκομίζοντας έτσι προσωπικά οφέλη), αποβαίνει ιδιαίτερα επικίνδυνη για τη διατήρηση και την εμβάθυνση των μεγάλων κοινωνικών, πολιτικών, πνευματικών και ηθικών κατακτήσεων του ανθρώπου[228] .

Ο αυστριακός φιλόσοφος Karl Popper εκφράζει, όπως και ο Pierre Bourdieu, τη μεγάλη ανησυχία του για τους κινδύνους που εγκυμονεί η τηλεόραση για την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας και ταυτόχρονα τη συγκρατημένη αισιοδοξία του, ότι κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις ελέγχου της τηλεόρασης από τους ίδιους τους παραγωγούς της και τους επαγγελματίες της, αλλά και από το φωτισμένο κοινό, αυτή θα μπορούσε να διαδραματίζει ένα θετικό[229] ρόλο στην κοινωνικοποίηση των μελών της κοινωνίας.

Για τον Popper[230] ο ρόλος αυτός θα έπρεπε να εστιάζεται στη δημιουργία ενός εποικοδομητικού εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, ιδίως για τη νεολαία. Η τηλεόραση θα πρέπει να πάψει να παράγει βία μέσω της καθημερινής υπέρμετρης προβολής της, που έχει ως συνέπεια τον εθισμό ιδίως των παιδιών και των εφήβων σε αυτήν. Για το Bourdieu ο ρόλος της τηλεόρασης θα πρέπει να προσανατολιστεί κυρίως στην αποφυγή άσκησης συμβολικής βίας: βίας που ασκείται με τη συνενοχή όσων την υφίστανται, γιατί δεν τη συνειδητοποιούν ως βία, ως «βιασμό» συλλογικών πολιτισμικών κατακτήσεων και ηθικών αξιών. Άλλωστε ανάλογη έλλειψη συνειδητοποίησης της βίας ως βίας διακρίνει, συχνά και όσους την ασκούν.

Τόσο ο Bourdieu όσο και ο Popper απέδειξαν την καλοπιστία τους απέναντι στο «κουτί με τις εικόνες», όπως και την εμπιστοσύνη τους στις διαφωτιστικές δυνατότητές του, εμπράκτως, με το να δεχθούν να θέσουν τα κριτικά τους ερωτήματα

---

[228] *Βήμα,* 13ης Οκτωβρίου 1996, αφιέρωμα: «Ο Μπουρντιέ και η Ελλάδα». Ο διαπρεπής γάλλος κοινωνιολόγος Pierre Bourdieu, ανακηρύχθηκε διδάκτορας επί τιμή(1995) από το Τμήμα Νομικής της Σχολής Νομικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

[229] Η επίδραση της τηλεόρασης στην ιταλική γλώσσα φαίνεται από το ότι το 1870 μόνο το 2,5% μιλούσε την ιταλική γλώσσα, ενώ με την εισβολή της τηλεόρασης το 1950 το 18% μιλούσε την ιταλική γλώσσα και το 1968 το ποσοστό αυτό αγγίζει το 60%(*La Lingua italiana per stranieri*, Guerra, Perugia 1985, iii edizione, p. 264).

[230] Karl Popper, βλ. Karl Popper - John Condry, *«Τηλεόραση. Κίνδυνος για τη Δημοκρατία»,* μετάφραση Άγγελου Φιλιππάτου, «Νέα Σύνορα» - Α. Λιβάνη, Αθήνα 2001, σσ. 23 - 40.

για την τηλεόραση μέσα από την τηλεόραση συμμετέχοντας οι ίδιοι σε τηλεοπτικές εκπομπές, που διασφάλιζαν όμως ευνοϊκούς για την ανάπτυξη επιχειρημάτων όρους[231]. Το μήνυμα στο οποίο συναντώνται οι δύο σπουδαίοι διανοητές του αιώνα μας είναι σαφές: η δημοκρατία όχι μόνο δεν μπορεί να ανθήσει, αλλά ούτε καν να υπάρξει ουσιαστικά σε συνενοχή με τη βία (υλική και συμβολική), που σχεδόν ανενόχλητη η τηλεόραση παράγει και αναπαράγει καθημερινά.

Τι πρέπει και τι μπορεί, λοιπόν, να γίνει; Ο Bourdieu[232] δεν προτείνει συγκεκριμένες νομοθετικές λύσεις, όπως ο Popper στο δικό του μελέτημα για την τηλεόραση, μας προτείνει όμως να εμβαθύνουμε στις προϋποθέσεις που καθιστούν δυνατή την ηθική συμπεριφορά: «Στον κόσμο μας, που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό κυνισμού, πολύς λόγος γίνεται για την ηθική. Ως κοινωνιολόγος γνωρίζω, όμως, ότι η ηθική δεν είναι αποτελεσματική παρά μόνο αν στηρίζεται σε δομές, σε μηχανισμούς που να έχουν ως συνέπεια τα άτομα να αισθάνονται, ότι έχουν συμφέρον στην ηθική»[233]. Η εμπέδωση τέτοιου τύπου «ηθικογόνων» δομών και μηχανισμών με κυρώσεις και ανταμοιβές στους χώρους των ελληνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης και όχι μόνον θα αποτελούσε ένα πολύ θετικό βήμα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της αυτονομίας σημαντικών κοινωνικών πεδίων και της ουσιαστικής λειτουργίας της δημοκρατίας μέσω της ελαχιστοποίησης της παραγωγής υλικής και συμβολικής βίας. Το πολύπλοκο αυτό εγχείρημα είναι βέβαια πολύ δύσκολο να εφαρμοσθεί, όχι όμως και ακατόρθωτο.

Πάντως, η πρόσφατη αναβάθμιση του ρόλου του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και το άμεσο ενδιαφέρον του ίδιου του Πρωθυπουργού για την αποτελεσματικότερη λειτουργία του ως μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου, που παρέχει σε αυτό πρόσθετη ισχύ, αποτελούν ελπιδοφόρες ενδείξεις. Φαίνεται, ότι υπάρχει τώρα μια αυξημένη πιθανότητα η «ηθική ανησυχία» για τις καταχρήσεις της

---

[231] Στην Ελλάδα τέτοιου είδους εκπομπές υπήρξαν λ.χ. «Τα μονοπάτια της σκέψης» του Γιάννη Κασπίρη και «Στο κατώφλι του 20ού αιώνα» του Τίτου Πατρίκιου.

[232]Επίσης για περισ. βλ.: Bourdieu Pierre, *Language and Symbolic Power*, translate by Gino Raymond – Mathew Adamson, Polity Press, Cambridge 1999.

[233] Bourdieu Pierre, *Sur la television suivi de l' emprise du journalisme*, «Για την τηλεόραση και την καθοριστική επίδραση της δημοσιογραφίας», Εκδόσεις Liber, Paris 1997, p. 64.

τηλεόρασης, που έχει συχνά εκφρασθεί και από έλληνες διανοουμένους, να μην παραμείνει μόνο στο επίπεδο του κριτικού λόγου.

Το θεμέλιο επί του οποίου ερείδεται το υπεροικοδόμημα των ΜΜΕ είναι η ανάγκη της κοινωνίας για ενημέρωση[234] και πληροφορίες[235]. Η δύναμη των ΜΜΕ έγκειται στη δυνατότητα «επηρεασμού» της Κοινής Γνώμης[236]. Κεντρική επιδίωξη αποτελεί η πλήρης απομόνωση των οικονομικών κέντρων ελέγχου και διαχείρισης των εν λόγω μέσων από τις επιχειρήσεις, οι οποίες συμμετέχουν στην ανάληψη δημόσιων έργων. Τα κρατικά μέσα ενημέρωσης πρέπει να μεταφερθούν στον ιδιωτικό τομέα, ώστε να καταργηθεί και η σημαντική επιβάρυνση του φορολογουμένου, η οποία συντελείται μέσω των λογαριασμών κοινής ωφελείας.

Κορυφαίος αναλυτής της επιρροής των ΜΜΕ στην αμερικανική κοινωνία θεωρείται εδώ και αρκετά χρόνια ο επικεφαλής του Τμήματος επικοινωνίας του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (NYU) καθηγητής Νιλ Πόστμαν, του οποίου τη συνέντευξη που έδωσε στην εφ. «Το Βήμα» παραθέτω:

Επικίνδυνη εξάρτηση.

Κατά τον Πόστμαν και το περίφημο βιβλίο του «Διασκεδάζοντας τους εαυτούς μας μέχρι θανάτου» («Amusing ourselves to death»), όλη η κουλτούρα μας βασίζεται στον τρόπο, στη μέθοδο, βάσει της οποίας συζητάμε και επικοινωνούμε μεταξύ μας. Η τηλεόραση κατά Πόστμαν έχει αλλάξει ριζικά τον δημόσιο διάλογο με την τεράστια έμφαση που δίνει στην εικόνα, στην οικονομία της εικόνας και στο ψυχαγωγικό κομμάτι της επικοινωνίας. Η τηλεόραση μεταδίδει εικόνες και πληροφορίες χωρίς κανένα πλαίσιο αναφοράς και χωρίς καμία απολύτως λογική

---

[234] Ενημέρωση σημαίνει κυριολεκτικά «θέτω εντός της ημέρας», εντός του παρόντος, εντός των στοιχείων που συνθέτουν την ημέρα, αλλά και «εξημερώνω». Στην τρέχουσα χρήση της βέβαια σημαίνει σύντομη ανακοίνωση, γνωστοποίηση, κοινοποίηση στοιχείων σε συγκεκριμένο ακροατήριο για κάποιο ειδικό ζήτημα από αρμόδιο επί του θέματος.

[235] Πληροφορία σημαίνει «φέρω πλήρη γνώση», ενώ στη γενική της χρήση σημαίνει το προμήνυμα, την μεγάλη είδηση, τον οιωνό.

[236] Η Κοινή Γνώμη μπορεί να δοθεί από την απάντηση του Πυθαγόρα, όταν ρωτήθηκε να δώσει τον ορισμό της ζωής: «τον βιον εοικέναι πανηγύρει. Ω ουν εις ταύτην οι μεν αγωνιούμενοι, οι δε κατ' εμπορίαν, οι γε βέλτιστοι έρχονται θεαταί», Διογένης Λαέρτιος viii 8-10: Πυθαγόρας, στο Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων*, μτφ.Νικ. Κυργιόπουλος, Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα 1992, σ. 55.

συνέχεια. Η φράση «και τώρα ας αλλάξουμε θέμα», είναι σύμφωνα με το συγγραφέα, η πιο πειστική απόδειξη, ότι οι πληροφορίες που μεταδίδει η τηλεόραση είναι εντελώς στερημένες ιδιαίτερου νοήματος για τον τηλεθεατή, ο οποίος τις αντιμετωπίζει σαν ένα αστείο θέαμα χωρίς σημασία.

«Τα καλύτερα προϊόντα της τηλεόρασης είναι τα σκουπίδια της και κανένας δεν απειλείται πραγματικά από αυτά» γράφει και συμπληρώνει: *«Εξάλλου δεν αξιολογούμε έναν πολιτισμό από την παραγωγή των αυτονόητων προϊόντων του αλλά από εκείνα τα στοιχεία που προβάλλει ως σημαντικά. Εδώ ακριβώς βρίσκεται και το πρόβλημά μας, στο γεγονός ότι η ασημαντότητα και συνεπώς η επικινδυνότητα της τηλεόρασης θριαμβεύει όταν έχει υψηλές φιλοδοξίες, όταν παρουσιάζεται ως φορέας σημαντικών πολιτιστικών συζητήσεων».*

Όταν τίθεται το ερώτημα κατά πόσον ο συνδυασμός τηλεόρασης και Internet θα αποδειχθεί χρήσιμος στην πληροφόρηση του μέσου πολίτη, ο Πόστμαν είναι σαφής:

«Όλοι εμείς στην Αμερική πάσχουμε από υπερβολική δόση πληροφόρησης (info overdose). Οι περισσότερες πληροφορίες που παίρνουμε μέσα από τα ΜΜΕ μας είναι εντελώς άχρηστες, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τον μέσο πολίτη που δεν αναζητεί την ειδικευμένη πληροφορία. Το ζήτημα είναι ότι έχουμε αποκτήσει εξάρτηση και πιστεύουμε ότι όλα τα δεδομένα και στοιχεία μάς είναι απολύτως χρήσιμα».

Ο ίδιος, αν και γνώστης των νέων τεχνολογιών, αρνείται να πάρει κομπιούτερ, γιατί νιώθει ήδη να κατακλύζεται από χείμαρρο άχρηστων πληροφοριών:

«Θεωρώ, ότι όταν έχω πρόσβαση σε μία βιβλιοθήκη με δύο εκατομμύρια βιβλία η ενημέρωσή μου είναι επαρκής. Αλλιώς αισθάνομαι δέσμιος της τεχνολογίας, αντί η τεχνολογία να αποτελεί ένα μέσο που αποδεικνύεται χρήσιμο σε εμένα».

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ο Τύπος λειτουργούν εποικοδομητικά για το κοινό και τη δημοκρατία, όταν δεν βρίσκονται στην υπηρεσία ομαδοποιημένων οικονομικών συμφερόντων που στόχο τους έχουν τη χειραγώγηση των επιλογών της πολιτικής εξουσίας για ίδιον όφελος.

Αξίζει τον κόπο να παραθέσω στο σημείο αυτό την απάντηση[237] που έδωσε στο Θανάση Λάλα, ο Νιλ Πόστμαν. Ένα λαμπρό μυαλό που δεν διστάζει να μιλήσει για τη νέα «δικτατορία των Μέσων», τους νέους τυράννους της τηλεόρασης, τους τηλεοπτικούς ηγέτες, τους τηλεοπτικούς παρουσιαστές και τις πολιτικές βλέψεις τους.

Ρωτά λοιπόν ο δημοσιογράφος;

Σήμερα, αν γεννιόταν ξανά ένας Χίτλερ, με ποιον τρόπο θα μπορούσε να κατακτήσει και να υποτάξει τον κόσμο;

«Ωραία ερώτηση. Πάντως όχι με την τηλεόραση. Προηγείται της τηλεόρασης η γλώσσα. Ο ιμπεριαλισμός των ΗΠΑ έχει ένα βασικό όπλο, την αγγλική γλώσσα. Είναι ίσως το σημαντικότερο όπλο του αμερικανικού ιμπεριαλισμού. Οι πάντες σήμερα μιλούν αγγλικά, τουλάχιστον όσοι θέλουν να ανήκουν στη σύγχρονη οικονομική, πολιτική και πολιτιστική κοινότητα. Αν ο μπάρμαν του ξενοδοχείου ήθελε να συνεχίσει να έχει δουλειά, έπρεπε οπωσδήποτε να μάθει να μιλάει αγγλικά. Σε όποια χώρα του κόσμου και αν πάει κανείς σήμερα, βλέπει τον τεράστιο αντίκτυπο που έχει η διάδοση της αγγλικής γλώσσας. Κάθε φορά που οι άνθρωποι μαθαίνουν να μιλούν μια γλώσσα αρχίζουν ηθελημένα ή άθελά τους να μοιάζουν λιγάκι με αυτούς από τους οποίους τη δανείζονται. Όσο οι άνθρωποι αφομοιώνουν την αγγλική γλώσσα, τόσο περισσότερο αμερικανοποιούνται. Πέρυσι που είχα πάει στο Άμστερνταμ σ' έναν απ' αυτούς τους χώρους με τις πολλές κινηματογραφικές αίθουσες παίζονταν επτά ταινίες αμερικανικές και μία μόνο γερμανική, την οποία μάλιστα, απ' ό,τι είδα, δεν πήγαινε κανένας να δει. Λέω λοιπόν το εξής: Οι Άγγλοι στην προσπάθειά τους να κατακτήσουν τον κόσμο πρώτα έστελναν το ναυτικό τους, μετά το στρατό τους, στη συνέχεια αυτούς που θα διοικούσαν και τελευταίο έστελναν το εκπαιδευτικό τους σύστημα. Με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν να κατακτήσουν τον κόσμο. Οι Αμερικανοί βρήκαν καλύτερο τρόπο: στέλνουν απλώς τον κινηματογράφο τους, τα τηλεοπτικά τους προγράμματα και την αγγλική γλώσσα»[238].

---

[237] Εφ. Το Βήμα, στις 27-05-2001

[238] Οφείλω να καταθέσω σε αυτό το σημείο και την άποψη του Χόρχε Σεμπρούν, υπουργού Πολιτισμού στην ξαναγεννημένη Ισπανία, (όταν τον κάλεσε στο πλευρό του το 1989-1991), ο σοσιαλιστής πρωθυπουργός Φελίπε Γκονζάλεθ. Τη ζωή του καθαρόαιμου Ευρωπαίου, που παραμένει

Ισπανός, αλλά γράφει στα γαλλικά, ζει στο Παρίσι παρασημοφορημένος και καταξιωμένος, και εξακολουθεί να πιστεύει στην «ηθική τής αντίστασης» ένα ζήτημα ανατριχιαστικά επίκαιρο.

«Είναι της μόδας να είναι κανείς απαισιόδοξος μπροστά στην αμερικανική κουλτούρα, στην τηλεόραση, στα ΜΜΕ κ.ο.κ. Εγώ όμως πιστεύω ότι πρέπει να εμβαθύνουμε να μην απλουστεύουμε. Αν μια μουσική συνεπαίρνει "τους πάντες", δεν οφείλεται αναγκαστικά στο ότι είναι αμερικανική, αλλά μάλλον στο ότι απαντά σε μια γενικότερη ευαισθητοποίηση. Και αν φοράμε τζιν, δεν σημαίνει ότι έχουμε ως πρότυπο τον καουμπόη.

Σίγουρα υπάρχουν στοιχεία εξαμερικανισμού στην ευρωπαϊκή κουλτούρα, που μπορούμε να τα επικρίνουμε ή να θεωρούμε πως την εκχυδαΐζουν. Όμως πιστεύω πως πρέπει να ξεκινήσουμε από το να διακρίνουμε αυτό που είναι πραγματικά αμερικανικό από αυτό που είναι οικουμενικό. Ο "αμερικανικός κινηματογράφος" εφευρέθηκε στην Ευρώπη και διαμορφώθηκε από Ευρωπαίους πρόσφυγες, κυρίως Εβραίους.

Μη ξεχνάμε ότι η αλλαγή του τρόπου ζωής στα αστικά και βιομηχανικά κέντρα, ή "δημοκρατία των μαζών", έρχεται από την Αμερική, αλλά έχει και βαθιές ευρωπαϊκές ρίζες».

Από την παρουσίαση του βιβλίου του «Αντίο Φως της νιότης», σε εκδήλωση που οργάνωσαν οι εκδόσεις Εξάντας στο Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών την 1η Οκτωβρίου 2001.

Καταθέτω βέβαια και μια είδηση που δεν με ξάφνιασε καθόλου: οι τρεις δημοφιλέστεροι και πιο ελπιδοφόροι νέοι Γάλλοι σκηνοθέτες, ο Ματιέ Κασοβίτς («Το μίσος»), ο Λικ Μπεσόν («Το πέμπτο στοιχείο») και ο Ζαν Κουνέν («Ντόμπερμαν»), ίδρυσαν πρόσφατα μια εταιρεία παραγωγής, με έδρα το Λος Άντζελες. Η IB2K, όπως είναι το όνομά της, υποστηρίζεται από την πανίσχυρη JVC και θα χρηματοδοτεί ταινίες Ευρωπαίων μόνο σκηνοθετών, οι οποίες θα γυρίζονται στην αγγλική γλώσσα.

Το γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι Γάλλοι σκηνοθέτες είναι βαθύτατα επηρεασμένοι από την αμερικανική κουλτούρα, ήταν προφανές ακόμα και για τον μέσο θεατή των ταινιών τους. «Το μίσος» του Κασοβίτς, του καλύτερου από τους τρεις τους, βρίθει αναφορών στο αμερικανικό σινεμά και θεωρήθηκε ως η γαλλική εκδοχή της ταινίας του Νεοϋορκέζου Σπάικ Λι «Κάνε το σωστό». Η είδηση για την ίδρυση της IB2K στις ΗΠΑ έρχεται να επιβεβαιώσει τα παραπάνω. Και αποδεικνύει ότι, εάν οι Ευρωπαίοι δημιουργοί της τρίτης ηλικίας (όπως ο Μίλαν Κούντερα, που κλείνει φέτος τα 70) περιορίζονται σε θρήνους για την παρακμή του ευρωπαϊκού πολιτισμού, οι νεώτεροι αρνούνται να καταθέσουν τα όπλα. Παράγουν έργα που αποτελούν κράμα της ευρωπαϊκής παράδοσης και της σύγχρονης αμερικανικής κουλτούρας, από την οποία σταθερά εμπνέονται. Ως γνωστόν, παρά την όποια παρακμή, η ζωή συνεχίζεται. Ορισμένοι αδυνατούν να αντιληφθούν ότι η αφομοίωση της λαϊκής αμερικανικής κουλτούρας από τις νεώτερες γενιές δημιουργών όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά σε ολόκληρο τον πλανήτη δεν αποτελεί καπρίτσιο τους, αλλά σημείο των καιρών. Πρόκειται για ιστορική συγκυρία και αναγκαιότητα, που δεν μπορείς να αποφύγεις εφόσον ανήκεις πραγματικά στην εποχή σου. Και δείχνει το λιγότερο έλλειψη πληροφόρησης και «κλειστό ορίζοντα» το να αγνοείς ότι τέχνη

Συνεχίζω με ένα απόσπασμα από τη συνέντευξη[239] του καθηγητή Νόαμ Τσόμσκι στο δημοσιογράφο:

Επ' ευκαιρία, πολύ θα ήθελα να μάθω αν η τηλεόραση, για παράδειγμα, είναι για σας ένας άλλος τρόπος να σκλαβώσουν τον άνθρωπο. Σε τι διαφέρει ο παλιός σκλάβος, που δεν του επιτρεπόταν να κατανοήσει τις εσωτερικές του ανάγκες, από τον σημερινό σκλάβο των ΜΜΕ που επίσης δεν του επιτρέπουν να κατανοήσει τις εσωτερικές του ανάγκες;

«Ξέρετε, ότι εγώ είμαι από αυτούς που έχουν επιτεθεί δριμύτατα στα ΜΜΕ. Αλλά θα μου επιτρέψετε να διαφωνήσω με το συλλογισμό σας... Δεν είναι το ίδιο είδος σκλαβιάς... Όταν σήμερα έχεις μέσα στο σπίτι σου κάποιον να σε διατάζει να ζήσεις μια πραγματικότητα που δεν υπάρχει, τίποτε δεν σε εμποδίζει να πατήσεις το κουμπί και να τον κλείσεις έξω από το σπίτι σου ή να ανοίξεις την πόρτα σου και να βγεις εσύ έξω... Μιλάω για την τηλεόραση και το ρόλο της μέσα στα σπίτια μας. Η τηλεόραση σε προκαλεί να μην κουνηθείς από τη θέση σου, αλλά δεν σε εμποδίζει να μην κουνηθείς. Είναι πολύ διαφορετικό αυτό από έναν αφέντη με μαστίγιο που δεν σε αφήνει να κουνήσεις ρούπι! Γι' αυτό και η σκλαβιά που μας επιβάλλεται μέσω τηλεόρασης, θέλει και την υπογραφή μας... Είμαστε συνυπεύθυνοι για τη σημερινή σκλαβιά μας!».

Τι είναι για σας τα ΜΜΕ; Είναι, όπως είπατε κάποτε, μια βιομηχανία δημοσίων σχέσεων των ισχυρών αυτού του κόσμου;

«Όχι μόνο... Εκπαιδεύουν και τα μυαλά μας, έτσι ώστε να πιστεύουμε στην αρετή αυτών των γελοίων ισχυρών που τα διοικούν! Σήμερα το "αυτά θέλει ο κόσμος", που είναι μια ηλιθιότητα κάποιων γελοίων που διοικούν τα ΜΜΕ, έχει καθορίσει τη ζωή μας! Το έχετε καταλάβει;».

που σφύζει από ζωή στις μέρες μας παράγουν κυρίως οι ΗΠΑ, η Αγγλία, η Αυστραλία και ο Καναδάς. Ευτυχώς ή δυστυχώς, ο πολιτισμός μιλάει σήμερα αγγλικά, κι αυτό είναι κάτι που οι νεώτεροι δημιουργοί σε όλο τον κόσμο γνωρίζουν πολύ καλά, έστω και ενστικτωδώς.

[239] Συνέντευξη στην εφ. Το Βήμα, στις 22-06-1997.

Είστε αισιόδοξος για το μέλλον;

«Η αισιοδοξία είναι κάτι που έχει να κάνει με το χαρακτήρα του ανθρώπου. Το θετικό είναι για μένα να εργάζεται κανείς για να αποτρέψει την καταστροφή. Αν το 99% των ανθρώπων πιστεύει, ότι η ανθρωπότητα θα καταστραφεί στα επόμενα 100 χρόνια και το 1% πιστεύει ότι τελικά θα σωθεί, τότε γι' αυτό το 1% αξίζει κάποιος να επικεντρώσει την εργασία του στο να σωθεί η ανθρωπότητα! Σήμερα οι άνθρωποι αντιστέκονται με κάθε μέσο σε ολόκληρο τον πλανήτη. Άλλο αν δεν διαφημίζεται αυτή η αντίσταση από τα ΜΜΕ. Έχω περάσει τη ζωή μου ταξιδεύοντας και βοηθώντας ομάδες να οργανώσουν αντίσταση έναντι καταπιεστικών συστημάτων. Ήμουν στην Ινδία πριν από ένα χρόνο και επισκέφθηκα μια περιοχή της, όπου υπάρχει πραγματική αυτοδιοίκηση... Επιτεύχθηκε μέσα από βία, οι άνθρωποι πολέμησαν γι' αυτό και νίκησαν. Είμαι εναντίον όλων αυτών που λένε "τίποτε δεν μπορεί να γίνει". Αυτή είναι μια φράση που δημιουργεί μια πλαστή εικόνα. Είναι μια φράση που καλλιεργεί το ίδιο το σύστημα, που είναι βασισμένο στην τυραννική ιδιωτική εξουσία».

Πιστεύετε ότι η σύγχρονη επανάσταση είναι η τεχνολογική;

«Η βιολογική και η τεχνολογική. Δεν υπάρχει αμφιβολία. Βέβαια είναι ολίγον κατευθυνόμενη, γιατί επηρεάζεται από την εξουσία του χρήματος... Παίρνεις υποτροφία για να δουλέψεις πάνω σ' αυτό το θέμα και όχι σε ένα άλλο! Από την άλλη όμως δεν πρέπει να υπερβάλλουμε... Η επιστήμη και η τεχνολογία έχουν το δικό τους εσωτερικό διάλογο και δυναμισμό, και ενώ είναι εκτεθειμένες στις απαιτήσεις της εξουσίας του χρήματος, ταυτοχρόνως έχουν φτιάξει κι ένα καταφύγιο... Πάρτε για παράδειγμα το Internet... Βγήκε κατευθείαν από τα μυαλά που βρίσκονται στο υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Είναι φανερό, ότι ήταν μια παραγγελία που σχεδιάστηκε ειδικώς για το Πεντάγωνο, χρηματοδοτήθηκε από τον εθνικό προϋπολογισμό και τώρα χρησιμοποιείται από την ιδιωτική εξουσία για να ελέγχει τον άνθρωπο... Και όμως, αν και σχεδιάστηκε για όλους αυτούς τους λόγους, χρησιμοποιήθηκε και από τους Ζαπατίστας ενάντια στον μεξικανικό στρατό! Όπως είμαι βέβαιος, ότι όλοι αυτοί οι επιστήμονες που συνέλαβαν αυτή την ιδέα του Internet είχαν ονειρευτεί το Internet ως ένα μέσο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και όχι ελέγχου».

Συμπληρωματικά ο Νιλ Πόστμαν σχολιάζει, ότι το μήνυμα καταδηλώνει μια συγκεκριμένη πρόταση για τον κόσμο. Αλλά οι μορφές των μέσων, συμπεριλαμβανόμενων των συμβόλων διαμέσου των οποίων επιτρέπεται η συνομιλία, δε δημιουργούν τέτοιες προτάσεις. Είναι μάλλον σαν τις μεταφορές, λειτουργούν μ' ένα ανεπαίσθητο, αλλά δυναμικό τρόπο, ώστε να τους ενδυναμώσουν τους δικούς τους ξεχωριστούς ορισμούς για την πραγματικότητα. Θεωρεί επίσης, ότι και αν ακόμα εμπειριώνουμε τον κόσμο μέσα από την ομιλία ή τον έντυπο λόγο ή την τηλεοπτική κάμερα, τα μέσα της επικοινωνίας μας ταξινομούν τον κόσμο για μας, τον περικλείουν, τον μεγενθύνουν, τον σμικρύνουν, τον χρωματίζουν, μας λένε σε τελική ανάλυση, με τι μοιάζει[240].

Ζούμε σε μια περίοδο έντονων αλλαγών, όπου οι ραγδαίες εξελίξεις διαμορφώνουν νέες πραγματικότητες και διαταράσσουν γνωστές ισορροπίες. Το καινούργιο φέρνει αναστάτωση, καθώς απαιτεί πάντα μια τεράστια δαπάνη, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, για την αποδοχή του και κυρίως για την απώλεια των όσων έχουν κατακτηθεί. Απέναντι σε αυτή την εξέλιξη, η επιστροφή στο παρελθόν, η αναζήτηση των στοιχείων που ορίζουν μια ταυτότητα, που κυρίως επιβεβαιώνουν τη συνέχεια, αποτελεί μια εύλογη στάση. Η προβολή μιας συλλογικής ταυτότητας, που διαρκώς τροποποιείται ανάλογα με τα αιτούμενα της συγκυρίας, έναντι σειράς άλλων συλλογικών ταυτοτήτων, που είτε εμφανίζονται δυναμικά στο χώρο είτε αποκτούν «επιθετικές» διαστάσεις (π.χ., η πληθυσμιακή αύξηση των Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα), συγκροτεί μία από τις πλέον σταθερές αμυντικές συμπεριφορές.

Ξεκινώντας από το Μακεδονικό και την ανάδυση των βαλκανικών εθνικισμών, η ενασχόληση με το παρελθόν στην Ελλάδα συνδέθηκε τα τελευταία χρόνια με την αναζήτηση ή την επιβεβαίωση μιας διακριτής ταυτότητας, με τις «σταθερές» αξίες του παρελθόντος και κυρίως με ένα οπλοστάσιο επιχειρημάτων για την αντιμετώπιση του αντιπάλου. Η αναζήτηση των προγόνων άλλοτε εξυπηρετούσε τη συγκρότηση μιας γενεαλογίας, η οποία δικαιολογούσε και ενέτασσε σε ένα οικείο περιβάλλον πολιτικές επιλογές και στρατηγικές (βλέπε, για παράδειγμα, την πρόσφατη ανάδειξη της «εκσυγχρονιστικής» πολιτικής των Χαρίλαου Τρικούπη και Ελευθερίου Βενιζέλου).

---

[240] Postman Neil, *Amusing Ourselves to Death: Public discourse in the Age of Show Business*, Penguin, N. York 1985, p. 10.

Οι πολλαπλές λειτουργίες της σχέσης με το παρελθόν, η διπλή λειτουργία της Ιστορίας σύμφωνα με τον Μαρκ Φερό[241]: η Ιστορία στρατευμένη αλλά και η Ιστορία παρηγορητική: το παρελθόν ως καταφύγιο, ως τόπος αναψυχής. Μια βιομηχανία μνήμης, ένας λόγος νοσταλγίας για το χθες που ανακαλύπτεται, «τουριστικοποιείται», ωραιοποιείται, γίνεται προϊόν προς επίσκεψη, προς εμπορία και κατανάλωση. Το βιώνουμε καθημερινά: από τα «κρυφά σχολεία» της Τουρκοκρατίας, που «ανακαλύπτονται» ετησίως στην ελληνική επικράτεια, τη σύσταση δεκάδων τοπικών συλλόγων και τον εορτασμό δεκάδων επετείων, έως την έντονη παρουσία των ενθέτων στις εφημερίδες και των ιστορικών κόμβων στο Διαδίκτυο, το παρελθόν και τα αντικείμενά του γίνονται αντικείμενο λατρείας, γίνονται πρότυπα και κανόνας.

Οι αντιλήψεις των ανθρώπων για την Ιστορία, ο ιστορικός πολιτισμός που φέρουν, διαμορφώνεται μέσα από τη σχολική εκπαίδευση, το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον, την πληροφόρησή τους από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα αναγνώσματά τους, μέσα από τις συλλογικότητες στις οποίες εντάσσονται. Κομμάτια ενός παζλ που συνεχώς εξελίσσεται μέσα στη συγκυρία, ψηφίδες που συμπληρώνουν η μία την άλλη συγκροτώντας την τελική, κάθε φορά, εικόνα. Μια εικόνα στενά συνδεδεμένη με τις συλλογικές αντιλήψεις για το παρελθόν, με τη συλλογική μνήμη, όπως επανασημασιοδοτείται στην πολιτική συγκυρία, αλλά και σε κάθε ατομική περίπτωση. Οι άνθρωποι ζουν βλέποντας το παρελθόν, ανακαλύπτουν το παρελθόν μέσω του παρόντος. Τα ίχνη τού χθες ζουν μια δεύτερη ζωή στο εκάστοτε σήμερα.

Πρόκειται για έναν τρόπο σύλληψης του κόσμου διόλου νέο. Η διαδικασία είναι η ίδια. Μόνο που το πλαίσιο στο οποίο εγγράφεται κάθε φορά ανανεώνεται, τα μέσα μεταβάλλονται. Στη σημερινή συγκυρία, όπου η δύναμη των μέσων επικοινωνίας διευρύνεται συνεχώς και η τεχνολογία εξελίσσεται ραγδαία, πόσο η αλλαγή και η διεύρυνση των μέσων μεταβάλλουν το μήνυμα; Η παρουσία της Ιστορίας στα νέα ηλεκτρονικά μέσα επανακαθορίζει τη δυναμική προσέγγισής της, διαφοροποιεί την ανάγνωσή της; Οι «επίσημοι» κόμβοι Ιστορίας, οι προσωπικές ιστοσελίδες, καθώς και οι ομάδες διαλόγου για την Ιστορία στο Διαδίκτυο, τα cd-roms, είναι ενδεικτικά ενός έντονου, παγκοσμίως, ενδιαφέροντος για την Ιστορία, όπως εκδηλώνεται στα νέα μέσα.

---

[241] Ferro Marc, *Η Ιστορία υπό επιτήρηση. Επιστήμη και συνείδηση της Ιστορίας*, μτφρ. Τομανάς Βασίλης, Νησίδες, Σκόπελος 1999 και επίσης στο: *Colonization: a global history*, Routlege, London 1997 και στο: *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο,* μτφ. Ψυχούδη Ελένη, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1999.

Οπως παρατηρεί ο καθηγητής Mark Poster - ομιλητής στο συνέδριο «Η Ιστορία ως διακύβευμα: Μορφές σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας», που πραγματοποιήθηκε στις 2/12/2001 στην Αθήνα από το περιοδικό Historein («Ιστορείν»)-, στη συνέντευξή του στη Δέσποινα Βαλατσού, καμία άλλη τεχνολογική καινοτομία, όσο το Διαδίκτυο, δεν άνοιξε τόσους νέους δρόμους στην Ιστορία, δε δημιούργησε τόσες προκλήσεις για την αναδιαμόρφωση των μεθόδων και των τρόπων που προσεγγίζουμε την Ιστορία[242].

[242] Από άρθρο του Βαγγέλη Καραμανωλάκη στην εφ. Ελευθεροτυπία στις 7/12/2001.

4.6. Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε στη διαμόρφωση συνείδησης – κοινής γνώμης.

«Τα μέσα επικοινωνίας, δεν είναι συντελεστές αλλά διαμορφωτές ιδεολογίας. Όχι μόνο δεν είναι επαναστατικά από τον προορισμό τους, αλλά δεν είναι πουθενά ή έστω δυνητικά ουδέτερα ή μη – ιδεολογικά (το φάντασμα της *τεχνικής τους θέσης* ή της κοινωνικής τους *αξίας χρήσης*). Αντίστροφα, ούτε η ιδεολογία υπάρχει πουθενά αλλού σαν λόγος της κυρίαρχης τάξης, προτού επενδυθεί στα μέσα επικοινωνίας»[243].

Η Επικοινωνία[244] στην εποχή μας έχει πάρει νέες διαστάσεις κυρίως λόγω των Νέων Τεχνολογιών και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Η ανάπτυξη και οι εφαρμογές των επιστημών διαχείρισης της πληροφορίας οδήγησε σε μια νέα θεώρηση της Επικοινωνίας, ενώ τα δημόσια και κυρίως τα ιδιωτικά δίκτυα μαζικής σχέσης προς αυτήν δημιούργησαν ένα νέο τύπο εξουσίας, την εξουσία των ΜΜΕ. Η τεράστια δύναμη των ΜΜΕ που ολοένα αυξάνεται, αφού η πρόσβαση στις πηγές παραγωγής και διανομής των πληροφοριών καθορίζει αποφασιστικά τη θέση των λαών στον μεταπολεμικό κόσμο, αποτελεί αντικείμενο έντονων συζητήσεων στους κύκλους των διανοουμένων της Δύσης. Θα τολμούσε κανείς να ισχυρισθεί, ότι η ταχύτατη ανάπτυξη των λεγόμενων «πολιτισμικών σπουδών» (cultural studies) τα τελευταία χρόνια οφείλεται ως ένα σημείο στην αντίστοιχη εξάπλωση των ΜΜΕ.

Αν, όπως λέει ο Α. Ν. Ουάιτχεντ, η μείζων ανακάλυψη του 19ου αιώνα είναι η *ανακάλυψη της τεχνικής της ανακάλυψης* (που παραπέμπει στο τρομερό παιδί των μαθηματικών, τον Εβαρίστ Γκαλουά, ο οποίος απέδειξε ότι κάθε πρόβλημα έχει τη λύση του εφόσον μπορούμε να το διατυπώσουμε με μαθηματικούς όρους), η μεγάλη

---

[243] Μποντριγιάρ Ζαν, *Ρέκβιεμ για τα μέσα επικοινωνίας*, μτφ. Άρης Μαραγκόπουλος, Ελεύθερος Τύπος, 2η έκδοση, Αθήνα 2000, σ. 21.

[244] Ένα βασικό επικοινωνιακό μοντέλο σαν αυτό των Shannon και Weaver καταγράφει ως βασικά στοιχεία της επικοινωνίας την πηγή, το κανάλι, το μέσο, το μήνυμα και τον κώδικα, καθώς και τον αποδέκτη. ***Κανάλι*** είναι η φυσική οδός μέσα από την οποία μεταδίδεται το σήμα (το κωδικοποιημένο μήνυμα), όπως οι τηλεφωνικές γραμμές, τα ηλεκτρομαγνητικά κύματα του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης κτλ. ***Μέσο*** είναι ο τεχνικός ή φυσικός τρόπος μετατροπής του μηνύματος σε σήμα ικανό να μεταδοθεί από το κανάλι. Η φωνή μας είναι ένα μέσο, η τεχνολογία παραγωγής τηλεοπτικής εικόνας είναι ένα μέσο. Συνήθως ενοποιούμε το κανάλι και το μέσο για λόγους απλούστευσης, και έτσι αποκαλούμε την τηλεόραση απλώς μέσο (επικοινωνίας, ενημέρωσης κτλ.) Το ***μήνυμα*** είναι η πληροφορία που θέλουμε να μεταδώσουμε, δηλαδή σκέψεις, ιδέες, συναισθήματα, εντολές κτλ. ***Κώδικας*** είναι ένα σύστημα νοήματος κοινό ανάμεσα στην πηγή του μηνύματος και στον αποδέκτη.

ανακάλυψη του δικού μας αιώνα, σύμφωνα με τον Μπέρτραντ Ράσελ, είναι η *τεχνική του προσωρινού συμπεράσματος*. Η τεχνολογία προσφέρει αφειδώς εργαλεία για την τελειοποίηση αυτής της τεχνικής. Ετσι και τα μέσα είναι, όπως υποστηρίζει ο Μακλούαν, μεταφραστές, γι' αυτό και η μετάφραση της φύσης σε τέχνη ονομάζεται *εφαρμοσμένη γνώση*.

Ένα από τα βασικά προβλήματα που έθεσαν οι μεγάλες τεχνικές ανακαλύψεις της εποχής μας είναι ασφαλώς το πρόβλημα της μορφής, πάντα σύμφωνα με τον Μακλούαν, ο οποίος υποστηρίζει πως μολονότι γνωρίζουμε το περιεχόμενο αγνοούμε τη μορφή, αφού η τελευταία υπάρχει σε ένα αόρατο περιβάλλον. Ο δυϊσμός αυτός, που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο κόσμο, δημιουργεί σοβαρότατα συνειδησιακά προβλήματα, επαναφέρει χαρακτηριστικά φυλετικής συμπεριφοράς έπειτα από 30 σχεδόν αιώνες ιστορικού πολιτισμού και αφαιρεί βάθος από το χρόνο. Αν το σύνολο της ζωής μετατρέπεται σε πληροφορίες, τότε η μία και μόνη συνείδηση που επιβάλλει στο σύνολο του πληθυσμού της Γης μεταβάλλει τον πλανήτη μας σε επαρχία, στην οποία τα μέσα καθίστανται πανίσχυρα και κυρίαρχα.

Την παραπάνω προβληματική προσπαθεί να διευρύνει ο Ντεμπρέ[245] διακρίνοντας τρία στάδια ή τρία επικοινωνιακά συστήματα στον πολιτισμό: το στάδιο του προφορικού λόγου, το στάδιο του γραπτού λόγου και το στάδιο της εικόνας. Τα ονομάζει μάλιστα: *λογόσφαιρα, γραφόσφαιρα* και *βιντεόσφαιρα*. Οι κακόζηλοι όροι είναι βεβαίως αναπόφευκτοι, αν θέλεις να επαναπροσδιορίσεις με «εντυπωσιακό» τρόπο τα συμφραζόμενα. Τα προσωρινά συμπεράσματα επιπλέον οδηγούν στην περιπτωσιολογία, που διαβρώνει τη δύναμη των μεγάλων συστημάτων. Η *Νέα τάξη*, σύμφωνα με το συγγραφέα οδηγεί στη μικρολογία (*small is beautiful*, λέει ο Ντεμπρέ). Ετσι, «η σημερινή δημοκρατική οπτικοακουστικοποίηση δεν

---

[245] Debray Regis, *Η επιστήμη της επικοινωνίας - Ιδέες γενικής μεσολογίας, Cours de mediologie general*, μτφ. Κλεοπάτρα Ουγουρλόγλου, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1997, σ. 52 κ.ε., επίσης περισ. στο: *Media Manifestos: on the technological transmission of cultural forms*, translated by Erich Rath, Verso, London 1996.

παγκοσμιοποιεί τα εθνικά ακροατήρια, τα εξαμερικανίζει[246] (πράγμα που δεν είναι ακριβώς το ίδιο)». Είναι εμφανές, γιατί το υποστηρίζει αυτό, αφού κατά τη γνώμη του στο σταυροδρόμι των μέσων συναντώνται η εξουσία και η δοξασία[247].

---

[246] Θα μπορούσε φυσικά να αντιτάξει ο καλοπροαίρετος: Γιατί εκείνο που ο Ντεμπρέ αποκαλεί «αμερικανικό» να μην είναι *υπερεθνικό* και για ποια Αμερική μιλούμε; της Ανατολικής Ακτής; της Δυτικής; των Μεσοδυτικών Πολιτειών, του Νότου; Τι είναι «αμερικανικό» σε μια χώρα που την έκτισαν εκπατρισμένοι; και γιατί η Αμερική να μην είναι προβολή της Ευρώπης, με άλλα λόγια η νεράιδα και το τέρας της ταυτοχρόνως;

[247] Με πιο απλά λόγια: η επίθεση των πληροφορικών συστημάτων, που ελέγχονται από τον Νέο Κόσμο, και της μαζικής κουλτούρας, η οποία κατευθύνεται από το Χόλιγουντ, δεν βρήκε αντιστάσεις και δημιούργησε τεράστια προβλήματα στην ευρωπαϊκή ιντελιγκέντσια, όπως άλλωστε και στο πολιτικό σύστημα. Οι διανοούμενοι του Παρισιού έχασαν μεγάλο μέρος από το κύρος τους, όχι μόνο διεθνώς αλλά και στο εσωτερικό της χώρας τους. Είναι, λ.χ., εντυπωσιακό που σχεδόν όλες οι παραπομπές του Ντεμπρέ γίνονται σε γάλλους διανοητές για ένα θέμα το οποίο κατέστησαν παγκόσμιο οι Αγγλοσάξονες. Και είναι λυπηρό που από πείσμα, άμυνα ή ό,τι άλλο ένας προοδευτικός στην πράξη διανοούμενος εμμέσως πλην σαφώς αντιτάσσει στην επικοινωνιακή κοσμογονία, με όλα τα θετικά και τα αρνητικά της, το εθνικό συναίσθημα. Για εμάς, όπως και για τα υπόλοιπα μικρά έθνη της Ευρώπης, έχει ακόμη σημασία τι σκέπτονται οι γάλλοι διανοούμενοι, αλλά με τέτοια νοοτροπία φοβούμαι όχι για πολύ.

Υπάρχουν, παρατηρήσεις άκρως ενδιαφέρουσες, όπως λ.χ. αυτή που υποστηρίζει ότι στα μέσα συγκλίνουν η συμβολική και η πολιτική εξουσία. Ως συμβολική εξουσία ο Ντεμπρέ θεωρεί την Εκκλησία και τους διανοούμενους και ως πολιτική τον ηγεμόνα, το κράτος και το χρήμα. Τα μεγάλα διεθνή ΜΜΕ που κάτω από τις νέες συνθήκες δεν μπορεί παρά να ελέγχονται και αυτά από το μεγάλο κεφάλαιο **συμβάλλουν έτσι στη διαιώνιση της βαρβαρότητας.** Έτσι εντάθηκε στο έπακρο ο ανελεύθερος αντιδραστικός χαρακτήρας τους, όπως εξάλλου και ο αντιδραστικός χαρακτήρας του ίδιου του συστήματος, το οποίο στηρίζουν. Ταυτόχρονα συρρικνώθηκαν ακόμη παραπέρα οι όποιες δυνατότητες σχετικής αυτοτέλειας υπήρχαν και περιορίστηκαν ακόμη περισσότερο οι όποιες προοδευτικές φωνές μέσα στα μεγάλα ΜΜΕ. Αυτή είναι η κυρίαρχη τάση που δεν μπορεί παρά να προκαλεί βαθύτατη ανησυχία ως προς το μέλλον, όχι μόνο των ΜΜΕ, αλλά γενικότερα των ίδιων των δημοκρατικών κατακτήσεων.

Για τα ΜΜΕ η επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού, και η ένταξή τους στη λογική του ανταγωνισμού και της «ελεύθερης» αγοράς, σε αντίθεση απ' ό,τι υποστηρίζουν ορισμένοι, ναι μεν τα οδήγησε σε μια **σχετική αυτονόμηση από τις εκάστοτε κυβερνήσεις**, από την άλλη όμως τα υποδούλωσε ακόμη **πιο άμεσα στα κυρίαρχα οικονομικά συμφέροντα.** Μέσω του βασικού αιμοδότη τους που είναι η **διαφήμιση** τα υπέταξε ακόμη πιο άμεσα στους κυρίαρχους της αγοράς, ενώ μέσα από το μεταξύ τους **ανταγωνισμό τα οδήγησε στην παραπέρα υποταγή τους στην αλλοτριωμένη ζήτηση του κοινού.**

Αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής είναι η δημιουργία πολλών νέων ζητημάτων καθώς και η θεώρηση κλασικών με νέους όμως όρους. Θέματα όπως προπαγάνδα, αξιοπιστία, δεοντολογία, όρια, ιδιωτικός και δημόσιος χώρος, εξουσία, διαφήμιση, εκπαίδευση, πληροφόρηση, αλλά και δημοκρατία, «μέσος πολίτης», «κανονικός» άνθρωπος, αλήθεια και ψεύδος, αποκτούν τώρα μια νέα υπόσταση, εμπλεκόμενα, ως πρωταγωνιστές, όπως σοφά παρατηρεί ο Νιλ Πόστμαν, σε μία παγκόσμια μέχρι θανάτου κουλτούρα θεάματος. Δεχόμενοι το γεγονός, ότι καθοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης της γλώσσας είναι τα «ακούσματα και τα διαβάσματα» μας, τότε η χρήση της γλώσσας στα ΜΜΕ παίρνει άλλες διαστάσεις.

Σε μια εποχή όπου κυριαρχεί η πολιτιστική βιομηχανία επιβάλλοντας ομογενοποιημένα καταναλωτικά προϊόντα και συνήθειες και το σύνολο των αξιών, στάσεων και λόγου διοχετεύεται μαζικά μέσα από τα δίκτυα επικοινωνίας τροφοδοτώντας το ατομικό και συλλογικό συμβολικό επίπεδο με τη νοθευμένη αφαίμαξη του πραγματικού, ενώ απέναντι σε αυτά βρίσκεται ένα πολιτιστικά αμήχανο κράτος - θεατής, οφείλουμε να μιλήσουμε για τη διαχείριση του πολιτισμού και να μην υποτιμήσουμε τη σημασία της στο όνομα της καθαρότητας των ιδεών ενός πολιτισμού με κεφαλαίο Π, που αφορά υποτίθεται την ανθρωπότητα, αλλά ελάχιστα τους πολίτες και τη ζωή τους.

Διότι διαχείριση του πολιτισμού σημαίνει τον τρόπο που διαμορφώνεται με οικονομικούς και κοινωνικούς όρους το συμβολικό επίπεδο, η κουλτούρα της κοινωνίας μας, με όρους συγκρούσεων και ανισοτήτων και άρα τις αναδιανομές που οφείλει να κάνει το «πολιτιστικό» κράτος, όπως ακριβώς και το κοινωνικό. Διότι η

Δεν είναι τυχαίο από αυτήν τη σκοπιά ότι φτάσαμε στο σημείο να θεωρούμε, κι όχι μόνον στην Ελλάδα, ως πιο ανεκτά τηλεοπτικά προγράμματα εκείνα **της κρατικής τηλεόρασης** και τούτο διότι αυτή είναι η μοναδική που έχει σε ένα βαθμό τη δυνατότητα να αγνοήσει την αγορά.

Ταυτόχρονα **η συγκεντροποίηση** των ΜΜΕ, η οποία όπως για όλα τα τμήματα του κεφαλαίου εντάθηκε στο έπακρο στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, ιδιαίτερα εμφανής στο πεδίο της πληροφορικής αλλά και των μεγάλων πρακτορείων - καναλιών, αφορά και στον εκδοτικό τομέα, αλλά και στις επιχειρήσεις διανομής. Ας σημειωθεί ότι 90% της παγκόσμιας παραγωγής ταινιών είναι αμερικανική, το 70% των τηλεοπτικών σταθμών είναι και πάλι αμερικανικών συμφερόντων και τέλος ότι περί τα 5/6 του διαδικτύου ελέγχονται από τις ΗΠΑ. Οπως είναι φυσικό, αυτή η συγκεντροποίηση - αμερικανοποίηση, οδηγεί στην παραπέρα **ομοιογενειοποίηση, ισοπέδωση, τόσο των ειδήσεων όσο και της ψυχαγωγίας.**

διαχείριση του πολιτισμού αφορά επίσης τη θεσμική ευθύνη της Πολιτείας απέναντι στους πολίτες, το ελάχιστο κοινό έδαφος παιδείας και κουλτούρας, που οφείλει να εξασφαλίζει, τα δικαιώματα, το πολιτιστικό παρόν και μέλλον των κοινωνικών ομάδων, των πολιτών που δικαιούνται με ίσους όρους την πολιτιστική δημοκρατία.

Σε αντιδιαστολή προς τις περισσότερες μορφές επικοινωνίας, όπου ο παραγωγός του λόγου είναι ένα πρόσωπο, ο λόγος των ΜΜΕ εκπορεύεται από έναν πομπό πολυπρόσωπο και ιεραρχημένο. Αυτό σημαίνει ότι ενυπόγραφα και ανυπόγραφα κείμενα (προφορικά, όπως ένα ρεπορτάζ ή μια συνέντευξη, ή γραπτά, όπως ένα κύριο άρθρο ή μια έρευνα), που φαίνονται να ξεκινούν από το στόμα ή τη γραφίδα ενός ομιλητή ή συντάκτη, στην πραγματικότητα ελέγχονται και πιθανόν τροποποιούνται από το εκδοτικό επιτελείο (τους αρχισυντάκτες, τον διευθυντή σύνταξης ή το διευθυντή-εκδότη) είτε ως προς το περιεχόμενό τους - αν η τεκμηρίωσή τους θεωρηθεί ανεπαρκής ή το σχολιαστικό τους μέρος βρεθεί να αποκλίνει από τον ιδεολογικό προσανατολισμό του μέσου -, είτε ως προς το ύφος και την οργάνωσή τους - αν δεν ανταποκρίνονται στην παράδοση, που έχει διαμορφώσει το συγκεκριμένο μέσο.

Και πίσω απ' όλους ο εκδότης-ιδιοκτήτης, που μπορεί να μην παρεμβαίνει γλωσσικά στην παραγωγή συγκεκριμένων κειμένων, σίγουρα όμως υπαγορεύει την εκδοτική ταυτότητα και το ιδεολογικό στίγμα του εντύπου ή του καναλιού. Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να πει, ότι ο επαγγελματικός δημοσιογραφικός λόγος είναι στη βάση του πολυφωνικός και με την έννοια της διακειμενικότητας (το δημοσιογραφικό κείμενο τροφοδοτείται από άλλα κείμενα τεκμηρίωσης), αλλά και με την έννοια της διαστρωμάτωσης (των επανεγγραφών και παρεμβάσεων που έχει δεχθεί ως την τελική του μορφοποίηση).

Η ιδεολογική "επιβάρυνση" των μέσων ενημέρωσης - για την οποία δέχονται συχνά επικρίσεις -, άλλοτε ως δηλωμένη προγραμματική πρόθεση των πιο μαχητικών απ' αυτά και άλλοτε ως διατυμπανιζόμενη ειδησεογραφική αμεροληψία (στην πραγματικότητα ως απόκρυψη ιδεολογίας) εκείνων που απευθύνονται σ' ένα αδιαφοροποίητο κοινό, είναι απόρροια της πρόσδεσής τους σε οικονομικούς και

πολιτικούς παράγοντες, που τα χρησιμοποιούν ως εργαλεία για την αύξηση της δύναμής τους[248].

---

[248] Το Πεντάγωνο επεξεργάζεται σχέδιο για διαρροή ειδήσεων, πιθανώς ακόμη ψευδών, προς τα ξένα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως μέρος των νέων προσπαθειών να επηρεαστεί η διεθνής κοινή γνώμη, αλλά και η διαμόρφωση της πολιτικής ξένων κυβερνήσεων, τόσο φιλικών όσο και εχθρικών».

Η αποκάλυψη αυτή για την ενεργοποίηση του μηχανισμού προπαγάνδας, ως κύριου συστατικού του ψυχολογικού πολέμου κοσμεί το χθεσινό πρωτοσέλιδο, όχι κάποιας εφημερίδας που ασκεί κριτική στην πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά των «έγκριτων» *New York Times*, που οι σχέσεις του με τους κονσέσιους της εξουσίας στις ΗΠΑ, αλλά και τον ίδιο το Λευκό Οίκο, πολλές φορές την κατατάσσει στο ρόλο του εκπροσώπου Τύπου της αμερικανικής κυβέρνησης. Συνεπώς, η είδηση δεν είναι ότι υφίσταται και είναι έτοιμο προς εφαρμογή το σχετικό πρόγραμμα, αλλά ότι η αποκάλυψη γίνεται μέσα από τις σελίδες των *New York Times*.

Η «παραγωγή ψευδών και κατευθυνόμενων ειδήσεων», πάντως, είναι πολύ γνωστή στις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες, στο πλαίσιο του ψυχολογικού πολέμου, έχουν αρκετές φορές επιστρατεύσει τέτοια μέσα, για να πείσουν για το σωστό των επιλογών τους.

Το νεοϊδρυθέν γραφείο «*ρυθμίζει όλα τα αναγκαία εργαλεία στο πλαίσιο του υπουργείου Αμύνης, προκειμένου να επηρεάσει τη διεθνή κοινή γνώμη*», θα δηλώσει ο πρώην συνταγματάρχης και αξιωματούχος των ψυχολογικών επιχειρήσεων **Τόμας Α. Τάιμς**, σε πρόσφατη συνέντευξη Τύπου, σύμφωνα με τους New York Times και θα συμπληρώσει ότι «*το υπουργείο Αμύνης παραδοσιακά δεν ασχολείται με την προπαγάνδα*».

Πάντως, μία εκ των προτάσεων του Γραφείου Στρατηγικής Επιρροής, είναι η διαρροή ειδήσεων διά μέσου των διεθνών ειδησεογραφικών πρακτορείων που δεν έχουν καμία όμως σχέση ή διασυνδέσεις με το Πεντάγωνο, θα δηλώσουν αξιωματούχοι του Πενταγώνου. Προκειμένου να χαίρουν της αξιοπιστίας και της αντικειμενικότητας, όροι συνοδευτικοί για ορισμένα όμως και μόνο ΜΜΕ, που δείχνουν να υπηρετούν απόλυτα τα σχέδια...

Επίσης, ο πτέραρχος Γόρντεν οραματίζεται μία μεγάλης κλίμακας καμπάνια, που **θα κινείται από τη «μαύρη καμπάνια», που θα χρησιμοποιεί την παραπληροφόρηση και άλλες μυστικές ενέργειες, στη «λευκή καμπάνια», που θα βασίζεται σε αληθινές ή αληθοφανείς ανακοινώσεις Τύπου και δηλώσεις**. Παράλληλα, θα υπάρχουν και οι «διαρροές», όπως προβλέπει το σχέδιο, θα γίνονται τόσο στα διεθνή ΜΜΕ, όσο και το διαδίκτυο, και θα αφορούν πληροφορίες από τις επιχειρήσεις των αμερικανικών δυνάμεων, αλλά και σχετικά με τις αποφάσεις του Πενταγώνου. Πληροφορίες θα διαρρέουν και πηγές που δε θα έχουν εμφανείς δεσμούς με το Πεντάγωνο, ενώ προβλέπονται αποστολές «υλικού» μέσω e-mail, το οποίο θα προβάλλει τις απόψεις των ΗΠΑ και θα αποστέλλονται

Τα ΜΜΕ θεωρούνται λοιπόν σε γενικές γραμμές, ως αποτελεσματικοί μηχανισμοί εξουσίας, λόγω της σημαντικής ικανότητας τους να ασκούν επιρροή ποικιλοτρόπως. Η εξουσία τους[249] συνίσταται: στην προσέλκυση και τον προσανατολισμό του κοινού ενδιαφέροντος, της πειθούς σε θέματα γνώμης και απόψεων, της επιρροής πάνω στη συμπεριφορά, στη διαμόρφωση των δομικών ορισμών της πραγματικότητας, στην απόδοση κύρους και νομιμότητας και τέλος στη γρήγορη και εκτεταμένη πληροφόρηση.

Η ρητή έκφραση της ιδεολογίας ενός μέσου ενδιαφέρει κυρίως την κοινωνιολογία και στηρίζεται στην ανάλυση περιεχομένου του δημοσιογραφικού λόγου. Όμως, η γλωσσολογία και η ανάλυση λόγου ειδικότερα ενδιαφέρονται για την υπόρρητη έκφραση της ιδεολογίας, όπως αυτή κωδικοποιείται στις γραμματικές και λεξικές επιλογές ενός συντάκτη ή ομιλητή, ή διαχέεται στις προϋποθέσεις και τα υπονοήματα που μοιράζονται πομπός και δέκτες ενός δημοσιογραφικού κειμένου και που χωρίς αυτά η πρόσληψη και η κατανόησή του καθίσταται προβληματική, με μια δηλωμένη ιδεολογική ανάγνωση του λόγου των ΜΜΕ, δηλαδή μια προσπάθεια να έρθουν στο φως - με στόχο τη διαμόρφωση αναγνωστικής συνείδησης από το κοινό - οι γλωσσικές επιλογές μέσω των οποίων αναπαριστάται (ωραιοποιείται,

---

σε δημοσιογράφους, ηγέτες κοινωνικών κινημάτων, αλλά και ξένους ηγέτες. Φυσικά, αυτά τα μηνύματα δε θα φαίνεται ότι προέρχονται από το Πεντάγωνο.

Για την αρωγή του «έργου της παραγωγής ψεύδους» ήδη η κυβέρνηση Μπους έχει προσλάβει την εταιρία *Rendon Group*, μία διεθνή συμβουλευτική εταιρία που ιδρύθηκε από τον Γ. Ρέντον Τζ., πρώην σύμβουλο του πρώην Προέδρου Τζίμι Κάρτερ. Εταιρία που έχει ήδη αναλάβει υποθέσεις για τη CIA, τη βασιλική οικογένεια του Κουβέιτ αλλά και το Ιρακινό Εθνικό Κογκρέσο, την εξ Αμερικής υποστηριζόμενη και ορμώμενη ιρακινή αντιπολίτευση.

Τέλος, σύμφωνα με τους *New York Times*, το Γραφείο Στρατηγικής Επιρροής θα επιβλέπει τις ιδιωτικές εταιρίες στο εξωτερικό, οι οποίες θα έχουν προσληφθεί για να βοηθήσουν στην ανάπτυξη προγραμμάτων πληροφόρησης και θα αξιολογούν την αποτελεσματικότητά τους κάνοντας χρήση των ανάλογων τεχνικών που χρησιμοποιούν οι Αμερικανοί στις πολιτικές καμπάνιες, περιλαμβανομένων επιστημονικών σφυγμομετρήσεων της κοινής γνώμης και των ειδικών κοινωνικών ομάδων.

Από Δημοσίευμα στην εφ. Ριζοσπάστης στις 20/02/2002.

[249] McQuail Denis, *Εισαγωγή στη θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας*, μτφ. Στέλιος Παπαθανασόπουλος, Καστανιώτη, Αθήνα 1997, σσ. 124-127.

εξιδανικεύεται, παραποιείται ή συσκοτίζεται) η κοινωνική πραγματικότητα στα μέσα ενημέρωσης.

Έτσι, η απόκρυψη μέσα στην πρόταση δρώντων (δηλαδή υπεύθυνων για ανεπιθύμητα γεγονότα) προσώπων με την παθητικοποίηση και την ονοματοποίηση, η σκόπιμη προβολή δρώντων προσώπων (για λόγους ιδεολογικής συμπάθειας) με την έμφαση ή τη χρήση αξιολογικών προσδιοριστικών, η αντίστοιχη απόκρυψη ή προβολή συμβάντων και καταστάσεων με την επιλογή κατάλληλων (ας πούμε, μεταβατικών) ρημάτων, η εκμετάλλευση των τροπικοτήτων - αφενός της επιστημικής, δηλαδή λέξεων και φράσεων που δηλώνουν το αβέβαιο, το πιθανό ή το αμφίβολο, και μεταδίδουν στο λόγο τον αέρα της μετριοπάθειας και της διάθεσης για διάλογο, και αφετέρου της δεοντικής, δηλαδή λέξεων και φράσεων που δηλώνουν το πρέπον, το απαγορευμένο ή το επιτρεπόμενο, και προσφέρονται για την υπαγόρευση κοινωνικών κανόνων και στάσεων (να αποτραπεί η αναμέτρηση), η πυροδότηση της συναισθηματικής σημασίας λέξεων - αξιών, που εύκολα ανακαλούν ψυχολογικούς συνειρμούς στο θυμικό του κοινού, και οι κάθε είδους συνδηλωτικές σημασίες (καθιερωμένες ή πρωτότυπες μεταφορές, προσωποποιήσεις κ.α.) είναι οι κυριότερες στρατηγικές που μελετήθηκαν, προκειμένου να δειχθεί, ότι η γλώσσα των ΜΜΕ είναι "ένοχη", αφού σε συγκεκριμένες χρήσεις της εμπεριέχεται ιδεολογία, δηλαδή ρητή ή (συνήθως) υπόρρητη αναπαράσταση αντικρουόμενων κοσμοειδώλων, που αποδίδουν την ασυμφιλίωτη διάσταση συμφερόντων ανάμεσα σε μιαν ολιγομελή ηγέτιδα τάξη και το πλήθος των κυριαρχούμενων πολιτών - και σε πείσμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Η "κριτική" προσέγγιση των ΜΜΕ, παρά τις απλουστευτικές κάποτε αναγωγές γλωσσικών επιλογών σε ιδεολογικές, εξακολουθεί να αποτελεί κυρίαρχη τάση στον χώρο της ανάλυσης του λόγου των ΜΜΕ.

Σε μια περιοχή, όπως είναι η Απουλία, όπου η ανάγνωση του βιβλίου είναι συγκριτικά πολύ περιορισμένη με την υπόλοιπη Ιταλία, η γλώσσα των ΜΜΕ αναγορεύεται, για τις μεγάλες μάζες του πληθυσμού σε αποφασιστικό παράγοντα καθορισμού της χρήσης της διαλέκτου. Το επίπεδο γλώσσας λοιπόν σε μεγάλο μέρος του τοπικού τύπου μπορεί ν' αποτελέσει πρότυπο γλώσσας και τα ηλεκτρονικά και έντυπα ΜΜΕ ν' αναπαράγουν την ελληνική διάλεκτο.

Θεωρώ αναγκαίο το χώρο των ΜΜΕ για να δοθεί η μάχη για τη διατήρηση της διαλέκτου[250].Ένας ικανός γνώστης της διαλέκτου στο χώρο της δημοσιογραφίας μπορεί να επηρεάσει πολύ πιο αποτελεσματικά και σε πολύ μεγαλύτερη έκταση το γλωσσικό αίσθημα των ομιλητών αυτής.

Η διάλεκτος, αναμφισβήτητα, αποτελεί αναγνωριστικό συστατικό της φυσιογνωμίας και της ταυτότητας των κατοίκων της ελληνόφωνης ζώνης. Όσο καλύτερα έχει κατακτήσει κανείς τη διάλεκτο, όσο πιο δημιουργικά τη χρησιμοποιεί, όσο βαθύτερα μπορεί να τη νιώσει και ν' αξιοποιήσει τις δυνατότητες της, τόσο λιγότερο ευάλωτος είναι σε κάθε αλλότρια πολιτισμική εισβολή[251].

Διότι η συνείδηση της διαλέκτου αποτελεί και συνείδηση ταυτότητας, η οποία κινητοποιεί τους μηχανισμούς άμυνας, που περιέχει κάθε συνειδητοποιημένη γνώση.

Η βαθύτερη βίωση των Ελληνόφωνων περνάει μέσα απ' τη διάλεκτο με την οποία εξασφαλίστηκε διαχρονικά, αλλά και εκφράστηκε η ελληνικότητα των κατοίκων. Και αυτή η βίωση της διαλέκτου, βίωση εθνική, πολιτισμική, συνειδησιακή, μπορεί να εξασφαλίσει τη γνήσια αίσθηση ιθαγένειας, στην οποία συντρίβεται κάθε επίπλαστη και αναφομοίωτη ξένη προς τον τόπο πολιτισμική επιρροή.

Ο ηλεκτρονικός λόγος λοιπόν, κυρίαρχος στην επικοινωνία μπορεί να κυριαρχήσει στο στερέωμα και τη διάσωση της διαλέκτου και ν' αναδειχτεί σε καθοριστικό παράγοντα της ευρύτερης χρήσης, αλλά και εκμάθησης της διαλέκτου[252].

---

[250] Ο άλλος χώρος είναι φυσικά το Σχολείο.

[251] «ει γε τις δη, ω Σώκρατες, αυ μη εάσει είδη των όντων είναι εις πάντα τα νυν και άλλα τοιαύτα αποβλέψας, μηδέ τι οριείται είδος ενός εκάστου, ουδέ οπη τρέψει την διάνοιαν έξει και ούτως την του διαλέγεσθαι δύναμιν παντάπασιν διαφθαρεί», Πλάτων, Παρμενίδης, 135c.
Αν δεν αναγνωρίσουμε τα είδη των όντων, Σωκράτη, η διάνοια δεν έχει που να στρέψει το βλέμμα της και καταστρέφουμε την ικανότητα του διαλόγου.

[252] Βέβαια ο εργαλειακός, τυποποιημένος λόγος της «κοινωνίας της πληροφορίας» (της κοινωνίας της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας της ελεύθερης αγοράς) είναι η κορύφωση της σκέψης και της γνώσης σε δεδομένο, σε εργαλείο, σε εμπορεύσιμο, σε τυποποιημένο «πράγμα». Ο Μ. Δερτούζος , καθηγητής της σύγχρονης πληροφορικής στο MIT των ΗΠΑ(Dertouzos, M., *What will be in the new century*, ed. Harper Egde 1997, S. Francisco, p. 175) αναφέρει:

«Δεν είναι ξεκάθαρο αν η τεχνολογία των υπολογιστών και της επικοινωνίας βοηθά τη διαδικασία της μάθησης μ' ένα θεμελιώδη τρόπο ...πρέπει να είμαστε συντηρητικοί, όταν το ζήτημα ανακύπτει σε

σχέση με την εκπαίδευση των παιδιών μας. Δεν είναι αρκετό και ίσως είναι επιβλαβές- να χάσκουμε με θαυμασμό μπροστά σε μια νέα τεχνολογική προσέγγιση και να την ανακηρύσσουμε εκπαιδευτικά αποτελεσματική, επειδή συμβαίνει να μας συναρπάζει». Η παράθεση αυτή είναι σημαντική στο βαθμό που προέρχεται από πηγή που συνδέεται με μια από τις «μητροπόλεις « των τεχνολογικών καινοτομιών στο χώρο της πληροφορικής.

Όσον αφορά το Internet είναι απλώς ένα μέρος, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα για να διασυνδεθούν μεταξύ τους όλα τα δίκτυα του πλανήτη! Κάθε πανεπιστήμιο έχει ένα τοπικό, ιδιωτικό δίκτυο, όπως επίσης και κάθε εταιρεία, οργανισμός κλπ. Το Internet παρέχει τις διαδικασίες και τη δυνατότητα να διασυνδεθούν τα δίκτυα αυτά, επιτρέποντας στους χρήστες τους να έχουν πρόσβαση, πέρα από αυτή που τους παρέχει το τοπικό δίκτυο του οργανισμού τους. Συνεπώς, το Internet (Η έννοια του «δικτύου», που δηλώνει το αγγλικό *net,* και η έννοια της «αμοιβαιότητας», που δηλώνει το (λατινικής προέλευσης) αγγλικό *inter,* δηλώνονται στην ελληνική με τη λέξη **διαδίκτυο.** Αυτή η λέξη έχει γλωσσική διαφάνεια για τον ομιλητή της Ελληνικής) δεν προσθέτει περιεχόμενο στα ήδη υπάρχοντα δίκτυα, αλλά έναν τρόπο να γίνουν αυτά προσβάσιμα και από άλλα σημεία του πλανήτη.

Το χαμηλό κόστος, η ευχέρεια και η σχεδόν απεριόριστη έκταση της επικοινωνίας ατόμων και ιδεών, έχει ήδη τεραστίως συμβάλει στην παραγωγική και την πολιτισμική ανάπτυξη. Βρισκόμαστε πραγματικά στην αρχή μιας νέας εποχής όπου η φαντασία του ατομικού νου πολλές φορές ξεπερνιέται από τα δημιουργήματα του *Συλλογικού Νου* της ανθρωπότητας που σαν ένας υπερεγκέφαλος συνενώνει τους «νευρώνες» του με αμέτρητους διαύλους επικοινωνίας. Ένας υπερεγκέφαλος που ταυτόχρονα εξελίσσει ταχύτατα το πρωτόκολλο των σημάτων του περνώντας από τον προφορικό λόγο στον γραπτό και από τον γραπτό στον «άμεσο», που δεν εξαρτάται από το μέσο ούτε έχει πρακτικό περιορισμό στην ταχύτητα διάδοσης. Το πόσο μπορεί να εξελιχθεί ένας τέτοιος υπερεγκέφαλος σίγουρα αποτελεί θέμα για ένα ενδιαφέρον μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Ένα μυθιστόρημα που το πρώτο του κεφάλαιο γράφτηκε το 1937 από τον Χέρμπερτ Τζορτζ Γουέλς με τίτλο «Ο Παγκόσμιος Εγκέφαλος: Η ιδέα μιας μόνιμης παγκόσμιας εγκυκλοπαίδειας». Αξίζει να θυμόμαστε ένα απόσπασμα:

«Δεν υπάρχει πρακτικό εμπόδιο στη δημιουργία ενός εύχρηστου καταλόγου όλης της ανθρώπινης γνώσης, των επιτευγμάτων, των εικόνων και των ιδεών· στην κατασκευή, με άλλα λόγια, μιας πλανητικής μνήμης για όλη την ανθρωπότητα. Ίσως μάλιστα να μην είναι απλός κατάλογος αλλά το ίδιο το πράγμα σε μια άλλη μορφή, που θα μπορεί να προσπελαστεί από οποιοδήποτε σημείο της γης. Κάτι τέτοιο θα είναι γεγονός τρομακτικής σημασίας, μπορεί να προδιαγράψει μια πραγματική διανοητική ενοποίηση όλης της φυλής μας. Όλη η ανθρώπινη μνήμη θα είναι διαθέσιμη σε συντομότατο χρόνο σε κάθε ξεχωριστό άτομο. Και το πιο σημαντικό από όλα: ένα τέτοιο αρχείο δεν κινδυνεύει από καμία καταστροφή. Θωρακίζεται απόλυτα, καθώς πρόκειται να υπάρξουν ακριβή αντίγραφα στο Περού, στην Κίνα, στην Ισλανδία, στην Κεντρική Αφρική ή και πουθενά συγκεκριμένα. Θα συγκεντρώνει την οργάνωση του εγκεφάλου ενός ανώτερου θηλαστικού με την αποκεντρωμένη ζωτικότητα της αμοιβάδας».

Μέσω της ιδιωτικής τηλεόρασης[253] και των ραδιοφωνικών εκπομπών λόγου δύναται να παράσχει την έγκυρη και πολυφωνική πληροφόρηση του πολίτη, διατηρώντας το γόητρο της τοπικής διαλέκτου με την αμεσότητα του προφορικού λόγου και τη ζωντάνια της ανθρώπινης μορφής και φωνής. Οι εκφωνητές των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών στην πράξη θ' αποτελέσουν τους δημιουργούς των πιο δραστικών γλωσσικών προτύπων για τους ελληνόφωνους πληθυσμούς. Θα μπορούν καίρια, αποτελεσματικά και δημιουργικά να προάγουν σταθερά και ευρύτερα τη διάλεκτο.

Αφήνοντας πίσω την ουτοπία περί καταστροφής των μέσων επικοινωνίας, η σχολή των ρεαλιστών προτιμά μια άλλη οδό. Αφετηρία της από τη μια είναι η τεχνολογική αισιοδοξία του Καναδού θεωρητικού Μάρσαλ Μακ Λιούαν, σύμφωνα με την οποία τα ηλεκτρονικά μέσα, και ειδικότερα η τηλεόραση, εγκαινίασαν μια γενικευμένη πλανητική επικοινωνία, το φημισμένο «παγκόσμιο χωριό», αλλά και την επικράτηση της πλήρους διαφάνειας στην πληροφόρηση και την επικοινωνία. Από την άλλη, βασίζεται στην ανάλυση του Γερμανού στοχαστή Χανς Μάγκνους Εντσερμπέργκερ, ο οποίος στα «Σχόλια για μια θεωρία των μέσων επικοινωνίας» υποστήριζε ότι «για πρώτη φορά στην Ιστορία τα μέσα ενημέρωσης κάνουν δυνατή τη μαζική συμμετοχή σε μια άμεσα κοινωνική και κοινωνικοποιημένη παραγωγική διαδικασία, μια συμμετοχή της οποίας τα πρακτικά μέσα βρίσκονται στα χέρια των ίδιων των μαζών».

Με άλλα λόγια, αντί για τη ριζική εξάλειψη ενός «οργάνου κοινωνικού ελέγχου και επιβολής» προτείνεται - σε αντιστοιχία με τη μαρξιστική αντίληψη για την κατάληψη των μέσων παραγωγής από το προλεταριάτο - η κατάληψη και η εκτροπή του προς όφελος των μαζών.

---

[253] Με 25 φθόγγους στη γλώσσα μας μπορούμε να σημάνουμε στην Ελληνική τις 100.000 περίπου εύχρηστες λέξεις και τις 300.000 περίπου σημασίες που χρησιμοποιούνται στη γλωσσική επικοινωνία μας. Από το πεπερασμένο περνάμε αυτό θα πει γλώσσα, αυτό θα πει γλωσσικός κώδικας στον απέραντο αριθμό των λεξικών δηλώσεων και στο άπειρο των προτασιακών δηλώσεων που εκφράζουμε στη γλώσσα. Έχουμε να κάνουμε εδώ με αυτό που ονομάζουμε *οικονομία* της γλώσσας. Η ίδια αρχή ισχύει *και* στη γλώσσα των εικόνων. Με περιορισμένο αριθμό στοιχείων (γραμμών, σκιών, συνδυασμών) δημιουργεί ο σχεδιογράφος την απεραντοσύνη της γλώσσας του σκίτσου, που μπορεί να «μιλήσει» για τα πάντα. Είναι η μαγεία αυτή κάθε σημειακού συστήματος που κάνει τον άνθρωπο να μπορεί να επικοινωνεί μέσα από τις εικόνες όπως και μέσα από τις λέξεις.
Από άρθρο του καθηγητή κ. Μπαμπινιώτη στην εφ. *Το Βήμα* στις 25/05/1997.

Αφού λοιπόν, όπως αναφέρει ο Πάτρικ Μπάντλιντζερ στη μελέτη του «Αρτος και θεάματα», η τηλεόραση είναι το μέσο που επικρίθηκε περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο ότι προκαλεί πολιτιστική και κοινωνική παρακμή, αυτό που μένει για τους ρεαλιστές είναι να αντιτάξουν στη δαιμονολογία ενάντια στη μικρή οθόνη, το απελευθερωτικό δυναμικό της, δίνοντάς της ένα νέο περιεχόμενο. Το πρόβλημα δεν βρίσκεται στο μέσο αλλά στη χρήση του. Ή, σύμφωνα με τον Ουμπέρτο Εκο, «ένας δημοκρατικός πολιτισμός θα σωθεί μόνο αν κάνει τη γλώσσα της εικόνας ερέθισμα για κριτικό στοχασμό κι όχι πρόκληση για ύπνωση».

Το συμπέρασμα είναι αυτονόητο. Η τηλεόραση μπορεί να διολισθαίνει στην οικονομία της αγοράς, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι τα προγράμματα των καναλιών δεν μπορούν να είναι καλαίσθητα και ποιοτικά. Αντί για τη συνεχή ροή από ανούσιες ταινίες, πληκτικές σαπουνόπερες, άγευστα σόου, εκτυφλωτικές διαφημίσεις και ασήμαντες, αλλά υστερικά μεταδιδόμενες ειδήσεις[254], ένα άλλο σύμπαν με εκπαιδευτικά

---

[254] Πώς όμως επιτυγχάνεται αυτή η ποιοτικά υποβαθμισμένη τυποποίηση;

Στο πεδίο της **ψυχαγωγίας** τα ΜΜΕ εκτός του ότι εναρμονίζονται σε διεθνές **επίπεδο εκτοπίζοντας όλο και πιο έντονα τις πολιτισμικές εθνικές ιδιαιτερότητες,** παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην παραπέρα **εμπορευματοποίηση της κουλτούρας (culture), στην ευρύτερη εναρμόνισή της με τον τεχνολογικό πολιτισμό (civilisation)** και την ενσωμάτωσή της στις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες, στην κατάργηση δηλαδή, της αποξένωσης της κουλτούρας από τον πολιτισμό, **της άρσης του μη καταφατικού προς τον κυρίαρχο πολιτισμό χαρακτήρα της.**

Σημαντικό ρόλο προς αυτήν την κατεύθυνση, **πέρα από την τηλεόραση, παίζουν και τα δεκάδες «light» περιοδικά και ο «κίτρινος» Τύπος**, που κατακλύζουν τις αγορές των αναπτυγμένων χωρών, προβάλλοντας ως πρότυπα και αξίες ό,τι πιο χυδαίο και ευτελές έχουν να επιδείξουν οι «πολιτισμένες» κοινωνίες. Ετσι, τα ΜΜΕ συμβάλλουν αποφασιστικά στην **προς τα κάτω γενικότερη ισοπέδωση, τυποποίηση,** η οποία αν και έχει καταγγελθεί εδώ και καιρό μεταξύ άλλων από στοχαστές διαφόρων τάσεων, όπως εκείνους του ρομαντικού ρεύματος, τον Τοκβίλ, τον Μαρξ, τον Νίτσε, τα μέλη της σχολής της Φραγκφούρτης κλπ, σήμερα έχει φθάσει στο απόγειό της. Ταυτόχρονα παρά τις όποιες προσπάθειες των ΜΜΕ και δη των τηλεοπτικών, να ανανεωθούν στον τομέα της ψυχαγωγίας, **αυτά αδυνατούν να αποφύγουν την επαναληπτικότητα, η οποία συνδυάζεται με την τυποποίηση των αντιδράσεων παθητικών αποδεκτών**, δίχως να απαιτείται άλλη στάση από την αποβλάκωση της καταναγκαστικής, αποσπασματικής δραστηριότητας στην παραγωγή.

ντοκιμαντέρ, συζητήσεις με καλεσμένους ανθρώπους του πνεύματος, εμπεριστατωμένες πολιτικές αναλύσεις και αντικειμενική, ψύχραιμη ειδησεογραφία. Αποτέλεσμα θα ήταν ο θάνατος του μεταλλαγμένου θεατή, του couch potato, όπως ονομάζουν σαρκαστικά οι Αμερικανοί τον τύπο του απομονωμένου ανθρώπου, που καταβροχθίζει τσιπς στον καναπέ κολλημένος στη οθόνη, αλλά ο σφαιρικά ενημερωμένος πολίτης που θα ψυχαγωγείται με εκπομπές υψηλής αισθητικής.

Ενα ουτοπικό σχέδιο; Ισως, αλλά ακόμη κι ένας άφθαστα ειρωνικός στοχαστής, όπως ο Μπρικνέρ, παραδέχεται ότι μπορεί απλώς η σημερινή κατάσταση να είναι αποτέλεσμα της κακής χρήσης της τηλεόρασης[255]. Συμπληρώνοντας ότι «τίποτα δεν απαγορεύει να ονειρευόμαστε μια τηλεόραση που θα είναι εργαλείο πνευματικής δημιουργίας και η τεράστια εκπαιδευτική της δύναμη θα συνδυάζεται με μια γνήσια εκπαιδευτική σκοπιμότητα».

Βέβαια γλωσσική επαφή δεν μπορεί να υπάρξει κατά μια άποψη χωρίς να επέλθει και γλωσσική σύγκρουση. Η γλώσσα αποτελεί σύμβολο για ενυπάρχουσες αιτίες σύγκρουσης κοινωνικο-οικονομικού, πολιτικού, θρησκευτικού ή ιστορικού περιεχομένου. Η γλωσσική σύγκρουση εμφανίζεται έτσι, ως το κατά κάποιον τρόπο μικρότερο κακό, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι γλωσσικές συγκρούσεις διορθώνονται και εξομαλύνονται ευκολότερα από ό,τι συγκρούσεις πρωταρχικά κοινωνικοπολιτικές και εξωγλωσσικής προέλευσης.

Οι προσπάθειες λοιπόν για υπερσυνοριακή, οικονομική και πολιτισμική ενοποίηση διαμέσου των ΜΜΕ και της επεξεργασίας δεδομένων προωθούν την αφομοίωση των μικρών γλωσσικών μειονοτήτων. Η καθημερινή γλωσσική επαφή με τις μεγάλες πλειονοτικές ομάδες, με την επίσημη γλώσσα του κράτους όπως αναπαράγεται από τα ΜΜΕ, είχε σαν αποτέλεσμα να επικρατήσει σε όλες τις μειονοτικές περιοχές μια τάση προς διγλωσσία, η οποία να περιορίσει σημαντικά τη σημασία της μειονοτικής γλώσσας στους περισσότερους τομείς της δημόσιας ζωής. Οι βραχύβιες κοινωνικές εξελίξεις και τεχνικές εξελίξεις δεν υπεισέρχονται ως όροι στις πολύ μικρές γλώσσες.

Ετσι η «ψυχαγωγία» που προσφέρουν, δίχως να απαιτεί καμιά προσπάθεια ενεργητικής πνευματικής δραστηριότητας, προκαλεί μια ευχαρίστηση που συνδυάζεται με την ανία, εθίζει στην απαθή στάση και αναπαράγει την αποξένωση.

[255] Από άρθρο του Δ. Αναστασόπουλου στην εφ. Ελευθεροτυπία στις 20/11/2001.

Η διάλεκτος της Απουλίας είναι οικιακή και οικογενειακή και κατατάχθηκε σε κοινωνικά δεύτερη τάξης γλώσσα, όπου και χρησιμοποιήθηκε ως συμπληρωματικό μέσο επικοινωνίας. Δεν είχε αυτόνομη οικονομική ευρωστία. Απουσίασε απ' το πρόγραμμα της διδασκαλίας ξένων γλωσσών στην ιταλική επικράτεια.

Η διπλή ταυτότητα οδήγησε πολλές φορές στην πορεία της γλωσσικής και πολιτισμικής επαφής στην ταύτιση με την ισχυρότερη συν-κυρίαρχη επίσημη κρατική γλώσσα. Η διεθνοποίηση και ο εξευρωπαϊσμός συντελούνται ταχύτερα με τις ισχυρές επίσημες γλώσσες[256]. Η πληροφορική και τα ΜΜΕ κάνουν πιο προσιτή την ενημέρωση για τα όσα συμβαίνουν στον κόσμο με τις ισχυρές γλώσσες[257]. Ο υψηλός βαθμός εξειδίκευσης και μια επικέντρωση στον μοναδικό παραγωγό - προμηθευτή ενός προϊόντος έκαναν απαραίτητη τη γνώση της επίσημης γλώσσας[258]. Οι ισχυρές γλώσσες διδάσκονται και εκτός των χωρών προέλευσης και μαθαίνονται ως ξένες γλώσσες[259]

Η μεταφορά πολιτισμού και τεχνολογίας συντελείται σε μεγάλο βαθμό σε αυτές τις γλώσσες διαμέσου των ΜΜΕ. Η αρχή της εδαφικότητας σε αντίθεση με την αρχή της προσωπικότητας ή της ατομικότητας παραμέρισε τις ασθενείς γλώσσες, οι οποίες στερήθηκαν της νομικής ισοτιμίας με την επίσημη γλώσσα[260].

Η αυξανόμενη αστικοποίηση των πόλεων οι οποίες έχουν γίνει πολύγλωσσες και οι κοινωνικοοικονομικές και γλωσσικές εξελίξεις με σημαντικό δυναμικό συγκρούσεων αυξάνουν - από την άποψη της γλωσσικής δυναμικής - την απόσταση από τις περιοχές της υπαίθρου. Συχνά αποδίδονται στις διαλέκτους εξωγλωσσικές ιδιότητες, που δημιουργούν διακρίσεις σε βάρος των ομιλητών. Η διάλεκτος λοιπόν λειτουργεί ως σύμβολο σύγκρουσης.

---

[256] Η Γαλλική ορίζεται ως η συχνότερα χρησιμοποιούμενη γλώσσα κοινοτικής επικοινωνίας στις Βρυξέλλες.

[257] Π.χ η ειδησεογραφία κατά τον πόλεμο του κόλπου μέσω CNN στην αγγλική γλώσσα.

[258] Η αγροτική κοινωνία του Zollino για παράδειγμα συντηρούνταν από την καλλιέργεια ελαιοδέντρων και η επίσκεψη σε εκθέσεις για την αγορά της τεχνολογικής υποδομής αλλά και την πώληση του καρπού απαιτεί την γνώση της επίσημης γλώσσας.

[259] Εδώ μπορούμε ν΄ αναλογιστούμε το μέγεθος της καταστροφής που έχει γίνει στην δεκαετία του 1960 κατά τη διάρκεια της εξωτερικής μετανάστευσης των φτωχών αγροτικών οικογενειών της Απουλίας.

[260] Πρέπει ν' αναφερθεί το παράδειγμα του Καναδά (Καναδική επαρχία Κεμπέκ) και του Βελγίου, όπου δόθηκε οριστική γλωσσική οριοθέτηση χάρη στην αρχή της εδαφικότητας με ισοτιμία των γλωσσικών κοινοτήτων.

Ενώ οι ιταλοί πολίτες κάτοικοι της ελληνόφωνης ζώνης του Σαλέντο είχαν δυνατότητα πρόσβασης σε όλη την ιταλική επικράτεια κατά τη δεκαετία του 1970 συντελούνταν μια πόλωση, ώστε το γκρίκο να εμφανίζεται σαν διάλεκτος παρακατιανή που την μιλούσαν οι αγροίκοι[261], άρα γλωσσικό ιδίωμα της υποβάθμισης, ενώ η επίσημη ιταλική ως γλώσσα της προόδου και της απελευθέρωσης απ' τον «μίζερο και καταπιεσμένο νότο». Όποιος μιλούσε το γκρίκο υποβιβάζονταν και αυτόματα στιγματίζονταν στις κοινωνίες των άλλων ιταλικών πόλεων.

Μια άλλη παράμετρος είναι η σημασία που αποκτούν οι διάλεκτοι ως κοινωνικός περιβαλλοντικός παράγοντας του ανθρώπου, έτσι ώστε οι οικο-γλωσσολογικοί προβληματισμοί να παίρνουν περισσότερο υπόψη τις κοινότητες των γλωσσικών μειονοτήτων και τον κόσμο όπου ζουν αυτές[262]. Ως πρώτη επιτυχία διαφαίνεται η αποφυγή ενός κεντρικού γλωσσικού σχεδιασμού για ολόκληρη τη χώρα και η αντικατάσταση του από μιας τοπικής και ανθρωπινότερης μορφής «γλωσσική διαχείριση» που αποφασίζεται από κοινού με τους ομιλητές των μικρών γλωσσών και τις γλωσσικές κοινότητες και ορίζεται επιπλέον από οικολογική ισορροπία[263]

Ας ελπίσουμε, ότι οι διαφορετικές μορφές γλωσσικής δυναμικής θα εκφραστούν περισσότερο με φυσικές αντί με τεχνητές συγκρούσεις, στις οποίες ανοίγει διάπλατα τις πόρτες μια ευρωκρατικά καθοδηγούμενη και από τα ανώτερα κλιμάκια καθοριζόμενη γλωσσική πολιτική. Ένας γλωσσικός σχεδιασμός, που θα συντονίζεται από όλους τους συμπαίκτες, αφήνει περισσότερο χώρο στο φυσικό παιγνίδι των δυνάμεων και φέρνει την Ευρώπη - των πολλών γλωσσικών κοινοτήτων και άλλων απομονωμένων πολύ μικρών και μικρών γλωσσών και διαλέκτων - με την πολυμορφία της πιο κοντά σε μια διαπολιτισμικά καθοριζόμενη πολυγλωσσία, η οποία θα μπορούσε να εξαλείψει τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις αιώνων.

Στο πλαίσιο μιας κοινωνίας η οποία έχει χάσει τα κλασικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας της γραφής, στο πλαίσιο μιας κοινωνίας που είναι η κοινωνία της εικόνας, στο πλαίσιο ενός πολιτισμού μεταβιομηχανικού που είναι βεβαίως πολιτισμός οπτικο-ακουστικός τα ΜΜΕ μπορούν να υποστηρίξουν και να διαφυλάξουν την πολυγλωσσία. Η πολυκαναλική τηλεόραση είναι, για παράδειγμα,

---

[261] Cafone σημαίνει: αγροίκος, άξεστος, απολίτιστος.

[262] Robins, R.H. & E.M Uhlenbeck, *Endagered Languages*, ed. Berg, Oxford 1991, p. 197.

[263] Κάτι τέτοιο είναι εφικτό στη αγροτική κοινωνία του Σαλέντο με τα παραδοσιακά ελαιοτριβεία και τους παραδοσιακούς οικίσκους της υπαίθρου, τις περίφημες Cuppole.

ένα ισχυρό τεχνικό μέσο που επιτρέπει το σεβασμό, στην πράξη, του γλωσσικού πλουραλισμού, της πολυφωνίας. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που ανέδειξαν την τηλεόραση στο κυρίαρχο ως σήμερα μαζικό μέσο έχουν να κάνουν με την τεχνολογική δυνατότητα, την οποία αυτή προσφέρει (όπως και ο κινηματογράφος άλλωστε) για μετάδοση εικόνας, ήχου και κίνησης.

Η τηλεόραση βέβαια υπερτερεί του κινηματογράφου, όχι μόνο γιατί προσφέρει αυτή τη δυνατότητα μέσα στο σαλόνι μας (κάτι που συνάδει με τον απομονωτισμό και την τάση για «cocooning» της σύγχρονης κοινωνίας), αλλά κυρίως γιατί επιτρέπει τη μετάδοση του μηνύματος ταυτόχρονα με την παραγωγή του: το κοινό των αποδεκτών είναι μάρτυρες του γεγονότος. Κατά συνέπεια μπορούμε να πούμε, ότι η τηλεόραση υπήρξε το σημαντικότερο ως σήμερα *multimedia* μέσο, δηλαδή μέσο με πολυμεσικό χαρακτήρα. Επίσης, τα μαζικά μέσα γενικότερα, και η τηλεόραση πιο ειδικά, είναι αυτό με το *οποίο μια κουλτούρα επικοινωνεί με τον εαυτό της*.

Οι *Fiske*[264] και *Hartley*, διευκρινίζοντας την παραπάνω πρόταση, ανέπτυξαν την ιδέα της «ραψωδιακής τηλεόρασης», αποδίδοντας στην τηλεόραση ρόλο αντίστοιχο με αυτόν του ραψωδού στην αρχαία κοινωνία: να εκφράζει τους κύριους άξονες της κοινά αποδεκτής πολιτισμικής άποψης, να εμπλέκει τα μέλη μιας κουλτούρας στα κυρίαρχα συστήματα αξιών, να εξηγεί και να στηρίζει τις πράξεις των εκπροσώπων της κουλτούρας, αλλά και να εκθέτει τις αδυναμίες της κουλτούρας, είτε γιατί προέκυψε αλλαγή συνθηκών στον υπόλοιπο κόσμο, είτε γιατί υπάρχουν πιέσεις εντός της ίδιας της κουλτούρας για επαναπροσανατολισμό της.

Ακόμη, η τηλεόραση - ραψωδός διασφαλίζει την πρακτική επάρκεια της κουλτούρας μέσα στον κόσμο, προσπαθεί να πείθει το κοινό, ότι η ταυτότητά τους ως ατόμων αναδεικνύεται από την ίδια την κουλτούρα ως σύνολο και μεταδίδει στο κοινό την αίσθηση του μέλους της κουλτούρας. Το ίδιο συμβαίνει και με το ραδιόφωνο, όπως επίσης και με τα διάφορα έντυπα τα οποία επιτρέπουν την απόλαυση του ίδιου γνωστικού προϊόντος υπό διαφορετικές γλωσσικές εκφορές.

Να αξιοποιήσουμε τις εκπληκτικές δυνατότητες που προσφέρουν οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές με τη σύνταξη έξυπνων, προσεγμένων, έγκυρων, ποιοτικών προγραμμάτων γλώσσας, διευκολύνοντας την πρόσβαση όλων σ' αυτά. Η

---

[264] Fiske J., *Εισαγωγή στην επικοινωνία*, μτφ. Βέρα Μεσσήνη & Ελένη Λούντζη, Επικοινωνία & κουλτούρα, Αθήνα 1992, σ.82.

εξ αποστάσεως παιδεία για μεγάλους και μικρούς με προγράμματα γλώσσας, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει κανένας σπίτι του όποτε και όσο θέλει, προγράμματα ελκυστικά με αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας των πολυμέσων (κειμένου, ήχου, εικόνας), είναι ένα άλλο όπλο, που μπορεί να αξιοποιηθεί, αφού ο 21ος αιώνας είναι φανερό, ότι θα είναι ο αιώνας της πληροφορικής.

Η αλήθεια όμως είναι ότι αυτού του είδους η διατήρηση και η υποστήριξη της πολυφωνίας διασπά το σώμα της κοινωνίας ανάμεσα σ' ένα ευρύ στρώμα χρηστών αυτής της πολυγλωσσίας, που μπορεί και να επαναπαύονται πάνω στις δάφνες αυτής της τεχνολογικής ευχέρειας, και ένα πολύ πιο μικρό, ανώτερο ποιοτικά στρώμα πολύγλωσσων χρηστών της γνώσης στη βαθύτερη και ουσιαστικότερη εκδοχή της.

Πρέπει λοιπόν να ληφθεί σοβαρά υπόψη ο παράγοντας που λέγεται οπτικο - ακουστική τεχνολογία, τεχνολογία της πληροφόρησης, σε μια κοινωνία που είναι κοινωνία της πληροφόρησης, κοινωνία της πληροφορίας[265].

---

[265]Τηλεόραση και μουσική είναι από τις πλέον αγαπημένες καθημερινές συνήθειες των νέων μεταξύ 15 και 24 ετών στην Ευρώπη. Τα ποσοστά είναι ενδεικτικά: η τηλεόραση έρχεται πρώτη στις προτιμήσεις του 69% των νεαρών Ευρωπαίων και ακολουθεί η μουσική με ένα εξίσου εντυπωσιακό 66%. Σε γενικές γραμμές η ενασχόληση των νέων με τα ηλεκτρονικά μέσα αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα χρόνο με τον χρόνο, καθώς ολοένα και πλατύτερα στρώματα του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξοικειώνονται με τις νέες τεχνολογίες. Αυτά προκύπτουν από ειδική έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη διείσδυση στη νεολαία του τομέα της πληροφόρησης, της επικοινωνίας και των νέων τεχνολογιών.

Τα στοιχεία της έρευνας κατέδειξαν ότι σε γενικές γραμμές το 43% των νέων της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας ασχολείται τακτικά με τους υπολογιστές, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια και το Internet. Το ποσοστό αυτό είναι διπλάσιο σε σχέση με το 1997. Τα αγόρια φαίνεται να είναι περισσότερο «δεμένα» με τις νέες τεχνολογίες και την πληροφορική από τα κορίτσια. Έτσι το 53% των αγοριών ασχολείται σε τακτική βάση με τον χώρο αυτόν, έναντι 33% των κοριτσιών.

Τα ποσοστά αυτά είναι ακόμη μεγαλύτερα αν συμπεριληφθούν και οι νέοι που έχουν επαφή με τη νέα τεχνολογία σε εβδομαδιαία βάση. Οι ερευνητές εκτιμούν ότι περίπου 6 στους 10 νέους της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας (σε ποσοστά πάνω από 56%) χρησιμοποιούν κομπιούτερ τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα. Η αντίστοιχη επίδοση το 1997 ήταν γύρω στο 43%.

Συμπερασματικά οι ερευνητές επισημαίνουν ότι η «εικόνα» είναι σήμερα ξεκάθαρη και οι αρμόδιες κοινοτικές αρχές πρέπει να το λάβουν σοβαρά υπόψη τους και να προχωρήσουν στις ανάλογες πολιτικές επιλογές: πληροφόρηση, επικοινωνία και νέες τεχνολογίες είναι ισχυρά «όπλα» των νέων της Ευρώπης στον «πόλεμο της επιβίωσης» που μαίνεται σε ένα άκρως ανταγωνιστικό παγκόσμιο

Πολλοί ισχυρίζονται κατά καιρούς, ότι η πολυγλωσσία στην Ευρώπη, η διάσωση των τοπικών διαλέκτων, έχει ένα κόστος οικονομικό[266], δημοσιονομικό και διοικητικό όμως το κόστος αυτό είναι μηδαμινό, ουσιαστικά αμελητέο μπροστά στο πολιτικό κόστος, στο κόστος νομιμοποίησης της ευρωπαϊκής πολιτικής και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που θα είχε οποιαδήποτε απόπειρα ανατροπής του γλωσσικού καθεστώτος στην Ε.Ε.

περιβάλλον. Και το σημαντικότερο, οι νέοι πιστεύουν στην αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων «όπλων».

Άρθρο στην εφ. ΤΟ ΒΗΜΑ, στις 09-12-2001.

[266] Η δικαιολογία της έλλειψης των αναγκαίων κονδυλίων μεγαλώνει τον κίνδυνο ανατροπής των πολυγλωσσικών ή πολυπολιτισμικών μοντέλων (διδασκαλία των γλωσσών και διαλέκτων των πολλών λαών και εθνοτήτων πολλών προελεύσεων, ώστε τα παιδιά να έχουν τη δυνατότητα εκμάθησης της μητρικής τους γλώσσας), που αποτελούν μια μεγάλη ελπίδα, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο
ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

5.1. Η Γλώσσα.

Είναι γεγονός, ότι ζούμε σε μια εποχή που η κατοχύρωση του δικαιώματος του ατομικού αυτοπροσδιορισμού είναι συνυφασμένη με τον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Μετά το κείμενο της Κοπεγχάγης (1990) και τη Σύμβαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης (1995) για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι λίγοι εκείνοι, που υποστηρίζουν ότι ανεξάρτητα από τη γλώσσα που μιλάς, είναι ατομικό σου δικαίωμα να επιλέγεις το έθνος που θα ανήκεις[267].

Τα έθνη λοιπόν δύνανται να είναι πολυγλωσσικά και με πολλές γλωσσικές διαλέκτους, διότι απαρτίζονται από πολλούς λαούς και οι λαοί από φυλές και άτομα, που έχουν κοινή καταγωγή και κληρονομικές καταβολές. Η ποικιλομορφία - ως γλωσσική πραγματικότητα - αλλά και ως αίτημα - όπως διατυπώθηκε σε διάφορες ιστορικές στιγμές- αναδεικνύει την εκφραστική διάσταση της γλώσσας, τη γλώσσα ως στοιχείο ταυτότητας.

Ο όρος Γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αναφερθούμε σ ένα τύπο που καθιερώνεται συμβατικά ως πρότυπη γλώσσα και αποτελεί τη βάση του κανόνα της γλωσσικής χρήσης[268]. Με πρότυπο την κατάσταση που επικρατούσε στην Αρχαία Ελλάδα με τις διαλέκτους μέχρι την κλασσική εποχή έχει δώσει εκείνο το μοντέλο για τον ορισμό της γλώσσας και της διαλέκτου.

Ο όρος διαλεκτος χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε μια *κατώτερη*[269] ή *υποδεέστερη* ποικιλία μιας γλώσσας με σημαντικές φωνολογικές, μορφολογικές,

---

[267] Με άλλα λόγια, κάθε άνθρωπος μπορεί να επιλέξει την ταυτότητα του και κανένας να μην μπορεί να αντικρούσει την επιλογή του, γιατί αυτός έτσι θέλει να αισθάνεται.

[268] Haugen E., *Dialect, Language, Nation*. American Anthropologist n. 68, pp. 922-935, 1966 και στο Κωστούλα - Μακράκη Εύη, *Γλώσσα και κοινωνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σσ. 32-33.

[269] Κατώτερη; Σύμφωνα με την καθ. Μακράκη-Κωστούλα οι διάλεκτοι είναι υποδιαιρέσεις μιας γλώσσας και όχι κατώτερες ή υποδεέστερες μορφές της. Με την άποψη αυτή συμφωνώ και εγώ, διότι

συντακτικές και λεξιλογικές αποκλίσεις από την κοινή γλώσσα, ενώ χρησιμοποιείται και για μορφές του προφορικού λόγου που δεν έχουν γραπτή αποτύπωση. Χωρίζονται δε σε γεωγραφικές διαλέκτους (έχουν να κάνουν με φυσικά σύνορα που συχνά συμπίπτουν με γεωφυσικά χαρακτηριστικά) και σε κοινωνικές μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων(π.χ Black English στις ΗΠΑ).

Ο όρος γλώσσα περιλαμβάνει την επιλογή και τον καθορισμό ενός ομοιόμορφου τύπου χρήσης, που προωθείται στα λεξικά, τη γραμματική και τη διδασκαλία, είναι δηλαδή μια τυποποιημένη ποικιλία που έχει σκόπιμα κωδικοποιηθεί, έτσι ώστε να ποικίλει ελάχιστα στο γλωσσικό τύπο αλλά να μπορεί να διευρυνθεί στη λειτουργία. Οι περισσότερες από τις ευρωπαϊκές γλώσσες τυποποιήθηκαν σε περιόδους έντονου εθνικισμού και η τυποποίηση και προώθηση τους θεωρήθηκε ως σημαντικό σύμβολο στη διαδικασία της πολιτικής ενοποίησης[270].

Με βάση τα ανωτέρω η μειονοτική γλώσσα έχει ως βασικό πλαίσιο αναφοράς το έθνος – κράτος[271] με την έννοια ότι είναι ο δημιουργός των μειονοτήτων[272] και η γλώσσα της μειονότητας έχει λιγότερη ισχύ απ' ότι η γλώσσα της πλειονότητας ή κυρίαρχη γλώσσα που ομιλείται από το σύνολο των κατοίκων, που ασκούν και την πολιτική, πολιτιστική και οικονομική δυναμική αυτής της χώρας.

Σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό χάρτη των Μειονοτικών γλωσσών (european charter for Minory languages) του 1988 που στοχεύει στην προστασία των μειοντικών γλωσσών και πολιτισμών:

Μια μειονοτική γλώσσα είναι μια γλώσσα που ανήκει στην ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά, δηλαδή ομιλείται παραδοσιακά μέσα στην περιοχή από τους κατοίκους του κράτους, οι οποίοι αποτελούν μια ομάδα αριθμητικά μικρότερη από

τα σύνορα στη γλώσσα ορίζουν και κοινωνικές διαφορές και δηλώνουν ανώτερους και κατώτερους πολιτισμούς, π.χ μέχρι τα τέλη του περασμένου αιώνα η γαλλική γλώσσα θεωρούνταν (και γίνονταν πολλές προσπάθειες γι' αυτό) ως η γλώσσα της αριστοκρατίας, δηλαδή πες μου ποια γλώσσα μιλάς για να σου πώ ποιος είσαι...! κυρίαρχη κουλτούρα και υποδεέστερη υπό-κουλτούρα....!

[270] Κωστούλα – Μακράκη Εύη, *Γλώσσα και κοινωνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 38.

[271] Η έννοια του έθνους – κράτους αναφέρεται σε ένα «ιδανικό»που προωθήθηκε από πολιτικούς και φιλόσοφους του 17ου αιώνα, ενώ κατά τον 19ο αιώνα χρησιμοποιήθηκε, ως δικαιολογία για την καταπίεση των μικρότερων εθνοτήτων μέσα σε ένα κράτος, βλ. περισ. στο Hoffman, C., *An introduction to bilingualism*, Longman, London 1991.

[272] Coulmas, F., *European integration and the idea of the national language*, στο *A language policy for the European community. Prospects and Quandaries*, Mouton de Gruyter, Berlin 1991.

τον υπόλοιπο πληθυσμο του κράτους και διαφέρει από τη γλώσσα ή τις γλώσσες που ομιλούνται από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Ένας διαχωρισμός που θα πρέπει να γίνει είναι μεταξύ των όρων μειονοτική γλώσσα και γλωσσική μειονότητα. Υπήρχε(και εξακολουθεί να υπάρχει) η τάση το κράτος να δίνει προνόμια στη γλώσσα, αλλά όχι στη μειονότητα για ευνόητους λόγους, που δεν θα παραθέσω σε αυτή την εργασία μου.

Απαντώντας στο ερώτημα; τι είναι η γλωσσική μειονότητα, η απάντηση δίνεται στον παρακάτω ορισμό:

Εάν ζεις σε μια χώρα με ομιλητές πολλών διαφορετικών γλωσσών, θα πρέπει να μοιραστείς τουλάχιστον μια γλώσσα με τους άλλους για να μπορεί να είναι δυνατή μια δημοκρατική διαδικασία. Και εάν η γλώσσα που ομιλείται ευρέως από τους συμπολίτες σου (είτε γιατί είναι η μητρική γλώσσα της πλειονότητας, είτε γιατί η ελίτ της δύναμης έχει αποφασίσει ότι θα είναι η lingua franca[273]) δεν είναι η μητρική σου γλώσσα, τότε ανήκεις σε μια γλωσσική μειονότητα στη χώρα σου[274].

Ένας δεύτερος ορισμός είναι:

Λέγοντας εθνοτικές και γλωσσικές μειονότητες εννοούμε εθνοτικές και γλωσσικές ομάδες οι οποίες δεν είναι κυρίαρχες στη χώρα τους και οι οποίες, ενώ επιθυμούν γενικά ισότητα μεταχείρισης με την πλειονότητα επιθυμούν επίσης κάποια διαφορετική μεταχείριση για να διατηρήσουν τα βασικά εθνοτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά που έχουν και τα οποία τις διαχωρίζουν από την πλειονότητα του πληθυσμού[275].

Από τους παραπάνω ορισμούς φαίνεται καθαρά ότι η σχέση γλώσσας και διαλέκτου βασίζεται όχι μόνο σε γλωσσολογικά, αλλά κυρίως σε κοινωνικά και πολιτικά κριτήρια.

Οι σχέσεις των ομάδων πλειονότητας και μειονότητας φυσικό είναι να επιφέρουν κάποιες αλλαγές ανάλογα με την ποιότητα της επαφής μεταξύ των ομιλητών διαφορετικών εθνογλωσσικών ομάδων. Η επαφή μεταξύ τους μπορεί να έχει

---

[273] Με την έννοια γλώσσα ευρύτερης επικοινωνίας, γλώσσα συννενόησης.

[274] Skutnabb-kangas, T., & R. Phillipson, *Mothen tongue: the theoretical and sociolpolitical costruction of a concept*, στο S*tatus and function of language varieties,* επιμ. U. Ammon, Mouton de Gruyter, Berlin 1989.

[275] Valdes, G., *The teaching of minority languages as academic subjects: pedagogical and theoretical challenges*, The modern language journal 79: pp. 299-328 και στο Κωστούλα – Μακράκη Εύη, *Γλώσσα και κοινωνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 41.

διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με τη φύση της επαφής, τις οικονομικές, τις πολιτικές και τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους, καθώς και τις λειτουργίες που καλείται να υπηρετήσει η μεταξύ τους επικοινωνία. Στην απλούστερη μορφή, η γλωσσική επαφή οδηγεί σε διαδικασίες δανεισμού λέξεων, ενώ στην πιο ακραία μορφή καταλήγει στη δημιουργία καινούργιων γλωσσών ή στην ολοκληρωτική εξαφάνιση κάποιων άλλων. Σε περιπτώσεις παρατεταμένης επαφής εθνοτικών ομάδων, μπορούμε να έχουμε τρία πιθανά γλωσσικά αποτελέσματα:

1. γλωσσική διατήρηση,
2. διγλωσσία ή
3. γλωσσική υποχώρηση.

Στην περίπτωση της διγλωσσίας μπορεί να έχουμε τη διάδοση μιας *lingua franca,* δηλαδή μιας γλώσσας ευρύτερης επικοινωνίας. Η γλωσσική υποχώρηση, που υπονοεί την εξαφάνιση μιας γλώσσας, δεν είναι καινούργιο φαινόμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Υπήρχαν πάντοτε γλωσσικές κοινότητες που εγκατέλειπαν τη μητρική τους γλώσσα είτε με τη βία είτε οικειοθελώς.

Η έρευνα της γλωσσικής επαφής στην γλωσσική μειονότα του Σαλέντο αφορά τόσο τη γλωσσική διατήρηση όσο τη γλωσσική υποχώρηση αυτής. Η γλωσσική υποχώρηση (language shift) εμφανίζεται εξαιτίας της επαφής μεταξύ ανθρώπων και ομάδων και είναι αποτέλεσμα αυτής της επαφής μάλιστα δε όταν δύο γλώσσες ή ποικιλίες συναντώνται και έρχονται σε επαφή για μια χρονική περίοδο που διαρκεί μερικές γενιές, το αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις είναι η γλωσσική υποχώρηση.

Η γλωσσική υποχώρηση στο Σαλέντο ξεκίνησε με το γεγονός ότι ένα μέλος ήταν υποχρεωμένο να μάθει και να χρησιμοποιήσει μια επιπλέον γλώσσα εκτός από τη μητρική του γλώσσα και τα παιδιά της επόμενης γενιάς δεν μπορούσαν πλέον να χρησιμοποιούν την πρώτη γλώσσα. Η διγλωσσία είναι μια προϋπόθεση σε αυτή τη διαδικασία, αλλά όχι ένας επαρκής λόγος, και γι αυτό προκρίνεται η άποψη ότι η γλώσσα δεν διατηρείται και δεν μεταδίδεται στην επόμενη γενιά, εάν δεν θεωρείται χρήσιμη. Η επαφή μεταξύ διαφορετικών εθνογλωσσικών ομάδων συχνά οδηγεί στην εύρεση συμβόλων που τις κάνουν να ξεχωρίζουν και η γλώσσα μπορεί να είναι ένα τέτοιο σύμβολο. Σε αυτή την περίπτωση μιλάμε για γλωσσική διατήρηση.

Η γλωσσική υποχώρηση και η διατήρηση είναι μακροπρόθεσμα συλλογικά αποτελέσματα της γλωσσικής επιλογής. Εδώ μπορεί κάλλιστα να εμπλακεί η κοινωνιογλωσσολογία και η ψυχογλωσσολογία για να εκφανθούν στο φαινόμενο της γλωσσικής υποχώρησης:

α) ποια είναι τα λειτουργικά κίνητρα και οι κοινωνικές συσχετίσεις της γλωσσικής υποχώρησης,

β) η γλωσσική υποχώρηση ως διαδικασία γλωσσικής αλλαγής,

γ) οι ψυχολογικές διαστάσεις της γλωσσικής υποχώρησης και

δ) η επίδραση της εκπαίδευσης και του γλωσσικού προγραμματισμού στη γλωσσική υποχώρηση.

Οι όροι γλωσσική διατήρηση και υποχώρηση περιλαμβάνουν πλήθος διαδικασιών, ενώ έχουν χρησιμοποιηθεί και άλλοι όροι για να περιγράψουν παρόμοια φαινόμενα. Για παράδειγμα, στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν χρησιμοποιηθεί οι όροι γλωσσική απώλεια [language loss], γλωσσική φθορά [language attrition], γλωσσική αντικατάσταση [language displacement] και γλωσσικός θάνατος [language death] για να περιγράψουν φαινόμενα που σχετίζονται με τη διατήρηση και την υποχώρηση μιας γλώσσας[276]. Η γλώσσα που χάνεται αντικαθίσταται από μια άλλη γλώσσα με την οποία βρίσκεται σε επαφή.

Ο όρος γλωσσική υποχώρηση, ως αντίθετος του όρου γλωσσική διατήρηση και μπορεί να αναφέρεται στη συμπεριφορά μιας ολόκληρης κοινότητας, μιας υπο-ομάδας της κοινότητας ή ενός ατόμου. Στην ακραία περίπτωση, δηλώνει το γεγονός ότι μια γλώσσα που χρησιμοποιούνταν προηγουμένως τώρα έχει εγκαταλειφθεί πλήρως, οπότε μιλάμε για γλωσσικό θάνατο[277]. Η γλωσσική υποχώρηση είναι η «αλλαγή από τη συνηθισμένη χρήση μιας γλώσσας προς μια άλλη»[278] και κατά συνέπεια η μετάβαση ενός ατόμου από μια γλωσσική κοινότητα προς μια άλλη. Είναι προφανές ότι γλωσσική υποχώρηση ως μια μετακίνηση σε ένα συνεχές που κυμαίνεται από τη γλωσσική διατήρηση έως την απώλεια. Συνεπώς, «η γλωσσική διατήρηση είναι η πρακτική του να μιλάει καις τη μητρική του γλώσσα σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ως τη μοναδική γλώσσα καθημερινής χρήσης», ενώ η γλωσσική απώλεια είναι «η εγκατάλειψη της μητρικής γλώσσας ως γλώσσας καθημερινής χρήσης και κατά

---

[276] Fase W., K. Jaspaert & S. Kroon, *Mantainance and loss of minority languages*, στο *Mantainance and Loss of Minority Languages*, επιμ. W. Fase, K. Jaspaert & S. Kroon, Amsterdam/Filadelfia 1992 και στο Κωστούλα – Μακράκη Εύη, *Γλώσσα και κοινωνία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001.

[277] Fishman, J.A., *Language Loyalty in the USA: The Maintenance and the Perpetuation of non English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*, Mouton, Χάγη 1966.

[278] Weinreich, P., *Variations in ethnic identity & Identity structure analysis.*Στο *New Identitiesin Europe: Immigrant Ancestry and the Ethnic Identity of Youth*, επιμ. K., Liebkind, Gower, Aldershot 1989.

συνέπεια η συρρίκνωση της γλώσσας, που θα προκύψει αναπόφευκτα». Οι ορισμοί εστιάζονται στη γλωσσική χρήση και στη συμμετοχή σε μια ζωντανή γλωσσική κοινότητα. Η γλωσσική υποχώρηση και απώλεια είναι αλληλένδετα φαινόμενα: το πρώτο αναφέρεται στην αλλαγή ως προς την προτίμηση για μια γλώσσα, ενώ το δεύτερο στην αλλαγή ως προς τη γλωσσική ικανότητα

Η γλωσσική υποχώρηση είναι μια συνεχιζόμενη διαδικασία η οποία σχετίζεται με την ικανότητα και τη λειτουργία, ενώ θα πρέπει να γίνει μια διάκριση μεταξύ μερικής υποχώρησης (υποχώρηση που βρίσκεται σε εξέλιξη) και ολικής υποχώρησης (χωρίς επιστροφή). Επιπλέον μια διάκριση θα πρέπει να γίνει μεταξύ μακρο-επιπέδου, γλωσσική υποχώρηση που μελετάται ως κοινωνικό φαινόμενο) και μικρο-επιπέδου (γλωσσική υποχώρηση που λαμβάνει χώρα στη ζωή ενός ατόμου και φαίνεται σαφώς ως εξέλιξη από τη μια γενιά στην άλλη). Η γλωσσική υποχώρηση αναφέρεται επίσης στην ανακατανομή των ποικιλιών της υποχωρούσας γλώσσας σε διάφορους ανεπίσημους χώρους γλωσσικής συμπεριφοράς, ιδιαίτερα στο οικογενειακό περιβάλλον.

Η ολοκληρωτική απώλεια μιας γλώσσας ονομάζεται γλωσσικός θάνατος και θεωρείται ότι είναι το αποτέλεσμα ενός συνόλου εσωτερικών και εξωτερικών πιέσεων. Αυτές μπορεί να αφορούν αλλαγές στις αξίες, την οικονομική και πολιτική ζωή που συνδέονται με εμπορικές αλλαγές, τη μετανάστευση ή ακόμα και στρατιωτική κατοχή. Στη διεθνή βιβλιογραφία, υπάρχει μια συζήτηση αν ο όρος θνήσκουσα γλώσσα θα πρέπει να αναφέρεται μόνο στη γλώσσα μιας γλωσσικής κοινότητας, που αποτελείται από τους τελευταίους ζώντες ομιλητές αυτής της γλώσσας ή αν μπορεί να αναφέρεται σε μια ολοκληρωτική υποχώρηση της γλώσσας αυτής σε μια δεδομένη κοινότητα, ανεξάρτητα από το αν υπάρχουν ή όχι στον κόσμο ομιλητές που χρησιμοποιούν ακόμα τη γλώσσα[279].

Μια μελέτη που αναφέρεται στα τελικά στάδια γλωσσικού θανάτου αφορά την περιοχή των χωριών Cannole, Cursi, Cutrofiano και Sogliano. Οι ελληνόφωνοι ιταλοί ομιλητές έχουν εξαφανιστεί και χρησιμοποιείται η ιταλική και η τοπική διάλεκτος(Pugliese) ως καθημερινή γλώσσα. Το πρόβλημα όμως έγκειται στο ότι δεν μπόρεσε να μεταδοθεί στις νεότερες γενιές ούτε ακόμα και αυτή η παθητική γνώση της γλώσσας. Μια περιγραφή των σταδίων σε μια διαδικασία γλωσσικού θανάτου θα μπορούσε να έχει ως εξής:

---

[279] Fasold, R., *The Sociolinguistics of Society,* Basil Blackwell, Oxford 1991, p. 112.

1. *Μια παρατεταμένη περίοδος περιορισμένης γλωσσικής επαφής με αποκορύφωμα μια περίοδο γλωσσικής υποχώρησης.* Στην αρχή υπάρχει μια περίοδος επαφής, όπου η πλειονότητα του πληθυσμού είναι μονόγλωσση και μερικά μόνο άτομα αποκτούν γνώση της κυρίαρχης γλώσσας. Στη συνέχεια παρατηρείται μια υποχώρηση υπέρ της γλώσσας της πλειονότητας[280].

2. *Συρρίκνωση των χώρων χρήσης της μειονοτικής γλώσσας.* Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει την αύξηση του αριθμού των ατόμων που μαθαίνουν την κυρίαρχη γλώσσα. Παρατηρείται μια συρρίκνωση των χώρων χρήσης της μειονοτικής γλώσσας, ξεκινώντας από τους δημόσιους χώρους και προχωρώντας στο χώρο του σπιτιού.

3. *Χρήση της κυρίαρχης γλώσσας από τους γονείς προς τα παιδιά τους.* Το τρίτο στάδιο στη διαδικασία του γλωσσικού θανάτου εμφανίζεται, όταν οι γονείς αρχίζουν να μιλάνε την κυρίαρχη γλώσσα με τα παιδιά τους, επειδή θεωρούν ότι έτσι θα είναι καλύτερα προετοιμασμένα για τη ζωή τους. Οι γονείς λοιπόν έκριναν σωστό να μη μεταδώσουν τη μητρική τους γλώσσα στα παιδιά τους λόγω του χαμηλού της κύρους και των προβλημάτων που δημιούργησε στους ίδιους[281].

4. *Αποτυχία των νέων ανθρώπων να αποκτήσουν ικανότητα στη μειονοτική γλώσσα.* Το τελικό στάδιο σε αυτή τη διαδικασία επέρχεται, όταν η νέα γενιά ανθρώπων αποτυγχάνει να μάθει τη μειονοτική γλώσσα εξαιτίας της ανεπαρκούς πρόσβασης σε αυτή. Το αποτέλεσμα είναι η απόρριψη της γλώσσας.

---

[280] *Μετά το στρατιωτικό πολλοί νέοι του χωριού μιλούσαν συνέχεια την Ιταλική, το λατίνο και καμώνονταν πως δεν ήξεραν το γκρίκο... φορούσαν τα ρούχα της πόλης και έτσι έκαναν μεγαλύτερη εντύπωση στις κοπέλες...*

Μαρτυρία από ελληνόφωνο ηλικιωμένο κάτοικο του Cutrofiano για την δεκαετία του 1930. 4/09/1987.

[281] *Δεν μπόρεσα να μάθω το γκρίκο, γιατί στην Γερμανία όπου μεταφέρθηκε η οικογένεια μου τη δεκαετία του 1970, οι γονείς μου με έστειλαν σε δημόσιο νηπιαγωγείο και απαγόρευσαν στον παππού και στη γιαγιά να μου μιλούν στο γκρίκο. Οι ίδιοι μιλούσαν μεταξύ τους, όταν δεν ήθελαν να καταλάβουμε τι έλεγαν. Θεωρούσαν ότι το γκρίκο δεν πρόκειται να βοηθήσει εμάς τα παιδιά να βρούμε μια καλύτερη τύχη, μια καλύτερη μοίρα ...*

Μαρτυρία από τον Giorgio M., κάτοικο του Αννόβερο, που μεγάλωσε από ιταλούς μετανάστες της Calimera, ελληνόφωνους γονείς, στη Γερμανία. 17/08/1989.

Η μητρική του γλώσσα λοιπόν, η γλώσσα που οι γονείς του θεώρησαν σαν τμήμα της προσωπικότηταςτους, που την χρησιμοποιούσαν στις κοινωνικές επαφές τους, η γλώσσα στην οποία σκέπτονταν, ονειρεύονταν, αγαπούσαν σκόπιμα δεν μεταδόθηκε στον Giorgio.

Με βάση την προηγούμενη ανασκόπηση[282], η γλωσσική υποχώρηση, ως το αντίθετο της γλωσσικής διατήρησης, μπορεί να οριστεί ως η αλλαγή στη χρήση και τη γλωσσική ικανότητα σε μια γλώσσα που ομιλούνταν προηγουμένως και που τείνει προς τη σταδιακή της εξαφάνιση. Οι ελληνόφωνοι κάτοικοι των δεκατριών χωριών του 15ου αιώνα μην έχοντας δύναμη στην οικονομική, πολιτιστική και πολιτική ζωή του τόπου επηρέασαν τις στάσεις και τις προτιμήσεις τους απέναντι στο γκρίκο αποκτώντας περισσότερες ευκαιρίες να επιβιώσουν, αυτό ίσχυσε έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1980.

Η πολιτισμική ταυτότητα αποτελεί τρόπο ζωής σήμερα για τα εναπομείναντα εννέα χωριά της ελληνόφωνης ζώνης του Σαλέντο διαμορφωμένη κατά κύριο λόγο μέσα από την ενεργό επαφή του ατόμου με το άμεσο κοινωνικό του περιβάλλον. Η πολιτισμική αυτή ταυτότητα δεν συμπίπτει και δεν είναι ταυτόσημη με την εθνοτική[283] ταυτότητα η οποία αποτελείται από την υποκειμενική, συμβολική ή εμβληματική χρήση οποιασδήποτε πλευράς ενός πολιτισμικού συστήματος ή από μια υποκειμενικά αντιλαμβανόμενη ξεχωριστή καταγωγή και συνέχεια, έτσι ώστε να διαφοροποιείται από τις άλλες ομάδες[284] και να περιορίζεται στα κοινά στοιχεία: γλώσσα[285], κοινές παραδόσεις και θρησκεία με αποτέλεσμα η ίδια η γλώσσα που

---

[282] Η περιγραφή των σταδίων σε μια διαδικασία γλωσσικού θανάτου βασίστηκε στη μελέτη του Garzon, R., *The process of language death in a Mayan community in southern Mexico*, International Joyrnal of the Sociology of Language 93: pp. 53-66.

[283] Όσον αφορά τους όρους εθνική ταυτότητα και εθνοτική ταυτότητα , μα ουσιώδης διαφοροποίηση είναι ότι ένα βασικό χαρακτηριστικό της πρώτης είναι μια ιστορική εδαφική επικράτεια, η πατρίδα ενώ της δεύτερης η πρόσδεση σε μια συγκεκριμένη πατρίδα είτε ως ιδεολόγημα είτε ως γεγονός, για περισ. βλ. Smith, A.D., *Εθνική ταυτότητα*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000. Η εθνοτική ταυτότητα δεν συνδέεται υποχρεωτικά με τη διατήρηση της γλώσσας αλλά με γνωρίσματα, όπως ένας τρόπος κοινωνικής συμπεριφοράς, η προσήλωση στην ευρύτερη οικογένεια, η συμμετοχή σε εθνοτοπικούς συλλόγους και χορευτικά συγκροτήματα, η τήρηση εθίμων και παραδόσεων.
Σχετική έρευνα έκανε στο Βέλγιο σε Έλληνες μετανάστες δεύτερης γενιάς η καθηγ. Χατζηδάκη Α., *Η ελληνική γλώσσα στο Βέλγιο, στο Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη*, επιμ. Α-Φ., Χριστίδης και Ε., Καραντζόλα , ΥΠΕΠΘ, Αθήνα 1997, σ. 58.

[284] De Vos, G., *Ethnic pluralism: Conflict and accommodation*, Altamira Press, 1995 και στο Δαμανάκης Α., *Θεωρητική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης των ελληνοπαίδων του εξωτερικού, στο παιδεία ομογενών , θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις*, ΕΔΙΑΜΜΕ, Ρέθυμνο 1999.

[285] *Une langue un nation*....χαρακτηριστικό σύνθημα των Ιακωβίνων κατά τη διάρκεια της γαλλικής επανάστασης όπου συσχέτισαν τη γλώσσα με το έθνος, κάθε έθνος μπορεί να έχει μια γλώσσα και η εθνική ενότητα μπορεί να επιτευχθεί με την κατάργηση των τοπικών γλωσσών της Γαλλίας, για περισ.

χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για τη δημιουργία του κράτους εκφράζοντας το πνεύμα της απελευθέρωσης, όταν έγινε εθνική γλώσσα μετατράπηκε σε μέσο καταπίεσης.

Η περίπτωση των εθνικών γλωσσών της ευρωπαϊκής, κατά κύριο λόγο, νεωτερικότητας αποκαλύπτει χαρακτηριστικά τη διαπλοκή ομοιογένειας και ποικιλομορφίας, εργαλειακότητας και εκφραστικότητας, διαπλοκή τόσο σε επίπεδο πραγματικότητας όσο και σε επίπεδο στάσεων, αξιών ή και μυθολογιών. Στο εσωτερικό του έθνους - κράτους προωθήθηκε η γλωσσική ομοιογενοποίηση και η εργαλειακή διάσταση της γλώσσας: δημιουργία της εθνικής, κοινής, standard γλώσσας στη βάση της "ισχυρής" - ιστορικά - διαλέκτου (η πελοποννησιακή στην ελληνική περίπτωση) και "στιγματισμός", περιθωριοποίηση της ενδογλωσσικής ποικιλομορφίας, δηλαδή των "ασθενών" διαλέκτων που δεν παρέχουν, πλέον, εγγυήσεις κοινωνικού γοήτρου και ανόδου. "Στιγματισμός", κατά μείζονα λόγο, της ενδοεθνικής αλλογλωσσίας.

Αν στο εσωτερικό του έθνους - κράτους προωθήθηκε η γλωσσική ομοιογενοποίηση και η εργαλειακή διάσταση της γλώσσας, στις προς τα έξω σχέσεις του το έθνος - κράτος μετατρέπεται σε απολογητή της γλωσσικής ποικιλομορφίας - ως μωσαϊκό εθνικών γλωσσών - και της εκφραστικής διάστασης της γλώσσας: η εθνική γλώσσα είναι η "ψυχή" του έθνους, που θα πρέπει να διατηρήσει την ιδιαιτερότητά της και την "καθαρότητά" της και να προστατευθεί από επιδράσεις και επιρροές που την «αλλοιώνουν» ή την «ρυπαίνουν». Αυτή η εκδοχή (εθνική εκδοχή) απολογητικής της ποικιλομορφίας, βασίζεται στην αμυντική λογική της προστασίας του έθνους, και απώτερα, σε μια αντίληψη για την εκφραστική διάσταση της γλώσσας, που αρνείται την βαθύτερη, άπατρι μήτρα της γλωσσικής ποικιλομορφίας: τη γείωσή της - και τη "διάλυσή" της - στην κοινή και ενιαία ανθρώπινη νόηση, τα όρια της οποίας καθορίζουν τη βαθύτερη ενότητα του γλωσσικού μωσαϊκού, της γλωσσικής Βαβέλ[286].

Αν στις προς τα έξω σχέσεις του - στην εξωστρέφειά του - το έθνος - κράτος φυσικοποιεί τη γλωσσική ποικιλομορφία με μια χαρακτηριστική άρνηση της σχέσης ειδικού και γενικού - της απώτερης ενότητας των γλωσσών - στο εσωτερικό του

βλ. στο Coulmas, F., *European integration and the idea of the national language, στο A language policy for the European community. Prospects and Quandaries*, Mouton de Gruyter, Berlin 1991.

[286] Χριστίδης Α.Φ., *Γλώσσες, ιδεολογία και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, Κριτική, Αθήνα 1996, σσ. 61-65.

φυσικοποιεί τη γλωσσική ομοιογένεια κατατάσσοντας τις αποκλίσεις - άλλες διάλεκτοι, άλλες γλώσσες - στο χώρο της παθολογικής παράβασης. Σ' αυτή τη μυθοποίηση βασίζεται, σε μεγάλο ποσοστό, η γλωσσική ιδεολογία του έθνους - κράτους. Η μυθοποίηση αυτή, ωστόσο, αντανακλά ιστορικές πραγματικότητες, τόσο η ομοιογένεια όσο και η ποικιλομορφία - καθώς και οι στάσεις που τις περιβάλλουν, αλλά και τις παράγουν - είναι γεννήματα της ιστορίας. Δεν αποτελούν - ούτε η μία ούτε η άλλη - μια φυσική γλωσσική τάξη πραγμάτων, που κινδυνεύει να διασαλευθεί.

Το ομοιογενοποιητικό γλωσσικό εγχείρημα της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας των εθνικών κρατών συνδέεται στρατηγικά - τουλάχιστον από ένα χρονικό σημείο και μετά - με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες μιας νέας κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας: του ιστορικού καπιταλισμού και των αναγκών του για ομοιογενές εργατικό δυναμικό στην υπηρεσία της μεγάλης βιομηχανικής παραγωγής. Η γλωσσική ομοιογενοποίηση δεν ήταν καθόλου άσχετη - το αντίθετο - με αυτή τη νέα πραγματικότητα. Αν επισημανθεί αυτή τη διάσταση, είναι για να επαναλάβω την ανάγκη να αντιμετωπίζεται το ζήτημα της ομοιογένειας και της ποικιλότητας με ιστορικούς όρους - με όρους σχετικούς και όχι απόλυτους.

Η φυσικοποίηση της πολιτισμικής/γλωσσικής ποικιλομορφίας - η αναγωγή της σε ένα φυσικό αγαθό που απειλείται με τον ίδιο τρόπο που απειλείται, η φυσική βιοποικιλομορφία δεν διαφέρει ποιοτικά - παρά την αντίθετη αφετηρία της - από τη φυσικοποίηση της ομοιογένειας στο πλαίσιο της εθνικής ιδεολογίας. Και στις δύο περιπτώσεις ο χώρος της ιστορίας και της σχετικότητάς της καταργείται. Και στις δύο περιπτώσεις η σχέση ειδικού και γενικού, μερικού και καθολικού, υφίσταται ανάλογη διαχείριση, παρά τα αντίθετα σημεία εκκίνησης.

Ο ύμνος στην εθνική ομοιογένεια βασίζεται στην εξαφάνιση της διαφοράς προς όφελος μιας μερικής - και γι' αυτό πλαστής - καθολικότητας. Ο ύμνος στη διαφορά - κυρίως όπως διαπιστώνεται σήμερα μέσω εννοιών όπως πολιτισμικότητα, κ.λπ. - συρρικνώνει την έννοια της καθολικότητας σε μια επιφανειακή, παρατακτική - γι' αυτό πλαστή-συνύπαρξη, υποθετικά ισότιμων ετεροτήτων (κοινοτικών,εθνοτικών). Στην ενορχήστρωση αυτού του ύμνου στη διαφορά κυριαρχούν, όπως πάντα, οι ισχυροί. Όπως σημειώνει ο Wallerstein[287]: "Όσοι είναι ισχυροί -πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά - έχουν την επιλογή της επιθετικότητας προς τους αδυνάτους (ξενοφοβία)

---

[287] Wallerstein. I., *Ούτε πατριωτισμός ούτε κοσμοπολιτισμός*, στο *M.C. Nussbaum. Υπέρ Πατρίδος: πατριωτισμός ή κοσμοπολιτισμός*, μτφρ. Α. Τσότσορου - Ε. Μυστάκα, Scripta, Αθήνα 1999, σ. 149.

ή τη μεγαλόψυχη κατανόηση της "διαφοράς". Και στις δύο περιπτώσεις παραμένουν προνομιούχοι". Και αυτός ο ύμνος στη διαφορά με ποιο τρόπο αφορά ή εμπλέκει τα ίδια τα υποκείμενα της διαφοράς, και ειδικότερα τον μειονοτικό άνθρωπο, στις οριακότερες και οδυνηρότερες εκδοχές του.

Ο ορατός κίνδυνος για τον καλοπροαίρετο υπέρμαχο της διαφοράς και των δικαιωμάτων στη διαφορά είναι η - εύκολη - διολίσθηση σε μια μορφή πατρονίας. Η πατρονία είναι μια μορφή διαχείρισης. Και η διαχείριση ωφελεί, εν τέλει, τους διαχειριστές[288]. Η μετακίνηση από μια πολιτισμική ή πολυπολιτισμική θεώρηση της γλώσσας και της διαφοράς σε μια κοινωνική θεώρησή της δεν μπορεί παρά να θέσει με άλλους όρους το ζήτημα της σχέσης ειδικού - γενικού, μερικότητας και καθολικότητας - το ζήτημα με το οποίο "λογαριάστηκαν" όλα τα μεγάλα εξανθρωπιστικά οράματα του ιστορικού ανθρώπου. Και μέσα στη σχέση αυτή η γλώσσα είναι μια σημαντική ψηφίδα, αλλά δεν είναι κυρίαρχη.

Πιστεύω, ότι έχει ιδιαίτερη σημασία σήμερα το ανοικτό ζήτημα μιας νέας εξανθρωπιστικής καθολικότητας - ζήτημα κατ' εξοχήν κοινωνικό - να προσεγγιστεί

---

[288] Για να γίνω ωμά συγκεκριμένος: Τι λέει κανείς σε έναν Πομάκο της Θράκης που απαρνείται -υπέρ της τουρκικής - τη μητρική του γλώσσα με το σκεπτικό ότι μόνο προβλήματα του δημιούργησε; Τι κάνει κανείς μπροστά σ' έναν Ινδό χωρικό που διώχνει τους δασκάλους που έφτασαν στο χωριό του στο πλαίσιο ενός προγράμματος αλφαβητισμού, όταν αντιλαμβάνεται ότι το πρόγραμμα αυτό δεν θα του διδάξει την αγγλική γλώσσα - που τη θεωρούσε εγγύηση επιτυχίας και ανόδου - αλλά την τοπική γλώσσα της περιοχής;
Το επιχείρημα ότι η πομακική και η τοπική ινδική γλώσσα είναι μνημεία της γλωσσικής και πολιτισμικής πολυμορφίας που απειλούνται και πρέπει να διασωθούν, αφήνει, βέβαια, τους άμεσα ενδιαφερόμενους παγερά αδιάφορους, όσο ενδεχομένως αδιάφορους τους αφήνει το επιχείρημα της διαφύλαξης της ετερότητάς τους. Η ιστορία βρίθει από παραδείγματα γλωσσικής μετακίνησης που κινητοποιήθηκαν από εξωγλωσσικές ιστορικές συγκυρίες και καταναγκασμούς. Για τον Πομάκο ή τον Ινδό χωρικό το ζήτημα της γλώσσας και της διαφοράς είναι ένα ζήτημα ανισότητας και όχι ένα ζήτημα στενά γλωσσικό ή πολιτισμικό. Αυτό που ζητά - ωμά, βίαια, αυθόρμητα - από τον δάσκαλο ή τον ερευνητή είναι να σταθεί απέναντι στο πρόβλημα της γλώσσας και της διαφοράς στη βάση των ευρύτερων, συστατικών κοινωνικών του όρων.

Και αυτός ο δρόμος -που τον υποδεικνύουν τα ίδια τα υποκείμενα της διαφοράς γιατί τον βιώνουν "στο πετσί τους"- είναι ο μόνος παραγωγικός δρόμος που σέβεται τα εμπλεκόμενα υποκείμενα και τη φύση του προβλήματος. Και είναι ο μόνος δρόμος για έναν κοινωνικό επιστήμονα που δεν αποδέχεται τον ρόλο της απολογητικής του υπαρκτού.

με βάση δύο ιδιαίτερα διεισδυτικές και συγγενικές μεταξύ τους θέσεις: η πρώτη ανήκει στον Χομσμπόμ[289] και περικλείεται στη διατύπωση "όταν η κοινωνία αποτυχαίνει, το έθνος εμφανίζεται ως η υπέρτατη εγγύηση". Η δεύτερη ανήκει στον Κ. Τσουκαλά[290] και συνοψίζεται στην άποψη, ότι η έννοια "έθνος" αποτέλεσε - για την ευρωπαϊκή νεωτερικότητα - το μυστικό, υπερβατικό, αρχαϊκό, άλογο υποστύλωμα της έννοιας "κοινωνία", ως έλλογης καθολικότητας. Αν ο εθνικισμός - αλλά και σε αρκετές εκδοχές του ο κοινοτισμός - είναι η παραίτηση από την κοινωνία, γιατί δεν πείθει ως έλλογη εξανθρωπιστική καθολικότητα, τότε χρέος όσων από μας επιμένουν να σκέφτονται την ουτοπία είναι να μείνουν στην κοινωνία και στο όραμα του εξανθρωπισμού της.

Η γλώσσα είναι ο ιστός που κρατάει τους λαούς, τις φυλές, τα άτομα ενωμένα, κάτω από τη σκέπη του ενός Έθνους. Και η γλώσσα μεταφέρει πολιτισμό, ταξινομεί τον κόσμο, δηλαδή βάζει την τάξη στο χάος της γύρω πραγματικότητας. Αυτό σημαίνει, ότι δεν είναι ένα απλό εργαλείο, αλλά ότι αποτελεί υπαρξιακό στοιχείο του ομιλούντος, συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου και της φυσιογνωμίας κάθε φυλής[291].

Μας μεταφέρει το ήθος, το ύφος και την ιστορία κάθε λαού[292]. Η γλώσσα δεν είναι μόνο τρόπος επικοινωνίας ή εξωτερικεύσεως, αλλά έχει συστατικό χαρακτήρα

---

[289] Hobsbawm Eric, *Έθνη και εθνικισμός από το 1870 μέχρι και σήμερα*, μτφρ. Χρυσ. Νάντρις, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, σ. 27 κ.ε., και για περισ. στο: *Για την Ιστορία*, μτφρ. Παρασκευάς Ματάλας, Θεμέλιο, Αθήνα 1998 και: *Η εποχή των άκρων - ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

[290] Τσουκαλάς Κ., *Η εξουσία ως λαός και έθνος: περιπέτειες σημασιών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 54. Βλ. περισ. στο: *Ταξίδι στο λόγο και στην Ιστορία*, Πλέθρον, Αθήνα 1996.

[291] Η γλώσσα δεν είναι ένα απλό εργαλείο επικοινωνίας αλλά ανθρώπινη **αξία** που συνδέεται άμεσα με μια βαθύτερη έννοια εντιμότητας στην επικοινωνία, δηλ. με το πόσο ουσιαστικά, πόσο ειλικρινά, πόσο αποκαλυπτικά θέλουμε να συναντήσουμε ο ένας τον άλλο όταν επικοινωνούμε είτε ως δημιουργοί λόγου (ομιλητές) είτε ως αποδέκτες λόγου (ακροατές/αναγνώστες), τότε θα ενδιαφερθούμε περισσότερο ως άτομα και ως κοινωνία να αποκτήσουμε στέρεη γλωσσική παιδεία και να αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες επιλογών (στο λεξιλόγιο, στη σύνταξη, στη δόμηση γενικά του λόγου) που μας προσφέρει η γλώσσα.

[292] Η Ειρήνη Παπά, η Ειρήνη του Οικουμενικού Ελληνισμού εντυπωσίασε στις Βρυξέλλες. Μίλησε περήφανα *«εν λόγω Ελληνικώ που είν' ο φορεύς της φήμης»*, τραγούδησε χαριτωμένα το δημοτικό άσμα *«Νεραντζούλα»* και το αφιέρωσε στην αιματοβαμμένη Κύπρο. Τρεις κινήσεις καρδιάς ελληνικής

με ανεκτίμητο νόημα. Ίσως η πιο καίρια απάντηση στη ματαιόσπουδη πρόταση για ξενόφερτη επίσημη γλώσσα.

Όσοι νιώθουμε αυτό ακριβώς που είμαστε, δηλαδή Ευρωπαίοι, δεν διακατεχόμαστε από τα κόμπλεξ των αυτοαποκαλούμενων ευρωπαϊστών. Οι τελευταίοι αρνούνται την εθνική τους ιδιοπροσωπία ως κατώτερη των φιλοδοξιών τους και φορούν το προσωπείο του ευρωπαϊστή απορρίπτοντας κάθε ουσιώδες στοιχείο της ταυτότητάς τους. Ο παρ' ημίν υπαρκτός εκσυγχρονισμός, *(αποσαφηνίζουμε: όλων των κομμάτων)* τηρεί κατά σύστημα αυτήν τη στάση. Εκείνοι που υπερηφανεύονται ότι μας απήλλαξαν από το δυσβάστακτο «άχθος αρούρης» των ταυτοτήτων και της εθνικότητας είναι φυσικό να επιθυμούν την ολοκλήρωση του σχεδίου κατεδάφισης.

Την εποχή της ραγδαίας αλληλεξάρτησης των εθνών και της μεγάλης επικοινωνίας είναι φανερό ότι η καλή και άριστη γνώση των ξένων γλωσσών αποτελεί επιτακτική ανάγκη. Η προαγωγή όμως της ξένης γλώσσας σε επίσημη είναι πρωτοφανής. Με εξαίρεση τις αποικίες της Δύσης όπου επεβλήθη διά της στρατιωτικής βίας, δεν υπάρχει προηγούμενο κυριάρχου κράτους που να προβαίνει σε τέτοια ταπεινωτική ενέργεια. Η ελληνική τεχνουργήθηκε στο καμίνι της ιστορίας. Σ' αυτήν γράφτηκαν τα πολυτιμότερα κείμενα του πολιτισμού. Ο Όμηρος, ο Θουκυδίδης. Οι τραγωδίες, η σοφία των φιλοσόφων, το Ευαγγέλιο και οι Πατέρες. «Γλώσσα νόησις νοήσεως». Απύθμενη δεξαμενή λέξεων, δάνεισε τον ατίμητο θησαυρό της σε όλες τις πολυομιλούμενες γλώσσες και πρωτίστως στην υπέρ ης η πρόταση. 47.000 ελληνικές λέξεις απ' ευθείας και άλλες τόσες με αντιδάνεια απ' τη λατινική είναι ο κορμός της αγγλικής. Περήφανοι για την κληρονομιά αυτή πρέπει να νιώθουμε.

Λάθη πολλά του προσφάτου παρελθόντος τραυμάτισαν το γλωσσικό μας αισθητήριο, αλλοίωσαν την αυθεντικότητά του. Την φτώχυναν. Αυτοκαταργηθήκαμε γλωσσικά. Χρέος μας είναι να την προστατεύσουμε ως κόρην οφθαλμού. Το εκπαιδευτικό σύστημα εξοβέλισε τα αρχαία, δηλαδή τη βάση της γλώσσας. Εξοστράκισε τον Παπαδιαμάντη. Έχασε τη συνέχεια. Υπέκυψε στην εμπορευματοποίηση, στην υποκουλτούρα. Σ' αυτόν τον τόπο συντελέσθηκε πολιτιστικό έγκλημα. Και αυτό εν ονόματι ενός επιπόλαιου εξευρωπαϊσμού του. Τα Ελληνόπουλα δεν παίρνουν γλωσσική παιδεία.

Ανελλήνιστοι ηγετικοί κύκλοι ποικίλων επιπέδων επιχειρούν να μεταφέρουν το ατομικό τους σύμπλεγμα σε εθνική πολιτική. Μιλούν για ώσμωση ευρωπαϊκού και ελληνικού πολιτισμού. Οι άνθρωποι αγνοούν ότι ο ευρωπαϊκός *(όταν είναι)* πολιτισμός είναι ελληνικός και η OSMOSIS είναι ελληνικόν αντιδάνειον. Στην ευτέλεια που μας απειλεί με βελούδινο γάντι, πρέπει να αντισταθούμε. Να προστατεύσουμε και τη γλώσσα και την πίστη του λαού μας. Την εθνική του ταυτότητα και τα διαχρονικά στοιχεία της που συνιστούν και την κινητήρια δύναμή του. Προς τα εμπρός. Η άρχουσα παγκοσμιοποίηση που είναι «εν δυνάμει βαρβαρότητα» (*Ramonet)* απειλεί με ισοπέδωση τα πάντα. Μεθοδευμένη πληροφόρηση, απολύτως ελεγχόμενη οικονομία και ακατάσχετος πολιτιστικός μιμητισμός. Απλοελληνιστί μαϊμουδισμός και για την περίσταση ευρωμαϊμουδισμός.

για τη συγκρότηση της σκέψης και των σημασιών κι αποτελεί τρόπο με τον οποίο ταξινομούμε και συντάσσουμε τον κόσμο και εγκαθιστάμεθα σ' αυτόν εσωτερικεύοντας τα στοιχεία του[293].

Η γλώσσα λοιπόν ταυτίζεται μ' ένα λαό και αποτελεί έκφραση αυτού του λαού και όχι άλλου, απόσταγμα στο οποίο συγκεφαλαιώνεται κάθε φορά και συναιρείται η προηγούμενη διαδρομή του σαν κόσμος σημασιών και ήθος βαθύτερο, παρέχοντας του έτσι κάποια στέρεα σημεία αναγνωρίσεως μέσα στο χρόνο που τον βοηθούν να συνειδητοποιεί την ιστορική του διάρκεια, να συγκροτεί το πρόσωπο του και να καθορίζει το στίγμα του στο σύγχρονο κόσμο[294].

Επιθυμούμε να διαψευσθεί η πεσιμιστική εκτίμηση του Σεφέρη που έβλεπε πως «είμαστε οι τελευταίοι που μιλάμε ελληνικά, σε λίγο αυτόν τον τόπο δεν θα τον λένε Ελλάδα, αλλά Ελλαδέξ». Ελλαδέξ ή Ελλαδιστάν (*κατά το Αφγανιστάν, Ουζμπεκιστάν και τα λοιπά «ιστάν»*).

Ο χρόνος θα δείξει. Αλλά όχι από μόνος του. Οι Γάλλοι ακτιβιστές που αγωνίζονται να προστατεύσουν τη γλώσσα τους από την εισβολή της αγγλικής ψήφισαν τον μεγαλοεπιχειρηματία Ζαν Μαρί Μεσιέ ως τον πλέον *κατάπτυστο συμπατριώτη τους* για το 2001. Αυτό διότι ο κύριος στις συναντήσεις των συντακτών των γαλλόφωνων περιοδικών του ομίλου του υποχρεώνει ως γλώσσα επικοινωνίας την αγγλική. Αυτό είναι ένα «βραβείο ντροπής» που τον προηγούμενο χρόνο το απένειμαν στη Γαλλίδα πρόεδρο του Ευρωκοινοβουλίου κ. Φονταίν, η οποία προτιμά τα αγγλικά έναντι της μητρικής της.

Δυστυχώς και η γλώσσα μας χρειάζεται υπεράσπιση. Και υπερασπιστές με ρώμη και ευρηματικότητα.

Συνέντευξη με τον κ. Στέλιο Παπαθεμελή στις 15-05-2002.

[293] Καλιόρης, Γ.Μ., *Ο γλωσσικός αφελληνισμός*, Αρμός, Αθήνα 1993, σ. 11.

[294] «Ως διανοούμενη πιστεύω ότι η Ελλάδα είναι ένα από τα λίκνα όχι το μοναδικό λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού και με αυτήν την έννοια είμαστε όλοι Έλληνες μέσα στη μνήμη μας. Θα έπρεπε λοιπόν να δοθεί στην Ελλάδα η νόμιμη θέση της ως θεμέλιο της ευρωπαϊκής κουλτούρας, οπότε η είσοδός της στη Νομισματική Ένωση θα είναι μια δίκαιη αποκατάσταση και μια αναγνώρισή της. Από άποψη συναισθηματική, καθώς η Ελλάδα είναι χώρα γειτονική τής γενέτειράς μου Βουλγαρίας, αλλά και η πρώτη ξένη χώρα που επισκέφθηκα, πιστεύω και πάλι ότι η Ευρώπη χωρίς τα Βαλκάνια δεν είναι μια πραγματική Ευρώπη, άρα θεωρώ ότι η Ελλάδα έχει θέση στην ΟΝΕ. Το μεγάλο ερώτημα είναι αν από πλευράς οικονομίας και νοοτροπίας οι Έλληνες είναι έτοιμοι γι' αυτό το βήμα. Μερικές φορές έχω την εντύπωση ότι υπάρχει πολύς δρόμος μπροστά τους. Όμως δεν είμαι τόσο καλά πληροφορημένη και πιθανόν να κάνω λάθος...».

Συνιστά, αρχή ταξινομική που συντάσσει τον κόσμο μέσα στη συνείδηση, εσωτερικεύοντας τα στοιχεία του και εγκαθιστώντας το υποκείμενο σ' αυτόν ΄ είναι ο τρόπος με τον οποίο η σκέψη υπάρχει και τελείται, η δυνατότητα της να σκέφτεται τον εαυτό της και να αποβαίνει «σκέψη εσκεμμένη», δηλαδή αυτοσυνείδηση[295].

Με άλλα λόγια, έχει χαρακτήρα ουσιωδώς συστατικό για την ταυτότητα ενός ατομικού ή συλλογικού υποκειμένου: συνυφαίνεται αξεδιάλυτα με μια κοσμοαντίληψη και στάση ζωής, και προκειμένου για ένα λαό, συνοψίζει το βαθύτερο ήθος του, συνιστώντας σημείο στο οποίο ανακεφαλαιώνονται κάθε φορά και συναιρούνται οι στιγμές της προηγούμενης διαδρομής του, απόσταγμα από μνήμες κοινές και καταβολές, που δένονται καίρια με το είναι του και τον βοηθούν να συνειδητοποιεί διάρκεια ιστορική και ιδιοπροσωπία και να καθορίζει το στίγμα του μέσα στον κόσμο.

Κατά συνέπεια η διατήρηση της γλώσσας είναι μείζονος σημασίας για την υπόσταση της μειονότητας[296].

Από άρθρο της κ. Julia Kristeva στην εφ. Τα Νέα στις 17-06-2000. Βλ. περισ. στο: *Language the Unknow: an inititation into linguistics*, translated by Anne Menhe, Columbia University Press, New York 1989.

[295] Οποιος κατέχει τη γλώσσα της επικοινωνίας, έχει δύναμη, έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Αλλά η επικοινωνία είναι στάδιο επόμενο της δημιουργίας. Η γλώσσα της σκέψης ή της δημιουργίας είναι, κατά κανόνα, η μητρική μας γλώσσα. Οσο για τη γλώσσα του θυμικού, είναι πάντα αυτή στην οποία έχουμε γαλουχηθεί. Συλλογιέμαι ελεύθερα και μιλώ στη γλώσσα μου. Δημιουργώ, παράγω, φαντάζομαι, πονάω, αγαπάω, αμύνομαι στη γλώσσα μου. Νιώθω τη γλώσσα μου σαν ασπίδα στην πολιτισμική φθορά αλλά όχι σαν τοίχο στην πολιτισμική προσέγγιση.

[296] Στην περίπτωση της γλωσσικής μειονότητας του Σαλέντο, δεν πρέπει να συγχέουμε την προφορική παράδοση με την προφορική λογοτεχνία, ούτε να ταυτίζουμε την κοινωνία γραπτής παράδοσης με τη λογοτεχνία ή την ποίηση. Η προφορική παράδοση καλύπτει το σύνολο των κοινωνικών εκδηλώσεων και δεν περιορίζεται μόνο στην προφορική λογοτεχνία, που είναι απλώς ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται την πολιτισμική της κληρονομιά. Η γλώσσα αποτελεί τον κοινό τους παρονομαστή. Η δύναμη του λόγου αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της προφορικής παράδοσης, ενώ η δύναμη της γραφής χαρακτηρίζει τις κοινωνίες της γραπτής παράδοσης.

Το Γκρίκο, η προφορική αυτή παράδοση δεν μας μεταφέρει σε μια κοινωνία με παράξενες συνήθειες και παρδαλά ρούχα, χαμένης στα βάθη της ζούγκλας ή απομονωμένης σε χιονισμένα και αδιάβατα κορφοβούνια, αλλά σε μια κοινωνία προφορικής παράδοσης, που διατήρησε ζωντανή τη μνήμη της ανθρώπινης εμπειρίας και επανατοποθετεί σ' ένα δεδομένο χώρο και χρόνο, γεγονότα και πράγματα

Κατ' εξοχήν στο σύγχρονο κόσμο, καμία γλώσσα δεν είναι αυτάρκης και στεγανή, αλλά συντελείται αλληλεπίδραση και αλληλοπλουτισμός, με ανισόβαθμη συνήθως αμοιβαιότητα. Οι σχέσεις αυτές όμως είναι εμπλουτιστικές και χωρίς ακυρωτικές παρενέργειες, υπό δύο προϋποθέσεις[297]:

α. Τα δάνεια να είναι αφομοιωμένα στη μορφολογία και τη φωνητική υφή της δανειζόμενης γλώσσας (π.χ ο Πλάτων έγινε στα αγγλικά Πλέϊτο)[298].

β. Ο όγκος τους να μην ξεπερνά ένα όριο στατιστικό, πέραν του οποίου η μορφοφωνητική συμμόρφωση δεν αρκεί για ν' αποτρέψει την αλλοίωση βαθύτερου ήθους, αν σκεφτούμε πως η ετυμολογική σύσταση έχει αξία ρίζας και μνήμης καταγωγικής και συνεπώς παιδαγωγεί εν πνεύματι ταυτότητος και βαθύτερης αυτογνωσίας π.χ πλάσιμο λέξεων από τις ρίζες της αρχαίας και με βάση τους δικούς τους μηχανισμούς γλωσσικής παραγωγής (ο γκενεράλης έγινε στρατηγός και ο κατής δικαστής).

Σε μια δεδομένη στιγμή η ελληνόφωνη μειονότητα εκ των πραγμάτων υποχρεώθηκε να ακολουθήσει ένα κέντρο προοπτικών εξωγενές, οδηγήθηκε μοιραία να βιώνει τον εαυτό της, σαν κάτι το ανόμοιο και περιφερειακό απέναντι του, και όχι σαν ύπαρξη αυτάγγελτη και διαφορετική, που έχοντας την αυτοπεποίθεση των δικών της αξιών ζει χωρίς ντροπή και μειονεξία τη δική της αλήθεια ως αυτοκατάφαση.

που ανήκουν στο παρελθόν. Το πρόβλημα της κοινωνικής μνήμης αποτελεί τον άξονα στον οποίο η κοινότητα αυτή κινείται σήμερα.

[297] Καλιόρης, Γ.Μ., *Ο γλωσσικός αφελληνισμός*, Αρμός, Αθήνα 1993, σσ. 108-112.

[298] Η μυθοποίηση της αγγλικής που οδηγεί σε μια υποτίμηση της γλώσσας που μιλάς εσύ ο ίδιος ως πολίτης ενός έθνους - κράτους. Εχεις κάθε λόγο να τιμάς την αγγλική, γιατί σου εξασφαλίζει την ευρύτερη επικοινωνία. Απ' την άλλη μεριά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να εκχωρήσεις στην αγγλική, εκτός από τις θεμιτές παραχωρήσεις στο όνομα της διεθνούς επικοινωνίας, πεδία χρήσης εντός της επικράτειάς σου. Κι αυτό δεν συνυπολόγισε η πρόταση της κυρίας Διαμαντοπούλου. Θα μπορώ εγώ, λόγου χάρη, να κάνω μάθημα γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο στα αγγλικά. Αρα ο γλωσσολογικός λόγος δεν θα καλλιεργείται, ο λόγος δηλαδή περί τη γλωσσολογία στα ελληνικά. Αυτή είναι η ουσία του ζητήματος.
Από συνέντευξη του καθηγητή Γλωσσολογίας κ. Φοίβου-Αναστάσιου Χριστίδη, στις 15/10/2002.

Ο βαθμιαίος γλωσσικός αφελληνισμός της ελληνικής διαλέκτου με πρωτεργάτες ραδιόφωνο και τηλεόραση - και άλλες παραφυάδες του κρατικού μηχανισμού - εφημερίδες, περιοδικά, διαφημιστές και εμπόρους, καθώς και θεράποντες του καλάμου[299] :

- άλλοτε από πλέγμα μειονεξίας, που κάνει ώστε η ξένη λέξη, η ξένη προφορά και η ξένη γραφή να παρασημαίνονται ψυχολογικά από την ίδια τους την προέλευση και να χαρίζουν μεγαλύτερη περιωπή στο χρήστη και αξιοπιστία στα προϊόντα του
- άλλοτε από πλέγμα μειονεξίας ατομικής και πνευματικό νεοπλουτισμό ή σνομπισμό και ματαιόδοξη διάθεση προς επίδειξη γλωσσομάθειας (που συνηθέστατα είναι ανύπαρκτη έως μετριότατη), αλλά από επιπολαιότητα, νωθρότητα διανοητική και αβασάνιστη παράδοση στη μόδα, ή προχειρότητα και βιασύνη δημοσιογραφική
- άλλοτε πάλι από πραγματική δυσκολία για όσους έζησαν επί μακρόν στο εξωτερικό ν' απαλλαγούν από τις ξενοτροπίες και να εξελληνίσουν την οπτικό-ηχητική εικόνα της ξενόγλωσσης λέξης, τους ξενικούς ιδιωματισμούς και τη συντακτική διατύπωση
- άλλοτε, τέλος, από υπερβολική όσο και άτοπη μέριμνα ακρίβειας, κυρίως στη γραφή και την προφορά - για τους λόγους λοιπόν αυτούς, αλλά ενδεχομένως και για άλλους που μένει να επισημανθούν, όλο και περισσότεροι θεράποντες του λόγου και της γραφίδος θεωρούνε πρέπον να διανθίζουν τη γλώσσα τους γελοιοπρεπώς με ποικίλους ξενισμούς.

Ο πολιτισμός όμως δεν είναι πράγμα. Ο πολιτισμός είναι και διασύνδεση - αλληλόδραση - αλληλοεπίδραση. Είναι αποτέλεσμα σχέσεων. Σχέσεων επικοινωνιακών, αλλά και συγκρουσιακών μέσα στις οποίες εκφράζονται αντιτιθέμενες ροπές, αντιτιθέμενες αξίες, διαφορετικοί τρόποι ζωής, κοινωνικές σχέσεις και συμφέροντα που δεν βγαίνουν από το καλούπι μιας άνωθεν διατεταγμένης ομοιομορφίας. Το τελικό αποτέλεσμα έχει αποκρυσταλλώσεις και παγιώσεις, "είναι το κοινά παραδεκτό", παρόλο που αμετάκλητες και για πάντα αποκρυσταλλώσεις δεν υπάρχουν ποτέ. Το παιχνίδι με τα μεγάλα διακυβεύματα των αντιτιθέμενων τάσεων συνεχίζεται. Κι ακριβώς αυτό το αέναο παιχνίδι δίνει τη δυνατότητα να προβάλλονται αντιστάσεις ακόμη κι απέναντι στις πιο ισχυρές τάσεις.

---

[299] Καλιόρης, Γ.Μ., *Ο γλωσσικός αφελληνισμός*, Αρμός, Αθήνα 1993, σσ. 29-30.

Αν, λοιπόν, υπάρχει αυτή η ισχυρή τάση προς την αγγλοφωνία και πολύ περισσότερο προς την "τεχνοαγγλική" που θα ισοπεδώσει τις εθνικές γλώσσες, και πράγματι υπάρχει, άλλο τόσο υπάρχει η εξίσου ισχυρή τάση των πολιτισμών και των γλωσσών να μην υποταχθούν, να αντισταθούν, να διατηρήσουν τον εαυτό τους, όχι σαν ρομαντική νοσταλγία, αλλά αξία ενεργό για το παρόν και το μέλλον τους. Κι αυτό αφορά όλους, όχι μόνο τους φιλολόγους και τους ποιητές. Η γλώσσα είναι ένα γλωσσικό "συνανήκειν", μια εστία, η "τεχνοαγγλική" είναι ένα ξεσπίτωμα.

Κανείς, υποθέτω, δεν αισθάνεται άνετα ως ανέστιος και φερέοικος. Όσο κι αν επιμένουν οι σειρήνες της μεταμοντέρνας γκλαμουριάς και της προσαρμογής στην παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, στη "νέα οικονομία", στην νέα παραγωγικότητα, στις νέες τεχνολογίες, στις νέες αγορές, στα νέα εμπορεύματα, στα νέα επαγγέλματα, στα νέα φερσίματα, στις νέες "γλώσσες", όσο λοιπόν, κι αν όλα αυτά τα "νέα", που θαμπώνουν την όρασή μας, υπάρχουν και είναι δραστικά, άλλο τόσο υπάρχουν οι άνθρωποι και ο πολιτισμός τους που δεν βολεύονται με την προσαρμογή. Η γλώσσα είναι ισχυρότατο ανάχωμα στην προσαρμογή. Γι' αυτό άλλωστε βάλλεται. Κι όχι μόνο η ελληνική[300].

Για να μη χαθούν οι πολιτισμοί, οι ετερότητες, για να μη χωνευθούν οι ευρωπαϊκοί λαοί και οι ευρωπαϊκές γλώσσες μέσα στην κατσαρόλα που επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση (melting pot=χωνευτήρι), μέσα στη σαλατιέρα (salad bowl) που προσφέρει η μεταμοντέρνα νεωτερικότητα του σημερινού κοσμοσυστήματος, για να υπάρξει η Ευρώπη της συνύπαρξης των πολλαπλών ετεροτήτων, και για να μην υπάρξει η Ευρώπη της ομοιομορφίας, οι ευρωπαϊκοί λαοί, όντας ανοιχτοί στους διπλανούς τους και γενναιόδωροι, αλλά και υπερασπιζόμενοι τα σύνορά τους, πρέπει να υπερασπίσουν ό,τι τους διαφοροποιεί και πάνω απ' όλα τις γλώσσες τους. Οι γλώσσες της Ευρώπης είναι ο πραγματικός "πλούτος των εθνών" κι όχι η ελευθερία της αγοράς όπως δίδασκε ο Άνταμ Σμιθ και οι σύγχρονοι, ημεδαποί και αλλοδαποί, προπαγανδιστές της.

Με τον όρο γλωσσική παράδοση εννοούμε τις πολιτιστικές αξίες του παρελθόντος που έδωσαν ιδιαίτερο χρώμα στην παρουσία της μειονότητας και διαμόρφωσε τα διακριτικά στοιχεία του πολιτισμού της και των ηθικοπνευματικών

---

[300] Ελεφάντη Άγγελου, *Ο νεοφιλελευθερισμός στη γλώσσα,* ο Πολίτης, τ. 125, Μάιος 1994. Περιέχεται στο Διά γυμνού οφθαλμού, εκδ. Πόλις, Αθήνα 1998, σσ. 440-451.

της αξιών και που εξακολουθούν, εφ' όσον λειτουργούν με βάση το νόμο της επιβίωσης, να αρδεύουν και το σημερινό πολιτιστικό τους χώρο.

Βέβαια η γλωσσική παράδοση συνδυάζεται με την εθνική παράδοση, την πνευματική παράδοση με όλο το πλέγμα των ηθικών και δημιουργικών αξιών (ήθη, έθιμα, τραγούδι, παροιμίες, μουσική κλπ), οικιστική παράδοση (χωριά και μεμονωμένα κτίσματα, που ξεκινάνε από τη λαϊκή αρχιτεκτονική δημιουργία και διατηρούν τον εθνικό χαρακτήρα τους), τη λαϊκή οικοτεχνία, την ενδυματολογία, τους χορούς που συνθέτουν τον παραδοσιακό θησαυρό του Σαλέντο.

Η παράδοση βέβαια εκφράζεται και καλλιεργείται με τη γλώσσα. Η γλώσσα είναι βέβαια κοινωνικό φαινόμενο, ωστόσο δεν έχει ταξικό χαρακτήρα, ούτε ανήκει στο ιδεολογικό εποικοδόμημα ενός δοσμένου κοινωνικού σχηματισμού[301].

Τα ελληνικά είναι μια γλώσσα, και όχι μια σειρά από ξεχωριστές γλώσσες. Οι έλληνες κρατούσαν πάντα στο μυαλό τους την ολότητα της γλώσσας τους, πάντα χρησιμοποιούσαν τα γλωσσικά στοιχεία της, πάντα έκαναν υπαινιγμούς σ' αυτήν και πάντα την άλλαζαν συνειδητά[302]. Γι' αυτό το λόγο υπάρχουν και σήμερα πυκνές ελληνόφωνες κοινότητες[303] εγκατεστημένες μέσα σε ξενόγλωσσες περιοχές, που διατήρησαν την ταυτότητα τους και την πολιτισμική τους συνείδηση για πολλές γενεές.

Η γλώσσα ως κώδικας επικοινωνίας έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ιεραρχιών και στη διατήρηση των κοινωνικών ταυτοτήτων. Εντάσσεται στο ζήτημα της δημιουργίας και της δημιουργικότητας. Είναι σημαντικό το προνόμιο να χρησιμοποιεί κανείς τη μητρική του γλώσσα σε κοινωνικές - τοπικές αλλά και κρατικές και διεθνείς συναναστροφές, διότι του προσδίδει ένα είδος ανωτερότητας που αποδίδει μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ. Επομένως η έλλειψη του πλεονεκτήματος αυτού οδηγεί στην διαπραγματευτική αδυναμία των λιγότερο ισχυρών[304].

Παρ' όλο το γεωγραφικό της άπλωμα και παρ' όλο που τα ελληνόφωνα θυλάκια βρίσκονταν μακριά από την κύρια ελληνόφωνη μάζα, τα ελληνικά έμειναν

---

[301] Βουρνάς Τάσος - Γαρίδη Ελένη, *Η παράδοση και η επιβίωση της στο σημερινό πολιτισμό μας,* Τολίδη, Αθήνα 1979, σ. 53 κ.ε.

[302] Browning, Robert, *Η ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα,* μτφ. Δημ. Σωτηρόπουλος, Παπαδήμας, Αθήνα 1972, σσ. 20-39.

[303] Ελληνικό χωριό Cargese Κορσικής, ελληνικές κοινότητες Οδησσού και Αλεξάνδρειας κ.α.

[304] Πολύ σημαντικό για την Ευρώπη των πολλών πολιτισμών, των αξιών και της δημοκρατίας.

πάντα μια γλώσσα[305]. Υπήρχαν βέβαια διαλεκτικές διαφορές αλλά οι διαφορές αυτές δεν ήταν τόσο βαθιές, ώστε να εμποδίζουν την αμοιβαία συνεννόηση. Κανένας έλληνας δεν αμφέβαλλε ποτέ, ή δεν αμφιβάλλει τώρα, αν η ομιλία του συνομιλητή του ήταν ελληνικά ή άλλη γλώσσα[306].

---

[305] Ερώτηση: -Η γλώσσα μπορεί να μελετηθεί εκτός Ιστορίας;

Κάθε φυσικός ομιλητής μιας μητρικής γλώσσας είναι επαρκής χρήστης της. Καμία γλώσσα δεν μπορεί να μελετηθεί έξω από τις ιστορικές διαπλοκές της. Δεν είναι εκτός Ιστορίας η γλώσσα. Επομένως, θελήσαμε να παρουσιάσουμε την ιστορία της ελληνικής γλώσσας μέσα σε όλο το φάσμα των ιστορικών διαπλοκών. Ιστορικών με την ευρύτερη έννοια: κοινωνία, πολιτισμός, ιστορία αυτή καθ' εαυτήν, πολιτικά γεγονότα.

Από την άλλη μεριά, θελήσαμε, και αυτό είναι για μας ιδιαίτερα σημαντικό και για εμένα προσωπικά, να προσφέρουμε στο νεοέλληνα αναγνώστη μια ιστορία της ελληνικής γλώσσας η οποία συνειδητά παίρνει αποστάσεις από μυθοποιήσεις της ελληνικής γλώσσας που χαρακτήριζαν, όχι παραγωγικά, ως προς τις κοινωνικές τους επιπτώσεις, το νεοελληνικό έθνος - κράτος και τις συζητήσεις που γίνανε μέσα στο έθνος - κράτος για τη γλώσσα. Νομίζω ήρθε η εποχή πια να μπορούμε να βλέπουμε τα γλωσσικά φαινόμενα, και ειδικότερα αυτά που αφορούν τη δική μας γλώσσα, με όρους πραγματικούς και όχι όρους φαντασιακούς».

-Ποιοι είναι οι φαντασιακοί όροι;

«Είναι η εμμονή στη θέση ότι η ελληνική γλώσσα αποτελεί ένα εξω-ιστορικό θαύμα, που είναι κάτι ανυπόστατο - δεν υπάρχει γλώσσα έξω από την Ιστορία. Και κατά συνέπεια η εμμονή ότι ο ελληνικός λαός είναι ένας περιούσιος λαός. Τέτοιου είδους μυθοποιήσεις έχουν αρνητικές επιπτώσεις για το παρόν. Η εμμονή του βιβλίου συνίσταται στην αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής γλώσσας, που είναι ιστορικές και όχι μυθικές, και ταυτόχρονα στην αναγνώριση ότι η ελληνική γλώσσα είναι μια εκδοχή του φαινομένου γλώσσα, επομένως ανήκει σε μια οικουμενικότητα των γλωσσών, στη βάση της οποίας βρίσκεται η ενιαία ανθρώπινη νόηση.

Ολες οι γλώσσες, και η ελληνική συμπεριλαμβανόμενη, ή να το πω αλλιώς, όλες οι γλώσσες, από τις πιο ένδοξες, για λόγους ιστορικούς, ώς τις πιο άδοξες, σε εισαγωγικά, για λόγους πάλι ιστορικούς, είναι μνημεία της ανθρώπινης νόησης. Είναι παράγωγα μιας ενιαίας νόησης. Επομένως, αυτό υπαγορεύει μια καταστατική σεμνότητα όταν μιλάμε για τη γλώσσα.

Από συνέντευξη του καθηγητή κ. Φοίβου-Αναστάσιου Χριστίδη. 15/10/ 2002.

[306] Δεν μπόρεσε να παρευρεθεί στο συνέδριο της Ελληνικής Γλωσσικής Κληρονομιάς που έγινε στις 11 Ιουνίου 2002 στην Αθήνα η Βίβιαν Ρέντινγκ (Viviane Reding), μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής,

Με αυτή την αδιάκοπη συνέχεια, που συνεχίζει πάνω από τρεισήμισι χιλιετηρίδες αναγνωρίζουμε την ίδια γλώσσα, όπως πρωτογράφτηκε στα Ομηρικά ποιήματα γύρω στο 700 π.Χ και σήμερα στα ελληνόγλωσσα θυλάκια της Νοτίου Ιταλίας[307]. Φαίνεται καθαρά, πως στους βυζαντινούς χρόνους είχαμε μια σημαντική

αρμοδία επίτροπος για τη γλώσσα και θέματα Παιδείας. Ο λόγος της όμως παραμένει φάρος για όσους αγωνιούν για την τύχη των κλασικών σπουδών. Γράφει η κ. Ρέντινγκ:

«Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου που καθιέρωσε το 2001 ως το Ευρωπαϊκό Ετος Γλωσσών, υπογράμμισε ότι η κατοχή της οικείας μητρικής γλώσσας και η γνώση των κλασικών γλωσσών, ιδιαίτερα των Λατινικών και Αρχαίων Ελληνικών, διευκολύνει στην εκμάθηση των άλλων γλωσσών.

Αυτό βεβαίως είναι αλήθεια, αλλά είμαι πεπεισμένη ότι πέραν τούτου υπάρχει και κάτι περισσότερο. Η σημασία της μελέτης των κλασικών πολιτισμών της Ευρώπης υπερβαίνει τα όρια της γλώσσας. Μόνο μέσω των βαθέων και στέρεων ριζών του μπορεί ο Ευρωπαϊκός Πολιτισμός να βρει την τροφή που χρειάζεται -σήμερα περισσότερο από ποτέ- για να ευημερήσει και να ευδοκιμήσει. Η μελέτη της ελληνικής γλώσσας και των πολιτιστικών επιτευγμάτων παραμένει θεμελιώδης προϋπόθεση για οποιαδήποτε εις βάθος έρευνα σε ποικίλα πεδία όπως η Φιλοσοφία, τα Μαθηματικά, η Ιστορία, η Ρητορική και φυσικά η Λογοτεχνία.

Επιπλέον, υπάρχουν θετικές ενδείξεις μιας αναγέννησης του ενδιαφέροντος για τα κλασικά γράμματα. Στη δεκαετία του '90 εξέχοντες συγγραφείς, όπως οι νομπελίστες Ουίλιαμ Γκόλτιν και Ντέρεκ Ουόλκοτ, εξεθείασαν μέσα από τον πεζό και έμμετρο λόγο την ομορφιά και γοητεία της Αρχαίας Ελλάδος. Το παγκόσμιο δίκτυο μετατρέπεται τάχιστα σε μια εξαίσια βιβλιοθήκη όπου όλοι οι θησαυροί του παρελθόντος μπορούν να ανευρεθούν.

Ο Όμηρος και ο Ησιόδος, ο Πλούταρχος και ο Αριστοτέλης, ο Ευκλείδης και ο Σοφοκλής είναι τόσο κοντά μας όσο ένα απλό "κλικ" στον υπολογιστή μας, τόσο στο πρωτότυπο όσο και σε μετάφραση. Ως εκ τούτου είμαι βέβαιη ότι στα επόμενα χρόνια θα δούμε ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον σ' αυτόν τον τομέα των σπουδών».

[307] "Εμεί βιάτα επλατέγκαμε το γκρίκο, γιατί ο τσιούρη δικό μα και μάνα δική μα δεν ισσιέρα να μιλούσι ιταλικό, έλεγα όλα τα λόγια γκρέκα".
Αυτό σημαίνει: εμείς πάντα μιλούσαμε ελληνικά γιατί ο πατέρας μας και η μάνα μας δεν ήξεραν ιταλικά, μιλούσαν μόνο ελληνικά...». Από συνέντευξη σε ελληνόφωνη οικογένεια του Μαρτάνο, 20/08/2000.
Η επιβίωση των γκρεκάνικων και των Γκρίκο αποδεικνύει την παγκοσμιότητα και τη διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό σε έναν κόσμο παγκοσμιοποιημένο όπου οι κλασικές και οι νεοελληνικές σπουδές συρρικνώνονται.

μετανάστευση από την Ελλάδα. Γίνεται λόγος για πρόσφυγες, που ήθελαν να ξεφύγουν από την κυριαρχία των εικονοκλαστών αυτοκρατόρων του 8ου αιώνα, καθώς και για φυγάδες από τη δυτική Πελοπόννησο κατά τις εισβολές των αβάρων και σλάβων τον όψιμο 6ο και 7ο αιώνα.

Επίσης στα χρόνια της βυζαντινής επαναπροσάρτησης, τον όψιμο 6ο και 7ο αιώνα, έγινε μια σημαντική εγκατάσταση ελλήνων από άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας σε εδάφη, που οι βυζαντινοί τα πήραν από τους Άραβες και τους Λομβαρδούς. Οι μελετητές της ελληνικής γλώσσας της νότιας Ιταλίας τον 19ο αιώνα υπέθεσαν πως τα ζωντανά αυτά γλωσσικά θυλάκια προέρχονταν από τις εγκαταστάσεις που έγιναν στα βυζαντινά χρόνια και γύρευαν - σχεδόν μάταια - να βρουν παραλληρισμούς στα ιδιώματα της χερσαίας Ελλάδος για τα γλωσσικά γνωρίσματα της νοτίου Ιταλίας.

Σήμερα, είναι πια ξεκαθαρισμένο, ιδιαίτερα από τις έρευνες του Rohlfs[308] και του Καρατζά[309] πως η γλώσσα των θυλακίων αυτών είναι ο απόγονος όχι της γλώσσας των βυζαντινών μεταναστών, αλλά η γλώσσα των εποίκων της Μεγάλης Ελλάδας. Με άλλα λόγια τα Ελληνικά δεν έσβησαν ποτέ στη νότια Ιταλία, παρ' όλο που η έκταση τους περιορίστηκε με την εξάπλωση της λατινικής. Όταν λοιπόν έφτασαν οι βυζαντινοί μετανάστες, βρήκαν μια ελληνόφωνη αγροτιά, στα χωράφια της ριζωμένη, το ιδίωμα της οποίας αντιπροσώπευε μιαν ανεξάρτητη εξέλιξη της

Εννιά χωριά στην Απουλία, παλεύουν να βγάλουν άκρη. Και το εντυπωσιακό είναι ότι παρ' όλα αυτά, εξακολουθούν να γράφονται ποιήματα και να εκδίδονται πλήθος βιβλία στο ιδίωμα. Ορισμένοι πιστεύουν λοιπόν ότι οι συνθήκες έχουν ωριμάσει για τη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου, άλλοι επιμένουν ότι δεν θα ήταν πρακτικό και κάποιοι βρίσκουν την ευκαιρία να εκφράσουν έναν μεγαλοϊδεατισμό που μόνο προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει.

Διότι οι ελληνόφωνοι είναι αναγνωρισμένοι από τον ιταλικό νόμο ως γλωσσική, όχι ως εθνική μειονότητα. Είναι καθολικοί, αισθάνονται Ιταλοί και **δεν διεκδικούν μια χωριστή ταυτότητα, αλλά μια πλουσιότερη ιστορία.**

[308] Rohlfs, G., *Scavi Linguistici nella Magna Grecia*, Congedo, Galatina 1974. Επίσης στο Rohlfs Gerhard, *Griechische sprachproben ans suditalien*, A. M. Hakkert, Amsterdam 1966 και στο Rohlfs, G., *Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia*, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici, Palermo 1972.

[309] Καρατζάς Θεόδωρος, *Έλλην- Έλληνες-Ελλάς, Μυθολογικώς, ιστορικώς και γεωγραφικώς*, τυπ. Π. Α. Κλεισιούνη, Αθήνα 1971.

τοπικής διαλέκτου, που μιλιόταν στη Μεγάλη Ελλάδα κατά τα όψιμα χρόνια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Η διάλεκτος αυτή ήταν μια τοπική ποικιλία της Κοινής με αδρό διαλεκτικό χαρακτηρισμό[310]. Έχουμε να κάνουμε λοιπόν με μια ελληνόγλωσση κοινότητα, που έμεινε απομονωμένη από τον υπόλοιπο ελληνισμό σχεδόν απ' το θάνατο του Μ. Θεοδόσιου το 395, με εξαίρεση μια βραχυχρόνια ενσωμάτωση ανάμεσα στα χρόνια του Ιουστινιανού και στο μεγάλωμα της δύναμης των Αράβων και Λομβαρδών και πάλι κατά τη βυζαντινή επανακατάκτηση. Επιπρόσθετα, σ' όλα αυτά τα χρόνια η ελληνική βρισκόταν μακριά από τα κέντρα της εξουσίας και της παιδείας.

Ορίζεται λοιπόν, ως γλώσσα που χρησιμοποιείτο ανέκαθεν στην επικράτεια του σημερινού Ιταλικού Κράτους και κατ' επέκταση στο εσωτερικό μιας περιφέρειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από πολίτες αυτού, οι οποίοι απαρτίζουν ομάδα αριθμητικά μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους.

Φρονώ επομένως, ότι αποτελεί ουσιαστικό μέρος της γλωσσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Ε.Ε και ζωτικό στοιχείο της κοινής ευρωπαϊκής μας κληρονομιάς και ο σεβασμός προς αυτήν (και κατ' επέκταση αυτές - τις μειονοτικές γλώσσες) συμβάλλει στην καλύτερη αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των πολιτών και προωθεί την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Η γλωσσική και πολιτιστική πολυμορφία μπορούν να αποτελέσουν το κατάλληλο πεδίο για την προώθηση της ευρωπαϊκής εδαφικής συνοχής, δεδομένου ότι πρόκειται για πολλαπλασιαστικό παράγοντα, ο οποίος παρέχει προστιθέμενη αξία στα περιφερειακά και τοπικά σχέδια ανάπτυξης.

Καθώς η γλώσσα διεισδύει σε όλες τις πτυχές της ζωής των ανθρώπων, τα γλωσσικά ζητήματα αποκτούν καθολικό χαρακτήρα και πλαισιώνουν όλα τα πεδία, συνεπώς θα πρέπει να είναι παρόντα σε όλους τους τομείς διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικών.

Αυξάνοντας την επίγνωση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ε.Ε, οφείλει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ενθαρρύνει την ένταξη των μειονοτικών γλωσσών σε πολιτικές και προγράμματα, που θα περιλαμβάνουν ειδική αναφορά στους τομείς της πληροφορικής, της οπτικοακουστικής πολιτικής, της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, της εκμάθησης γλωσσών, της διασυνοριακής συνεργασίας, του

---

[310] Rohlfs, G., *Scavi Linguistici nella Magna Grecia*, Congedo, Galatina 1974, pp. 176-177.

πολιτιστικού τουρισμού, της τεχνολογίας των γλωσσών, της περιφερειακής ανάπτυξης και της χωροταξίας.

5.2. Η έννοια της Παιδείας και η σημασία της Εκπαίδευσης

Αυτή την πνευματική πλευρά του πολιτισμού οι Έλληνες συνέλαβαν και ανέπτυξαν στη δική τους θέαση του κόσμου και του ανθρώπου, χαρακτηρίζοντάς την με τον γενικό όρο παιδεία, που είναι ακριβώς η ελληνική λέξη και σύλληψη για τον πολιτισμό ως *καλλιέργεια του ατόμου.* Ο εξέχων ανάμεσα στους νεότερους ξένους φιλολόγους, ο στοχαστής και φιλόσοφος, ο αντιχιτλερικός Γερμανός καθηγητής του Χάρβαρντ Werner Jaeger είναι και αυτός που μελέτησε τον πολιτισμό από την πλευρά της παιδείας *των Ελλήνων* στο τρίτομο έργο του «Paideia».

Κατά τον Jaeger[311], η ελληνική έννοια της παιδείας καλύπτει και συνθέτει σε ενιαίο σύνολο όλες τις συναφείς επιμέρους έννοιες: τον πολιτισμό (Zivilisation), την καλλιέργεια ή κουλτούρα (Kultur), την παράδοση (Tradition), τα γράμματα (Literatur) και την εκπαίδευση (Bildung). Η ελληνική σύλληψη τού πολιτισμού, δηλ. η *παιδεία* συμπίπτει σύμφωνα με τον Jaeger με τον ορισμό που δίνει ο Φρύνιχος για τον καλλιεργημένο άνθρωπο, αυτόν που ο Φρύνιχος αποκαλεί φιλόλογο: *«ο φιλών λόγους* και *σπουδάζων περί παιδείαν».* Όπως βλέπουμε, ο ρόλος τής γλώσσας στη συγκρότηση τής παιδείας είναι ανάγλυφος σ' αυτόν τον ορισμό.

Ομοίως για τον Jaeger, που είναι ας θυμηθούμε αυτός που πρώτος χρησιμοποίησε τον όρο ελληνοκεντρικός αναφερόμενος στην πολιτιστική φυσιογνωμία τής Ευρώπης, οι *πνευματικές αξίες του Ελληνισμού* συμβαδίζουν με βασικές αρχές *της διδασκαλίας του Χριστιανισμού.* Αυτό τον οδήγησε να μελετήσει βαθιά τα κείμενα των Πατέρων τής Εκκλησίας, οι οποίοι στηρίχθηκαν στην ελληνική παιδεία για να συμφιλιώσουν τους μέχρι τότε αδιάλλακτους πολέμιους, τον Ελληνισμό και το Χριστιανισμό, στο επίπεδο των αξιών και τής σπουδαιότητας του ελληνικού πνεύματος για την καλλιέργεια και τού Χριστιανού ως προσώπου. Ας μην ξεχνάμε, ότι (κατά πολλούς μελετητές)ολόκληρος ο δυτικός ή ευρωπαϊκός πολιτισμός στηρίζεται στο ελληνικό πνεύμα, στο ρωμαϊκό δίκαιο και στη χριστιανική πίστη.

Για τον Έλληνα άνθρωπο η *παιδεία,* η πολιτισμική καλλιέργεια όπως την εννοούμε σήμερα, είναι συνυφασμένη με την *πολιτική.* Ένα παράδειγμα: ο εύπορος

---

[311] Werner Jaeger, *Paideia, The ideals of Greek Culture,* μτφ. Gilbert Highet, Oxford University Press, N. York 1943 και στην μτφ. του Γ., Βέρροιου, *Παιδεία: Η μόρφωσις του Έλληνος ανθρώπου*, Παιδεία, Αθήνα 1968.

πολίτης στην Αθήνα υποχρεούτο να λειτουργήσει ως χορηγός, να καταβάλλει δηλ. τα έξοδα του χορού (από εδώ η λέξη *χορηγός* < *χορόν* + *άγω*) και κατ' επέκταση, να αναλάβει όλα τα έξοδα τής δραματικής παραστάσεως που ανέβαινε στο θέατρο, που *διδασκόταν* όπως έλεγαν (η λέξη είναι χαρακτηριστική, γιατί το *δράμα* και γενικότερα η τέχνη ήταν για τον Έλληνα μορφή παιδείας). Αυτό συνιστούσε υποχρέωση τού πολίτη απέναντι στην πόλη με καθαρώς πολιτισμικό στόχο την αγωγή της ψυχής, την *ψυχαγωγία* των πολιτών.

Θα άξιζε ίσως να σκεφτούμε όλοι πόσο διαφορετική θα ήταν η ζωή μας, αν οι πολιτικοί μας, αυτοί τους οποίους εμείς εκλέγουμε για να μας εκπροσωπήσουν στο Κοινοβούλιο και για να κυβερνήσουν τη χώρα, αν οι πολιτικοί[312] μας και η πολιτική γενικότερα είχαν ως κύριο μέλημα την *καλλιέργεια των πολιτών,* την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους με αξίες και ιδανικά μέσα από τη σχολική, εξωσχολική και ευρύτερη κοινωνική παιδεία, την καλλιέργεια την πνευματική και την ψυχική, την καλλιέργεια την αισθητική, την καλλιέργεια ευαισθησιών και δεξιοτήτων, και αν παράλληλα απέβλεπαν στη μόρφωση συνειδητών πολιτών, υπεύθυνων και ενεργών πολιτών που θα γνώριζαν, θα απαιτούσαν και θα αγωνίζονταν για τα δικαιώματά τους: την παιδεία, τη δημοκρατία, τις ίσες ευκαιρίες, την ποιότητα ζωής, την ολόπλευρη καλλιέργεια όλων ανεξαιρέτως των πολιτών. Η συχνά επαναλαμβανόμενη

---

[312] Παραθέτω αυτούσια την παρατήρηση του καθηγητή κ. Μπαμπινιώτη στο Βήμα, στις 3/09/2000, παρατηρεί λοιπόν:

....όταν υπέπεσε στην αντίληψή μου από αγγλική εφημερίδα («The Times», 17 Αυγ.) η επίθεση που έγινε στον πρωθυπουργό τής Αγγλίας Tony Blair από τον Sir John Drummond για την αδιαφορία και την κακογουστιά του σε ό,τι έχει σχέση με τα πολιτιστικά πράγματα τής Αγγλίας. Υπήρξαν μάλιστα και επιστολές αναγνωστών που έδωσαν συνέχεια στο θέμα. Δίνω δύο μικρά αποσπάσματα από αυτές τις επιστολές: «[...] Πότε θα ακούσουμε ότι ο Πρωθυπουργός έπαψε να δέχεται στην πρωθυπουργική κατοικία "προσωπικότητες" των σπορ και "σταρ" της ποπ μουσικής και ότι αντιθέτως προσκάλεσε να γνωρίσει τους νέους ταλαντούχους εκπροσώπους της σοβαρής μουσικής της χώρας μας;» (Arthur F. Boyd) και άλλος αναγνώστης (Sir Hugh Leggatt), αφού επισημάνει ότι η Εθνική Πινακοθήκη του Λονδίνου υποχρηματοδοτείται από το κράτος, παρατηρεί «Είναι δύσκολο να κατανοήσουμε την αδιαφορία όχι μόνο της Κυβερνήσεως αλλά και των βουλευτών όλων των κομμάτων απέναντι στο θέμα της πολιτιστικής ευημερίας του έθνους μας». Να παρηγορούμεθα ή να ανησυχούμε περισσότερο;

φράση, ότι «όλα είναι ζήτημα παιδείας», αν με την παιδεία εννοούμε την καλλιέργεια του πολίτη, εκφράζει απολύτως την πραγματικότητα.

Η εκπαίδευση δεν μπορεί να λύσει προβλήματα στα οποία διακυβεύονται πολιτισμικά και γλωσσικά θέματα. Αυτό που μπορεί και πρέπει να κάνει είναι να παρέχει μια βάση για την ανάλυση εννοιών, έτσι ώστε να μην γίνονται δεκτές σκοταδιστικές, σωβινιστικές και παράλογες εξηγήσεις.

Θα έπρεπε να καταλάβουμε τώρα τουλάχιστον που αρχίζει μια νέα χιλιετία, ότι πολιτική που δεν κατευθύνεται *από* και *προς* τον πολιτισμό, και πολιτισμός που δεν στηρίζεται πάνω σε μια πολιτική αρχών, κανόνων, στόχων και υψηλών οραμάτων, «απολίτιστη πολιτική» και «απολιτικός πολιτισμός», αποτελούν και τα δύο αναχρονισμούς, που έχει φτάσει η ώρα να ξεπεραστούν και στον τόπο μας.

Η προστασία της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και η διατήρηση της ιστορικής μνήμης αποτελούν τα θεμέλια της πολιτισμικής ανάπτυξης κάθε κοινωνίας[313]. Στη μεγάλη πρόκληση της παγκοσμιοποίησης σε αυτά τα δύο στοιχεία θα στηριχτούμε, αν θέλουμε να περισώσουμε την εθνική μας ταυτότητα. Γιατί με την ευκολία και την ταχύτητα της διάδοσης όποιας ανθρώπινης δραστηριότητας και τη δύναμη της επιβολής του ισχυρότερου στον ασθενέστερο κάθε άλλη αντίσταση φαίνεται πως είναι καταδικασμένη.

Ο πολιτισμικός ιμπεριαλισμός, δηλαδή η πολιτισμική διείσδυση των ανεπτυγμένων χωρών στις «υπό ανάπτυξη» και η διάβρωση των οικονομικά αδύναμων από τους δυνατούς είναι ο ασφαλέστερος τρόπος καθολικής επικράτησής του. Και γίνεται αυτή η διάβρωση μ' έναν τρόπο ύπουλο, χωρίς τις ανοιχτές συγκρούσεις και γι' αυτό είναι εξαιρετικά επικίνδυνη. Όπλο μας και αντίδοτο, επομένως, απομένει η προσήλωσή μας στον πολιτισμό και την ιστορία μας.

Η ιστορία αφήνει θησαυρούς, μοναδικές πολιτιστικές αναμνήσεις στις καρδιές και στην ανθρώπινη παράδοση, αναμνήσεις που μας επιστρέφουν χιλιάδες χρόνια πίσω, σε μια άλλη παράδοση, γλώσσα πολιτισμό, ο οποίος ενώνει τους ανθρώπους. Ο κόσμος αντιλαμβάνεται πλέον, ότι ο αφανισμός των λαϊκών παραδόσεων οδηγεί στην πτώχευση της παραδοσιακής κληρονομιάς των λαών και εάν οι κάτοικοι της Γκρετσία Σαλεντίνα, της Ελλάδας του Σαλέντο, δεν είχαν υπερασπιστεί την ίδια τους

[313] Από άρθρο της καθηγήτριας κ. Κούλας Κασιμάτη, στην εφ. Τα Νέα, στις 06-08-1998.

την παράδοση, τη γλώσσα Γκρίκο, θα είχε εξαφανιστεί, μαζί με τα τραγούδια της, την ποίηση της[314] και μαζί τους κάθε ελληνική έκφραση της περιοχής του Σαλέντο.

---

[314] «Η ποίηση που αντέχει στο χρόνο είναι αυτή που καταφέρνει να περάσει στην καθημερινή γλώσσα των ανθρώπων, που γίνεται χρηστική στα βάσανα και στις χαρές τους...» λέει ο Ευγένιος, ένας από τους ήρωες του Μένη Κουμανταρέα στο τελευταίο του μυθιστόρημα. Και ακριβώς αυτή τη «χρηστική» διάσταση της ποίησης, την τόσο παρεξηγημένη στις μέρες μας, έρχεται να μας θυμίσει ο Μπρίτσιο Μοντινάρο, ο οποίος συγκέντρωσε σε έναν τόμο μοιρολόγια και ερωτικά τραγούδια, του ιδιώματος «γκρίκο», που τραγουδιούνται ακόμη στην Απουλία και στην Καλαβρία, στα ελληνόφωνα χωριά του ιταλικού Νότου.

Ο Μοντινάρο, τέκνο κι αυτός της ελληνόφωνης Καλημέρας, δεν προχώρησε απλώς σε μια καταγραφή των δημοφιλέστερων μοιρολογιών αλλά αναζήτησε εκείνες τις υπόγειες διαδρομές που ενώνουν κάτω από τη θάλασσα του Ιονίου αυτά τα μοναδικά σπαράγματα των «γκρίκο» με τα αντίστοιχα δημοτικά τραγούδια της χώρας μας και τα αρχαία επιτύμβια επιγράμματα. Ξεφυλλίζοντας το βιβλίο ίσως θα άξιζε τον κόπο να σταθούμε περισσότερο στο γεγονός ότι κάποιοι γείτονές μας μιλούν για εκατοντάδες χρόνια την ελληνική γλώσσα, είτε τελικά αυτοί κατάγονται από τις ελληνικές αποικίες της αρχαιότητας είτε προέρχονται από τους αποικισμούς των βυζαντινών χρόνων, όπως υποστήριξε το 1870 ο γλωσσολόγος Τζιουζέπε Μορόζι. Ετσι όμως θα χάναμε κάτι σημαντικότερο που κομίζουν στην άνυδρη εποχή μας αυτά τα απλά τραγούδια: ότι γράφτηκαν είτε για να κατευοδώνουν τον αγαπημένο νεκρό και να παρηγορούν τους συγγενείς του είτε για να παρηγορούν τον ερωτευμένο νέο που δεν βρίσκει απόκριση στο αίσθημά του. Προσφέρουν δηλαδή, και στις δύο περιπτώσεις, παρηγοριά για την όποια απώλεια, συντροφεύουν τον άνθρωπο στα βάσανα και στις χαρές του, στον πόνο και στις αγωνίες του. Λειτούργησαν και λειτουργούν όπως θα ήθελε και ο Καβάφης όταν έγραφε: «νάρκης του άλγους δοκιμές εν Φαντασία και Λόγω».

Τα ελληνόφωνα τραγούδια της Ιταλίας, στη μεστή μεταγλώττιση του ποιητή Σ. Τριβιζά, διασώζουν τη χάρη, τη φυσικότητα και τον ρυθμό του προφορικού λόγου, παρά την «ψυχρή» τους αποτύπωση στο χαρτί, και ξαναφέρνουν εναργέστερα στο προσκήνιο το ερώτημα αν και κατά πόσον μπορεί να μας ενδιαφέρει ένα ποίημα ή ένα τραγούδι που δεν έχει «χρηστική» αξία, που τελικά δεν συντροφεύει και δεν παρηγορεί κανέναν. Νομίζω ότι η απάντηση βρίσκεται στα χείλη των ελληνοφώνων της Απουλίας. Τα τραγούδια τους επιβίωσαν ως τις μέρες μας και άντεξαν στις γλωσσικές πιέσεις του ιταλικού περίγυρου, γιατί κατάφεραν να γίνουν αναπόσπαστο τμήμα της καθημερινής ζωής, να τα έχουν όλοι ανάγκη όταν θέλουν «να δώσουν στον πόνο τους λόγια», σε αντίθεση με ένα σημαντικό corpus της σύγχρονης ποίησης, που υποβάθμισε αυτή την πρωταρχική λειτουργία.

Το βιβλίο ονομάζεται: *Του έρωτα και του θανάτου. Ελληνόφωνα τραγούδια και μοιρολόγια από το Σαλέντο της Κάτω Ιταλίας,* μτφ. Σωτήρης Τριβιζάς, Καστανιώτης 2001.

Απέναντι στην ισοπεδωτική και απρόσωπη μαζική κουλτούρα που αποτελεί το κυρίαρχο γούστο της εποχής μας, αντιπαρατίθεται η ζεστή κατασκευή του λαϊκού καλλιτέχνη, που με την πηγαία του έκφραση αποτυπώνει στο έργο του την εσωτερική εκείνη λάμψη που εκπέμπει η ατόφια, η γνήσια, η αφτιασίδωτη συναισθηματική του παρακαταθήκη[315]. «Η ομαδική δημιουργική ψυχή εκφράζεται στην αυθόρμητη δημιουργία χωρίς ατομικότητα και χωρίς συνειδητότητα», μας λέει ο Ερνστ Φίσερ στο έργο του «Αναγκαιότητα της τέχνης», για να συμπληρώσει, ότι «η τέχνη γεννήθηκε από μια ομαδική ανάγκη». Και η λαϊκή τέχνη είναι γέννημα των αναγκών της καθημερινότητας, όπως αυτή εκφράστηκε με τη χαρακτηριστική της σχηματοποίηση στο κέντημα, στο κόσμημα, στα χρηστικά αντικείμενα της εποχής.

Σήμερα, που κυριαρχεί η μαζική παραγωγή, σήμερα που χάσαμε το μοναδικό, το εξατομικευμένο αντικείμενο και κατακλυστήκαμε από τη συνθετική ύλη, χρειαζόμαστε να γνωρίσουμε την ξεχωριστή εκείνη παραγωγή, που είχε τη σφραγίδα του ανθρώπου και όχι της μηχανής, το μεράκι και την ψυχή του κατασκευαστή. Αυτή η πηγαία έκφραση που δεν πέρασε από κανένα φίλτρο γνώσης και τυπικής μαθητείας

---

[315] Ερώτηση: Ολος αυτός ο πλούτος τραγουδιών, θρύλων, παροιμιών, παραμυθιών, έχει συλλεγεί αρκούντως ώστε να καταλογογραφηθεί επιστημονικά; Τι άλλο απαιτείται για να διασωθεί το γκρίκο;

Απάντηση: «Πολλά πανεπιστήμια ενδιαφέρονται για το γκρίκο. Και υπάρχουν βεβαίως αρκετές μελέτες που έχουν συλλέξει παραμύθια, θρύλους, παροιμίες, ποιήματα κ.λπ. με επιστημονικό τρόπο. Πάνω απ' όλα, όμως, επιδοκιμάζω την προσπάθεια να κρατήσουμε ενωμένες τις κουλτούρες μας και να διαδώσουμε την ελληνική και την ελληνόφωνη ποίηση τόσο στην Ιταλία όσο και στο εξωτερικό. Για παράδειγμα, θα σας πω ότι ένας Αγγλος μουσικολόγος, ο Μπράιαν Ελίας, έγραψε την όπερα "Μοιρολόγια" με αποσπάσματα απ' το βιβλίο μου. Παίχθηκε στο Λονδίνο απ' τη Συμφωνική Ορχήστρα του BBC με τους Αγγλους τραγουδιστές να ερμηνεύουν στο γκρίκο! Κι ακόμη, πρόσφατα ανέβασα στο θέατρο ένα έργο ("Il vaso di Pandora") στο οποίο εμφανίζονται Ελληνες και Γκρεκάνοι ποιητές. Δεν μπορώ να σας περιγράψω το πάντρεμα όλων αυτών των στοιχείων αλλά και την ευχαρίστηση του κοινού! Τόσο πολύ αρέσει ώστε να μου γίνονται προσκλήσεις για συχνότερες παραστάσεις...».

Συνέντευξη(30/06/2000) από τον Μπρίτσιο Μοντινάρο, ηθοποιό και ανθρωπολόγο, ελληνόφωνο απ' την Καλημέρα του Σαλέντο, ο οποίος έχει συμβάλει, μεταξύ άλλων μελετητών, στην ανανέωση του ενδιαφέροντος και στη διάσωση αυτού του πολιτισμικού θησαυρού στη μεθόριο της ελληνικής και της ιταλικής ιστορικής παράδοσης. Το 1998 εξέδωσε μια ανθολογία χαρακτηριστικών τραγουδιών, με εκτενή επεξηγηματική εισαγωγή για την πλουσιότατη προφορική παράδοση ερωτικών στιχουργημάτων και μοιρολογιών.

χρειάζεται και πρέπει να σωθεί. Χρειάζεται να συγκεντρωθεί ό,τι έχει απομείνει σ' ένα τέτοιο χώρο, σε ένα μουσείο και να ενθαρρυνθούν οι νέοι και οι επισκέπτες να δουν τα εκθέματα και να καταλάβουν, ότι εκείνο το παρελθόν ήταν πιο ανθρώπινο και συναισθηματικά πιο απλόχερο.

Αυτό το μουσείο μπορεί να αποτελέσει τη δεξαμενή της συλλογικής και ιστορικής μνήμης, όπως μπορούν ν' αποδείξουν τα πολλά και ποικίλα αντικείμενα που διασώζονται. Ας ευχηθούμε το παράδειγμα των κατοίκων του Σαλέντο να το μιμηθούν κι άλλοι κι ας ελπίσουμε, ότι το κράτος τούτη τη φορά θα σταθεί αρωγός αυτής της προσπάθειας.

5.3. Ιστορική διάσταση και γλωσσική πολιτική.

Κύριο θεμέλιο της οικουμενικότητας είναι η διαπίστωση, ότι σε κάθε μεγάλο πολιτισμό, κάθε θρησκεία και κάθε ιστορική παράδοση βρίσκει κανείς, με διαφορετικούς τρόπους και σε διάφορα πλαίσια, επιβεβαιώσεις της αξιοπρέπειας του ανθρώπου και της αξίας της ανθρώπινης ζωής και προσωπικότητας. Επιλέγοντας ανάμεσα στα ποικίλα και συχνά αντιφατικά στοιχεία που περιέχουν οι πολιτισμοί, μπορεί κανείς να οικοδομήσει συστήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων με επουσιώδεις κατά βάση διαφορές στο ακριβές περιεχόμενο και στη μορφή τους. Παλαιότεροι και σύγχρονοι θρησκευτικοί και πολιτικοί ηγέτες σε μη ευρωπαϊκές κοινωνίες το έχουν κάνει με επιτυχία.

Πολιτισμό είχαν κι έχουν όλοι οι λαοί. Η βαθμίδα ανάπτυξης των πολιτισμών, όμως, παρουσιάζει αποκλίσεις. Διότι το επίπεδο, στο οποίο βρίσκεται ένας πολιτισμός, εξαρτάται από την ανάπτυξη των παραγωγικών του δυνάμεων. Αυτή καθορίζει, αν ένας πολιτισμός βρίσκεται σε ανώτερο ή κατώτερο επίπεδο της ιστορικής σκάλας. Όταν μια χώρα, ένας λαός αναπτύξει τις παραγωγικές του δυνάμεις (διαθέτει πια τις υλικές προϋποθέσεις για κάποιους λόγους, που δεν μπορούμε να εξετάσουμε εδώ), αναπτύσσει μαζί μ' αυτές όλο το εποικοδόμημα των ιδεών, ηθών, του δικαίου, των θεσμών, της τέχνης κλπ. σ' ένα υψηλότερο, πιο εκλεπτυσμένο επίπεδο.

Οφείλουμε να διευκρινίσουμε εδώ, ότι η έννοια «λαός» δεν είναι εντελώς δόκιμος, διότι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων γινόταν ιστορικά σε ταξικές κοινωνίες (εξαίρεση, το ιστορικά πρόσφατο παράδειγμα των σοσιαλιστικών χωρών). Δηλαδή ο λαός παρήγαγε, αλλά δεν κυριαρχούσε, άρα δεν απολάμβανε το αγαθό της ανάπτυξης. Επομένως, στις ταξικές κοινωνίες υπήρχαν πάντα δύο, ή και περισσότερες αναπτυξιακές, ή αν θέλετε πολιτισμικές ταχύτητες. Δίπλα στα ψηλά φτερουγίσματα του πνευματικού εποικοδομήματος στη φάση ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων σε ταξικές κοινωνίες, παρατηρείται η πράξη της κατάκτησης, της εκμετάλλευσης, της επιβολής, της επέκτασης εις βάρος άλλων λαών. Κρατώντας οι εκάστοτε κυρίαρχοι με τη βία την εξουσία στη δική τους χώρα, εξάγουν βία, παρουσιάζοντας το γνωστό βάρβαρο πρόσωπο προς τα έξω, στο όνομα του εκπολιτισμού, της προστασίας και της συνέτισης.

Με τη βοήθεια της ανώτερης υλικοτεχνικής υποδομής τους, έχουν επιβληθεί ακόμα σε χώρες με ανώτερη κουλτούρα από τον κατακτητή, αλλά με κατώτερη υλικοτεχνική υποδομή. Η προσπάθεια επιβολής εκ μέρους του πολιτισμού με τις πιο αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις στον τομέα της κουλτούρας (γλώσσα, τέχνη, θρησκεία, πρότυπα συμπεριφοράς, ήθη) δεν πετυχαίνει πάντα σε όλα, κυρίως εκεί που οι υποταγμένες χώρες διαθέτουν μια παλαιά, βαθιά ριζωμένη κουλτούρα και γλώσσα, ενδεχομένως και θρησκεία και γι' αυτό οι αντιστάσεις έχουν ισχυρά ψυχολογικά - πολιτισμικά ερείσματα.

Αν εξετάσουμε το θέμα από μια ιστορική οπτική γωνία, η πρώτη παρατήρηση είναι, ότι η εποχή εθνικισμών στην Ευρώπη αποτελεί παρελθόν. Μιλάω για τους μεγάλους πολέμους που προκάλεσαν εκατομμύρια νεκρούς. Αυτό που εκδηλώνεται σήμερα, μέσα στο πλαίσιο της Ευρώπης, είναι η βούληση επαναβεβαίωσης από κάποιες ιδιαίτερες κουλτούρες και αυτό συνδέεται τις περισσότερες φορές με θέματα γλωσσικά. Πιστεύω, ότι η Ευρώπη δεν ασχολείται όσο θα έπρεπε με τα προβλήματα αυτά. Επικεντρώνει το ενδιαφέρον της αποκλειστικά σχεδόν σε θέματα οικονομικά, πολιτικά και νομικά. Παρ' όλα αυτά, η διαχείριση της πολιτιστικής διαφορετικότητας αποδεικνύεται σημαντικότατη σε σχέση με την ταυτότητα του καθενός και το συναίσθημα του, ότι ανήκει κάπου. Υπάρχει ανάγκη να τα σκεφθούμε σοβαρά αυτά τα θέματα, αντί να ελευθερώνουμε το δρόμο για κάθε είδους αντιπαραθέσεις, διεκδικήσεις και διαμάχες. Αν ο κόσμος είναι διαφορετικός δεν μπορούμε να κλείνουμε τα μάτια, αλλά να σεβαστούμε αυτή τη διαφορετικότητα και να μπορέσουμε να την οδηγήσουμε με τέτοιον τρόπο, ώστε να μπορεί να εκδηλωθεί ελεύθερα μαζί με άλλες ταυτότητες.

Τη στιγμή που βαδίζουμε προς μια παγκόσμια κουλτούρα, φαίνεται ότι υπάρχει η ανάγκη επαναβεβαίωσης της ιδιαίτερης διαφοράς μας. Όταν αντιμετωπίζεις μια παγκόσμια κουλτούρα, που εκφράζεται μέσω μιας κυρίαρχης γλώσσας, υπάρχει η ανάγκη επαναβεβαίωσης της γλώσσας σου, της κουλτούρας σου...

Ο βαθμός σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπήρξε πάντοτε το ασφαλέστερο κριτήριο του βαθμού συνοχής και της ποιότητας κάθε κοινωνίας. Κατ' επέκταση, χρέος της κοινωνίας ως συνόλου είναι ο σεβασμός, η αναγνώριση και η προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών που ζουν μέσα σ' αυτή.

Αλλά και σε ατομικό επίπεδο ο κάθε πολίτης οφείλει να σέβεται, όχι μόνο τα δικαιώματα των ανθρώπων που βρίσκονται σε άμεση σχέση με αυτόν, αλλά και τα

δικαιώματα των προσώπων εκείνων που δεν έχουν, βέβαια καμία σχέση και εξάρτηση μαζί του, εμπίπτουν όμως στη χριστιανική έννοια του πλησίον.

Ο άνθρωπος γενικά οφείλει να σέβεται τον συνάνθρωπό του, στο βαθμό που ο ίδιος θα ήθελε να τον σεβαστούν, κάνοντας πράξη αυτό που πολύ εύστοχα είπε κάποτε ο Καζαντζάκης: «Αγάπα τον άνθρωπο, γιατί είσαι εσύ». Αν ο καθένας από μας βλέπει μέσα στον άλλο τον ίδιο του τον εαυτό, τότε είναι βέβαιο ότι πολλές παρανοήσεις, παρεξηγήσεις και αδικίες δεν θα έχουν λόγο ύπαρξης, ενώ τα ανθρώπινα δικαιώματα θα είναι σεβαστά και κανείς δεν θα διανοείται να τα παραβιάσει.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, βέβαια, κατοχυρώνονται και προστατεύονται από Συντάγματα, από Καταστατικούς Χάρτες Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που έχουν περίτεχνα φιλοτεχνηθεί, από Διακηρύξεις άφθονες και από Διεθνείς Οργανισμούς. Όμως, παρ' όλα αυτά, εκατομμύρια άνθρωποι στερούνται την ελευθερία τους και σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις τις πιο στοιχειώδεις εκφράσεις της.

Από την άλλη, αιμοσταγείς τύραννοι αυτοαποκαλούνται προστάτες και σωτήρες των λαών, εξανδραποδιστές αυτοδιορίζονται τιμητές της ελευθερίας, μεγαλόσχημοι απατεώνες καταπατητές και καταχραστές μιλούν για τον τίμιο μόχθο και την ιερότητα της ιδιοκτησίας και έμποροι των ιερών και των οσίων για ευσυνειδησία και συνέπεια. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν μέρη στα οποία η επιβολή δικτατορικών καθεστώτων εμφανίζεται ως σωτήρια λύση ή ως έκφραση δημοκρατικής διακυβέρνησης της χώρας, όπως επίσης περιοχές που έχουν κατακτηθεί και βρίσκονται υπό κατοχή, όπως η μαρτυρική Κύπρος.

Στις περιοχές αυτές, η άσκηση ψυχολογικής βίας, οι διώξεις και οι συλλήψεις, οι κρατήσεις, οι φυλακίσεις, τα βασανιστήρια, η τρομοκρατία, η παραβίαση του οικογενειακού ασύλου και η κατάργηση, τελικά, του δημοκρατικού καθεστώτος εξευτελίζουν και καταρρακώνουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και καταργούν κάθε έννοια ισηγορίας, ισονομίας και ισοπολιτείας.

Δυστυχώς, ακόμα και σε χώρες με δημοκρατική διακυβέρνηση, σε χώρες του λεγόμενου πολιτισμένου κόσμου, γίνονται καθημερινά παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Διότι για ποια προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να γίνεται λόγος, όταν τα τσιμεντένια μεγαθήρια στερούν τον ήλιο και τον αέρα από τα παιδιά, όταν η απληστία του χρήματος δεν μας επιτρέπει να ανασάνουμε και δεν αφήνει τον παραμικρό χώρο για την ψυχαγωγία των παιδιών και την άθληση των νέων, όταν εξαιτίας του νέφους των μεγάλων πόλεων γεμίζουν καθημερινά τα νοσοκομεία μας

από ασθενείς, όταν βάναυσα υποβαθμίζεται και αλλοιώνεται το περιβάλλον και η ποιότητα της ανθρώπινης ζωής;

Για ποια ανθρώπινα δικαιώματα και προστασία τους μπορούμε να μιλάμε, ακόμα και σε αυτές τις δημοκρατικές χώρες, όταν υπάρχουν εκατομμύρια άνεργοι και άστεγοι, όταν εκατομμύρια άνθρωποι πεινούν και μένουν αναλφάβητοι ή όταν η άντληση υλικών αγαθών είναι, τις περισσότερες φορές αποτέλεσμα εκμετάλλευσης, απάτης, νοθείας και δωροδοκίας;

Συνεπώς, δεν αρκούν μόνο τα Συντάγματα και οι Διακηρύξεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι απαραίτητο, πέρα από τις οποιεσδήποτε διακηρύξεις, να παρέχεται στον κάθε πολίτη η δυνατότητα να ζει άνετα και ελεύθερα μέσα σ' ένα περιβάλλον πολιτισμένο, ανθρώπινο και ευχάριστο, όπως είναι επίσης απαραίτητο να εξασφαλίζεται σ' αυτόν η σωστή παιδεία, η ολοκληρωμένη και αποτελεσματική δημόσια περίθαλψη και γενικότερα, μια ανεκτή ποιότητα ζωής. Μόνο έτσι θα μπορούμε να μιλάμε για πραγματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ελευθεριών του πολίτη[316].

Η οικονομική και πολιτιστική παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα από τα βασικά ζητήματα των καιρών μας. Πρόκειται για μια διαδικασία που περικλείει κινδύνους για τις πολιτιστικές ιδιαιτερότητες εθνών και ομάδων, ενώ παράλληλα δημιουργεί νέες δυνατότητες για διάλογο, συνεργασία, υπεράσπιση και προώθηση των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων.

Η προάσπιση της διαφορετικότητας και των ιδιαιτεροτήτων των λαών αποτελεί στοιχείο ύπαρξης των ίδιων των λαών, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί στοιχείο ύπαρξης της ίδιας της ΕΕ[317]. Η ομοιομορφία και η ισοπέδωση δεν προβάλλει ούτε τη δημοκρατία ούτε τον πολιτισμό, μπορεί όμως άνετα να καλλιεργήσει ηγεμονιστικές και εξουσιαστικές τάσεις.

Υπάρχει ο κίνδυνος τονίζοντας το τελικό αποτέλεσμα που είναι η ομοιογενής εθνική ταυτότητα να θεωρηθεί ότι δεν υπάρχουν διαφορές, ανταγωνισμοί και μειονότητες. Δεν θα πρέπει ν' αγνοείται, ότι δεν μπορεί να υπάρξει «ταυτότητα» χωρίς «διαφορά» και ότι η διαπραγμάτευση αυτής της σχέσης έχει θεμελιώσει

---

[316] Συνέντευξη του καθηγητή κ. Κωνσταντίνου Α. Δημόπουλου, (5/11/ 2001).

[317] Η πολυγλωσσία εγγυάται τη δημοκρατική αρμονία και αποτελεί τμήμα ενός δημοκρατικού ήθους.

σημασία για τη συγκρότηση της πολιτικής ζωής και για τη μελέτη της νεώτερης ιστορίας των κρατών και της κοινωνίας.

Όταν η διαφορά οδηγεί στην κατασκευή του άλλου, του ξένου, του εχθρού και μετασχηματίζεται σε «ετερότητα», τότε ενισχύεται ο εθνικισμός και μειώνεται η ανεκτικότητα[318].

Ιδιαίτερα η ελληνική γλώσσα, η οποία έχει ως σύμμαχους της την ιστορία και τον πολιτισμό,[319] πρέπει να προστατευθεί.

Η γλωσσική πολιτική αποτελεί έναν από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες, που προδιαγράφουν την εξελικτική πορεία μιας γλώσσας, ιδιαίτερα όταν η επέμβαση αυτή αφορά μια μειονοτική γλώσσα. Οι επιλογές της γλωσσικής πολιτικής παίζουν συχνά αποφασιστικό ρόλο στη γλωσσική μειονοτικοποίηση. Η επιβολή ορισμένου αλφαβήτου στη γραπτή μορφή της γλώσσας και η τυποποίηση των διαφορετικών γλωσσικών ποικιλιών με στόχο τη διευκόλυνση της άσκησης εξουσίας (μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας, για παράδειγμα) έχουν καθορίσει την εξέλιξη των γλωσσών, όχι μόνο στον 20° αιώνα, αλλά ήδη από την εμφάνιση των πρώτων μορφών πολιτικής οργάνωσης.

Πως θα μπορούσε να εκληφθεί η επιβολή της πολυγλωσσίας στον μέχρι πρότινος μονόδρομο της μονογλωσσίας, που θα οδηγήσει στην καταστροφή του; Η κεντρική εξουσία διαχειρίζεται τη γλωσσική διαφορετικότητα ή αντίθετα τη γλωσσική ομοιογένεια ως φορέα διάδοσης της ιδεολογίας τη, σύμφωνα με τα μέσα που διαθέτει και ανάλογα με την πολιτισμική ταυτότητα της κοινωνίας.

Η γνώση των γλωσσικών μορφών όχι μόνο δεν αποτελεί απειλή για την εθνική, επίσημη γλώσσα ενός κράτους, αλλά και τμήμα της γλωσσικής ιστορίας του λαού της, που θα πρέπει να μελετάται επιστημονικά και ν' αντιμετωπίζεται ως κομμάτι της εθνικής κληρονομιάς[320].

Η μεσογειακή ιστορία με την εθνογλωσσική και θρησκευτική ποικιλότητα προσφέρει άφθονο υλικό στο μελετητή για να ανιχνεύσει τα σύγχρονα κρατικά, πολιτισμικά, γλωσσικά και θρησκευτικά σύνορα. Κατά καιρούς μεγάλη ιδεολογική

---

[318] Λυριντζής Χρήστος, *Ταυτότητες και διαφορές,* άρθρο στην εφ. Το Βήμα στις 8/3/1998.

[319] Και βέβαια δεν υπάρχει ουδείς ενδοιασμός σε μια τέτοια προσπάθεια διάσωσης της γλώσσας στο να χαρακτηριστώ εθνοκεντρικός ή εθνικιστής σε ό,τι αφορά την υπεράσπιση της παρουσίας και εξέλιξης όλων των λεγόμενων ασθενών γλωσσών και ιδιαίτερα της ελληνικής γλώσσας.

[320] Το ν' αναζητά και να επιζητά κανείς να εντοπίσει και να κατοχυρώσει στους γλωσσικούς αυτούς κώδικες, εθνικές μειονότητες, θα μπορούσε να θεωρηθεί τουλάχιστον αντιεπιστημονικό.

φόρτιση και έντονες πολιτικές επιδιώξεις καταδίωξαν τις μειονοτικές γλώσσες κατά τον αγώνα τους για επικράτηση, ιδιαίτερα δε οι προσπάθειες γλωσσικής τυποποίησης έφτασαν στο αποκορύφωμα τους κατά το σχηματισμό των νέων κρατών και τη μορφοποίηση των αντίστοιχων εθνικισμών.

Όσο φυσιολογική κι αν φαίνεται η επιλογή συγκεκριμένης γλωσσικής πολιτικής για την προαγωγή της επίσημης γλώσσας με στόχο την ευκολότερη ομογενοποίηση του εσωτερικού κοινωνικοπολιτικού χώρου, τόσο παράδοξη μπορεί να θεωρηθεί η προσπάθεια τυποποίησης μιας μειονοτικής γλώσσας.

Σημαντική επισήμανση αποτελεί ότι όταν εξετάζουμε το φαινόμενο της μειονοτικής γλώσσας δεν θα πρέπει να το αντιμετωπίζουμε μέσα από εθνικιστική οπτική, διότι το γεγονός αυτό δεν επιτρέπει στην έρευνα να προχωρήσει στην ανακάλυψη της αλήθειας[321].

Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός, ότι οι πολιτικές τις οποίες επέβαλλαν οι μεσογειακοί εθνικισμοί και ο προσδιορισμός της εθνικής ένταξης μιας εθνότητας πότε ανάλογα με τη θρησκεία της, πότε ανάλογα με τη γλώσσα της[322], δεν έβλαψαν μόνο τους τοπικούς πολιτισμούς αλλά έβλαψαν και τους ίδιους τους εθνικισμούς, οδηγώντας τους να βρεθούν συχνά χωρίς σταθερά θεμέλια, ξεκομμένοι από τους ντόπιους πολιτισμούς του σήμερα ή του παρελθόντος[323].

Στη μικρή νησίδα του Σαλέντο σήμερα και παρά την εξάπλωση των δικτύων επικοινωνίας και τη γενίκευση των οπτικοακουστικών μέσων πληροφόρησης, παρά την ανάπτυξη σχέσεων παραγωγής ολότελα νέων, παρά την ανάμιξη που συντελέστηκε από τη συγκέντρωση των υπαιθρίων στις πόλεις και τη μετανάστευση οι ελληνόφωνοι κατόρθωσαν να επιβιώσουν συντηρώντας μια προφορική παράδοση αιώνων, από γενιά σε γενιά.

Αξίζει να σημειωθεί εν τούτοις, ότι συχνά εκδηλώνεται από τα άτομα της κοινότητας μια ρυθμιστική και αρνητική στάση απέναντι στην εναλλαγή του κώδικα

---

[321] Η αλήθεια μπορεί να εντοπισθεί κυρίως στα συναισθήματα των ανθρώπων που υλοποίησαν τις εμπειρίες αυτές και που τις βίωσαν.

[322] Αποτελεί πλούτο για μια χώρα όταν οι πολίτες της παράλληλα προς την επίσημη, κρατική γλώσσα γνωρίζουν και μια άλλη γλώσσα που έχει προφορικά επιβιώσει και βασικό ανθρώπινο δικαίωμα για τους πολίτες να εκφράζονται στη μητρική τους γλώσσα, αφού η γλωσσική έκφραση είναι κατεξοχή χαρακτηριστικό της ελευθερίας, της προσωπικότητας και της βαθύτερης υπόστασης του ανθρώπου.

[323] Τσιτσελίκης, Κ., *Γλώσσες, Αλφαβήτα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1995, σ. 93.

ανάμεσα στη διάλεκτο και την επίσημη γλώσσα, η οποία τροφοδοτείται από εξωγλωσσικούς παράγοντες που διαμορφώνουν σε υψηλό βαθμό τις συνειδήσεις των ελληνοφώνων[324].

Σημαντικότεροι από αυτούς είναι:

1. Η ύπαρξη μιας ευρύτερης προκατειλημμένης κοινωνικής άποψης ότι η εναλλαγή προς τη διάλεκτο στο δημόσιο χώρο υποδηλώνει αγένεια και έλλειψη επαρκούς μόρφωσης[325].
2. Ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας των προγραμμάτων των εθνοτικών ή παροικιακών σχολείων, τα οποία συχνά δεν ανταποκρίνονται στην ευαίσθητη

---

[324] Υιοθετώ την άποψη ότι οι διάλεκτοι είναι απλά υποδιαιρέσεις μιας γλώσσας και όχι υποδεέστερες μορφές μιας γλώσσας. Με την έννοια αυτή η ελληνική γλώσσα έχει πολλές διαλέκτους: γεωγραφικές π.χ στη νήσο Κρήτη έχουμε σύνορα φυσικά που πολλές φορές συμπίπτουν και με γεωφυσικά ενώ όταν τα σύνορα είναι κοινωνικά μιλάμε για κοινωνικές διαλέκτους, π.χ στη Βαγδάτη οι χριστιανοί, οι Εβραίοι και οι μουσουλμάνοι κάτοικοι μιλούν διαφορετικές ποικιλίες της αραβικής γλώσσας.(βλ. Romaine S., *Language in society. An introduction to sociolinguistics,* Oxford Univrsity Press, Oxford 1994).

Μπορούμε να δώσουμε και το παράδειγμα της Θράκης, όπου η μειονότητα ορίζεται με βάση το θρήσκευμα: μουσουλμανική μειονότητα. Βέβαια σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Χάρτη των Μειονοτικών Γλωσσών (European Charter for Minority Languages) του 1988 που στοχεύει στην προστασία των μειονοτικών γλωσσών και πολιτισμών: Μια μειονοτική γλώσσα είναι η γλώσσα που ανήκει στην ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά, δηλ. ομιλείται παραδοσιακά μέσα στην περιοχή από κατοίκους του κράτους, οι οποίοι αποτελούν μια ομάδα αριθμητικά μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους και διαφέρει από τη γλώσσα ή τις γλώσσες που ομιλούνται από τον υπόλοιπο πληθυσμό...

Οι Skutnabb-Kangas και Phillipson αναφέρουν σχετικά:
Εάν ζεις σε μια χώρα με ομιλητές πολλών διαφορετικών γλωσσών, θα πρέπει να μοιραστείς τουλάχιστον μία γλώσσα με τους άλλους για να μπορεί να είναι δυνατή μια δημοκρατική διαδικασία. Και εάν η γλώσσα που ομιλείται ευρέως από τους συμπολίτες σου (είτε γιατί είναι η μητρική γλώσσα της πλειονότητας, είτε γιατί η ελίτ της δύναμης έχει αποφασίσει ότι θα είναι η lingua franca) δεν είναι η μητρική σου γλώσσα, τότε ανήκεις σε μια γλωσσική μειονότητα στη χώρα σου...!
Βλ. περισ. Στο Skutnabb-Kangas T., - PhillipsonR., *Mother tongue: The theoretical and sociolitical construction of an concept*, in *Status and Function of Language and Language Varieties*, επιμ. Ammon U., Mouton de Gruyter, Berlin 1989, p. 470.

[325] Gumperz, J.J, *Conversational code switching,* Cambridge University Press 1982, pp. 59-99.

εξισορρόπηση των διπλών ή πολλαπλών γλωσσικών αναγκών των μαθητών και μαθητριών τους, και

3. Η κρατική γλωσσική πολιτική, σύμφωνα με την οποία δίνεται έμφαση στην ενίσχυση και διδασκαλία άλλων ισχυρών γλωσσών για λόγους εμπορικούς κυρίως και όχι ενίσχυσης της διαλέκτου η οποία εκφράζει τον πολυπολιτισμικό και πολυγλωσσικό χαρακτήρα της περιοχής.

Στη προοδευτική Δύση η ανάπτυξη του καπιταλισμού δημιούργησε την ανάγκη να βρεθεί μια νέα φόρμουλα για να γίνει πιο ελαστικός ο περιορισμός των λαών μέσα στα σύνορα των εθνικών κρατών[326]. Η γλωσσική πολιτική εκπορευόμενη απ' την αρχή που εκπροσωπεί την άρχουσα τάξη και ιδεολογία προωθεί κατά κανόνα τις απόψεις για τη γλώσσα ή τις γλώσσες μιας εθνότητας ή μιας κοινωνίας, που αυτή η αρχή, δηλαδή η άρχουσα τάξη, θεωρεί «εθνικά συμφέρουσες». Με το γλωσσικό σχεδιασμό λαμβάνει συγκεκριμένα μέτρα υλοποίησης αυτών, των αποφάσεων, δηλαδή τα κείμενα νομικής ισχύος που περιλαμβάνουν, υποδεικνύουν και επιβάλλουν τρόπους, διαδικασίες, όργανα και μέσα πρακτικής εφαρμογής των πολιτικών αποφάσεων.

Οι έρευνες που έχουν γίνει με αντικείμενο τη γλωσσική πολιτική και τον γλωσσικό σχεδιασμό δείχνουν, ότι το πεδίο που οριοθετούν αυτοί οι όροι μπορεί να προσεγγιστεί από πολλές και διαφορετικές πλευρές και με μεθόδους και μέσα που παρέχουν διάφορες επιστήμες, όπως η κοινωνιολογία, η εθνογλωσσία, η πολιτική επιστήμη και άλλες, ωστόσο οι ίδιοι όροι γλωσσική πολιτική και γλωσσικός σχεδιασμός σηματοδοτούν πάντα μια στάση απέναντι στη γλώσσα ή στα γλωσσικά πράγματα, που δεν μπορεί να είναι ιδεολογικά ή ηθικά ουδέτερη[327].

Όλες οι περιπτώσεις βέβαια γλωσσικής παρέμβασης προϋποθέτουν δυο όρους: τη γλωσσική ποικιλία απ' τη μια πλευρά και από την άλλη την ύπαρξη ενός

---

[326] Και βέβαια οδήγησε στην κατανόηση της έννοιας ***εθνότητα,*** η οποία δύναται να χρησιμοποιηθεί είτε για να αξιοποιηθεί η λαϊκή παράδοση, είτε για να λειτουργήσει σαν πανάκεια των θρησκευτικών και εθνικιστικών αντιθέσεων.

[327] Cobarrubias, j. & Fishman, Progress in Language Planning, ed. Mouton, N. York 1983, pp. 41- 85. Παραδείγματα για τις παρεμβάσεις της εξουσίας συναντούμε στην Τουρκία του Κεμάλ, στην τσαρική Ρωσία του «ενός Τσάρου, μιας θρησκείας και μιας γλώσσας» όπως επίσης πρόσφατα και στην Γαλλία με τον νόμο Toubon, που εκτόπισε ολοκληρωτικά από τη γαλλική τηλεόραση κάθε γλώσσα πλην της εθνικής, επιβάλλοντας την μεταγλώττιση των ξενόγλωσσων ταινιών.

κέντρου εξουσίας, ικανού να επιβάλει σε μια δεδομένη στιγμή τη γλωσσική πολιτική του.

Επεκτείνοντας την πολιτική αυτή στην Ευρωπαϊκή Ένωση,[328] η οποία με την ολοκλήρωση της θ' αποτελέσει μια οντότητα, με μια επικράτεια που θα χαρακτηρίζεται από γλωσσική - πολιτισμική ποικιλία και με μια κεντρική εξουσία, που θα μπορεί να *καθορίζει* αυτή την ποικιλία.

Στον παρόντα ευρωπαϊκό χώρο οι ομιλούμενες γλώσσες και οι τοπικές διάλεκτοι ξεπερνούν τις πενήντα και με βάση τη κοινή διακήρυξη κοινοβουλίου, Συμβουλίου και Επιτροπής για τα δικαιώματα των Εργαζομένων, που θέτουν σε πρώτο πλάνο την ελευθερία και τον αποκλεισμό των διακρίσεων κάθε είδους και μορφής[329], θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ως έμμεσα αναφερόμενα και στη γλώσσα και να θεωρηθούν, σε θεωρητικό επίπεδο, ως τεκμήρια μιας στάσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας πριν και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας τώρα, που προωθεί την ισοτιμία των γλωσσών.

Και με βάση το ανωτέρω το θέμα των γλωσσών στην Ευρώπη θα πρέπει να τεθεί σε μια νέα βάση, κύρια στη βάση των δικαιωμάτων του πολίτη της Ευρώπης και των ίσων ευκαιριών του στην εκπαίδευση.

Με δεδομένο το γλωσσικό καθεστώς, θα πρέπει να διατυπωθεί ρητά και να θεσμοθετηθεί από κάθε κράτος - μέλος μια γλωσσική πολιτική για:

1. Την προστασία και τη διάσωση από την εξαφάνιση όλων των γλωσσικών ιδιωμάτων και των διαλέκτων εντός της επικράτειας και τον αποστιγματισμό των ομιλητών που απομένουν.
2. Την υπεράσπιση και προώθηση των «ασθενών» γλωσσών [330].

Μια τέτοια γλωσσική πολιτική μπορεί να γίνει πράξη με τα παρακάτω μέτρα:

Α. Για τη διατήρηση των ιδιωμάτων και των διαλέκτων:

---

[328] Η ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική δεν θα πρέπει να υποτάσσεται στην οικονομετρική σκοπιμότητα, ώστε κάποιες διακηρύξεις να καταλήγουν σε χάρτινα δικαιώματα.

[329] Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τεύχος 103/1, 1977.

[330] Στην Ενωμένη Ευρώπη η Ελληνική Γλώσσα παραμερίζεται μπροστά στις ισχυρές γλώσσες, που γίνονται ισχυρότερες και οι ασθενείς – ασθενέστερες, προς δόξα του γλωσσικού ηγεμονισμού.

- Ίδρυση ενός Ινστιτούτου Γλωσσικών Ερευνών Ιδιωμάτων και Διαλέκτων στο πλαίσιο πανεπιστημιακών Σχολών ή ερευνητικών κέντρων, με σκοπό την έρευνα και τη μελέτη αυτών των γλωσσών, την έκδοση λεξικών και γραμματικών, καθώς και ενημερωτικών δελτίων.
- Εισαγωγή δυο ωρών εβδομαδιαίως στο πρόγραμμα της Α΄θμιας και Β΄θμιας εκπαίδευσης, με σκοπό να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τον γλωσσικό πλούτο που διαθέτουν, ν' αναπτύξουν τον αυτοσεβασμό τους και να εκτιμήσουν το πολιτισμικό περιβάλλον προέλευσης τους, με δραστηριότητες πάνω στις γλώσσες καταγωγής τους(π.χ καταγραφή γλωσσικού υλικού: τυποποιημένες εκφράσεις της γιαγιάς τους, τραγούδια που τραγουδούν οι συγγενείς στα γλέντια, ανέκδοτα της περιοχής τους τυπωμένα στη διάλεκτο κλπ).
- Στην περίπτωση που η γλώσσα έχει γραπτή εκδοχή να εκδοθεί λεξικό[331] και γραμματική της καθώς και ανθολόγια της λογοτεχνικής, μουσικής, γαστρονομικής κλπ παράδοσης τους. Η διαχρονική βάση δεδομένων θα δώσει νέα πνοή στην επιστημονική έρευνα σε όλους τους τομείς του επιστητού.

Βέβαια ακόμη και όταν η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας προσφέρεται στο σχολείο, τα κίνητρα των ίδιων των μελών της ομάδας να εκμεταλλευτούν τέτοια προγράμματα εξαρτώνται από τη φιλοδοξία τους να διατηρήσουν και να τονίσουν την ταυτότητα τους και τα σύμβολα της. Η επιτυχία αυτών των προγραμμάτων ανάμεσα σε άτομα που δεν ανήκουν στην εθνοτική ομάδα - και κατά μία έννοια, και ανάμεσα σε άτομα που ανήκουν στην εθνοτική ομάδα - μπορεί να εξαρτάται από την έννοια του γλωσσικού κεφαλαίου της γλώσσας, σύμφωνα με την αξία που αυτή η γλώσσα αντιπροσωπεύει για κοινωνική κινητικότητα[332].

---

[331] Ενδεικτικά αναφέρω ότι στις 20 Σεπτεμβρίου 1995 έγιναν τα εγκαίνια του Ιδρύματος «Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας» στην Αθήνα με σκοπό την ηλεκτρονική καταγραφή της γλώσσας. Έως και τον Ιούνιο του 1998 είχαν καταγραφεί περίπου 40.000.000 λήμματα απ' όλες τις περιόδους της μακραίωνης γραπτής μας παράδοσης. Στο όραμα και τον σχεδιασμό αυτό βασίζεται η δημιουργία της ενιαίας και ιστορικά αδιάσπαστης βάσης δεδομένων – πέρα από προλήψεις και προκαταλήψεις του παρελθόντος που αφορούν τόσο τα βυζαντινά όσο και τα μεταβυζαντινά και τα νεοελληνικά κείμενα της γραμματείας μας. Το πρόγραμμα «Θησαυρός» είναι ένα πρόγραμμα υποδομής. Χωρίς τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων, που θα εμπλουτίζεται συνεχώς, δεν θα γνωρίσουμε ποτέ τους άγνωστους θησαυρούς της γλώσσας μας.

[332] Μακράκη – Κωστούλα Νέλλη, *Γλώσσα και κοινωνία: βασικές έννοιες*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σ. 133.

Η στήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί και πρέπει να είναι ουσιαστική μέσω προγράμματος «Μειονοτικές Γλώσσες και Πολιτισμοί» που θα αναπτυχθεί σε όλες τις ενδιαφερόμενες χώρες - μέλη[333].

---

[333] Ήρθε η σειρά να επιδοτηθούν το 2003 από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα δράσεις που αφορούν τις Τέχνες του Θεάματος (θέατρο, χορός, μουσική, όπερα, κλασικό τραγούδι, θέατρο του δρόμου και τσίρκο), ενώ το 2004 θα δοθεί προτεραιότητα στην Πολιτιστική Κληρονομιά (κινητή, αρχιτεκτονική και πνευματική κληρονομιά, ιστορικά αρχεία και βιβλιοθήκες, αρχαιολογική και υποβρύχια κληρονομιά, χώροι και τοπία πολιτιστικού ενδιαφέροντος).

Σύμφωνα με το πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000» που λειτουργεί για τέταρτη χρονιά (δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 21/6/2002), η επιτροπή θα υποστηρίξει περίπου 90 μονοετείς, ειδικές, καινοτόμες ή/και πειραματικές ενέργειες στον τομέα του θεάματος, όπως επίσης 15 εικαστικές κι άλλες 15 στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτά τα σχέδια πρέπει να είναι ετήσια. Επιδοτούνται όμως και σχέδια πολυετών συμφωνιών συνεργασίας. Κι αυτά θα είναι 15 στον τομέα των τεχνών του θεάματος, 1-2 στα εικαστικά, 1-2 στον τομέα της βιομηχανικής κληρονομιάς μεγάλης ευρωπαϊκής σημασίας και από 1 στον τομέα του βιβλίου, της ανάγνωσης και της μετάφρασης.

Το 2003 θα ενισχυθούν επίσης σχέδια πολιτιστικής συνεργασίας σε τρίτες χώρες που δεν συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Και συγκεκριμένα ενίσχυση θα δοθεί για την υλοποίηση μέχρι και 10 σχεδίων που αφορούν τομείς των τεχνών του θεάματος ή των βιβλίων και της ανάγνωσης σε τρίτες χώρες.

Προφανώς για να διαδοθεί το έργο των Ευρωπαίων συγγραφέων στις τρίτες χώρες ενισχύεται η μετάφραση 50 λογοτεχνικών έργων (μυθοπλασίας) που γράφτηκαν από Ευρωπαίους συγγραφείς μετά το 1950. Από τα έργα αυτά θα δοθεί προτεραιότητα σε εκείνα που απευθύνονται σε παιδιά και σε νέους αναγνώστες. Ενισχύεται επίσης η μετάφραση περίπου 20 έργων ανθρωπιστικών επιστημών, 5 πειραματικών ενεργειών για την προώθηση της ανάγνωσης και άλλων πέντε ενεργειών για τη βελτίωση των δεξιοτήτων των επαγγελματιών στον τομέα της μετάφρασης λογοτεχνικών έργων.

Η κοινοτική χρηματοδότηση για μεταφράσεις λογοτεχνικών έργων δεν θα υπερβαίνει το 60% του συνολικού κόστους έκδοσης και των πολιτιστικών δράσεων στις τρίτες χώρες τα 150.000 ευρώ. Δικαίωμα συμμετοχής έχουν δημόσιοι ή ιδιωτικοί πολιτιστικοί οργανισμοί με νομική υπόσταση. Αιτήσεις αποστέλλονται μέσω Διαδικτύου στη διεύθυνση:
http://europa.eu.int/comm/culture/intex_en.html

Ίσως πρέπει ν' αναρωτηθούμε κατά πόσο, μέσα σε μια Ε.Ε που όλο και περισσότερο σφυρηλατείται και ενοποιείται, υπάρχει χώρος για να θεωρούνται απειλή οι πολίτες της που μιλούν την επίσημη γλώσσα μιας γειτονικής χώρας[334]. Δεν θα έπρεπε αντίθετα να θεωρούνται πλεονέκτημα; Φυσικά, για τέτοια θέματα δεν μπορεί να αποφασίσει ατομικά ο κάθε πολίτης. Οι στρατηγικές αποφάσεις αυτού του είδους μπορούν να ληφθούν μόνο από τις αρχές συνολικά. Οι άνθρωποι αυτής της κατηγορίας θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως η δυνητική αιχμή του δόρατος σε θέματα εμπορίου και επενδύσεων καθώς και πολιτισμού ανάμεσα στις δύο χώρες και ως οι κατάλληλοι υποψήφιοι για διπλωματική καριέρα. Αντίθετα το μήνυμα που περνάει στους περισσότερους από αυτούς μέσω των σχολείων, των ΜΜΕ, των Αρχών και μέσω των ενόπλων δυνάμεων, είναι ότι θα πρέπει να ντρέπονται για τη γλωσσική τους παράδοση, αντί να είναι υπερήφανοι γι' αυτήν[335].

Μέσω του κοινοτικού προγράμματος Euromosaic (ευρωμωσαϊκό) σημειώνονται περιπτώσεις για τις οποίες αναφερόταν, ότι υπήρχαν προβλήματα σε σχολεία πολλών χωριών, όπου η γλώσσα που είχαν μάθει τα παιδιά στα σπίτια τους δεν ήταν η κρατική ή η επίσημη γλώσσα.

Αναφερόταν άλλωστε, ότι τα προβλήματα αυτά δεν υπήρχαν πλέον, για τον απλούστατο λόγο, ότι οι επόμενες γενιές γονιών διέκοψαν τη σχέση τους με την

---

[334] Υπογραμμίζω ακόμη τον ρόλο και τη μεγάλη σημασία των πολιτιστικών ανταλλαγών μεταξύ Ελληνοφώνων και Ελλήνων, που τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα σημαντικές κι έχουν δημιουργήσει ένα κλίμα αισιοδοξίας για το μέλλον της διαλέκτου. Η γλώσσα, ως φορέας αισθητικών και πολιτισμικών αξιών μπορεί να γεφυρώσει και ανανεώσει τις σχέσεις της μητέρας Ελλάδος με τη Σαλεντινή Ελλάδα και γενικότερα με τη Μεγάλη Ελλάδα. Η Ν. Ιταλία, ως χώρα που συγκεντρώνει την αντανάκλαση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, το οποίο μέσα από την επικοινωνία, το ταξίδι, επιδρά και μετασχηματίζει τις αρνητικές στάσεις ζωής, δίνει ξανά την ολόπλευρη εποπτεία του αξιακού πολιτισμού του κόσμου και του ανθρώπου.

[335] Οι αντιδράσεις αυτού του είδους θυμίζουν τις τυπικές διαδικασίες που παρατηρούν οι κοινωνικοί και αναπτυξιακοί ψυχολόγοι στους εφήβους, οι οποίοι περνούν μια φάση συμμόρφωσης προς την ομάδα, πριν αναπτύξουν τη δική τους, πιο φυσική, προσωπικότητα ως ενήλικες.
Με απλά λόγια, οι σχέσεις της διαλέκτου και των χρηστών αυτής θεωρούντο σχέσεις ενοχής. Η δύναμη της διαλέκτου κρύβει όμως, μέσα της, μηνύματα ζωής δίνοντας διέξοδο στην ανάγκη για έκφραση και επικοινωνία στη μητρική γλώσσα.

παράδοση αιώνων[336] και μεγάλωσαν τα παιδιά τους μιλώντας τους στην επίσημη γλώσσα, ώστε να μην υποστούν και τα παιδιά τους τις ταπεινώσεις που είχαν υποστεί οι ίδιοι στο σχολείο. Μια τέτοια αλλαγή προκαλεί τη μη αναπαραγωγή της γλώσσας και μπορεί να οδηγήσει στην αρκετά ταχεία εξαφάνιση μιας γλωσσικής κοινότητας.

Όμως κάποια μέλη αυτών των κοινοτήτων δεν συμμορφώνονται πάντα τόσο εύκολα και η μυωπική αντιμετώπιση του θέματος από μερικά κράτη έχει οδηγήσει στην εμφάνιση κινημάτων, που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν τα νόμιμα συμφέροντα κάποιων γλωσσικών ομάδων. Η γλωσσική καταπίεση γίνεται συχνά ένα καλό λάβαρο, που υψώνεται με σκοπό να μετατρέψει ένα πολιτισμικό και γλωσσικό κίνημα σε πολιτικό, οδηγώντας μερικές φορές στη βία. Τα κράτη που έχουν κινηθεί αρκετά γρήγορα προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης των γλωσσικών δικαιωμάτων των κοινοτήτων που ζουν μέσα στα σύνορα τους, συνήθως έχουν απομακρύνει αποτελεσματικά τον κίνδυνο εκδήλωσης βίας από τέτοιου είδους κινήματα.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Γλωσσικών Δικαιωμάτων[337] και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τις Περιφερειακές ή Μειονοτικές Γλώσσες[338] ρυθμίζουν τα συλλογικά Γλωσσικά Δικαιώματα, ώστε τα κράτη - μέλη να έχουν ένα ευρύ φάσμα επιλογών για να ορίσουν το επίπεδο προστασίας και υπηρεσιών που θα παραχωρήσουν στις γλωσσικές κοινότητες , οι οποίες ζουν μέσα στα σύνορα τους.

Στην Ευρώπη σήμερα αναπτύσσεται ένας λόγος που βλέπει την αξία της πολυμορφίας. Η διατήρηση και ενθάρρυνση της πολυμορφίας συνεπάγεται την εγγύηση, ότι υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης και επίλυσης των προβλημάτων, διαφορετικές ευαισθησίες στην αντιμετώπιση του μέλλοντος, και σε τελευταία ανάλυση, μεγαλύτερος βαθμός δυνητικής[339] δημιουργικότητας. Η δημιουργικότητα είναι αυτό που όλοι οι αναλυτές θεωρούν κλειδί της ανταγωνιστικότητας μέσα στο παγκόσμιο χωριό, όπου τα αγαθά που παράγονται στο

---

[336] Αυτό κατά τη γνώμη μου, αποτελεί τραγωδία και είναι αποτέλεσμα της κρατικής νοοτροπίας εξαναγκασμού των πληθυσμών να συμμορφωθούν με γλωσσικά πρότυπα που έχουν τεθεί έξω από την κοινότητα τους, στη βάση διαδόσεων, εικασιών ή απλής εγωιστικής μισαλλοδοξίας.

[337] Η Διακήρυξη αυτή υπογράφηκε από εκατοντάδες μη κυβερνητικών οργανώσεων στο Συνέδριο του Pen Club στη Βαρκελώνη το 1996 και συζητήθηκε από την UNESCO το 1998.

[338] Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις Περιφερειακές ή Μειονοτικές γλώσσες δόθηκε για υπογραφή στα κράτη- μέλη του συμβουλίου της Ευρώπης στις 5 Νοεμβρίου 1992, με τη μορφή Ευρωπαϊκής Σύμβασης.

[339] Που εκφράζει την έννοια του δυνατού να συμβεί.

ένα ημισφαίριο πουλιούνται στην άλλη άκρη του κόσμου. Και η γλωσσική πολυμορφία ταιριάζει απόλυτα μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, αφού οι γλώσσες είναι ο φάρος του κόσμου[340].

Ένα παράδειγμα μπορεί να δοθεί με την αισθητική ενός ψηφιδωτού. Το ψηφιδωτό χάνει την ομορφιά και την ικανότητα του να γοητεύει, όταν χάσει κάποιες απ' τις ψηφίδες του. Επεκτείνοντας τη μεταφορά στο γλωσσικό ψηφιδωτό της Ευρώπης, το οποίο απειλείται όλο και περισσότερο, διότι πολλοί επιχειρούν να υποβαθμίσουν ως «ιδιώματα» τις γλωσσικές μορφές οι ομιλητές των οποίων έχουν δικαίωμα να τις χρησιμοποιούν, να τις τιμούν και να τις αναπτύσσουν - σήμερα περισσότερο από οποιαδήποτε εποχή στο παρελθόν.

Έχει η Ευρώπη πλήρη συνείδηση της ανάγκης να εγγυηθεί τη δημιουργικότητα που φέρνει η πολυμορφία; Πρέπει να το κάνει, για λόγους πολιτισμικούς, αλλά επίσης και για λόγους οικονομικούς[341]. Η Ευρώπη - μαζί με το κάθε ένα κράτος-μέλος της Ένωσης - πρέπει να ενισχύσει όλες τις γλώσσες και διαλέκτους που οι λαοί της μιλούσαν επί αιώνες, όχι με παθητικό τρόπο, αλλά προχωρώντας μπροστά με προγράμματα και με ένα νέο λόγο ανοχής της πολυμορφίας. Αλλά για να γίνει αυτό, πρέπει ο καθένας μας να συνειδητοποιήσει, ότι είμαστε εθνικιστές όλοι και όχι μόνο οι άλλοι.

Δεν μπορούμε να οικοδομήσουμε μια Ευρώπη όπου απλώς κατηγορούμε τους άλλους ως εθνικιστές[342], γιατί - είτε νιώθουμε συνδεμένοι με κάποια «μειονοτική»

---

[340] Όρος του ρώσου ψυχολόγου Vygotshii Lev. Semenovitch, *Νους στην κοινωνία: η ανάπτυξη των ανωτέρω ψυχολογικών διαδικασιών,* μτφρ. Άννα Μπίμπου & Στέλλα Βοσνιάδου, Gutenberg, Αθήνα 1997.

[341] Ήδη από το 1784, ο Κάντ διάβαζε τα σημεία των καιρών και διαπίστωνε με υπερβολική αισιοδοξία ότι στην Ευρώπη οι δεσμοί ανάμεσα στις βιομηχανίες είναι τόσο ισχυροί, ώστε στο μέλλον θα αναγκάσουν τα κράτη να δημιουργήσουν έναν πολιτικό οργανισμό εντελώς διαφορετικό από ό,τι ανάλογο είχε να επιδείξει ο παλιός κόσμος. Κατά συνέπεια, αυτή η δυναμική δεν επιβάλλεται σήμερα μόνον από ισχυρούς οικονομικούς μηχανισμούς παγκόσμιας εμβέλειας, από τις γλωσσικές βιομηχανίες ή από τη ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών αλλά παράλληλα έχει τη δύναμη να διαμορφώνει τους όρους μιας ευρύτερης συναίνεσης, γιατί υπόσχεται στους ανθρώπους σταθερή πρόοδο και αειφόρο ανάπτυξη και τους καλεί να συμμετάσχουν σε μια νέα φάση της ιστορίας, που ορίζεται συμβολικά από την είσοδο στην τρίτη χιλιετία.

[342] Η δημιουργία εθνικής συνείδησης - μια αίσθηση του «εμείς» σε διάκριση προς το «αυτοί» - με ή χωρίς την ύπαρξη ανεξάρτητου κράτους, απαιτεί ορισμό του τι είναι αυτό που καθορίζει 'εμάς» ως «εμάς» και μας διακρίνει από «αυτούς», δηλαδή τον υπόλοιπο κόσμο.

γλωσσική ομάδα είτε όχι - όλοι έχουμε ανατραφεί με την άποψη, ότι ο τρόπος που εμείς βλέπουμε τα πράγματα είναι ο «κανονικός» και όλοι οι άλλοι παρεκκλίνουν. Ο Σύγχρονος κόσμος δεν μπορεί να περιχαρακωθεί εντός των εθνικών συνόρων, ο σύγχρονος κόσμος δεν μπορεί να προχωρήσει με ελλείμματα κατανόησης και εμπιστοσύνης, με ελλείμματα αλληλεγγύης, με ελλείμματα φαντασίας και ευαισθησίας.

Η έννοια του απόλυτου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διεθνούς νομιμότητας και των πολιτισμικών διαφορών είναι συνυφασμένες με το ευρωπαϊκό όραμα. Ο πολιτισμός, υπό την έννοια της αναφοράς στις ίδιες αξίες και της αναγωγής στην ίδια κληρονομιά, είναι άρα ταυτοχρόνως η μεγάλη προωθητική δύναμη και το σοβαρότερο εμπόδιο στη συγκρότηση της μελλοντικής Ευρώπης[343].

---

[343] Σύμφωνα με τον Καναδό συγγραφέα Τζον Ράλστον Σολ που έγινε διεθνώς γνωστός με το βιβλίο του «Voltaire's Bastards» (Vintage Books, 1992), με το οποίο ασκούσε ριζική κριτική στη «δικτατορία του λόγου», δηλαδή στην τεχνοκρατική σκέψη που καταδυναστεύει τη σύγχρονη Δύση, ο δυτικός πολιτισμός υφίσταται σήμερα τον ασφυκτικό εναγκαλισμό μιας κυρίαρχης ιδεολογίας: του κορπορατισμού. Ο κορπορατισμός κατακερματίζει την κοινωνία σε ομάδες αντιμαχόμενων συμφερόντων. Μετατοπίζει την πηγή της νομιμότητας από τους πολίτες στις ομάδες και εγκλωβίζει τα άτομα σε δομές που απαιτούν δουλική και υποτακτική συμπεριφορά αυλικού. Ο κορπορατισμός καλλιεργεί τη λατρεία του προσωπικού συμφέροντος και οδηγεί στην απαξίωση του κοινού καλού. Προάγει την τυποποίηση της σκέψης, το αγελαίο πνεύμα και το γενικευμένο κομφορμισμό. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η δημόσια ανιδιοτέλεια που υπηρετεί το κοινό καλό τίθεται υπό διωγμόν, ενώ αντίθετα θεοποιείται το κυνήγι του χρήματος και η επιδίωξη του ατομικού πλουτισμού με κάθε μέσο.

Ο Σολ δείχνει πόσο υποκριτικά και αβάσιμα είναι τα νεοσυντηρητικά επιχειρήματα που υμνούν τις αρετές της ελεύθερης αγοράς και δαιμονοποιούν το ρόλο της δημόσιας παρέμβασης για την προάσπιση του γενικού συμφέροντος. Η δημοκρατική συμμετοχή αποδυναμώνεται, αφού οι αποφάσεις λαμβάνονται μέσω διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε ομάδες ειδικών και σε ομάδες συμφερόντων. Ο κορπορατισμός στηρίζεται σε μια πληθώρα κοντόφθαλμων «ειδικών», με αποτέλεσμα η ευρύτερη θεώρηση και η μακροπρόθεσμη προοπτική να χάνονται μέσα στον κυκεώνα των εξειδικεύσεων και των λεπτομερειακών δεδομένων.

Ο πολιτισμός μας γίνεται ένας «πολιτισμός χωρίς συνείδηση», στο βαθμό που το άτομο υποβαθμίζεται σε ένα ιδιοτελές ον, ανίκανο να σκεφτεί οτιδήποτε άλλο πέρα από το στενά εννοούμενο προσωπικό του συμφέρον. Στο δυτικό κόσμο βασιλεύει μια τεχνοκρατική ελίτ, ολικά απαλλαγμένη από κάθε ηθική ευαισθησία, της οποίας τα συνθήματα είναι «μυστικότητα, αποτελεσματικότητα, ανταγωνιστικότητα, ορθολογικότητα». Το τεχνοκρατικό πνεύμα που επικρατεί παντού απειλεί να

Η μεγάλη πολιτική πρόκληση της Ευρώπης είναι συνεπώς η πολιτιστική της αυτοσυνειδησία. Μέσα από αυτήν θα βρει όχι μόνο τον εαυτό της, αλλά και τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα.

Η ευρωπαϊκή ταυτότητα όχι μόνο δεν απορρίπτει, αλλά αντίθετα προϋποθέτει την πολυπολιτισμικότητα. Η άρνηση της διαφορετικότητας, οι επιλεκτικές ευαισθησίες, η επιλεκτική επίκληση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, η αναγόρευση της θέλησης των ισχυρών σε νόμο, ο υποβιβασμός διαχρονικών αξιών σε απλά προσχήματα για την εξυπηρέτηση ποικιλώνυμων συμφερόντων και σκοπιμοτήτων εκθέτουν τη γηραιά Ήπειρο, περιορίζουν το διεθνές κύρος της, αναιρούν τη δυναμική της και υπονομεύουν την προοπτική της. Η Ευρώπη οφείλει στο «δίκαιο» της δύναμης να αντιπαραθέσει τη δύναμη του δικαίου.

Η πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να έχει αίσιο τέλος, δεν αρκεί που είχε αρχή. Πρέπει να έχει αρχές. Για τη διαμόρφωση, την εδραίωση και το σεβασμό των αρχών αυτών οφείλουμε όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες να εργαστούμε με συνέπεια, με σύνεση και με υπευθυνότητα.

Με βάση τα παραπάνω οι αρχές που θα πρέπει να υιοθετηθούν από τα ΜΜΕ θα πρέπει να συνίστανται[344]:

Όσον αφορά το περιεχόμενο των ΜΜΕ πρέπει ν' αντανακλά και να εκφράζει τη σύγχρονη γλώσσα και πολιτισμό (δημιουργίες και τρόπους ζωής των ανθρώπων, τους οποίους υπηρετεί σε εθνικό και τοπικό επίπεδο), πρέπει δηλαδή να αφορά στην τρέχουσα και καθημερινή κοινωνική εμπειρία.

Πρέπει να δίνεται κάποια προτεραιότητα στον επιμορφωτικό ρόλο των ΜΜΕ, στην έκφραση και διαιώνιση των σημαντικότερων στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας.

Τέλος τα ΜΜΕ θα πρέπει να ενθαρρύνουν την πολιτιστική δημιουργία και πρωτοτυπία, καθώς και την παραγωγή έργων υψηλής ποιότητας (σύμφωνα με αισθητικά, ηθικά, πνευματικά και επαγγελματικά κριτήρια).

εξαλείψει την ηθική, τη μνήμη και την αίσθηση της ιστορίας, τη φαντασία, τη δημιουργικότητα, ακόμη και την απλή και κοινή λογική.

Ο Σολ αναδιατυπώνει και προεκτείνει την κριτική του στο σύγχρονο τεχνοκρατικό πολιτισμό.

[344] Mc Quail Denis, *Εισαγωγή στη θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997, σ. 239.

5.4 Γλώσσες και παγκοσμιοποίηση στην Ευρώπη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση όχι μόνο δεν συνιστά απειλή, αλλά ακριβώς το αντίθετο: αντιπροσωπεύει τη μοναδική ευκαιρία, την ευκαιρία που ουδέποτε είχε η χώρα για την εμπέδωση, ανάδειξη και προβολή της πολιτιστικής της ταυτότητας, των αξιών και αρχών δηλαδή που συνθέτουν το πολιτιστικό μας μόρφωμα. Όσοι ισχυρίζονται το αντίθετο, όσοι δηλαδή διατείνονται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η συμμετοχή μας σ' αυτήν αντιπροσωπεύει «απειλή», ή δεν γνωρίζουν καθόλου την Ένωση και τις πολιτικές, φιλοσοφία και εσωτερική διαλεκτική της ή κινούνται από αλλότρια κίνητρα και σκοπιμότητες.

Είτε έτσι, είτε αλλιώς, είτε δηλαδή οφείλονται σε πλήρη άγνοια, είτε σε σκοπιμότητα, οι ισχυρισμοί αυτοί είναι επιεικώς απαράδεκτοι. Καλλιεργούν φοβίες, ανασφάλειες και τελικά ένα αντι-ευρωπαϊκό αίσθημα σε μερίδα του πληθυσμού, τη στιγμή ακριβώς που η Ελλάδα επιτυγχάνει τους βασικούς στόχους της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με πρωταρχικό την είσοδό της, ως πλήρες και ισότιμο μέλος, στην ομάδα των πλέον ισχυρών κρατών-μελών, στην ομάδα δηλαδή των χωρών-μελών του ενιαίου νομίσματος ευρώ.

Θα είχε κολοσσιαίο ενδιαφέρον και γι' αυτό προσκαλούμε και προκαλούμε οποιονδήποτε να αναφέρει συγκεκριμένα ποια ρύθμιση, πράξη ή παράλειψη, δήλωση ή εκδήλωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνιστά απειλή στην πολιτιστική μας ταυτότητα. Να αναφέρει ποια πτυχή της πολιτιστικής μας ταυτότητας αλλοιώθηκε ή υπέφερε ως αποτέλεσμα της συμμετοχής μας στην ενοποιητική διαδικασία. Να αναφέρει συγκεκριμένες περιπτώσεις, όχι ρητορικές αυθαιρεσίες και «λόγια, λόγια, λόγια...»[345]. Γιατί η πραγματικότητα είναι σαφώς διαφορετική. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει μία μοναδική ευκαιρία για την ανάδειξη και προβολή της πολιτιστικής μας ταυτότητας. Μια ευκαιρία που ουδέποτε στο παρελθόν είχε η Ελλάδα.

Ας δούμε κάπως συνοπτικά πώς διαμορφώνεται η ενωσιακή πραγματικότητα.

Σύμφωνα με τις Συνθήκες, η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά νέα φάση στη «διαδικασία της ολοένα στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης» (άρθ. 1 Συνθήκης Ευρωπαϊκής Ένωσης - ΣΕΕ). Η Ένωση βασίζεται όμως σε συγκεκριμένες

---

[345] Από το άρθρο του καθηγητή κ. Π.Κ . Ιωακειμίδη στην εφ. Τα Νέα, στις 30/09/2000.

αρχές, μία από τις οποίες που ρητά διατυπώνεται στη Συνθήκη είναι ότι «η Ένωση σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών της» (άρθ. 6 ΣΕΕ). Η Ένωση όμως βασίζεται και σε ορισμένες άλλες αρχές και ειδικότερα της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου, αρχές που (θεωρείται ότι) είναι κοινές σε όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. (άρθ. 6 ΣΕΕ).

Σε γενικότερο επίπεδο, η Ένωση στηρίζεται στην έννοια της «κοινότητας», έννοια που έχει πνευματικό περιεχόμενο και πηγαίνει πέρα από την απλή υλιστική αντίληψη της ζωής. Το κανονιστικό όμως πλαίσιο της Ε.Ε. συμπληρώνεται με τις ειδικότερες ρυθμίσεις της Συνθήκης (άρθ. 151 ΣΕΕ) για τον πολιτισμό, που δεν αφήνουν κανένα απολύτως περιθώριο για παρεξηγήσεις και καλλιέργεια ψυχολογικών συνδρόμων φοβίας, ανασφάλειας και απειλών. Ειδικότερα, οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις προβλέπουν:

(i) ότι η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη του πολιτισμού των κρατών-μελών της. Στόχος δηλαδή της πολιτιστικής πολιτικής της Ε.Ε. δεν είναι να προβάλλει κάποιο μονολιθικό, αφημένο, μυθικό «Ευρωπαϊκό πολιτιστικό μόρφωμα», αλλά τους επιμέρους πολιτισμούς των κρατών-μελών που συγκροτούν την Ένωση και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Στους πολιτισμούς αυτούς συγκαταλέγεται βέβαια και ο ελληνικός πολιτισμός, μέρος του οποίου αποτελεί η Ορθοδοξία. Μόνο ορισμένοι διανοητές, όπως π.χ. ο καθηγητής Σ. Χάντιγκτον(Samuel Huntington)[346], θέλησαν να

[346] Στην παγκόσμια θεωρητική συζήτηση για τους πολιτισμούς, παραδείγματος χάριν, καθόλου δεν σχηματίζεται ομοφωνία υπέρ της θέσης ότι η θρησκεία είναι ο κύριος ενοποιητικός παράγων των πολιτισμών, όπως σπεύδει να το δεχθεί ο Samuel Huntington. Ο πολιτισμός της Φραγκοσυριανής δεν είναι λιγότερο ελληνικός από τον πολιτισμό του καλαματιανού και ο κύκλος του εβραϊκού πολιτισμού, αν δεν κάνω λάθος, είναι πολύ ευρύτερος από τον κύκλο των ασπαζόμενων την εβραϊκή θρησκεία. Επιπλέον, οπωσδήποτε δεν είναι δεδομένο ότι η κυριότερη θρησκευτική οριογραμμή βρίσκεται εκεί όπου τελειώνουν οι καθεδρικοί ναοί.

Πολλοί φθάνουν τώρα από την αντίληψη της σύγκρουσης των πολιτισμών, μέσω της απλούστευσης και της δαιμονοποίησης, στην καταστροφολογία. Ο Τζ. Μπους, αλλά και ο πιο μετρημένος Κ. Πάουελ, αφήνουν να παρεμβάλλονται στα λόγια τους κλισέ του Χάντιγκτον. Υιοθετούν υπόρρητα τη θεμελίωση μιας στρατηγικής στην πολιτιστική σύγκρουση και αποσιωπούν οποιοδήποτε επίγειο χαρακτηριστικό της ανάπτυξης της τρομοκρατίας. Η τελευταία εμφανίζεται ως μεταφυσικό κακό

αποκόψουν την Ορθοδοξία από το ευρωπαϊκό πολιτιστικό μόρφωμα και μόνο επιπόλαιες πράξεις ή δηλώσεις Ελλήνων εκκλησιαστικών ηγετών προσφέρουν τα επιχειρήματα για μια τέτοια αποκοπή.

«Δεν αντιλαμβάνομαι τη θέση του Χάντιγκτον για τη σύγκρουση των πολιτισμών. Τι εννοεί με τη λέξη πολιτισμός; Αν αναφέρεται στη θρησκεία, η Δύση

(evil), σατανικό έργο. Η αποκήρυξή της θα έπρεπε να είναι ουσιαστική, καθαρή και αδιάκριτη. Ετσι όμως όπως προτείνεται, υπαγορεύει τη δεισιδαιμονία και τον σκοταδισμό.

Η διαλεκτική των πολιτισμών ασφαλώς είναι συγκρουσιακή. Ο λόγος περί συγκρουόμενων πολιτισμών δεν είναι καθεαυτός κενός περιεχομένου ή προπαγάνδα. Απέχει όμως πολύ η αναγνώριση αυτής της σύγκρουσης από την αναγόρευσή της σε βασικό γενεσιουργό αίτιο και σε τελικό ρυθμιστή της παγκοσμοποιημένης βίας. Εξάλλου, άλλο είναι να δικαιολογείς κι άλλο να προσπαθείς να εξηγείς την τρομοκρατία. Οποιος αρνείται τη βία γενικά ως αναγκαίο εργαλείο προόδου της Ιστορίας, προφανώς απεχθάνεται την τρομοκρατία και δεν τη δικαιολογεί ποτέ. Δεν αποφεύγει όμως, τη συζήτηση για το ιστορικό της υπόβαθρο, ούτε - πολύ περισσότερο - καταγγέλλει ανάλογες συζητήσεις ως ύποπτες.

Στη Δύση συνυπάρχουν, από τη μια η ανεκτική και από την άλλη η προσχηματική και πολεμική στάση απέναντι στους διαφορετικούς πολιτισμούς. Η αμφιθυμία αυτή είναι τελικά μια στάση απέναντι στις ιστορικές συνθήκες βάσης, στον κοινωνικό και οικονομικό ανταγωνισμό. Η ανεκτικότητα αφηγείται και αποκαλύπτει, ενώ η πολιτιστική μισαλλοδοξία συγκαλύπτει τα ιστορικά αίτια των μεγάλων συγκρούσεων.

Το κύρος και η συνεισφορά του δυτικού πολιτισμού, αλλά και της δυτικής εκδοχής δημοκρατίας, στις εξελίξεις του 21ου αιώνα, θα εξαρτηθούν από τους ρυθμούς με τους οποίους θα εγκαταλείπει, σταδιακά, τις συνήθειες του «Ηγεμόνα» και τη θεοποίηση του καταναλωτισμού και θα αναβαπτίζεται στις πολιτισμικές αφετηρίες του.

Μια τέτοια αφετηρία, το *«μέτρον»* της ελληνικής-ορθόδοξης Ανατολής, ως διαχρονική πρόταση βίου, μπορεί να αποδειχθεί μονόδρομος επιβίωσης του δυτικού πολιτισμού. Το μέτρον, ως κοινωνική συνείδηση και συναποδοχή των ανεκτών ορίων, στη χρήση της τεχνολογίας, στην ανάλωση πόρων και αγαθών, στη σχέση ανάπτυξης και φυσικού περιβάλλοντος, στη σχέση μας με τα βιολογικά και πολιτισμικά αποθέματα του πλανήτη.

Και ασφαλώς η πρόταση του *άριστου μέτρου,* όπως και κάθε άλλη πολιτισμική έκφανση, δεν κατατάσσεται ούτε δυτικά ούτε ανατολικά του νέου «σιδηρού παραπετάσματος» που ορθώνει ο *Χάντιγκτον* μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Αποτελεί στοιχείο του πλανητικού πολιτισμού και κληρονομιά των πολιτών του κόσμου.

δεν είναι μια θρησκεία, αλλά ένας κόσμος λαϊκός. Από την άλλη πλευρά, δεν πιστεύω πως έχουμε να κάνουμε με έναν πόλεμο ανάμεσα στο ισλάμ και το χριστιανισμό ή ανάμεσα στο ισλάμ και τη φιλελεύθερη δημοκρατία. Το να ερμηνεύεις με αυτόν τον τρόπο τα πράγματα είναι σαν να πέφτεις στην παγίδα των τρομοκρατών. Εδώ πρόκειται για έναν αγώνα εξουσίας, που έχει οικονομικούς, πολιτικούς, στρατιωτικούς λόγους και ορισμένοι προσπαθούν να τον καλύψουν με συγκρούσεις πολιτισμών, με σκοπό να υποτάξουν πιο εύκολα τον πληθυσμό των χωρών τους. Έτσι ερμηνεύω την επιχειρηματολογία του Μπιν Λάντεν, αλλά δεν νομίζω πως πρέπει να συγχέουμε τη ρητορική με τις αληθινές αιτίες. Ο πολιτισμός δεν είναι κάτι ομοιόμορφο, ενιαίο, κλειστό, ένας περιφραγμένος χώρος δίπλα σε άλλους περιφραγμένους χώρους. Στη θέση του Χάντιγκτον διακρίνεται ένας ορθόδοξος τέτοιος χώρος. Εγώ είμαι Βούλγαρος και παρ' όλο που δεν είχα λάβει θρησκευτική εκπαίδευση, ανήκα σ' αυτόν τον κόσμο που περιλαμβάνει την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Ρωσία. Πιστεύω πως είναι μια θεώρηση περίεργη, που δεν εξηγεί τίποτε»[347].

Ορισμένοι, όπως ο Ιταλός πρωθυπουργός Μπερλουσκόνι και η δημοσιογράφος Οριάνα Φαλάτσι, προχώρησαν πέρα από τη σύγκρουση των πολιτισμών και μίλησαν για την ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού σε σχέση με τον ισλαμικό:

«Τον 19ο αιώνα υπήρχε μια παρόμοια συζήτηση περί φυλών. Συζητούσαν, αν η φυλή είχε έννοια φυσική ή πολιτισμική. Δημιουργήθηκε τότε μια πολεμική μεταξύ του Γκομπινό, που υποστήριζε τη βιολογική άποψη της φυλής και μιλούσε για το αίμα, όπως σήμερα μιλούμε για τα γονίδια, και του Ρενάν, καθηγητή στο Κολλέγιο της Γαλλίας, ο οποίος θεωρούσε πως το σημαντικότερο στοιχείο ήταν ο πολιτισμός. Για τον Ρενάν το να μιλάς για την άρια φυλή ή την ινδοευρωπαϊκή δεν είχε νόημα παρά μόνο σε πολιτισμικό επίπεδο.

Οσον αφορά εμάς, μπορούμε να αντικαταστήσουμε τους όρους, μπορούμε να μιλούμε ή όχι για τις φυλές, αλλά το καθοριστικό είναι αν θέλουμε να διατηρήσουμε μια θεώρηση του κόσμου με την οποία εγκαθίσταται μια ιεραρχία ανάμεσα στο κατώτερο και το ανώτερο. Αυτό σημαίνει πως δεν υπάρχουν αξίες ανώτερες από

---

[347] Από άρθρο του Τζβετάν Τοντόροφ (διανοούμενος, βουλγαρικής καταγωγής, που ζει στο Παρίσι από το 1963) στην εφ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ στις 05/11/2001.

κάποιες άλλες; Για μένα οι δημοκρατικές αξίες είναι ανώτερες από τις θεοκρατικές. Προτιμώ ένα κράτος που δεν υποτάσσεται σε μια θεολογία, όπως οι ολοκληρωτισμοί ή οι θεοκρατίες και από αυτή την άποψη θεωρώ πως ορισμένα πολιτικά καθεστώτα είναι ανώτερα από άλλα. Αλλά δεν μπορώ να χρησιμοποιήσω το ίδιο επιχείρημα για τους πολιτισμούς. Γιατί ο πολιτισμός, αν αυτή η λέξη έχει κάποιο νόημα, περιέχει την ποίηση, τη ζωγραφική, τρόπους ύπαρξης, οικογενειακής οργάνωσης και σε αυτά τα πεδία δεν είναι δυνατόν να μιλάς για ανωτερότητα με την ίδια έννοια που μιλάς για πολιτικά καθεστώτα. Οι πολιτισμοί είναι τεράστια σύνολα, ευρύτατα και γι' αυτό καμία συζήτηση του τύπου "αυτό είναι καλύτερο από το άλλο" δεν σημαίνει κάτι. Αυτή η χρήση του όρου " πολιτισμός " είναι εντελώς καταχρηστική..

(ii) στη διαδικασία διαμόρφωσης και υλοποίησης της πολιτιστικής της πολιτικής, η Συνθήκη ρητά προβλέπει ότι η Ένωση σέβεται «την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία» των πολιτισμών της (άρθ. 151, 1 ΣΕΕ), αλλά και όταν η Ένωση αναλαμβάνει δράσεις στα πλαίσια άλλων κοινών πολιτικών ή διατάξεων (εκτός απ' αυτές για τον πολιτισμό) και πάλι είναι υποχρεωμένη «να σέβεται και να προωθεί την πολυμορφία των πολιτισμών της» (άρθρ. 151, 4 ΣΕΕ). Το κανονιστικό πλαίσιο της Ένωσης είναι συνεπώς σαφές. Η Ένωση δεν στηρίζεται στην αντίληψη ότι υπάρχει ένα μονολιθικό, ενιαίο, ομοιόμορφο ευρωπαϊκό πολιτιστικό μόρφωμα. Στηρίζεται στη θέση ότι υπάρχουν διαφορετικά εθνικά και περιφερειακά πολιτιστικά συστήματα, τα οποία οφείλει να σέβεται και, ακόμη περισσότερο, να αναδεικνύει και να προβάλλει. Γι' αυτό και στον πολιτιστικό τομέα η δράση της Ένωσης αποσκοπεί στη ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών και στην υποστήριξη και συμπλήρωση της δράσης του κράτους σε συγκεκριμένους τομείς (διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών, κ.λπ.).

(iii) Εκτός από τις ρυθμίσεις και αρχές αυτές, μια πρόσθετη αρχή που διέπει τις «σχέσεις της Ένωσης με τα κράτη-μέλη» είναι αυτή της επικουρικότητας (subsidiarity) αρχή που έχει θρησκευτική προέλευση. Η αρχή αυτή ουσιαστικά προβλέπει ότι «οι αποφάσεις της Ένωσης θα λαμβάνονται όσο το δυνατόν εγγύτερα στους πολίτες της Ένωσης» (άρθ. 5 ΣΕΕ και σχετικό πρωτόκολλο στη ΣΕΕ) και με σεβασμό των επιμέρους ιδιαιτεροτήτων.

Είναι ξεκάθαρο λοιπόν ότι το κανονιστικό νομικό και συνταγματικό πλαίσιο της Ε.Ε. όχι μόνο δεν συνιστά απειλή, αλλά παρέχει συγκεκριμένες ευκαιρίες για την

προβολή του πολιτισμού και αξιών μας. Ένα παράδειγμα είναι εξόχως ενδεικτικό: η ελληνική γλώσσα είναι μία από τις έντεκα επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό σημαίνει ότι σε όλες τις υπουργικές και άλλες συναντήσεις ομιλούνται τα Ελληνικά, όλα τα έγγραφα της Ένωσης μεταφράζονται και κυκλοφορούν στην ελληνική γλώσσα, χιλιάδες ενδιαφερόμενοι για την ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι υποχρεωμένοι να μάθουν την ελληνική γλώσσα

Επιπλέον, η Ένωση μέσω της ιδιαίτερα γνωστής ιστοσελίδας της (www. Europa) στο Διαδίκτυο (Internet) προβάλλει (και) την ελληνική γλώσσα σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου. Αλήθεια, πότε άλλοτε είχε η ελληνική γλώσσα τέτοιες ευκαιρίες; Σε ποιον άλλο οργανισμό η ελληνική γλώσσα έχει τέτοια προνομιακή θέση προβολής ως επίσημη γλώσσα; Σε κανέναν άλλο. Εάν επομένως αυτή είναι η πραγματικότητα όπως είναι, τότε ίσως τεθεί το ερώτημα: ποιο είναι το περιεχόμενο της «Ευρωπαϊκής Ταυτότητας» (European Identity). Το ερώτημα είναι περίπλοκο με πολλές πτυχές και διαστάσεις[348].

Ωστόσο, σε μια κάπως σχηματική παρουσίαση, οι προσπάθειες που έγιναν τουλάχιστον από το 1973, όταν υιοθετήθηκε η «Δήλωση για την Ευρωπαϊκή Ταυτότητα» στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης, εκκινούν από τη θεμελιακή θέση «της διαφύλαξης της πλούσιας ποικιλομορφίας των εθνικών πολιτιστικών ταυτοτήτων» και τη δυνατότητα των πολιτών της Ε.Ε. να ενσαρκώνουν πολλαπλές ταυτότητες. Στη θέση αυτή άλλωστε στηρίζεται η έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, που ως νομική κατηγορία υπάρχει στη Συνθήκη.

Η οικοδόμηση επομένως της ευρωπαϊκής ταυτότητας ως η θεμελιακή βάση για την ουσιαστική νομιμοποίηση της ενοποιητικής διαδικασίας δεν συνεπάγεται την αλλοίωση και πολύ περισσότερο την εξαφάνιση των επιμέρους πολιτιστικών ταυτοτήτων. Όπως επισημαίνει η M. Pantel,[349] η στρατηγική που κατευθύνει τη διάπλαση της ευρωπαϊκής ταυτότητας στηρίζεται στην αρχή της «ενότητας στην ποικιλομορφία» *unity in diversity*. Η αρχή σημαίνει αφενός τον απόλυτο σεβασμό των ιδιαίτερων πολιτισμών και αφετέρου την αποδοχή μιας δέσμης κοινών αρχών, ως πλαίσιο ορισμού της ευρωπαϊκής ταυτότητας και νομιμοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αρχές αυτές δεν είναι προϊόν κάποιας εξαναγκαστικής διαδικασίας. Είναι

---

[348] Σχετικά βλέπε, H. Mikkeli, *Europe as an Idea and Identity*, London, Macmillan, 1998.

[349] Βλέπε σχετικό άρθρο στο Th. Banchoff/M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union, the Contested Polity*, London, Macmillan, 1999.

απλά η συνισταμένη όλων εκείνων των ιδανικών και κανόνων που συνθέτουν τον ευρωπαϊκό πολιτικό πολιτισμό της δημοκρατίας και του ορθολογισμού. Οι αρχές αυτές καταγράφονται, όπως αναφέραμε, στη Συνθήκη της Ένωσης. Έχουν ως αξονικές παραμέτρους τη δημοκρατία, το σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων, τη μη διάκριση (non-descrimination), την ανοχή, την αλληλεγγύη και την ισότητα.

Η βάσιμη εντύπωση που δημιουργείται από τη συμπεριφορά ορισμένων ηγετών της Εκκλησίας μας είναι, ότι δεν ανησυχούν και τόσο για την πολιτιστική μας ταυτότητα, όσο για την εδραίωση στη χώρα του πολιτικού πολιτισμού της δημοκρατίας, της ανοχής, της μη διάκρισης, της κοινωνίας των πολιτών. Ότι θέλουν να επιβάλουν έναν πολιτικό πολιτισμό θεοκρατικού περιεχομένου, που αρνείται τις αξίες του Διαφωτισμού, του Ορθολογισμού και της Δημοκρατίας. Εν πάση περιπτώσει, οι ισχυρισμοί, ότι η συμμετοχή στην Ε.Ε. συνιστά απειλή για την ταυτότητά μας είναι παντελώς αστήρικτοι. Η Ένωση συνιστά ευκαιρία μοναδική, που θα μπορούσε να αξιοποιήσει η ηγεσία της Εκκλησίας, εάν ήθελε, προβάλλοντας έναν «άλλο λόγο» απ' αυτόν της μισαλλοδοξίας, του φανατισμού, του ανορθολογισμού, συγχέοντας σκόπιμα την αστυνομική με την εθνική και πολιτιστική ταυτότητα.

Ζούμε στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, μιας διαδικασίας που σε γενικές γραμμές είναι θετική για την ανθρωπότητα (π.χ. η αποκωδικοποίηση του γενετικού χάρτη του ανθρώπου θα γίνει κτήμα όλων μας, χάρη στην παγκοσμιοποίηση). Έχει όμως και σοβαρές αρνητικές πτυχές για μικρότερες χώρες, όπως η Ελλάδα. Οι αρνητικές αυτές πτυχές μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με τη συμμετοχή σε υπερεθνικά σχήματα ολοκλήρωσης, όπως αυτό της Ε.Ε. Ευτυχώς, η σημερινή Ελλάδα είναι ισχυρό μέλος της Ε.Ε. και έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει τις εξελίξεις. Χρήσιμο θα ήταν λοιπόν για ορισμένους εκκλησιαστικούς ηγέτες να στηρίζουν, αντί να υποσκάπτουν το ρόλο αυτό καλλιεργώντας τον πρωτόγονο αντι-ευρωπαϊσμό...

Για να δοθεί μια περιγραφή της σύγχρονης ευρωπαϊκής γλωσσικής πραγματικότητας θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τρία σημεία:

- οι εθνικές γλώσσες,
- οι περιφερειακές ή μειονοτικές γλώσσες και
- οι γλώσσες των μεταναστών.

Επίσης η Ευρώπη σημαδεύτηκε βαθιά από την πολιτική οργάνωση σε έθνη-κράτη[350].

---

[350] Οργάνωση που πραγματοποιήθηκε κυρίως τον 18° και 19° αιώνα, με προώθηση μιας μόνο γλώσσας (σπάνια δυο ή τριών) και υποβάθμιση του ρόλου των υπολοίπων.

Τα ανωτέρω σημεία συγκροτούν τη γλωσσική ταυτότητα της Ευρώπης.

Σήμερα η Ευρώπη γνωρίζει νέες γλωσσικές διεργασίες, που οφείλονται κυρίως στις παγκόσμιες κοινωνικές ανακατατάξεις. Το φαινόμενο φαίνεται να είναι οικονομικό[351]. Οι γλωσσικές συνέπειες της διεθνοποίησης γίνονται αισθητές ανάλογα με τους τομείς δραστηριοτήτων. Περισσότερο αισθητές είναι στην οικονομία, στην παραγωγή και μεταβίβαση γνώσης, στην επικοινωνία και τον πολιτισμό.

Στην εποχή της τηλεόρασης η κινούμενη εικόνα και ο ήχος έχουν την πρώτη θέση στις επικοινωνιακές προτιμήσεις του κοινού. Πολλοί είχαν προβλέψει το θάνατο του γραπτού λόγου και εν μέρει επιβεβαιώθηκαν, μια και πολλές από τις πληροφορίες που παίρναμε μέσω του γραπτού λόγου πέρασαν πια στον ήχο και στην εικόνα. Κανένας δεν είχε μπορέσει να προβλέψει την άνθηση του Internet, το οποίο βεβαίως στηρίζεται στον γραπτό λόγο, και μάλιστα έξυπνα δομημένο και προσβάσιμο με πολλαπλούς τρόπους.

Το καλό με τον γραπτό λόγο είναι βέβαια, ότι προφέρεται για κάθε είδους επεξεργασία. Για παράδειγμα, μπορούμε να τυπώσουμε ένα κείμενο και να το διαβάσουμε όποτε θέλουμε, μπορούμε όμως να πάρουμε ένα κομμάτι του και να το ενσωματώσουμε σε ένα δικό μας κείμενο. Ακόμη, μπορούμε να το μεταφράσουμε με έναν αυτόματο μεταφραστή. Μην πάει το μυαλό σας σε κάποια ειδική συσκευή. Οι μοντέρνοι αυτόματοι μεταφραστές δεν είναι παρά μεγάλα προγράμματα που «τρέχουν» σε υπολογιστές. Τους τροφοδοτούμε με ένα κείμενο σε μια γλώσσα και μας παράγουν το ίδιο κείμενο σε μια άλλη με ικανή πιστότητα. Χωρίς να λέμε, ότι οι αυτόματοι μεταφραστές σήμερα είναι επαρκείς, εν τούτοις είναι σε σημείο που να μπορούμε να ελπίζουμε, ότι σε μία πενταετία θα είναι επαρκέστατοι για το μεγαλύτερο ποσοστό των συνηθισμένων κειμένων.

Βεβαίως, λογοτεχνικά κείμενα, κείμενα με φαντασία και πολλές μεταφορές και παρομοιώσεις θα παραμένουν δυσπρόσιτα σε κάθε μηχανική ευφυΐα, αλλά αυτό δεν είναι προς θάνατο. Τα συνήθη δημοσιογραφικά και εγκυκλοπαιδικά κείμενα ήδη

---

[351] Πολλές δραστηριότητες διευρύνονται σε πλανητική κλίμακα, υπό την πίεση των οικονομικών περιορισμών της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας. Η διεθνοποίηση των κεφαλαίων επιφέρει την κινητικότητα ανθρώπων, υπηρεσιών, τεχνικών, προϊόντων.
Αυτή η παγκοσμιοποίηση των ανταλλαγών επιταχύνεται από την τεχνολογική πρόοδο κυρίως στους τομείς της πληροφόρησης και της επικοινωνίας. Βλ. Truchot, Claude, *Problematique du pluralisme linguistique en Europe*, Istitut Francais d' Athenes, Athenes 1996, pp. 276-277.

μεταφράζονται με επάρκεια και κάθε μέρα που περνάει οι μεταφραστές γίνονται και καλύτεροι.

Σήμερα είναι λίγες οι γλώσσες που υποστηρίζονται, και φυσικά είναι αυτές που συνδυάζουν μεγάλο πληθυσμό και μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Ετσι, η αγγλική, η γαλλική, η γερμανική, η ιταλική και η ισπανική έχουν μεγαλύτερο πρόοδο από τα κινεζικά ή τα ελληνικά. Σταδιακά όμως και καθώς αναπτύσσεται ο κορμός της τεχνολογίας η προσθήκη νέων γλωσσών θα είναι πιο εύκολη υπόθεση. Αλλωστε το έργο το είδαμε και με τους ορθογραφικούς διορθωτές, που για χρόνια δεν υπήρχαν στα ελληνικά, ενώ υπήρχαν στις «μεγάλες» γλώσσες σήμερα η αυτόματη ορθογραφική διόρθωση είναι στάνταρντ χαρακτηριστικό των επεξεργαστών κειμένου.

Και γιατί να μη γίνει η μετάφραση στον προφορικό λόγο; Πολύ απλά, η τεχνολογία είναι αρκετά πιο δύσκολη. Η αναγνώριση φωνής έχει ακόμη αρκετά χρόνια μπροστά της, ιδιαίτερα σε άλλες γλώσσες πλην της αγγλικής. Πρόσθετα, μια αυτόματη προφορική μετάφραση θα πρέπει να στηριχτεί στα προγράμματα του γραπτού λόγου. Ο χρόνος λοιπόν μπορεί να είναι πολύ μεγαλύτερος, χωρίς να υπάρχουν αυτή τη στιγμή σαφείς προοπτικές.

Τους αυτόματους μεταφραστές μπορεί να τους βρει κανείς σε πολλές μεριές, όπως στα εργαλεία αναζήτησης του Internet, στα Altavista. Στο Δίκτυο μπορεί ακόμη να βρει κανείς δωρεάν προγράμματα μετάφρασης για τις «μεγάλες» γλώσσες, όπως το systran στο www.systransoft.com. Καίτοι ατελείς, οι μεταφραστές αυτοί μας δείχνουν το τοπίο του αύριο, ενώ βεβαίως είναι και ένα πανέμορφο παιχνίδι για όσους ξέρουν δύο γλώσσες, π.χ. αγγλικά και γαλλικά ή αγγλικά και γερμανικά. Πέρα από αυτά όμως μας κάνουν να συνειδητοποιούμε, ότι ο φραγμός της γλώσσας δε θα υπάρχει στις επόμενες γενιές και η επικοινωνία των ανθρώπων θα μπορεί να γίνεται εύκολα με χρήση της μητρικής γλώσσας όλων. Σε ένα πιο προχωρημένο επίπεδο μια τέτοια εξέλιξη σημαίνει και ενδυνάμωση της πολιτισμικής ταυτότητας των μικρότερων λαών, χωρίς αποξένωση από την παγκόσμια κοινωνία του εγγύς μέλλοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°
Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

6.1. Εθνικές Ταυτότητες και Ευρωπαϊκή Συνείδηση

Η ευρωπαϊκή ιστορία υπήρξε «μια διαλεκτική αποδοχών και απορρίψεων» μεταξύ λαών και εθνών, μια διαλεκτική που περιλαμβάνει το συνδυασμό της «εγγύτητας και της απόστασης» μεταξύ των μελών των διαφόρων ευρωπαϊκών πολιτισμικών οικογενειών[352]. Στην πιο σύγχρονη εποχή, οι προσπάθειες για αντιστάθμιση αυτών των διαφορών περιλαμβάνουν εκείνο που ο Κάντ ήδη οραματιζόταν ως μεγαλύτερη «ομοφωνία στις αρχές» και ως «αμοιβαία κατανόηση των συνθηκών ειρήνης, ακόμη και εν' όψει αυτών των διαφορών».

Η ταυτότητα αποτελεί το προϊόν του συλλογικού κοινωνικού ιστού μέσα στο χρόνο. Σφυρηλατείται από τις παραδόσεις και τις προσδοκίες, όπως επίσης και από την ανταλλαγή και την αμοιβαιότητα. Όσο πιο ευρύς είναι ο ορισμός, τόσο πιο κατάλληλος γίνεται για να ερμηνεύσει τις διαφορές στην έκφραση σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό - κρατικό και ευρωπαϊκό επίπεδο[353].

Οι τρέχουσες συζητήσεις σχετικά με την ευρωπαϊκή, την εθνική ταυτότητα αλλά και την μειονοτική ταυτότητα φαίνεται ν' ακολουθούν δυο βασικές κατευθύνσεις σκέψεις. Η πρώτη δίνει έμφαση στη δύναμη της εθνικής ταυτότητας σε αντίθεση με την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Η δεύτερη τονίζει την ενοποιητική διαδικασία που λαμβάνει χώρα στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες. Τα δύο ρεύματα δεν συγκρούονται αναγκαστικά, αλλά μάλλον κινούνται παράλληλα.

---

[352] Weiderfeld, W., *European Culture: The future Assets of the Continent*, Bertelsmann Foundation, London 1991, p. 12.

[353]Το 1995 υπογράφεται η «Διακήρυξη της Βαρκελώνης», με την οποία υιοθετείται η αρχή για την εντατικοποίηση των διεργασιών για την ευρωμεσογειακή συνεργασία σε πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο, όπου και περιλαμβάνονται τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στα οποία αναγνωρίζεται η θετική επιρροή στη «γνωριμία και αλληλοκατανόηση των πολιτισμών».

Σύμφωνα με την πρώτη κατεύθυνση σκέψης οι εθνικές ταυτότητες αναπτύχθηκαν μέσα στο πλαίσιο των «πολυεθνικών κρατών». Η έννοια του έθνους δεν είναι καθόλου απλή. Ο οιωνεί ιερός χαρακτήρας του μπορεί να θεωρηθεί ότι προέρχεται από τη θρησκεία[354]. Στη Δυτική Ευρώπη έχει τις ρίζες του στις «πολιτισμικά καθορισμένες κοινότητες», με έμφαση στο νόμο, στις ενώσεις ανθρώπων και στο έδαφος, ενώ στην ανατολική Ευρώπη έχει γενικώς βασιστεί στις «εθνικιστικές» αντιλήψεις, με έμφαση στα έθιμα και στην κοινή καταγωγή.

Η συλλογική ταυτότητα αναφέρεται στο μέλος μιας κοινωνικής ομάδας, μιας συλλογικότητας. Έχει το νόημα του συνανήκειν, την έννοια του να είναι μέλος κανείς μιας ομάδας που έχει την ιστορία και το πεπρωμένο της. Η έννοια του συνανήκειν διαμορφώνεται από τις αξίες, τις πεποιθήσεις και μοντέλα συμπεριφοράς που έρχονται από το παρελθόν, σε βαθμούς διαφορετικούς βέβαια, εξαρτώμενους από το κοινωνικό γίγνεσθαι. Η διαδικασία διαμόρφωσης της ταυτότητας δεν ξεκινά ποτέ από μηδενική βάση. Χτίζεται πάντα σ' ένα προϋπάρχον σύνολο συμβολικών στοιχείων, τα οποία αποτελούν το υπόστρωμα της ταυτότητας.

Το άτομο μπορεί να αισθάνεται διχασμένο ανάμεσα σ' ένα σύνολο αξιών και πεποιθήσεων που αντιπροσωπεύουν ένα δεσμό με το χωροχρονικό μακρινό παρελθόν, από τη μια μεριά, και σε μια μεριά αξιών και πεποιθήσεων που μοιάζουν να ακολουθούν την πορεία της ζωής προς το μέλλον, από την άλλη[355].

Σύμφωνα με τον Χέρντερ[356] και τον Φίχτε[357] το ζήτημα της συγκρότησης της πολιτικής κοινωνίας δεν αποτελεί ένα δυσεπίλυτο φιλοσοφικό πρόβλημα. Η φυσική ενότητα ενός λαού, αυτή που τον συστήνει ως έθνος, δεν είναι εδαφική ούτε πολιτική, αλλά πρώτα απ' όλα γλωσσική. Με βάση, λοιπόν, τη συνεννόηση και την αλληλεγγύη που εξασφαλίζει η γλώσσα, μπορεί να οικοδομηθεί μια πολιτική κοινωνία που θα έχει σταθερότητα και διάρκεια.

Στον Φίχτε η γλώσσα είναι η ουσία του κοινωνικού δεσμού, γιατί διαμορφώνει φυσικά, δηλαδή χωρίς τεχνητές κατασκευές, χωρίς πολιτικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις, χωρίς συμβολικές ή συναινετικές διαδικασίες, το στοιχείο

---

[354] Llobera, J., *The Development of Nationalism in Western Europe*, London , Macmillan,1993, pp. 79-81.

[355] Thompson John, *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Παπαζήση, Αθήνα 1998, σσ. 308-337.

[356] Herder Johan Gottfried von(1744-1803), *Religion and theology, Zar philosophie und geschichte: Sammitliche Werke*, Tubingen, Stutgardt 1969.

[357] Fichte Johan, *Ο προορισμός του ανθρώπου*, μτφ. Γρ. Λιόνη, Αναγνωσσίδης, Αθήνα 1997.

της βαθύτερης συνάφειας και της συνεννόησης των μερών μεταξύ τους και με το όλο. Και τούτο γιατί στο μέτρο που η γλώσσα διαμορφώνει αφ' εαυτής έναν κοινό χώρο συνομιλίας και έναν κοινό ολικό νοητό ορίζοντα μέσα από τον οποίο αναδύεται κάθε φορά το νόημα, εμπεριέχει ήδη το στοιχείο της συνεννόησης των ανθρώπων μεταξύ τους και με το πολιτικό μόρφωμα που οργανώνει και ασκεί την εξουσία.

Η φύση του φυσικού στοιχείου της γλώσσας είναι πνευματική, γιατί σ' αυτήν έχει εναποτεθεί ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο κάθε λαός εκφράζει τη σχέση του με τον κόσμο και με τον εαυτό του. Το σχήμα μιας φύσης πνευματικής και ενός πνεύματος που διέπεται από τους κανόνες της φύσης μόνον σε πρώτη όψη είναι παράδοξο, γιατί η γλώσσα είναι το στοιχείο που συστήνει την ενότητα της πραγματικότητας - έτσι όπως δίνεται αρθρωμένη μέσα στη γλώσσα - και της νόησης της.

Συγχρόνως η γλώσσα συστήνει τον ορίζοντα μέσα στον οποίο κάθε εμπειρία, κάθε φράση που την αρθρώνει και με τον τρόπο αυτό τη φανερώνει, κάθε λέξη που συντάσσεται με τις άλλες μέσα στη φράση, εγγράφεται ευθύς εξαρχής και συνδέεται με ένα πυκνό δίκτυο σχέσεων επικοινωνίας, που έχει ήδη αποκατασταθεί μέσα στη γλώσσα.

Αυτός ο ορίζοντας, αυτό το νοητό υπόβαθρο, που δίνει νόημα στο λόγο των ανθρώπων, αντιστοιχεί στην ιδιαίτερη μορφή της κοινότητας. Κατά συνέπεια, η διατήρηση της συνέχειας της διαλέκτου ταυτίζεται με τη διατήρηση της πνευματικής συνέχειας ενός λαού. Γι' αυτό το λόγο τα ουσιαστικά σύνορα που χωρίζουν τους λαούς είναι εσωτερικά, πνευματικά. Επιπλέον, τα εξωτερικά σύνορα της επικράτειας οφείλουν να συμπίπτουν με τα γλωσσικά, δηλαδή τα πνευματικά.

Η ανάμιξη των λαών ιστορικά, πολιτιστικά και γλωσσικά ανομοιογενών καταστρέφει την πνευματική τους ταυτότητα, τη φορά και το νόημα της ιστορίας τους. Αποκόβοντας τους από τη ζωοποιό παράδοση της κοινότητας και τις μορφές ζωής μέσα στις οποίες ξεδιπλώνεται, τους κλείνει το μέλλον και τους καταδικάζει σε θάνατο, γιατί τους αποδιαρθρώνει τον πνευματικό ορίζοντα μέσα στον οποίο η ιστορία τους αποκτά νόημα, προσανατολισμό και προοπτική. Η ανάμιξη της γλώσσας τους με μια άλλη γλώσσα, η ακόμα χειρότερα η υποκατάσταση της από μιαν άλλη, ισοδυναμεί με την παρεμβολή μιας νεκρής οθόνης ανάμεσα στον αισθητό και τον νοητό κόσμο, που μετατρέπει τη γλώσσα σε ένα σύστημα αυθαιρέτων σημείων αποκομμένων από το υπόβαθρο που τους έδινε ζωή.

Στην αρχέγονη γλώσσα ενός αρχέγονου λαού, δηλαδή ενός λαού που διατήρησε τη γλώσσα και την πνευματική του ταυτότητα δίχως ουσιαστικές αλλοιώσεις[358], η λέξη δεν είναι απλά ένα αυθαίρετο σημείο, αλλά σύμβολο[359], που σε κάθε γλωσσικό ενέργημα πραγματώνει άμεσα την αναγκαία ενότητα του αισθητού και του νοητού κόσμου, σμιλεύοντας με φυσικό τρόπο τον κοινωνικό και πνευματικό δεσμό που συστήνει ένα σύνολο ανθρώπων ως ενιαίο και αδιαίρετο έθνος.

Ο όρος σύμβολο κρατάει και την αρχαϊκή σημασία ενός πράγματος κομμένου στη μέση, ενός πράγματος που μοιράζεσαι με τον άλλο, αλλά και ενός πράγματος της μοίρας που, όταν ενωθεί, αποκαθιστά την ενότητα και γίνεται το φυσικό σημείο αναγνώρισης των μελών μιας κοινότητας, που υπάρχει και συνεχίζει να υπάρχει μόνον όσο υπάρχει και το σύμβολο[360].

Στην ιστορία της Ευρώπης, η αλληλεπίδραση και η διαπλοκή των γλωσσών και των ιδεών είναι ένα φαινόμενο τόσο βαθιά ριζωμένο στον πολιτισμό μας και την καθημερινή μας ζωή, ώστε κάθε απόπειρα να οριστεί αυστηρά η ιδιοτυπία ενός εθνικού πολιτισμού, πολύ γρήγορα προσκρούει σε αναπόφευκτα και ενδεχομένως ανυπέρβλητα εμπόδια. Η ιστορική περιπέτεια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία συνδέεται εγγενώς με τη νεωτερικότητα και μπαίνει ως φιλοσοφικό και πολιτικό πρόβλημα ήδη απ' το τέλος του 18ου αιώνα, θα πολλαπλασιάσει με γεωμετρική πρόοδο αυτές τις συνδέσεις.

Παράλληλα, οι νέες τεχνολογίες της πληροφορικής έχουν ήδη θέσει, με ωμό και αγοραίο τρόπο, το ζήτημα της ηγεμονίας μιας γλώσσας στο σύνολο του πλανήτη. Ενώπιον αυτής της πραγματικότητας, η μόνη δυνατή προσέγγιση είναι η συγκρότηση ενός πεδίου δημοσίου διαλόγου, που θα θεμελιώνεται στην αρχή, ότι όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες είναι πρόσωπα ελεύθερα και ίσα, τα οποία έχουν ένα αίσθημα δικαιοσύνης και είναι έτοιμα ν' αποδεχτούν δίκαιες διαδικασίες, μέσα από τις οποίες

---

[358] Κατά τον Fichte τέτοιοι λαοί είναι ο γερμανικός και ο ελληνικός. Βλ. περισ. στο: *Ο προορισμός του ανθρώπου*, μτφρ. Γρ. Λιόνη, Αναγνωσσίδης, Αθήνα 1997.

[359] Sinnbild κατά τον Fichte.

[360] Μερικοί άνθρωποι, όσο ζουν και ο καθένας με τον τρόπο του, κατορθώνουν να προσφέρουν κάτι καλό και όμορφο, που να βοηθά τον άνθρωπο, το λαό, τον τόπο μας. Ετσι την καταλαβαίνουν, έτσι θέλουν να 'ναι η ζήση τους. Εχοντας, στα νιάτα τους, παλέψει λογιών λογιών «θεούς και δαίμονες», αντιστέκονται και στη φυσική φθορά του χρόνου, αντιστέκονται και στην παντοιοτρόπως εκφυλιστική εποχή μας, υπερασπίζοντας τα αυθεντικά «κύτταρα», αξίες και «διεξόδους» που ταιριάζουν στις έννοιες «άνθρωπος», «λαός», «πατρίδα», «ήθος», «πολιτισμός».

θα επιδιώξουν από κοινού να επεξεργαστούν και να εφαρμόσουν ρυθμίσεις τις οποίες θα σέβονται ως αμοιβαίες δεσμευτικές.

Σ' αυτό το πλαίσιο, η διατήρηση και η ανάπτυξη του γλωσσικού πλουραλισμού μπορεί και πρέπει να συγκροτηθεί ως κεντρικό πολιτικό αίτημα, ως μια από τις βασικές ελευθερίες που πρέπει να εγγυώνται και να προωθούν οι θεμελιώδεις καταστατικές αρχές της Ε.Ε.

Αυτή η θέση έχει, ως αφετηρία την εκτίμηση, ότι οι Ευρωπαίοι καλούνται σήμερα, μέσα σε συνθήκες κρίσης που παράγονται από τις βαθιές αλλαγές που γνωρίζει ο κόσμος και η κοινωνία μας, να επινοήσουν, να διαπραγματευτούν και να εφαρμόσουν ρυθμίσεις που θα κρίνουν, όχι μόνον το δικό τους μέλλον, αλλά και το μέλλον των επόμενων γενεών. Προφανώς ένας τέτοιος διάλογος δεν μπορεί να περιοριστεί μέσα στο υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο, δεν μπορεί παρά να είναι ένας διάλογος πολυμερής και πολυεπίπεδος. Και βεβαίως δεν μπορεί να διεξαχθεί άπαξ και δια παντός.

Είναι μια συνεχής διαδικασία, που δεν εξαντλείται στη διατύπωση των ελάχιστων κανόνων που συγκροτούν τον πολιτικό καταστατικό χάρτη της Ε.Ε.

Η γλωσσική παράδοση είναι μια δυναμική διαδικασία, την οποία ακριβώς πρέπει να προσεγγίσουμε και να την κατανοήσουμε σ' αυτήν τη δυναμική της. Είναι ένας ζωντανός οργανισμός, τον οποίο όταν ακριβώς τον βάλουμε στο μουσείο και τον τυποποιήσουμε, ακριβώς, φέρνουμε και το θάνατο του[361].

---

[361] Δεν θ' αποτελούσε υπερβολή να την παρομοιάσουμε με μια συλλογή από πεταλούδες, που τις καρφιτσώνουμε με ανοιγμένα φτερά σε μια ξύλινη κορνίζα, χαράζοντας το επιστημονικό της όνομα σε ένα χάλκινο κομματάκι και «θαυμάζοντας» την.

Βέβαια, το δημιούργημα μας αυτό δεν έχει καμία σχέση με την πεταλούδα, με τον χώρο μέσα στον οποίο κινείται, με την αίσθηση της ελευθερίας του αέρα, τα αρώματα των λουλουδιών και χωρίς την παραμικρή υποψία της μετατροπής της από κάμπια σε πανέμορφο πλάσμα. Όλη αυτή λοιπόν είναι μια δυναμική διαδικασία.

6.2. Ο σεβασμός των ιδιαιτεροτήτων - Επίσημα κείμενα και πραγματικότητα

Το πρόβλημα είναι καίριο, ακριβώς επειδή στον οικουμενικό χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεμελιώνεται η γενική ισχύς τους. Το ότι τα πρόσφατα διεθνή κείμενα για τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν γίνει επίσημα δεκτά από τη μεγάλη πλειονότητα των κρατών, ευρωπαϊκών και μη, είναι βέβαια σημαντικό, αλλά θα μπορούσε να θεωρηθεί τυπικό κυρίως επιχείρημα όλοι ξέρουμε πόση απόσταση υπάρχει ανάμεσα στα επίσημα διεθνή κείμενα και στην πραγματικότητα.

Αξίζει λοιπόν τον κόπο μια πιο ουσιαστική διερεύνηση. Βέβαια, η οικουμενικότητα που εδώ ενδιαφέρει δεν αναφέρεται κατ' ανάγκην σε διατάξεις και διαδικασίες[362]. Η αλαζονική εμμονή σε συγκεκριμένες εκδοχές δικαιωμάτων, που συχνά χαρακτηρίζει την επίσημη ευρωπαϊκή ή αμερικανική προσέγγιση, υπονομεύει στην πράξη τη γενική αποδοχή και εφαρμογή τους. Η οικουμενικότητα αφορά το κεντρικό περιεχόμενο, την ουσία των δικαιωμάτων, όχι τις επί μέρους εκφάνσεις. Καλύπτει έτσι ένα σκληρό πυρήνα από θεμελιώδη δικαιώματα και όχι την κάθε λεπτομέρεια της εφαρμογής τους. Τα σημαντικά περιθώρια ασάφειας και αμφιβολίας που αφήνει μια τέτοια προσέγγιση, και αναπόφευκτα είναι τελικά και θετικά, διότι προσδίδουν ευελιξία και προσαρμοστικότητα.

Από το άλλο μέρος, δεν αποτελεί αμφισβήτηση της οικουμενικότητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου η τυχόν επίκληση, ως λόγων που δικαιολογούν προσωρινή παραβίαση ή παραγνώρισή τους, της ανάγκης αντιμετώπισης κρίσιμων

---

[362] Η αγορά του πολιτισμού διευρύνεται στις μέρες μας με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, συνδεδεμένη άμεσα με τις νέες τεχνολογίες και τα ΜΜΕ. Η μαζική κουλτούρα είναι μια ογκούμενη πραγματικότητα που τείνει να γίνει η μοναδική πραγματικότητα αν δεν υπάρξει η κατάλληλη κρατική παρέμβαση. Η συμβολή όλων, η επεξεργασία των νέων δεδομένων από τους άμεσα ενδιαφερομένους είναι απολύτως αναγκαία για να διαφυλαχθεί η ελευθερία της έκφρασης και η πολυφωνία, μέσα στις σύγχρονες συνθήκες, για να μειωθούν οι ανισότητες και να ανθήσουν οι νέες ιδέες και οι τέχνες, για να γίνουν οι δρόμοι του πολιτισμού η μέθοδος αφύπνισης των ενδιαφερόντων και ο οραματισμός ενός νέου μέλλοντος.

Χωρίς τη συμμετοχή των ανθρώπων του πνεύματος στη διατύπωση νέων πολιτιστικών σχεδίων και πολιτισμών, χωρίς την τόλμη και την ειλικρίνεια απέναντι στα όσα κρίσιμα διακυβεύονται σήμερα για τον πολιτισμό, θα είναι ακόμη πιο δύσκολη στο μέλλον η ελεύθερη και ακηδεμόνευτη πολιτιστική έκφραση και, φυσικά, η πολιτιστική ανα-μόρφωση της πολιτικής.

περιστάσεων ή της στήριξης και προαγωγής της οικονομικής ανάπτυξης. Τέτοιου είδους δικαιολογίες είναι κατά κανόνα προσχηματικές και έωλες, όπως η πρόσφατη ιστορία έχει δείξει. Εφόσον όμως δεν απορρίπτουν κατ' αρχήν την ισχύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εντάσσονται εύκολα στην εδραιωμένη νομική λογική της προστασίας τους.

Το πρόβλημα μοιάζει με το συμβολικό εκείνο φίδι, που δαγκώνει την ουρά του. Ενα από τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου είναι και ο σεβασμός των πολιτισμικών (και άλλων) ιδιαιτεροτήτων. Ο κάθε άνθρωπος (και η κάθε κοινωνία) απαιτεί να σέβονται οι άλλοι τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητές του. Ανακύπτει λοιπόν από την πρώτη στιγμή το ερώτημα, αν, πότε και σε ποιο βαθμό η απαίτηση σεβασμού των πολιτισμικών διαφοροποιήσεων, ως ανθρώπινο δικαίωμα, υπερισχύει έναντι των λοιπών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Εκ πρώτης όψεως η οικουμενικότητα της Διακήρυξης και του όλου οικοδομήματος της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου μοιάζει να υποσκάπτεται από την αναμφισβήτητη ευρωπαϊκή καταγωγή τους. Οι κατάλογοι και διακηρύξεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η φιλοσοφική εδραίωσή τους, αλλά και η νομική διατύπωσή τους, ο τρόπος με τον οποίο εκφράζουν την αξία και αξιοπρέπεια του ανθρώπου, είναι προϊόντα της ευρωπαϊκής ιστορίας (σε ευρύτερη βέβαια έννοια). Μήπως λοιπόν τα κείμενα αυτά εκφράζουν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και μόνο;

Σπάνια η πολιτισμική διαφορά είναι κοινωνικά ουδέτερη ή απροσδιόριστη. Εμπερικλείει τη σύγκρουση, αιτήματα που θέτουν υπό αμφισβήτηση την υφιστάμενη κυριαρχία, το βιωμένο αποκλεισμό, την περιφρόνηση.

Η κοινωνία δεν είναι ένας κόσμος χωρίς ιστορικότητα, όπου κάθε ομάδα βρίσκεται σε απόσταση από τις άλλες , ούτε μια απλή σύνδεση διακριτών πολιτισμικά Ομάδων που αναζητούν την αυτοεπιβεβαίωσή τους, αλλά φτιάχνεται μέσα από ερμηνείες και σχέσεις τόσο ανάμεσα τους, όσο και στο εσωτερικό τους.

Η πολιτισμική ποικιλία κατά κανένα τρόπο δεν ανάγεται στην εικόνα αμέτρητων ενοτήτων, οι μεν έναντι των δε και των οποίων τα μέλη συμπίπτουν σε κάποια κοινά χαρακτηριστικά, ούτε το πρόβλημα εντοπίζεται στην καθαρή διαφορά γι' αυτό και ο ρατσισμός της άκρας δεξιάς σταματά συχνά στα σύνορα: δεν έχουμε τίποτα με τους Αφρικανούς, λένε, αρκεί να μένουν στις χώρες τους.

Η πολιτισμική διαφορά συνιστά πρόβλημα, γιατί εμπεριέχει σημασιοδοτήσεις μιας άλλης τάξης, γιατί συμβαδίζει με ανισότητες, με σχέσεις

υποταγής, εκμετάλλευσης, διακρίσεων, απόρριψης, άρνησης, γιατί αφορά πρόσωπα που αισθάνονται ότι απειλούνται, συντρίβονται, ως άτομα και μέλη μιας συλλογικότητας.

Το να θέσουμε το πρόβλημα της συγκρουσιακότητας που εμπεριέχει η κουλτούρα, έστω κι αν αυτή δεν οικοδομείται πρακτικά, δε μορφοποιείται και δε βιώνεται ως τέτοια, μας επιτρέπει να υπερβούμε εκείνες τις απλουστευτικές ή μονομερείς αντιλήψεις για το τι θα μπορούσε να είναι μια πολιτική της ετερότητας ή της αναγνώρισης του άλλου. Αν αυτή η αναγνώριση καταλήξει μια ηθικού τύπου επιχείρηση, αν αναχθεί σε μια α-κοινωνιολογική, α-ιστορική και α-πολιτική ιδέα για την ηθική υποχρέωση να μάθουμε να ζούμε μαζί με τις διαφορές μας, τότε αυτή παρακάμπτει αναγκαστικά τη συγκρουσιακή πραγματικότητα της κοινωνικής ζωής.

Μπορούμε να ονειρευόμαστε μια κοινωνία συμφιλιωμένη με τον εαυτό της, όπως προτείνουν όσοι μιλούν για την αναθεμελίωση του κοινωνικού δεσμού και για εξεύρεση "λύσεων" στα προβλήματα της ανεργίας ή της φτώχειας. Μπορούμε, επίσης, να ονειρευόμαστε μια διαφοροποιημένη και εξειρηνευμένη κουλτούρα, αρθρώνοντας με τρόπο αρμονικό πολλαπλά επίπεδα, διεθνικό, εθνικό, υπερεθνικό.

Εντούτοις, αξίζει καλύτερα να δούμε κατάματα το μέλλον, να υποθέσουμε ότι τα πολιτισμικά αιτήματα και οι διαμαρτυρίες δε θα πάψουν να πολλαπλασιάζονται και να διαφοροποιούνται, δημιουργώντας ένα συγκρουσιακό πεδίο, όπου θα εγκαλούν μόνιμα τις συμβολικές, πολιτικές και οικονομικές εξουσίες, τις πολιτιστικές βιομηχανίες, τις τεχνογραφειοκρατίες, εγγράφοντας πάντα δύο πιθανότητες:

Είτε να θεσμοθετηθούν και, σε αυτή την περίπτωση, να εισχωρήσουν στο στρατόπεδο των κυρίαρχων, είτε να αναδιπλωθούν στους εαυτούς τους, στο σεκταρισμό και ενδεχομένως στη βία. Δεν υπάρχει τεχνική, αλλά ακόμα ούτε και πολιτική, απάντηση στο πρόβλημα της πολιτισμικής πολλαπλότητας, από τη στιγμή που αυτή αποτελεί την καρδιά του κοινωνικού ζητήματος και των συγκρούσεων που δονούν τη συλλογική ζωή.

Αν η πολιτισμική διαφορά είναι συνώνυμη της συγκρουσιακότητας, τότε οφείλουμε να θέτουμε τα ίδια προβλήματα με αυτά που απασχολούν τις συγκρούσεις εν γένει και τα κοινωνικά κινήματα. Αν αυτή η διαφορά κλονίζει το μοντέλο του δημοκρατικού καθεστώτος, πρέπει να αναρωτηθούμε τι μπορεί να σώσει αυτό ή το πνεύμα του. Οι πολιτισμικοί φορείς απειλούνται, πάνω απ' όλα, από το ζηλωτισμό, το σεκταρισμό, την ταυτοτική βία, ή αντίστροφα, από μια θέσμιση που

μετατρέπει τη μνήμη τους σε επίσημες αναμνηστικές τελετές και τους ηγέτες τους σε πρόκριτους. Για να αποκτήσουν οι διεκδικήσεις τους μια ισχυρή νομιμοποίηση πέρα από τον πληθυσμό στον οποίο αναφέρονται, χρειάζεται να συναρθρώσουν μια δική τους ταυτότητα (αξίες, ιστορία, παραδόσεις, γλώσσα, τρόπος ζωής) με οικουμενικές σημασιοδοτήσεις, που προδίδουν στη δράση τους μια ευρύτερη αίγλη, για παράδειγμα την άρνηση των κοινωνικών ανισοτήτων, ή την έκκληση για σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την ευκολότερη πρόσβαση στην ιθαγένεια.

Για να μπορέσουν να απαντήσουν σε τέτοιου είδους συνθήκες, πρέπει να μάθουν να αναγνωρίζουν και στους άλλους προσδοκίες αντίστοιχες με τις δικές τους, παρά να υιοθετούν πρακτικές, που ενίοτε καταλήγουν σε διαπολιτισμικά σοκ[363]. Κάθε φορά που μια πολιτισμική ταυτότητα θέλει να αναδείξει μια κοινωνική αδικία, περιφρόνηση ή ανισότητα, βρίσκει στο δρόμο της τη δραστική εχθρότητα άλλων ταυτοτήτων, εξίσου νομιμοποιημένων να καταγγέλλουν αντίστοιχες κακοδαιμονίες: από αυτή τη σύγκρουση πρέπει να συμπεράνουμε, ότι οι φορείς είναι ανίκανοι να υπερβούν την ιδιαιτερότητά τους, τοποθετούμενο σε ένα υπέρτερο προταγματικό επίπεδο.

Στη διαρκή εργασία ταυτοτικών διαιρέσεων και ανασυνθέσεων, λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό των μειονοτήτων διαδικασίες διαφοροποίησης, που ωστόσο πρέπει να αναζητούν τη σύγκλιση για την αποτελεσματικότητα της δράσης τους. Αυτή η αναζήτηση περνά αναγκαστικά από τη διαρκή μέριμνα των φορέων, στη συγκεκριμένη τους πρακτική, να συνδέουν την αυτονομία τους με την ένταξή τους στις οικουμενικές αξίες του λόγου και του δικαίου. Το να συνηγορούμε υπέρ της αναγνώρισης των διαφόρων ταυτοτήτων δε σημαίνει, ότι θέλουμε να πλήξουμε το χωρισμό κράτους - Εκκλησίας, ούτε ότι αποδίδουμε μια θεσμική αντιπροσώπευση σε κάθε κοινοτικό φορέα που είναι ικανός να τη διεκδικεί, ούτε ότι αφήνουμε το σχολείο να διαλυθεί από την αύξουσα διείσδυση των θρησκευτικών παθών. Σημαίνει, ότι αντιστεκόμαστε στο κλίμα της εποχής, που προκρίνει τις αρχές της ρήξης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού ή πολιτικού και πολιτισμικού, απωθώντας τα πολιτισμικά και κοινωνικά αιτήματα, που στην πραγματικότητα δεν γίνονται αντικείμενο διευθέτησης, ούτε κατανοούνται.

---

[363] Veviorka M., *Une societe fragmentee, la multiculturalism en debat*, ed. La Decouverte, Paris 1996, pp. 101-105.

Είναι σαν να υπενθυμίζουμε σε ποιο βαθμό η απώθηση της κουλτούρας στην ιδιωτική ζωή μπορεί να είναι συνώνυμη της ντροπής γι' αυτούς που αναγνωρίζονται σε αυτή, όπως συνέβη για μεγάλο διάστημα για τους "Ισραηλίτες", τους ομοφυλόφιλους και τους κουφούς, που άρχισαν να έρχονται σε ρήξη με αυτή την αλλοτριωτική κατάσταση, όταν συγκροτήθηκαν ως φορείς στο δημόσιο χώρο.

Δεν είναι ορθό να θέτουμε σε αμφισβήτηση τις οικουμενικές αξίες του δικαίου και του λόγου, να καταδικάζουμε την κοσμικότητα ή να θέλουμε να δομήσουμε το δημόσιο χώρο μέσα από τη θέσμιση ταυτοτήτων, που οι ίδιες αλλάζουν συνεχώς. Ωστόσο, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό στο όνομα αυτών των αξιών, να ανάγουμε αυτές τις ταυτοτικές διαφορές στις σελίδες "κουλτούρα" των εφημερίδων μας ή σε εικόνες που τις δαιμονοποιούν και έτσι τις καθιστούν φορείς της τρομοκρατίας.

Από το σύνολο των εννοιών που έφερε στο προσκήνιο το ρεύμα που γενικευτικά και αναγωγιστικά κάποιες φορές ορίζεται ως μεταμοντερνισμός, η πλέον πολύσημη αλλά και "ευάλωτη" στην πολιτική κριτική είναι η έννοια της πολυπολιτισμικότητας. Η μεταμοντέρνα σκέψη έθεσε στο κέντρο της προβληματικής της τις "μεγάλες αφηγήσεις" της νεωτερικότητας και αποπειράθηκε να επαναπροσδιορίσει μια σειρά σημαντικών εννοιών, όπως η γνώση, η εμπειρία, η συνείδηση, η αλήθεια. Αντιμετώπισε κριτικά την έννοια της καθολικότητας και πολλές φορές συγκρούστηκε ανοιχτά με τη διαφωτιστική (και ευρωκεντρική) παράδοση του καθολικού και κανονιστικού Λόγου. Απέναντι σε μια γενικευτική θεώρηση του ανθρώπινου υποκειμένου αντέταξε τις έννοιες των ποικίλων νοητικών δομών, των διαφορετικών αξιακών συστημάτων, των ιδιαίτερων διανοητικών εργαλείων. Ανέδειξε σημαντικές κατηγορίες, όπως η υποκειμενικότητα, η διαφορά, η πολλαπλότητα της εμπειρίας και της γνώσης.

Επίσης, στην απόπειρά της να διαμορφώσει εργαλεία ανάλυσης για τα ζητήματα αυτά, στράφηκε προς την έννοια της κουλτούρας και επέμεινε στη γονιμότητα της πολιτισμικής ανάλυσης για μια σειρά ζητημάτων, που εκτείνονται από την οικονομία μέχρι την ιδεολογία.

Η εκλέπτυνση και ο πλούτος αυτής της προβληματικής προκάλεσε σύντομα τη θετική αντίδραση μεγάλου αριθμού διανοουμένων - κυρίως στις ακαδημαϊκές κοινότητες του αγγλωσσαξωνικού κόσμου - που διέγνωσαν τη χρησιμότητα της.

Είναι όμως λάθος να αναγνωσθεί ως μια αόμη ακαδημαϊκή μόδα ή αυστηρά διανοητική τάση. Οι έννοιες και οι αναλύσεις που πρόβαλε - με προεξάρχουσα την

έννοια της πολυπολιτισμικότητας - απέκτησαν σοβαρά ερείσματα γιατί συσχετίστηκαν με μείζονα ζητήματα των σύγχρονων κοινωνιών και γενεών που βιώνουν τη μετάβαση από τον τοπικό άξονα στον παγκόσμιο, την πολιτισμική κινητικότητα, τη διασπορά ανθρώπων, ιδεών και αξιακών συστημάτων.

Η νομιμοποίηση της έννοιας της διαφοράς που εντάσσεται στις προγραμματικές θέσεις του "πολυπολιτισμικού εννοιολογικού οπλοστασίου" έχει ριζοσπαστικό χαρακτήρα και συμβάλλει στην ανάδειξη καθώς και στην πολιτική και κοινωνική ένταξη συλλογικοτήτων που ρίζονται με πολλαπλά κριτήρια (εθνοπολιτισμικά, φυλετικά, γεωπολιτικά ή ακόμη και φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού).

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η έννοια της πολυπολιτισμικότητας ανάγεται σαφώς σε πολιτικό διακύβευμα και δεν είναι τυχαίο που υιοθετήθηκε και από διανοητές αριστερής απόκλισης. Μια πολιτική που ευαγγελίζεται την ανάδειξη και νομιμοποίηση της διαφοράς σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, κινδυνεύει όμως να αναδειχθεί σε νέου τύπου καθολικότητα. Στο σημείο αυτό, οι κριτικές προς τη "μεταμοντέρνα" έννοια της πολυπολιτισμικότητας αποδεικνύονται γόνιμες, ιδίως δε σε ό,τι αφορά το εξής σημείο:

Καθώς το περιεχόμενο και οι αναφορές της πολυπολιτισμικότητας έχουν δομηθεί κυρίως σε δυτικά κοινωνικά και ακαδημαϊκά περιβάλλοντα, η έννοια εμπεριέχει τη "δυτική ματιά"σε ό,τι αφορά τους όρους της πολιτισμικής συνύπαρξης. Για τις σύγχρονες πολυεθνοτικές κοινωνίες της Δύσης αυτό μπορεί να σημαίνει, για παράδειγμα, την ανώδυνη νομιμοποίηση της "πολυεθνικής κουζίνας" αλλά δεν παραπέμπει κατ' ανάγκην στην αποδοχή του "άλλου"επί ίσοις όροις.

Οι ακρότητες της "πολιτικής ορθότητας"καταλήγουν συχνά σ' ένα είδος φολκλορισμού. Ο κίνδυνος της ενίσχυσης ενός νέου τύπου "πολυπολιτισμικού ρατσισμού", υφέρποντος και υπόρρητου και επομένως πιο επικίνδυνου, δεν είναι μια τόσο απίθανη εκδοχή[364].

---

[364] Κατά ορισμένους προκύπτει το μεγάλο ερώτημα:

Η πολυπολιτισμικότητα της Δύσης μήπως τελικά βολεύει μόνο τον εαυτό της;

0 Σλοβένος φιλόσοφος και ψυχαναλυτής S. Zizek περιγράφει τον πολυπολιτισμό με αυτά λόγια: «Για τον "οικουμενικό" καπιταλισμό, ο πολυπολιτισμός αποτελεί την ιδανική ιδεολογία (...). Ο πολυπολιτισμός είναι μια αντεστραμμένη και όχι σαφής μορφή ρατσισμού. "Σέβεται," την ταυτότητα του "Αλλου", αντιλαμβάνεται τον "Άλλο" ως μια κλειστή, "αυθεντική" κοινότητα, απέναντι στην

6.3. Η Πολιτισμική Συνείδηση.

Μπαίνοντας στο δεύτερο έτος της τρίτης χιλιετίας, είναι καιρός να δούμε με καινούργια μάτια αξίες του παρελθόντος και μια απ' αυτές είναι ο παρωχημένος εθνικισμός. Ο παρωχημένος εθνικισμός περιέχει αιτήματα ξεπερασμένα και επικίνδυνα, όπως η διεκδίκηση εδαφών, η ομοιογένεια των μελών του έθνους, ο επεκτατισμός με τη χρήση βίας, οι επιθετικοί πόλεμοι, που κατασκευάζονται σαν νόμιμα δικαιώματα των κρατών.

Χρειάζεται άρα η ερμηνεία της ιστορίας και η ιστορική απόσταση, που θα επιτρέψει την κατανόηση του παρελθόντος όσο και την ενσυνείδητη αναγνώριση της σημερινής πραγματικότητας ως μέρος μιας πορείας μέσα στην οποία τα εθνικά συμφέροντα υπηρετεί η πραγματοποίηση του οράματος της ειρήνης και συνεργασίας των λαών, η πολυπολιτισμικότητα[365].

οποία, ωστόσο, αυτός ο πολυπολιτισμός μπορεί να παραμείνει σε απόσταση, χάρη στην προνομιακή θέση που κατέχει ως οικουμενικό όν. Ο πολυπολιτισμός δεν είναι ευθέως ρατσιστής, δεν επιβάλλει στον "Άλλο" τις ιδιαίτερες αξίες της δικής του κουλτούρας, αλλά στηρίζεται σε αυτό το αφηρημένο προνόμιο του οικουμενικού πνεύματος που του επιτρέπει να αξιολογεί άλλες κουλτούρες», εφημερ. *Ελευθεροτυπία,* 15/9/1997.

Για αυτή την ενοχοποίηση της «ευρωκεντρικής πολιτισμικής αλαζονείας» γράφει ο Τάσος Χριστίδης (1997), «Η πολυπολιτισμική ανάγνωση της αρχαιότητας», στο *Σύγχρονα Θέματα,* τεύχος 64, σσ. 46-48: «...Μια τέτοια στάση "ουδετερότητας" ακυρώνει ...την έννοια της προόδου, που αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο στην οικοδόμηση μιας βαθύτερης, και γι' αυτό απελευθερωτικής, καθολικότητας ...η στάση αυτή μπορεί να έχει το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό το οποίο υποτίθεται ότι επιδιώκει: η αποφυγή της αξιολόγησης, η μυθοποίηση του αδύναμου "Άλλου" και η επιπόλαια και ρηχή αρχή της ίσης αξίας μπορεί κάλλιστα να εκφράζει μια βαθύτερη, ηγεμονική πατρο-νεία, που υποτάσσει και ομογενοποιεί παρά τη ρητορεία περί ισότητας».

[365] Τι σημαίνει πολυπολιτισμικότητα; Ισορροπία σχέσεων, εξισορρόπηση συμφερόντων, διαρκής κοινωνικός διάλογος. Σημαίνει μη βία. Αποκήρυξη της βίας, ως μέσου επίλυσης των διαφορών. Άρα και μείωση των επιπέδων των στρατιωτικών εξοπλισμών , αποστρατικοποίηση της οικονομίας και της πολιτικής σκέψης. Και πρέπει να σημειώσουμε εδώ, ότι συμβαίνει στο εσωτερικό επεκτείνεται και στις διακρατικές σχέσεις. Δηλαδή αυτή η εσωτερική κουλτούρα ανοχής είναι φυσικό να συνοδεύεται από την προσπάθεια για εκδημοκρατισμό και εξανθρωπισμό των διεθνών σχέσεων. Βρίσκεται λοιπόν στον αντίποδα του εθνικισμού, του σωβινισμού, του θρησκευτικού εξτρεμισμού, του κρατικού

Για να καταλάβουν οι σημερινοί πολίτες και κύρια οι νέοι το γιγάντιο ηθικό βάρος της λέξης έθνος, πρέπει να παρακολουθήσουν ιστορικά τη δημιουργία της[366].

ηγεμονισμού, της εθνικής καθαρότητας. Πιστεύει κανείς, ότι οι δυνάμεις του σκοταδισμού μπορούν να υιοθετήσουν αυτή τη στάση και πολιτική;

Διατείνομαι, ότι αυτή η πολιτική αποτελεί προνομιακό πεδίο για την Αριστερά. Συμπίπτει με τους στρατηγικούς και προγραμματικούς της στόχους. Με την επιδίωξη της να μειωθούν και να καταργηθούν οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, να επιβεβαιωθεί η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης. Και επειδή ακριβώς πρόκειται για πολιτικό σχέδιο, η κοινωνική και πολιτική Αριστερά μπορεί να συγκεντρώσει εκείνες τις δυνάμεις, που θα αγωνιστούν για να επιβληθεί, διότι χρειάζονται γενναίες παρεμβάσεις στη νομοθεσία και τη διοίκηση, την ίδια τη συνείδηση και τη νοοτροπία.

Άρα, είναι πολύ χρήσιμες οι καμπάνιες ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης, τα εξειδικευμένα κέντρα παραγωγής και διάδοσης αυτών των ιδεών. Το σύστημα παιδείας και τα ΜΜΕ μπορούν να παίξουν σημαντικότατο ρόλο. Αναντικατάστατος είναι ο ρόλος των σχετικών δικτύων και πρωτοβουλιών των πολιτών. Πάνω απ' όλα όμως χρειαζόμαστε πολιτική βούληση και «επισημοποίηση» αυτής της πολιτικής. Οι θέσεις αυτές πρέπει να διαποτίζουν τις πολιτικές που ασκούνται. Και εδώ είναι ο πολιτικός ρόλος της Αριστεράς.....

Συνέντευξη στην εφ. *Αυγή* στις 23/07/1997 της κ. Σούλας Παναρέτου, μέλους της ΚΠΕ του ΣΥΝ.

[366]Προτού προχωρήσουμε, μια προκαταρκτική παρατήρηση. Την εθνική ιστορία, δηλαδή την ιστορία που αφορά τη δημιουργία και την πορεία των εθνών, τη διασχίζουν δύο ρεύματα, τα οποία βασίζονται σε διαφορετικές αντιλήψεις του έθνους. Το ένα ρεύμα αφορά τις διαδικασίες που συγκροτούν το έθνος ως κοινότητα πολιτών. Η έμφαση εδώ πέφτει στη σύλληψη του έθνους ως πολιτικής κοινότητας η οποία κάνει δυνατή την ανάπτυξη των πολιτικών δικαιωμάτων και της δημοκρατίας.

Το άλλο ρεύμα δίνει έμφαση στο έθνος ως κοινότητα πολιτισμικών χαρακτηριστικών, άλλοτε κληρονομημένων (με αποχρώσεις από το γένος ως τη φυλή) και άλλοτε μαθημένων («όσοι της ημετέρας παιδείας κλπ.»). Και τα δύο ρεύματα συχνά συνυπάρχουν, με διαφορετική όμως ιεράρχηση και πυκνότητα σε κάθε κοινωνία. Ετσι, από την άποψη της ιστορικής καταγωγής, θα πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στα κράτη - έθνη και στα έθνη - κράτη.

Κάποτε σε αυτόν τον διαχωρισμό αποδίδονταν γεωγραφικά όρια και, διά μέσου αυτών, χαρακτηριστικά κανόνα. Στη Δύση κράτη - έθνη (πρότυπα), στην Ανατολή έθνη - κράτη (κακέκτυπα).

Ωστόσο, η Κίνα, η Ινδία, η Ρωσία κ.ά. χώρες της Ασίας και της Αφρικής αποτελούν κράτη έθνη ή κάτι το ενδιάμεσο. Σε αυτό το ενδιάμεσο ανήκει και η Ελλάδα. Συγκροτήθηκε σε κράτος μέσα από τη συναίρεση και τον διάλογο των δύο παραδόσεων: της πολιτικής με την πολιτισμική. Η πολιτική θέληση δηλαδή της δημιουργίας κράτους, όπου ο καθένας θα είχε δικαιώματα, στηρίχτηκε στην

Πρέπει να πάψει να είναι μύθος, ώστε να γίνει έννοια ιστορικά κατανοητή, για να επιτρέψει η αναγκαία απόσταση τον λογικό χειρισμό της, καθώς είναι μια λέξη φορτισμένη με πάθος εκατονταετιών από τους ποταμούς αίματος, που κόστισε η δημιουργία της.

Η ευρωπαϊκή ιδέα, το ευρωπαϊκό όραμα εμπεριέχει ως βασικές προτεραιότητες και την εμβάθυνση και τη διεύρυνση. Εμπεριέχει ακόμη το αίτημα της άμβλυνσης των περιφερειακών και κοινωνικών ανισοτήτων. Συνυφασμένη με το ευρωπαϊκό όραμα, είναι τέλος, η έννοια του απόλυτου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διεθνούς νομιμότητας και των πολιτισμικών διαφορών.

Η ευρωπαϊκή ταυτότητα όχι μόνο δεν απορρίπτει, αλλά αντίθετα προϋποθέτει την πολυπολιτισμικότητα[367]. Η άρνηση της διαφορετικότητας, οι επιλεκτικές ευαισθησίες, η επιλεκτική επίκληση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, η αναγόρευση της θέλησης των ισχυρών σε νόμο, ο υποβιβασμός διαχρονικών αξιών σε απλά προσχήματα για την εξυπηρέτηση ποικιλώνυμων συμφερόντων και σκοπιμοτήτων εκθέτουν τη Γηραιά Ήπειρο, περιορίζουν το διεθνές κύρος της, αναιρούν τη δυναμική της και υπονομεύουν την προοπτική της. Η Ευρώπη οφείλει στο «δίκαιο» της δύναμης[368] να αντιπαραθέσει τη δύναμη του δικαίου και να

αίσθηση πολιτισμικής κοινότητας της ελληνικής. Και αντίστροφα: η ανάδειξη της πολιτισμικής κοινότητας δεν μπορούσε να γίνει παρά με μια Επανάσταση (του 1821) η οποία σκόπευε στη δημιουργία δημόσιου χώρου, πολιτών, πολιτικών διαδικασιών με τους κανόνες της εποχής.

[367] Ο πολιτισμός είναι εκείνη η τελετουργία η οποία δίνει στον άνθρωπο την δυνατότητα να έχει πρόσωπο ανθρώπινο. Να είναι δηλαδή μια ατομικότητα ανεπανάληπτη και ιερή.

[368] Η καθηγήτρια κ. Πέπη Ρηγοπούλου εκθέτει τον προβληματισμό της:
«Τι είναι, από την άλλη πλευρά, μια πολυπολιτισμική Ευρώπη; Μια Ευρώπη των πολλών πολιτισμών ή του κανενός; Γνωρίζουμε ότι ιστορικά η Ευρωπαϊκή Ενωση δεν θεμελιώθηκε επάνω στον πολιτισμό, αλλά επάνω στον άνθρακα και το χάλυβα. Αυτή είναι μία από τις βασικές αιτίες του πολιτισμικού αλλά και του πολιτικού της ελλείματος.

Το τι είναι και το τι μπορεί, και ευχόμαστε, να γίνει ο πολιτισμός της Ευρώπης είναι ζήτημα ανοιχτό. Ζήτημα που έχει επίσης να κάνει με το σεβασμό των πολιτισμών, του κάθε πολιτισμού της Ευρώπης, της γλώσσας και των αξιών των μελών-κρατών και των περιοχών της. Αυτό, ωστόσο, δεν παραπέμπει υποχρεωτικά στην πολυπολιτισμικότητα, με την τρέχουσα τουλάχιστον έννοιά της, που είναι ένα αμερικανικό προϊόν που πλασάρεται στις τέσσερις γωνιές του πλανήτη, από το Μεξικό μέχρι την Ινδία και βέβαια στην ήπειρο μας.

χορηγήσει σε όλους τους πολίτες της το διαβατήριο της ισότιμης συμμετοχής στη ζωή και στο όνειρο. Πολιτισμός[369] είναι ας το πούμε απλά όλα όσα χαρακτηρίζουν και προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία, την ιστορία και την εξέλιξη ενός έθνους: τα επιτεύγματά του στον υλικό τομέα (τεχνικός πολιτισμός / civilisation) και μαζί η καλλιέργεια των πνευματικών και ψυχικών δυνάμεων των πολιτών του (πνευματικός

Για τις ΗΠΑ η πολυπολιτισμικότητα ήρθε να πάρει τη θέση του «αμερικανικού ονείρου», του μεγάλου καζανιού όπου ανακατεύονταν και αφομοιώνονταν όλοι οι μετανάστες. Το άνοιγμα ωστόσο στις γλώσσες, τις θρησκείες, τα έθιμα των ανθρώπων αυτών, ισοσταθμίζεται με το παραπάνω εξαιτίας του αμερικανικού πατριωτισμού, της συνεκτικής αυτής δύναμης, που ήταν εύκολο να αναγνωρίσει κανείς και μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου.

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, στη Γερμανία, τη Γαλλία ή τη Ρωσία κάθε λογής περιπλανώμενοι καλλιτέχνες και θεολόγοι άφησαν τα σπίτια τους, σε επαρχίες και μεγαλουπόλεις, και πήραν τους δρόμους «για να κατέβουν κοντά στο λαό» και να ποτιστούν από το νάμα της σοφίας του. Σαν τους δεσμώτες του πλατωνικού σπηλαίου, για την ακρίβεια σαν τον απελεύθερο δεσμώτη που έσπασε τις αλυσίδες του, κινήθηκαν προς αυτό που πίστευαν πως ήταν το φως της αλήθειας.

Πολλές φορές η κατάληξη της εμπειρίας τους, όπως και η κατάληξη των περιπλανήσεων του Βαν Γκογκ και του Γκογκέν, ήταν τραγική. Είχε μολαταύτα τη σφραγίδα της αυθεντικότητας και επίσης της ποιότητας και γι' αυτό με τα ταξίδια τους σχεδίασαν τους πνευματικούς ορίζοντες του 20ού αιώνα. Σήμερα, η τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα και διαφορετικών ταξιδιών στο μοναχικό και πολυάνθρωπο πλανήτη μας. Είτε όμως σερφάρουμε στο Ιντερνετ είτε επιμένουμε να ρισκάρουμε με τον Lonely Planet στο χέρι, η τέχνη και ο πολιτισμός δεν μπορούν παρά να σχετίζονται μόνο με ταξίδια του βάθους.

«Τίποτε από μένα δεν φαίνεται», λέει ένας άλλος μεγάλος δραπέτης, ο Αμλετ του Σέξπιρ. Για να εκβιάσουμε το φάντασμα να μιλήσει, για να αιχμαλωτίσουμε το φονιά-θεατή, μέσα στην ποντικοπαγίδα της τέχνης, το ταξίδι σε βάθος, συνώνυμο της ποιότητας, παραμένει απαραίτητη προϋπόθεση».
Άρθρο στην εφ. Ελευθεροτυπία, στις 11/12/2001.

[369] Αρκεί να θυμόμαστε πως ο πολιτισμός είναι πολιτισμοί, δηλαδή τρόποι ζωής, και η ιστορία ιστορίες των ανθρώπων και όχι η αρχειοθέτηση της ζωής τους. Πολιτισμός είναι οι άνθρωποι που ξεδιπλώνουν τις δεξιότητες, τις δυνατότητες και τις γνώσεις τους με τρόπους που δεν είναι εξ ορισμού θετικοί ή αρνητικοί, χρήσιμοι ή άχρηστοι. Πολιτισμός τελικά είναι ό,τι είμαστε και ό,τι και όσα πράττουμε, ακόμη και αν δεν έχουμε τη θέληση να τα προβάλλουμε ή το όνειρο να τα θάψουμε για να τα βρουν οι επόμενες γενιές ή τη δύναμη να τα εξαποστείλουμε στο Διάστημα για να τα βρουν οι τάχα Άλλοι.

πολιτισμός / καλλιέργεια / culture). Την πεμπτουσία του πολιτισμού συνιστά ο β' τομέας, η καλλιέργεια δηλ. τής γνώσης και της νόησης μέσα από τις επιστήμες, η καλλιέργεια της ψυχής, των συναισθημάτων και της ευαισθησίας του ανθρώπου μέσα από τις τέχνες και τα γράμματα, η καλλιέργεια γενικότερα της προσωπικότητας του πολίτη, η μόρφωση και δια-μόρφωση ενός υπεύθυνου, ευαίσθητου και ενεργού πολίτη, μέσα από υποχρεώσεις και δικαιώματα, μέσα από αξίες και ιδανικά. Μ' ένα λόγο πολιτισμός είναι *η καλλιέργεια του πολίτη* ως ξεχωριστού προσώπου, ως έλλογης συνειδήσεως και ως χαρισματικού δημιουργήματος του Θεού, δηλ. ως *ανθρώπου* με την πιο σύνθετη και ευρεία έννοια της λέξης.

Θυμίζοντας, ότι «η κουλτούρα είναι εκείνο που παραμένει όταν όλα έχουν ξεχαστεί», η συγγραφέας υπογραμμίζει το χρέος της σύγχρονης εκπαίδευσης για «διανοητική, συναισθηματική, ηθική διαμόρφωση και κριτική αντίληψη» των ανθρώπων, με το «θησαυρό των λησμονημένων γνώσεων», με ξεχασμένες και κρυμμένες μνήμες, που ανά τους αιώνες «διείσδυσαν» μέσα μας τόσο που συνιστούν το «DNA» της ανθρώπινης ουσίας και υπόστασης. Θεωρείται ζωτικά αναγκαία η «αναμόχλευση»[370] της «μνήμης» του ανθρώπου και του κόσμου. Της «μνήμης» που «υπόκειται πάντοτε στις εντολές της καρδιάς». Που «κουβαλά» θα λέγαμε εμείς, ό,τι καλύτερο από το παρελθόν της ανθρωπότητας (γνώση, πολιτισμός, ιστορία, ιδέες, αισθήματα, ήθη, έθιμα, παραδόσεις, κλπ.) και μπορεί να διαμορφώσει τα ορθά κριτήρια, τις αληθινές προτεραιότητες, τις ωφέλιμες επιλογές για την αυριανή κοινωνία. Τη «μνήμη» που πλάθεται με το καλό και το ωραίο και μπορεί να πλάσει την αληθινή κοινωνία του ανθρώπου. Του αληθινά ελεύθερου ανθρώπου.

Και καθώς η ανθρωπότητα έχει μνήμη επειδή διαθέτει λέξεις, λόγο και ο λόγος - γραπτός και προφορικός - συμβάλλει στην ατομική και συλλογική μνήμη, το εκπαιδευτικό σύστημα και κάθε δάσκαλος οφείλουν, διά της επανάληψης και τρόπους ευχάριστους και δημιουργικούς, να «μυήσει» τους σημερινούς και αυριανούς νέους σε όλα τα λησμονημένα «κειμήλια» του Πνεύματος, των Γραμμάτων, των Τεχνών και στη διαχρονική αξία τους (ενδεικτικά αναφέρει, πολλά η Ρομιγύ). Να

---

[370] Romilly de Jacquelline, *Ο Θησαυρός των λησμονημένων γνώσεων*, «Αστυ», μτφρ. Μπάμπης Αθανασίου - Κατερίνας Μηλιαρέση και επιμέλεια Θεώνης Παγκάλου - Ζερβού, Αθήνα 2000, σσ. 63-69.

τους πείσει, ότι «το μνημονικό είναι εργαλείο θαυμαστής εξυπηρέτησης και δίχως αυτό η κρίση κάνει πολύ δύσκολα τη δουλειά της», όπως έλεγε ο Montaigne.

Ο πολιτισμός είναι προορισμένος να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην κοινωνία του μέλλοντος. Οι πολίτες του μέλλοντος θα διαθέτουν πολύ περισσότερο ελεύθερο χρόνο, βασική προϋπόθεση όχι μόνο για τη δημιουργία, αλλά και για την ανάλωση πολιτιστικών αγαθών. Η σημερινή και ασφαλώς η αυριανή κοινωνία είναι και θα εξακολουθήσει να είναι με αυξανόμενο, μέχρι φρενίτιδας, ρυθμό καταναλωτικές. Όποιο αγαθό δεν μπορεί να ενταχθεί μέσα στα όρια της λογικής και της λειτουργίας τους είναι καταδικασμένο σε μαρασμό και απόρριψη. Ευτυχώς ο πολιτισμός έχει αποδειχθεί, ότι διαθέτει ανεξάντλητα αποθέματα καταναλωτικής ανάπτυξης.

Ας χωρίσουμε τα πολιτιστικά αγαθά σε δύο ομάδες για λόγους μεθοδολογίας: στις αξίες και στα έργα τέχνης που μας έχει κληροδοτήσει η παράδοση σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο και στις αξίες και στα έργα τέχνης, που δημιουργούνται σήμερα. Η παράδοση, η διαχρονική παράδοση της ανθρώπινης δημιουργίας, διαθέτει ανεξάντλητα αποθέματα πολιτιστικών θησαυρών.

Και φυσικά η ιστορία της πολυπολιτισμικής κοινωνίας εμπνέεται πολλές φορές από μια καταναλωτική αντίληψη για τον πολιτισμό. Ο πολίτης των «πολυπολιτισμικών» κοινωνιών κινείται σε μια υπεραγορά φολκλορικών στοιχείων των διαφόρων εθνοτήτων που καλείται να καταναλώσει. Το φολκλόρ όμως δεν είναι πολιτισμός. Το *φολκλόρ* είναι η εξωτερική έκφραση, σε κάποιες εποχές, του πολιτισμού μιας ανθρώπινης κοινότητας[371]. Πολιτισμός της όμως είναι οι αξίες, τις οποίες ιεραρχεί και υπηρετεί, είναι ο τρόπος, με τον οποίο «θεωρεί τον κόσμο», είναι ο τρόπος, με τον οποίο εκφράζει τη «συλλογική ψυχική της υπόσταση»[372].

---

[371] Στην Ελληνική Παράδοση η φουστανέλα, η κρητική βράκα και η λύρα δεν είναι παρά συγκυριακές, εξωτερικές εκδηλώσεις της λεβεντιάς και της περιφρόνησης του θανάτο, που γεννά η αγάπη της λευτεριάς.

[372] Παπαθανασίου Φώτης, *Στην πορεία του ήλιου*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 2000, σσ. 253-256.

6.4. Ο ρόλος της υλικής και της πνευματικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η γλώσσα στα ελληνόφωνα χωριά του Σαλέντο αντιμετωπιζόμενη, όχι σαν απλό εργαλείο του χωρικού για να πράξει κάτι, αλλά σαν προϋπόθεση της κατεξοχήν ύπαρξης του, που είναι η συνείδηση του εαυτού του και του κόσμου του, ανάγεται σε παράγοντα που καθορίζει τον άνθρωπο, ταυτίζει ή διαφοροποιεί τους ανθρώπους μεταξύ τους και προάγει την ουσία της ανθρώπινης οντότητας[373].

Ο άνθρωπος γεννιέται - το δίδαξε με μεγάλη σαφήνεια ο Noam Chomsky - με μια «δυνάμει ικανότητα», που ενεργοποιείται εκ των υστέρων από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, καλλιεργείται, αναπτύσσεται και προάγεται πολιτισμικά.

Η γλώσσα κάθε λαού οργανωμένου σε έθνος, ήταν και είναι πάντα - μας το δίδαξε ο Saussure[374] - μια ταξινομία του κόσμου του[375]. Οντολογικά μιλώ σημαίνει par excellence σκέπτομαι, δηλαδή συγκροτώ τον κόσμο - ο άνθρωπος, η γλώσσα και ο κόσμος συνιστούν αδιάσπαστο όλον, και από ορισμένες πλευρές ταυτίζονται: κατοικούμε τη γλώσσα αλλά, και μας κατοικεί. Όλα τα χαρακτηριστικά της ύπαρξης (ατομικής και κοινωνικής) αναγνωρίζονται στη γλώσσα.

Η γλώσσα - ομιλία αποτελεί μορφή και όργανο της σκέψης (της κίνησης του πνεύματος που παρακολουθεί τη μεταβολή του κόσμου). Στο δομικό και λειτουργικό επίπεδο, τόσο απ' την πλευρά του ομιλούντος όσο και του αποδέκτη, η γλώσσα είναι η κοινή χρήση[376] μιας επαλληλίας ανοιχτών κωδίκων μορφοποίησης της σκέψης(φωνητικών, γραμματικών, συντακτικών, πολιτικών, εμπειριών, αισθημάτων, κλπ).

---

[373] «Και ωσπερ ουδέ γράμματα πασι τα αυτά ουδέ φωναί αι αυταί ων μέντοι ταύτα σημεία πρώτως, ταυτά παθήματατης ψυχής και ων ταύτα ομοιώματα, πράγματα ήδη ταυτά» Αριστοτέλης, Περί Ερμηνείας, 16^{α}, στιχ. 6-8.

[374] F. De Saussure, *Cours de Linguistique generale*, p. 100, Payot, Paris 1916, ελληνική μτφ-σχόλια Φ.Δ Αποστολόπουλος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.

[375] Η γλώσσα κάθε λαού είναι και μια άλλη σύλληψη, οργάνωση και έκφραση του κόσμου. Η διαφοροποίηση κάθε εθνικής γλώσσας συνδέεται σε μεγάλο βαθμό, με την ιστορία και την πνευματική καλλιέργεια κάθε λαού.

[376] Το *συμβάλλεσθαι.*

Στο αξιακό επίπεδο (χρήση), η διάλεκτος δεν εξαντλείται στον τομέα της επικοινωνίας. Η επικοινωνία είναι μια από τις δυνατές χρήσεις της . Η θεμελιώδης λειτουργία της είναι η συγκρότηση του νοήματος του κόσμου(ψυχικού, φυσικού, ιστορικού, αισθητικού, κλπ).

Αποτελεί λοιπόν η διάλεκτος ένα ιστορικό ον. Η περιοχή κινήσεως (η ζωή) της διαλέκτου είναι ολόκληρη η ιστορική της κατάκτηση. Το γκρίκο είναι μια διαμορφωμένη και δομημένη γλώσσα, όπως αποδεικνύεται από γραπτά κείμενα και από τη δημώδη ποίηση[377]. Εκείνο που απαιτείται είναι ο σεβασμός και η αναγνώριση της. Αποτελεί εξέλιξη και φυσική συνέχεια της αρχαίας ελληνικής(με την οποία διατηρεί καίριες δομικές σχέσεις σε όλα τα επίπεδα) παρ' όλες τις χειρουργικές και επικίνδυνες επεμβάσεις τους τελευταίους τρεις αιώνες.

Το Γκρίκο μεταβλήθηκε πάνω στη γραμμή ενός συντακτικού και γραμματικού μετασχηματισμού και δεν έπαψε να είναι ζωντανό και παρών στην ελληνόφωνη ζώνη αδιαλείπτως επί δυο χιλιετίες. Παραμένει αυτούσια η γλώσσα του Ξενοφώντα, του Ισοκράτη, του Αριστοτέλη και του Πίνδαρου. Στο βαθύτερο πυρήνα της η διάλεκτος αυτή είναι μια λογοτεχνία, ένα μυθιστόρημα. Προερχόμενη από μια μυθολογική περιοχή (τα Ομηρικά έπη) αποτελεί μέρος αυτών των μύθων, και απ' αυτούς τους μύθους προέρχεται η σημερινή της ποίηση αναμετρούμενη σε κάθε γενιά με την λατινική και την επίσημη ιταλική και επιζούσα με τον προφορικό λόγο που βεβαιώνει την πνευματική της υγεία[378].

Η γλώσσα ενός λαού είναι μια ακατάλυτη πολιτιστική κληρονομιά, ένας ακατάλυτος πολιτισμικός κώδικας, που δεν ενδίδει στην αναμέτρηση του πολιτισμού του λαού αυτού μ' έναν ξένο, ιδιαίτερα όταν η γλώσσα έχει ένα τόσο μακραίωνο και οικουμενικής σημασίας παρελθόν, όπως το γκρίκο[379].

Η γλωσσική μας ηθική ορίζει να μην παραμείνουμε αδιάφοροι και παθητικοί μπροστά στην εξάλειψη του γκρίκο, διότι προσδίδει μια τελευταία εγγύηση της ελληνικότητας μας εκτός συνόρων και θα πρέπει να την υπερασπιστούμε με το ίδιο

---

[377] Βλ. κεφ. 2, Τα ιστορικά δεδομένα.

[378] Ο Αριστοτέλης στην Ποιητική ορίζει ως θεμέλιο της τραγωδίας το μύθο, όχι τυχαία βέβαια. Γλώσσα οικουμενική και κοινωνία οικουμενική δεν υπάρχει απαλλαγμένη από τους μύθους.

[379] Διαπιστώνεται εύκολα από την περίπτωση πολλών κελτικών γλωσσών (ουαλικής, σκωτικής, κα.) ότι όταν οι γλώσσες αυτές αναμετρήθηκαν με τη γλώσσα των αγγλοσαξώνων αποικιστών ή εισβολέων οδηγήθηκαν σε μια βαθμιαία παρακμή και ουσιαστική εξαφάνιση, ύστερα από μόνιμη υποδούλωση των λαών που τις μιλούσαν.

πάθος που θα υπερασπιζόμασταν τη Θράκη και τη Μακεδονία. Αυτό απαιτεί η γλωσσική μας ηθική μπροστά στη γλωσσική δουλοπρέπεια και αναξιοπρέπεια των εμπόρων κάθε λογής: προγραμμάτων, θεαμάτων κι όλων των εκδηλώσεων μιας καταναλωτικής και παραιτημένης κοινωνίας σαν τη δική μας[380].

Εξάλλου η γλώσσα εξακολουθεί να παραμένει, από τα βάθη των αιώνων έως σήμερα, το βασικό σύμβολο των πολιτισμικών γνωρισμάτων των εθνών και έτσι θα πρέπει να διατηρηθεί στην ενοποιημένη Ευρώπη, εκφράζοντας την ταυτότητα και τον πολιτιστικό πλούτο του κάθε κράτους – μέλους[381]. Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης, όταν είχε μεταβεί στη Σουηδία για την απονομή του βραβείου Νόμπελ, είχε πει στους εκεί ομογενείς πως η γλώσσα δεν είναι μόνο ένα μέσο επικοινωνίας, αλλά πως η γλώσσα κουβαλάει την ίδια τη ψυχή του λαού μας και ταυτόχρονα την ιστορία του ολάκερη και όλη του την ευγένεια. Η ελληνική γλώσσα έχει μια πανάρχαια ιστορία, είναι η γλώσσα μέσω της οποίας εκφράστηκαν οι επιστήμες και η φιλοσοφία και εμείς χαιρόμαστε σήμερα, που εξακολουθούμε να έχουμε το προνόμιο να χρησιμοποιούμε τις λέξεις θάλασσα, γη, ουρανός, όπως τις έλεγαν πριν από 2.500 και περισσότερο χρόνια.

Η γλώσσα βέβαια, ως ζωντανός οργανισμός εξελίσσεται και επηρεάζεται από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Στην εξέλιξη της δέχεται επηρεασμούς από άλλες γλώσσες, με τις οποίες έρχεται σ' επαφή. Αυτό αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο και έχει άμεση σχέση με τη γεωγραφική και γεωπολιτική θέση μιας περιοχής, μιας χώρας, καθώς και με την κοινωνική ένταξη της σε πολιτιστικές

---

[380] Σε μια πατρίδα που το ξενόγλωσσο προϊόν παρέχει την αξιοπιστία αλλά και την εγγύηση για μια αυτόματη μετάβαση σ' ένα άλλο χώρο, πέρα απ' τη νεοελληνική μιζέρια και κακομοιριά, μέσα στον γλωσσικό αφελληνισμό του τόπου τι άλλο απομένει ελληνικό εκτός απ' αυτό που κανένας λαός, ούτε γειτονικός ούτε μη γειτονικός, δεν ζητάει να μας αφαιρέσει αλλά που μόνοι μας, όλο και περισσότερο ποδοπατούμε και εξευτελίζουμε, τι άλλο από τη γλώσσα μας.

[381] Σβήνοντας ένα κομμάτι απ' το παρελθόν,
σβήνει κανείς κι ένα κομμάτι απ' το μέλλον
και είναι θλιβερή η ζωή
που μοιάζει σαν ακατοίκητο σπίτι...

Γιώργος Σεφέρης,

στο *ποιήματα του Γ. Σεφέρη(1900-1971)*, 3η έκδοση, Ίκαρος, Αθήνα 1962, σ. 65.

ομάδες κρατών. Η ελληνική γλώσσα, η διάλεκτος του Σαλέντο άντεξε μέσα στους αιώνες και αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό του δυναμισμού και της αξίας της[382].

Η αναγκαιότητα της γλωσσικής ποικιλότητας φαίνεται και στους δεσμούς μεταξύ βιοποικιλότητας και γλωσσικής ποικιλότητας. Εθνολόγοι, ανθρωπο-οικολόγοι έχουν προτείνει θεωρίες «συν-εξέλιξης ανθρώπου-περιβάλλοντος», στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η παραδοχή, ότι η πολιτισμική ποικιλότητα μπορεί ν' αυξήσει τη βιοποικιλότητα και αντίστροφα[383]. Στο πλαίσιο αυτό τονίζεται η ανάγκη να αντιμετωπιστούν οι προβλέψιμες επιπτώσεις της μαζικής διακοπής τόσο μακροχρόνιων αλληλεπιδράσεων. Οι διεργασίες απώλειας της γλώσσας επίσης επηρεάζουν τη διατήρηση της παραδοσιακής περιβαλλοντικής γνώσης-από την απώλεια του βιοσυστηματικού λεξιλογίου, μέχρι την απώλεια των παραδοσιακών αφηγήσεων.

Οι ολιστικές απόψεις του «ιθαγενούς» ανθρώπου συνδέουν άμεσα τη διατηρισιμότητα του περιβάλλοντος με την υγεία του ατόμου και την ευζωία της κοινότητας και την ποικιλότητα της ζωής που αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της διατηρησιμότητας με τη γνώση αυτής της ποικιλότητας, που φυλάσσεται ευλαβικά στους νόμους, τις επιστήμες, τις θρησκείες, τις τελετουργίες και τις τελετές των ανθρώπινων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, υπάρχει ένας αξεδιάλυτος δεσμός ανάμεσα στην περιβαλλοντική και την πολιτισμική κοινότητα.

Και είναι η γλώσσα που συνδέει την πολιτισμική γνώση με την περιβαλλοντική πρακτική. Χωρίς τη γλώσσα, οι τοπικές, οι «ιθαγενείς» έννοιες για τη φύση, οι αντιλήψεις για το περιβάλλον και οι κατηγορίες συντήρησης και διαχείρισης θα είχαν χαθεί. Στην πραγματικότητα, η παραδοσιακή γνώση μπορεί να

---

[382] Σημαντική συμβολή στην επιβίωση και τη διάσωση των διαλέκτων και των πολιτιστικών παραδόσεων των ομιλούντων θα μπορούσε να προκύψει από τη γνώση και την αξιοποίηση της λαϊκής λογοτεχνίας. Το ευρύ ελληνικό κοινό θα μπορούσε να ενημερωθεί για τη φιλολογία Γκρίκο, δια μέσου μεταφράσεως σε αντιπαραβολή με το αρχικό κείμενο στο οποίο είτε η αυθόρμητη πηγαία λογοτεχνική παραγωγή είτε η κλασσική αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς του ελληνισμού. Η σύγκριση εξ άλλου με την προφορική νεοελληνική παράδοση και τα πολιτισμικά της πρότυπα αποκαλύπτει μια κοινή πολιτισμική βάση που στηρίζεται τόσο σε κοσμοθεωρητικούς προσανατολισμούς (σχέση φύσης κουλτούρας) όσο και στις βιοθεωρητικές θέσεις και το σύστημα αξιών. Οι αναλογίες αυτές συνδέονται τόσο με την αρχαία όσο και με την νεοελληνική πολιτισμική παράδοση.

[383] Maffi, L., *Language, Knowledge and the environment: Threats to the world's Biocultural Diversity*, ed. Terralingua, London 1996, pp. 78-81.

παραμείνει ακόμη και αφού η «ιθαγενής» γλώσσα έχει χαθεί, αλλά ο πλούτος και η ποικιλότητα αυτής της γνώσης δεν μπορεί να επιβιώσει ούτε για μια γενιά μετά την απώλεια της γλώσσας[384].

Το ανωτέρω δείχνει, ότι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στη βιοποικιλότητα και στη γλωσσική ποικιλότητα. Ακόμη και αν η διασύνδεση δεν υποδεικνύει αναγκαστικά μια ευθεία αιτιώδη σχέση, με την έννοια ότι κανένας από τους δυο τύπους ποικιλότητας δεν μπορεί να ιδωθεί άμεσα ως ανεξάρτητη μεταβλητή σχέση με τον άλλο, η γλωσσική και πολιτισμική ποικιλότητα είναι μια αποφασιστική διαμεσολαβούσα μεταβλητή στη διατήρηση της ίδιας της βιοποικιλότητας, όσο οι άνθρωποι υπάρχουν πάνω στη γη.

Η βαθύτερη εκδοχή του ανθρώπου είναι ο πολιτισμός[385] και σημαντική ενέργεια αποτελεί η άσκηση όλων μας στον πολιτισμό, σε έργα δηλαδή και εκδηλώσεις που θα ανεβάσουν και θα καθιερώσουν τη βαθύτερη και ιερώτερη

---

[384] Τα στοιχεία έχουν παρθεί από την Terralingua, ένα μη κερδοσκοπικό διεθνή οργανισμό, ταγμένο στη διαφύλαξη της παγκόσμιας γλωσσικής ποικιλότητας και στη διερεύνηση των δεσμών ανάμεσα στη βιολογική και πολιτισμική ποικιλότητα. Στο πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, Berkeley Οκτώβριος 1996, έλαβε χώρα Συνέδριο με θέμα: Απειλούμενες γλώσσες, απειλούμενη γνώση, απειλούμενα περιβάλλοντα.

[385] Και βέβαια πολιτισμός δεν είναι ο πολίτης που συγκινείται με μια ωραία θεατρική παράσταση ή με την ακρόαση μιας συναυλίας, αυτό το σύνολο των εκδηλώσεων που αποτελούν τον εύκολο δρόμο, αλλά πολιτισμός είναι η δυνατότητα να ζούμε «εν πολιτισμό», η δυνατότητα να ιεραρχούμε αξίες και προτεραιότητες και η ιεράρχηση αυτή σημαίνει ότι λειτουργούμε μέσα στα πλαίσια εκείνης της ελευθερίας τα οποία προσδιορίζει η ανάγκη μας η προσωπική για παιδεία και η ανάγκη μας να σεβόμαστε το ανθρώπινο πρόσωπο. Ο πολιτισμός ταυτίζεται με την παρουσία, το έργο και την ιστορία του ανθρώπου επί της γης.

Η έννοια πολιτισμός εκπροσωπείται σήμερα κατά την Βρετανή Μπάρμπαρα Ο' Τουλ (μια από τους δέκα ευρωβουλευτές της Επιτροπής Πολιτισμού, Νεότητας, Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και Αθλητισμού, του Ευρωκοινοβουλίου που επισκέφθηκαν τον Μάρτιο του 2002 την Αθήνα) από δύο μοντέλα: το αμερικανικό που βασίζεται στην ομοιογένεια και προβάλλει τον πολιτισμό ως επιχείρηση και το ευρωπαϊκό που βασίζεται στη συνεργασία και την πολυμορφία. Συνεπώς, «η μελλοντική Ευρώπη οφείλει να οικοδομηθεί πάνω στις ευρωπαϊκές αξίες».

Το κοινοτικό πρόγραμμα « Πολιτισμός 2000» (μία πρωτοβουλία της Βάσκο Γράγια Μούρα) που καλύπτοντας την περίοδο 2000-2004 και με προϋπολογισμό 167 εκ. ευρώ, αποσκοπεί στην αξιοποίηση της γλωσσικής και πολιτισμικής ποικιλομορφίας, την ανάπτυξη νέων μορφών πολιτιστικής έκφρασης και την προαγωγή του πολιτισμικού διαλόγου.

εκδοχή της ανθρώπινης ψυχής, ως αντίδοτο στην χαμέρπεια και στο μέτριο που δηλητηριάζει και χαρακτηρίζει την εποχή μας

6.5. Η άσκηση της πολιτιστικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο

Οι κυβερνήσεις έχουν το δικό τους ρόλο στη διατήρηση και προαγωγή της πολιτιστικής πολυμορφίας. Ο σεβασμός της πολιτιστικής πολυμορφίας αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ανάπτυξης σωστού τρόπου διακυβέρνησης. Θεμελιώδης είναι η σημασία της Παγκόσμιας Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και ειδικότερα του Άρθρου 27 - «Όλοι έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν ελεύθερα στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας, να απολαμβάνουν τις τέχνες και να έχουν μερίδιο στην επιστημονική πρόοδο και τα οφέλη που αυτή προσφέρει».

Το να καταστρέψεις ή να μολύνεις έναν πολιτισμό[386] σημαίνει να καταστρέψεις τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην ατομική και την κοινωνική ύπαρξη, δηλαδή το ρυθμό της ζωής του ανθρώπου, σημαίνει ν' αποπροσωποποιήσεις, να βυθίσεις στην ανωνυμία, στο κενό μιας ύπαρξης καθαρά υλικής, που δεν έχει πια τη ζεστασιά της ζωής, που δεν έχει πια ανθρώπινη διάσταση.

Αν λείψει ο πολιτισμός, δηλαδή η ατμόσφαιρα στην οποία αναπνέει η πολιτισμική ζωή του ανθρώπου, δηλαδή η ζωή του στην κοινότητα και την κοινωνία, ακόμη και η προσωπική ζωή χάνει τη λέμφο της και αποξηραίνεται μέχρις ότου γίνει ένα απλό ανδρείκελο, η κίνηση του οποίου θα οφείλεται σε εξωτερικές ωθήσεις που δέχεται, αλλά δεν εσωτερικεύει, υπακούοντας σε μια ανώνυμη, μη αφομοιωμένη, κοινωνική συνοχή, που δε γίνεται όμως αίμα από το αίμα του ανθρώπου.[387]

Γι' αυτούς τους λόγους η υπεράσπιση της πολιτιστικής ταυτότητας ενός λαού είναι πρωταρχικό καθήκον, ώστε να μην εκμηδενιστεί η ιδιαιτερότητα και η ποικιλία των προτύπων ζωής που αποτελούν τον πλούτο της ανθρωπότητας, ώστε ν' αντικατασταθούν με την καταθλιπτική ομοιομορφία της ανωνυμίας: ένας λαός δούλων που σκέφτεται, διαβάζει, τρώει, ντύνεται, διασκεδάζει όπως του επιβάλλουν χωρίς τίποτα από όλα αυτά να αποτελεί έκφραση της δικής του προσωπικότητας.

---

[386] Μια διευκρίνιση που θα πρέπει να γίνει είναι ο διαχωρισμός των εννοιών πολιτισμός και κουλτούρα, διότι η λέξη κουλτούρα περιλαμβάνει περισσότερο τις συμπεριφορές μας και τις νοοτροπίες και αντιλήψεις μας και τις στάσεις γενικότερα ζωής, ενώ ο πολιτισμός περιλαμβάνει τα τεχνικά στοιχεία, τα υλικά στοιχεία.

[387] Basso Lelio, *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, Ηρόδοτος, Αθήνα 1987, σ. 33.

Η επιστροφή στο παρελθόν πρέπει ν' αποσκοπεί, όχι απλά και μόνο στην προστασία της παράδοσης, αλλά στην εμφύτευση των πιο πολύτιμων αξιών του πολιτισμού κάθε λαού στον πλατύ δρόμο μιας προκοπής για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων και του καθενός, σε ένα κόσμο ειρήνης και δημοκρατίας. Η πολιτιστική πολιτική έχει πάψει προ πολλού, στις ανεπτυγμένες δημοκρατίες, να χαράσσεται και να ασκείται ερήμην ή εις βάρος της κοινωνίας (λογοκρισία, προπαγάνδα), δεδομένου ότι η κοινωνία διαθέτει στις μέρες μας πολιτιστικές δομές και τύπους οργάνωσης, που δρουν και αναπτύσσονται με σχετική αυτονομία ή απόλυτη ανεξαρτησία από το κράτος, υποχρεώνοντάς το να συνομιλεί μαζί τους επί ίσοις όροις.

Ο Πολιτισμός είναι η τελευταία όαση ενός λαού που οι κρατούντες προσπαθούν να αλώσουν, διαστρέφοντας συνειδήσεις, συνηθίζοντας τους πολλούς και τις πολλές σε πολιτιστικά σκουπίδια, κάνοντας πλύση εγκεφάλου, «θάβοντας» τα έργα με προοδευτικό περιεχόμενο, προβάλλοντας όσα ευτελή συμφέρει το κατεστημένο, με πανίσχυρους μηχανισμούς διαφήμισης, δημοσίων σχέσεων και τη δύναμη της εικόνας που δημιουργεί πρωτιά και πάει παντού.

«Ο Πολιτισμός συνολικά είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση ενός λαού. Ο άνθρωπος πρέπει να κατανοήσει, πως ο Πολιτισμός δεν είναι πολυτέλεια, αλλά είδος πρώτης ανάγκης. Όλοι γνωρίζουμε, ότι ο κόσμος αλλάζει. Και αλλάζει δυστυχώς προς το χειρότερο. Αλλάζει για τους λαούς, ερήμην των λαών. Αυτός ο "καινούριος" κόσμος, που κατασκευάζεται, είναι γέννημα αυτών που καθορίζουν τους μηχανισμούς της "αγοράς", των ΜΜΕ, της μονοκρατορίας και τρομοκρατίας, της εφιαλτικής "νέας τάξης πραγμάτων".

«Θέλουν να ισοπεδώσουν αυτές τις βαθύτατες και ανώτατες ανθρώπινες αξίες, που αποτελούν την ιδιαιτερότητα κάθε λαού, την πολιτιστική του παράδοση, τις λαϊκές του κατακτήσεις, τα ήθη και τα έθιμά του, την ιστορική πολιτισμική του μνήμη, την ατομική στάση ζωής και τέλος, την εθνική του αξιοπρέπεια, που σε ώρες εθνικής κρίσης δίνουν ανάταση και ανεβάζουν τον άνθρωπο στο βάθρο των ηρώων. Θέλουν να γκρεμίσουν αυτά τα γεφύρια, να απομονώσουν τους λαούς, να τους κάνουν υπάκουους, χωρίς σκέψη, χωρίς μνήμη, χωρίς αντανακλαστικά αντίστασης.

Γι' αυτό και τα μεγάλα μονοπωλιακά συγκροτήματα μαζικής παραγωγής κουλτούρας χρησιμοποιούν ανοιχτά πλέον το καλλιτεχνικό έργο και τους δημιουργούς του, όχι μόνο για να βγάλουν κέρδος, αλλά για να διαμορφώσουν τη δική τους πολιτισμική πολιτική, να στήσουν έναν νέο προπαγανδιστικό μηχανισμό,

που θα προσανατολίσει τους λαούς στη δική τους ιδεολογία, στις δικές τους πολιτιστικές αξίες.

Η αλήθεια είναι, ότι στη χώρα μας όλες οι κυβερνήσεις, από συστάσεως του ελληνικού κράτους, στάθηκαν εχθρικές απέναντι στον Πολιτισμό για το λαό[388]. Γιατί ήξεραν και ξέρουν τη δύναμη που έχει να συνενώνει, να διαπαιδαγωγεί, να εξαίρει και να προβάλλει τις αξίες, τις διανοητικές δραστηριότητες - ατομικές και συλλογικές - τα πολιτιστικά μεγέθη και πρότυπα. Τον τρόπο και την ποιότητα ζωής, την αισθητική, το περιβάλλον, την καθημερινή πολιτική πρακτική, την προσωπική στάση ζωής, τη σφυρηλάτηση συνειδήσεων. Ξέρουν, ότι στις σημερινές εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες που διέρχεται η χώρα μας, ο Πολιτισμός, που είναι κτήμα και δικαίωμα του λαού μας, μπορεί να αποτελέσει ισχυρό, ιδεολογικό, ταξικό όπλο πάλης ενάντια στον αφελληνισμό, στην υποβάθμιση, στην εξάρτηση.

Έργα που στο παρελθόν αναλάμβανε αποκλειστικά το κράτος, λόγω του μεγέθους του προϋπολογισμού τους, στις μέρες μας πραγματοποιούνται από την πολιτιστική βιομηχανία. Τα ΜΜΕ και η διαφήμιση ασκούν τη δική τους πολιτιστική πολιτική με πολλαπλάσιους των σχετικών κρατικών προϋπολογισμούς, επηρεάζοντας όλες τις ομάδες του πληθυσμού με τρόπο καθοριστικό. Ακόμη και η εκπαίδευση στα πολιτιστικά επαγγέλματα δεν έχει πια αποκλειστικά δημόσιο χαρακτήρα, ακολουθώντας τις ανάγκες της πολιτιστικής βιομηχανίας, την οποία κατά κύριο λόγο υπηρετεί. Το κράτος βλέπει το ρόλο του να μειώνεται, καθώς η βιομηχανία διευρύνεται διαρκώς και αγκαλιάζει τομείς της ψυχαγωγίας και του ελεύθερου χρόνου, που ως χθες ήταν άγνωστοι. Ωστόσο, μπροστά στη νέα αυτή κατάσταση θα πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι ο ρόλος του κράτους, ρόλος επιτελικού χαρακτήρα, θα πρέπει ως τέτοιος να παραμείνει αποφασιστικής σημασίας.

Έχει γίνει πια κοινή συνείδηση, ότι ο πολιτισμός δεν είναι μόνο τέχνες και πνευματική ζωή, αλλά αγκαλιάζει την καθημερινή ζωή και ως εκ τούτου, το κράτος καλείται να παίξει ένα νέο σημαντικό ρόλο: να οργανώσει την πολιτιστική πολιτική ως φίλτρο μέσα από το οποίο διυλίζονται τα κοινωνικά φαινόμενα, η ιστορική συνείδηση, οι αναπαραστάσεις και η εικόνα των κοινωνικών ομάδων για τον εαυτό τους, οι φόβοι και τα οράματα της κοινωνίας. Να επεξεργαστεί και να «μεταφράσει» την πολιτιστική κληρονομιά με τρόπο, που να γίνει κατανοητή και να αξιοποιηθεί, όχι

[388] Από το άρθρο της κ. Αλίκης Ξένου – Βενάρδου στην εφ. Ριζοσπάστης στις 10 Ιουνίου 2001.

πια ακαδημαϊκά, αλλά στον εμπλουτισμό των συμπεριφορών και των τρόπων ζωής του σήμερα.

Η ιστορική συνείδηση και οι παραστάσεις μιας κοινωνίας για τον εαυτό της αποτελούν ένα κεφάλαιο, που έχει τη δυνατότητα να αξιοποιηθεί, ή αντίθετα, να επιβαρύνει τη συνείδηση πολιτισμού και το πολιτιστικό παρόν μιας χώρας. Το φίλτρο μέσα από το οποίο θα περάσουν όλα αυτά πρέπει να διαθέτει επιστημονική εγκυρότητα, ώστε να μην αφήνει περιθώρια σε παραμορφωτικούς φακούς και ιδεοληψίες. Επιπλέον, μέσα από την κατάλληλη πολιτιστική πολιτική πρέπει να γίνουν κοινό κτήμα των πολιτών και μέσα από την εκπαίδευση να εμπνεύσουν και να κινητοποιήσουν. Τα σημαντικότερα μνημεία και έργα τέχνης δε σημαίνουν τίποτε από μόνα τους, αν δε βρεθεί το σημείο επαφής με τα κοινά τους και δεν αγαπηθούν από αυτά.

Αυτά τα διαφορετικά κοινά τους προσδίδουν πολυσήμαντο ενδιαφέρον: εκπαιδευτικά προγράμματα για τα παιδιά, εκλαϊκευμένες ξεναγήσεις για εφήβους, επισκέψεις για ηλικιωμένους, εξειδίκευση στόχων για ειδικά ενδιαφέροντα, επιστημονικές προσεγγίσεις για όσους έχουν περισσότερες απαιτήσεις, διεπιστημονικές προσεγγίσεις.

Αλλά το φίλτρο της πολιτιστικής πολιτικής πρέπει να είναι διαθέσιμο για εφαρμογές και σε κοινωνικά φαινόμενα. Μια πολιτιστική πολιτική δεν μπορεί να αδιαφορεί για το κοινωνικό γίγνεσθαι, αφού η ανανέωσή του αποτελεί, σε τελευταία ανάλυση, τον τελικό της στόχο.

Κοινωνικά φαινόμενα επίσης, τα οποία έχουν θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα, όπως οι διάφορες μόδες που κατά καιρούς εμφανίζονται στην κοινωνία μας και που ευαισθητοποιούν και στρέφουν μεγάλες ομάδες σε ένα κοινό ενδιαφέρον ή τρόπο ζωής, όπως λ.χ. τα σπορ, η υγιεινή διατροφή, τα μουσικά ρεύματα, ή αντίθετα, παθογένειες όπως λ.χ. τα ναρκωτικά, η ανεργία, ο υπερκαταναλωτισμός, η κακή οδική συμπεριφορά, αποτελούν επίσης υλικό για την επεξεργασία επιμέρους αξόνων της πολιτιστικής πολιτικής.

Βοηθώντας τη γνώση που μπορεί να προσφέρεται από θεσμικά και εξωθεσμικά κανάλια, ζωντανεύοντας την παράδοση και βγάζοντας απ' αυτήν τους χυμούς που θα τροφοδοτήσουν πρωτοβουλίες και δραστηριότητες, συνδέοντας τα καθημερινά προβλήματα με θετικές παρεμβάσεις, ενεργοποιώντας και προκαλώντας τη συμμετοχή, επινοώντας νέους συνδυασμούς ανάμεσα σε κοινωνικά φαινόμενα και απαντήσεις που μπορούν να δώσουν οι επιστήμες, οι τεχνολογίες, οι τέχνες, η

πολιτιστική πολιτική μετουσιώνεται σε μια πραγματική κοινωνική πολιτική που επηρεάζει την καθημερινή ζωή.

Η αγροτική πολιτική, η αναπτυξιακή πολιτική, ο τουρισμός, η πολιτική περιβάλλοντος, υγείας, οι κοινωνικές πολιτικές, ό,τι σχετίζεται με την ποιότητα ζωής, αλλά και οι μεγάλοι θεσμοί της δημοκρατίας, όπως τα δικαιώματα του πολίτη, το Κοινοβούλιο, τα δικαιώματα του καταναλωτή έχουν ανάγκη, παράλληλα μες τις δικές τους καθαυτές πολιτικές, την υποστήριξη που θα προκύψει από την επεξεργασία αντίστοιχων πολιτιστικών σχεδίων και προγραμμάτων[389].

Είναι αυτά τα σχέδια που θα ευαισθητοποιήσουν, θα κάνουν κατανοητή και φιλική την ιδιαίτερη πολιτική τους, που θα εκλαϊκεύσουν και θα προσαρμόσουν στις ηλικιακές ανάγκες, στο μορφωτικό επίπεδο και τα ενδιαφέροντα των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού τις αξίες, φορείς των οποίων είναι οι πολιτικές αυτές. Είναι τα πολιτιστικά σχέδια, που θα κάνουν κατανοητούς τους στόχους αυτών των πολιτικών και θα δώσουν την ευκαιρία της ενεργητικής συμμετοχής των πολιτών σ' αυτά.

Η διαφορά της πολιτιστικής πολιτικής από τη συνήθη επικοινωνιακή πολιτική είναι πολύ ουσιαστική, δεδομένου ότι η πρώτη επεξεργάζεται το πρωτογενές υλικό για να προχωρήσει στη μετουσίωση και όχι στην προσαρμογή και απλοποίηση των ζητημάτων που αυτό θέτει. Η πολιτιστική πολιτική έχει την ευχέρεια να ανασυνθέτει το υλικό μιας άλλης πολιτικής, όπως αυτές που προαναφέραμε, σύμφωνα με τους δικούς της κανόνες, έτσι ώστε να το εντάσσει σε έναν συνολικό πολιτιστικό σχεδιασμό παρέμβασης στην κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό συμβάλλει σε καθένα από τα παραπάνω ζητήματα με προστιθέμενη αξία, ανοίγει ουσιαστικό διάλογο με τους πολίτες και αξιοποιεί όλα εκείνα τα στοιχεία, που οι άλλες πολιτικές αντιμετωπίζουν συχνά με αμηχανία.

Η ενεργοποίηση των κοινωνικών ομάδων γύρω από ζητήματα που τις ενδιαφέρουν δεν μπορεί να παραμένει δέσμια των διαφημιστικών τρικ, όπως προτείνουν οι επικοινωνιακές πολιτικές, διότι σ' αυτή την περίπτωση θα είναι εφήμερη και, παρά το τεράστιο κόστος, δε θα αφήνει κανένα ίχνος την επόμενη μέρα. Ο καταιγισμός των μηνυμάτων από τα ΜΜΕ και οι επικοινωνιακές, χωρίς

---

[389] Θέσεις της κ. Μυρσίνης Ζορμπά στην εφ. *Τα Νέα, στις 27/05/2000.*

πολιτιστικό σχεδιασμό, καμπάνιες, ελάχιστα απέχουν από τους παλιότερους μηχανισμούς προπαγάνδας, που λειτουργούσαν, όμως, σε μονοδιάστατες κοινωνίες. Άλλωστε, αυτές περιορίζονται στα μεγάλα και εντυπωσιακά μόνο γεγονότα και ο στόχος τους έχει αποκλειστικά καταναλωτικό και όχι επενδυτικό χαρακτήρα. Αντίθετα, η πρόσκληση στους πολίτες μέσα από τις παράλληλες πολιτιστικές πολιτικές εξασφαλίζει πολλαπλασιαστική δύναμη και διάρκεια, περνώντας μέσα από την κριτική τους στάση, την ωρίμανση της πραγματικής τους συναίνεσης και την ουσιαστική τους ενεργοποίηση.

Η πολιτιστική πολιτική ή πολιτική πολιτισμού είναι η συγκεκριμένη πολιτική, που ασκείται από το κράτος και αυτό το πεδίο μάς ενδιαφέρει εδώ, στο βαθμό που, όπως λέει ο Εντγκάρ Μορέν «η νέα ιδέα της πολιτικής πολιτισμού είναι, ότι το κράτος δημιουργεί τις δομές», όπου θα στηριχθούν τα ζωντανά κοινωνικά κύτταρα πολιτισμού για να αναπτύξουν τη δράση και τη δημιουργικότητά τους. Οι ανάγκες για τέτοιες δομές έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια πολυδιάστατες, καθώς και η αγορά του πολιτισμού διευρύνεται.

Το σύγχρονο δημοκρατικό κράτος αποτελεί το πεδίο ρύθμισης και εγγύησης των πολιτών, ότι η λογική των ανοιχτών κοινωνιών δεν διακυβεύει την ιστορία του καθενός τόπου, αλλά συντηρεί τη διατήρηση της πολιτιστικής και ιστορικής ταυτότητας (καθενός τόπου) σε μια κοινή προσπάθεια τόσο ως όρο συμμετοχής των κοινωνιών στις διαδικασίες των ανοιχτών πλέον οριζόντων και των διακρατικών συνεννοήσεων, όσο και ως όρο εγγύησης για τους πολίτες για αυτή τους τη συμμετοχή.

Η έννοια «πολιτισμός» η οποία είναι σύμφυτη με αυτή της πόλης και του πολίτη[390], καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και κοινωνικών δραστηριοποιήσεων και είναι πολύ δύσκολο να περιοριστεί μονοσήμαντα σε ένα μόνο τομέα. Ο πολιτισμός σχετίζεται όσο τίποτε άλλο με την έννοια του τόπου, με τον ίδιο τον τρόπο ζωής, με τις απόψεις και τις αντιλήψεις που διαχρονικά επικρατούν και εξελίσσονται για τους ανθρώπους[391].

Αποτυπώνει με ενάργεια τη συλλογική και ιστορική μνήμη μικρών και μεγαλύτερων κοινωνικών συνόλων, ακριβώς αυτό που είναι γνωστό να διατηρήσουμε την πολιτιστική μας ταυτότητα και το οποίο ήταν και θα είναι πάντα επίκαιρο.

---

[390] Μια και έχουν και την ίδια ετυμολογική προέλευση.

[391] Θα μπορούσε ν' αναφερθεί ο πολιτισμός είναι η συνείδηση της κοινωνικής πραγματικότητας.

Είναι σαφές μετά απ' όλα αυτά, ότι η δράση του κράτους[392] στον τομέα του πολιτισμού αποτελεί με όλη τη σημασία της λέξης ζήτημα πρώτης προτεραιότητας. Το σχέδιο δράσης για τον πολιτισμό που οφείλει να εκπονήσει και να επικαιροποιεί διαρκώς ένα δημοκρατικό κράτος, αποτελεί τη «λυδία λίθο» ενός σύγχρονου προγράμματος ανάπτυξης.

Η επικέντρωση μπορεί να φανεί σε δύο τομείς:

1. στην παράδοση[393] και
2. στις σύγχρονες μορφές πολιτισμού.

Στην παράδοση με την ανάδειξη τοπικών εθίμων και λαϊκών δρώμενων και παραδόσεων, τα οποία μεταφέρονται με επιτυχία στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Το δεύτερο σκέλος είναι το πεδίο της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας με ποικίλους τρόπους[394].

Η ανάδειξη λοιπόν του ιστορικού και πολιτισμικού αποθέματος μιας χώρας αποτελεί στόχο ύψιστης προτεραιότητας. Ο πλούτος του να μιλά κανείς ελεύθερα για τον πολιτισμό, για το όλον της κοινωνίας, δείχνει και την καταξίωση του κράτους στον ίδιο το χώρο του. Οφείλει λοιπόν να ανασύρει τον κρυμμένο θησαυρό από την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και να συνθέσει ψηφίδα-ψηφίδα τα κομμάτια ενός ψηφιδωτού, το οποίο θα δώσει τη συνέχεια της ιστορικής διαδρομής του ίδιου

---

[392] Πόλις, πολίτης και πολιτική εγέννησαν, μυθολογείται, τον δήμο. Και ο δήμος εγέννησε τη δημοκρατία, όταν έφθασε στην κραταιά ισχύ του. Και αυτή γνώρισε όλες τις περιπέτειες στην πορεία της ενηλικίωσής της και στα γηρατειά της. 'Ενα στάδιο όμως είναι αδιανόητο για την ελληνική σκέψη. Να υπάρχει δημοκρατία χωρίς δήμο, δήμος χωρίς πολίτες, πολίτες χωρίς πολιτική και πολιτική χωρίς πόλη. Το πρόβλημα στο σύνολο του ξαναθέτει η σύγχρονη πολιτική σκέψη.

[393] Θα πρέπει ίσως πλέον να σταματήσουμε ένα *«εθνικό σπορ»*: τη συνεχή επίκληση των αρχαίων ημών προγόνων. *«Η πολιτισμική συνέχεια πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως όπλο και όχι ως άλλοθι ή τελικό αποτέλεσμα»*. Μπορεί η Ελλάδα να διαθέτει πλούσιο παρελθόν, σπάνιες φυσικές ομορφιές και παραδόσεις. Αυτά όμως δεν φθάνουν. Σε υπέρμετρη δόση μπορεί να δημιουργήσουν μια εικόνα *«φολκλόρ»*, με την αρνητική της έννοια. Αυτό που πρέπει να υπερτονισθεί σε συνδυασμό με την πολιτισμική ταυτότητα είναι η σημερινή εικόνα της Ελλάδας, με τις επιδόσεις της στον ευρωπαϊκό χώρο.

[394] Ενδεικτικά αναφέρουμε: Ωδεία, πνευματικά κέντρα, σχολές χορού, θεατρικές ομάδες, εικαστικά εργαστήρια, κλπ.

του κράτους. Η ποιότητα σε σχέση με το πολιτιστικό γεγονός είναι συνώνυμο της επικοινωνίας μέσω της παιδείας[395] και της αυτόχθονης πολιτιστικής δράσης.

Κοινωνία η οποία δεν αναπτύσσει τις τοπικές πολιτιστικές και παραγωγικές δυνάμεις, δε μαθαίνει πολιτισμό απέξω, διότι ο πολιτισμός δεν είναι εισαγόμενος, αλλά προέρχεται από τα σπλάχνα της. Η κοινωνία της πληροφορίας, ο κόσμος της τεχνολογίας, τα μέσα και οι πληροφορίες που διαθέτει ο άνθρωπος και στα τελευταία χωριά μιας χώρας, εάν συνδυαστούν θα οδηγήσουν σε μια πραγματική άνθηση των ποιοτικών πολιτιστικών δυνάμεων, οι οποίες μπορούν να παράγουν συνεχώς.

Ο ρόλος του κράτους είναι καθοριστικός στη διαμόρφωση του επιπέδου και της ποιότητας άσκησης της πολιτιστικής πολιτικής. Το ζητούμενο είναι η άσκηση πολιτιστικής πολιτικής με στρατηγική και στόχο τη μείωση των πολιτιστικών ανισοτήτων και την αναζήτηση των όρων της πολιτιστικής δημοκρατίας, ουσιώδους και συστατικής της κοινωνικής δημοκρατίας, τότε θα πρέπει να διατυπωθούν ορισμένα καίρια ζητήματα.

Πρώτον, οι προτεραιότητες και το στρατηγικό σχέδιο της χώρας για τον πολιτισμό. Δεύτερον, οι κύριοι άξονες της πολιτιστικής πολιτικής. Το πολιτικό - πολιτιστικό υποκείμενο που θα αναλάβει την υλοποίηση, λαμβάνοντας υπόψη, ότι ο σύγχρονος πολιτιστικός σχεδιασμός δεν μπορεί παρά να συνδέεται στενά με την παιδεία, την τεχνολογία, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, αλλά και την αγορά εργασίας, τις διεθνείς σχέσεις και τον τουρισμό. Τέταρτον, η αποσαφήνιση του ρόλου του κράτους και η σχέση του με την αγορά των πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Πέμπτον, η αναδιανομή των οικονομικών πόρων με βάση τις νέες προτεραιότητες.

---

[395] Σύμφωνα με μελέτη, που αναφέρεται πάντως σε στοιχεία του 1995, η Ελλάδα δαπανά ποσοστό μόλις 2,9% του ΑΕΠ για την εκπαίδευση, τη στιγμή που ο μέσος όρος στην Ε.Ε. είναι 5,2%. Τις μεγαλύτερες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ χορηγούν στην Παιδεία οι βορειοευρωπαικές χώρες, με πρώτη τη Δανία με 8%. Ακολουθούν Σουηδία (7,8%) και Φινλανδία (7,3%). Πάνω από τον μέσο κοινοτικό όρο βρίσκονται Βέλγιο, Γαλλία, Ολλανδία, Αυστρία και Πορτογαλία, ενώ ελαφρά κάτω από αυτόν, Γερμανία, Ισπανία, Ιταλία και Λουξεμβούργο, ενώ Ιρλανδία και Βρετανία δαπανούν ακριβώς το μέσο όρο του ΑΕΠ. Η προτελευταία χώρα στον «πάτο» των δαπανών, το Λουξεμβούργο, δαπανά ποσοστό 4,4% του ΑΕΠ. Για περις. Βλ. Στην ηλεκτρ. διεύθ. www.euroheritagefoundation.org

Το «πολιτιστικό» κράτος, σε στενή σχέση με το κοινωνικό κράτος, προωθεί με τον τρόπο αυτό στο κοινωνικό σώμα διεργασίες, που έχουν οργανική σχέση με το πλαίσιο αξιών, τις ιδεολογίες, την κοινωνική αλληλεγγύη, την πολυπολιτισμικότητα κλπ. και δυναμώνουν έτσι την αναπτυξιακή και πολιτισμική ραχοκοκαλιά της χώρας. Είναι άδικο και καταστροφικό ομάδες ολόκληρες του πληθυσμού να είναι καταδικασμένες στην παθητική παρακολούθηση της τηλεόρασης ως μοναδικής πηγής διαμόρφωσης του συμβολικού[396].

Είναι άδικο επίσης να παραμένει κλειστός και αυτοϊκανοποιημένος ο κόσμος των τεχνών και των γραμμάτων. Θα πρέπει να υπάρξουν οι γέφυρες, που θα ενώνουν τις δύο όχθες του πολιτισμού και το κόστος να βαρύνει την Πολιτεία.

Το πολιτιστικό κράτος θα πρέπει να βρει τρόπους διαλόγου με τους δημιουργούς και τους καταναλωτές του πολιτισμού, να φέρει πιο κοντά τους μεν στους δε, αξιοποιώντας τις δημιουργικές δυνάμεις που συνθέτουν τον πολιτισμό στη χώρα μας, αποσπώντας αυτές από την κοινωνική αδράνεια και τονώνοντας το κοινωνικό τους κύρος και τους δεσμούς τους με νέα κοινά στην κατεύθυνση μιας δικαιότερης πολιτιστικής δημοκρατίας.

Άκρως ανησυχητικό, γιατί με την ολοκλήρωση της ένταξής μας (ΟΝΕ) στο υπερεθνικό σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη συντελούμενη παγκοσμιοποίηση, με τους όρους που αυτή συντελείται, θα έπρεπε προ πολλού, μέσα από γόνιμες αναζητήσεις, να είχαμε χαράξει μακρόπνοη πολιτιστική στρατηγική, άρα να είχαμε και ξεκάθαρη αντίληψη για την πολιτιστική διάσταση της εκπαιδευτικής μας πολιτικής και του σύγχρονου ελληνικού σχολείου[397].

Τίθεται επίσης η παρακάτω προοπτική και το ερώτημα: Ζώντας σήμερα σε μια εποχή «πληροφοριοποίησης»της γνώσης, η οποία διαμορφώνει το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε χρηστική πληροφόρηση και άκρως περιορισμένη εξιδίκευση. Κάτω από τέτοιο καθεστώς πως μπορεί να λειτουργήσει ο προκαθορισμός των επιλογών και η πολιτιστική προαγωγή περιθωριακών γλωσσών(μειονοτικών) και η ανάδειξη τους;

Μιλώντας για πολιτιστική στρατηγική προφανώς και δεν αναφερόμαστε σε κάποιο δόγμα, σε κάποιο κλειστό σύστημα απόψεων, αλλά σε γενικές κατευθύνσεις,

---

[396] Από το άρθρο της κ. Μυρσίνης Ζορμπά, στην εφ. Το Βήμα, στις 17/08/1997.

[397] Θέσεις του κ. Ελευθέριου Γείτονα, Ημερίδα για *την εκπαίδευση,* στις 15/10/2000 στα εκπ. Γείτονα.

που θα λειτουργούν ως πυξίδα προσανατολισμού για την πολιτιστική μας πορεία και θα αποτελούν τη βάση των προγραμματικών θέσεων της ακολουθητέας πολιτικής σε όλο το φάσμα της πολιτιστικής μας δραστηριότητας.

Πολύ περισσότερο δεν εξυπακούεται από την επισήμανσή μας, κάθε άλλο μάλιστα, ανάγκη κρατικής καθοδήγησης (διαχείρισης και εποπτείας) του «πολιτιστικού γίγνεσθαι», αντίληψη και πρακτική παντελώς ασύμβατη με τη φιλοσοφία και τη λειτουργία των ανοιχτών, δημοκρατικών και πλουραλιστικών κοινωνιών, παντελώς ασύμβατη και με την ίδια την ουσία του «πολιτιστικού γίγνεσθαι».

Η αναγκαιότητα να συζητήσουμε και να συνεννοηθούμε στα πολύ βασικά, όπως ποιο είναι το ζητούμενο μιας σωστής εθνικής πολιτιστικής στρατηγικής στις σημερινές συνθήκες, αλλά και ποιες οι μεγάλες παγίδες που πρέπει να αποφύγουμε στη χάραξή της, είναι ως πρώτο βήμα κάτι παραπάνω από προφανής.

6.6. Ένα πολύχρωμο ψηφιδωτό – Ευρωπαϊσμός και Ευρώπη

Μπορούμε, πιστεύω, να συνεννοηθούμε και να συμφωνήσουμε πως το ζητούμενο δε γίνεται να είναι άλλο από τη διασφάλιση της πολιτιστικής μας ιδιαιτερότητας και πορείας στην Ευρώπη και στο σύγχρονο κόσμο, μέσα από τη διαρκή ενδυνάμωση της πολιτιστικής μας ποιότητας και του συνακόλουθου πολιτιστικού μας ρόλου, στη βάση πάντοτε πολυπολιτισμικών αντιλήψεων και παραδοχών (πολύχρωμο ψηφιδωτό ο παγκόσμιος πολιτισμός, με κάθε λαό να συνεισφέρει τις χρωματιστές του ψηφίδες).

Μπορούμε επίσης να συνεννοηθούμε και να συμφωνήσουμε στο ποιες είναι οι παγιδευτικές ακρότητες και πώς θα τις αποφύγουμε, αρνούμενοι ταυτοχρόνως και αμυντικές λογικές, που συνεπάγονται πολιτιστική ασφυξία, αλλά και προοδευτικοφανείς λογικές, που συνεπάγονται πολιτιστική διάλυση και ισοπέδωση. Αυτό σημαίνει, πως πρέπει να αντιπαλεύουμε ταυτοχρόνως και την ξενόφοβη εθνικιστική υποκουλτούρα, που για πολλούς λόγους αρχίζει να βρίσκει πρόσφορο έδαφος και στον τόπο μας, αλλά και τη διαμετρικά αντίθετη υποκουλτούρα του γκρίζου κοσμοπολιτισμού.

Είναι καιρός να απαλλαγούμε από τα νοσηρά αμυντικά σύνδρομα και τα παγιδευτικά ιδεολογήματα με τα οποία αυτά εκφράζονται, είτε πρόκειται για την προγονολατρεία, είτε για τη θεωρία περί ανάδελφου έθνους, είτε για τους εθνοκεντρικούς μεγαλοϊδεατισμούς, είτε για τα περί ελληνικότητας ως αναλλοίωτου δόγματος και τα συνακόλουθα περί πολιτιστικής καθαρότητας, είτε πρόκειται, τέλος πάντων, για οποιαδήποτε διάσταση της εθνικιστικής υποκουλτούρας.

Αυτό, όμως, καθόλου δε σημαίνει πως πρέπει να οδηγηθούμε στις ψευτοπροοδευτικές εκδοχές του ευρωπαϊσμού, του εκσυγχρονισμού, του άχρωμου και ισοπεδωτικού κοσμοπολιτισμού. Το όχι στην προγονολατρεία δεν ισοδυναμεί με διαγραφή και περιφρόνηση της προγονικής κληρονομιάς. Το όχι στη δογματική θεώρηση της ελληνικότητας δεν ισοδυναμεί με άρνηση της ζωντανής και εξελισσόμενης πολιτιστικής μας ιδιαιτερότητας. Το όχι στο ιδεολόγημα της πολιτιστικής καθαρότητας, που ποτέ δεν υπήρξε και ούτε μπορεί να υπάρξει, δε σημαίνει όχι στην πολιτιστική ιδιαιτερότητα, που προφανώς προκύπτει μέσα από διαδικασίες πολιτιστικών αλληλεπιδράσεων. Το όχι στον ευρωπαϊσμό, ως

ιδεολόγημα, δε σημαίνει όχι στην Ευρώπη και στην ευρωπαϊκή στρατηγική της χώρας μας..!

Είναι πολλά τα κληρονομημένα από το χθες προβλήματα, που θα έπρεπε με ενιαία και στέρεη λογική να έχουμε επιλύσει, πολλά όμως και τα νέα προβλήματα, τα οποία όσο δεν τα αγγίζουμε με υπεύθυνο και αποφασιστικό τρόπο τόσο περισσότερο δυσεπίλυτα γίνονται, καθώς δημιουργούν δεδομένα που δεν μπορούμε να παρακάμπτουμε. Για παράδειγμα, τι κάνουμε ως κοινωνία με την πολιτιστική υποκουλτούρα που διοχετεύεται από τα ΜΜΕ στα παιδιά μας; Ή ποια η εκπαιδευτική και πολιτιστική μας πολιτική για τους ξένους που κατακλύζουν τη χώρα μας;

- Η εκπαιδευτική πολιτική

Η αναγκαία όμως και κρίσιμη προέκταση των εκτιθέμενων προβληματισμών μου για την πολιτιστική στρατηγική της χώρας μας δεν είναι άλλη από την πολιτιστική διάσταση της εκπαιδευτικής μας πολιτικής, αλλά και την πολιτιστική διάσταση του σύγχρονου ελληνικού σχολείου στην Ευρώπη και στο σύγχρονο κόσμο. Μέγα ερώτημα, ας μου επιτραπεί, ως ανθρώπων που αναλώνουν τη ζωή τους στην εκπαίδευση: ποια η πολιτιστική διάσταση της εκπαιδευτικής μας πολιτικής σε ασφυκτικές συνθήκες παγκοσμιοποίησης; Απασχόλησε την Πολιτεία μας; Ποια η πολιτιστική διάσταση του σύγχρονου ελληνικού σχολείου; Μας απασχολεί ως πρόβλημα;

Δυστυχώς, τέτοια κρίσιμα ερωτήματα σπανίως γίνονται αντικείμενα γόνιμου διαλόγου, σπανίως απασχολούν τους πνευματικούς μας ανθρώπους και την εκπαιδευτική κοινότητα. Ακόμα όμως πιο σπάνια απασχολούν τους πολιτικούς μας, όπως θα διαπιστώσουμε και στην επικείμενη εκλογική μάχη.

Λόγω της εκτεταμένης δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού, το ΥΠΠΟ έχει αποκλειστική και συνταγματικά κατοχυρωμένη αρμοδιότητα σχετικά με την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και παρεμβαίνει καθοριστικά στην ανάπτυξη του σύγχρονου πολιτισμού με τη δημιουργία βασικής υποδομής και ισχυρών θεσμών και ενθαρρυντικά- υποστηρικτικά στη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία. Συνεπώς το ΥΠΠΟ αναδεικνύεται ως ο κύριος διαχειριστής στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, δημιουργώντας την κατάλληλη υποδομή και το θεσμικό πλαίσιο, ώστε να επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό το επίπεδο ανάπτυξης των

πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που σχετίζονται με τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς[398].

Αναφέρω σχετικά την έκθεση[399]: «Η Βενετία των Ελλήνων, η Ελλάδα των Βενετών Σημάδια στο Χώρο και το Χρόνο» όπως ονομάστηκε η μεγάλη έκθεση στο

---

[398] Μια αξιοσημείωτη προσπάθεια έγινε από το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης με θέμα: «Ο Κυκλαδικός Πολιτισμός - Τέχνη και Πολιτισμός στο Αιγαίο» ένα από τα καλύτερα ελληνικά CD-ROM που έχουν βγει στη μικρή ιστορία της εγχώριας ηλεκτρονικής παραγωγής. Άλλωστε, η δημιουργία, που συνυπογράφουν το Μουσείο και η εταιρεία Athens Technology Center, κέρδισε πρόσφατα το ελληνικό βραβείο «Mobius» για τον πολιτισμό, στον διαγωνισμό που διοργάνωσαν το Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών και η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Οι νικητές εκπροσώπησαν την Ελλάδα στον διεθνή διαγωνισμό που θα γίνει στο Παρίσι την άνοιξη του 2000.

Θέμα είναι, βέβαια, ο πολιτισμός των Κυκλάδων από τους προϊστορικούς ως τους νεώτερους χρόνους. Οι σχεδιαστές του απευθύνονται στο ευρύτερο κοινό κάθε ηλικίας, σε όποιον αγαπά ή θέλει να γνωρίσει την ιστορία, τον πολιτισμό και τη φύση των μοναδικών στον κόσμο νησιών των Κυκλάδων. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται όχι μόνο στις γνωστές περιόδους του αρχαίου πολιτισμού, αλλά και σε σχετικά άγνωστες στιγμές της ιστορίας της περιοχής, όπως η ύστερη βυζαντινή περίοδος και η τουρκοκρατία, που επηρέασαν έντονα τη μεταγενέστερη εξέλιξή τους και τη σημερινή εικόνα τους.

Τα περιεχόμενα καλύπτουν τέσσερις κύριες χρονικές περιόδους (προϊστορικούς, ιστορικούς, χριστιανικούς και νεώτερους χρόνους) φτάνοντας στις αρχές του 20ού αιώνα. Σε κάθε περίοδο παρουσιάζονται πληροφορίες και φωτογραφικό υλικό για την τέχνη και την αρχιτεκτονική, την καθημερινή ζωή και τη ναυτιλία - ναυσιπλοΐα. Τα κείμενα έχουν γραφτεί από ερευνητές, αρχαιολόγους, βυζαντινολόγους, λαογράφους και ιστορικούς της τέχνης. Περιέχει πάνω από 600 φωτογραφίες από αρχαία και σύγχρονα έργα τέχνης, αρχαιολογικά ευρήματα και χώρους, λαϊκή τέχνη και αρχιτεκτονική, λιθογραφίες και χαλκογραφίες περιηγητών του 18ου και 19ου αιώνα, φωτογραφίες των αρχών του 20ού. Δεκαεπτά αριστουργηματικά εκθέματα του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης παρουσιάζονται σε τρισδιάστατη αναπαράσταση.

Την ολοκλήρωση του έργου επέβλεψε ο επιμελητής του μουσείου κ. Δημήτρης Πλάντζος, η καθηγήτρια κ. Λίλα Μαραγκού και ο καθηγητής κ. Χρίστος Ντούμας είχαν την επιστημονική επιμέλεια των κειμένων, ενώ την τεχνολογική επιμέλεια ο κ. Νίκος Δεσύπρης τεχνικός διευθυντής της ATC.

Περισσότερες πληροφορίες στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Βασ. Σοφίας και Ηροδότου 1) email: info@cycladic-m.gr, web: http://www.cycladic-m.gr.

Μέγαρο (1999), με την ευστοχία των επιλεγμένων εκθεμάτων, η οποία κλιμακώνει τις ιστορικές διαστάσεις της, καθώς τα «σημάδια» της απλώνονται διαχρονικότερα σε ολόκληρη την ιστορία των μεσογειακών πολιτισμών. Ουσιαστικά, το ζήτημα ξεκινά το 1204, όταν η Κωνσταντινούπολη έπεσε στα χέρια των Σταυροφόρων και η πρώιμη Αναγέννηση των Βυζαντινών μεταφέρθηκε και καρποφόρησε στην Ιταλία. Όμως αυτή η «πολιτιστική μετανάστευση» κλιμακώθηκε μετά την οριστική πτώση της Πόλης στους Οθωμανούς, και τη μεταφορά στη θαλασσοκράτειρα Βενετία πνευματικών ανθρώπων, κειμηλίων και παραδόσεων.

Μας αρέσει, δε μας αρέσει εδώ επεμβαίνουν και τα θρησκευτικά-δογματικά ζητήματα, που δεν είχαν προλάβει να λύσουν οι σύνοδοι της Φερράρας και της Φλωρεντίας, το 1436 η ελληνική κοινότητα της Βενετίας έγινε η νέα Κωνσταντινούπολη, ο νέος άξονας διάδοσης[400] των βυζαντινών γραμμάτων και τεχνών, εκδοτικό-διαφωτιστικό κέντρο του αρχαίου και νέου ελληνισμού.

---

[399] Το Ιδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστόπουλου υπήρξε αρωγός σε αρκετές επιλογές του υπουργείου Πολιτισμού. Στήριξε τους καλλιτέχνες που συμμετείχαν στις Μπιενάλε της Βενετίας (1990, 1993, 1997, 1999) και του Σάο Πάολο (1987, 1989, 1996), καθώς και δράσεις πολλών επιχορηγούμενων φορέων του ΥΠΠΟ, όπως είναι η Εθνική Πινακοθήκη, το Μπουσείο Μπενάκη, το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού (Θεσσαλονίκης), το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης και πολλά άλλα. Τόσο, που όταν αδυνατεί το υπουργείο να καταθέσει τον οβολό του σε κάτι που αξίζει να βοηθηθεί, τους προτρέπουν «δεν περνάτε και από το Ιδρυμα Κωστόπουλου;»

[400] «Μα μπορούν να φανούν όλα αυτά σε μια έκθεση;», αναρωτιέται κανείς μπροστά στα σπάνιας αξίας και καλοστημένα εκθέματα (επιμέλεια της Ε. Ανδρεάδη) που προέρχονται από το πολύτιμο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας (το διευθύνει τώρα επιτυχώς η Χρ. Μαλτέζου, το λάμπρυναν παλιότερα ο Ν. Παναγιωτάκης και ο Χρ. Μανούσακας) και πολλά άλλα επιφανή αρχειακά-μουσειακά ιδρύματα. Όμως τα «σημάδια» των εκθεμάτων είναι τόσο καίρια που συνθέτουν μέσα μας ειδικούς και μεγάλο κοινό ένα καλομελετημένο ιστορικό δρομολόγιο, που χρόνια περιμέναμε να αντικρύσουμε.

Προσφέρουν γνώσεις, ξυπνούν μνήμες, ερεθίζουν περαιτέρω συνειρμούς: εικόνες (της Κωνσταντινούπολης, των Γ. Κλόντζα, Τζ. Μπουνιαλή, Θ. Πουλάκη κ.ά.) που συνδυάζουν maniera graeca και maniera latina, δείχνοντας τις ρίζες του Θεοτοκόπουλου, αλλά και των Φ. Κόντογλου - Σπ. Βασιλείου στις αγιογραφίες τους. Χειρόγραφες εικονογραφημένες εκδόσεις που καταθέτουν το υψηλό υπόδειγμα απ' όπου ξεκίνησε η μετέπειτα ευρωπαϊκή εκδοτική άνθηση. Σχέδια μηχανικών για οχυρωματικά έργα, δείγματα οπλισμού, ναυτικοί χάρτες, εμπορικά ή κρατικά έγγραφα και πολλά άλλα αντιπροσωπευτικά δείγματα που σηματοδοτούν μια βενετσιάνικη «κοινοπολιτεία» πολλών αιώνων, όπου και το ελληνικό στοιχείο συμμετείχε δραστήρια.

Η μεγάλη αυτή έκθεση είναι η δεύτερη (προηγήθηκαν οι «Θησαυροί της Αρμενίας») της σειράς «Σταυροδρόμια» και καθιερώνει το Μέγαρο ως μνημειακό εκθεσιακό οργανισμό, με διεθνή φυσιογνωμία και υψηλές μουσειολογικές προδιαγραφές. Μας αφήνει και ένα πολύτιμο «ιστορικό μετείκασμα» για περαιτέρω συνειρμούς: ας μην αυτοπεριορίζουμε την έννοια και την ιστορικότητα του νέου ελληνισμού στα γεωγραφικά μέτρα της χώρας, αφού στο ιδεολογικό πλαίσιο «νεοελληνικές κοινότητες - σταυροδρόμια» η ιστορική ύπαρξή μας και τα συνθετικά της μέρη είναι πολύ ευρύτερα, κάτι σαν μια «διαχρονική και διαπολιτισμική Ευρωπαϊκή Ένωση», όπου πρωταγωνιστούμε. «Ο νεοελληνικός πολιτισμός», έλεγε ο αείμνηστος Λίνος Πολίτης, «ξεκινά στον 12ο αιώνα». «Συνεχίζεται, ως δημιουργικό πολιτιστικό μείγμα και στα χρόνια της λεγόμενης Ενετοκρατίας», μας διαμηνύει αυτή η έκθεση. «Αλλά και με τις ελληνορθόδοξες κοινότητες, στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», λένε με τις μελέτες τους ο Γ. Σβορώνος και οι συνεχιστές του.

Ρεαλιστική ή μεγαλοϊδεατική αυτή η άποψη, είναι πάντως κοντύτερα στο κλίμα των «ανοιχτών πολιτισμών» που ζούμε σήμερα και στις ρίζες του ιδίου του Βυζαντίου ή της έσχατης μεσογειακής αρχαιότητας. Στις προεκτάσεις της αφορά και τις δύσκολες βαλκανικές ώρες που ζούμε. Υπενθυμίζει, ότι τα παλιά πολιτιστικά σταυροδρόμια συνδέουν τους λαούς πιο βαθιά από τα εθνικά κράτη, σαν επίμονα ίχνη από παλιότερες εγγραφές σε ένα παλίμψηστο. Εμείς τα θυμόμαστε δημιουργικά. Όμως πολλοί άλλοι Ευρωπαίοι ακόμη «δρουν όπως στους διχαστικούς θρησκευτικούς πολέμους του 17ου αιώνα, αυτούς που ακόμη καθορίζουν τις σημερινές ευρωπαϊκές αντιπαραθέσεις», κατά πολλούς ιστορικούς.

Οι προτεραιότητες και παρεμβάσεις του Κοινοτικού Πλαισίου[401] στον τομέα αυτό μπορούν να αναπτυχθούν και να επιδιώκουν την αναβάθμιση της κτιριακής και τεχνολογικής υποδομής των ήδη υφισταμένων κτιρίων, αλλά και τη δημιουργία νέων.

---

[401] Το 19% των εθνικών πόρων του προγράμματος εκπαίδευσης και αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης έχει δεσμευθεί μέχρι τώρα στο πλαίσιο υλοποίησης του Γ' ΚΠΣ.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, μέχρι τώρα από αυτό το επιχειρησιακό πρόγραμμα έχουν ενταχθεί στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων 59 έργα προϋπολογισμού 161,2 δισ. δρχ., έναντι 846,6 δισ. δρχ. που ανέρχεται η συνολική δημόσια δαπάνη για το πρόγραμμα αυτό.

Σε μεγαλύτερα ποσοστά ανέρχονται οι δεσμεύσεις του προγράμματος «οδικοί άξονες, λιμάνια, αστική ανάπτυξη». Μέχρι τώρα έχει δεσμευτεί το 49% των εθνικών πόρων που προορίζονται για τα έργα

Στο πλαίσιο μιας σύγχρονης αντίληψης για τη δημιουργία «μουσείων» διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς θα αναβαθμιστούν οι προσφερόμενες

αυτά. Ειδικότερα, από τα 2 τρισ. δρχ. που προβλέπονται έχουν δεσμευθεί προκειμένου να διατεθούν το επόμενο διάστημα 976 δισ. δρχ. Στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «πολιτισμός» έχει δεσμευθεί το 62% της συνολικής εθνικής δαπάνης.

Στοιχεία που αφορούν το Γ' ΚΠΣ για το οικονομικό έτος 2001.

Ενώ στον χώρο της οικονομίας και της πολιτικής τα «χαρτιά» του κόσμου είναι μοιρασμένα, ο άυλος χώρος του «ψηφιακού πολιτισμού» είναι ακόμα ρευστός και παρέχει τη δυνατότητα στις μικρές δυνάμεις να συνασπίζονται και να κατακτούν εδάφη στον τομέα της τέχνης, των νέων αισθητικών αξιών και αγορών.

Το Σεπτέμβριο του 1999 έφθασαν στην Αθήνα 50 εκπρόσωποι του κόσμου των ψηφιακών δημιουργών από τη Μεσόγειο και τα Βαλκάνια για να συμμετάσχουν στο «Μεντιτέρρα '99», που διοργανώθηκε από τον «Φούρνο» του Μάνθου Σαντοριναίου. Πρόκειται για ένα συμπόσιο και φεστιβάλ που έχει στόχο την οριοθέτηση αυτού του ρευστού νέου κόσμου, στο φόρουμ των συζητήσεων, αλλά και την έκπληξη στον χώρο της καλλιτεχνικής έκφρασης.

Με την ευκαιρία αυτή, η υπουργός Πολιτισμού κυρία Ελισάβετ Παπαζώη ανακοίνωσε ότι έχει προχωρήσει στο πρόγραμμα «Τέχνες, τεχνολογία και πολιτισμός» με στόχο τη δημιουργία ενός κέντρου κατάρτισης και ενημέρωσης για θέματα ψηφιακής τεχνολογίας και πολιτισμού, στο Τεχνολογικό Πάρκο Λαυρίου σε έκταση 1.600 τ.μ.

Η ίδια υπενθύμισε ότι η αξιοποίηση της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών για την ψηφιοποίηση, τεκμηρίωση, διαχείριση και προώθηση-προβολή του ελληνικού πολιτισμού εντάχθηκε στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, με 40 δισ. δρχ. Στόχος, εξάλλου, του «Μεντιτέρρα» είναι να εδραιωθεί η Αθήνα ως χώρος κομβικός για τα ζητήματα σύγχρονης τεχνολογίας στη Νότια Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Η σχετική πρόταση έχει ήδη υποβληθεί από τον «Φούρνο» και έχει ήδη γίνει δεκτή από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

«Στόχος είναι να φθάσουν οι προβολές της βιντεο-τέχνης στο πλατύ κοινό και να φθάσει κάποτε αυτή η τέχνη στις αίθουσες των κινηματογράφων», είπε χαρακτηριστικά ο Μάνθος Σαντοριναίος, που έχει ορισθεί διευθυντής του Φεστιβάλ, που ξεκίνησε από πέρσι και φιλοδοξεί να καθιερωθεί σε ετήσια βάση, με αφιερώματα κ.ά. Το φετινό διαγωνιστικό Φεστιβάλ Βίντεο-Αρτ περιλαμβάνει βίντεο, CD-Rom, Web Art και πραγματοποιήθηκε στον «Φούρνο» (Μαυρομιχάλη 168) με καλλιτεχνικό διευθυντή τον Ρόμπερτ Καέν. Το φεστιβάλ Βίντεο-Αρτ πραγματοποιηθειήθηκε στον «Τεχνοχώρο» (Μαυρομιχάλη 161) και περιέλαβε ένα αφιέρωμα στον Ισπανό εκπρόσωπο της βιντεο-τέχνης Φρανσίσκο Ρουίζ ντε Ινφάντε.

υπηρεσίες για την ανάδειξη της εκπαιδευτικής τους διάστασης, την ένταξη τους στην καθημερινή πολιτιστική ζωή του τόπου, τη βελτίωση της επικοινωνιακής τους πολιτικής, την προώθηση δικτύων διεθνούς εργασίας και ανταλλαγών στον τομέα αυτό[402].

Η συνέχιση του προγράμματος προστασίας, ανάδειξης και προώθησης της πολιτιστικής ταυτότητας και κληρονομιάς (υλικής[403] και πνευματικής), η προβολή και η αξιοποίηση της ιστορικής, πολιτισμικής και αισθητικής αξίας τους, η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών[404] και η ένταξη των μνημείων στη σύγχρονη πολιτιστική ζωή, καθώς και η ευκολότερη προσπέλαση τους.

---

[402] Με αφορμή την τέταρτη Πανελλήνια Συνάντηση Δημάρχων και Καλλιτεχνικών Διευθυντών του Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων, από το Διεθνές Κέντρο Χορού της Καλαμάτας στο Κέντρο Σύγχρονης Εικαστικής Δημιουργίας Ρεθύμνης και από το Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους της Δράμας στο Κέντρο Μουσικού Θεάτρου του Βόλου, στο Εικαστικό Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης της Λάρισας και στο Φωτογραφικό Κέντρο Σκοπέλου. Μέλη του Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων (ΕΠΔΠ), οι παραπάνω δήμοι με έργο σημαντικό τόσο σε πανελλήνιο όσο και σε διεθνές επίπεδο δεν αποτελούν παρά έξι από τους 22 συνολικά που έχουν ως τώρα ενταχθεί στο φιλόδοξο και, κατά γενική ομολογία, ευφυές πρόγραμμα δράσης που εμπνεύστηκε πριν από επτά χρόνια ο τότε υπουργός Πολιτισμού Θάνος Μικρούτσικος.

Περιοριζόμενα συχνά σε τοπικό επίπεδο, εγκλωβιζόμενα ενίοτε στις εμμονές της τοπικής αυτοδιοίκησης, παραμένοντας άλλοτε ανενεργά ή αντιμετωπίζοντας κάποτε προβλήματα επικοινωνίας με το αθηναϊκό κέντρο, τα 16 υπόλοιπα μέλη του Δικτύου δρουν «υπό σκιάν». Έχοντας πλέον μεταβληθεί σε δίκτυο διαφόρων ταχυτήτων το ΕΠΔΠ εγείρει σήμερα, με αφορμή την τέταρτη Πανελλήνια Συνάντηση Δημάρχων και Καλλιτεχνικών Διευθυντών του πριν από λίγες ημέρες στη Βέροια, ένα αίτημα θεμελιώδες που θα καθορίσει τη βιωσιμότητα του θεσμού: την επαναξιολόγηση της εκάστοτε δράσης. Διότι η τέχνη επιτρέπει να συνειδητοποιήσουμε εκείνες τις ανθρώπινες δυνατότητες που βρίσκονται πέρα από τις καθημερινές δυνατότητες που μας βοηθούν να καταλάβουμε γιατί είμαστε στη Γη και πώς οι ζωές μας μπορούν να αποκτήσουν νόημα κι ομορφιά.

[403] Στην υλική κληρονομιά συμπεριλαμβάνονται οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία.

[404] Στην 2η συνεδρίαση (26/06/2002) της Επιτροπής Παρακολούθησης του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Πολιτισμός», που έγινε στο Βυζαντινό Μουσείο, ο υπουργός τόνισε ότι το Πρόγραμμα «εμφανίζει αριθμητικά τουλάχιστον, θα δούμε αν αυτό αληθεύει και ποιοτικά, ορισμένες πάρα πολύ καλές επιδόσεις, συγκρινόμενο με τα άλλα επιχειρησιακά προγράμματα που εξελίσσονται την περίοδο αυτή στη χώρα μας». Επειτα η Β. Μπελεζίνη έκανε μια αναδρομή στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης που έκλεισε πέρυσι ξεπερνώντας το 100% απορρόφησης κονδυλίων, ενώ ένα επιπλέον 5% πληρώθηκε από εθνικούς πόρους, όπως είπε. Ωστόσο, είναι γνωστό ότι οι φάκελοι του Β'

Αναφέρω σχετικά το παράδειγμα του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας. Κατά γενική ομολογία, το συγκρότημα κτιρίων όπου στεγάζεται το Ινστιτούτο, βορειοανατολικά του Αγίου Μάρκου στην περιοχή του Castello, συγκαταλέγεται στα ωραιότερα αρχιτεκτονήματα της Βενετίας. Πρόκειται για τα κτίρια της παλιάς Ελληνικής Αδελφότητος: ανάμεσά τους το μέγαρο της Φλαγγινείου Σχολής, οικοδόμημα του βενετού αρχιτέκτονα Baldassare Longhena, και βεβαίως ο ναός του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων, του *«αρχαιότερου ελληνικού ορθόδοξου ναού της Δύσης»*.

Το Ινστιτούτο πλαισιώνεται επισήμως από μια νέα θέση διδασκαλίας της νεοελληνικής στο (διάσημο για το τμήμα γλωσσών του) Πανεπιστήμιο Ca' Foscari της Βενετίας. Η πρωτοβουλία ανήκει στο διευθυντή του Ινστιτούτου καθηγητή κ. Νίκο Παναγιωτάκη. Με δική του παρακίνηση και υποστήριξη διδάσκει από το 1994-95 ελληνικά (τρεις ώρες την εβδομάδα) η κυρία Lucia Marcheselli Loukas,

---

ΚΠΣ κλείνουν τώρα και οι τυχόν «αταξίες» θα ελεγχθούν από την Ευρωπαϊκή Ενωση τα δύο-τρία επόμενα χρόνια.

Την περασμένη χρονιά έγινε και το προγραμματικό κλείσιμο του Γ' ΚΠΣ και η έναρξη της υλοποίησης των προγραμμάτων στο σύνολό τους, είπε η ειδική γραμματέας, προσθέτοντας πως «ώς το τέλος της χρονιάς θα πρέπει να ξεκινήσουν όλα». «Εχουμε πολλαπλάσιες υποχρεώσεις από το Β' ΚΠΣ», είπε και τόνισε πως το σύστημα διαχείρισης «δεν είναι ο από μηχανής θεός. Χρειάζονται φορείς υλοποίησης».

Σε άλλο σημείο επισήμανε πως «μέχρι τώρα έχουμε πετύχει τον κεντρικό σχεδιασμό των έργων και γενικά μια καλή εικόνα παρά τις δυσκολίες. Εχουν ενεργοποιηθεί μέσω προσκλήσεων τα 3/4 του προϋπολογισμού του προγράμματος που ο συνολικός προϋπολογισμός του ανέρχεται σε 604,9 εκατ. ευρώ, από τα οποία τα 590,4 εκατ. ευρώ είναι δημόσια δαπάνη και τα 14 εκατ. ευρώ ιδιωτική συμμετοχή. Από τα 590,4 εκατ. ευρώ τα 414,3 εκατ. προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ενωση και τα 176 εκατ. από το ελληνικό δημόσιο». Θεωρεί ικανοποιητικούς τους δείκτες υλοποίησης, αφού οι υπογεγραμμένες συμβάσεις και οι ενεργές αυτεπιστασίες των ενταγμένων έργων ανέρχονται σε 173 εκατ. ευρώ, δηλ. 61 δισ. δρχ. Το ποσόν αυτό αντιστοιχεί στο 1/3 του συνολικού προϋπολογισμού του προγράμματος.

Προτεραιότητα έχουν οι τομείς: της προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς με 357 εκατ. ευρώ και έπειτα της σύγχρονης κληρονομιάς με 231,5 εκατ. ευρώ. Τέλος, εντός του έτους θα ενεργοποιηθεί η τεχνική βοήθεια για την πραγματοποίηση των προγραμμάτων, η οποία θα κοστίσει 16,4 εκατ. ευρώ.

καθηγήτρια του γειτονικού Πανεπιστημίου της Τεργέστης. Καταλύτης υπήρξε η ανταπόκριση του ΥΠΠΟ, διά της συμβούλου για θέματα ελληνικών σπουδών κυρίας Ουρανίας Λαμψίδου, στην πρόταση του κ. Παναγιωτάκη για δημιουργία μόνιμης θέσης στο Πανεπιστήμιο. Έτσι, μετά από προεργασία μηνών (στις αρχές του καλοκαιριού η κυρία Λαμψίδου είχε βρεθεί πάλι στη Βενετία), έφθασε η ώρα για τη συνομολόγηση σύμβασης, που υπέγραψε στην αρχή της εβδομάδας στη Βενετία ο υπουργός Πολιτισμού κ. Ευάγγελος Βενιζέλος.

Κατά τα συμφωνηθέντα, το ΥΠΠΟ συνέβαλλε στον προϋπολογισμό της θέσης για τα επόμενα πέντε χρόνια με ενίσχυση της τάξεως των 5 εκατ. δρχ. (30 εκατ. λιρέτες) ετησίως: το Πανεπιστήμιο της Βενετίας θα καταβάλλει το ισόποσο και θα αναλάβει στη συνέχεια εξ ολοκλήρου την οικονομική υποστήριξη. Αν όλα εξελιχθούν κατ' ευχήν (εκκρεμεί η, εκ μέρους των αρμοδίων διοικητικών οργάνων, *«έγκριση της μορφής και του τρόπου»* της εισαγωγής του αντικειμένου στο διδακτικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου), η θέση προκηρύχθηκε τον Φεβρουάριο του 1997.

Η εξέλιξη είναι εύλογη, αφού όπως αναφέρεται συχνά, η *«Γαληνοτάτη Δημοκρατία»* υπήρξε *«το λαμπρότερο κέντρο καλλιέργειας των ελληνικών σπουδών στην Ευρώπη»* τα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Μνημονεύοντας τον δυναμισμό του ελληνικού στοιχείου της πόλης, ο κ. Παναγιωτάκης υπενθυμίζει, ότι στη Βενετία *«παίχθηκε και κερδήθηκε το παιχνίδι της επιβίωσης»* του νεότερου Ελληνισμού. Στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η Αδελφότητα δεν ξεπερνούσε τα τριάντα μέλη. Το Ινστιτούτο είναι προϊόν *«τριπλής»*, όπως λέγεται, συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας, Ιταλίας και Ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας. Η ίδρυσή του υπήρξε ένα είδος *«ανταλλάγματος»* για την επαναλειτουργία της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής και του Ιταλικού Ινστιτούτου στην Αθήνα. Η Αδελφότητα παραχώρησε επίσης στο ελληνικό κράτος όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία της «προικίζοντας» έτσι το Ινστιτούτο.

Από το 1951 ως σήμερα το Ινστιτούτο έχει επιτελέσει ποικίλη μορφωτική και εκδοτική δραστηριότητα και οι υπότροφοί του αξιόλογο ερευνητικό έργο, το οποίο συνεχίζεται. Αξιοσημείωτη είναι η αναδιοργάνωση τα χρόνια της δεκαετίας του '90. Άλλωστε, όπως αρέσκεται να υπενθυμίζει ο κ. Παναγιωτάκης, το μήκος των ραφιών του *«ανεξάντλητου»* Κρατικού Αρχείου της Βενετίας υπερβαίνει τα εβδομήντα χιλιόμετρα και τα ελληνικού ενδιαφέροντος αρχεία είναι πολλά.

Ο κ. Παναγιωτάκης μιλώντας επεσήμανε, ότι χάρη στα εισοδήματα από την ακίνητη περιουσία του, αλλά και στην ενίσχυση της ελληνικής κυβέρνησης, το

Ινστιτούτο δεν αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα. Προσέθεσε όμως ότι *«έχει φθάσει η ώρα για μια νομοθετική αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας του Ινστιτούτου»*, η οποία θα συνεπάγεται και οριοθέτηση της δικαιοδοσίας του απέναντι στην Ιερά Μητρόπολη Ιταλίας, η οποία στεγάζεται στα κτίριά του. Η πρόσφατη μετάβαση του κ. Βενιζέλου στη Βενετία, ίσως συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι σε αυτό το ζήτημα.

Επίσης η ανάπτυξη των δεξιοτήτων των εμπλεκομένων στον πολιτισμικό κλάδο σε θέματα νέων τεχνολογιών, όπως διαχείρισης ήχου, εικόνας, πολυμέσων[405].Το παραπάνω επιχειρησιακό πρόγραμμα, παρά την κορυφαία σημασία του, περιλαμβάνει μέρος μόνο των δράσεων της συνολικής ανάπτυξης - στρατηγικής για τον τομέα του πολιτισμού. Στο επιχειρησιακό πρόγραμμα αυτό - το οποίο θα μπορούσε κάλλιστα να ονομασθεί «Κοινωνία της Πληροφορίας» - μπορούν να προβλεφθούν ενέργειες ενίσχυσης του τομέα του πολιτισμού, ψηφιοποίηση, τεκμηρίωση και ανάδειξη του.

Η ελληνική κυβέρνηση και οι έλληνες επενδυτές θα ήταν σημαντικό να αναπτύξουν την πολιτική τους και τη στρατηγική τους λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη ότι: α) η ψηφιακή τεχνολογία αποτελεί τον κοινό παρονομαστή για την ανάπτυξη των επικοινωνιών και της πληροφορικής, β) η αγορά του κυβερνοχώρου αποτελεί την ψηφιακή αγορά, η οποία θα αναπτυχθεί στην επερχόμενη ενιαία ψηφιακή επικοινωνιακή πλατφόρμα δίνοντας πνοή στη βιομηχανία της ψηφιακής επικοινωνίας τον 21ο αιώνα, και γ) η σύγκλιση των τηλεπικοινωνιών, των ΜΜΕ και της τεχνολογίας της πληροφορικής θα μας εισαγάγει στην εποχή της ψηφιακής

---

[405] Αναφέρω ενδεικτικά την εργασία που πραγματοποιείται από τον καθηγητή κ. Γεώργιο Κοκκινάκη του Πανεπιστημίου της Πάτρας, της Έδρας της Ενσύρματης και Ηλεκτρονικής Επικοινωνίας, κατά τα έτη 1996 και 1997, της μεταγραφής σε λατινικούς χαρακτήρες και μετάφρασης στα ιταλικά και στα νέα ελληνικά όλων των λημμάτων (περίπου πέντε χιλιάδες) που περιέχονται στους πέντε τόμους του Ιστορικού λεξικού των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας του καθηγητού Αναστασίου Καραναστάση.

Επιπλέον την εργασία της καθηγήτριας του πανεπιστήμίου του Reggio Calabria κ. Sara Minuto η οποία σε συνεργασία με τον καθηγητή Κοκκινάκη ερεύνησε, αντέγραψε και κατέγραψε φωνητικά περισσότερες από 100 πρωτότυπες φράσεις μέσα από τους τρεις τρόπους ομιλίας των χωριών Vua, Ricchudi και Galliciano και κατέληξε στα συμπεράσματα ότι η γλωσσολογική παράδοση στις τρεις αυτές κοινότητες υποδηλώνει επίσης μερικά χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων τρόπων και συνηθειών ζωής.

επικοινωνίας, η οποία θα είναι η εποχή των ψηφιακών αρτηριών, των ψηφιακών υπηρεσιών, προϊόντων και συσκευών.

Επίσης είναι απαραίτητη η βοήθεια και η συμμετοχή όλων των κοινωνικών ομάδων και των πολιτικών και οικονομικών[406] παραγόντων της χώρας για τη δημιουργία μιας ενιαίας εθνικής πολιτικής για τις επικοινωνίες και την πληροφορική. Ο σκοπός της ενιαίας αυτής εθνικής πολιτικής θα είναι: α) να θέσει τα θεμέλια για την προάσπιση και τη διεκδίκηση των συμφερόντων της Ελλάδας στην παγκόσμια κοινότητα και β) να βοηθήσει να ανακαλύψουμε την «εθνική μας ψηφιακή πυξίδα», η οποία θα μας κατευθύνει δυναμικά και ανταγωνιστικά στον κυβερνοχώρο.

Μέσω της κοινωνίας της πληροφορίας θα επιδιωχθεί η αξιοποίηση σύγχρονων τεχνολογιών τηλεματικής που αλλάζουν τις συνθήκες προσφοράς και ζήτησης του πολιτιστικού προϊόντος, εκσυγχρονίζουν τις πολιτιστικές υπηρεσίες και δίνουν νέα ώθηση στη διάδοση τόσο της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και στην ανάπτυξη του σύγχρονου πολιτισμού.

Στον αιώνα που ζούμε οι εξελίξεις είναι ραγδαίες, ιδιαίτερα στις λεωφόρους της επικοινωνίας. Από το γράμμα του ξενιτεμένου, που χρειαζόταν σαράντα ημέρες να φτάσει στον προορισμό του, στο τηλέφωνο, το fax και την... επανάσταση του Ιντερνετ. Το Ιντερνετ, που αυτή τη στιγμή συνδέει εκατομμύρια ανθρώπων σ' ολόκληρο τον πλανήτη, αποτελεί ένα από τα καλύτερα μέσα για τη μετάδοση ειδήσεων και πληροφοριών και μετατρέπει την υφήλιο σ' ένα «παγκόσμιο χωριό».

Αυτή η νέα εποχή «της οικουμενικότητας» στην πληροφόρηση ταιριάζει στη φύση του Ελληνισμού, καθώς η οικουμενικότητα είναι η ουσία του και ο πολιτισμός, η επικράτειά του. Η κοσμοπολίτισσα Ελλάδα των 17 εκατομμυρίων, διάσπαρτων σε 140 χώρες ανά τον κόσμο, σήμερα φαίνεται να έχει μία μοναδική ευκαιρία, την ευκαιρία να χρησιμοποιήσει το δυναμικό του παγκόσμιου Ελληνισμού ως οργανωμένη δύναμη στήριξης. Κι αυτό γιατί η ανάπτυξη των οδών της πληροφόρησης έχει αποτέλεσμα την αναζήτηση και τη χρήση νέων μεθόδων επικοινωνίας, που μπορούν και πρέπει να χρησιμοποιηθούν αφ' ενός για τη στενότερη και άμεση επαφή του μητροπολιτικού κέντρου με τους Ελληνες της διασποράς και

---

[406] Για παράδειγμα, το μέτρο «Ολοκλήρωση Μητροπολιτικών Συνεδριακών και Πολιτιστικών Κέντρων», στο οποίο πρωτοστατούν τα Μέγαρα Μουσικής Αθηνών και Θεσσαλονίκης, διαχειρίζεται το 18,8% του συνολικού κόστους του προγράμματος, που προέρχεται από εθνικές και κοινοτικές δαπάνες, με μηδενική ιδιωτική συμμετοχή. Αυτό παραμένει παράδειγμα προς αποφυγή.

αφ' ετέρου για την ενίσχυση της ελληνικής παρουσίας στο παγκόσμιο πολιτικο-οικονομικό γίγνεσθαι.

Η επικοινωνία της μητρόπολης με τους Ελληνες της διασποράς μπορεί να είναι ουσιαστική εφόσον καταστεί ολόπλευρη και αμφίδρομη, συμπεριλάβει δηλαδή την επικοινωνία με τα ομογενειακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τους ομογενειακούς συλλόγους, τις κοινότητες, τα σωματεία, τις οργανώσεις.

Οι στόχοι και οι προτεραιότητες είναι σαφείς και ιεραρχημένοι:[407]

* Στήριξη των εθνικών μας θέσεων και προάσπιση των συμφερόντων μας σε περιόδους αμφισβητήσεων και επιβουλών, με δυνατότητα άμεσης και αποτελεσματικής κινητοποίησης του ελληνικού στοιχείου.
* Ανταλλαγή πληροφοριών στη βάση της αμφίδρομης σχέσης μητρόπολης και διασποράς.
* Ενημέρωση των Ελλήνων του εξωτερικού πάνω σε ειδικά θέματα που τους απασχολούν (θέματα στρατολογικά, ασφαλιστικά, μετοικεσίες κ.ά.).
* Δημιουργία δελτίου ειδήσεων στο πλαίσιο του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, που θα αποστέλλεται σ' όλα τα ομογενειακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και τις οργανώσεις σ' όλο τον κόσμο.
*Ενίσχυση της μηχανογράφησης των Ελληνικών κοινοτήτων.
* Ερευνα για τη διάσωση των ιστορικών αρχείων του Απόδημου Ελληνισμού και δημιουργία του Μητρώου του Ελληνισμού.
* Δημιουργία βάσης πληροφοριών με τις διευθύνσεις των ΟΜΜΕ, των Κοινοτήτων, των Συλλόγων, των Ομοσπονδιών, των Εδρών Ελληνικών Σπουδών.
* Ηλεκτρονική διασύνδεση των πέντε (5) θεματικών δικτύων του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού που στηρίζει και προωθεί η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού ανά τον κόσμο. Αναφερόμαστε στα δίκτυα: νέων, γυναικών, καλλιτεχνών, επιστημόνων και επιχειρηματιών.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη σημασία δραστηριοποίησης των δικτύων και της ηλεκτρονικής διασύνδεσής τους μπορούμε να φέρουμε ως παράδειγμα αυτό των επιχειρηματιών. Η λειτουργία ενός ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος καταγραφής των Ελλήνων επιχειρηματιών του εξωτερικού και η διασύνδεσή τους με τους εγχώριους παραγωγικούς φορείς θα οδηγήσει αυτομάτως στην ανάπτυξη της οικονομικής επενδυτικής κι εμπορικής δραστηριότητας. Ο Ελληνας επιχειρηματίας

---

[407] Προτάσεις του κ. Δημήτριου Δόλλη - συνέντευξη στις 24/07/2001.

όσο και ο απόδημος, που σχεδιάζει να επενδύσει στην Ελλάδα, θα μπορεί να συλλέγει πληροφορίες, να βρίσκει εταίρους στις επενδυτικές του δραστηριότητες, να καθοδηγείται με αξιοπιστία στα επενδυτικά του σχέδια.

Η Γ.Γ.Α.Ε., με τη δημιουργία δικού της κόμβου, βρίσκεται στην πορεία αυτοδύναμης παρουσίας στο Ιντερνετ. Εχει, ήδη, κατοχυρωθεί το domain name και η προμήθεια μισθωμένης γραμμής, ενώ σύντομα θα παραληφθεί και το web server.

Η άμεση επικοινωνία των αποδήμων με τη Γ.Γ.Α.Ε. γίνεται προς το παρόν μέσω φιλοξενούμενου κόμβου στο ΥΠΕΞ:

www.mfa.gr/ggae/

www.hri.org/ggae/

Η επικοινωνιακή πολιτική της Γ.Γ.Α.Ε. σε σχέση με τον κυβερνοχώρο εστιάζεται στη δημιουργία ενός 24ωρου μόνιμου καναλιού επικοινωνίας, που θα αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργεί η απόσταση με λύσεις ενδο-εταιρικής επικοινωνίας. Η έκδοση newsletter, η διασύνδεση με βασικούς ηλεκτρονικούς κόμβους στην Ελλάδα, την Κύπρο και το εξωτερικό, η ενημέρωση για τις δραστηριότητες των αποδήμων ανά τον κόσμο, η δυνατότητα τηλεδιασκέψεων και τηλεκπαίδευσης, η καταγραφή προσώπων και φορέων ελληνικής καταγωγής, η δημιουργία e-δικτύων του Ελληνισμού, η ενίσχυση της μηχανογράφησης των ελληνικών κοινοτήτων και η προβολή των δραστηριοτήτων του ΣΑΕ είναι πτυχές της επικοινωνιακής μας πολιτικής.

Είναι φανερό, ότι τα νέα δεδομένα στο διεθνή χώρο συγκροτούν μια διαφορετική πραγματικότητα, που επιβάλλει στον Ελληνισμό να στηριχτεί στα παγκόσμια δίκτυά του, μέσα από επιτρεπτές, ανεκτές, ενθαρρυνόμενες και προβλεπόμενες διμερείς ή πολυμερείς σχέσεις. Οι λεωφόροι της επικοινωνίας έχουν ανοίξει προς αυτή την κατεύθυνση. Σ' εμάς μένει να ορίσουμε τις ταχύτητες. Επιπλέον, δράσεις και έργα για τον πολιτισμό θα ενταχθούν στα ΠΕΠ, ενδεχομένως και σε άλλες πρωτοβουλίες και σε άλλα ανταγωνιστικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ παράλληλα θα συνεχιστεί η χρηματοδότηση έργων και ενεργειών στον τομέα του πολιτισμού από καθαρά εθνικούς πόρους.

Με τις παρεμβάσεις των ανωτέρω προγραμμάτων επιδιώκεται να διερευνηθούν οι αναπτυξιακές δυνατότητες του πολιτιστικού τομέα τόσο με ποσοτική μεγέθυνση μέσω της αύξησης των διαθέσιμων πόρων από το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και των αμιγώς εθνικών πόρων, όσο και με ποιοτική διεύρυνση, δηλαδή με επέκταση του φάσματος των έργων και ενεργειών και σε νέες κατηγορίες.

Οι εφαρμογές λοιπόν της Πολιτιστικής Πολιτικής σε εθνικό επίπεδο εστιάζονται στο ρόλο του κράτους σε ό,τι αφορά την προστασία, προβολή και αξιοποίηση, αφενός της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην ευρεία και διαχρονική επιφάνεια της και αφετέρου της Πολιτιστικής Πολυμορφίας.

Οι σύγχρονες αξίες σήμερα υπερβαίνουν την ιδιωτική πρωτοβουλία και ευθύνη. Υπάρχουν ορισμένοι τομείς[408], οι οποίοι καθιστούν την παρέμβαση της οργανωμένης κοινωνίας, που αποτελεί σήμερα το εθνικό κράτος υπεράνω συζήτησης, με τη σκέψη, ότι η κρατική παρέμβαση είναι απαραίτητη για την πολιτιστική δημιουργία.

Η φύση των υπηρεσιών και των αξιών, που παράγει ο πολιτιστικός τομέας χρειάζονται ενθάρρυνση, καθώς και προστασία από την απόλυτη κυριαρχία της αγοράς. Οφείλουμε να διατηρήσουμε τις υφιστάμενες δραστηριότητες και αξίες και να προσφέρουμε κίνητρα ανάπτυξης για άλλες.

Δε συνηγορώ, βέβαια, υπέρ μιας κρατικής πολιτικής πολιτισμού, αν και ο πειρασμός να επιχειρηθεί κάτι τέτοιο υπήρξε μεγάλος στη σύγχρονη εποχή και αυτό, διότι στο παρελθόν οι τέχνες και η δημιουργία υπήρξαν σχεδόν πάντοτε υπόθεση κρατική, μέχρι πριν δύο περίπου αιώνες.

Το κράτος δεν μπορεί να έχει πολιτική σε θέματα πολιτισμού και εννοώ με αυτό, ότι δεν μπορεί να επιβάλλει τι είναι αξιόλογο και τι όχι στην τέχνη και στον πολιτισμό. Μπορεί, ωστόσο, να δημιουργήσει ανεξάρτητους φορείς που εντοπίζουν δραστηριότητες και τις ενθαρρύνουν. Η προστασία, προώθηση και χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς για τις ανάγκες του σήμερα είναι, πιστεύω, θέμα πολιτικής επιλογής και από αυτή την άποψη αποτελεί αντικείμενο των κρατικών πολιτικών σε θέματα πολιτισμού[409].

---

[408] Για παράδειγμα η ασφάλεια ή η προστασία του περιβάλλοντος.

[409] Σημαντικό είναι ν' αναφερθεί η συνέντευξη του στην εφημερίδα «Το Βήμα» του καθηγητή Χρήστου Π. Τσόκου, προέδρου του αμερικανικού Ιδρύματος για την Ελληνική Γλώσσα και τον Πολιτισμό που πίστεψε στη διατήρηση και προαγωγή της ελληνικής γλώσσας και των ελληνικών

πολιτιστικών αξιών με έντονη δραστηριότητα σε ιδρύματα ανώτατης παιδείας των ΗΠΑ ως θεμελιώδους αποστολής του Αμερικανικού Ιδρύματος για την Ελληνική Γλώσσα και τον Πολιτισμό (ΑΙΕΓΠ). Στόχος του είναι η δημιουργία Κέντρων Ελληνικών Σπουδών που θα διανεμηθούν στρατηγικά σε όλη την Αμερική και θα αποτελούνται από πέντε τουλάχιστον εσαεί προικοδοτημένες ακαδημαϊκές θέσεις που θα είναι οι ακόλουθες: Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας, Ιστορίας, Φιλοσοφίας, Ελληνικού Πολιτισμού και Βυζαντινής Ιστορίας και Ορθόδοξης Θεολογίας. Ενα τέτοιο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών λειτουργεί ήδη στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Φλόριδας, στην Τάμπα των ΗΠΑ. Οι σπουδές αυτές έχουν στόχο να προσελκύσουν τους Αμερικανούς και αυτή για τον κ. Τσόκο πρέπει να είναι η πιο επείγουσα στρατηγική.

«Οταν ο κ. Ζολώτας έδωσε δύο διαλέξεις στην Ουάσιγκτον, πάνω από το 40% των λέξεων που χρησιμοποίησε ήταν ελληνικές. Αν ανατρέξει κανείς στην Ιστορία θα δει ότι ο Τόμας Τζέφερσον (πρόεδρος των ΗΠΑ, 1801-1809) διάβαζε αρχαία ελληνικά και η προσωπική του βιβλιοθήκη στη Φιλαδέλφεια περιείχε περισσότερους από 800 τόμους αρχαίων ελληνικών βιβλίων. Όλη αυτή η γνώση βρήκε τον δρόμο της στα πλέον θεμελιώδη έγγραφα της αμερικανικής πολιτείας. Είναι ανάγκη να αναγνωρισθεί η ελληνική συνεισφορά στην ανάπτυξη της Αμερικής και κύριο μέλημά μας είναι να εκπαιδεύσουμε τους επαγγελματίες, επιστήμονες και ηγέτες τού αύριο με τις ελληνιστικές σπουδές». Τον Μάρτιο θα δημιουργηθούν τα επόμενα τρία Κέντρα Ελληνικών Σπουδών με στόχο πάντα τα μεγάλα ιδρύματα και όχι ένα μικρό ιδιωτικό πανεπιστήμιο.

Ερώτηση: Ποιά είναι η θέση του υπουργείου Παιδείας σε αυτή την πρωτοβουλία;

«Επί Αρσένη αλλά και επί Παπανδρέου ενημερώναμε συνεχώς για ό,τι κάναμε αλλά δεν είχαμε καμία αντίδραση. Τα πολύ καλά λόγια του κ. Ευθυμίου με αφορμή την έναρξη των εργασιών και των δραστηριοτήτων του Ιδρύματος στην Ελλάδα με τα εγκαίνια του κέντρου στην Αθήνα θα τα πάρω μαζί μου στην Αμερική και θα τα επικαλεστώ για να δημιουργηθούν και άλλα τέτοια κέντρα. Και ο κ. Παπαδημητρίου από το Ίδρυμα "Ωνάσης" υποσχέθηκε να βοηθήσει. Θα χρειαστούμε οικονομική βοήθεια από όλους. Το "Leadership 100", που είναι ένας οργανισμός της Εκκλησίας όπου για να γίνεις μέλος πρέπει να δώσεις 100.000 δολάρια, έχει ήδη πάνω από 60 εκατ. δολάρια. Ελπίζω να συνεργαστούν για την έδρα της Ορθόδοξης Θεολογίας. Ξέρετε, γίνεται μια διάκριση εις βάρος μας. Στις κρατικές θέσεις αλλά και στις ιδιωτικές εταιρείες στην αίτηση εργασίας αναγράφεται η θρησκευτική προτίμηση. Η Ορθοδοξία δεν υπάρχει ως επιλογή ανάμεσα σε καθολικούς, ιουδαϊστές, βαπτιστές και άλλους. Η Εκκλησία δεν έχει κάνει ποτέ τίποτε γι' αυτό. Πρέπει να μάθει ο κόσμος τι είναι η Ορθοδοξία. Ακόμη και ως θεωρητικό μάθημα».

Αν πετύχει στην Αμερική αυτό το μοντέλο, κατά τον πρόεδρο του ΑΙΕΓΠ, θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια «ομπρέλα κέντρων» και σε άλλες περιοχές του κόσμου, όπως στην Αυστραλία και αλλού. Και όταν γίνει αυτό η ελληνική κυβέρνηση θα ξοδεύει πολύ λιγότερα χρήματα για λόμπι, και καταλήγει: «για να πάψουν να μας αποκαλούν "greasy Greeks" ("λιγδιασμένοι Έλληνες", εξαιτίας της δουλειάς στα εστιατόρια) χρειαζόμαστε τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης, των ελληνικών

Τα κράτη βρίσκονται αντιμέτωπα με μια ευρύτατη κλίμακα πολύπλοκων θεμάτων, τα οποία απαιτούν ανάληψη δράσης για την υποστήριξη της αειφόρου ανθρώπινης ανάπτυξης - απαραίτητης για την κοινωνική συνοχή καθώς και για μια ισχυρή κοινότητα, αλλά και για την οικονομική ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό τα κράτη προβληματίζονται ολοένα και περισσότερο σχετικά με τις επιπτώσεις που έχει η πολιτιστική πολυμορφία και η παγκοσμιοποίηση στις μεταβαλλόμενες σχέσεις μεταξύ τοπικών(ή υπο-εθνικών), εθνικών και διεθνών ταυτοτήτων και μορφών σχέσεων.

Για ν' αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις αυτές τα κράτη πρέπει να προωθήσουν την πολιτιστική πολυμορφία, τόσο στο εσωτερικό τους, όσο διεθνώς, ενώ παράλληλα οφείλουν να προβάλουν την κληρονομιά τους, την πολιτιστική τους έκφραση, δημιουργικότητα και καινοτομία και να ενισχύσουν την κοινωνική συνοχή.Με αυτό τον τρόπο καθώς ο κόσμος μας αλλάζει ριζικά στην εποχή της πληροφορίας, τα κράτη αναζητούν την κατάλληλη ισορροπία μεταξύ ανοίγματος προς το διεθνή πολιτισμό και υποστήριξης του δικού τους πολιτισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, θεμελιώδη σημασία έχει η διατήρηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και δημιουργικότητας εντός της παγκοσμιοποίησης.

Η κοινωνική και πολιτιστική πολυμορφία είναι ζωτικής σημασίας εργαλεία για την αειφόρο ανάπτυξη. Διατηρώντας τις ρίζες της δημιουργικότητας, ο κόσμος μας θα είναι καλύτερα εξοπλισμένος για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της ομογενοποίησης της πολιτιστικής έκφρασης. Σημασία έχει παράλληλα, να συντηρηθεί και να ενσωματωθεί η πολιτιστική κληρονομιά στο μέλλον, αλλά και να διασφαλιστεί η προστασία του παρελθόντος.

Οι καθαρά παρεμβατικές και προστατευτικές πολιτικές έχουν περιορισμένη αξία και αποτελεσματικότητα. Η δημιουργία νέων πλαισίων δράσης για την πολιτιστική παραγωγή και διανομή αποτελεί πρωταρχικής σημασίας μέσο αλλαγής. Από την άποψη αυτή, οι κυβερνήσεις οφείλουν να κινηθούν με καινοτόμους και «έξυπνους» τρόπους, ώστε να προλάβουν τις αλλαγές. Θα πρέπει να δημιουργήσουν

πανεπιστημίων και των ελλήνων πολιτών, γιατί, αν δεν διατηρήσουμε και δεν ενδυναμώσουμε τον Ελληνισμό στην Αμερική, η Ιστορία δεν θα μας συγχωρήσει».

Πληροφορίες στο website: http://www.AFGLC.org

στο εσωτερικό των χωρών τους κλίμα προώθησης της πολιτιστικής και πνευματικής πολυμορφίας και σε ορισμένες περιπτώσεις, να διατηρήσουν και να προστατεύσουν τρόπους ζωής και παραδόσεις, που συνδέονται με τη γλώσσα, την έκφραση και παρόμοια στοιχεία.

Μεγάλη σημασία στις πολιτιστικές πολιτικές έχουν η υποστήριξη και ο προσδιορισμός των νέων μορφών ταυτότητας και συμμετοχής σε διαφορετικές κοινωνίες, καθώς και των νέων ρόλων μεσολαβητή που καλούνται να παίξουν οι εθνικές κυβερνήσεις μεταξύ του τοπικού και του παγκόσμιου περιβάλλοντος. Το γεγονός αυτό δημιουργεί την ανάγκη επανεξισσορόπησης των δυνάμεων και των ευθυνών σε διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης.

Η στρατηγική που χρειάζεται να υιοθετηθεί από τις κυβερνήσεις, ώστε να ενισχυθεί η πολιτιστική πολυμορφία επικεντρώνεται στην ανάγκη επικράτησης μιας ευρύτερης αντίληψης για το θέμα που δεν περιορίζεται στην σχέση πληθυσμού-κράτους. Οι πολίτες οφείλουν να εκτιμούν τα κοινωνικά και πολιτιστικά τους δικαιώματα. Αντί να βρίσκουν την ολοκλήρωση αποκλειστικά στην αγορά, πρέπει να την ανακαλύψουν σε ένα δημόσιο χώρο, στον οποίο θα είμαστε σε θέση να μοιραστούμε την ετερογένεια μας, τις κοινές μας εμπειρίες και να ξεπεράσουμε τις προκαταλήψεις. Η πολιτιστική βιομηχανία παίζει θεμελιώδη ρόλο στο σχεδιασμό και στη δημιουργία ενός τέτοιου δημόσιου χώρου.

Είναι απαραίτητο να παράσχουμε στις τέχνες ευκαιρίες προώθησης τους. Αναθέτοντας επικοινωνίες και πολιτισμό σε ένα υπουργείο, ο πολιτισμός αποκτά πρόσβαση σε δημόσια ραδιοφωνία, εφημερίδες και δημόσιους τηλεοπτικούς σταθμούς. Οι χώρες επιπλέον θα πρέπει ν' ανταλλάξουν εμπειρίες, όσον αφορά την νομοθεσία σε θέματα πολιτισμού. Οι εθνικές κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για τη στήριξη της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ειρηνικής συνύπαρξης εντός των συνόρων τους.

Συνδέοντας την πόλη με τον πολιτισμό, επισημαίνουμε ότι η πόλη, ο πολίτης, η πολιτική και ο πολιτισμός έχουν κοινή ρίζα. Όταν η πόλη ήταν κράτος, ο πολίτης ήταν το υποκείμενο που απολάμβανε την οργάνωση της Πολιτείας, η πολιτική ήταν το μέσο που ανέβαζε τη ζωή του και ο πολιτισμός ήταν η συνείδηση της κοινωνικής του πραγματικότητας, σήμαινε, ότι ο κάθε άνθρωπος μπορούσε να έχει την ολότητα

μπροστά του, μέσα του, δίπλα του. Εκεί μέσα ενσωματώνονται όλα, όσα μπορεί να «σηκώσει» μια κοινωνική ζωή[410].

Ζώντας στην περίοδο των νεώτερων γαιοστρατηγικών διακανονισμών, σ' ένα κόσμο ανοικτών συνόρων[411], εδράζονται οι ανωτέρω στο υπόστρωμα μιας ιδεολογικής και πολιτιστικής ηγεμονίας, η οποία περνάει στο σύνολο του πολίτη. Εκεί που πρέπει ν' αντισταθεί ο πολιτισμός και να επικρατήσουν οι δυνάμεις της δημιουργίας, είναι ακριβώς να ορθώσουν την πολυεθνική και πολυπολιτισμική πόλη απέναντι στον μονοδιάστατο πολιτισμό.

Η νέα ταυτότητα της συλλογικής συνείδησης και ζωής μπορεί να κτιστεί με τον πολιτισμό της ποικιλίας, της αρμονίας και του μέτρου. Σημαντικό είναι να προστατευθεί η διαφορά, η ατομικότητα, το μοναδικό βίωμα που έχει ο κάθε άνθρωπος[412] και να κτίσουμε την πόλη των διαφορών μέσα σε συνθήκες ποικιλίας, αρμονίας και προ πάντων ανθρώπινου μέτρου.

Σήμερα πια δεν ζούμε μέσα σε κοινωνίες, όπου υπάρχουν παραδοσιακά πολιτιστικά σχήματα, παραδοσιακή πολιτιστική δεξαμενή και όπου τα πολιτιστικά

---

[410] Αυτό αναφέρεται διότι τότε ήταν μια μικρογραφία, αλλά σήμερα σε μια πολύ μεγαλύτερη έκταση όλοι οι σύγχρονοι διανοητές εμφανίζουν μια κεντρική τάση, να ξαναγυρίσουν στην ολιστική θεώρηση των επιστημών, δηλαδή αφού πέρασαν από ένα στάδιο τρομακτικής εξειδίκευσης με την τεράστια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της τεχνολογίας, αφού για να γίνεις επιστήμονας σήμερα δεν χρειάζεται να είσαι δικηγόρος ή γιατρός αλλά πρέπει να είσαι μια από τις δεκάδες ή εκατοντάδες κατηγορίες των γιατρών, έχουν αρχίσει να ξαναψάχνουν τα σπασμένα κομμάτια της ιστορίας, να τα ξανασυνθέσουν για να βρουν αν ο μικρός και γνωστός πλέον κόσμος μας έχει συγκεκριμένους κανόνες και λειτουργίες και μπορεί να έχει συνείδηση του εαυτού του.

[411] Και κατέβη Κύριος ειδείν την πόλιν και τον πύργον
ον ωκοδόμησαν οι υιοί των ανθρώπων . Και είπε Κύρος,
ιδού γένος εν και χείλος εν πάντων και τούτο ήρξαντο ποιήσαι
και νυν ουκ εκλείψει απ' αυτών πάντα όσα αν επιθυμώνται ποιείν.
Δεύτε και καταβάντες συγχέωμεν αυτών εκεί την γλώσσαν, ίνα μη ακούσωσιν
έκαστος την φωνήν του πλησίον»

Γένεσις ΙΑ, 5-8.

Παλαιά Διαθήκη, *Η Γένεσις*, Λόγος, Αθήνα 1973.

[412] Εδώ αξίζει να παραθέσω τον στίχο του Οδυσσέα Ελύτη από το *Άξιον Εστί,* Ίκαρος, Αθήνα 1959: «...βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και δεν μπορείς εσύ χωρίς αυτούς και δεν μπορεί αυτοί χωρίς εσένα. Βλέπεις - είπε - είναι οι άλλοι και ανάγκη πάσα να τους αντικρίσεις, τη μορφή σου αν θέλεις ανεξάλειπτη να είναι στον αιώνα». Δηλαδή ο ανθρώπινος πολιτισμός στηρίζεται στον πολιτισμό του άλλου. Και αυτό είναι μια προοδευτική ιδέα στη σημερινή εποχή έξω από κόμματα, παρατάξεις, πολιτικές και οτιδήποτε άλλο. Είναι μια προοδευτική, κοινωνική και πολιτιστική στάση.

ψάρια που θα πιάσουμε είναι δεδομένα και αυτή η διαδικασία υποστηρίζεται από μια οικονομία, η οποία χρειάζεται όλο και περισσότερο νόημα, έννοια, συμβολική έννοια και αυτή η καταναλωτική νοοτροπία αποδομεί παραδοσιακές κοινωνικές αντιλήψεις. Το αποτέλεσμα είναι, ότι ο πολιτισμός είναι κάτι το οποίο δεν είναι δεδομένο.

Είναι κάτι το οποίο πρέπει να οικοδομήσουμε και να επαναοικοδομήσουμε. Αυτό λοιπόν χρειάζεται πολιτικές συγκεκριμένες, χρειάζεται δημιουργικότητα και ιδέες με στόχο το μέλλον. Σ' ένα κράτος - έθνος ο πολιτισμός χρησιμεύει στην οικοδόμηση της ταυτότητας και στην εθνική αναγνώριση. Ο πολιτισμός είναι αυτός που ξεχωρίζει ένα λαό από τον άλλο, μια χώρα από μια άλλη. Σε μια πόλη όπως η Αθήνα για παράδειγμα υπάρχουν δεκάδες εθνότητες που ζουν[413]. Έτσι, λοιπόν, το να συμβιώνουν σε μια πόλη δεν οφείλεται στην ταυτότητα. Απαιτούνται αστικές κοινωνικές που θα βασίζονται στη διαφορετικότητα. Η αστική κουλτούρα είναι μια πραγματική πρόκληση.

Ο πολιτισμός στην Ευρώπη μπορεί να επιτευχθεί μόνο με εθνική πολιτική. Στα πλαίσια κάθε κράτους πρέπει να γίνονται προσπάθειες, έτσι ώστε ο πολιτισμός ν' αναδειχθεί. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ιδιαίτερα η Γενική Διεύθυνση υπεύθυνη για τον πολιτισμό, την πληροφόρηση, τον αθλητισμό και τα οπτικοακουστικά μέσα, πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις εθνικές πολιτικές σε Πανευρωπαϊκό επίπεδο.

Η πολιτιστική πολυμορφία είναι μια έννοια που εμπεριέχει μια νομική πολιτική, πολιτιστική μάχη. Εάν θέλουν τα κράτη να διατηρηθεί η ταυτότητα της κάθε περιοχής τους, κάθε κοινότητας τους θα πρέπει να συμμετάσχουν ενεργά σ' αυτή[414]. Άξιο προσοχής είναι και ότι η ιστορία των προκαταλήψεων και των διώξεων είναι παράλληλη με την ιστορία της απαγόρευσης των βιβλίων.

Ένα επιχορηγούμενο Φεστιβάλ από την Πολιτεία, όπου θα έχουμε την ευκαιρία να συναντήσουμε τους ξένους που ζουν μαζί μας στην ίδια πόλη, να

---

[413] Ζωή εν πολιτισμώ, είναι η δυνατότητα να ιεραρχούμε αξίες και προτεραιότητες. Να τις ιεραρχήσουμε σημαίνει ότι λειτουργούμε μέσα στα πλαίσια εκείνης της ελευθερίας τα οποία προσδιορίζει η ανάγκη μας η προσωπική για παιδεία και η ανάγκη μας να σεβόμαστε το ανθρώπινο πρόσωπο. Είναι αδύνατο να λειτουργούμε μέσα στην πολιτιστική πράξη ή στην πολιτιστική σκέψη και να αγνοούμε ότι το ανθρώπινο πρόσωπο όταν λειτουργεί σε ζωή εν πολιτισμώ ανάγεται στην οικουμενικότητα και η οικουμενικότητα έλκει το ανθρώπινο πρόσωπο.

[414] Μέρος αυτής της μάχης είναι να λάβει υπόψη της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον προϋπολογισμό για τον πολιτισμό και τις πολιτιστικές πολιτικές και τα προγράμματα που μπορούν να παίξουν ρόλο σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο. Η Επιτροπή Περιφερειών δεν έχει κανέναν προϋπολογισμό και ο ρόλος της είναι καθαρά συμβουλευτικός.

νιώσουμε πιο κοντά στον πολιτισμό που κουβαλούν με αξιοποίηση των πολυπολιτισμικών στοιχείων στοχεύοντας στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και προσφέροντας ένα ελεύθερο βήμα, όχι μόνο πολιτιστικής έκφρασης, αλλά πολιτικής συνειδητοποίησης και κοινωνικής αλληλεγγύης.

Περίπτερα με σχετικά βιβλία και έντυπα, οργανωμένα απ' το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, μπορούν να υπενθυμίζουν, ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να μιλούν, να γράφουν και να διαβάζουν τη μητρική τους γλώσσα. Θα υπενθυμίζουν πάλι, ότι η γλώσσα είναι για κάθε λαό ή μειονότητα ένα μεγάλο πολιτιστικό κεφάλαιο, που συνοψίζει την ιστορία του και μεταδίδει τη συλλογική μνήμη από γενιά σε γενιά. Θα διαψεύδει, ότι υπάρχουν ανώτεροι και κατώτεροι πολιτισμοί, λαοί και γλώσσες και θα περιορίζει αυταρχικές θεωρίες και πολιτικές πρακτικές, που αρνούμενες την απλή αλήθεια, καταπολεμούν τα δημοκρατικά δικαιώματα και τη διαφορετικότητα και μαζί τους την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και τη γλωσσική έκφραση.

Το να παίρνουν διαστάσεις φυσικού φαινομένου τα έντονα φαινόμενα κοινωνικής περιφρόνησης και υποτίμησης που σχετίζονται με την καταγωγή, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ή τη γλώσσα, υποθάλπουν την καθαρή προκατάληψη και το ρατσισμό. Επειδή οι μεγάλες καταστροφές δεν έρχονται ξαφνικά,[415] αλλά επωάζονται σαν το αυγό του φιδιού μέσα στην καθημερινή ζωή και τις αντιλήψεις των ανθρώπων, είναι αναγκαίο να καλλιεργούμε διαρκώς το διάλογο με επιχειρήματα που πολεμούν τις προκαταλήψεις, την ξενοφοβία, το ρατσισμό και υποστηρίζουν την πολιτιστική πολυμέρεια, την επικοινωνία με το διαφορετικό, την κοινωνική αλληλεγγύη.

Η Ευρώπη χρειάζεται σήμερα ένα νέο πολιτικό Διαφωτισμό, απελευθερωμένο από τις ταξικές αγκυλώσεις της αστικής κοινωνίας. Έναν ορθολογικό ουμανισμό που θ' αντανακλά τις ανάγκες της ανθρωπότητας στο σύνολο της και δε θα καταδικάζει δισεκατομμύρια ανθρώπων του Πλανήτη μας στην κοινωνική απομόνωση και την εξαθλίωση, χάριν της μονομερούς προώθησης του τεχνικού πολιτισμού, που στερείται οραμάτων και αξιών[416].

---

[415] Το 18° αιώνα καίγονται επιφανή έργα του Διαφωτισμού: βιβλία του Βολταίρου, του Ντιντερώ, του Ρουσσώ, του Ελβέτιους, του Χόλμπαχ. Το 1933, το ναζιστικό καθεστώς ρίχνει στην πυρά χιλιάδες βιβλία έξω από το πανεπιστήμιο του Βερολίνου.

[416] Παπαδημητρίου, Ζήσης, *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ.32.

Τα βιβλία μπορούν να προσφέρουν σημαντική βοήθεια σ' αυτό το διάλογο, γι' αυτό και στήριξη τους και παρουσία τους σ' ένα Φεστιβάλ Βιβλίου θα έχει σημαντική συμβολική, αλλά και ουσιαστική αξία.

6.7. Ο ρόλος των κυβερνήσεων, όσον αφορά την προστασία, την προαγωγή και την προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας, ταυτότητας και κληρονομιάς - Προτάσεις για τη σύσταση διεθνούς οργάνου

Στην εποχή που ζούμε έχει αλλάξει ο τρόπος οργάνωσης των κρατών, αλλά και ο τρόπος οργάνωσης των σχέσεων και της επικοινωνίας των λαών. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της αγοράς δημιουργεί νέες πολιτικές και οικονομικές πραγματικότητες. Η Ενωμένη Ευρώπη αποτελεί πλέον γεγονός σε μεγάλο βαθμό, λέμε, τα σύνορα δεν υφίστανται πλέον. Εκείνο όμως που συνεχίζει να μας διαφοροποιεί, να διαφοροποιεί τα διάφορα έθνη μεταξύ τους, είναι κατά βάση η γλώσσα και μάλιστα μέσα σ' ένα περιβάλλον όπου υπάρχει κίνδυνος πολιτιστικής ισοπέδωσης και αφομοίωσης για τα λιγότερο ισχυρά κράτη. Το ζητούμενο είναι, εάν μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον θα μπορέσουμε να στηρίξουμε τη γλώσσα μας, για να μη μειωθεί η εκφραστική της, για παράδειγμα, ποικιλομορφία.

Η κοινωνική, πολιτική και οικονομική[417] *οργάνωση της Ε.Ε, αλλά και η οργάνωση της επικοινωνίας, εκ των πραγμάτων προωθούν την διάκριση των γλωσσών στην Ε.Ε σε ισχυρές και ασθενείς, κυρίως απ' την πλευρά του αριθμού των χρησιμοποιούντων τις γλώσσες, όμως, μια Ευρώπη σύγχρονη, που θα πρέπει να έχει ως στόχο την ισότιμη αντιμετώπιση όλων των λαών, για να μπορέσει να ολοκληρώσει την ενοποίηση της και στη συνέχεια να πραγματοποιήσει την αποστολή της στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, οφείλει ν' αξιοποιήσει την ποικιλομορφία και πολυχρωμία των πολιτιστικών εκφράσεων των λαών και, κατά συνέπεια, τη γλώσσα τους. Η πρώτη λέξη του τίτλου της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1948 εκφράζει την πιο υψηλή ίσως επιδίωξή της: τα δικαιώματα που «προκηρύσσει» ισχύουν για όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως τόπου, φύλου, έθνους, φυλής, πολιτισμού, πολιτικού καθεστώτος ή οποιασδήποτε άλλης διαφοροποίησης. Η οικουμενικότητα αποτελεί*

[417] Η αγορά δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα δίκτυο εκούσιων συναλλαγών μεταξύ ατόμων. Το εμπόριο λειτουργεί μόνο όταν τα δυο μέρη προσδοκούν οφέλη από τη συναλλαγή (άρθρο του M. Prowse στους Financial Times της 25/11/1996). Ο κλασσικός φιλελευθερισμός του Smith, που οριοθετεί τον ρόλο της αγοράς στην κοινωνία, παραχωρεί τη θέση του σ' ένα αχαλίνωτο νεοφιλελευθερισμό που ταυτίζει την κοινωνία με την αγορά.

θεμελιακό στοιχείο της έννοιας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως άλλωστε και η αναφορά στον «άνθρωπο» (και όχι, π.χ., στον «πολίτη») το δηλώνει.

Όταν έχουμε να κάνουμε με αξίες ή, όπως εδώ, με δικαιώματα που εκφράζουν αξίες, δεν είναι κατά κανόνα δύσκολη η επισήμανση ή η απαρίθμησή τους. Αυτό που έχει σημασία είναι η ιεράρχησή τους: ποια αξία υπερισχύει ποιας άλλης σε περίπτωση σύγκρουσης. Το κεντρικό νόημα της αναφοράς στα δικαιώματα του ανθρώπου είναι ακριβώς ότι αυτά κατισχύουν άλλων δικαιωμάτων και άλλων αξιών.

Η οικουμενικότητά τους όμως έχει αμφισβητηθεί, στο όνομα των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και των ιδεολογικών, θρησκευτικών ή άλλων διαφορών μεταξύ ανθρωπίνων κοινωνιών και ομάδων. Τις αντιρρήσεις έχουν εκφράσει, όχι μόνο σχετικιστές φιλόσοφοι ή κοινωνικοί επιστήμονες, αλλά και κυβερνητικοί εκπρόσωποι σε μείζονες διεθνείς συνδιασκέψεις. Μολονότι παλαιά, η διαμάχη αυτή είναι χαρακτηριστική των προβλημάτων και προοπτικών του σημερινού κόσμου, ενός κόσμου όπου η τεχνολογική, οικονομική, αλλά και πολιτιστική ολοκλήρωση η λεγόμενη «παγκοσμιοποίηση» συνυπάρχει με την πολιτισμική ποικιλία, ίσως μάλιστα τη στηρίζει και την ενισχύει.

Το υπό διαμόρφωση δίκαιο της γλώσσας έχει ως στόχο την προστασία ενός κοινωνικού αγαθού, που σπάνια τυγχάνει ολοκληρωμένης ρυθμιστικής επέμβασης: της γλωσσικής ελευθερίας, κυρίως όταν αυτή σχετίζεται με το μειονοτικό ζήτημα και όπως θεμελιώνεται σε δυο κύριες ιδέες.

- Πρώτον, την απόλυτη ισότητα των γλωσσικών μορφών του ανθρώπινου πολιτισμού [418] και
- δεύτερον, τον πλούτο που συνιστά η συνύπαρξη τους.

Έτσι, με την κατοχύρωση αντίστοιχων δικαιωμάτων και ελευθεριών, δημιουργείται η δυνατότητα πρόσβασης σε διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινωνικούς χώρους, μέσα από την καλλιέργεια κλίματος αποδοχής και σεβασμού για την κουλτούρα του «άλλου».

Το ζήτημα που προκύπτει από την πρώτη κιόλας θεώρηση της δικαιικής αντιμετώπισης των μειονοτικών γλωσσών αφορά:

- το θεωρητικό ορισμό και
- τον πραγματικό εντοπισμό τους.

---

[418] Φραγκουδάκη, Άννα, *Γλώσσα και Ιδεολογία,* Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 94

Στο χώρο του διεθνούς δικαίου ο ορισμός αυτός είναι που απασχολεί κατά κύριο λόγο τους νομικούς και τους διαπραγματευτές συμβατικών κειμένων, ενώ στη δεύτερη περίπτωση ο προσδιορισμός συγκεκριμένων γλωσσών, οι οποίες θα αποτελέσουν το αντικείμενο νομικών ρυθμίσεων στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης[419].

Ως γλωσσική μειονότητα μπορεί να οριστεί μια ομάδα ατόμων, που χρησιμοποιεί μια γλώσσα, γραπτή ή προφορική, διάφορη από αυτή που χρησιμοποιεί η πλειοψηφία του πληθυσμού του κράτους(συνήθως η επίσημη σε εθνικό επίπεδο γλώσσα) και η οποία έχει συνείδηση της ιδιαιτερότητας της[420]. Η πολυμορφία και η δυναμική των κοινωνικών σχέσεων, καθώς και η πολυσχιδία των ενδογενών χαρακτηριστικών μιας μειονότητας, συνήθως δημιουργούν μεικτούς τύπους μειονοτήτων.

Δεσμευτικά, και μη, νομικά κείμενα διατυπώνουν γλωσσικά δικαιώματα μειονοτικών ομάδων και υποχρεώσεις των κρατών στον τομέα της γλωσσικής πολιτικής με στόχο την προαγωγή της έκφρασης της γλωσσικής ιδιαιτερότητας των πολιτών, η οποία αποτελεί πολιτιστικό πλούτο της κάθε κοινωνίας παράλληλα με τη διασφάλιση της αρμονικής και παραγωγικής συμβίωσης διαφορετικών μορφών πολιτισμού στο εσωτερικό του ίδιου κράτους.

Η εμφάνιση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που αφορούν τους χρήστες μειονοτικών γλωσσών και αντίστοιχων υποχρεώσεων των κρατών να λάβουν θετικά μέτρα,

---

[419] Στο επίπεδο διεθνών δεσμευτικών κειμένων το ζήτημα τίθεται από το άρθρο 27 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ, σύμφωνα με το οποίο στις χώρες όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν στις μειονότητες αυτές δεν μπορούν να στερηθούν το δικαίωμα να έχουν, από κοινού με άλλα μέλη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να πρεσβεύουν και να ασκούν τη θρησκεία τους ή να μιλούν τη δική τους γλώσσα. Η διάταξη αυτή δεσμεύει και την Ελλάδα από τον Μάρτιο του 1997.

[420] Σύμφωνα με τον Allardt (Allardt, E., *Implications of the Ethnic Revival in Modern Industrialized Society. A Comparative Study of the Linguistic Minorities in Western Europe*, il Mulino, Roma 1979), τέσσερα κριτήρια μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον ορισμό της γλωσσικής μειονότητας: Ο αυτοπροσδιορισμός, η κοινή καταγωγή, τα σχετικά με τη γλώσσα ιστορικο-πολιτιστικά χαρακτηριστικά και η κοινωνική οργάνωση της γλωσσικής ομάδας, η οποία την τοποθετεί σε μειονεκτική θέση στο ευρύτερο περιβάλλον.

Για περισ. βλ. Allard R., & Landry R., *Ethnolinguistic vitality beliefs and language maintance and loss*, στο *mantainance and loss of minority languages(stydies in bilingualism*, vol.I), επιμ. W., Fase, K., Jaspaert & S., Kroon, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Filadelfia 1992.

διατυπώνονται, κατά κύριο λόγο στις διμερείς συνθήκες προστασίας των μειονοτήτων, που συντάχθηκαν υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των εθνών κατά τον Μεσοπόλεμο. Η νέα αντίληψη, που καθιερώθηκε μεταπολεμικά μέσα από τη φιλοσοφία των ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και την απομάκρυνση από τη λογική των συλλογικών δικαιωμάτων ομάδων, ακύρωσε την αυτοτέλεια που είχαν τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Η κατοχύρωση της αρχής της ισότητας και της μη διάκρισης κάλυψε με τρόπο ισοπεδωτικό τη μειονοτική διαφορά[421].

Ωστόσο, από το 1989 το θέμα επανέρχεται κυρίως μέσα από τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και του Οργανισμού (πρώην Διάσκεψης) για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη[422]. Επίσης είναι η ενασχόληση του ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του ΟΗΕ με το ζήτημα που μας απασχολεί[423]. Μέσα από τα κείμενα των οργανισμών αυτών επαναδιατυπώνονται τα γλωσσικά δικαιώματα των μειονοτήτων σε μια διερευνητική κατεύθυνση . Εκφράζουν επιπλέον τη συναίνεση πολιτικού χαρακτήρα, έως και τη νομική δέσμευση των υπογραφόντων μερών, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός κοινού ευρωπαϊκού πλαισίου αρχών συμπεριφοράς και συνακόλουθα σε lex ferenda σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων.

---

[421] Οι αρχές αυτές διατυπώνονται από τα εξής κείμενα: Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (21 Δεκ. 1965), άρθρο 1, παρ. 1΄ Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα(σε ισχύ από το 1976), άρθρο 2.1, 4.1, 14.3, 24.1, 26 και 27 ΄και τέλος το άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του ανθρώπου.

[422] Σημαντικό επίσης το Καταληκτικό κείμενο της Κοπεγχάγης (1990), το οποίο αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην προστασία των εθνικών μειονοτήτων. Μεταξύ άλλων αναφέρεται το δικαίωμα στη διατήρηση της γλωσσικής ταυτότητας (παρ. 32) , το δικαίωμα στην ελεύθερη χρήση της γλώσσας ιδιωτικά και δημόσια (32.1), το δικαίωμα στη διάδοση πληροφοριών στη μητρική γλώσσα(32.5), στη δημιουργία ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τη συνδρομή του κράτους (32.2). Επίσης με μια χαλαρή έκφραση, τα κράτη «καλούνται» να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την εξασφάλιση της εκμάθησης της μειονοτικής γλώσσας(34).

[423] Το σημαντικότερο κείμενο συνιστά η Διακήρυξη της γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των προσώπων που ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες (Ψήφισμα 47/135, Δεκέμβριος 1992). Μεταξύ των δικαιωμάτων που εξαγγέλλονται σχετικά με την προστασία της γλωσσικής ταυτότητας της μειονοτικής ομάδας είναι: χρήση της μειονοτικής γλώσσας ελεύθερα και χωρίς διακρίσεις (άρθρο 2.1), δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (2.4), εκμάθηση της μητρικής γλώσσας στο σχολείο και εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα (3.4), διασυνοριακές επαφές (2.5).

Θα πρέπει να επισημάνουμε την εμφάνιση επί των θυρών του Διεθνούς Δικαίου δύο νέων συμβατικών κειμένων: του ευρωπαϊκού Χάρτη των Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών και της Σύμβασης – Πλαισίου για την προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων. Η κεντρική ιδέα πάνω στην οποία θεμελιώθηκε ο Χάρτης είναι η αναγκαιότητα της εφαρμογής ενός αναλυτικού διακανονισμού σχετικά με τους τρόπους προστασίας των μειονοτικών γλωσσών, στο πλαίσιο που ορίζεται από τις ειδικές συνθήκες, που ισχύουν σε κάθε χώρα. Στόχος του, όπως αναφέρεται ρητά στο πρώτο του άρθρο δεν είναι να προστατεύσει τις γλώσσες των «νέων μειονοτήτων», παρά μόνο εκείνες που μιλιούνται «παραδοσιακά» από τις λεγόμενες ιστορικές μειονότητες.

Το κείμενο διαρθρώνεται γύρω από την πολιτιστική λειτουργία της γλώσσας και την αντιμετωπίζει ως τέτοια, χωρίς αυτή να συνδέεται με τους χρήστες της. Αποσκοπεί δηλαδή στη μεγαλύτερη εξασφάλιση εγγυήσεων για τη χρήση των γλωσσών αυτών στην εκπαίδευση και στις σχέσεις των προσώπων, που τις χρησιμοποιούν με τις διοικητικές ή τις δικαστικές αρχές διαφορετικά δε θα ήταν δυνατό με άλλο τρόπο να εξισωθούν, σε περίπτωση ανάγκης, οι μη ευνοϊκές συνθήκες που υπήρξαν για τις γλώσσες αυτές στο παρελθόν και που διατηρούνται και στο παρόν και ν' αναπτυχθούν, ως ζωντανά στοιχεία του πολιτισμού.

Τα δικαιώματα που διατυπώνονται στα ευρωπαϊκά κείμενα, εσωτερικού ή διεθνούς δικαίου, μπορούν να συνοψιστούν όπως παρακάτω:

- Δικαίωμα στη χρήση της μειονοτικής γλώσσας ιδιωτικά και δημόσια.
- Δικαίωμα στη χρήση της γλώσσας από τα ΜΜΕ.
- Δικαίωμα στη χρήση της γλώσσας στις σχέσεις με τις αρχές: στη διοίκηση, τις δικαστικές διαδικασίες, τα τοπωνύμια, ή στη διατύπωση των επωνύμων και βαφτιστικών ονομάτων, όπως αυτά εκφέρονται στη μειονοτική γλώσσα.
- Εκπαιδευτικά δικαιώματα, όπως στην εκπαίδευση στη μειονοτική γλώσσα και στη διδασκαλία της μειονοτικής γλώσσας σε κάθε πιθανή βαθμίδα.

Άλλα δικαιώματα, που προϋποθέτουν ή διευκολύνουν την άσκηση των επιμέρους γλωσσικών δικαιωμάτων :

- Δικαίωμα στην απρόσκοπτη επικοινωνία με μέλη ίδιας ομάδας εντός και εκτός των συνόρων.

- Δικαίωμα στη σύσταση σωματείου με σκοπό την προαγωγή της γλώσσας, στην ελεύθερη αντιπροσώπευση στην τοπική αυτοδιοίκηση ή σε εθνικό επίπεδο, στη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων στη διαμόρφωση της γλωσσικής πολιτικής και κατά τις εφαρμογές της γλωσσικής βιομηχανίας, στη στήριξη και χρηματοδότηση από το κράτος δραστηριοτήτων, που αποσκοπούν στην ανάπτυξη της πολιτιστικής ταυτότητας, κ.α.

Η εφαρμογή θετικών μέτρων που δίνουν τη δυνατότητα χρήσης και κυρίως εκμάθησης των μειονοτικών γλωσσών, αποτελεί το απαραίτητο συμπλήρωμα για τη δημιουργία των συνθηκών εκείνων, που θ' αποτελέσουν γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη της γλωσσικής ιδιαιτερότητας συγκεκριμένης μειονοτικής ομάδας ή για την ενδυνάμωση της λειτουργικότητας της μειονοτικής γλώσσας που κινδυνεύει με εξαφάνιση. Οι ευρωπαϊκές νομοπαραγωγικές εξελίξεις δημιουργούν πλέον μια νέα δυναμική στην προστασία των μειονοτικών γλωσσών, από την οπτική της νομικής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και γενικότερα ενός δικαιώματος στη διαφορά.

Η υπογραφή της Σύμβασης - Πλαισίου για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων[424] του Συμβουλίου της Ευρώπης ίσως δώσει την ευκαιρία για την αποδοχή ορισμένων κανόνων στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου.

Ο επαναπροσδιορισμός της γλωσσικής πολιτικής και η θέσπιση νέου νομικού πλαισίου θα μπορούσαν να θεωρηθούν ενδεδειγμένες ενέργειες για μια έννομη τάξη, που προσβλέπει στην προστασία των επιμέρους εκφάνσεων του πολιτιστικού πλούτου, όπως αυτός εκφράζεται από τμήμα ευρωπαίων πολιτών.

Από τα χαρακτηριστικά του 21ου αιώνα μας απασχολούν και μας αγγίζουν:

- Η παγκοσμιοποίηση, όχι μόνο στην οικονομία, αλλά και στις σκέψεις και στις ιδέες, με κίνδυνο τη συρρίκνωση ή την απώλεια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μικρών εθνών.
- Ο αγγλοαμερικανικός γλωσσικός ιμπεριαλισμός με κίνδυνο τη συρρίκνωση ή την απώλεια των εθνικών και ιδιαίτερα των μειονοτικών γλωσσών.
- Ο πολυπολιτισμός με κίνδυνο την πολιτισμική μεταλλαγή των μικρών εθνικών ομάδων.

[424] Σεπτέμβριος 1997.

Η Ευρώπη ήταν ανέκαθεν πολύγλωσσο πολιτισμικό μόρφωμα. Στη γλωσσική πολιτική της Ευρώπης κεντρική θέση κατέχει ο γλωσσικός πλουραλισμός. Ειδικότερα αυτή η έννοια παραπέμπει σε δυο, τουλάχιστον, διαφορετικές θεωρήσεις: η πρώτη εναντιώνεται στην επιβολή των κυρίαρχων επίσημων γλωσσών των κρατών-μελών, προσπαθώντας να ενισχύσει τις μειονοτικές γλώσσες, η δεύτερη εναντιώνεται στην επιβολή μίας και μόνης, ηγεμονικής κοινοτικής γλώσσας,[425] προασπίζοντας ένα πολύγλωσσο κοινοτικό καθεστώς.

Η προκείμενη και μακροπρόθεσμη διεύρυνση της Ε.Ε συνεπάγεται έναν νέο γλωσσικό σχεδιασμό κατά τον οποίο η γενικευμένη πολυγλωσσία των ευρωπαίων πολιτών θα εγγυάται τη διαφύλαξη του γλωσσικού πλουραλισμού στη διευρυμένη Ε.Ε με ποικίλα μέσα(θεσμικά, εκπαιδευτικά, πολιτισμικά, πολιτικά, κ.α) με προάσπιση των μειονοτικών γλωσσών ως γλώσσα επικοινωνίας και ως μητρικής δημιουργικής γλώσσας.

Η Ευρώπη διαθέτοντας τον πλούτο της ποικιλονυμίας των πολιτισμών της θα πρέπει να θεωρήσει ως καταστροφική τη θυσία της ευρωπαϊκής αυτής ταυτότητας, διότι η γλώσσα είναι ο προνομιακός χώρος της ταυτότητας και ως εκ τούτου, είναι μέσο επικοινωνίας, μέσο έκφρασης και φορέας της σκέψης.

Οι γλώσσες, όπως ακριβώς και τα έργα τέχνης, τα έργα της αρχιτεκτονικής και της επιστήμης - ή και ακόμη περισσότερο - αποτελούν κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας.

Επιπλέον δε η διαφύλαξη των διαφόρων γλωσσικών ταυτοτήτων - δηλαδή η ικανότητα των γλωσσών να εξελίσσονται σύμφωνα με τη δική τους λογική, όπως ακριβώς οι άνθρωποι που τις ομιλούν επιλέγουν να κινήσουν τον κόσμο, ή τουλάχιστον εκείνο το τμήμα του κόσμου, που η ιστορία και η γεωγραφία τους κληροδότησαν - είναι επομένως ο αυθεντικός εγγυητής της ποικιλονυμίας των πολιτισμικών ταυτοτήτων.

Γιατί η Ευρώπη, αυτή η Ευρώπη που διευρύνεται, προς μεγάλη χαρά και ικανοποίηση όλων μας, ακόμη κι αν η πολυπλοκότητα της περιπλέκει κάποτε τα πράγματα, αυτή η Ευρώπη δε θα μπορούσε να είναι μια Ευρώπη βουβή, η οποία θα

---

[425] Προφανώς της Αγγλικής, εάν λάβουμε υπόψη και τις αρχικές θέσεις της ελληνίδας Επιτρόπου στην Ε.Ε, κας Άννας Διαμαντοπούλου(2000-2004).

περιορίζεται σε συζητήσεις που θα εκφέρονται σε μια μόνο γλώσσα, σύμφωνα με τα ίδια σχήματα και την ίδια προβληματική. Καταδικάζοντας την Ευρώπη στη μονογλωσσία κάνουμε πιο φτωχούς τους λαούς της, εφόσον αποκλείουμε την πρόσβαση στη γνώση, στη μόρφωση και στο διάλογο. Οφείλουμε λοιπόν να διαφυλάξουμε[426] το γλωσσικό πλούτο της Ευρώπης και να εκθειάσουμε την πολυγλωσσία της. Η πολιτισμική ιδιαιτερότητα αποτελεί ουσιώδες στοίχημα για την αξιοπρέπεια και την επιβίωση μας.

Ένα νέο θεσμικό όργανο που θα αναφέρεται σε συγκεκριμένη κοινωνική και εκπαιδευτική πραγματικότητα, στην οποία θα συμμετέχουν όλες οι χώρες και θα έχει σαν σκοπό τη διατήρηση και την ανάπτυξη, διαμέσου ενός Διεθνούς Διεπιστημονικού Προγράμματος. Ένα πρόγραμμα σύγκλισης, συνεργασίας, ανταλλαγής, διαλόγου, αντιλόγου, μέσα από το φίλτρο της επιστημονικής έρευνας με την υπόσχεση μιας ουσιώδους προσέγγισης του πολιτισμού μέσα από την κοινωνική του διάσταση.

Βασισμένο πάνω σε ορατές, συγκεκριμένες συνεργασίες και επικεντρωμένο πάνω στη μεταλλαγή των συλλογισμών σε μαχόμενη πράξη, όπου ο διάλογος θα είναι μια διευρυμένη και ζώσα αξία, οριοθετώντας μια ευκίνητη αντίληψη περί ανάπτυξης που θα θεμελιώνεται ακριβώς στη συν-ανάπτυξη όλων των φορέων, που θα συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα στο παιγνίδι της.

Διαφορετικές επιστήμες, διαφορετικοί ορίζοντες, διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συντεταγμένες, διαφορετικά πολιτιστικά πλαίσια: η αμφίδρομη σχέση πανεπιστημιακών και κοινωνικών φορέων είναι το θεμελιακό δεδομένο και συγχρόνως ζητούμενο από ένα τέτοιο πρόγραμμα.

---

[426] Επιτέλους! Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε να λανσάρει και να χρηματοδοτεί προγράμματα με αμιγές θέμα τον πολιτισμό.Η αρχή γίνεται από το 2003 και κεντρικό θέμα είναι οι τέχνες του θεάματος - θέατρο, χορός, μουσική, όπερα, κλασικό τραγούδι, θέατρο του δρόμου και τσίρκο. Τα σχέδια μπορεί να είναι ετήσια ή πολυετή και το πρόγραμμα προτρέπει τη συνεργασία των τεχνών του θεάματος είτε με τις εικαστικές τέχνες είτε με άλλους τομείς της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ προτιμώνται αυτά που φέρνουν σ' επαφή καλλιτεχνικούς οργανισμούς μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπό ένταξη χωρών. Ο γενικός τίτλος του προγράμματος - πλαισίου είναι «Πολιτισμός - 2000». Το 2004 είναι αφιερωμένο στην πολιτιστική κληρονομιά - κινητή, αρχιτεκτονική, αρχαιολογική, πνευματική - αλλά και την ανάγνωση και τη μετάφραση βιβλίου.

Συνανάπτυξη θεωρίας και πράξης, συνανάπτυξη πανεπιστημίου και κοινωνίας, διεπιστημονικότητα και έργο, πολυεθνικότητα και έρευνα: ένα νέο όργανο προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Άξονες του:

Συνεργασία με ερευνητές, αλλά και κοινωνικοοικονομικούς, πολιτικούς και πολιτιστικούς φορείς του κάθε κράτους και κατ' επέκταση κάθε περιοχής, διεπιστημονικότητα, παράλληλη δράση όλων των επιστημών (θετικές και τεχνολογικές επιστήμες, κοινωνικές επιστήμες) και ένταξη της θεωρητικής και πρακτικής γνώσης, που προσιδιάζουν σε κάθε πολιτιστικό πλαίσιο.

Πεδίο δράσης:

Σύνδεση με το συγκεκριμένο, έμφαση στα συγκεκριμένα προβλήματα που στοιχειοθετούν την πράξη και κριτική αποτίμηση- αξιολόγηση όλων των φάσεων της πράξης (από τη σύλληψη ως την πραγμάτωση της). Στόχος του προγράμματος είναι να διαμορφωθεί μια νέα κουλτούρα: προσέγγιση που θέλει να συνδυάσει τεχνολογικές και επιστημονικές πρακτικές με διαφορετικά μοντέλα ζωής και ενεργοποίηση- αξιοποίηση όλων των ανθρώπινων και φυσικών πηγών, μέσα από μια πολυπολιτισμική, πολυεπίπεδη προσέγγιση.

Οι πανεπιστημιακές μονάδες αποτελούν τα σημεία επανατροφοδότησης και επικοινωνίας, τους ορατούς κόμβους επικοινωνίας, τους ορατούς κόμβους αναφοράς για κάθε σύλληψη και πραγματοποίηση κοινών πρακτικών να αντιμετωπίσουν τις αποτυχίες της ανάπτυξης, τα αίτια της υπανάπτυξης. Οι μονάδες αυτές αντιστοιχούν σε αντίστοιχα γεωγραφικά κύτταρα, ενώ όλα αυτά μαζί θα μπορέσουν να συγκροτήσουν το όργανο προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, το οποίο μπορεί να υποδιαιρείται σε εθνικά υποδίκτυα ενώνοντας πανεπιστημιακούς[427], ειδικούς ερευνητές και κοινωνικούς παράγοντες από όλες τις χώρες[428].

Η δραστηριότητα μπορεί να κατανέμεται σε τέσσερα επίπεδα:

---

[427] Στο Πάντειο Πανεπιστήμιο λειτουργεί ένα πολιτιστικό εργαστήρι που σ' αυτό διδάσκεται όχι μόνο η θεωρία αλλά και η πρακτική διοργάνωση του πολιτισμού, ενώ ταυτόχρονα προωθούνται οι πολιτιστικές σχέσεις με το Κράτος και την Τοπική Αυτοδιοίκηση και υλοποιούνται συγκεκριμένες δράσεις (συνέδρια, εκθέσεις, θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές προβολές, κ.α).

[428] Και σε καμία περίπτωση βέβαια δεν θα πρέπει οι προσλήψεις στο όργανο αυτό να εξυπηρετούν ή να υπηρετούν πολιτειακές και κομματικές σκοπιμότητες των κυβερνήσεων.

1. Πληροφόρηση, με την οποία θα εξασφαλίζεται η οριζόντια επικοινωνία και διάδοση, θα ευνοούνται στρατηγικές τοπικών, εθνικών ερευνών, καθώς και ερευνών που συνδέουν ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές, ανοίγοντας προοπτικές επιστημονικής και τεχνολογικής συνανάπτυξης (τράπεζες δεδομένων, συγκριτικές μελέτες, ενεργοποίηση πηγών).
2. Μελέτες, με τις οποίες θα εκπονούνται πραγματογνωμοσύνες με τη συμμετοχή όλων των παραγόντων της συνανάπτυξης μέσα σε μια κοινή προοπτική έρευνας - εκπαίδευσης - πράξης.
3. Εκπαίδευση, με την οποία θα προωθείται, αλλά και θα εξασφαλίζεται η σύνδεση εκπαίδευσης με την έρευνα, θα συνδέεται η έρευνα για τη συνανάπτυξη, αλλά επίσης και κυρίως, με όλα τα στάδια της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης(μέσα στα πλαίσια της συνεχούς εκπαίδευσης).
4. Συγκεκριμένες πρωτοβουλίες σε τομείς κλειδιά της συνανάπτυξης(επικοινωνία, νέες τεχνολογίες).

Η πολυπολιτισμικότητα[429] σημαίνει συνύπαρξη διαφόρων πολιτισμικών στοιχείων σε μια κοινωνία που είναι σύμφυτη με την ιδέα της ανεκτικότητας, η οποία σημαίνει ότι τα μέλη μιας κοινωνίας δέχονται να συμβιώσουν με άλλα χωρίς αναγκαστικά να υιοθετούν τις ιδέες τους ή τις συνήθειες τους.

Χρειαζόμαστε λοιπόν ένα νέο θεσμικό όργανο για το σύνολο της ανθρωπότητας, ένα παγκόσμιο θεσμικό όργανο, που θ' ανταποκρίνεται στις θεμελιώδεις ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου, θα κινητοποιεί λαούς και πληθυσμούς. Θ' αξιοποιεί τα μέσα ικανοποίησης των αναγκών τους, τα μέσα συσσώρευσης και αναδιανομής του πλούτου, τη γνώση, την παιδεία, την επικοινωνία.

Αντικείμενο του θα πρέπει να είναι η έκφραση ομοφωνίας και η δέσμευση για διατήρηση και προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας ως κλειδί για την ευημερία, την ασφάλεια και τη συμμετοχή των πολιτών στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή των κοινωνιών. Θα πρέπει ν' αναγνωρίζει τον ειδικό ρόλο που διαδραματίζουν στις κοινωνίες τα πολιτιστικά αγαθά και υπηρεσίες και να δίνει στις χώρες τη δυνατότητα να διατηρούν πολιτικές,[430] που προωθούν τον πολιτισμό τους.

---

[429] Θα μπορούσε ν' αποδοθεί και ως «πολιτισμική πολυμέρεια».

[430] Ως πολιτιστική πολιτική, νοείται σήμερα στην Ελλάδα, το σύνολο των καλλιτεχνικών και πνευματικών δραστηριοτήτων, που διακρίνονται για τον «ποιοτικό» τους χαρακτήρα και που

Θα πρέπει να ερευνά και να προωθεί τα θέματα παιδείας και εκπαίδευσης των πολιτών, σε συνάρτηση με την κοινωνικοοικονομική και πολιτισμική τους κατάσταση στις χώρες όπου ζουν και με τις πολιτισμικές συνθήκες στις χώρες αυτές. Να καταρτίζει και να επιμορφώνει τους εκπαιδευτικούς, που καλούνται να διδάξουν τη μητρική γλώσσα των γλωσσικών μειονοτήτων και να παράγει διδακτικό υλικό και για τη διδασκαλία της μειονοτικής γλώσσας και για τη διδασκαλία του πολιτισμού της μειονότητας. Να προωθεί τη διπολιτισμική - διγλωσσική και διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση, μέσα από την έρευνα και τη συνεργασία με φορείς και ιδρύματα, που ασχολούνται με θέματα συναφή με τους στόχους του Οργάνου αυτού.

Τέλος, να προωθεί τη διαπολιτισμική διάσταση και την Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και την εφαρμογή τους στην εκπαιδευτική πράξη στις ενδιαφερόμενες χώρες και να προωθεί διαπολιτισμικές, συγκριτικές και ιστορικο - κοινωνιολογικές μελέτες, που αφορούν στην ιστορικοκοινωνική εξέλιξη και στις σύγχρονες εκφάνσεις της Παιδείας[431] και της εκπαίδευσης των ευρωπαϊκών και μεσογειακών χωρών.

Θα πρέπει, επίσης, να βασίζεται στα θεμελιώδη δικαιώματα των ανθρώπων, ενώ ταυτόχρονα να σέβεται τα συλλογικά δικαιώματα των κοινοτήτων, θα πρέπει να

σκοπεύουν στην βελτίωση των πολιτών στους οποίους απευθύνεται, ταυτιζόμενη περισσότερο με τις καλλιτεχνικές και λιγότερο με τις πνευματικές εκδηλώσεις.

Βέβαια άλλο η πολιτιστική πολιτική και άλλο ποιοι υλοποιούν τις πολιτιστικές υποθέσεις. Στην έκρηξη των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που παρατηρείται οφείλω να καταθέσω ορισμένες ενστάσεις, όσον αφορά την ποιότητα και φυσικά την αποτελεσματικότητα.

[431] Μέχρι σήμερα η εκπαίδευση ήταν εθνική και επεδίωκε νε εντάξει το νέο στην πολιτιστική παράδοση της χώρας του. Η εκπαίδευση στην μελλοντική της μορφή δεν θα πρέπει να καταργήσει τις εθνικές παραδόσεις, αλλά να τις μεταβάλλει σε παγκόσμια κληρονομιά, ώστε ν' ανήκουν σε όλους τους ανθρώπους της οικουμένης. Κύριο γνώρισμα δεν θα είναι η ισοπεδωτική αντίληψη της ζωής και ο χαρακτηρισμός της οικουμενικότητας από ομοιογένεια και ομοιομορφία αλλά η αποδοχή όλων των πολιτισμών ως τμημάτων της παγκόσμιας κληρονομιάς. Δεν είναι αρκετό λοιπόν σήμερα να μιλάμε για ανθρωποκεντρική ή ανθρωπιστική εκπαίδευση, αλλά για προσωποκεντρική.

Η καλλιέργεια των ικανοτήτων του ατόμου, που οπωσδήποτε δεν πρέπει να παραμελούνται, πρεπει να γίνεται με τρόπο που να στοχεύουν στο κοινό καλό της παγκόσμιας κοινωνίας, στην ειρηνική συμβίωση και την αδελφοσύνη. Θέματα όπως η σύζευξη του τοπικού με το διεθνές, της ετερογένειας με την ομοιογένεια, του εθνικού με το παγκόσμιο, θα πρέπει να αποτελέσουν πρόκληση για τους ερευνητές στην εκπαίδευση.

μπορεί να «επιβάλλεται» στα πλαίσια αναγνώρισης μιας παγκόσμιας οπτικής, αντικειμένων και αρχών της πολιτιστικής πολυμορφίας.

Αυτή η αναγνώριση μπορεί ν' αποτελέσει και το θεμέλιο λίθο του νέου αυτού οργάνου, το οποίο και μπορεί να εμφανιστεί, ως μια αποτελεσματική έκφραση αυτής της παγκόσμιας προσέγγισης, που θ' αντικατοπτρίζει κοινές ευκαιρίες, ανησυχίες και προκλήσεις.

Βέβαια είναι αναγκαία η χαρτογράφηση των σύγχρονων εθνικών πλαισίων πολιτιστικής πολιτικής,[432] ώστε να προσδιοριστούν συνολικά όλοι οι τύποι επιτρεπόμενων εγχώριων πολιτικών στρατηγικών, εργαλείων και προσπαθειών οικοδόμησης ικανοτήτων, που είναι απαραίτητοι για την αποτελεσματική υποστήριξη της πολιτιστικής πολυμορφίας.

Ο προσδιορισμός του τρόπου με τον οποίο είναι δυνατή, στα κράτη μέλη του Οργάνου, η καλύτερη ενσωμάτωση της ανθρώπινης ασφάλειας, της κοινωνικής συνοχής και της ταυτότητας, ως σημαντικών στοιχείων διαχείρισης της πολιτιστικής πολυμορφίας και οικοδόμησης ικανοτήτων.

Ένα τέτοιο όργανο με τη μορφή ενός κοινωνικού συμβολαίου μπορεί να θεμελιώσει την αλληλεγγύη των λαών, να διασφαλίσει τη διεθνή ειρήνη, τη δικαιοσύνη, την ειλικρινή, όχι την υποκριτική προστασία των μειονοτήτων, που

432

ΠΕΡΙΜΕΝΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΒΑΡΒΑΡΟΥΣ

Γιατί ν' αρχίσει μονομιάς αυτή η ανησυχία
κ' η σύγχυσις. (Τα πρόσωπα τι σοβαρά που εγίναν).
Γιατί αδειάζουν γρήγορα οι δρόμοι κ' η πλατέες,
κι όλοι γυρνούν στα σπίτια τους πολύ συλλογισμένοι;

Γιατί ενύχτωσε κ' οι βάρβαροι δεν ήλθαν.
Και μερικοί έφθασαν απ' τα σύνορα,
και είπανε πως βάρβαροι πια δεν υπάρχουν.

Και τώρα τι θα γένουμε χωρίς βαρβάρους.
Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις.

Κωνσταντίνος Καβάφης(1904), στο Καβάφης Κων/νος, *Ποιήματα,* Πατάκης, Αθήνα 1996, σ. 50.

ζούμε και στην πολύπαθη γειτονιά μας. Ένα τέτοιο συμβόλαιο θα εγγυάται την ανεξαρτησία και τη δίκαιη κυριαρχία του εθνικού κράτους.

Όπως έχει αποδειχτεί, οι θεσμοί είναι στέρεοι, όχι μόνο απ' την τεχνική αρτιότητα τους, αλλά και από τη διαδικασία μελέτης, ανοικοδόμησης και συναρμολόγησης τους. Μια τέτοια πρωτοβουλία για ένα παγκόσμιο κοινωνικό συμβόλαιο ανήκει στα δημοκρατικά κοινοβούλια. Ανήκει στις επείγουσες προτεραιότητες τους. Η παγκοσμιοποίηση, χωρίς συνολική δημοκρατική νομιμοποίηση, θα καταλήξει σε ιστορική αναρχία και πλήρη ανομία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

I

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

Α. Ψηφίσματα Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Μειονότητες.

Β. Ψηφίσματα Ιταλικού Κοινοβουλίου για τις Μειονότητες.

Γ. Κρατικά Έγγραφα και Επιστολές.

……..

Έγγραφο Πρεσβείας της Ελλάδος στη Ρώμη.

Αριθ. Πρωτ. 2090.2/ΑΣ.1290.

Θέμα: Ιταλικό Νομοσχέδιο για προστασία γλωσσικών μειονοτήτων.

Έγγραφο ΥΠ.ΕΞ.

Δ1 Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων.

Α.Π. 4226.44/6/ΑΣ 1391.

Θέμα: Ιταλικό Νομοσχέδιο για προστασία γλωσσικών μειονοτήτων.

Έγγραφο ΥΠΕΠΘ.

Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων.

Τμήμα Β Εκπ/κων Ανταλλαγών.

Α.Π. 87673/1.

Θέμα: Ανανέωση Μορφωτικού Προγράμματος Ελλάδας - Ιταλίας για τα έτη 2002-2005.

Έγγραφο Γενικού Προξενείου Νάπολης.

Α.Π. Φ.572/821/ΑΣ549.

Θέμα: Πρωτοβουλία μελέτης νεοελληνικής γλώσσης και γκρεκανικής διαλέκτου από εκπαιδευτικό ίδρυμα Δ/θμιας εκπαίδευσης της Καλαβρίας.

Έγγραφο Κρατικού Λυκείου – Γυμνασίου Τ. CAMPANELLA προς το προξενείο της Ελλάδος στη Νεάπολη.

Θέμα: Σχέδιο Μελέτης για την αξιολόγηση και εξέλιξη της Γκρεκανικής και Νεοελληνικής Γλώσσας και Κουλτούρας.

Έγγραφο Γενικού Προξενείου Νεάπολης.

Α.Π. Φ. 572/1107/ΑΣ 640

Θέμα: Συνέδριο «Γλώσσα και Γραφή των Ελληνοφώνων Κάτω Ιταλίας».

Πρωτόκολλο της XII Συνόδου της μικτής επιτροπής για την εφαρμογή της μορφωτικής συμφωνίας μεταξύ της κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας και της κυβερνήσεως της Ιταλικής Δημοκρατίας για τα έτη 1994-1995-1996-1997.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, τεύχος 1°, Αθήνα 3 Ιανουαρίου 1956.

Μορφωτική Σύμβασις μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας.

Σχέδιο Νόμου Ιταλικής Κυβέρνησης(Disegno di Legge)

XIII N. 336, 17 Ιουνίου 1998.

Νομοθεσία περί Γλωσσικών Ιστορικών Μειονοτήτων(Minoranze Linguistiche Storiche).

Έγγραφο Γενικού Προξενείου Νεάπολης.

Α.Π. Φ. 400/890/ΑΣ 554.

Θέμα: Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας στη Ν. Ιταλία.

Έγγραφο Υπουργείου Πολιτισμού.

Α.Π 1213.

Θέμα: Πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης «Δημοκρατία, Ανθρώπινα Δικαιωματα, Μειονότητες: Εκπαιδευτικές πολιτικές και πολιτιστικές πλευρές».

Case Study: Η κατάσταση της ελληνόφωνης μειονότητας Ιταλίας.

Έγγραφο ΥΠ. ΕΞ.

Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων.

Α.Π. Φ4266.44/4/ΑΣ 43.

Θέμα: Ιταλικό Νομοσχέδιο για τη διδασκαλία των τοπικών γλωσσών και διαλέκτων.

Έγγραφο της Πρεσβείας της Ελλάδος στη Ρώμη.

Α.Π. 2090.9/78/ΑΣ 2599.

Θέμα: Ιταλικό Νομοσχέδιο για την διδασκαλία των τοπικών γλωσσών και διαλέκτων.

Ερώτηση βουλευτή(ΠΑ.ΣΟ.Κ) κ. Γιώργου Παπανδρέου προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων κ. Γιώργο Σουφλιά.

Α.Π. 5582.

Θέμα: Ενέργειες για την διατήρηση και ανάπτυξη της Ελληνικής Γλώσσας στα Ελληνόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας.

Απάντηση ΥΠΕΠΘ προς το Τμήμα Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, σχετικά με την ερώτηση, που κατέθεσε στη Βουλή των Ελλήνων ο βουλευτής(ΠΑΣΟΚ) κ. Γιώργος Παπανδρέου.

Πρακτικά 16^{ης} Ιουλίου 1986 μεταξύ Δημάρχων της περιοχής Σαλέντο για πρόγραμμα ενεργειών με σκοπό τη διατήρηση της Ελληνικής Παράδοσης του Σαλέντο. Δήμοι: Martano, Castrignano dei Greci, Corigliano d' Otranto, Martignano, Soleto, Melpignano, Zollino, Sternatia, Calimera.

Έγγραφο του Δημάρχου Martano κ. Cosimo Gallo, σχετικά με Συνέδριο των Ελληνόφωνων Μειονοτήτων έτους 1990.

Επιστολή(Α.Π 2151) του Δημάρχου Martano κ. Cosimo Gallo προς τον Πατριάρχη Δημήτριο, την Ελληνική Ορθόδοξο Εκκλησία και τους Έλληνες Μητροπολίτες για την διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και δημιουργία Μουσείου στην περιοχή.

Επιστολή (29/10/1988) του ελληνόφωνου καθολικού ιερέα sac. Don Renato Delos προς τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας, σχετικά με τα προβλήματα του εκεί ελληνισμού.

Επιστολή(29/10/1988) του ελληνόφωνου καθολικού ιερέα sac. Don Renato Delos προς τον Διευθυντή της Ελληνικής τηλεόρασης, σχετικά με τα προβλήματα του εκεί ελληνισμού.

Επιστολή(29/10/1988) του ελληνόφωνου καθολικού ιερέα sac. Don Renato Delos προς τον Υπουργό Παιδείας(ΠΑΣΟΚ) κ. Γιώργο Παπανδρέου, σχετικά με τα προβλήματα του εκεί ελληνισμού.

Επιστολή(29/10/1988) του ελληνόφωνου καθολικού ιερέα sac. Don Renato Delos προς τον Γενικό Γραμματέα Απόδημου Ελληνισμού, σχετικά με τα προβλήματα του εκεί ελληνισμού.

Επιστολή(29/10/1988) του ελληνόφωνου καθολικού ιερέα sac. Don Renato Delos προς τον πρωθυπουργό κ. Ανδρέα Παπανδρέου, σχετικά με τα προβλήματα του εκεί ελληνισμού.

Πρόγραμμα εργασιών Διεθνούς Συνέδριου Ελληνόφωνων της Νοτίου Ιταλίας 10-15 Οκτωβρίου 1987.

Έγγραφο Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης.
Α.Π. ΓΥ 3518.
Θέμα: Αίτημα Ελληνόφωνων να τους δοθεί η δυνατότητα να παρακολουθούν τα ελληνικά προγράμματα στην Τηλεόραση και στο Ραδιόφωνο.

Έγγραφο του ελληνόφωνου καθολικού ιερέα της εκκλησίας Maria SS Assunta sac. Renato Delos, σχετικό με την λειτουργία του ελληνικού σχολείου «Γιάννης Τσαρούχης» και την ίδρυση σχετικής βιβλιοθήκης, καθώς και την λειτουργία με το ορθόδοξο παραστατικό.

Έγγραφο του Δημάρχου του Μαρτάνο κ. Alfredo Bonatesta, σχετικό με την λειτουργία του ελληνικού σχολείου «Γιάννης Τσαρούχης».

II

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

- Καταγραφή του Επισκόπου του Corigliano Sergio De Paulis, της 24ης
- Φεβρουαρίου 1576.
- Καταγραφή του Δημάρχου του Corigliano Donato Marti, της 24ης
- Φεβρουαρίου 1576.
- Καταγραφή του Επισκόπου του Castrignano Eligeo, της 24ης Φεβρουαρίου 1576.
- Καταγραφή του Επισκόπου του Carpignano Marcello Meliano, της 24ης Φεβρουαρίου 1576.
- Λόγος του Πάπα Γρηγορίου του XIII την 5η Αυγούστου 1581.
- Κατάλογος ελληνικών περιοχών στο Σαλέντο.
- Κώδικας CCXVII- Αγ. Νικολάου Casole.
- Ποίηση Γκρίκο: *E Madonna u tristu ceru.*
- Ποίηση Γκρίκο: *I glossa mas*, Domenicano Tondi 1835.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.

- Φωτογραφικό υλικό σχετικό με τα ελληνόφωνα χωριά του Σαλέντο και το φαινόμενο του Ταραντίσμο.
- Cd-rom με οπτικοακουστικό υλικό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

- Τοιχογραφίες σε μονές και εκκλησίες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.

- Χαρτογράφηση περιοχών της Grecia Salentina
- Σχεδιαγράμματα.

III

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΑΣΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Aprile Rocco, καθηγητής και ιστορικός, κάτοικος της Calimera γεννήθηκε το 1929 και το ενδιαφέρον του για την ελληνόφωνη ζώνη του Σαλέντο εκφράστηκε με την συμμετοχή του σε ομιλίες, συνέδρια αλλά και με την αξιόλογη συγγραφική του δραστηριότητα.
- Aprile Giannino(1918-1968), Δήμαρχος της Calimera το 1956 διεύρυνε τις σχέσεις με την Ελλάδα, επί ημερών του δωρήθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση στήλη του IV αιώνα και τοποθετήθηκε σε περίοπτη θέση στον Δημοτικό Κήπο του χωριού με την επιγραφή: *Ξένη δεν είσαι εσύ στην Καλημέρα.*
- Delos Renato, Ελληνόφωνος καθολικός ιερέας της εκκλησσίας M. SS. Assunta του Martano.
- Palumbo Domenico(1856-1918), ποιητής και συγγραφέας της Grecia Salentina, το 1896 έδωσε διάλεξη στην αίθουσα του φιλολογικού συλλόγου Παρνασσός στην Αθήνα, αφιερωμένη στην παράδοση, στα ήθη και έθιμα της Grecia Salentina.
- Parlangelli Oronzo, Ιταλός γλωσσολόγος.
- Πιτσελάς Παναγιώτης, πρόεδρος του Αρχείου Τσακωνίας, ιδρυτής του Ελληνικού Σχολείου «Γιάννης Τσαρούχης» στο Martano.
- Stomeo Paolo, Ιταλός ιστορικός και καθηγητής.
- Gerhard Rohlfs, Γερμανός Γλωσσολόγος.
- Sicuro Salvatore, καθηγητής φιλόλογος, κάτοικος του Martano, εργάζεται ακατάπαυστα για τη διάσωση της γλώσσας.
- Morosi Giuseppe, ιταλός μελετητής που από το 1870 και κατόπιν έγραψε πολλές μελέτες πάνω στα ελληνικά ιδιώματα του Σαλέντο, μέσα στις οποίες περιέλαβε τραγούδια, θρύλους, παραμύθια των ελληνόφωνων της περιοχής.
- Tondi Domenicano, Ελληνόφωνος μοναχός με έντονη συγγραφική δραστηριότητα, έκδοσε το 1935 το πρώτο λεξικό με το Γκρίκο: «I Glossa mas».

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

(Συνεντεύξεις-μαρτυρίες)

- Γείτονας, Ελευθέριος, ιδρυτής και διευθυντής των εκπαιδευτηρίων «Γείτονα».
- Δερτούζος, Μιχάλης, υπήρξε καθηγητής του MIT στη Μασαχουσέτη των ΗΠΑ και διευθυντής του εκεί Εργαστηρίου της Επιστήμης των Υπολογιστών. Το 1980 αναφέρθηκε πρώτος στην Αγορά της Πληροφορίας. Έχει γράψει εκτενώς για αυτό το θέμα με αποκορύφωμα το τελευταίο βιβλίο του «What Will Be» («Τι μέλλει γενέσθαι»). Είναι επίσης συγγραφέας έξι ακόμη βιβλίων, μέλος της Εθνικής Ακαδημίας Μηχανολογίας των ΗΠΑ και της Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών της Αθήνας.
- Δημόπουλος, Κωνσταντίνος, πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Δόλλης, Δημήτριος, Γενικός Γραμματέας Απόδημου Ελληνισμού.
- Ζορμπά, Μυρσίνη, πολιτικός επιστήμων και ευρωβουλευτής, διευθύντρια του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου.
- Κασιμάτη, Κούλα, καθηγήτρια Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.
- Λυριντζής, Χρήστος, καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Μάνεσης, Αριστόβουλος, Ακαδημαϊκός, Πρόεδρος Επιστημονικού Συμβουλίου Βουλής.
- Μπαμπινιώτης, Γιώργος, καθηγητής Γλωσσολογίας, πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Παναρέτου, Σούλα, μέλος της ΚΠΕ του ΣΥΝ.
- Παπαθεμελής, Στέλιος-Άγγελος, Βουλευτής, τ. υπουργός.
- Ρηγοπούλου, Πέπη, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Σκουτέρη-Διδασκάλου, Ελεονόρα, κοινωνική ανθρωπολόγος, διδάσκει στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

- Bourdieu, Pierre, γάλλος κοινωνιολόγος, ανακηρύχθηκε διδάκτορας επί τιμή(1995) από το Τμήμα Νομικής της Σχολής Νομικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Branduardi, Angelo, ένας από τους μεγαλύτερους σύγχρονους Ιταλούς τραγουδοποιούς, εμπνέεται από τον Άγιο Φραγκίσκο της Ασίζης και μελοποιεί αποσπάσματα από τα γραπτά του και επεισόδια από τη ζωή του παρμένα από φραγκισκανικές πηγές. Ο Angelo Branduardi γράφει: «Από τον Άγιο Φραγκίσκο με γοητεύει η φωτεινή του ύπαρξη και η ζωική του ενέργεια που τον κάνουν εντελώς διαφορετικό από τα θλιμμένα και εξαϋλωμένα πρόσωπα της παραδοσιακής μοναστικής πνευματικότητας».
- Cameron, Averil, καθηγήτρια, διακεκριμένη ιστορικός στον χώρο της ύστερης Ρωμαϊκής και Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και συγγραφέας πάμπολλων βιβλίων. Πρύτανης του Keble College της Οξφόρδης από το 1994, η Cameron είναι μία από τις τρεις γυναίκες που έχουν εκλεγεί στη θέση αυτή στα πρώην ανδροκρατούμενα κολέγια της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ.
- Cazeneuve, Jean, καθηγητής κοινωνιολογίας στο παν/μιο της Σορβόννης.
- Dewar, James A., μαθηματικός και διευθυντής Διασφάλισης Ποιότητας των Ερευνών της RAND, όπου εφευρέθηκαν ο πυρήνας του Internet Packet Switching και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.
- Habermas Jurgen, γερμανός φιλόσοφος.
- Gidato, Pepe, μέλος του συγκροτήματος των Cumelca Folc(Martano).
- Kristeva, Julia, καθηγήτρια και διευθύντρια του Τομέα Γλώσσας, Λογοτεχνίας και πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο Paris VII.
- Mc Queill, Dennis, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, θεωρητικός των ΜΜΕ.
- Popper, Karl, φιλόσοφος, διδάκτορας επί τιμή του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Postman, Neal, βραβευμένος με το Αριστείο Διδασκαλίας από το Εθνικό Συμβούλιο Αγγλικής Γλώσσας για την καθαρότητα στη χρήση της γλώσσας, καθηγητής και πρόεδρος του Τμήματος Πολιτισμού και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, συγγραφέας 18 βιβλίων με θέμα τα ΜΜΕ και την τεχνολογία, επισκέπτης καθηγητής στο Χάρβαρντ και κάτοχος πολλών διακρίσεων.

- Reding, Viviane, μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αρμόδια επίτροπος για τη γλώσσα και θέματα Παιδείας.
- Serres, Michel, πρώην αξιωματικός του Ναυτικού, γάλλος φιλόσοφος και μαθηματικός, ο οποίος μοιράζει τον χρόνο του ανάμεσα στη Σορβόννη και στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ. Σε περισσότερα από 30 βιβλία έχει αναπτύξει μια επικουρική, ανθρωπιστική επιστημονική φιλοσοφία. Αντίθετα με άλλους διανοουμένους, ο Σερ δεν δείχνει δυσπιστία προς την τηλεόραση ή τις νέες τεχνολογίες των πληροφοριών. Την τελευταία δεκαετία δε έχει αναλάβει τον ρόλο του ένθερμου υποστηρικτή του εκσυγχρονισμού των μεθόδων διδασκαλίας.
- Vinton, Cerf, γνωστός ως ο «Πατέρας του Internet» για τον πρωτοποριακό ρόλο του στα πρώτα χρόνια της διαμόρφωσης του Internet. Ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ, στέλεχος στην Υπηρεσία Σχεδίων Προηγμένων Ερευνών του αμερικανικού υπουργείου Άμυνας τη δεκαετία του '60, ένας εκ των επινοητών του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και πρόεδρος της Internet Society, ο Cerf αποτελεί κεντρική προσωπικότητα του κυβερνοχώρου. Σήμερα ασχολείται με τη μελέτη του τρόπου ανάπτυξης του Internet ως λειτουργικού συστήματος δικτύων για λογαριασμό της MCI Communications Corp.

ΠΗΓΕΣ

1. Αρχεία κοινοτήτων

Χρησιμοποιήθηκαν αρχεία, δημοτολόγια, μητρώα γεννήσεων, μητρώα γάμων και μητρώα θανάτων από τις κοινότητες:

1. Calimera,
2. Castrignano dei Greci,
3. Corigliano d' Otranto,
4. Martano,
5. Martignano,
6. Melpignano,
7. Soleto,
8. Sternatia,
9. Zollino.

2. Εφημερίδες – Έντυπα

1. Το Βήμα, Αθήνα 1986-2002.
2. Η Ελευθεροτυπία, Αθήνα 1986-2002.
3. Το Έθνος, Αθήνα 1986-2002.
4. Τα Νέα, Αθήνα 1986-2002.
5. Ριζοσπάστης, Αθήνα 1986- 2002.
6. Η Αυγή, Αθήνα 1986-2002.
7. Il Quotidiano, Lecce 1986-2002.
8. La Stampa. Roma 1986-2002.
9. Il Messaggero, Roma 1986-2002.
10. La Repubblica, Roma 1986-2002.

3. Ιταλικές πηγές

Υπουργείο Εξωτερικών της Ιταλίας.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.ministero.esteri.it

Υπουργείο Παιδείας της Ιταλίας.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.p.istruzione.it

Ιταλικό Κοινοβούλιο.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.senato.it

4. Οργανωμένα Αρχεία

Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (Αθήνα).

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.friends.gr

Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» (Αθήνα).

Αρχείο για Γλώσσες και Λεξικά,

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.worldlanguage.com

Κέντρο Μελετών «Chora-Ma»/Χώρα μας (το χωριό μας), (Sternatia).

Ιστορικό Αρχείο Μονής Αγ. Ιωάννη Θεριστή(Bivongi-ReggioCalabria),

Ελληνοορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Ιταλίας (έδρα Βενετία).

Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου «Ghetonia»(Circolo Culturale) - Calimera.

Αρχείο Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (Αθήνα),

Ηλεκτρονική διεύθυνση: www.sae.gr

Αρχείο Σωματείου Δήμων (Consorzio dei Comuni) της «Grecia Salentina (Calimera).

Αρχείο Europian Heritage Foundation(Βρυξέλλες),

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.euroheritagefoundation.org

Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Argalio/Αργαλειός , Corigliano d' Otranto.

ΑρχείοΠολιτιστικού Συλλογου «Il Dado», Calimera.

Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου «Pro Loco», Castrignano dei Greci.

Αρχείο Συντονιστικης Επιτροπής της «Grecia Salentina», Calimera.

Αρχείο Μουσικού –Πολιτιστικού Συλλόγου «Avleddha»/Η αυλή, Sternatia.

Αρχείο Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων.
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.yepth.gr

Ελληνικός κόμβος για την Κοινωνία της Πληροφορίας.
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.infosociety.gr

Γενική Γραμματεία Πληροφορικών Συστημάτων (ΥΠΟ).
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.gsis.gov.gr

Υπουργείο Τύπου και Μ.Μ.Ε.
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.minpress.gr

Υπουργείο Πολιτισμού.
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.culture.gr

Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας.
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.gsrt.gr

Υπουργείο Ανάπτυξης (ΥΠΑΝ).
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.ypan.gr

Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.ggae.gr

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.neagenia.gr

Υπουργείο Εξωτερικών.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.mfa.gr

Βουλή των Ελλήνων.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.parliament.gr

Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.europa.eu.int

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε).

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: www.un.org

3. Προσωπικά Αρχεία

- Αρχείο Don Renato Delos, ιερέας δήμου Martano (Martano).
- Αρχείο Πιτσελά Παναγιώτη, Πρόεδρου Αρχείου Τσακωνίας - Λεωνίδιο (Αρκαδία).

4. Στατιστικά στοιχεία

Πληθυσμός της Νομαρχίας Απουλίας κατά την απογραφή των ετών: 1920,1940,1960,1970.
Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ιταλίας,
Ρώμη.

Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Νομαρχίας Απουλίας, του έτους 1980. Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ιταλίας,
Ρώμη 1980.

Πληθυσμός της Νομαρχίας Απουλίας κατά την απογραφή του έτους 2000, πραγματικός, νόμιμος και μόνιμος πληθυσμός, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ιταλίας,
Ρώμη 2000.

5. Προφορικές μαρτυρίες

Χρησιμοποιήθηκαν 4000 προφορικές μαρτυρίες.
Το σύνολο αυτών συλλέχθηκαν από τον συγγραφέα της διδακτορικής διατριβής. Για πρακτικούς αλλά και ουσιαστικούς λόγους(επιθυμία των συνομιλητών), αναφέρω μόνο τον αριθμό των μαρτυριών που χρησιμοποίησα και όχι τα ονόματα των ανθρώπων, που παραχωρούν τις μαρτυρίες τους.

ΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Ρώμη, 24 Ιουνίου 1998
ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΟ

Αριθ.Πρωτ. 2090.2/92/ΑΣ-1290

ΠΡΟΣ : Υπουργείο Εξωτερικών
Α1 Διεύθυνση

ΚΟΙΝ : Α3 Διεύθυνση
Δ1 Διεύθυνση
Γενικό Προξενείο Νεαπόλεως

ΘΕΜΑ : Ιταλικό νομοσχέδιο για προστασία γλωσσικών μειονοτήτων.

Η Ιταλική Βουλή συνεζήτησε προ ημερών και ενέκρινε, επί της αρχής, το συνημμένο νομοσχέδιο "περί προστασίας των ιστορικών γλωσσικών μειονοτήτων," σε εφαρμογή του άρθρου 6 του Ιταλικού Συντάγματος του 1948 που επιτάσσει ότι "η Δημοκρατία προστατεύει, με κατάλληλες ρυθμίσεις τις γλωσσικές μειονότητες". Μέχρι σήμερα, για διαφόρους λόγους, δεν είχε επιτευχθεί η έγκριση ενιαίας ρύθμισης για το θέμα.

Το νομοσχέδιο, το οποίο επαναλαμβάνει ότι η ιταλική είναι η επίσημη γλώσσα του κράτους, προβλέπει τη δυνατότητα προστασίας 12 γλωσσών και ιδιωμάτων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η Αλβανική, η Γερμανική, η Ελληνική, η Σλοβενική αλλά και το ιδίωμα της Σαρδηνίας. Δεν συνεκρατήθη η σκέψη όπως η προστασία αυτή επεκταθεί και στις τοπικές διαλέκτους της Ιταλικής.

Οι ρυθμίσεις της ιδιαίτερης προστασίας των γλωσσικών μειονοτήτων θα ενεργοποιούνται κατόπιν αποφάσεων των κατά τόπους επαρχιακών συμβουλίων, τα οποία θα καθορίζουν και τους δήμους όπου θα εφαρμόζονται, κατόπιν αιτήματος των 1/3 των δημοτικών συμβούλων των ενδιαφερομένων δήμων ή του 15% των κατοίκων ενός δήμου..

Οι προστατευόμενες γλώσσες θα διδάσκονται στα νηπιαγωγεία, τα δημοτικά και τα γυμνάσια, κατόπιν αιτήματος των γονέων.

Επίσης, στους δήμους "υπό προστασίαν" θα δύναται να χρησιμοποιείται η μειονοτική γλώσσα στις συνεδριάσεις των δημοτικών

συμβουλίων όπως και στα Συμβούλια Επαρχιών, άνω του 15% των δήμων των οποίων έχουν τεθεί υπό καθεστώς "προστασίας".

Προβλέπεται, εξ άλλου, η δυνατότης μεταφράσεως πράξεων της διοικήσεως, καθώς και ενθάρρυνση τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών εκπομπών σε "μειονοτικές γλώσσες".

Εξ άλλου, δίδεται η δυνατότης επανακτήσεως του παλαιού των επωνύμου σε όσους το είχαν "εξιταλίσει" (κυρίως κατά την διάρκεια της φασιστικής περιόδου).

Σημειώνεται ότι νεώτερες ρυθμίσεις δεν θα μεταβάλουν τυχόν ήδη υφιστάμενη ευνοϊκώτερη μεταχείριση λ.χ. Γερμανοφώνων Ν. Τιρόλου. Όπως μας είπε ο Πρεσβευτής Σύμβουλος της εδώ Σλοβενικής Πρεσβείας, η χώρα του επιδιώκει να εξασφαλίσει ανάλογο ευνοϊκώτερο καθεστώς και για την Σλοβενική Μειονότητα..

Κατά την συζήτηση του νομοσχεδίου η Κεντροδεξιά αντιπολίτευση που το κατεψήφισε, επεσήμανε ότι νομοσχέδιο κινδυνεύει να εντείνει τα αρνητικά φαινόμενα του τοπικισμού και του εθνικισμού.

Σημειώνω ότι η πρόσφατη συζήτηση στη Βουλή αποτελεί βήμα της μακράς εδώ νομοθετικής διαδικασίας, που, δεδομένης και της λεπτής φύσεως του θέματος, δεν αναμένεται να ολοκληρωθεί προσεχώς, καθώς το νομοσχέδιο θα πρέπει να τύχει επεξεργασίας και από την Γερουσία.

Το Γενικό Προξενείο Νεαπόλεως, στο οποίο κοινοποιείται το παρόν, παρακαλείται για τυχόν εκτιμήσεις του και πληροφορίες ως προς την αντιμετώπιση των ρυθμίσεων αυτών από τους ελληνόφωνους. της Ν. Ιταλίας.

Ο Πρέσβυς

Αλέξανδρος Σάνδης

Δ.Τ./λσ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Δ1 Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων

Αθήνα, 2 Σεπτεμβρίου 1998
Α.Π. : 4226.44/6/ΑΣ 1391

ΠΡΟΣ : ΥΠΕΠΘ
-Γ.Γ.Π.Ο.Δ.Ε.
-Δ/νση Δ.Ε.Σ.

ΚΟΙΝ.:-Πρεσβεία Ρώμης

ΘΕΜΑ : Ιταλικό νομοσχέδιο για προστασία γλωσσικών μειονοτήτων.

Σας αποστέλλουμε, για την περίπτωση που δεν σας έχει περιέλθει άλλοθεν, αντίγραφο του 2090.2/92/ΑΣ 1290 από 24-6-98 εγγράφου της Πρεσβείας Ρώμης, με συνημμένο το εν θέματι νομοσχέδιο, προς ενημέρωσή σας.

Ο Διευθυντής κ.α.α.

Δήμήτριος Τρανός
Γραμματέας Πρεσβείας Α΄

ΠΛνεα

ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ XIII ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗΣ ΤΗΣ ΜΙΚΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 2002-2005

Η ιταλική Πλευρά και η ελληνική Πλευρά, με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξη των ανταλλαγών στον τομέα του πολιτισμού και της εκπαίδευσης και την συνεισφορά με αυτόν τον τρόπο στην εμβάθυνση των δεσμών φιλίας ανάμεσα στις δύο Χώρες και στους δύο Λαούς, *συμφώνησαν*, βάση των άρθρων 16-17 και 18 της Πολιτιστικής *Συμφωνίας* που υπογράφτηκε στη Ρώμη στις 11 Σεπτεμβρίου 1954, το ακόλουθο Πρόγραμμα πολιτιστικής συνεργασίας για τα έτη **2002-2005**.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι δύο πλευρές θα ευνοήσουν την ανάπτυξη της διμερούς συνεργασίας στο πλαίσιο των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της εκπαίδευσης.

θα εργαστούν επίσης με σκοπό την ανάπτυξη των ανταλλαγών στους τομείς της τέχνης, της αρχαιολογίας, της αρχειοθέτησης και των εκδόσεων καθώς και στους τομείς της πληροφόρησης και του αθλητισμού.

I. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΤΟΜΕΑ

1-1 Οι δύο Πλευρές θα ευνοήσουν τις επαφές και την απ'ευθείας συνεργασία ανάμεσα στα Πανεπιστήμια και τα άλλα Ιδρύματα Ανώτερης Εκπαίδευσης των δύο Χωρών, συνεργασία που είναι *ήδη ιδιαίτερα εντατική.* Τριοβάθμιο

1-2 Οι δύο Πλευρές θα καλέσουν τους Προέδρους της Διάσκεψης των Πρυτάνεων των δύο Χωρών να προωθήσουν, δια της συνεργασίας μεταξύ των Πανεπιστημίων, πολιτιστικές και ακαδημαϊκές πρωτοβουλίες κοινού ενδιαφέροντος.

1-3 Οι δύο Πλευρές θα ανταλλάξουν, στην διάρκεια της ισχύος του παρόντος Προγράμματος, δύο καθηγητές πανεπιστημίου ή/και ερευνητές για να πραγματοποιήσουν διαλέξεις και να ανταλλάξουν εμπειρίες πάνω σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος. Οι καθηγητές θα προτείνονται από την Χώρα προέλευσής τους και η παραμονή τους στην χώρα που θα τους φιλοξενεί θα έχει διάρκεια δέκα ημερών.

1-4 Οι δύο Πλευρές εκφράζουν την θέλησή τους να παρέχουν την μέγιστη δυνατή υποστήριξη για την επίτευξη των στόχων που προβλέπονται από την κοινή Διακήρυξη των Ευρωπαίων Υπουργών Ανώτατης Εκπαίδευσης, που έχει υπογραφεί στην Μπολώνια στις 19 Ιουνίου 1999 από 29 Ευρωπαϊκές Χώρες, και ειδικότερα θα προωθήσουν την ανταλλαγή εμπειριών και πληροφοριών ώστε να συμβάλλουν στην οικοδόμηση ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. Αυτή η Συνεργασία θα μπορέσει να πραγματοποιηθεί τόσο μέσω κυβερνητικών ανταλλαγών όσο και μέσω της συνεργασίας του *πανεπιστημιακού χώρου.*

1-5 Οι δύο Πλευρές εκφράζουν, σχετικά με τα παραπάνω, την ικανοποίησή τους για την συνεργασία που βρίσκεται σε εξέλιξη ανάμεσα στα ελληνικά και τα ιταλικά

αστήμια και εύχονται οι πολλαπλές σχέσεις σε πανεπιστημιακό επίπεδο να τυχθούν περαιτέρω.

Οι δύο Πλευρές θα διευκολύνουν τις διαπανεπιστημιακές συμφωνίες στον χώρο Αδριατικής και του Ιονίου με στόχο να δοθεί μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και γνεια στα συμπεράσματα της Στρογγυλής Τραπέζης για την Δια-πανεπιστημιακή εργασία που προέκυψαν στο ευρύτερο πλαίσιο της Διακήρυξης της Ανκώνας που ετήθηκε στις 20 Μαΐου 2000.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας διεθνοποίησης του πανεπιστημιακού συστήματος το υργείο Παιδείας, Πανεπιστημίων και Έρευνας χρηματοδότησε κατά το έτος 2000, γράμματα διαπανεπιστημιακής συνεργασίας που αποσκοπούν στην ανάπτυξη ών master και διδακτορικών διατριβών μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας.

Οι δύο Πλευρές επαναβεβαιώνουν το ενδιαφέρον τους για μια ευρύτερη διάδοση αντίστοιχων γλωσσών τους εντός των πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων της άλλης υράς.

Οι δύο Πλευρές καταγράφουν με ικανοποίηση την δραστηριότητα που πτύσσουν οι τέσσερις καθηγητές ιταλικής γλώσσας στα Πανεπιστήμια της Αθήνας, Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων καθώς και αυτήν των καθηγητών ελληνικής ωσσας στα ιταλικά Πανεπιστήμια.

0 Η ελληνική Πλευρά, εκφράζοντας την ικανοποίησή της για την πρόσφατη φαση της ιταλικής Κυβέρνησης να θεσπίσει μια δεύτερη έδρα μονίμου Λέκτορα στο νεπιστήμιο «Μακεδονία» της Θεσσαλονίκης, δηλώνει ότι είναι διατεθημένη να ίλει δύο Λέκτορες νέων ελληνικών σε ιταλικά Πανεπιστήμια. Η ιταλική Πλευρά, ιειώνει το γεγονός και δεσμεύεται να ενημερώσει σχετικά τις ιταλικές ακαδημαϊκές ές.

1 Οι δύο Πλευρές θα ενισχύσουν την κοινή συνεργασία μεταξύ των Πανεπιστήμιων πλαίσιο των κοινοτικών προγραμμάτων Socrates και Erasmus.

2 Οι δύο Πλευρές διαπιστώνοντας με ικανοποίηση την δραστηριότητα που πτύσσουν τα Μορφωτικά Ινστιτούτα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, η Ιταλική ατική Σχολή της Αθήνας, η Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας και το ληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, ογραμμίζουν την σημασία που Αυτές προσδίδουν, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού ιοδομήματος, σε μια ολοένα πυκνότερη πολιτιστική συνεργασία ανάμεσα στις δύο ρες.

13 Οι δύο πλευρές θα διευκολύνουν την συμμετοχή των μελετητών τους σε συνέδρια, μπόσια και άλλες εκδηλώσεις που θα οργανωθούν στις δύο Χώρες.

II. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

1 Με στόχο την ενθάρρυνση της γνώσης του αμοιβαίου πολιτισμού, των στημάτων εκπαίδευσης και των μεθόδων διδασκαλίας, οι δύο Πλευρές θα αλλάξουν βιβλία και άλλο διδακτικό υλικό.

Οι δύο Πλευρές θα ενισχύσουν την πολιτιστική συνεργασία παρουσιάζοντας κοινά δια στο πλαίσιο των Κοινοτικών προγραμμάτων.

6 Η ιταλική πλευρά δηλώνει ότι είναι διατεθημένη να υποδεχθεί δύο έλληνες καθηγητές ιταλικής γλώσσας, της δεύτερης βαθμίδας της μέσης εκπαίδευσης, στα θερινά τμήματα τελειοποίησης, που οργανώνονται, κατά κανόνα ετησίως, από το Υπουργείο Παιδείας, Πανεπιστημίων και Έρευνας σε Ιδρύματα που εξειδικεύονται στην διδασκαλία της ιταλικής ως δεύτερης γλώσσας.

2-4 Τα έξοδα των μαθημάτων και της παραμονής θα αναλαμβάνει το Υπουργείο Παιδείας, Πανεπιστημίων και Έρευνας.

2-5 Οι δύο Πλευρές θα μελετήσουν την δυνατότητα να κατευθύνουν την ανταλλαγή ορισμένων καθηγητών, που θα χρησιμοποιηθούν ως βοηθοί για την διδασκαλία της γλώσσας στα σχολεία της *δευτεροβάθμιας* εκπαίδευσης, στις περιπτώσεις όπου θα έχει καταστεί δυνατόν να θεσπιστούν τμήματα, υποχρεωτικά ή/και προαιρετικά, κατόπιν εκδήλωσης ιδιαίτερου ενδιαφέροντος εκ μέρους των μαθητών των συγκεκριμένων σχολείων.

2-6 Η ελληνική Πλευρά πληροφορεί την ιταλική Πλευρά ότι σύμφωνα με το υπ'αριθ. 35 Προεδρικό Διάταγμα που δημοσιεύτηκε στην υπ'αριθ.11 Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 4-2-1991, η ιταλική γλώσσα διδάσκεται ως προαιρετικό μάθημα, εκτός του τακτικού προγράμματος, σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης στα οποία σημειώνεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον εκ μέρους των μαθητών.

2-7 Η ιταλική Πλευρά εκφράζει την επιθυμία να υιοθετηθούν κατά προτεραιότητα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να ενταχθεί η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας στο τακτικό σχολικό πρόγραμμα των ελληνικών σχολείων μέσης εκπαίδευσης.

2-8 Η ελληνική Πλευρά εκφράζει την επιθυμία να εισαχθεί η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα ιταλικά σχολεία, και ιδιαίτερα στις περιοχές της Νότιας Ιταλίας.

2-9 Η ιταλική Πλευρά εκφράζει την επιθυμία να προωθηθεί, εκ μέρους των ιταλικών σχολείων που ενδιαφέρονται για την διδασκαλία των ελληνικών, η ένταξή της διδασκαλία τους στο μέρος του σχολικού προγράμματος που διαμορφώνεται από τα σχολικά ιδρύματα.

2-10 Η ελληνική Πλευρά ενημερώθηκε για την γαλλο-ιταλική πρωτοβουλία και για την υπογραφή της κοινής διακήρυξης σχετικά με την ανάπτυξη του κλασσικού πολιτισμού στις δύο Χώρες και εκφράζει εγκάρδια συγχαρητήρια. Η ελληνική Πλευρά θεωρεί πολύ θετική την πρωτοβουλία και επιθυμεί να συμμετέχει ενεργά σε αυτό το πρόγραμμα.

2-11 Οι δύο Πλευρές καταγράφουν με ικανοποίηση την δραστηριότητα της Ιταλικής Κρατικής Σχολής της Αθήνας, στο οποίο λειτουργεί και ένα ελληνικό τμήμα με τοπικό πρόγραμμα σπουδών, όπου η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας και του πολιτισμού διεξάγεται με προτεραιότητα σε σχέση με τις άλλες ξένες γλώσσες.

2-12 Οι δύο Πλευρές συμφωνούν στην δημιουργία μιας μικτής ομάδας εργασίας που θα εξετάσει την δυνατότητα να ενοποιηθούν οι δύο κατευθύνσεις, ελληνική και ιταλική, σε ένα μόνο σχολείο με δίγλωσσο και διπολιτισμικό πρόγραμμα σπουδών, τα διπλώματα του οποίου να αναγνωρίζονται και από τις δύο Χώρες για την συνέχιση των σπουδών.

2-13 Οι δύο Πλευρές συμφωνούν σχετικά με την ανάγκη να προχωρήσουν στον καθορισμό του καθεστώτους και του τρόπου λειτουργίας της Ιταλικής Κρατικής Σχολής της Αθήνας μέσω ανταλλαγής επιστολών.

1-14 Η ιταλική Πλευρά, μέσω της «Γενικής Διεύθυνσης για τους Ιταλούς του Εξωτερικού και τις Μεταναστευτικές Πολιτικές» του Υπουργείου Εξωτερικών, χορηγεί παροχές και διδακτικό υλικό σε μορφή πολυμέσων (σ.τ.μ.: multimedia), καθώς και υποστήριξη στις δραστηριότητες κατάρτισης των καθηγητών των τμημάτων ιταλικής γλώσσας και πολιτισμού της πρωτοβάθμιας και μέσης σχολικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, που οργανώνονται από την "Societa' Dante Alighieri" της Αθήνας.

2-15 Η «Societa' Dante Alighieri», μέσω της Επιτροπής της στην Αθήνα θα διαθέσει, για την τετραετία **2002-2005**, τέσσερις υποτροφίες αξίας 2.000.000 Λιρετών η κάθε μία για μαθητές ιταλικών και θα *μεριμνήσει* επίσης για την αποστολή βιβλιογραφικού και οπτικοακουστικού υλικού και CD-ROM.

III. ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

3-1 Οι δύο Πλευρές διαπιστώνουν με ικανοποίηση την επιτυχημένη διδακτική δραστηριότητα που αναπτύσσουν τα ιταλικά Μορφωτικά Ινστιτούτα Αθήνας και Θεσσαλονίκης και αναγνωρίζουν την ισχύ των πιστοποιητικών που χορηγούνται στο τέλος των σχετικών κύκλων σπουδών και βάσει των συμφωνιών με τα Πανεπιστήμια για Ξένους της Σιένα και της Περούτζια, με το Πανεπιστήμιο Τρία της Ρώμης και με την Εταιρεία Ντάντε Αλιγκιέρι.

Οι δύο Πλευρές διαπιστώνουν επίσης τον θεσμικό ρόλο των Πανεπιστημίων για Ξένους της Σιένα και της Περούτζια στο πανεπιστημιακό σύστημα της Ιταλίας ως Οργανισμών ικανών να διοργανώνουν κύκλους πανεπιστημιακών σπουδών και να χορηγούν τα σχετικά διπλώματα διαφόρων επιπέδων στον συγκεκριμένο τομέα της γνώσης και της διδακτικής της Ιταλικής γλώσσας και κουλτούρας για ξένους.

Οι δύο Πλευρές διαπιστώνουν επίσης με ικανοποίηση τον προγραμματισμό μαθημάτων ιταλικής γλώσσας στην *ελληνική* εκπαιδευτική τηλεόραση.

3-2 . Οι δύο Πλευρές θα συνεχίσουν να συνεργάζονται στον τομέα της εκπαιδευτικής τηλεόρασης και θα ανταλλάξουν ταινίες πολιτιστικού και μορφωτικού περιεχομένου που θα χρησιμοποιηθούν για εκπαιδευτικά προγράμματα.

IV. ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

Οι δύο πλευρές διαπιστώνουν την πρόσφατη ανάπτυξη προγραμμάτων υποτροφιών που προσφέρονται σε ευρωπαϊκό και πολυμερές επίπεδο τα οποία επιτρέπουν στους αντίστοιχους σπουδαστές να παραμείνουν για σπουδές ή για έρευνα στην άλλη Χώρα.

Οι δύο Πλευρές δεσμεύονται να πληροφορήσουν τους υποψήφιους σχετικά με τους τρόπους πρόσβασης στα αμοιβαία προγράμματα, καθώς επίσης να υποστηρίξουν τις σχετικές υποψηφιότητες στους ενδιαφερόμενους φορείς.και να παραλάβουν τις σχετικές υποψηφιότητες από τους ενδιαφερόμενους φορείς.

Κατά την διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος, η ιταλική Πλευρά θα προσφέρει ετησίως, σύμφωνα με τις δυνατότητες του ισοζυγίου, τουλάχιστον 40 μηνιαίες

υποτροφίες προοριζόμενες για πτυχιούχους ή ερευνητές, για την φοίτηση σε τμήματα εξειδίκευσης ή τελειοποίησης ή για αιτιολογημένες έρευνες. Ένα μέρος από αυτές τις υποτροφίες θα επιφυλάσσεται για σπουδές της ιταλικής γλώσσας και πολιτισμού.

4 Στο πλαίσιο της παραπάνω συνεισφοράς, η ιταλική Πλευρά θα προσφέρει κάθε χρόνο δύο υποτροφίες διάρκειας τεσσάρων μηνών η κάθε μια για έναν έναν αρχαιολόγο και έναν αρχιτέκτονα ή αναστηλωτή μνημείων ή συντηρητή έργων τέχνης.

4-5 Κατά την διάρκεια της ισχύος του παρόντος Προγράμματος, η ελληνική πλευρά θα προσφέρει κάθε χρόνο 50 μηνιαίες υποτροφίας για μεταπτυχιακές σπουδές ή για έρευνες, καθώς και για την προετοιμασία πτυχιακών εργασιών (έρευνες βιβλιογραφίας κλπ.). Οι παραπάνω υποτροφίες θα χορηγούνται έτσι ώστε η διάρκεια της κάθε μιας να μην είναι μικρότερη από 5 μήνες. Δύο από αυτές τις υποτροφίες θα μπορούν να προορίζονται για αρχαιολόγους και δύο για αρχιτέκτονες αναστηλωτές ή για συντηρητές έργων τέχνης απασχολουμένων σε μουσεία, για ένα μέγιστο χρονικό διάστημα δύο μηνών.

V. ΑΡΧΕΙΑ

(Από αυτό το σημείο αλλάζει η αρίθμηση των σελίδων σύμφωνα με το ιταλικό κείμενο)

5-1 Οι δύο πλευρές ενθαρρύνουν την συνεργασία και την ανταλλαγή πληροφοριών και υλικού μεταξύ των αντίστοιχων Κρατικών Αρχείων και θα διευκολύνουν την έρευνα στους προαναφερόμενους φορείς τηρώντας τις αντίστοιχες εσωτερικές νομοθεσίες.

5-2 Κατά την διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος, οι δύο πλευρές θα ανταλλάξουν 1 αρχειοθέτη για χρονικό διάστημα 10 ημερών η κάθε μια, για πληροφόρηση σχετικά με την οργάνωση των αντίστοιχων αρχείων καθώς και για επισκέψεις μελέτης και έρευνας.

5-3 Οι δύο Πλευρές θα συνεργαστούν για την πραγματοποίηση κοινών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα αρχεία.

5-4 Οι δύο πλευρές θα ενθαρρύνουν την συνεργασία ανάμεσα στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μετα-βυζαντινών Σπουδών της Βενετίας με τους ιταλικούς πολιτιστικούς φορείς και ιδιαίτερα αυτούς της Βενετίας (Πανεπιστήμιο Ca' Foscari, Βιβλιοθήκη Marciana, Βιβλιοθήκη Correr, Ίδρυμα Querini Stampalia, Ινστιτούτο Veneto των Επιστημών των Γραμμάτων και των Τεχνών, Κρατικό Αρχείο της Βενετίας), για την οργάνωση συνεδρίων, εκθέσεων εγγράφων, εκθέσεων γκραβούρας και τέχνης.

5-5 Οι δύο Πλευρές θα προωθήσουν, μέσω του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, την έρευνα για την καταχώριση εγγράφων του Κρατικού Αρχείου της Βενετίας, την έκδοση των πηγών που αφορούν στην ιστορία της ενετικής παρουσίας στην Ελλάδα από τον δέκατο τρίτο έως τον δέκατο όγδοο αιώνα, καθώς και την αξιοποίηση του υλικού που διατηρήθηκε στο αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου, σχετικά με την ιστορία της ελληνορθόδοξης αδελφότητας της Βενετίας από το 1948 έως σήμερα.

5-6 Αμφότερες οι Πλευρές θα ευνοήσουν, βάσει της αρχής της αμοιβαιότητας και των αντιστοίχων ισχυόντων κανονισμών, την συνεργασία ανάμεσα στα Ιστορικά Αρχεία των δύο Υπουργείων Εξωτερικών με στόχο να πραγματοποιήσουν ανταλλαγές πληροφοριών, εμπειριών, δημοσιεύσεων όπως είναι για παράδειγμα η συλλογή των ιταλικών διπλωματικών εγγράφων που έχουν ήδη σταλεί τιμής ένεκεν στην ελληνική πλευρά, και να επιτρέψουν την πρόσβαση στα έγγραφα σε διακεκριμένους ερευνητές.

VI. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

1 Οι δύο Πλευρές θα ενθαρρύνουν, σεβόμενες τις αντίστοιχες εσωτερικές νομοθεσίες, τις ανταλλαγές αναπαραστάσεων και μικροφίλμ καθώς και εντύπου υλικού που φυλάσσεται στις δημόσιες κρατικές βιβλιοθήκες.

2 Κατά την περίοδο ισχύος του παρόντος Προγράμματος και βάσει της αρχής της αμοιβαιότητας, οι δύο Πλευρές θα πραγματοποιήσουν ανταλλαγή δύο βιβλιοθηκονόμων για επισκέψεις μελέτης διάρκειας δέκα ημερών για τον καθένα.

3 Η ιταλική Πλευρά πληροφορεί ότι:

Το ιταλικό Υπουργείο Εξωτερικών προτίθεται να διαθέσει κείμενα ιταλικής φιλολογίας, λογοτεχνίας, ιστορίας και γεωγραφίας για την διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας και για τμήματα κατάρτισης και ενημέρωσης για εκπαιδευτικούς και λέκτορες καθώς και σε εκείνους του πολιτιστικούς φορείς που θα τα ζητήσουν μέσω των διπλωματικών αρχών.

4 Το Γραφείο Διεθνών Ανταλλαγών του Υπουργείου για τα πολιτιστικά αγαθά και τις πολιτιστικές δραστηριότητες θα ενθαρρύνει την ανταλλαγή βιβλίων, δημοσιεύσεων και περιοδικών μεταξύ των βιβλιοθηκών, τις ακαδημιών και των μορφωτικών ινστιτούτων των δύο Χωρών.

5 Το Τμήμα Εκδόσεων του Υπουργείου για τα πολιτιστικά αγαθά και τις πολιτιστικές δραστηριότητες, δηλώνει ότι προτίθεται να στείλει βιβλία οποιασδήποτε κατεύθυνσης και θέματος, σε ελληνικά ιδρύματα και πανεπιστήμια που θα κάνουν αίτηση μέσω της διπλωματικής οδού.

6 Κατά την διάρκεια ισχύος του Παρόντος Προγράμματος, η Γενική Διεύθυνση εντύπων αγαθών και Μορφωτικών Ινστιτούτων του Υπουργείου για τα πολιτιστικά αγαθά και τις πολιτιστικές δραστηριότητες δηλώνει ότι διατίθεται, σε περίπτωση που αυτό ζητηθεί, να στείλει ειδικούς του τομέα της συντήρησης, της αποκατάστασης, της καταχώρισης, της πληροφορικής, της κατασκευής βιβλιοθηκών και της προώθησης εντύπων αγαθών. Οι σχετικές λεπτομέρειες θα καθοριστούν δια της διπλωματικής οδού.

7 Η προαναφερόμενη Διεύθυνση δηλώνει επίσης πρόθυμη να στείλει κατά την διάρκεια της ισχύος του παρόντος Προγράμματος, μια έκθεση και/ή ένα αφιέρωμα στην εκδοτική δραστηριότητα που να αποσκοπεί στην επίδειξη της διαδικασίας προστασίας και αξιοποίησης στον τομέα της εντύπου κληρονομιάς των βιβλίων.

VII. ΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

1 Οι δύο πλευρές θα ευνοήσουν την δημιουργία Ελληνικών Πολιτιστικών Κέντρων στη Ρώμη και σε άλλες ιταλικές πόλεις και μια ελληνική Αρχαιολογική Σχολή στη Ρώμη.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝ.ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚ/ΤΩΝ
Δ/ΝΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΚΠ/ΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ Β΄ΕΚΠ/ΚΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ

Μητροπόλεως 15
101 85 ΑΘΗΝΑ
Πληροφορίες:Καλαϊτζόγλου Άννα
Τηλέφωνο:3210385
FAX:3221521
ITAL

Αθήνα 30-8-2002
Αρ.Πρωτ. 87613 / Ι

ΠΡΟΣ: ΥΠΕΞ
Ε1 Διεύθυνση Μορφωτικών
και Πολιτ/ικών Υποθέσεων

ΘΕΜΑ: «Ανανέωση Μορφωτικού Προγράμματος Ελλάδας- Ιταλίας»

Σχετ:4266.4/2/1/ΑΣ 325/13.2.2001 έγγραφο σας

Σε απάντηση του ανωτέρω σχετικού εγγράφου αποστέλλουμε τις παρατηρήσεις μας επί του Ιταλικού σχεδίου και παρακαλούμε να ληφθούν υπόψη κατά την ανανέωση του εκτελεστικού Μορφωτικού Προγράμματος Ελλάδας-Ιταλίας:

Ι. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΤΟΜΕΑ

Παράγραφος 1-1: Η λέξη «Ανώτερης» ν' αντικατασταθεί από τη λέξη «Τριτοβάθμιας»

Παράγραφοι 1-2,1-3,1-4,1-5,1-6, και 1-7: Συμφωνούμε

Παράγραφος 1-8: Να διαμορφωθεί ως εξής: « Οι δυο Πλευρές επαναβεβαιώνουν το ενδιαφέρον τους για την ευρύτερη διάδοση των αντίστοιχων γλωσσών τους στα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της άλλης Πλευράς και θα υποστηρίξουν τη διδασκαλία τους με κάθε δυνατό μέσο»

Παράγραφος 1-9 : Να διαμορφωθεί ως εξής: «Οι δυο πλευρές σημειώνουν τη δραστηριότητα που αναπτύσσουν οι καθηγητές Ιταλικής γλώσσας στα Ελληνικά Πανεπιστήμια καθώς και τη δραστηριότητα των καθηγητών της Ελληνικής γλώσσας στα Ιταλικά Πανεπιστήμια.
Οι δυο πλευρές αναγνωρίζουν τη σημασία λειτουργίας δεύτερου Πανεπιστημιακού Τμήματος στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, με αντικείμενο την Ιταλική γλώσσα και φιλολογία, το οποίο λειτουργεί από το 2000.

Παράγραφος 1-10: Ν' απαλειφθεί, γιατί καλύπτεται από την παράγραφο 1-8

ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΝΕΑΠΟΛΗΣ
Consolato Generale di Grecia
Napoli

Νεάπολη, 18 Ιουνίου 2002
Αρ.Πρ. Φ.572/821/ΑΣ 549

Πρός :Υπουργείο Παιδείας
Δ/νση Διεθνών
Εκπ/κών Σχέσεων
Τμήμα Β΄Εκπαιδευτικών
Ανταλλαγών

ΘΕΜΑ : Πρωτοβουλία μελέτης νεοελληνικής γλώσσης και γκρεκανικής διαλέκτου από εκπαιδευτικό ίδρυμα Δ/θμιας εκπαίδευσης της Καλαβρίας.

Σας αποστέλλω την από 23.5.2002 επιστολή του κρατικού Γυμνασίου-Λυκείου T.Campanella, με την οποία μας ανακοινώνει την εκπόνηση από το διδακτικό προσωπικό του Σχολείου, Προγράμματος για την μελέτη της νεοελληνικής γλώσσης και κουλτούρας ως και της γκρεκανικής διαλέκτου από τους μαθητές του Σχολείου

Σύμφωνα με το Σχέδιο η εκμάθηση της νεοελληνικής γλώσσας και της γκρεκανικής διαλέκτου, θα απευθύνεται σε 15 μαθητές του Δημοτικού – Γυμνασίου, σε 20 μαθητές του Λυκείου. και θα διαρκέσει επί δύο έτη με 40 ώρες διδασκαλίας καθ΄έτος. Στο πλαίσιο αυτό έχει προγραμματισθεί και εκπαιδευτικό ταξίδι στην Ελλάδα.

Η πρωτοβουλία αυτή, όπως αναφέρεται, εντάσσεται στο πλαίσιο των διαφόρων κατά τα τελευταία έτη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων του ιδρύματος, και έχει σκοπό την κατάλληλη προετοιμασία των μαθητών του προκειμένου να διευκολυνθεί η ενταξή τους στην κοινωνία των ευρωπαίων πολιτών

Το σχέδιο της μελέτης έχει υποβληθεί προς έγκριση και χρηματοδότηση στην Περιφέρεια της Καλαβρίας.

Από ελληνικής πλευράς, σε περίπτωση που αίτημα Σχολείου γίνει αποδεκτό από την Περιφέρεια της Καλαβρίας, ζητείται να τους υποδείξουμε εμπειρογνώμονες της νεοελληνικής γλώσσης, δηλαδή Έλληνες εκπαιδευτικούς του ΥΠΕΠΘ.

Θα ήθελα να επισημάνω ότι η Δ/ντρια του Σχολείου κα ΖΙΤΟ,(σύζυγος του επίσης φιλέλληνα Λυκειάρχη κ.Marciano), δραστηριοποιείται από ετών στο χώρο της ελληνόφωνης εκπαίδευσης στην περιοχή και οι αξιέπαινες προσπάθειές της χρήζουν υποστηρίξεως.

Εννοείται ότι σε σχολεία Β΄θμιας εκπαίδευσης, είναι σκόπιμο να αποσπώνται καθηγητές και όχι δάσκαλοι.

Η Γενική Πρόξενος

Ιωάννθη Παναγιωτοπούλου
Αναπληρεξούσιος Υπουργός Β΄

ΠΠ/κκ

Κρατικό Λύκειο Γυμνάσιο του Εθνικού Οικοτροφείου T.CAMPANELLA

Ρήγιο Καλαβρίας 23.5.2002

Πρός : Το Προξενείο της Ελλάδος στην Νεάπολη

Θέμα : Σχέδιο Μελέτης για την αξιολόγηση και εξέλιξη της Γκρεκανικής και Νεοελληνικής Γλώσσης και Κουλτούρας

Αποστέλλεται για κατάλληλη ενημέρωση το συνημμένο σχέδιο μελέτης για την εκμάθηση της νεο-ελληνικής Γλώσσης που συνέταξαν οι καθηγητές κλασσικής ελληνικής γλώσσης(αρχαία ελληνικά) αυτού του Κρατικού Λυκείου Γυμνασίου, το οποίο υπαγεται στο Εθνικό Οικοτροφείο T.CAMPANELLA του Ρηγίου της Καλαβρίας. Αυτή η εργασία έχει σκοπό να επιτρέψει(προσφέρει) στούς μαθητές αυτού του Σχολείου την γνώση της συγχρόνου ελληνικής και τον δεσμό της με την γλώσσα των αρχαίων ελλήνων. Ακόμη και σήμερα, σε ορισμένες περιοχές της πατρίδος μας ομιλείται η γκρεκανική και υπάρχουν πολλά αρχαιολογικά ευρήματα που μαρτυρούν την δραστηριότητα των ελλήνων αποίκων που εγκατάστάθηκαν στην Καλαβρία. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, η παραπάνω μελέτη αποστάλη στις αρμόδιες υπηρεσίες της Περιφέρειάς μας για την απαραίτητη έγκριση και την συνακόλουθη χρηματοδότηση.

Σε περίπτωση αποδοχής του αιτήματός μας, υποβάλλεται η παράκληση προς το Προξενείο να ορίσει ένα εμπειρογνώμονα ο οποίος θα μπορούσε να συνδράμει του καθηγητές μας για την πραγματοποίηση του προαναφερθέντος προγράμματος. Η παροχή περαιτέρω χρησίμων πληροφοριών για την υλοποίηση ης προτάσεως, θα γίνει με δική μας μέριμνα

Βέβαιοι για την ευπρόσδεκτη συνεργασία, σας αποστέλλουμε τους καλύτερους χαιρετισμούς.

Ο συντάκτης
(υπογραφή)

Ο Διευθυντής του Σχολείου
Καθηγ. Vera Zito
(υπογραφή)

Υ.Ε.Ε.Ο.
ΓΡΑΦΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
ΕΛΗΦΘΗ 25.7.02
ΑΡΙΘ. ΠΩΣ. 2867

ΧΡΕΩΝΕΤΑΙ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ Δ(2) ΣΥΝΕΡΓ
ΕΝΕΡΓΕΙΑ
ΕΙΣ. ΣΗΜ.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΝΕΑΠΟΛΗΣ
Consolato Generale di Grecia
Napoli

Νεάπολη, 9 Ιουλίου 2002
Α.Π.Φ.572/1107/ΑΣ 640

ΠΡΟΣ: Υπουργείο Εξωτερικών
- Διπλ. Γραφ. Προεδρίας της Δημοκρατίας
- Διπλ. Γραφείο Υφυπουργού κ. Μαγκριώτη
- Α1 Δ/νση
- Ε1 Δ/νση

Υπουργείο Παιδείας
- Γραφείο κ. Υπουργού
Υπουργείο Πολιτισμού
- Γραφείο κ. Υπουργού

ΚΟΙΝ: Πρεσβεία Ρώμης

ΘΕΜΑ: Συνέδριο «Γλώσσα και Γραφή των Ελληνοφώνων Κάτω Ιταλίας» (Bova-Bova Marina, 29 – 30 Ιουνίου 2002)
ΣΧΕΤ: Τηλ/πία μας Α.Π.: Φ. 572/640/ΑΣ 347/16.4.2002 και λοιπή αλληλογραφία

Από 27 – 30 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε στη Bova και Bova Marina Καλαβρίας Συνέδριο για τη «Γλώσσα και Γραφή των Ελληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας» με συνοργανωτές την Προξενική μας Αρχή, την Έδρα ΝΕ Σπουδών του Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ανατολικών Σπουδών Νεάπολης και τις οργανώσεις ελληνοφώνων της περιοχής («Γιαλό του Βούα», Apodiafazzi, CU.MEL.CA). Το συνέδριο τέθηκε υπό την αιγίδα του ΥΠΠΟ και του ιταλικού Υπουργείου Παιδείας και ενισχύθηκε, οικονομικά, από την Επαρχία Καλαβρίας και την Επιτροπή Στήριξης Ελληνικών Σπουδών στο Εξωτερικό του ΥΠΕΠΘ.

Του Συνεδρίου προηγήθηκε συνέντευξη τύπου στην Επαρχία Ρηγίου, κατά την οποία αναπτύχθηκαν στους εκπροσώπους των τοπικών μέσων μαζικής ενημέρωσης οι μορφωτικοί σκοποί του Συνεδρίου και τονίστηκε η ομόθυμη επιθυμία των ελληνόφωνων συλλόγων της περιοχής για επίλυση

των προβλημάτων διδασκαλίας της ελληνικής διαλέκτου που συνδέονται με το χρησιμοποιούμενο λατινικό αλφάβητο.

Στο κυρίως Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε για λόγους τοπικής ισορροπίας κατά το ήμισυ στη Bova –συμβολικό προπύργιο των ελληνοφώνων της περιοχής- και στο επίνειό της Bova Marina -κέντρο οικονομικής κίνησης και τοπικών θεσμών-, έλαβαν μέρος τοπικοί παράγοντες (Δήμαρχοι Μπόβας και Μπόβα Μαρίνας και λοιπών ελληνόφωνων χωριών, Πρόεδροι της Ορεινής Κοινότητας V.J.M.- Μέλιτο Πόρτο Σάλβο, Σύμβουλος Περιφέρειας επί Πολιτιστικών Θεμάτων), διακεκριμένοι ιταλοί και έλληνες επιστήμονες με προεξάρχοντες τον Πρόεδρο της Ένωσης Νεοελληνιστών Ιταλίας καθ. κ. Mario Vitti και τον καθ. Παν/μίου Ιωαννίνων κ. Ερατοσθένη Καψωμένο, ενώ από πλευράς κρατικών ελληνικών φορέων συμμετέσχε η Ειδική Γραμματέας ΥΠΕΠΘ για την Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση κ. Στέλλα Πριοβόλου, υπό την ιδιότητά της ως Προέδρου της Επιτροπής για τη Στήριξη Ελληνικών Σπουδών στο Εξωτερικό, και η σύμβουλος του Υφυπουργού κ. Μαγκριώτη κ. Λήδα Τριανταφυλλίδου.

Κατά την έναρξη των εργασιών διαβιβάσθηκαν οι ευχές του Υπουργού Πολιτισμού κ. Βενιζέλου προς τους διοργανωτές για επιτυχία του Συνεδρίου, αναγνώσθηκε μήνυμα του Υφυπουργού κ. Μαγκριώτη και εκφωνήθηκαν χαιρετισμοί από την Ειδική Γραμματέα ΥΠΕΠΘ κ. Σ. Πριοβόλου και την υπογράφουσα. Ειδικότερα, η κ. Πριοβόλου αναφέρθηκε στη δραστηριότητα του ΥΠΕΠΘ για ενίσχυση των ΝΕ Εδρών εξωτερικού, την πρωτοβουλία του για ίδρυση Κέντρου Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και τη συμβολή του στο έργο διδασκαλίας της νεοελληνικής στις Ελληνόφωνες περιοχές.

Κατά τις δύο ημέρες του Συνεδρίου παρουσιάσθηκαν συνολικά 17 εισηγήσεις ισάριθμων ερευνητών, πέραν των οποίων θα δημοσιευθούν στα Πρακτικά επιστημονικά κείμενα που συνετάγησαν ειδικά για το υνέδριο.

Των εργασιών προήδρευσαν διαδοχικά οι καθ. κ.κ. Vitti και ο κοσμήτορας της Σχολής Γλωσσών Παν/κού Ινστιτούτου Ανατολικών Σπουδών Νεάπολης, κ. D. Silvestri, η εισήγηση του οποίου περί ελληνικής και δή μυκηναϊκής προέλευσης του εθνικού ονόματος της Ιταλίας, προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση για την πρωτοτυπία της, αποδεικνύοντας την υψηλή επιστημονική ποιότητα του Συνεδρίου.

Από τις λοιπές εισηγήσεις αναφέρω δειγματοληπτικά την εναρκτήρια εισήγηση Καψωμένου, η οποία έθεσε το θεωρητικό πρόβλημα των

σχέσεων Γλώσσας και Πολιτισμού, της καθ. Γλωσσολογίας του Αριστοτελείου Παν/μίου κας Γιαννουλοπούλου για τα Συστήματα Γραφής "ισχυρών" και "ασθενών" γλωσσών, την παρουσίαση των απόψεων του ποιητή Τίτου Πατρίκιου για την Ταυτότητα της γλώσσας και το Συμβολισμό της γραφής, την παρέμβαση του συγγραφέα Π. Μάτεσι, τον ενδιαφέροντα προβληματισμό του καθ. Παν/μίου Αθηνών Χριστόφορου Χαραλαμπάκη για τα Ορθογραφικά και Ετυμολογικά των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας κ.α.

Συγκινητική ήταν η παρέμβαση, στα ελληνικά, του τοπικού λογίου-ιατρού κ. Tito Squillaci, ο οποίος σε κλίμα συναισθηματικής έντασης ανέπτυξε την ανάγκη <u>άμεσης</u> υιοθέτησης του ελληνικού αλφαβήτου, ζητώντας τη βοήθεια των παρόντων επιστημόνων για την επεξεργασία του συστήματος μεταγραφής Καραναστάση, προς απόδοση των ειδικών φθόγγων των νεοελληνικών διαλέκτων της Κάτω Ιταλίας. Στα ίδια πλαίσια κινήθηκαν και οι εκπρόσωποι των λοιπών συλλόγων. Ιδιαίτερα επίμονο ήταν το αίτημα του τοπικού λογίου καθ. Filippo VIOLI (πρώην προέδρου του Ιδρύματος Ελληνοφώνων Σπουδών Καλαβρίας), ο οποίος εξήγησε στους παρισταμένους ότι οι ελληνόφωνοι είναι αποφασισμένοι για την εισαγωγή του ελληνικού αλφαβήτου στα διδακτικά τους βιβλία, στην οποία θα προβούν έστω και αβοήθητοι. Σημειώνω επίσης τα λόγια του λαϊκού ποιητή Agostino Siviglia, συνεργάτη του αείμνηστου Καραναστάση: «Σας περιμέναμε τριάντα χρόνια».

Τέλος η υπογράφουσα με παρέμβασή της ανέπτυξε το επείγον της λήψης απόφασης, ενόψη έναρξης του σχολικού έτους, ενώ πολλοί από τους ομιλητές υποστήριξαν ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως βάση το σύστημα Καραναστάση, αφού απλοποιηθεί ώστε να είναι κατάλληλο για διδακτική χρήση. Για την επεξεργασία του συστήματος προτάθηκε να συσταθεί Επιτροπή από ειδικούς γλωσσολόγους, οι οποίοι θα ετοιμάσουν την πρότασή τους σε εύλογο χρονικό διάστημα αφού θα έχουν δώσει λύση στα επιμέρους προβλήματα γραφής διπλών γραμμάτων, συμφωνικών συμπλεγμάτων, ιστορικής ορθογραφίας κλπ.

Καταλυτική υπήρξε, τέλος, η ανάγνωση στη Στρογγυλή Τράπεζα της εισήγησης του καθηγ. Γλωσσολογίας Παν/μίου του Τουρίνου, Franco Fanciullo ο οποίος, παρουσιάζοντας υπό αντικειμενική θεώρηση τα δύο επίμαχα αλφάβητα –λατινικό και ελληνικό- κατέληξε με αριστοτεχνική δεξιότητα υπέρ του ελληνικού αλφαβήτου.

Από το προεδρείο επισημάνθηκε ότι οι εξ Ελλάδος σύνεδροι επέλεξαν μια διαγνωστική σκοπιά και δεν έλαβαν θέση στο πρόβλημα της

επιλογής του αλφαβήτου, που έχει συμβολική και ιδεολογική σημασία. Η επιλογή του αλφαβήτου έγινε, όπως ήταν ορθό, από τους ίδους τους ελληνόφωνους, που εξέφρασαν τη βούλησή τους μέσω των εκπροσώπων των συλλόγων τους και των ιταλών ερευνητών και ειδικών καθηγητών που μετείχαν στο συνέδριο. Από το προεδρείο προτάθηκε επίσης να καθιερωθεί ως μόνιμος θεσμός ένα επιστημονικό συνέδριο με θέμα τη γλώσσα και τον πολιτισμό των ελληνόφωνων κοινοτήτων της Κάτω Ιταλίας, που να επαναλαμβάνεται κάθε τρία χρόνια εναλλακτικά, στην Καλαβρία και στην Απουλία, το οποίο να διατηρεί στην επικαιρότητα τα θέματα που σχετίζονται με την επιβίωση της κουλτούρας των ελληνοφώνων.

Και οι δύο προτάσεις ψηφίστηκαν από το σύνολο των συνέδρων. Ύστερα από την ψηφοφορία, δημιουργήθηκε Επιτροπή για την υλοποίηση των προτάσεων, που αποτελείται από τον καθ. κ. Emmanuele Banfi του Πανεπιστημίου του Μιλάνου, τον καθ. Franco Fanciullo του Πανεπιστημίου του Τουρίνου, τον καθ. Franco Mosino και εκπροσώπους όλων των συλλόγων των ελληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας.

Συμπερασματικά, το Συνέδριο είχε εξαιρετική επιτυχία, η οποία συνοψίζεται :

- Στην απόφαση υπέρ επανεισαγωγής του ελληνικού αλφαβήτους στις πραγματοποιούμενες για διδακτικούς σκοπούς και όχι μόνον εκδόσεις.

- Στην ομόφωνη συσπείρωση των εκεί οργανώσεων, γύρω από ένα κοινό σκοπό, μετά από έντονες αντιπαραθέσεις ετών.

- Στην, εν τη πράξει, συμβολική συμφιλίωση διϊστάμενων τοπικών παραγόντων, με την επιλογή ως τόπου διεξαγωγής του συνεδρίου στη Μπόβα Μαρίνα το επίμαχο περιφερειακό Κέντρο Ανώτερων Ελληνόφωνων Σπουδών (ουσιαστικά φάντασμα, του οποίου ο αμφισβητούμενος πρόεδρος απουσίαζε στην Αυστραλία). Σημειώνω ότι μέχρι πρότινος ορισμένα από τα μέλη Ελληνόφωνων συλλόγων απέφευγαν επιδεικτικά να παρίστανται σε εκδηλώσεις που φιλοξενούνταν στο Κέντρο.

- Το κυριώτερο όλων, το Συνέδριο του οποίου όλοι, οι συμμετέχοντες εξήραν το υψηλό επιστημονικό επίπεδο, απετέλεσε μία από τις ελάχιστες μη φολκλορικού ύφους εκδηλώσεις που οργανώθηκαν στην περιοχή.

Θα πρέπει να σημειώσω την προσεκτική στάση των ελλήνων επιστημόνων, οι οποίοι, για ευνόητους λόγους, άφησαν τον πρώτο ρόλο στους ιταλούς συναδέλφους τους (και ενόψη της προσπάθειας του ΥΠΕΠΘ για δημιουργία Διεθνούς Κέντρου Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, για το οποίο είναι χρήσιμη και η ιταλική συναίνεση).

Ευελπιστώ ότι η ζύμωση που θα δημιουργηθεί κυρίως στους ελληνικούς ακαδημαϊκούς κύκλους θα απαγγιστρώσει τις ελληνόφωνες περιοχές από γνωστούς, περιορισμένων αντιλήψεων, ελλαδικούς κύκλους και θα αποτελέσει αφετηρία ουσιαστικής και όχι εκδρομικής ενασχόλησης με την ελληνόφωνη Κάτω Ιταλία.

Επισυνάπτω για ενημέρωσή σας, τη σχετική τεκμηρίωση καθώς και τα δημοσιεύματα του τοπικού και ελληνικού τύπου, που περιήλθαν μέχρι στιγμής στο Προξενείο.

Ελληνική Πρόξενος

Χρυσάνθη Παναγιωτοπούλου

Πληρεξούσιος Υπουργός Β΄

/μμ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ
ΤΗΣ XII ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΜΙΚΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 1994-1995-1996-1997

*

Η Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας και η Κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας, επιθυμώντας να αναπτύξουν ακόμη περισσότερο τις ανταλλαγές στους τομείς του πολιτισμού και της παιδείας και να συμβάλλουν με τον τρόπο αυτό στην ενίσχυση σε βάθος των φιλικών δεσμών μεταξύ των δύο χωρών και δύο λαών, συμφώνησαν, με βάση την Μορφωτική συμφωνία που υπεγράφη στη Ρώμη στις 11 Σεπτεμβρίου 1954, στο ακόλουθο πρόγραμμα μορφωτικής συνεργασίας για τα έτη 1994, 1995, 1996 και 1997.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Τα δύο Μέρη τονίζουν τη σημασία που αποδίδουν σε μία στενότερη πολιτιστική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ενωσης.

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν την ανάπτυξη διμερούς συνεργασίας στο πλαίσιο των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που πραγματοποιούνται στον τομέα της παιδείας.

Θα προωθήσουν επίσης την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και τις ανταλλαγές στους χώρους της τέχνης, της αρχαιολογίας, των αρχείων και των εκδόσεων, όπως επίσης στο χώρο της πληροφόρησης και του αθλητισμού.

Ι. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΤΟΜΕΑ

Αρθρο 1

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν τις επαφές και την άμεση συνεργασία μεταξύ των Πανεπιστημίων και των άλλων Ιδρυμάτων Ανωτάτης Εκπαίδευσης των δύο χωρών.

Αρθρο 2

Τα δύο Μέρη θα ανταλλάσσουν κάθε χρόνο δύο μέλη του διδακτικού προσωπικού των ΑΕΙ και /ή ερευνητές των Ακαδημιών για να δώσουν διαλέξεις και να ανταλλάξουν απόψεις σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος.

Οι επιστήμονες θα προτείνονται από τη χώρα προέλευσής τους και η διάρκεια παραμονής στη χώρα υποδοχής δεν θα υπερβαίνει τις δέκα (10) ημέρες.

Αρθρο 3

Τα δύο Μέρη σημειώνουν με ικανοποίηση την δραστηριότητα των δύο Λεκτόρων της ιταλικής γλώσσας στα Πανεπιστήμια της Αθήνας και Θεσσαλονίκης

Η ιταλική πλευρά εκφράζει την ευχή να μπορέσει η ελληνική πλευρά να αποστείλει δύο Λέκτορες νεοελληνικής γλώσσας στα ιταλικά Πανεπιστήμια.

Αρθρο 4

Τα δύο Μέρη σημειώνουν την ύπαρξη τμημάτων διδασκαλίας των αντιστοίχων γλωσσών στα Πανεπιστήμια της άλλης χώρας, και ανταλλάσσουν σχετικά πληροφορίες.

Η ιταλική πλευρά επιβεβαιώνει το ζωηρό της ενδιαφέρον για μία ευρύτερη διάδοση της ιταλικής γλώσσας στα ελληνικά Πανεπιστημιακά Ιδρύματα.

Αρθρο 5

Η ιταλική πλευρά πληροφορεί ότι το Τμήμα Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Ρώμης "La Sapienza" έχει τρία προγράμματα διαπανεπιστημιακής συνεργασίας που αναπτύσσονται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο της Μακεδονίας, το Πανεπιστήμιο των Πατρών και το Πανεπιστήμιο Αθηνών, με ανταλλαγές φοιτητών για μελέτες στον οικονομικό τομέα, τον τομέα των επιχειρήσεων και στον τομέα της δημογραφίας και της στατιστικής.

Πληροφορεί επίσης ότι το Πανεπιστήμιο της Ρώμης La Sapienza" αναλαμβάνει την υποχρέωση για την ενίσχυση της ιταλικής γλώσσας με ειδικά τμήματα για τους έλληνες φοιτητές που θα έλθουν να σπουδάσουν στο πλαίσιο των Κοινοτικών Προγραμμάτων ανταλλαγών.

Αρθρο 6

Τα δύο Μέρη θα διευκολύνουν τη συμμετοχή των επιστημόνων τους σε συνέδρια, συμπόσια και άλλες εκδηλώσεις που διοργανώνονται στις δύο χώρες.

ΙΙ. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.

Αρθρο 7

Με σκοπό να ενισχυθεί αμοιβαίως η γνώση του πολιτισμού των δύο χωρών, των συστημάτων εκπαίδευσης και των μεθόδων διδασκαλίας, τα δύο Μέρη θα ανταλλάξουν σχολικά βιβλία και άλλο διδακτικό υλικό.

Τα δύο Μέρη θα ανταλλάξουν, κατά την διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος, τέσσερις (4) ειδικούς της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ή της Διοίκησης της Εκπαίδευσης, με σκοπό να μελετήσουν το εκπαιδευτικό σύστημα της άλλης χώρας.
Η διάρκεια της επίσκεψης θα είναι μέχρι επτά (7) ημέρες.

Αρθρο 8

Οι δύο πλευρές θα ενθαρρύνουν τη συνεργασία των Υπουργείων Παιδείας και των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων όλων των βαθμίδων των δύο χωρών, για την προώθηση των εκπαιδευτικών ανταλλαγών και των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ενωσης.

Αρθρο 9

Η ιταλική πλευρά δηλώνει ότι είναι διατεθειμένη να δεχθεί δύο (2) έλληνες καθηγητές της ιταλικής γλώσσας των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στα θερινά τμήματα τελειοποίησης της ιταλικής γλώσσας, που οργανώνονται συνήθως κατ'έτος από το Υπουργείο Παιδείας (Γενική Διεύθυνση Μορφωτικών Ανταλλαγών) σε ειδικευμένα Ιδρύματα διδασκαλίας της ιταλικής ως δεύτερης γλώσσας.

Τα έξοδα σπουδών και διαμονής θα βαρύνουν το Ιταλικό Υπουργείο Παιδείας.

Αρθρο 10

Η ελληνική πλευρά πληροφορεί την ιταλική ότι, με βάση το ΠΔ 35, ΦΕΚ 11/4.2.91, η ιταλική γλώσσα διδάσκεται ως προαιρετικό μάθημα, εκτός κανονικού προγράμματος, σε σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όπου υπάρχει το αντίστοιχο ενδιαφέρον των μαθητών.

Αρθρο 11

Η ελληνική πλευρά εκφράζει την ευχή να εισαχθεί η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα ιταλικά σχολεία και ιδιαίτερα στις περιοχές της Νοτίου Ιταλίας και της Σικελίας με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας. Η ιταλική πλευρά θα διευκολύνει ενδεχόμενα αιτήματα ιταλικών σχολείων τα οποία επισημαίνουν την ανάγκη να εισαχθεί πειραματικά η διδασκαλία της νεοελληνικής μεταξύ των γλωσσών που προβλέπονται από τα Προγράμματα.

Αρθρο 12

Τα δύο Μέρη σημειώνουν με ικανοποίηση ότι στην Ιταλική Κρατική Σχολή Αθηνών λειτουργεί Ελληνικό Τμήμα στο οποίο προβλέπεται η διδασκαλία ορισμένων μαθημάτων, εκτός από την ιταλική γλώσσα και φιλολογία, στην ιταλική.

ΙΙΙ.ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Αρθρο 13

Τα δύο Μέρη εκφράζουν την ικανοποίησή τους για τη λειτουργία σειράς μαθημάτων της ιταλικής γλώσσας από την ελληνική εκπαιδευτική τηλεόραση.

Τα δύο Μέρη θα συνεχίσουν τη συνεργασία τους στην εκπαιδευτική τηλεόραση και θα ανταλλάξουν ταινίες μορφωτικού και πολιτιστικού περιεχομένου για να προβληθούν στα εκπαιδευτικά προγράμματα.

IV. ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

Αρθρο 14

Τα δύο Μέρη σημειώνουν την πρόσφατη ανάπτυξη προγραμμάτων υποτροφιών, που προσφέρονται σε πολυμερές και ευρωπαϊκό πλαίσιο ώστε να επιτρέπουν στους αντίστοιχους φοιτητές την παραμονή για σπουδές ή έρευνα στην άλλη χώρα.

Αναλαμβάνουν να πληροφορούν τους ενδιαφερομένους για τις σχετικές διαδικασίες των προγραμμάτων αυτών και να υποστηρίζουν τις υποψηφιότητες στα σχετικά Ιδρύματα.

Αρθρο 15

Η ιταλική πλευρά θα προσφέρει σε έλληνες πολίτες για το ακαδημαϊκός έτος 1994-95, 113 μηνιαία επιδόματα υποτροφιών σε πτυχιούχους ή ερευνητές, για την φοίτηση σε κύκλους σπουδών εξειδίκευσης ή επιμόρφωσης ή για έρευνα. Ένα ποσοστό των υποτροφιών αυτών θα απευθύνεται σε μελετητές της ιταλικής γλώσσας και πολιτισμού.

Η ιταλική πλευρά θα ανακοινώνει κάθε έτος, μέσω της διπλωματικής οδού, το σύνολο των μηνιαίων επιδομάτων που θα προσφέρονται κατά τα επόμενα ακαδημαϊκά έτη.

Στο πλαίσιο του προανφερθέντος συνόλου η ιταλική πλευρά θα χορηγεί ετησίως δύο υποτροφίες τεσσάρων (4) μηνών η κάθε μία σε αρχαιολόγο και αρχιτέκτωνα - αναστηλωτή μνημείων ή συντηρητή έργων τέχνης.

Κατά τη διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος, η ελληνική πλευρά θα προσφέρει κάθε χρόνο 50 μηνιαία επιδόματα υποτροφιών για μεταπτυχιακές σπουδές ή έρευνα, όπως και για την προετοιμασία πτυχιακής εργασίας (βιβλιογραφικές έρευνες κ.λ.π.). Οι υποτροφίες αυτές θα απονέμονται με τρόπο ώστε κάθε μία να μην είναι μικρτοερη από 5 μήνες. Δύο από τις υποτροφίες αυτές θα μπορούν να απονέμονται σε αρχαιολόγους και δύο σε αρχιτέκτονες αναστηλωτές ή συντηρητές έργων τέχνης, υπαλλήλους μουσείων, για μία μεγίστη περίοδο 2 μηνών.

V. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αρθρο 16

Σύμφωνα με τα Κοινοτικά Προγράμματα κινητικότητος φοιτητών και τις Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αναγνώριση των διπλωμάτων τα οποία επιτρέπουν την πρόσβαση στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση, μία Μικτή Ομάδα Εργασίας θα εξετάσει τα ζητήματα των ελλήνων φοιτητών στην Ιταλία και των ιταλών φοιτητών στην Ελλάδα, ιδιαίτερα όσον αφορά τις εκπαιδευτικές προϋποθέσεις που δίδουν δικαίωμα εγγραφής των φοιτητών της μιας χώρας στα Πανεπιστήμια της άλλης χώρας.

Η Ομάδα Εργασίας θα συνέλθει στη Ρώμη κατά τη διάρκεια του α'εξαμήνου του 1995 και από την Ελλάδα θα λάβουν μέρος τρία (3) άτομα. Ο ακριβής χρόνος θα ανακοινωθεί δια της διπλωματικής οδού.

Η ιταλική πλευρά εύχεται οι έλληνες φοιτητές που ζητούν να εισαχθούν στα ιταλικά πανεπιστήμια, να συμπληρώνουν τον κύκλο σπουδών τους στην Ιταλία.

VI. ΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

Αρθρο 17

Τα δύο Μέρη διαπιστώνουν με ικανοποίηση την δραστηριότητα που έχει αναπτυχθεί από τα σχολικά και επιμορφωτικά Ιδρύματα της μιας χώρας στην επικράτεια της άλλης χώρας και ειδικώτερα:
- από τα Ιταλικά Μορφωτικά Ινστιτούτα στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη και από την Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών
- από την Ιταλική Σχολή στην Αθήνα
- από το Ινστιτούτο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών στο Παλέρμο
- από το Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών στη Βενετία.

*

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν τη δημιουργία Ελληνικών Μορφωτικών Κέντρων στη Ρώμη και σε άλλες ιταλικές πόλεις και Ελληνικής Αρχαιολογικής Σχολής στη Ρώμη.

Αρθρο 18

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν την ανάπτυξη των διδακτικών και μορφωτικών δραστηριοτήτων των Επιτροπών της Εταιρείας DANTE ALIGHIERI στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Η ιταλική πλευρά πληροφορεί, όσον αφορά την Εταιρεία DANTE ALIGHIERI, ότι έθεσε στη διάθεση των Τμημάτων Ιταλικής Γλώσσας και Πολιτισμού των Πανεπιστημίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης πέντε υποτροφίες εκ λιρεττών Ιταλίας 5.000.000 εκάστη, για φοιτητές αυτών των Τμημάτων και ότι προέβλεψε για τη δημιουργία τουλάχιστον τριών βιβλιοθηκών με ιταλικά έργα σε Ελληνικά Σχολικά Ιδρύματα όπου διδάσκεται η ιταλική γλώσσα.

Αρθρο 19

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν τη συνεργασία μεταξύ της Ακαδημίας DEI LINCEI, του εθνικού Συμβουλίου Ερευνών, του Ινστιτούτου Ιταλικής Εγκυκλοπαίδειας, του Ιδρύματος Μελετών για τη Μέση και Άπω Ανατολή, της Εταιρείας DANTE ALIGHIERI, του Ιδρύματος Διεθνών Υποθέσεων, του Ιδρύματος GIORGIO CINI της Βενετίας, του Ιδρύματος GIOVANNI AGNIELI του Τορίνο, από την ιταλική πλευρά, καθώς και της Ακαδημίας Αθηνών με τα Ερευνητικά της Κέντρα και των άλλων ενδιαφερομένων ελληνικών Μορφωτικών Ιδρυμάτων, από την ελληνική πλευρά.

Αρθρο 20

Η ιταλική πλευρά πληροφορεί επίσης ότι η Ενωση "Mecenate '90" εξέφρασε την διαθεσιμότητά της να έλθει σε επαφή με τα αρμόδια ελληνικά Ιδρύματα με σκοπό να πραγματοποιήσει τις ακόλουθες πρωτοβουλίες:

α) Την διάθεση των εκθεσιακών χώρων του Palazzo Ducale στη Γένοβα, του Palazzo delle Esposizioni στη Ρώμη και του Palazzo delle Zitelle στη Βενετία, για να φιλοξενήσουν εκθέσεις και εκδηλώσεις που θα προτείνονται από την Ελλάδα.

β) Την διαθεσιμότητα να οργανώσει και να παρουσιάσει στην Αθήνα μιά πολύπλευρη πολιτιστική εκδήλωση (εκθέσεις, συνέδρια, θεάματα κ.λπ.) με θέμα: "Οι πόλεις Τέχνης της Ιταλίας: Ελληνικές Κληρονομιές".

γ) Την ένταξη της Ελλάδος σε ένα διεθνές κύκλωμα με σκοπό την ανταλλαγή εκθέσεων μεταξύ του Μουσείου Emilio Greco του Orvieto, που φιλοξενεί μια συλλογή 90 έργων τέχνης δωρηθέντων στην πόλη από τον καλλιτέχνη και ελληνικών Μουσείων που προτίθενται να αποστείλουν εκθέσεις των συλλογών τους.

δ) την οργάνωση μιας φωτογραφικής έκθεσης, με πρωτότυπες μεγεθυμένες φωτογραφίες, με θέμα "Η Ελλάδα όπως φαίνεται από φακό των Ιταλών φωτογράφων".

Οι σχετικές διαδικασίες και οι οικονομικοί όροι θα συμφωνούνται απευθείας μεταξύ της Ενωσης και των ενδιαφερομένων ελληνικών Ιδρυμάτων.

Αρθρο 21

Η ιταλική πλευρά πληροφορεί ότι το Ιδρυμα ROMAEUROPA προτίθεται να ξεκινήσει με τα ενδιαφερόμενα ελληνικά Πολιτιστικά Ιδρύματα οργανικές σχέσεις για την πραγματοποίηση μελλοντικών κοινών πρωτοβουλιών, στο πλαίσιο της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας (κυρίως με την ευκαιρία του Φεστιβάλ ROMAEUROPA, του τμήματος ROMAEUROPA - Τέχνη, όσον αφορά τη μουσική, το χορό, το θέατρο, τον κινηματογράφο, την ηλεκτρονική τέχνη και τις εικαστικές τέχνες). Το Ιδρυμα οργανώνει με τα τμήματα ROMAEUROPA-Συναντήσεις και ROMAEUROPA-Επιστήμη, συζητήσεις και συναντήσεις, με σκοπό να συμβάλει στην ενιαία εξέλιξη των ευρωπαϊκών πολιτισμών.

VII. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

α) Εκθέσεις

Αρθρο 22

Τα δύο Μέρη θα πραγματοποιήσουν, κατά τη διάρκεια ισχύος του παρόντος πρωτοκόλλου, την ανταλλαγή μιας ή δύο καλλιτεχνικών εκθέσεων υψηλού επιπέδου, οι λεπτομέρειες των οποίων, θα συμφωνηθούν δια της διπλωματικής οδού.

Η ιταλική πλευρά εκδηλώνει τη διάθεσή της να στείλει στην Ελλάδα μία έκθεση με θέμα: "Οι Ελληνες της Δύσης" σε αμοιβαιότητα με μια έκθεση ίδιου καλλιτεχνικού επιπέδου και ενδεχομένως την έκθεση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής "Οι Κλίμακες του χώρου".

Η ελληνική πλευρά εκφράζει την ικανοποίησή της για την πραγματοποίηση της εκθέσεως με έργα του ALBERTO BURRI στην Εθνική Πινακοθήκη της Αθήνας, τον Μάιο του 1994.

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν την πραγματοποίηση στην Ελλάδα μιας εκδήλωσης ευρωπαϊκού επιπέδου αφιερωμένης στο GALILEO GALILEI, που θα περιλαμβάνει μια έκθεση, ένα συνέδριο και μερικά

ματα. Αυτή η εκδήλωση θα μπορούσε να λάβει χώρα στο ευρωπαικό πολιτιστικό Κέντρο των Δελφών.

Αρθρο 23

Τα δύο Μέρη θα συνεργασθούν για την παρεμπόδιση κάθε παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταφοράς πολιτιστικών αγαθών. συμφώνως προς τις εκατέρωθεν εσωτερικές νομοθεσίες.

β) Θέατρο

Αρθρο 24

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν και θα ενισχύσουν την άμεση συνεργασία μεταξύ της Εθνικής Ακαδημίας Δραματικής Τέχνης Silvio D' Amico της Ρώμης και του αντίστοιχου ελληνικού φορέα.

γ) Κινηματογράφος

Αρθρο 25

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν την ανταλλαγή κινηματογραφικών εκδηλώσεων τόσο επί εμπορικής όσο και επί μη εμπορικής βάσεως πέραν της αμοιβαίας συμμετοχής στα διεθνή κινηματογραφικά φεστιβάλ που λαμβάνουν χώρα στην Ιταλία και στην Ελλάδα.

Τα δύο Μέρη θα διευκολύνουν την ανταλλαγή τεχνικών πληροφοριών στον τομέα του κινηματογράφου και των οπτικοακουστικών μέσων.

δ) Φεστιβάλ και Εκδηλώσεις

Αρθρο 26

Τα δύο Μέρη θα ανταλλάσσουν λεπτομερειακές πληροφορίες σχετικά με τα καλλιτεχνικά γεγονότα και τα Φεστιβάλ που θα διοργανώνονται στις αντίστοιχες χώρες.

Τα δύο Μέρη θα ανταλλάσσουν προσκλήσεις και θα ενθαρρύνουν τη συμμετοχή σε Φεστιβάλ και Εκδηλώσεις.

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν την ελληνική συμμετοχή στην Μπιεννάλε της Βενετίας.

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν τη συμμετοχή του Εθνικού Θεάτρου της Ελλάδας στο Φεστιβάλ των Συρακουσών και του Εθνικού Ινστιτούτου Αρχαίου Δράματος των Συρακουσών στο Φεστιβάλ της Επιδαύρου, που θα πραγματοποιηθούν σε κεμπορική βάση όπως επίσης και τη συμμετοχή του Μπαλλέτου του Θεάτρου της Σκάλας του Μιλάνου στο Φεστιβάλ Αθηνών 1994, που θα πραγματοποιηθεί και αυτή επί εμπορικής βάσεως.

ε) Μουσική

Αρθρο 27

Τα δύο Μέρη σημειώνουν με ικανοποίηση το γεγονός ότι το Μουσικό Ιδρυμα "Valentino Bucchi" προτίθεται να προσκαλέσει Ελληνες μουσικούς να συμμετάσχουν στην Διεθνή Κριτική επιτροπή του Βραβείου "Valentino Bucchi" της Ρώμης για νέους μουσικούς, που απονέμεται κάθε χρόνο στη Ρώμη.

Τα έξοδα διαμονής και διατροφής θα βαρύνουν το Ιδρυμα, τα δε έξοδα ταξιδίου θα βαρύνουν την ελληνική πλευρά.

Το Ιδρυμα "Valentino Buccchi" παρέχει επίσης την δυνατότητα να ενταχθούν έργα Ελλήνων συνθετών του εικοστού αιώνα στα επιλεγμένα μουσικά κομμάτια των προγραμμάτων των Διαγωνισμών Εκτέλεσης που προκηρύσσονται κάθε χρόνο από το Βραβείο "Valentino Bucchi".

Το Ιδρυμα αυτό, με την ευκαιρία Διεθνών συνεδρίων, καλύπτει τα έξοδα διαμονής σε ελληνες ειδικούς για τις ημέρες των Συνεδρίων, ενώ τα σχετικά έξοδα ταξιδίου θα βαρύνουν την αποστέλλουσα πλευρά.

Αρθρο 28

Η ιταλική πλευρά επιβεβαιώνει επίσης ότι ο Μουσικός Σύνδεσμος "Il Mondo della Musica - Roma 2000", σε συνεργασία με την Επιτροπή Πολιτισμού του Δήμου Ρώμης, διοργανώνει κάθε χρόνο το Διεθνή Διαγωνισμό Βραβείο "Carolo Zecchi" για την προώθηση ταλαντούχων νέων και επιθυμνεί εν προκειμένω, τη συμμετοχή ελλήνων μουσικών.

VIII. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ

Αρθρο 29

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν την συνεργασία μεταξύ των Υπηρεσιών των δύο χωρών που είναι αρμόδιες να διεξάγουν μελέτες για την προστασία, τη συντήρηση και την αναστήλωση των πολιτιστικών αγαθών.

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν επίσης την ανταλλαγή πληροφοριών και δημοσιεύσεων αρχαιολογικού περιεχομένου μεταξύ των αρμοδίων Υπηρεσιών τους.

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν τη διοργάνωση στην Ελλάδα ενός Διεθνούς συμποσίου με θέμα "Η αρχιτεκτονική των Μουσείων" ή "Βιομηχανική Αρχαιολογία". Από ελληνικής πλευράς την αρμοδιότητα για τη διοργάνωση του συμποσίου θα έχει η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού του Υπουργείου Πολιτισμού.

Αρθρο 30

Η ιταλική πλευρά πληροφορεί ότι το εθνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής της Εθνικής Ακαδημίας του San Luca είναι διατεθειμένο να έλθει σε επαφή με τις αρμόδιες ελληνικές Υπηρεσίες με σκοπό να οργανώσει την Αθήνα και τη Ρώμη σεμινάρια για την ενοποίηση των αντίστοιχων αρχαιολογικών χώρων.

IX. ΑΡΧΕΙΑ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Αρθρο 31

Οι δύο πλευρές θα ενθαρρύνουν την απ΄ευθείας συνεργασία μεταξύ των αντιστοίχων Διοικήσεων Αρχείων.

Κατά τη διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος τα δύο Μέρη θα ανταλλάξουν αρχειονόμους για χρονικό διάστημα μέχρι 15 ημέρες, με σκοπό τη μελέτη, την έρευνα και την ανταλλαγή απόψεων σε διατάξεις κανονιστικού περιεχομένου, σύμφωνα με τη νομοθεσία της κάθε χώρας και στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ενωσης.

Αρθρο 32

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν την ανταλλαγή επιστημονικών δημοσιευμάτων, μικροταινιών, αντιγράφων υλικού τεκμηρίωσης και αρχειακού υλικού.

Επίσης θα ενθαρρύνουν την εκπόνηση ενός κοινού προγράμματος για τη δημοσίευση αρχειακού υλικού, σχετικού με την ιστορία και τις σχέσεις των δύο κρατών.

Αρθρο 33

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν την τακτική συμμετοχή ελλήνων αρχειονόμων στους κύκλους μαθημάτων λατινικής παλαιογραφίας και διπλωματικής που οργανώνει η ιταλική Διοίκηση Αρχειονομίας στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του "Centre International d; Information sur les sources de l; Histoire Balkanique et Mediterraneenne" (CIBAL).

Αρθρο 34

Τα δύο Μέρη εκφράζουν την ικανοποίηση για την συμπλήρωση της αναπαραγωγής των τεκμηριακών πηγών οι οποίες τηρούνται στο Κρατικό Αρχείο Βενετίας και αφορούν την περιοχή της Κρήτης, με τη συνεργασία του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας.

Τα δύο Μέρη, μέσω των Υπηρεσιών Κεντρικών Κρατικών Αρχείων τους, θα μελετήσουν από κοινού ενδεχόμενες άλλες κατατάξεις και αναπαραγωγές αναγνωρισμένων αρχειακών πηγών, με σκοπό την αξιοποίησή τους από ειδικούς ερευνητές.

Η ιταλική πλευρά προτείνει να παρουσιασθεί στην Αθήνα μία έκθεση των δημοσιεύσεων των Κρατικών Αρχείων.

Αρθρο 35

Τα δύο Μέρη θα διευκολύνουν την πρόσβαση στα Ιστορικά Αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών των δύο χωρών, με βάση την εκατέρωθεν ισχύουσα νομοθεσία και γενικά σύμφωνα με τον κανόνα της παρέλευσης των πενήντα ετών από την ημερομηνία των εγγράφων.

Αρθρο 36

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν την ανταλλαγή βιβλίων, δημοσιεύσεων και περιοδικών μεταξύ των Βιβλιοθηκών, των Ακαδημιών και Μορφωτικών Ιδρυμάτων των δύο χωρών, η οποία θα πραγματοποιείται από ιταλικής πλευράς μέσω του Γραφείου Διεθνών Ανταλλαγών του Υπουργείου Πολιτιστικών Αγαθών και Περιβάλλοντος.

Αρθρο 37

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν, τηρώντας τις αντίστοιχες εσωτερικές νομοθεσίες τους, τις ανταλλαγές αντιγράφων και μικροταινιών της βιβλιογραφίας που φυλάσσεται στις Δημόσιες Κρατικές Βιβλιοθήκες.

Κατά τη διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος και με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας, τα δύο Μέρη θα ανταλλάξουν ένα βιβλιοθηκάριο για επίσκεψη μελέτης διάρκειας 15 ημερών.

Αρθρο 38

Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν συνεργασία στον τομέα της πληροφορικής, με σκοπό να αυξήσουν την αμοιβαία παροχή δεδομένων μεταξύ Βιβλιοθηκών, Αρχείων και Ιδρυμάτων των δύο χωρών.

Η ιταλική πλευρά πληροφορεί ότι το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων έχει δρομολογήσει επαφές με το Ελληνικό Κέντρο Έρευνας (ΕΛΙΑΜΕΠ), με σκοπό την από κοινού δημιουργία μιας βιβλιογραφικής τράπεζας δεδομένων, η οποία θα περιέχει πολιτιστικές και πολιτικο-οικονομικές αναφορές στην λεκάνη της Μεσογείου.

Αρθρο 39

Κατά τη διάρκεια της ισχύος του παρόντος Προγράμματος τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν τη συνεργασία μεταξύ του Κεντρικού Ινστιτούτου Ενιαίου Καταλόγου (Istituto Centrle del Catalogo Unico) και του Κεντρικού Ινστιτούτου της Παθολογίας του Βιβλίου (Istituto Centrale per la Patologia del Libro) της Ιταλίας και αναλόγων ελληνικών Ινστιτούτων.

Η ιταλική πλευρά είναι διαθέσιμη, όταν αυτό της ζητηθεί, να στείλει εμπειρογνώμονες των προαναφερομένων Ιδρυμάτων.

Οι σχετικές λεπτομέρειες θα καθορισθούν δια της διπλωματικής οδού.

Τα δύο Μέρη θα συνεργασθούν για την πραγματοποίηση κοινών προγραμμάτων της ευρωπαϊκής Ενώσεως για τις Βιβλιοθήκες.

Χ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Αρθρο 40

Η ιταλική πλευρά είναι διατεθειμένη να δωρίσει βιβλία μέσω του Εκδοτικού Τμήματος του Υπουργείου Πολιτιστικών Αγαθών και Περιβάλλοντος.

Οι σχετικές αιτήσεις θα υποβληθούν δια της διπλωματικής οδού.

Τα δύο Μέρη θα ενισχύσουν τη συνεργασία μεταξύ Λογοτεχνικών Ενώσεων των δύο χωρών με σκοπό την κατάρτιση και υλοποίηση κοινών προγραμμάτων συνεργασίας στους τομείς των ενδιαφερόντων τους (ανταλλαγή συγγραφέων, οργάνωση διαλέξεων, πραγματοποίηση μεταφράσεων ως και συμμετοχή σε Εκθέσεις Βιβλίου).

Η ελληνική πλευρά εκφράζει την ευχή να δημοσιευθεί ένα τεύχος ελληνικού περιοδικού, αφιερωμένο στην ιταλική σύγχρονη γραμματεία και, κατ'αναλογίαν, ένα τεύχος ενός ιταλικού περιοδικού αφιερωμένο στη σύγχρονη ελληνική γραμματεία.

Αρθρο 41

Η ιταλική πλευρά ανακοινώνει ότι από το Εκδοτικό Τμήμα του Υπουργείου Πολιτιστικών Αγαθών και Περιβάλλοντος απονέμονται τα "Εθνικά Βραβεία Μετάφρασης" υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας, μεταξύ άλλων και σε ξένους μεταφραστές και εκδότες. Σ' αυτό το τμήμα λειτουργεί ένα "Κέντρο για Μεταφραστές και πρωτοβουλίες υπέρ της μετάφρασης". Τα δύο Μέρη θα ενθαρρύνουν τις επαφές μεταξύ αυτού του Κέντρου και των ενδιαφερομένων ελληνικών φορέων.

Αρθρο 42

Η ιταλική πλευρά γνωστοποιεί ότι το τμήμα Πληροφοριών Εκδόσεων της Προεδρίας της Κυβερνήσεως έχει τη δυνατότητα απονομής πολιτιστικών βραβείων σε μεταφραστές έργων ιταλών συγγραφέων που δημοσιεύονται σε ξένη γλώσσα και σε έλληνες που προάγουν τον ιταλικό πολιτισμό.

Οι αιτήσεις για την απονομή αυτών των βραβείων πρέπει να υποβάλλονται δια της διπλωματικής οδού.

XI. ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ[1]

Αρθρο 43

Τα δύο Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ευνοήσουν ανταλλαγές πληροφοριών που αφορούν στην πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή των δύο χωρών, με σκοπό μία βαθύτερη αμοιβαία γνωριμία.

Γι αυτό το σκοπό θα ευνοηθούν επαφές μεταξύ των αντιστοίχων επαγγελματικών οργανώσεων, που λειτουργούν στο χώρο της πληροφόρησης.

Τα δύο Μέρη, κατά τη διάρκεια ισχύος του παρόντος Προγράμματος θα ανταλλάξουν την επίσκεψη μιας προσωπικότητας από το χώρο της πληροφόρησης ή του πολιτισμού, η διάρκεια της οποίας δεν θα υπερβαίνει τις οχτώ ημέρες. Από ιταλικής πλευράς η προαναφερομένη επίσκεψη θα οργανωθεί από την Υπηρεσία Πληροφοριών και εκδόσεων της Προεδρίας της Κυβερνήσεως.

Αρθρο 44

Τα δύο Μέρη εκφράζουν την ικανοποίησή τους για τη συνεργασία μεταξύ της Ιταλικής και Ελληνικής Ραδιοτηλεοράσεως και θα ευνοήσουν μία στενότερη συνεργασία μεταξύ των δύο φορέων.

XII. ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Αρθρο 45

Τα δύο Μέρη θα ενισχύσουν τη συνεργασία στον τομέα της νεολαίας.

Ειδικώτερα, υπογραμμίζουν ότι σκοπός των ανταλλαγών στον τομέα αυτό είναι να προωθηθούν μέσω των συναντήσεων εμπειρογνωμόνων και κοινωνικοπολιτιστικών παραγόντων που προέρχονται από συνεταιρισμούς και οργανώσεις, προγράμματα και σχέδια επί θεμάτων κοινωνικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος.

Τα δύο Μέρη θα πραγματοποιούν τις ανταλλαγές μέσω ειδικών Πρωτοκόλλων.

XIII ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Αρθρο 46

Τα δύο Μέρη θα ευνοήσουν την περαιτέρω ανάπτυξη των αθλητικών σχέσεων μέσω της οργάνωσης αθλητικών αγώνων, της ανταλλαγής αντιπροσωπειών, αθλητών, προπονητών και άλλων ειδικών από το χώρο του αθλητισμού, σύμφωνα με τις ήδη υπάρχουσες συμφωνίες συνεργασίας μεταξύ της Εθνικής Ιταλικής Επιτροπής (C.O.N.I.) και του ανάλογου ελληνικού φορέα. Τα Μέρη, με βάση την αμοιβαιότητα, θα ευνοήσουν την ανταλλαγή μεταξύ των προαναφερομένων φορέων, δημοσιεύσεων, υλικού και οπτικοακουστικών μέσων επί διαφόρων αθλητικών θεμάτων, τεχνικοδιδακτικού χαρακτήρα.

XIV. ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Αρθρο 47

Η επιλογή των υποψηφίων που θα προταθούν για υποτροφίες θα πραγματοποιείται σε κάθε μία από τις δύο χώρες από μία Επιτροπή στην οποία θα συμμετέχει τουλάχιστον ένας εκπρόσωπος της Πρεσβείας της χώρας που τις προσφέρει.

Οι υπότροφοι δεν θα μπορούν να αναχωρήσουν για τη χώρα υποδοχής, προτού η Πρεσβεία της χώρας που προσφέρει την υποτροφία τους ανακοινώσει εγγράφως την ημερομηνία ύστερα από την οποία θα μπορούν να αναχωρήσουν.

Αρθρο 48

Οι ανταλλαγές προσώπων που προβλέπονται από το παρόν Πρόγραμμα θα πραγματοποιούνται κατά τον εξής τρόπο :

Η αποστέλλουσα πλευρά θα ανακοινώνει στην πλευρά υποδοχής δια της διπλωματικής οδού και τουλάχιστον τρεις μήνες νωρίτερα :

α) Τα ονόματα των ατόμων, το βιογραφικό τους σημείωμα, καθώς και τις ξένες γλώσσες που γνωρίζουν (γλώσσα της χώρας υποδοχής ή αγγλικά ή γαλλικά).

β) Το προτεινόμενο για την επίσκεψη πρόγραμμα στο οποίο θα αναφέρονται και οι τίτλοι ενδεχομένων διαλέξεων, όπως επίσης και το όνομα του φιλοξενούντος καθηγητού και του Πανεπιστημιακού Τμηματος στο οποίο ανήκει.

γ) Την προτεινόμενη για την επίσκεψη περίοδο.

Η πλευρά υποδοχής θα επιβεβαιώνει την οριστική αποδοχή της επίσκεψης τουλάχιστον δύο εβδομάδες πριν από την προβλεπόμενη ημερομηνία άφιξης.

Η αποστέλλουσα πλευρά θα ανακοινώνει την ακριβή ημερομηνία της αναχωρήσεως τουλάχιστον 15 ημέρες ενωρίτερα.

Αρθρο 49

Για τις ανταλλαγές επισκέψεων που προβλέπονται στα πλαίσια του παρόντος Προγράμματος και αναφέρονται στα άρθρα 2, 7, 31 και 37:

Η αποστέλλουσα πλευρά θα καταβάλλει τις δαπάνες ταξιδιού μετ' επιστροφής από πρωτεύουσα σε πρωτεύουσα.

Η πλευρά υποδοχής θα καταβάλλει τις δαπάνες μετακίνησης στο εσωτερικό της χώρας της, οι οποίες προβλέπονται στο πρόγραμμα της επίσκεψης.

Η πλευρά υποδοχής θα καταβάλλει τις δαπάνες παραμονής ως εξής :

α) Η ιταλική πλευρά θα καταβάλλει στους έλληνες φιλοξενούμενους το συνολικό ημερήσιο ποσό των 100.000 λιρετών Ιταλίας. Για τις ανταλλαγές που αναφέρονται στο άρθρο 43, η Ιταλική Προεδρία της Κυβερνήσεως - Υπηρεσία Πληροφοριών και Εκδόσεων, θα αναλαμβάνει τις δαπάνες διατροφής και διαμονής καθώς και των μετακινήσεων στο εσωτερικό της χώρας, οι οποίες προβλέπονται από το πρόγραμμα της επίσκεψης.

β) Η ελληνική πλευρά θα καταβάλλει :

- ημερήσια αποζημίωση ύψους 13.000 δρχ. για δαπάνες διατροφής και διαμονής, ανερχόμενη στο ποσό των 16.000 δρχ. για τις ανταλλαγές στον πολιτιστικό τομέα.

- τις δαπάνες μετακίνησης εντός της Ελλάδος σύμφωνα με το εγκεκριμένο πρόγραμμα εργασίας. Οι δαπάνες αυτές ανέρχονται στο ποσό των 20.000 δρχ. για τις ανταλλαγές στον πολιτιστικό τομέα.

- δωρεάν ιατρική περίθαλψη σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης.

- τα έξοδα εκδρομής μίας ή δύο ημερών σε αρχαιολογικούς ιστορικούς χώρους.

Αρθρο 50

Οσον αφορά τους υπότροφους τα δύο Μέρη θα αναλάβουν τις εξής υποχρεώσεις :

1) Η ιταλική πλευρά θα εξασφαλίσει στους Ελληνες υποτρόφους :

α) μηνιαία επιχορήγηση 1.000.000 λιρεττών Ιταλίας για την παρακολούθηση των πανεπιστημιακών τμημάτων και μηνιαία

καλοκαιρινές υποτρόφίες.

β) απαλλαγή από τα δίδακτρα, φόρους και εισφορές για την εγγραφή στα Κρατικά Πανεπιστήμια.

γ) ασφάλιση για ασθένειες και ατυχήματα εκτός από τις προϋπάρχουσες ασθένειες και τις οδοντικές προσθέσεις.

2) Η ελληνική πλευρά θα εξασφαλίσει στους Ιταλούς υποτρόφους:

α) μηνιαία αποζημίωση ύψους 80.000 δρχ. για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές ή για όσους πραγματοποιούν ερευνητική εργασία.

β) εφάπαξ ποσό για δαπάνες εγκατάστασης ύψους 20.000 δρχ. για τους υποτρόφους που θα εγκατασταθούν στην Αθήνα και 30.000 δρχ. για τους υποτρόφους που θα εγκατασταθούν στην επαρχία.

γ) εφάπαξ ποσό 30.000 δρχ. για κάλυψη εξόδων μετακίνησης στο εσωτερικό της χώρας σύμφωνα με το εγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών των μεταπτυχιακών υποτροφών.

δ) δωρεάν φοίτηση στους κύκλους σπουδών.

ε) δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε περίπτωση επείγουσας ανάγκης.

Τα έξοδα μετάβασης και επιστροφής των υποτρόφων θα καλύπτονται από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους.

*

Κάθε πλευρά θα μπορεί να τροποποιεί τον αριθμό των προσφερομένων υποτροφιών στην άλλη πλευρά με βάση τα πραγματικώς διαθέσιμα ποσά για κάθε οικονομικό έτος.

Αρθρο 51

Εκτός από πιθανές τροποποιήσεις που θα συμφωνηθούν διά της διπλωματικής οδού, οι ανταλλαγές εκθέσεων που θα πραγματοποιούνται στα πλαίσια του παρόντος προγράμματος, θα ρυθμίζονται από τις εξης οικονομικές διατάξεις :

Η αποστέλλουσα πλευρά θα επιβαρύνεται :

α) με τις δαπάνες ασφάλισης σύμφωνα με τη ρήτρα "nail to nail"

β) με τις δαπάνες μεταφοράς μέχρι την πρώτη έδρα της έκθεσης και με εκείνες της επιστροφής από την τελευταία έδρα της έκθεσης.

γ) με τις δαπάνες μετακίνησης μέχρι την πρώτη έδρα της έκθεσης και της επιστροφής από την τελευταία έδρα της έκθεσης του ειδικού που την συνοδεύει.

Η πλευρά υποδοχής θα επιβαρύνεται :

α) με τις δαπάνες μεταφοράς των εκθεμάτων στο εσωτερικό της χώρας.

β) με τις δαπάνες διαφήμισης και εγκατάστασης των εκθέσεων, συμπεριλαμβανομένου και του μισθώματος των χώρων

γ) με τις δαπάνες για την έκδοση του καταλόγου, εκτός εάν έχει συμφωνηθεί διαφορετικά

δ) με τις δαπάνες μετακίνησης στο εσωτερικό της χώρας όπως επίσης και της διαμονής του ειδικού που συνοδεύει την έκθεση (και όποτε είναι αναγκαίο περισσότεροι ειδικοί, ο αριθμός τους και η διάρκεια της διαμονής τους θα συμφωνούνται κάθε φορά δια της διπλωματικής οδού)

ε) με τις δαπάνες που σχετίζονται με τις τελωνειακές διατυπώσεις, συμπεριλαμβανομένης της μεταφόρτωσης των εκθεμάτων

στ) σε περίπτωση φθορών, η χώρα υποδοχής υποχρεούται να αποστείλει στην χώρα αποστολής όλα τα σχετικά με τις ζημίες δικαιολογητικά. Οι δαπάνες πραγματογνωμοσύνης των ζημιών επιβαρύνουν τη χώρα υποδοχής. Σε καμιά περίπτωση δεν δύνανται να διενεργηθούν εργασίες αποκατάστασης χωρίς τη συγκατάθεση της αποστέλλουσας χώρας.

XV. ΤΕΛΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Αρθρο 52

Το παρόν Πρόγραμμα δεν αποκλείει τη δυνατότητα να συμφωνηθούν, δια της διπλωματικής οδού, και άλλες ανταλλαγές μη προβλεπόμενες σε αυτό.

Αρθρο 53

Τα δύο Μέρη συμφωνούν ότι όλες οι προαναφερόμενες πρωτοβουλίες του παρόντος Προγράμματος θα πραγματοποιηθούν μέσα στα όρια των κονδυλίων που προβλέπονται ετησίως από τις αντίστοιχες νομοθεσίες.

Αρθρο 54

Η προσεχής σύνοδος της μικτής Ελληνο-ιταλικής Επιτροπής θα συνέλθει στην Αθήνα προς το τέλος του 1997. Το παρόν Πρόγραμμα θα παραμείνει εν ισχύι μέχρι της υπογραφής του επομένου.

Συνετάχθη και υπεγράφη στη Ρώμη στις 15 Ιουλίου 1994, σε δύο πρωτότυπα αντίγραφα στην ελληνική και ιταλική γλώσσα, έχοντα όλα την ίδια ισχύ.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πρέσβυς
Γεώργιος Στ. Γεωργίου
Δ/ντής Μορφωτικών Υποθέσεων
Υπουργείου Εξωτερικών

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Enrico Pietromarchi

Πληρεξούσιος Υπουργός
Enrico Pietromarchi
Γενικός Δ/ντης Μορφωτικών Σχέσεων
Υπουργείου Εξωτερικών

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ

Υπουργείο Εξωτερικών

1. Γεώργιος Στ. Γεωργίου, Πληρεξούσιος Υπουργός Β', Διευθυντής Διευθύνσεως Μορφωτικών Υποθέσεων, Επικεφαλής Αντιπροσωπείας.

2. Αικατερίνη Αν. Κόϊκα, Γραμματέας Πρεσβείας Β', Πρεσβεία Ρώμης.

3. Χριστίνα Ν. Αλεξοπούλου, Γραμματέας Πρεσβείας Γ', Διεύθυνση Μορφωτικών Υποθέσεων.

Υπουργείο Πολιτισμού

1. Σπύρος Ρέπουλης, Διευθυντής Διευθύνσεως Μορφωτικών Σχέσεων.
2. Δήμητρα Αργυρού, Τμηματάρχης, Διεύθυνση Μορφωτικών Σχέσεων.

Υπουργείο Παιδείας.

1. Ρωξάνη Ελευθεριάδου, Τμηματάρχης, Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3 Ἰανουαρίου 1956 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | Ἀριθμὸς φύλλου 2

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΟΜΟΙ

3176. Περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπογραφείσης τὴν 11ην Σεπτεμβρίου 1954 Μορφωτικῆς Συμβάσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας 1

3177. Περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Παρισίοις ὑπογραφείσης τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1954 Συμβάσεως ἀνταλλαγῆς μαθητευομένων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας 2

ΝΟΜΟΙ

(1)

ΝΟΜΟΣ ιε' ἀριθ. 3176.

Περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπογραφείσης τὴν 11ην Σεπτεμβρίου 1954 Μορφωτικῆς Συμβάσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας.

ΠΑΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ὑπογράφομεν ἐπιφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀποφασίζομεν καὶ ὁρίζομεν :

Ἄρθρον μόνον

Κυροῦται καὶ ἔχει πλήρη καὶ νόμιμον ἰσχύν ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπογραφεῖσα τὴν 11ην Σεπτεμβρίου 1954 Μορφωτικὴ Σύμβασις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας, ἧς τὸ κείμενον ἕπεται ἐν γαλλικῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἑλληνικῇ μεταφράσει.

Ἡ ἰσχὺς τῆς Συμβάσεως ἄρχεται τὴν δεκάτην πέμπτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὀργάνων ἐπικυρώσεως.

Ὁ παρὼν Νόμος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' Ἡμῶν σήμερον κυρωθείς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Δεκεμβρίου 1955

ΠΑΥΛΟΣ

Β.

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΣΠ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡ.
Α. ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1955

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Κ. ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

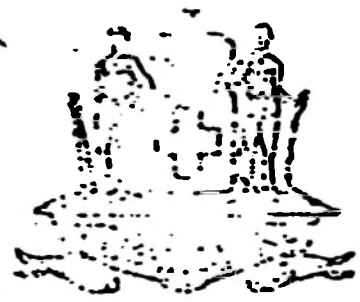

ΦΕΚ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 3 Ἰανουαρίου 1956 | ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ | Ἀριθμὸς φύλλου 2

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΟΜΟΙ

3176. Περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπογραφείσης τὴν 11ην Σεπτεμβρίου 1954 Μορφωτικῆς Συμβάσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας 1
3177. Περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Παρισίοις ὑπογραφείσης τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1954 Συμβάσεως ἀνταλλαγῆς μαθημάτων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας 2

ΝΟΜΟΙ

(1)

ΝΟΜΟΣ ιε' ἀριθ. 3176.

περὶ κυρώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπογραφείσης τὴν 11ην Σεπτεμβρίου 1954 Μορφωτικῆς Συμβάσεως μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας.

ΠΑΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐκυρώθη ἐκουσίως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀποφασίζομεν καὶ ὁρίζομεν :

Ἄρθρον μόνον

Κυροῦται καὶ ἔχει πλήρη καὶ νόμιμον ἰσχὺν ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπογραφεῖσα τὴν 11ην Σεπτεμβρίου 1954 Μορφωτικὴ Σύμβασις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας, ἧς τὸ κείμενον ἕπεται ἐν γαλλικῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἑλληνικῇ μεταφράσει.

Ἡ ἰσχὺς τῆς Συμβάσεως ἄρχεται τὴν δεκάτην πέμπτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐργάνων ἐπικυρώσεως.

Ὁ παρὼν Νόμος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' Ἡμῶν σήμερον κυρωθείς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Δεκεμβρίου 1955

ΠΑΥΛΟΣ

Β.

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΣΠ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ
Α. ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1955

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Κ. ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

Pays, ne contiennent pas d'inexactitudes ayant à chacun des deux Pays.

Article 15.

es Gouvernements contractants se consulteront opportunité d'encourager des réunions d'experts s conférences pour l'étude des problèmes culturels ientifiques intéressant la zone géographique dans lle sont compris les deux Pays.

Article 16.

sera constitué, en vue de l'application du présent d une Commission Mixte Permanente comprenant embres qui ne doivent pas nécessairement être des fonctionnaires. Cette Commission comprendra sections, l'une composée de membres italiens et nt à Rome l'autre composée de membres grecs et nt à Athènes. Chaque section comprendra cinq bres. Le Ministère Italien des Affaires Etrangères ord avec le Ministère italien de l'Instruction Pu- e; désignera les membres de la section italienne et nistère hellénique de l'Instruction Publique, d'ac- ec le Ministère Hellénique des Affaires Etran- désignera les membres de la section grecque. ne liste sera transmise pour approbation à l'autre ernement contractant par la voie diplomatique. a Commission Mixte Pemanente pourra de chaque s'adjoindre des experts à titre de conseillers te- ques.

Article 17.

a Commission Mixte Permanente se réunira en e plénière chaque fois que la nécessité s'en fera et au moins une fois par an, alternativement en et en Grèce. Dans ce cas, la Commission Mixte presidée par un onzième membre qui sera désigné e Gouvernement du Pays dans la capitale duquel union aura lieu.

Article 18.

ne des premières taches de la Commission Mixte de procéder, au cours d'une séance plénière, à l'éla- ion de propositions détaillées pour l'application résent Accord.

Article 19.

haque Gouvernement contractant aura la possi- de désigner des organisations ou des personnes procéder à l'éxécution des dispositions tombant l'application de cet Accord ou pour le faciliter.

Article 20.

e présent Accord sera ratifié, il entrera en vigueur urs après l'échange des instruments de ratification hènes.

Article 21.

e présent Accord restera en vigueur pour une pé- de cinq ans au moins. Ultérieurement et à moins ne soit dénoncé par un des Gouvernements con- ants, au moins six mois avant l'expiration de cette de, il restera en vigueur jusqu'à l'expiration de la de de six mois qui suivra la date à laquelle une des ies contractantes aura notifié sa dénonciation.

N FOI DE QUOI, les Plénipotentiaires soussignés signé le présent Accord et y ont apposé leurs x.

fait en double exemplaire à Athènes, le 11 Se- bre 1954.

le Gouvernement Grec Pour le Gouvernement Italien

ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΙΣ

μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας.

Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἰταλίας, ἐπιθυμοῦσαι τὴν σύναψιν συμβάσεως ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἐνισχύσουν διὰ φιλικῆς συνεργασίας καὶ ἀνταλλαγῶν, τὴν καλυτέραν δυνατὴν συνενόησιν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν εἰς τὸ πνευματικόν, καλλιτεχνικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν πεδίον, ὡς καὶ τὴν ἀμοιβαίαν γνωριμίαν των καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν δύο χωρῶν, ὡρισαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πληρεξουσίους, οἵτινες δεόντως ἐξουσιοδοτημένοι ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεώς των συνωμολόγησαν τὰ κάτωθι:

Ἄρθρον 1.

Ἑκάστη συμβαλλομένη Κυβέρνησις θὰ καταβάλῃ κάθε προσπάθειαν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους της Πανεπιστήμια ἢ ἕτερα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα ἰσότιμα τῶν Πανεπιστημίων, τὴν σύστασιν ἑδρῶν μαθημάτων ἢ διαλέξεων πραγματευομένων περὶ τῆς γλώσσης, τῆς λογοτεχνίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας τῆς χώρας τῆς ἑτέρας συμβαλλομένης Κυβερνήσεως, ὡς καὶ περὶ παντὸς ἄλλου σχετικοῦ πρὸς αὐτὴν θέματος.

Ἄρθρον 2.

Ἑκάστη συμβαλλομένη Κυβέρνησις, θὰ δύναται νὰ συνιστᾷ μορφωτικὰ ἱδρύματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἑτέρας, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ συμμορφοῦται πρὸς τὰς γενικὰς διατάξεις τῆς νομοθεσίας τῆς χώρας τὰς κανονιζούσας τὰ τῆς συστάσεως τῶν τοιούτων ἱδρυμάτων.

Ἄρθρον 3.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θέλουσι ἐνθαρρύνει τὴν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἀνταλλαγὴν πανεπιστημικοῦ προσωπικοῦ, καθηγητῶν, φοιτητῶν, ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν, τεχνικῶν καὶ ἐκπροσώπων ἄλλων ἐπαγγελμάτων καὶ δραστηριοτήτων.

Ἄρθρον 4.

Ἐὰν τὰ τέλη ἐγγραφῆς εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰ Ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα τῆς μιᾶς τῶν συμβαλλομένων Κυβερνήσεων, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ἀνάλογος εἰσφορὰ εἶναι βαρύτερα εἰς τὴν μίαν παρὰ εἰς τὴν ἑτέραν χώραν, ἡ συμβαλλομένη Κυβέρνησις τῆς χώρας ὅπου τὰ τέλη ἐγγραφῆς καὶ αἱ εἰσφοραὶ εἶναι βαρύτεραι θ' ἀντιμετωπίσῃ τὴν δυνατότητα τῆς μειώσεως αὐτῶν, δι' ἕνα ὡρισμένον ἀριθμὸν σπουδαστῶν, εἰς τὸ ἰσχῦον εἰς τὴν ἑτέραν χώραν ὕψος, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὸν ἀριθμὸν τῶν σπουδαστῶν τῆς ἰδίας αὐτῆς χώρας, οἵτινες φοιτοῦν εἰς τὴν ἑτέραν.

Ἄρθρον 5.

Ἑκάστη συμβαλλομένη Κυβέρνησις θὰ δύναται νὰ παραχωρήσῃ ἀρωγὰς καὶ ὑποτροφίας, ἵνα ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σπουδαστὰς καὶ πτυχιούχους τῆς χώρας τῆς ἑτέρας συμβαλλομένης Κυβερνήσεως νὰ διατρίβουσιν ἐπὶ ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα εἰς τὴν χώραν τῆς πρώτης ἐπὶ τῷ σκοπῷ σπουδῶν ἢ ἐρευνῶν ἢ τελειοποιήσεως τῆς τεχνικῆς αὐτῶν καταρτίσεως.

Ἄρθρον 6.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θέλουν ἐνθαρρύνει ὅσον εἶναι δυνατὸν τὴν στενωτέραν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν Μορφωτικῶν ἱδρυμάτων τῶν δύο χωρῶν πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς ἀμοιβαίας βοηθείας εἰς τὸν πνευματικόν, καλλιτεχνικόν, ἐπιστημονικὸν καὶ κοινωνικὸν τομέα.

Ἄρθρον 7.

Ἑκάστη τῶν συμβαλλομένων Κυβερνήσεων θέλει διευκολύνει τῇ αἰτήσει τῆς ἑτέρας καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ πρακτικῶς δυνατοῦ τὰς ἐπιστημονικὰς καὶ μορφωτικὰς ἐρεύνας τὰς γιγνομένας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους της παρὰ τῶν ὑπηκόων ἢ ὑπηκόων τῆς ἑτέρας.

Ἄρθρον 8.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θέλουν μελετήσει τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ δύνανται νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἰσοτιμία τῶν ἐξετάσεων, τίτλων καὶ διπλωμάτων, τὰς

ἀναγνωρισμένου ὑπὸ τοῦ Κράτους ἢ εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις μὲ σκοπὸν ἐπαγγελματικόν, εἰς τὸ ἔδαφος τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἑτέρας χώρας, μετὰ δοκιμασίαν, ἥτις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἑτέραν.

Ἄρθρον 9.

Ἑκάστη συμβαλλομένη Κυβέρνησις θέλει ἐνθαρρύνει τὴν ἵδρυσιν θερινῶν μαθημάτων διὰ τὸ πανεπιστημιακὸν προσωπικόν, καθηγητάς, σπουδαστὰς ὡς καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς α) τῆς μιᾶς χώρας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἄλλης καὶ β) τανάπαλιν τῆς τελευταίας ταύτης εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πρώτης.

Ἄρθρον 10.

Αἱ συμβαλλόμεναι κυβερνήσεις θέλουν ἐνισχύσει διὰ προσλήψεων καὶ ἀρωγῶν τὰς ἀμοιβαίας προσλήψεις ἀντιπροσωπειῶν, ὁρισθεισῶν πρὸς τοῦτο, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐνισχύσουν τὴν μορφωτικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν συνεργασίαν.

Ἄρθρον 11.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θέλουν ἐνθαρρύνει τὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν Ὀργανώσεων Νέων καὶ τῶν ὀργανώσεων ἐνηλίκων αἵτινες ἔχουν ἐκπαιδευτικὸν σκοπὸν καὶ αἵτινες τυγχάνουν ἀναγνωρισμέναι ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας.

Εὐνοοῦν τὴν προσέγγισιν, τὰς συναντήσεις καὶ τὴν ἀμοιβαίαν βοήθειαν εἰς τὸ πεδίον τοῦ ἀθλητισμοῦ καὶ τοῦ προσκοπισμοῦ καὶ θέλουν ὀργανώσει ταξείδια καὶ προσκοπικὰς κατασκηνώσεις.

Ἄρθρον 12.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θέλουν παράσχει ἀμοιβαίαν βοήθειαν ἵνα ἐπιτύχουν εἰς ἑκάστην χώραν μίαν καλυτέραν γνωριμίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἑτέρας διά :

α) βιβλίων, περιοδικῶν καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων,

β) διαλέξεων καὶ συνκλιῶν,

γ) καλλιτεχνικῶν ἐκθέσεων καὶ ἄλλων ἐκθέσεων μορφωτικοῦ χαρακτῆρος,

δ) θεατρικῶν παραστάσεων,

ε) ραδιοφωνίας, κινηματογράφου, δίσκων γραμμοφώνου καὶ ἄλλων μηχανικῶν μέσων,

στ) Αἱ Κυβερνήσεις θέλουν παράσχει πᾶσαν δυνατὴν διευκόλυνσιν διὰ τὴν ἀνταλλαγὴν κινηματογραφικῶν ταινιῶν ἐκπολιτιστικοῦ, διδακτικοῦ, μορφωτικοῦ, καλλιτεχνικοῦ, ἐπιστημονικοῦ, τεχνικοῦ χαρακτῆρος ὡς καὶ ἐπικαίρων πρὸς προβολὴν εἰδικῶς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ καλλιτεχνικῶν καὶ μορφωτικῶν ἐκδηλώσεων.

Ἄρθρον 13.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θέλουν παράσχει ἀμοιβαίας βοηθείας πρός :

Ἀνταλλαγὴν ἀρχαίων ἀντικειμένων καὶ ἀντικειμένων Μουσείων τῶν ὁποίων αἱ δύο χῶραι κατέχουν πλεονάζοντα τεμάχια.

Παροχὴν πληροφοριῶν πρὸς τοὺς ἐνδιαφερομένους εἰδικοὺς ἑκάστης τῶν δύο χωρῶν περὶ τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν περὶ τῶν ἐπισκευῶν ἢ ἀναστηλώσεων ἱστορικῶν μνημείων, ἢ προσκαλοῦντες αὐτοὺς νὰ λάβουν μέρος εἰς τὰς ἐργασίας αὐτάς, ἐξασφαλίζοντες τοιουτοτρόπως τὴν ἀμοιβαίαν συνεργασίαν τόσον κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων.

Τὴν χορήγησιν ἀδείας ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς νομοθεσίας τῶν δύο συμβαλλομένων χωρῶν, λήψιν ἐκμαγείων τῶν ἀρχαίων ἀντικειμένων καὶ ἀντικειμένων τῶν Μουσείων, τὴν φωτογράφισιν ὑπαρχόντων εἰς τὰς βιβλιοθήκας χειρογράφων τὴν προσωρινὴν διάθεσιν τῶν ἐν λόγῳ χειρογράφων καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πλεονάζοντων ἀντικειμένων ὡς καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἐγγράφων καὶ μητρώων τῶν πάσης φύσεως Ἀρχείων τοῦ Κράτους (συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀρχείων τῶν δικαστηρίων καὶ κτηματολογίων) δι' ἱστορικοὺς σκοπούς, ἐντὸς τῶν ἐπιτρεπομένων ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν των νομοθεσιῶν ὁρίων, οὕτως ὥστε τὰ εἰς τὰς δύο χώρας δημοσιευόμενα σχολικὰ βιβλία νὰ μὴ περιέχουν ἀνακριβείας ἀφορώσας ἑκάστην χώραν.

Ἄρθρον 15.

Αἱ συμβαλλόμεναι Κυβερνήσεις θὰ συμβουλεύωνται ἀλλήλας ἐπὶ τῆς δυνατότητος ἐνθαρρύνσεως τῶν συγκεντρώσεων ἐμπειρογνωμόνων καὶ τῶν συναντήσεων διὰ τὴν μελέτην τῶν μορφωτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν προβλημάτων τῶν ἐνδιαφερόντων τὴν γεωγραφικὴν ζώνην ἐντὸς τῆς ὁποίας περιλαμβάνονται αἱ δύο χῶραι.

Ἄρθρον 16.

Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς παρούσης συμβάσεως θέλει συσταθῇ μία Μόνιμος Μικτὴ Ἐπιτροπή, ἥτις θὰ περιλαμβάνῃ δέκα μέλη, ἅτινα δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸν νὰ εἶναι ὅλα δημόσιοι ὑπάλληλοι.

Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη θὰ περιλαμβάνῃ δύο τμήματα ἐν ἀποτελούμενον ἀπὸ μέλη Ἰταλικὰ καὶ ἑδρεῦον ἐν Ρώμῃ καὶ τὸ ἕτερον ἀποτελούμενον ἀπὸ ἑλληνικὰ μέλη καὶ ἑδρεῦον ἐν Ἀθήναις.

Ἕκαστον τμῆμα θὰ περιλαμβάνῃ πέντε μέλη. Τὸ Ἰταλικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπὸ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἰταλικοῦ Ὑπουργείου Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως θέλουν καθορίσει τὰ μέλη τοῦ Ἰταλικοῦ τμήματος καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ὑπουργεῖον τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας ἀπὸ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν θέλουν καθορίσει τὰ μέλη τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος. Ἕκαστος πίναξ θὰ διαβιβάζεται πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὴν ἑτέραν τῶν συμβαλλομένων Κυβερνήσεων διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ.

Ἡ Μόνιμος Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ δύναται νὰ προσλαμβάνῃ ἑκατέρωθεν ἐμπειρογνώμονας ὡς τεχνικοὺς συμβούλους.

Ἄρθρον 17.

Ἡ Μόνιμος Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ συνέρχεται ἐν ὁλομελείᾳ ὁπότε ἤθελεν κριθῇ τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ τοὐλάχιστον ἅπαξ τοῦ ἔτους ἐναλλὰξ ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ προεδρεύηται ὑπὸ ἑνδεκάτου μέλους, ὅπερ θὰ διορίζεται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῆς χώρας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ὁποίας ἡ συγκέντρωσις θέλει λάβῃ χώραν.

Ἄρθρον 18.

Ἓν ἐκ τῶν πρώτων μελετημάτων τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν διάρκειαν συνεδριάσεως ἐν ὁλομελείᾳ, θὰ εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῶν λεπτομερῶν προτάσεων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς παρούσης συμβάσεως.

Ἄρθρον 19.

Ἑκάστη Κυβέρνησις θὰ ἔχῃ τὴν δυνατότητα νὰ ὁρίζῃ ὀργανισμοὺς ἢ πρόσωπα διὰ νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διατάξεων τῶν ὁποίων ἡ ἐφαρμογὴ προβλέπεται ὑπὸ τῆς παρούσης συμβάσεως, ἢ διὰ νὰ διευκολύνουν ταύτην.

Ἄρθρον 20.

Ἡ παροῦσα σύμβασις θέλει κυρωθεῖ, θὰ ἰσχύσῃ δὲ δεκαπέντε ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὀργάνων ἐπικυρώσεως ἐν Ἀθήναις.

Ἄρθρον 21.

Ἡ παροῦσα Σύμβασις θέλει ἰσχύει διὰ μίαν περίοδον τοὐλάχιστον πέντε ἐτῶν. Μετὰ ταῦτα καὶ ἐὰν δὲν καταγγελθῇ ὑπὸ μιᾶς τῶν συμβαλλομένων Κυβερνήσεων, τοὐλάχιστον ἓξ μῆνας πρὸ τῆς λήξεως τῆς περιόδου ταύτης, θέλει παραμείνῃ ἐν ἰσχύϊ μέχρι τῆς λήξεως μιᾶς ἑξαμήνου περιόδου ἀπὸ τῆς ἡμερομηνίας καθ' ἣν ἑν τῶν συμβαλλομένων μερῶν ἤθελε γνωστοποιήσει καταγγελίαν αὐτῆς.

Εἰς πίστωσιν οἱ ὑπογεγραμμένοι Πληρεξούσιοι ὑπογράψαν τὴν παροῦσαν σύμβασιν καὶ ἐπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς τὰς σφραγῖδας των.

Ἐγένετο εἰς διπλοῦν ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Σεπτεμβρίου 1950.

SENATO DELLA REPUBBLICA

XIII LEGISLATURA

N. 3366

DISEGNO DI LEGGE*

d'iniziativa dei deputati CORLEONE, BOATO e RUFFINO

(V. *Stampato Camera n.* 169)

approvato dalla Camera dei deputati il 17 giugno 1998

Trasmesso dal Presidente della Camera dei deputati alla Presidenza il 18 giugno 1998

Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche

TIPOGRAFIA DEL SENATO (1900)

DISEGNO DI LEGGE

Art. 1.

1. La lingua ufficiale della Repubblica è l'italiano.

2. La Repubblica, che valorizza il patrimonio linguistico e culturale della lingua italiana, promuove altresì la valorizzazione delle lingue e delle culture tutelate dalla presente legge.

Art. 2.

1. In attuazione dell'articolo 6 della Costituzione e in armonia con i principi generali stabiliti dagli organismi europei e internazionali, la Repubblica tutela la lingua e la cultura delle popolazioni albanesi, catalane, germaniche, greche, slovene e croate e di quelle parlanti il francese, il franco-provenzale, il friulano, il ladino, l'occitano e il sardo.

Art. 3.

1. La delimitazione dell'ambito territoriale e subcomunale in cui si applicano le disposizioni di tutela delle minoranze linguistiche storiche previste dalla presente legge è adottata dal consiglio provinciale, sentiti i comuni interessati, su richiesta di almeno il quindici per cento dei cittadini iscritti nelle liste elettorali e residenti nei comuni stessi, ovvero di un terzo dei consiglieri comunali dei medesimi comuni.

2. Nel caso in cui non sussista alcuna delle due condizioni di cui al comma 1 e qualora sul territorio comunale insista comunque una minoranza linguistica ricompresa nell'elenco di cui all'articolo 2, il procedimento inizia qualora si pronunci fa-

vorevolmente la popolazione residente, attraverso apposita consultazione promossa dai soggetti aventi titolo e con le modalità previste dai rispettivi statuti e regolamenti comunali.

3. Quando le minoranze linguistiche di cui all'articolo 2 si trovano distribuite su territori provinciali o regionali diversi, esse possono costituire organismi di coordinamento e di proposta, che gli enti locali interessati hanno facoltà di riconoscere.

Art. 4.

1. Nelle scuole materne dei comuni di cui all'articolo 3, l'educazione linguistica prevede, accanto all'uso della lingua italiana, anche l'uso della lingua della minoranza per lo svolgimento delle attività educative. Nelle scuole elementari e nelle scuole secondarie di primo grado è previsto l'uso anche della lingua della minoranza come strumento di insegnamento.

2. Le istituzioni scolastiche elementari e secondarie di primo grado, in conformità a quanto previsto dall'articolo 3, comma 1, della presente legge, nell'esercizio dell'autonomia organizzativa e didattica di cui all'articolo 21, commi 8 e 9, della legge 15 marzo 1997, n. 59, nei limiti dell'orario curriculare complessivo definito a livello nazionale e nel rispetto dei complessivi obblighi di servizio dei docenti previsti dai contratti collettivi, al fine di assicurare l'apprendimento della lingua della minoranza, deliberano, anche sulla base delle richieste dei genitori degli alunni, le modalità di svolgimento delle attività di insegnamento della lingua e delle tradizioni culturali delle comunità locali, stabilendone i tempi e le metodologie, nonchè stabilendo i criteri di valutazione degli alunni e le modalità di impiego di docenti qualificati.

3. Le medesime istituzioni scolastiche di cui al comma 2, ai sensi dell'articolo 21, comma 10, della legge 15 marzo 1997, n. 59, sia singolarmente sia in forma associata, possono realizzare ampliamenti

dell'offerta formativa in favore degli adulti. Nell'esercizio dell'autonomia di ricerca, sperimentazione e sviluppo, di cui al citato articolo 21, comma 10, le istituzioni scolastiche adottano, anche attraverso forme associate, iniziative nel campo dello studio delle lingue e delle tradizioni culturali degli appartenenti ad una minoranza linguistica riconosciuta ai sensi degli articoli 2 e 3 della presente legge e perseguono attività di formazione e aggiornamento degli insegnanti addetti alle medesime discipline. A tale scopo le istituzioni scolastiche possono stipulare convenzioni ai sensi dell'articolo 21, comma 12, della citata legge n. 59 del 1997.

4. Le iniziative previste dai commi 2 e 3 sono realizzate dalle medesime istituzioni scolastiche avvalendosi delle risorse umane a disposizione, della dotazione finanziaria attribuita ai sensi dell'articolo 21, comma 5, della legge 15 marzo 1997, n. 59, nonchè delle risorse aggiuntive reperibili con convenzioni, prevedendo tra le priorità stabilite dal medesimo comma 5 quelle di cui alla presente legge. Nella ripartizione delle risorse di cui al citato comma 5 dell'articolo 21 della legge n. 59 del 1997, si tiene conto delle priorità aggiuntive di cui al presente comma.

5. Al momento della preiscrizione i genitori comunicano alla istituzione scolastica interessata se intendono avvalersi per i propri figli dell'insegnamento della lingua della minoranza.

Art. 5.

1. Il Ministro della pubblica istruzione, con propri decreti, indica i criteri generali per l'attuazione delle misure contenute nell'articolo 4 e può promuovere e realizzare progetti nazionali e locali nel campo dello studio delle lingue e delle tradizioni culturali degli appartenenti ad una minoranza linguistica riconosciuta ai sensi degli articoli 2 e 3 della presente legge. Per la realizzazione dei progetti è autorizzata la spesa

di lire 2 miliardi annue a decorrere dall'anno 1999.

2. Gli schemi di decreto di cui al comma 1 sono trasmessi al Parlamento per l'acquisizione del parere delle competenti Commissioni permanenti, che possono esprimersi entro sessanta giorni.

Art. 6.

1. Ai sensi degli articoli 6 e 8 della legge 19 novembre 1990, n. 341, le università delle regioni interessate, nell'ambito della loro autonomia e degli ordinari stanziamenti di bilancio, assumono ogni iniziativa, ivi compresa l'istituzione di corsi di lingua e cultura delle lingue di cui all'articolo 2, finalizzata ad agevolare la ricerca scientifica e le attività culturali e formative a sostegno delle finalità della presente legge.

Art. 7.

1. Nei comuni di cui all'articolo 3, i membri dei consigli comunali e degli altri organi a struttura collegiale dell'amministrazione possono usare, nell'attività degli organismi medesimi, la lingua ammessa a tutela.

2. La disposizione di cui al comma 1 si applica altresì ai consiglieri delle comunità montane, delle province e delle regioni, i cui territori ricomprendano comuni nei quali è riconosciuta la lingua ammessa a tutela, che complessivamente costituiscano almeno il 15 per cento della popolazione interessata.

3. Qualora uno o più componenti degli organi collegiali di cui ai commi 1 e 2 dichiarino di non conoscere la lingua ammessa a tutela, deve essere garantita una immediata traduzione in lingua italiana.

4. Qualora gli atti destinati ad uso pubblico siano redatti nelle due lingue, producono effetti giuridici solo gli atti e le deliberazioni redatti in lingua italiana.

Art. 8.

1. Nei comuni di cui all'articolo 3, il consiglio comunale può provvedere, con oneri a carico del bilancio del comune stesso, in mancanza di altre risorse disponibili a questo fine, alla pubblicazione nella lingua ammessa a tutela di atti ufficiali dello Stato, delle regioni e degli enti locali nonchè di enti pubblici non territoriali, fermo restando il valore legale esclusivo degli atti nel testo redatto in lingua italiana.

Art. 9.

1. Fatto salvo quanto previsto dall'articolo 7, nei comuni di cui all'articolo 3 è consentito, negli uffici delle amministrazioni pubbliche, l'uso orale e scritto della lingua ammessa a tutela. Dall'applicazione del presente comma sono escluse le forze armate e le forze di polizia dello Stato.

2. Per rendere effettivo l'esercizio delle facoltà di cui al comma 1, le pubbliche amministrazioni provvedono, anche attraverso convenzioni con altri enti, a garantire la presenza di personale che sia in grado di rispondere alle richieste del pubblico usando la lingua ammessa a tutela. A tal fine è istituito, presso la Presidenza del Consiglio dei ministri - Dipartimento per gli affari regionali, un Fondo nazionale per la tutela delle minoranze linguistiche con una dotazione finanziaria annua di lire 9.800.000.000 a decorrere dal 1999. Tali risorse, da considerare quale limite massimo di spesa, sono ripartite annualmente con decreto del Presidente del Consiglio dei ministri, sentite le amministrazioni interessate.

3. Nei procedimenti davanti al giudice di pace è consentito l'uso della lingua ammessa a tutela. Restano ferme le disposizioni di cui all'articolo 109 del codice di procedura penale.

Art. 10.

1. Nei comuni di cui all'articolo 3, in aggiunta ai toponimi ufficiali, i consigli comunali possono deliberare l'adozione di toponimi conformi alle tradizioni e agli usi locali.

Art. 11.

1. I cittadini che fanno parte di una minoranza linguistica riconosciuta ai sensi degli articoli 2 e 3 e residenti nei comuni di cui al medesimo articolo 3, i cognomi o i nomi dei quali siano stati modificati prima della data di entrata in vigore della presente legge o ai quali sia stato impedito in passato di apporre il nome di battesimo nella lingua della minoranza, hanno diritto di ottenere, sulla base di adeguata documentazione, il ripristino degli stessi in forma originaria. Il ripristino del cognome ha effetto anche per i discendenti degli interessati che non siano maggiorenni o che, se maggiorenni, abbiano prestato il loro consenso.

2. Nei casi di cui al comma 1 la domanda deve indicare il nome o il cognome che si intende assumere ed è presentata al sindaco del comune di residenza del richiedente, il quale provvede d'ufficio a trasmetterla al prefetto, corredandola di un estratto dell'atto di nascita. Il prefetto, qualora ricorrano i presupposti previsti dal comma 1, emana il decreto di ripristino del nome o del cognome. Per i membri della stessa famiglia il prefetto può provvedere con un unico decreto. Nel caso di reiezione della domanda, il relativo provvedimento può essere impugnato, entro trenta giorni dalla comunicazione, con ricorso al Ministro di grazia e giustizia, che decide previo parere del Consiglio di Stato. Il procedimento è esente da spese e deve essere concluso entro novanta giorni dalla richiesta.

3. Gli uffici dello stato civile dei comuni interessati provvedono alle annotazioni conseguenti all'attuazione delle disposizioni di

cui al presente articolo. Tutti gli altri registri, tutti gli elenchi e ruoli nominativi sono rettificati d'ufficio dal comune e dalle altre amministrazioni competenti.

Art. 12.

1. Nella convenzione tra il Ministero delle comunicazioni e la società concessionaria del servizio pubblico radiotelevisivo e nel conseguente contratto di servizio sono assicurate condizioni per la tutela delle minoranze linguistiche nelle zone di appartenenza.

2. Le regioni interessate possono altresì stipulare apposite convenzioni con la società concessionaria del servizio pubblico radiotelevisivo per trasmissioni giornalistiche o programmi nelle lingue ammesse a tutela, nell'ambito delle programmazioni radiofoniche e televisive regionali della medesima società concessionaria; per le stesse finalità le regioni possono stipulare appositi accordi con emittenti locali.

3. La tutela delle minoranze linguistiche nell'ambito del sistema delle comunicazioni di massa è di competenza dell'Autorità per le garanzie nelle comunicazioni di cui alla legge 31 luglio 1997, n. 249, fatte salve le funzioni di indirizzo della Commissione parlamentare per l'indirizzo generale e la vigilanza dei servizi radiotelevisivi.

Art. 13.

1. Le regioni a statuto ordinario, nelle materie di loro competenza, adeguano la propria legislazione ai principi stabiliti dalla presente legge, fatte salve le disposizioni legislative regionali vigenti che prevedano condizioni più favorevoli per le minoranze linguistiche.

Art. 14.

1. Nell'ambito delle proprie disponibilità di bilancio le regioni e le province in cui

siano presenti i gruppi linguistici di cui all'articolo 2 nonchè i comuni ricompresi nelle suddette province possono determinare, in base a criteri oggettivi, provvidenze per l'editoria, per gli organi di stampa e per le emittenti radiotelevisive a carattere privato che utilizzino una delle lingue ammesse a tutela, nonchè per le associazioni riconosciute e radicate nel territorio che abbiano come finalità la salvaguardia delle minoranze linguistiche.

Art. 15.

1. Oltre a quanto previsto dagli articoli 5, comma 1, e 9, comma 2, le spese sostenute dagli enti locali per l'assolvimento degli obblighi derivanti dalla presente legge sono poste a carico del bilancio statale entro il limite massimo complessivo annuo di lire 8.700.000.000 a decorrere dal 1999.

2. L'iscrizione nei bilanci degli enti locali delle previsioni di spesa per le esigenze di cui al comma 1 è subordinata alla previa ripartizione delle risorse di cui al medesimo comma 1 tra gli enti locali interessati, da effettuare con decreto del Presidente del Consiglio dei ministri.

3. L'erogazione delle somme ripartite ai sensi del comma 2 avviene sulla base di una appropriata rendicontazione, presentata dall'ente locale competente, con indicazione dei motivi dell'intervento e delle giustificazioni circa la congruità della spesa.

Art. 16.

1. Le regioni e le province possono provvedere, a carico delle proprie disponibilità di bilancio, alla creazione di appositi istituti per la tutela delle tradizioni linguistiche e culturali delle popolazioni considerate dalla presente legge, ovvero favoriscono la costituzione di sezioni autonome delle istituzioni culturali locali già esistenti.

Art. 17.

1. Le norme regolamentari di attuazione della presente legge sono adottate entro sei mesi dalla data di entrata in vigore della medesima, sentite le regioni interessate.

Art. 18.

1. Nelle regioni a statuto speciale l'applicazione delle disposizioni più favorevoli previste dalla presente legge è disciplinata con norme di attuazione dei rispettivi statuti. Restano ferme le norme di tutela esistenti nelle medesime regioni a statuto speciale e nelle province autonome di Trento e di Bolzano.

2. Fino all'entrata in vigore delle norme di attuazione di cui al comma 1, nelle regioni a statuto speciale il cui ordinamento non preveda norme di tutela si applicano le disposizioni di cui alla presente legge.

Art. 19.

1. La Repubblica promuove, nei modi e nelle forme che saranno di caso in caso previsti in apposite convenzioni e perseguendo condizioni di reciprocità con gli Stati esteri, lo sviluppo delle lingue e delle culture di cui all'articolo 2 diffuse all'estero nei casi in cui i cittadini delle relative comunità abbiano mantenuto e sviluppato l'identità socio-culturale e linguistica d'origine.

2. Il Ministero degli affari esteri promuove le opportune intese con altri Stati, al fine di assicurare condizioni favorevoli per le comunità di lingua italiana presenti sul loro territorio e di diffondere all'estero la lingua e la cultura italiane. La Repubblica favorisce la cooperazione transfrontaliera e interregionale anche nell'ambito dei programmi dell'Unione europea.

3. Il Governo presenta annualmente al Parlamento una relazione in merito allo sta-

di attuazione degli adempimenti previsti
l presente articolo.

Art. 20.

1. All'onere derivante dall'attuazione del-
presente legge, valutato in lire
0.500.000.000 a decorrere dal 1999, si
rovvede mediante corrispondente riduzione
elle proiezioni dello stanziamento iscritto,
fini del bilancio triennale 1998-2000,
ell'ambito dell'unità previsionale di base
parte corrente «Fondo speciale» dello
tato di previsione del Ministero del tesoro,
el bilancio e della programmazione econo-
mica per l'anno 1998, allo scopo parzial-
mente utilizzando, quanto a lire
8.500.000.000, l'accantonamento relativo
lla Presidenza del Consiglio dei ministri e,
uanto a lire 2.000.000.000, l'accantona-
mento relativo al Ministero della pubblica
truzione.

2. Il Ministro del tesoro, del bilancio e
ella programmazione economica è autoriz-
zato ad apportare, con propri decreti, le oc-
orrenti variazioni di bilancio.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΝΕΑΠΟΛΗΣ
Consolato Generale di Grecia
Napoli

ΤΗΛΕΟΜΟΙΟΤΥΠΙΑ

Νεάπολη, 19.06.2002
Α.Π.:Φ.400/890/ΑΣ 554

ΠΡΟΣ: Υπουργείο Παιδείας
Δ/νση Διεθνών Εκπ/κών Σχέσεων
Τμήμα Β΄
Υπόψη κυρίας Σγάρτσου

ΚΟΙΝ: Πρεσβεία Ρώμης

ΘΕΜΑ: «Διδασκαλία ελληνικής γλώσσας στη Ν. Ιταλία»
ΣΧΕΤ. Τηλ/πία σας Α.Π. 59333/1/7.6.2002

Παραθέτω στοιχεία που ζητήσατε όσον αφορά περιοχή δικαιοδοσίας Γ. Π. Νεάπολης (Ν. Ιταλία) :

1. **Πανεπιστήμια στα οποία οι σπουδές ελληνικής γλώσσας οδηγούν στην απόκτηση τίτλου**

- Παν/κό Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών Νεάπολης: Πτυχίο Ν.Ε. Γλώσσας και Λογοτεχνίας
- Πανεπιστήμιο Federico II Νεάπολης: Πτυχίο Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Φιλολογίας
- Πανεπιστήμιο Μπάρι: Πτυχίο Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας
- Πανεπιστήμιο Λέτσε: Πτυχίο » »
- Πανεπιστήμιο Κατάνης: Πτυχίο » »
- Πανεπιστήμιο Παλέρμο: α) Φιλοσοφική Σχολή: Πτυχίο Ν.Ε.Γλώσσας και Λογοτεχνίας
  β) Σχολή Γλωσσών: Πτυχίο Ν.Ε. Γλώσσας

2. **Πανεπιστήμια στα οποία οι σπουδές δεν οδηγούν στην απόκτηση τίτλου**

- Πανεπιστήμιο Καλαβρίας (έδρα Κοζέντσα): Στη Φιλοσοφική διδάσκεται μάθημα Ν. Ε. Γλώσσας και Λογοτεχνίας

VIALE A. GRAMSCI, 5 – 80122 NAPOLI Tel: 39 081 – 76.11.075-76.11.243 Fax : 39 081 – 000035
E-mail: congrena@tin.it

3. Ως προς τη διδασκαλία της ΝΕ σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της περιοχής δικαιοδοσίας μας, διευκρινίζω:

ΚΑΛΑΒΡΙΑ

Στην Καλαβρία, η ελληνική διδάσκεται από 3 έλληνες εκπαιδευτικούς του ΥΠΕΠΘ στην ελληνόφωνη περιοχή, μόνο εκτός ωρών υποχρεωτικού προγράμματος, ως προαιρετικό μάθημα και μόνο σε σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα, διδάσκεται 16 ώρες σε δύο Γυμνάσια (Scuola Media "Dalmazio d'Andrea" και Scuola Media "Don Bosco"), και σε ένα Λύκειο (Scuola Superiore di Melito) 4 ώρες εβδομαδιαίως.

Επίσης, προαιρετικά διδάσκεται η νεοελληνική στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, από ντόπιο καθηγητή, σε σχολείο εκτός της ελληνόφωνης περιοχής (σχολείο GERACE, κωμόπολη Cittanova).

Επισημαίνω, τέλος, πολυετείς προσπάθειες φιλέλληνα διευθυντή κ. Marciano στο Λύκειο του Pellaro, στο οποίο από ετών διδάσκεται η ελληνική. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διδασκαλίας έχει βραβευθεί από το ιταλικό Υπουργείο Παιδείας. Εξάλλου, η διευθύντρια του Γυμνασίου "T. Campanella" του Ρηγίου, καθ. Vera Zito, σύζυγος του κ. Marciano υπέβαλε αίτημα στην υπηρεσία μας για τοποθέτηση έλληνα καθηγητή ως υπεύθυνου για την παρακολούθηση ειδικού προγράμματος διδασκαλίας ΝΕ Γλώσσας και Πολιτισμού που πρόκειται να πραγματοποιηθεί.

ΑΠΟΥΛΙΑ

Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις (πλην μιας) η διδασκαλία της νεοελληνικής δεν είναι εντεταγμένη στο υποχρεωτικό πρόγραμμα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ειδικότερα, τα νέα ελληνικά διδάσκονται, εκτός κανονικού προγράμματος, σε 9 Δημοτικά (Corigliano d'Otranto, Soleto, Sternatia, Zollino, Caprarica, Strudà, Pisignano και Castrignano dei Greci), 1 Γυμνάσιο (Castrignano dei Greci) και 1 Κλασσικό Λύκειο (Maglie). Στο Γυμνάσιο του Corigliano d'Otranto γίνονται 6 ώρες διδασκαλίας εντεταγμένες στο κανονικό πρόγραμμα.

*
* *

Από τις επαφές μας, τις επισκέψεις μας στην περιοχή και την επικοινωνία μας με τους έλληνες εκπαιδευτικούς, συνάγεται σαφώς το συμπέρασμα ότι η διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας τόσο στην Απουλία όσο και στην Καλαβρία βρίσκεται σε ύφεση και παρατηρείται τάση περιορισμού της, επ΄ ωφελεία των νεοελληνικών διαλέκτων «γκρίκο» και «γκρεκάνικο», οι παλαιοί διδάσκοντες των οποίων παίρνουν εθνικές και κοινοτικές επιχορηγήσεις, βάσει διαφόρων «Προγραμμάτων» που εκπονούνται στα πλαίσια προστασίας των μειονοτικών γλωσσών.

Δεδομένου ότι οι επιχορηγήσεις θα λήξουν το 2006, θα ήταν ενδιαφέρον να δει κανείς άν μετά το όριο αυτό θα ξαναρχίσει να τονώνεται η ενασχόληση περί τη διδασκαλία της νέας ελληνικής (και όχι πλέον των διαλέκτων, η διδασκαλία των οποίων δεν θα προσφέρει πια οικονομικό όφελος στους εντοπίους).

Σχετικό ενδιαφέρον, πάντως, σημειώνεται συνήθως σε κλασικά λύκεια εκμέρους των καθηγητών της αρχαίας ελληνικής, οι οποίοι επιδιώκουν να προσανατολίσουν τους μαθητές τους και προς τη νεοελληνική γλώσσα.

Η Γενική Πρόξενος

Χρυσούλα Παναγιωτοπούλου

Πληρεξούσιος Υπουργός Β΄

/μμ

Γ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
4η ΕΦΟΡΕΙΑ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Ταχ. Δ/νση : Ηροδότου 17
Ταχ. κώδικας: 546 34

Πληροφορίες : Ι. Στεριώτου
Τηλέφωνο : 214.497
213800

Αριθ. πρωτ. 1213

Θεσσαλονίκη 19 Ιουνίου 1996

ΘΕΜΑ: Πρόγραμμα του ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ "Δημοκρατία, Ανθρώπινα Δικαιώματα, Μειονότητες: Εκπαιδευτικές και Πολιτιστικές πλευρές" CASE STUDY: Η κατάσταση της ελληνόφωνης μειονότητας Ιταλίας.

ΠΡΟΣ:
1. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Δ/νση Μορφωτικών Σχέσεων
Τμήμα Διεθνών Οργανισμών
Πλ. Καρύτση 12- Αθήνα

2. Υπουργείο Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων
Δ/νση Διεθνών Οργανισμών
Μητροπόλεως 15- Αθήνα (105 57)

3. Υπουργείο Εξωτερικών
Δ/νση Β4
Ακαδημίας 1- Αθήνα (106 71)

ΚΟΙΝ: 1. Υπουργείο Εξωτερικών
Δ/νση Α2
Ακαδημίας 1-Αθήνα (106 71)

2. Υπουργείο Εξωτερικών
Δ/νση Α3
Ακαδημίας 1-Αθήνα (106 71)

3. DELEGATION PERMANENTE
DE LA GRECE
Μη. DIKOPOULOU
21, PLACE BROGLIE
7000 -STRASBOURG FRANCE

Σας διαβιβάζουμε αντίγραφο του REPORT της 4ης Συνάντησης της Ομάδας Εργασίας του θέματος (Στρασβούργο, 27-28.3.96). Υπενθυμίζουμε το ζήτημα της προετοιμασίας για την τελική παρουσίαση-τελετή του Προγράμματος (βλ. σελ.6, παρ.VII).
Επίσης σας καταθέτουμε αναφορά από τη συμμετοχή της Ι. Στεριώτου ως εκπροσώπου της Ομ. Εργ. του ίδιου προγράμματος, στο CASE-STUDY για την ελληνόφωνη μειονότητα της Ν. Ιταλίας, που είχε προταθεί και οργανώθηκε από το Ιταλικό Υπουργείο Παιδείας και παρακαλούμε για τις δικές σας ενέργειες.

-Φ.Ε.
-Ι. ΣΤΕΡΙΩΤΟΥ

Η Προϊσταμένη της Εφορείας
ΙΩΑΝΝΑ ΣΤΕΡΙΩΤΟΥ

ΘΕΜΑ: CASE-STUDY "THE SITUATION OF THE GREEK MINORITY IN ITALY"
Πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης
DEMOCRACY,HUMAN RIGHTS, MINORITIES: EDUCATIONAL AND CULTURAL ASPECTS.

Η επίσκεψη στη Ν.Ιταλία οργανώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας της Ιταλίας(Δ|νση SCAMBI CULTURALI) και βέβαια τη Γραμματεία της Δ|νσης SCHOOL AND OUT-OF-SCHOOL SECTION(DIRECTORATE OF EDUCATION,CULTURE AND SPORT) του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πραγματοποιήθηκε από τις 2-6 Ιουνίου 1996.

Α.Περιοχή της GRECÍA SALENTINA- PUGLIA

Συντονιστής ήταν ,σε τοπικό επίπεδο, το IRRSAE-PUGLIA (ISTITUTO REGIONALE RICERCA SPERIMENTAZIONE E AGGIORNAMENTO EDUCATIVI) υπεύθυνος DR. PASQUALE SIMONE.

Τόποι-πόλεις επισκέψεων

MELPIGNANO,CASTRIGNANO DEI GRECI,CURSI,ZOLLINO,STERNATIA,MARTIGNANO,CALIMEPA,ROCCA,ACAYA,CARPIGNANO SALENTINO;CORIGLIANO D'OTRANTO ,SOLETO.

Έγιναν συναντήσεις με τους Δημάρχους αυτών των πόλεων,με την παρουσία και των υπευθύνων των σχολείων όπου γίνονται μαθήματα της διαλέκτου των ελληνοφώνων (GRIKO) ,αλλά και των νέων ελληνικών.Επίσης ήταν παρόντες υπεύθυνοι (των Δήμων) για τα εκπαιδευτικά και πολιτιστικά θέματα.Οι συναντήσεις ολοκληρώθηκαν σε σχολεία για άμεση επαφή-διάλογο με δασκάλους και μαθητές,αλλά και σε πολιτιστικούς συλλόγους όπου παρουσίασαν τη δουλειά τους, τραγούδια,μουσική,ποίηση στη διάλεκτο του GRIKO και χορούς αντίστοιχους.Η ενημέρωση ήταν ιδιαίτερα ολοκληρωμένη,παρουσιασμένη με μεγάλο ενθουσιασμό και συντονισμένη από όλους τους παράγοντες της περιοχής της GRECÍA SALENTINA .

Παρατηρήσεις

Χωρίς αμφιβολία διαπιστώνεται ότι υπάρχει ένας μεγάλος ενθουσιασμός και ιδιαίτερη θέληση για τη διάσωση και αναβίωση της ελληνόφωνης διαλέκτου,γιατί πιστεύουν ότι με τον τρόπο αυτό θα ξαναβρούν τις ρίζες του πολιτισμού που μετέφερε τόσους αιώνες αυτή η γλωσσική ιδιαιτερότητα ,να τη διασώσουν,να τη διδάξουν,να τη μεταφέρουν και στις επόμενες γενιές.Το στόχο αυτό που έχουν δια-

γράφει και στον οποίο πιστεύουν τοπικές αρχές,πολιτιστικοί και εκπαιδευτικοί φορείς,γονείς και μαθητές,δηλαδή το σύνολο της κοινωνίας της GRECÍA SALENTINA,άρχισαν να τον υλοποιούν με διάφορους τρόπους. Έχουν ήδη δημιουργήσει "ζωντανούς" πολιτιστικούς συλλόγους όπου οι παλιότεροι (γέροντες κλπ.) δίνουν τη δική τους εμπειρία στους νεότερους,αλλά και οι νέοι προσπαθούν μόνοι τους να κρατήσουν ζωντανή τη γλωσσική παράδοσή τους με τα τραγούδια ,τη μουσική και τους χορούς.Ο σημαντικότατος τομέας της ένταξης διδασκαλίας της διαλέκτου GRIKO,σε διάφορα σχολεία-Δημοτικά και Γυμνάσια- υλοποιείται σε πιλοτική και εθελοντική βάση από Ιταλούς δασκάλους (καθηγητές) ,γνώστες της διαλέκτου,ενώ ταυτόχρονα διδάσκονται τα Νέα Ελληνικά από καθηγητές Έλληνες (μετακλητούς από Ελλάδα). Τα μαθήματα είναι σε εβδομαδιαία βάση(1,5 ώρα) Ο συνδυασμός αυτός πιστεύουν ότι θα βοηθήσει στην πλήρη γνώση της διαλέκτου,αλλά και στην επαφή τους με τη σημερινή Ελλάδα σε διάφορους τομείς:πολιτιστικούς,τουριστικούς,εμπορικούς,οικονομικούς.

*

Β.Περιοχή της BOVESIA CALABRIA

Συντονιστής ήταν ,σε τοπικό επίπεδο, το IRRSAE! - CALABRIA(ISTITUTO REGIONALE DI RICERCA SPERIMENTAZIONE,:AGGIORNAMENTO EDUCATIVI) Υπεύθυνοι οι DR. PIETRO MONTELEONE και AGOSTINO FORMICA.

Τόποι-πόλεις επισκέψεων

MELITO PORTO SALVO,BOVA SUPERIORE,CONDOFURI,BOVA MARINA,GALLICIANÓ, VALLATA DELL'AMENDOLEA,ROGHUDI(NUOVO INSEDIAMENTO).

Έγιναν συναντήσεις με Δημάρχους ή εκπροσώπους τους στις οποίες διέγραφαν απλά την άποψή τους ότι η ελληνόφωνη διάλεκτος θα σβήσει σε λίγα χρόνια με τους τελευταίους,κυρίως μεγάλους ,κατοίκους της περιοχής που εξακολουθούν να παραμένουν στους ίδιους οικισμούς,χωριά και δήμους. Οι νέοι συνεχώς φεύγουν .

Επισκέψεις σε σχολεία έγιναν:

-στη SCUOLA MEDIA STATALE "V.BECHELET " του CONDOFURI MARINA,και

-στο LICEO CLASSICO του MELITO PORTO SALVO,στο QUARTIERE DI MODENA ,όπου είναι εγκατεστημένοι οι ελληνόφωνοι του REGGIO CALABRO.

Και σ'αυτά τα σχολεία ,σ'εθελοντική βάση, γίνεται σ'ορισμένες τάξεις συνδυασμός της διδασκαλίας της ελληνόφωνης διαλέκτου,των Νέων Ελληνικών και των Αρχαίων Ελληνικών.Τα μαθήματα γίνονται σε εβδομαδιαία βάση (1,5 ώρα).

Τα μαθήματα αυτά παρακολουθούν και μαθητές που η καταγωγή τους δεν είναι από την ελληνόφωνη περιοχή (νά έχουν γονέα ή και παλιότερη γενιά με καταγωγή ελληνόφωνη).
Ταυτόχρονα εφαρμόζουν και ανταλλαγές μαθητών με σχολεία από την Ελλάδα.Η ενημέρωση από πλευράς πολιτιστικών φορέων έγινε μεμονωμένα,και περιπτωσιακά.Τέλος στο REGGIO CALABRIA έγινε μιά προσπάθεια συνολικής παρουσίασης του θέματος της διατήρησης της ελληνόφωνης διαλέκτου με εκπροσώπους πολιτιστικών φορέων,καθηγητών μέσης εκπαίδευσης και του IRRSAE της CALABRIA.

Παρατηρήσεις

Η κατάσταση στην περιοχή αυτή παρουσιάζεται απόλυτα διαφορετική απ΄ό,τι εκείνη της PUGLIA ,προβληματική και με αρνητικά,πιστεύω, αποτελέσματα. Δεν υπάρχει ενθουσιασμός και ιδιαίτερη πίστη για τη σημασία της διατήρησης της διαλέκτου ,την οποία βλέπουν να έχει νόημα μόνο μέσα από την οικονομική-τουριστική ανάπτυξη της περιοχής τους,για συγκράτηση της ανεργείας και φυσικά του τοπικού πληθυσμού στα πάτρια εδάφη.Το κυριότερο όμως είναι ότι οι πολιτιστικοί φορείς,όσοι υπάρχουν,δεν συνεργάζονται μεταξύ τους,αντιδρούν ο ένας στις ενέργειες του άλλου,δεν είναι συντονισμένοι,μ' αποτέλεσμα να παράγεται ένα έργο με αμφίβολα αποτελέσματα.Επίσης με δικές τους πρωτοβουλίες "διδάσκουν" και αυτοί την ελληνόφωνη διάλεκτο,με απόλυτα αντιεπιστημονικές μεθόδους.
Τέλος στη BOVA MARINA υπάρχει το Ανώτατο Περιφερειακό Ινστιτούτο Ελληνοφώνων Σπουδών (ISTITUTO REGIONALE SUPERIORE DI STUDI ELLENOFONI).Πιστεύω ότι το Ελληνικό κράτος με τους αρμοδίους φορείς του θα έπρεπε να ενδιαφερθεί για την οργάνωσή του,τους στόχους του,γιατί δόθηκε η εντύπωση ότι μάλλον είναι"κλειστό."

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Από την ενημέρωση που είχα επί τόπου,χωρίς να υπάρξει καμιά προηγούμενη προεργασία και ενημέρωσή μου από πλευράς ΥΠΕΠΘ(Παιδείας) και Υπουργείου Εξωτερικών, προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα που αποτελούν και ερωτήματα προς τις αρμόδιες Δ/νσεις των δύο Υπουργείων.

-Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα-υλικό (βιβλία,γραμματική κλπ.) που είναι σχεδόν ανύπαρκτο και που ακολουθούν οι Έλληνες καθηγητές για τη διδασκαλία των Νέων Ελληνικών είναι ηλεγμένα και οργανωμένα

για να γίνονται τα μαθήματα αυτά σ΄ένα μαθητικό πληθυσμό με την ιδιαιτερότητα της ελληνόφωνης διαλέκτου,ή απλά διδάσκονται [τα Νέα Ελληνικά] ως μιά ξένη γλώσσα;

Πιστεύω ότι θα πρέπει να συμβαίνει το πρώτο,άρα απαιτείται ιδιαίτερη μετεκπαίδευση (επιμόρφωση) των διδασκόντων καθηγητών .Επίσης πρέπει να γίνει συντονισμένη "εκμετάλλευση" των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων για ανταλλαγή καθηγητών (LINGUA,COMENIUSκλπ.).

-Υπάρχει συστηματική,επιστημονική έρευνα από πανεπιστημιακούς φορείς στην Ελλάδα,σχετικούς με το γνωστικό αυτό αντικείμενο,ώστε να υποστηριχθεί ορθά και τεκμηριωμένα η προσπάθεια που γίνεται; Ή μεμονωμένα υπάρχουν συνεργασίες σε διαπροσωπικό επίπεδο;

-Ποιά η συνεργασία και ο συνδετικός ρόλος του ελληνικού Προξενείου στη NAPOLI,αλλά και της ελληνικής Πρεσβείας στη Ρώμη με τους εκπαιδευτικούς-επιστημονικούς παράγοντες στην Ελλάδα,αλλά και τους φορείς στις ελληνόφωνες περιοχές της PUGLIA και της CALABRIA;

-Η αντίληψη που διαγράφεται,αλλά που τονίστηκε στην περιοχή της CALABRIA ιδιαίτερα,είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την οικονομική ανάπτυξη των περιοχών αυτών.

-Πιστεύουν ότι μέσα από προγράμματα διατήρησης της ελληνόφωνης διαλέκτου θα μπορούν ν΄αναπτύξουν έναν ειδικού τύπου οικολογικό τουρισμό (πολιτιστικό-αγροτικό),κύρια σε ανταλλαγές με την Ελλάδα. Στην CALABRIA π.χ. πιστεύουν ότι επειδή είναι μιά αρκετά εγκαταλελειμμένη (αναπτυξιακά) περιοχή,το τουριστικό-οικονομικό (εμπορικό) άνοιγμα προς την Ελλάδα θα συντελέσει στη διατήρηση αφενός του πολιτιστικού περιβάλλοντος (παλιών οικισμών,μνημείων,πολιτιστικών δρωμένων κλπ.) που έχει ελληνικές ρίζες,αλλά κυρίως θα συντελέσει στην ανάπτυξή της.

Ενημερωτικά σημειώνω ότι η καθαρά επιστημονική-τεχνική αναφορά για το CASE-STUDY συντάσσεται από την ειδική ερευνήτρια Δρ Όλγα Προφίλη,η οποία ορίστηκε από τη Δ/νση ADULT EDUCATION -SCHOOL AND OUT-OF-SCHOOL SECTION του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Τα αρμόδια Υπουργεία της Ελλάδας θα πρέπει να ενημερωθούν από την παραπάνω Δ/νση ή τη Γραμματεία του σχετικού Προγράμματος,πιθανότατα δε δια της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στο Στρασβούργο. Το όλο ζήτημα είναι ένα θέμα που αφορά τη διάσωση του ελληνικού πολιτισμού έξω από τα σύνορα της χώρας και δεν πρέπει να αφεθεί η ρύθμισή του, ο συντονισμός του,και οι αρμόζουσες ενέργειες γι΄αυτό σε τυχαίους

προγραμματισμούς ,περιπτωσιακές πρωτοβουλίες και κυρίως χωρίς επιστημονική τεκμηρίωση και ανάλογη υποδομή.

Θεσσαλονίκη, 18 Ιουνίου 1996

ΙΩΑΝΝΑ ΣΤΕΡΙΩΤΟΥ
Δρ Αρχιτέκτων-Προϊσταμένη της
4ης Εφορείας Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Α9 Δ/ΝΣΗ ΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

Αθήνα, 7 Ιανουαρίου 1992
Αρ.Φ.4266.44/4/ΑΣ43

Προς:
Υπουργείο Παιδείας
Γραφείο κ. Γενικού Γραμματέως
Μητροπόλεως 15
Ενταύθα

Εσωτ.Διανομή:
-Α1 Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων
-Α3 Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων

Θέμα: " Ιταλικό νομοσχέδιο για τη διδασκαλία των τοπικών γλωσσών και διαλέκτων ".

Σας διαβιβάζομε αντίγραφο εγγράφου που ελάβαμε από την Πρεσβεία μας στη Ρώμη, το οποίο αναφέρεται σε νομοσχέδιο που υπέβαλε το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ιταλίας στην Ιταλική Βουλή σχετικά με τη διδασκαλία τοπικών και μειονοτικών γλωσσών και διαλέκτων που ομιλούνται στην ιταλική επικράτεια.

Με εντολή Υπουργού
Ο Διευθυντής κ.α.α.

Δημήτριος Γ.Δουδούμης
Σύμβουλος Πρεσβείας Α΄

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Ρώμη, 5 Δεκεμβρίου 1991
Αρ.Πρωτ.2090.9/78/ΑΣ 2599

ΧΡ. / / :

103

ΠΡΟΣ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
- Α9 Δ/νση

ΚΟΙΝ:- Α3 Δ/νση
- Α1 Δ/νση

ΘΕΜΑ:" Ιταλικό νομοσχέδιο για την διδασκαλία των τοπικών γλωσσών και διαλέκτων ".

Το νομοσχέδιο για την διδασκαλία των τοπικών και μειονοτικών γλωσσών και διαλέκτων το οποίο υπεβλήθη από το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ιταλίας (Psi) και υιοθετήθηκε πρόσφατα από την Βουλή με την υποστήριξη κυρίως του Δημοκρατικού κόμματος της Αριστεράς (Pds) και για το οποίο αναμένεται η συζήτηση στην Γερουσία, έχει προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας.

Ειδικότερα, ο νόμος που ψήφισε η Ιταλική Βουλή προβλέπει σε 18 άρθρα την δυνατότητα χρήσης των γλωσσών των εθνικο-γλωσσικών μειονοτήτων της χώρας στα δημοτικά Συμβούλια, στα σχολεία, στις δημόσιες Αρχές πλήν τωνδικαστικών, στα τοπικά τηλεοπτικά προγράμματα. Περαιτέρω, οι Δήμοι κατόπιν αιτήσεως ενός ποσοστού 15% του πληθυσμού της περιφερείας τους θα μπορούν να εκδίδουν ακόμη και Διοικητικές πράξεις στο αιτούμενο γλωσσικό ιδίωμα.

Σύμφωνα με δημοσιεύματα ο αριθμός των ιταλών υπηκόων που ομιλούν ιδιαίτερο γλωσσικό ιδίωμα ανέρχεται στα τρία εκατομμύρια περίπου. Στα ως άνω ιδιώματα και γλώσσες περιλαμβάνεται και η ελληνική -"γραικάνικα"- των ελλήνων της Νότιας Ιταλίας (περιοχές Salento, Lecce, Reggio Calabria), μεταξύ δε των υπολοίπων αναφέρονται τα σαρδηνιακά, τα γαλλικά της Προβηγκίας, η διάλεκτος λαντίνο, τα γερμανικά, τα σλοβενικά, η διάλεκτος του Οκ (Τορίνο, Κοζέντσα), τα αλβανικά, τα καταλανικά. Προβλέπεται ακόμη η προστασία της γλώσσας των αθιγγάνων (κυρίως σλαβικής ή ουγγρικής καταγωγής).

Ικανός αριθμός ιστορικών και γενικώτερα ανθρώπων του πνεύματος όπως επίσης το εθνικιστικό ακροδεξιό Σοσιαλιστικό Κίνημα Ιταλίας(Msi) και το Ρεπουμπλικανικό κόμμα (Pri) βλέπουν στις διατάξεις αυτού

./...

του νόμου μια "πραγματική προσβολή κατά της εθνικής ενότητας" και μια κίνηση που θα διαιρέσει την χώρα προκαλώντας αναβίωση παλαιών αντιθέσεων ή δημιουργώντας νέες.

Από την άλλη πλευρά άλλοι διανοούμενοι, όπως ο γλωσσολόγος Tullio De Mauro, υποστηρίζουν ότι με ένα τέτοιο νόμο στην ουσία προσαρμόζεται η ιταλική νομοθεσία στις επιταγές του ΟΗΕ και της ΕΟΚ που προστατεύουν τις γλώσσες και διαλέκτους των εθνικο-γλωσσικών μειονοτήτων. Αλλωστε, προσθέτουν, η δυνατότητα χρήσης των επί μέρους γλωσσικών ιδιωμάτων δεν θίγει την εθνική συνείδηση έστι όπως εκφράζεται μέσω της χρήσης μιας κοινής γλώσσας που είναι και θα παραμείνει η ιταλική.

Ο Πρέσβυς

Κωνσταντίνος Γεωργίου

ΑΚ/μδ

ΑΠΡΟΤ: ΚΟΙΝΟΒ. 10-2-92

Αριθ. Πρωτ. ΕΡΩΤΗΣΕΩΣ 5582
Ημερομηνία Κατάθεσης 6-2-92

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ

Αθήνα 30 - 1 - 1992

ΕΡΩΤΗΣΗ

προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Γιώργο Σουφλιά

Με απόφαση της Ιταλικής Κυβέρνησης αναγνωρίστηκε ως επίσημη και η Ελληνική Γλώσσα η οποία ομιλείται σε ελληνόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας.

Οι Έλληνες της περιοχής καταβάλλουν τεράστιες προσπάθειες για να διατηρήσουν τις ρίζες τους και τις Ελληνικές παραδόσεις τους, την γλώσσα τους και την επαφή με την πατρίδα.

Η υποχρέωση της Ελληνικής Πολιτείας για την ενίσχυση των προσπαθειών τους είναι μεγάλη ιδιαίτερα σήμερα που θεωρείται και επίσημη πια γλώσσα και που τα εθνικά θέματα απαιτούν ενδυνάμωση και ενότητα του απανταχού της γης Ελληνισμού.

Ερωτάται ο κ. Υπουργός

Σε ποιές ενέργειες προτίθεται να προβεί για την διατήρηση και ανάπτυξη της Ελληνικής γλώσσας στα Ελληνόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας.

Σκηλκω. Εξετ.
Σλ. Δ.Ε
Σλ. Λ. Πρ.

Ο ερωτών Βουλευτής

Γιώργος Α. Παπανδρέου

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ

Να διατηρηθεί μέχρι.....

Βαθμός Ασφαλείας.....

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚ/ΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Ε Ε Ε

ΤΜΗΜΑ Α'

Αντιοπόλεως 15

101 85 ΑΘΗΝΑ

Αθήνα 12/2/1992

Αριθ. Πρωτ. βαθμός Προτεραιότητας

.....

ΠΡΟΣ

Το ΥΠΕΠΘ

Τμήμα Κοινοβουλευτικού ελέγχου.

Πληροφορίες

Τηλέφωνο: Δ. Νικολοπούλος

ΘΕΜΑ:

Σε απάντηση της με αριθμ.5582/6-2-92 ερώτησης, που κατέθεσε στη Βουλή των Ελλήνων ο βουλευτής κ.Γ.Παπανδρέου, σας γνωρίζουμε τα εξής:

Η διατήρηση και ανάπτυξη της Ελληνικής γλώσσας στα Ελληνόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας είναι μια ιδιόμορφη περίπτωση και χρειάζεται μεγάλη προσοχή στην αντιμετώπισή της.

Το βασικό πρόβλημα που ανακύπτει είναι αν αναφερόμαστε στη διατήρηση του γλωσσικού τοπικού ιδιώματος των ελληνοφώνων Απουλίας-Καλαβρίας(γνωστού με την ονομασία "Γραικάνικη γλώσσα") ή στη διδασκαλία της ελληνικής στα παιδιά οργανωμένων ελληνικών κοινοτήτων της Νότιας Ιταλίας.

Η πρώτη περίπτωση, παρόλο το ιδιαίτερο εθνικό και γλωσσολογικό ενδιαφέρον που έχει για τον Ελληνισμό, έχει σοβαρές προεκτάσεις σε καθαρά πολιτικό επίπεδο, με κύριους φορείς διάφορες οργανώσεις στην Ελλάδα(π.χ.Ενωση Ελληνοφώνων Γυναικών Ευρώπης,Σύνδεσμος φίλων Ελληνοφώνων Εξωτερικού κ.α.),οι οποίες δραστηριοποιούνται αυτοβούλως και πολλές φορές συγκρούονται μεταξύ τους. Οι προσπάθειες των ιδιωτικών αυτών φορέων, ενδιαφέρουσες και καλοδεχούμενες, εφόσον προγραμματίζονται σωστά, συνάντησαν,όπως πληροφορηθήκαμε, την αντίδραση ιταλικών οργανώσεων και ομάδων που δε θέλουν να προκληθούν εθνικιστικά προβλήματα.

Η δεύτερη περίπτωση εντάσσεται στο γενικό πλαίσιο της διδασκαλίας της Νέας Ελληνικής στα Ελληνόπουλα που ζουν στην Ιταλία και για

οποία, όπου υπάρχει αίτημα, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, .
πρεσία μας αποσπά εκπαιδευτικούς.

Αξίζει νομίζουμε, να σημειωθεί ότι στο μορφωτικό πρόγραμμα Ελλάδος-αλίας και στο άρθρο 10, όπου υπάρχει σχετική αναφορά και βάσει της ο-ίας νομιμοποιούμαστε να ενεργήσουμε, η δυνατότητα της πρώτης περιπτώ-ως(Νότια Ιταλία) περιορίζεται, αν δεν αποκλείεται.

Συνημμένα υποβάλλουμε φωτοτυπία αποσπάσματος του μνημονευόμενου μορ-τικού προγράμματος για ενημέρωσή σας.

Ο Προϊστάμενος

ΑΓΓΕΛΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

VERBALE DELLA RIUNIONE DEL 16-10-1986

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italiano;

2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

4)Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Per presa visione in data 20.11.1986

Il Sindaco di(timbro e firma)

CASTRIGNANO DEI GRECI

ΠΡΑΚΤΙΚΟ Τ... 16ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

Σήμερα ἡμέρα Πέμπτη τῆς 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1986 οἱ κατώθι ὑπογραμμένοι Δήμαρχοι τῆς περιοχῆς Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ὥρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κυρίου Παναγιώτη Πιτσελλᾶ, Προέδρου Ἀρχείου Τσακωνίας στήν αἴθουσα τῆς Ἐκκλησίας ΑΘΘΟΝΙΤΑ τοῦ Μαρτάνου νά ἐξετάσουμε τό πρόγραμμα ἐνεργειῶν διά τήν διατήρηση τῆς Ἑλληνικῆς παράδοσης του Σαλέντου.

Ἐπί τῶν εἰσηγήσεων τοῦ κ. Πιτσελλᾶ ἀποφασίσαμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ κατωτέρου προγράμματος:

Νά πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στήν Ἑλληνική γλῶσσα τοῦ Σαλέντου καί στήν σημερινή ὁμιλουμένη στήν Ἑλλάδα γιά μικρά παιδιά καί γιά μεγάλους, μέχρι νά λειτουργήσει ὁ νόμος τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς γιά τήν προστασία τῶν μειονοτήτων,

Ἐνέργειες στούς ὑπεύθυνους Ὀργανισμούς γιά τήν παραλαβή προγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ραδιοφωνίας καί τηλεοράσεως στίς ἑλληνόφωνες περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση Διεθνοῦς Συνεδρίου γιά γλῶσσα, λογοτεχνία, παράδοση καί ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν μειονοντήτων τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πέλεση μικρῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνά 4 χρόνια μέ συμμετοχή ἀθλητῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεγάλη Ἑλλάδα,

Δημιουργία ξενώνων στήν Ἑλληνική περιοχή τοῦ Σαλέντου καί Καλαβρίας γιά τήν διαμονή μαθητῶν, φοιτητῶν καί δασκάλων ἀπό τήν Ἑλλάδα,

Ἐπίσης νά παρακαλέσουμε τό Ἀρχεῖον Τσακωνίας ὅπως δημιουργήσει αντίστοιχους ξενώνας στήν Ἑλλάδα γιά τούς μαθητές, φοιτητές, δασκάλους τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση κοινοτικῶν(βραδιῶν) καί λογοτεχνικῶν βραδιῶν στήν τοπική Ἑλληνική διάλεκτο μέ τήν ἀπονομή βραβείων,

Παράκληση πρός τούς ἱερεῖς τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν ὅπως ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ καλόγηρου MAURO CASSONI γιά τήν διάσωση τῆς τοπικῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου.

Διάβασα, συμφωνῶ, ὑπογράφω. Ακριβής αντίγραφος του πρωτοτύπου

Per presa visione in data 20.11.1986
IL SINDACO DI CASTRIGNANO DEI GRECI

COMUNE DI CASTRIGNANO DEI GRECI

VERBALE DELLA RIUNIONE DEL 16-10-1986

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italiar

2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

4)Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di(timbro e firma)

COMUNE DI MELPIGNANO

IL SINDACO
(Dr. Antonio Avanta...

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ 16ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

Σήμερα ἡμέρα Πέμπτη τῆς 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1986 οἱ κατώθι υπογραμμένοι Δήμαρχοι τῆς περιοχῆς Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ὥρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κυρίου Παναγιώτη Πιτσελᾶ, Προέδρου Ἀρχείου Τσακωνίας στήν αἴθουσα τῆς Ἐκκλησίας ASSUNTA τοῦ Μαρτάνου νά ἐξετάσουμε τό πρόγραμμα ἐνεργειῶν διά τήν διατήρηση τῆς Ἑλληνικῆς παράδοσης του Σαλέντου.

Ἐπί τῶν εἰσηγήσεων τοῦ κ. Πιτσελᾶ ἀποφασίσαμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ κατωτέρου προγράμματος:

Νά πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στήν Ἑλληνική γλῶσσα τοῦ Σαλέντου καί στήν σημερινή ὁμιλουμένη στήν Ἑλλάδα γιά μικρά παιδιά καί γιά μεγάλους, μέχρι νά λειτουργήσει ὁ νόμος τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς γιά τήν προστασία τῶν μειονοτήτων,

Ἐνέργειες στούς ὑπεύθυνους Ὀργανισμούς γιά τήν παραλαβή προγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ραδιοφωνίας καί τηλεοράσεως στίς ἑλληνόφωνες περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση Διεθνοῦς Συνεδρίου γιά γλῶσσα, λογοτεχνία, παράδοση καί ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν μειονοτήτων τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Τέλεση μικρῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνά 4 χρόνια μέ συμμετοχή ἀθλητῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεγάλη Ἑλλάδα,

Δημιουργία ξενώνων στήν Ἑλληνική περιοχή τοῦ Σαλέντου καί Καλαβρίας γιά τήν διαμονή μαθητῶν, φοιτητῶν καί δασκάλων ἀπό τήν Ἑλλάδα,

Ἐπίσης νά παρακαλέσουμε τό Ἀρχεῖον Τσακωνίας ὅπως δημιουργήσει ἀντίστοιχους ξενώνας στήν Ἑλλάδα γιά τούς μαθητές, φοιτητές, δασκάλους τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση ποιητικῶν(βραδιῶν) καί λογοτεχνικῶν βραδιῶν στήν τοπική ἑλληνική διάλεκτο μέ τήν ἀπονομή βραβείων,

Παράκληση πρός τούς ἱερεῖς τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν ὅπως ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ καλόγηρου MAURO CASSONI γιά τήν διάσωση τῆς τοπικῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου.

Διάβασα, συμφωνῶ, ὑπογράφω. Γνήσιο αντίγραφο: Ιωάννης

COMUNE DI MELPIGNANO

IL SINDACO
(Dr. Antonio Avantaggiato)

VERBALE DELLA RIUNIONE DEL 16-10-1986

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italia

2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

4)Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di (timbro e firma)

COMUNE DI SOLETO (Lecce)

ΠΡΑΚΤΙΚΟ: Ημ. 16ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

Σήμερα ημέρα Πέμπτη της 16ης Οκτωβρίου του έτους 1986 οι κατώθι υπογραμμένοι Δήμαρχοι της περιοχής Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ώρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως του κυρίου Παναγιώτη Πιτσελά, Προέδρου Αρχείου Τσακωνίας στην αίθουσα της Εκκλησίας ASSUNTA του Καρτάνου να εξετάσουμε το πρόγραμμα ενεργειών διά την διατήρηση της Ελληνικής παράδοσης του Σαλέντου.

Επί των εισηγήσεων του κ. Πιτσελά αποφασίσαμε να συνεργαστούμε για την πραγματοποίηση του κατωτέρου προγράμματος:-

1) Να πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στην Ελληνική γλώσσα του Σαλέντου και στην σημερινή ομιλουμένη στην Ελλάδα για μικρά παιδιά και για μεγάλους, μέχρι να λειτουργήσει ο νόμος της Ιταλικής Βουλής για την προστασία των μειονοτήτων.

2) Ενέργειες στους υπεύθυνους Οργανισμούς για την παραλαβή προγραμμάτων της Ελληνικής ραδιοφωνίας και τηλεοράσεως στις ελληνόφωνες περιοχές της Κάτω Ιταλίας.

3) Πραγματοποίηση Διεθνούς Συνεδρίου για γλώσσα, λογοτεχνία, παράδοση και ιστορία των Ελληνικών μειονοντήτων της Κάτω Ιταλίας.

4) Τέλεση μικρών Ολυμπιακών Αγώνων ανά 4 χρόνια με συμμετοχή αθλητών από την Ελλάδα και την Μεγάλη Ελλάδα.

5) Δημιουργία ξενώνων στην Ελληνική περιοχή του Σαλέντου και Καλαβρίας για την διαμονή μαθητών, φοιτητών και δασκάλων από την Ελλάδα.

6) Επίσης να παρακαλέσουμε το Αρχείον Τσακωνίας όπως δημιουργήσει αντίστοιχους ξενώνας στην Ελλάδα για τους μαθητές, φοιτητές, δασκάλους των Ελληνοφώνων περιοχών της Κάτω Ιταλίας.

7) Πραγματοποίηση ποιητικών(βραδιών) και λογοτεχνικών βραδιών στην τοπική ελληνική διάλεκτο με την απονομή βραβείων.

8) Παράκληση προς τους ιερείς των Ελληνοφώνων περιοχών όπως ακολουθήσουν το παράδειγμα του καλόγηρου MAURO CASSONI για την διάσωση της τοπικής Ελληνικής διαλέκτου.

Διάβασα, συμφωνώ, υπογράφω. Ακριβής αντίγραφο εκ του πρωτοτύπου

IL SINDACO
(Geom. Bruno Nuzzaci)

COMUNE DI SOLETO (Prov. di Lecce)

VERBALE DELLA RIUNIONE DEL 16-10-1986

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italian
2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;
3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;
4)Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;
5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;
6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;
7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;
8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di(timbro e firma)

Comune di Corigliano d'Otranto

Sono Sindaco dal 17/11/1986,non ho partecipato alla riunione del 16/10/1986 ma prendendo visione del programma già sottoscritto da tutti i Sindaci della Grecìa Salentina ne condivido il contenuto e lo sottoscrivo.-

Corigliano d'Otranto,li 20/11/1986

IL SINDACO
(Vincenzo Bray)

Σήμερα ἡμέρα Πέμπτη τῆς 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1986 οἱ κατώθι ὑπογραμμένοι Δήμαρχοι τῆς περιοχῆς Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ὥρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κυρίου Παναγιώτη Πιτσελλᾶ, Προέδρου Ἀρχείου Τσακωνίας στήν αἴθουσα τῆς Ἐκκλησίας ASSUNTA τοῦ Μαρτάνου νά ἐξετάσουμε τό πρόγραμμα ἐνεργειῶν διά τήν διατήρηση τῆς Ἑλληνικῆς παράδοσης του Σαλέντου.

Ἐπί τῶν εἰσηγήσεων τοῦ κ. Πιτσελλᾶ ἀποφασίσαμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ κατωτέρου προγράμματος:

1)Νά πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στήν Ἑλληνική γλῶσσα τοῦ Σαλέντου καί στήν σημερινή ὁμιλουμένη στήν Ἑλλάδα γιά μικρά παιδιά καί γιά μεγάλους, μέχρι νά λειτουργήσει ὁ νόμος τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς γιά τήν προστασία τῶν μειονοτήτων,

2)Ἐνέργειες στούς ὑπεύθυνους Ὀργανισμούς γιά τήν παραλαβή προγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ραδιοφωνίας καί τηλεοράσεως στίς ἑλληνόφωνες περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας,

3)Πραγματοποίηση Διεθνοῦς Συνεδρίου γιά γλῶσσα, λογοτεχνία, παράδοση καί ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν μειονοντήτων τῆς Κάτω Ἰταλίας,

4)Τέλεση μικρῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνά 4 χρόνια μέ συμμετοχή ἀθλητῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεγάλη Ἑλλάδα,

5)Δημιουργία ξενώνων στήν Ἑλληνική περιοχή τοῦ Σαλέντου καί Καλαβρίας γιά τήν διαμονή μαθητῶν, φοιτητῶν καί δασκάλων ἀπό τήν Ἑλλάδα,

6)Ἐπίσης νά παρακαλέσουμε τό Ἀρχεῖον Τσακωνίας ὅπως δημιουργήσει αντίστοιχους ξενώνας στήν Ἑλλάδα γιά τούς μαθητές, φοιτητές, δασκάλους τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας,

7)Πραγματοποίηση ποιητικῶν(βραδιῶν) καί λογοτεχνικῶν βραδιῶν στήν τοπική ἑλληνική διάλεκτο μέ τήν ἀπονομή βραβείων,

8)Παράκληση πρός τούς ἱερεῖς τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν ὅπως ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ καλόγηρου MAURO CASSONI γιά τήν διάσωση τῆς τοπικῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου.

Διάβασα, συμφωνῶ, ὑπογράφω. Ἀκριβής ἀντίγραφο ἐν τῇ πρωτοτύπῳ

Comune di Corigliano d'Otranto

Sono Sindaco dal 17/11/1986,non ho partecipato alla riunione del 16/10/1986 ma prendendo visione del programma già sottoscritto da tutti i Sindaci della Grecìa Salentina ne condivido il contenuto e lo sottoscrivo.-

Corigliano d'Otranto,li 20/11/1986

IL SINDACO
(Vincenzo Bray)

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italiano

2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

4)Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di(timbro e firma)

Alfredo Bonalesti

COMUNE DI MARTANO PROV. LECCE

ΠΡΑΚΤΙΚΟ Τ... 16ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

Σήμερα ἡμέρα Πέμπτη τῆς 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1986 οἱ κατώθι ὑπογραμμένοι Δήμαρχοι τῆς περιοχῆς Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ὥρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κυρίου Παναγιώτη Πιτσελλᾶ, Προέδρου Ἀρχείου Τσακωνίας στήν αἴθουσα τῆς Ἐκκλησίας ASSUNTA τοῦ Μαρτάνου νά ἐξετάσουμε τό πρόγραμμα ἐνεργειῶν διά τήν διατήρηση τῆς Ἑλληνικῆς παράδοσης του Σαλέντου.

Ἐπί τῶν εἰσηγήσεων τοῦ κ. Πιτσελλᾶ ἀποφασίσαμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ κατωτέρου προγράμματος:

Νά πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στήν Ἑλληνική γλῶσσα τοῦ Σαλέντου καί στήν σημερινή ὁμιλουμένη στήν Ἑλλάδα γιά μικρά παιδιά καί γιά μεγάλους, μέχρι νά λειτουργήσει ὁ νόμος τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς γιά τήν προστασία τῶν μειονοτήτων,

Ἐνέργειες στούς ὑπεύθυνους Ὀργανισμούς γιά τήν παραλαβή προγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ραδιοφωνίας καί τηλεοράσεως στίς ἑλληνόφωνες περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση Διεθνοῦς Συνεδρίου γιά γλῶσσα, λογοτεχνία, παράδοση καί ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν μειονοντήτων τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Τέλεση μικρῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνά 4 χρόνια μέ συμμετοχή ἀθλητῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεγάλη Ἑλλάδα,

Δημιουργία ξενώνων στήν Ἑλληνική περιοχή τοῦ Σαλέντου καί Καλαβρίας γιά τήν διαμονή μαθητῶν, φοιτητῶν καί δασκάλων ἀπό τήν Ἑλλάδα,

Ἐπίσης νά παρακαλέσουμε τό Ἀρχεῖον Τσακωνίας ὅπως δημιουργήσει αντίστοιχους ξενώνας στήν Ἑλλάδα γιά τούς μαθητές, φοιτητές, δασκάλους τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση ποιητικῶν(βραδιῶν) καί λογοτεχνικῶν βραδιῶν στήν τοπική Ἑλληνική διάλεκτο μέ τήν ἀπονομή βραβείων,

Παράκληση πρός τούς ἱερεῖς τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν ὅπως ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ καλόγηρου MAURO CASSONI γιά τήν διάσωση τῆς τοπικῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου.

Ἀφοῦ διαβάσα, συμφωνῶ, ὑπογράφω. Ακριβής αντίγραφος του πρωτοτύπου

Αφρικο Δουκατος

COMUNE DI MARTANO - PROV. LECCE

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italiano

Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di(timbro e firma) MARTIGNANO

IL SINDACO
(Prof. Pantaleo Getra)

MARTIGNANO
23 OTT. 1986
12115
V
CL. FASC.

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ 16ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

Σήμερα ἡμέρα Πέμπτη τῆς 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1986 οἱ κατώθι ὑπογραμμένοι Δήμαρχοι τῆς περιοχῆς Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ὥρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κυρίου Παναγιώτη Πιτσελᾶ, Προέδρου Ἀρχείου Τσακωνίας στήν αἴθουσα τῆς Ἐκκλησίας ASSUNTA τοῦ Μαρτάνου νά ἐξετάσουμε τό πρόγραμμα ἐνεργειῶν διά τήν διατήρηση τῆς Ἑλληνικῆς παράδοσης του Σαλέντου.

Ἐπί τῶν εἰσηγήσεων τοῦ κ. Πιτσελᾶ ἀποφασίσαμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ κατωτέρου προγράμματος:

)Νά πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στήν Ἑλληνική γλῶσσα τοῦ Σαλέντου καί στήν σημερινή ὁμιλουμένη στήν Ἑλλάδα γιά μικρά παιδιά καί γιά μεγάλους, μέχρι νά λειτουργήσει ὁ νόμος τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς γιά τήν προστασία τῶν μειονοτήτων,

)Ἐνέργειες στούς ὑπεύθυνους Ὀργανισμούς γιά τήν παραλαβή προγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς ραδιοφωνίας καί τηλεοράσεως στίς ἑλληνόφωνες περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας,

)Προγραμματοποίηση Διεθνοῦς Συνεδρίου γιά γλῶσσα, λογοτεχνία, παράδοση καί ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν μειονοτήτων τῆς Κάτω Ἰταλίας,

)Τέλεση μικρῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνά 4 χρόνια μέ συμμετοχή ἀθλητῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεγάλη Ἑλλάδα,

)Δημιούργια ξενώνων στήν Ἑλληνική περιοχή τοῦ Σαλέντου καί Καλαβρίας γιά τήν διαμονή μαθητῶν, φοιτητῶν καί δασκάλων ἀπό τήν Ἑλλάδα,

)Ἐπίσης νά παρακαλέσουμε τό Ἀρχεῖον Τσακωνίας ὅπως δημιουργήσει αντίστοιχους ξενώνας στήν Ἑλλάδα γιά τούς μαθητές, φοιτητές, δασκάλους τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας,

)Πραγματοποίηση ποιητικῶν(βραδιῶν) καί λογοτεχνικῶν βραδιῶν στήν τοπική ἑλληνική διάλεκτο μέ τήν ἀπονομή βραβείων,

)Παράκληση πρός τούς ἱερεῖς τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν ὅπως ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ καλόγηρου MAURO CASSONI γιά τήν διάσωση τῆς τοπικῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου.

Διάβασα, συμφωνῶ, ὑπογράφω. Ακριβές αντίγραφο της πρωτοτύπου

COMUNE DI MARITTIMO
Prov. di LECCE

VERBALE DELLA RIUNIONE DEL 16-10-1986

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Ital:

2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei program della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

4)Istituzione di un'Olimpìade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresrie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di(timbro e firma)

IL SINDACO
(Rag. Giorgio Tarantino)

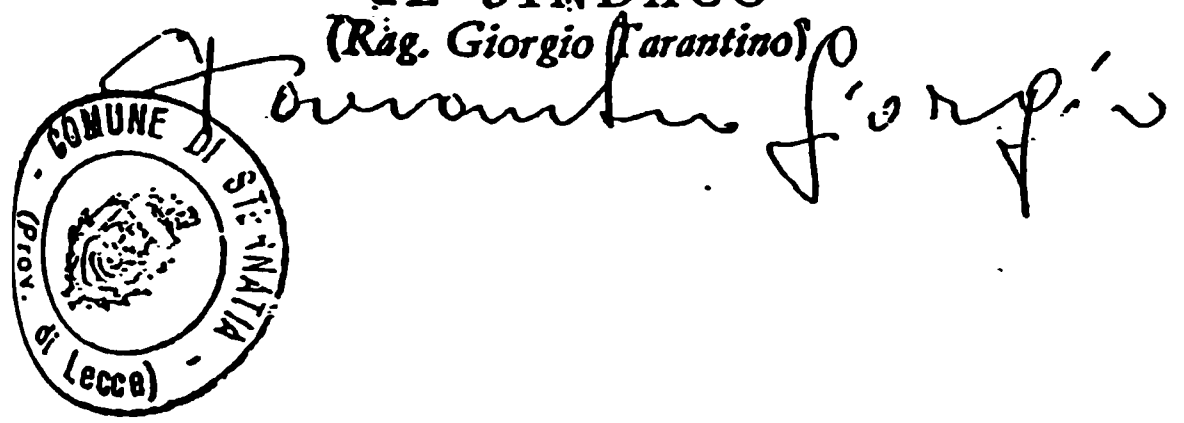

VERBALE DELLA RIUNIONE DEL 16-10-1986

Oggi giovedì 16 Ottobre 1986 noi sottoindicati Sindaci dei Comuni ellenofoni del Salento ci siamo riuniti alle ore 19 su invito del signor Panajotis Pitselàs, Presidente dell'Archìo Tsakonìas, nella Sala Attigua alla Chiesa Matrice dell'Assunta in Martano per esaminare e discutere un programma di attività per la conservazione delle tradizioni greche del Salento.

Dopo l'esposizione del signor Pitselàs abbiamo deciso di cooperare per la realizzazione del seguente programma:

1)Istituzione di corsi di lingua grika e neogreca per giovani ed adulti fino all'entrata in vigore della legge quadro per la tutela delle minoranze linguistiche, attualmente giacente davanti al Parlamento Italiano

2)Sollecitazione delle competenti Autorità per la ricezione dei programmi della Radio-Televisione greca nella Grecìa Salentina;

3)Preparazione di un congresso internazionale di studi sulla lingua, la letteratura, le tradizioni e la storia delle minoranze greche dell'Italia meridionale;

4)Istituzione di un'Olimpiade minore con cadenza quadriennale e partecipazione di atleti della Grecia e della Magna Grecia;

5)Creazione di foresterie nella Grecìa Salentina e nella Calabria Greca per alunni, studenti e insegnanti greci;

6)Sollecitazione all'Archìo Tsakonìas per la creazione di analoghe foresterie in Grecia per alunni, studenti e insegnanti delle aree ellenofone dell'Italia meridionale;

7) Istituzione di un premio letterario di poesia e prosa in griko;

8)Preghiera ai sacerdoti dell'area grecofona perchè seguano l'esempio di Padre Mauro Cassoni per la salvezza del griko.

Letto, confermato e sottoscritto.

Il Sindaco di(timbro e firma)

ZOLLINO

20 OTT. 1986

IL SINDACO
(Luigi Calò)

ΠΡΑΚΤΙΚΟ της 16ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

Σήμερα ἡμέρα Πέμπτη της 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1986 οἱ κατώθι γραμμένοι Δήμαρχοι της περιοχῆς Σαλέντου συγκεντρωθήκαμε ὥρα 19μμ κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κυρίου Παναγιώτη Πιτσελλᾶ, Προέδρου Ἀρχείου Τσακωνίας στήν αἴθουσα της Ἐκκλησίας ASSUNTA τοῦ Μαρτάνου νά ἐξετάσουμε τό πρόγραμμα ἐνεργειῶν διά τήν διατήρηση της Ἑλληνικῆς παράδοσης του Σαλέντου.

Ἐπί τῶν εἰσηγήσεων τοῦ κ. Πιτσελλᾶ ἀποφασίσαμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ κατωτέρου προγράμματος:

Νά πραγματοποιήσουμε σειρές μαθημάτων στήν Ἑλληνική γλῶσσα τοῦ Σαλέντου καί στήν σημερινή ὁμιλουμένη στήν Ἑλλάδα γιά μικρά παιδιά καί γιά μεγάλους, μέχρι νά λειτουργήσει ὁ νόμος της Ἰταλικῆς Βουλῆς γιά τήν προστασία τῶν μειονοτήτων,

Ἐνέργειες στούς ὑπεύθυνους Ὀργανισμούς γιά τήν παραλαβή προγραμμάτων της Ἑλληνικῆς ραδιοφωνίας καί τηλεοράσεως στίς ἑλληνόφωνες περιοχές της Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση Διεθνοῦς Συνεδρίου γιά γλῶσσα, λογοτεχνία, παράδοση καί ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν μειονοντήτων της Κάτω Ἰταλίας,

Βέλεση μικρῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνά 4 χρόνια μέ συμμετοχή ἀθλητῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Μεγάλη Ἑλλάδα,

Δημιουργία ξενώνων στήν Ἑλληνική περιοχή τοῦ Σαλέντου καί Καλαβρίας γιά τήν διαμονή μαθητῶν, φοιτητῶν καί δασκάλων ἀπό τήν Ἑλλάδα,

Ἐπίσης νά παρακαλέσουμε τό Ἀρχεῖον Τσακωνίας ὅπως δημιουργήσει ἀντίστοιχους ξενώνας στήν Ἑλλάδα γιά τούς μαθητές, φοιτητές, δασκάλους τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν της Κάτω Ἰταλίας,

Πραγματοποίηση ποιητικῶν(βραδιῶν) καί λογοτεχνικῶν βραδιῶν στήν τοπική Ἑλληνική διάλεκτο μέ τήν ἀπονομή βραβείων,

Κάλεση πρός τούς ἱερεῖς τῶν Ἑλληνοφώνων περιοχῶν ὅπως ἀκολουθήσουν τό παράδειγμα τοῦ καλόγηρου MAURO CASSONI γιά τήν διάσωση της τοπικῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου.

Διάβασα, συμφωνῶ, ὑπογράφω. Ακριβής αντίγραφο του πρωτοτύπου

28 ΟΤΤ. 1986

COMUNE DI ZOLLINO PROV. DI LECCE

IL SINDACO

Comune di Martano

73025 PROVINCIA DI LECCE

PROT. 9894

Gent.mo Sig. PITSELAS
Presidente del Circolo Culturale

L E O N I D I O N

Gentilissimo sig. Presidente,

Vi comunico che abbiamo in programma di comprare la vecchia Chiesa del casale mediovale Apigliani. In tale chiesa alcuni secoli fa si celebrava un rito greco-bizantino, Vi prego di aiutarci a creare lì un insediamento di monaci greco-ortodossi che possa contribuire alla conservazione e alla valorizzazione del patrimonio culturale e della lingua greca ancora oggi parlata nel nostro Comune e in altri otto Comuni intorno a Martano.

Inoltre vorremmo che ci aiutasse ad organizzare a Martano nella prima quindicina di agosto 1990 (come abbiamo gia fatto nel 1987) un convegno della durata di 3 giorni sulle radici culturali della nostra minoranza greca.

Vi chiedo di contattare l'Accademia, la Chiesa, i professori universitari che possono partecipare al Convegno e che possono aiutarci nel lavoro di recupero storico-culturale che abbiamo programmato.

Se potete farci la gentilezza di trasmetterci i nomi di coloro che volessero partecipare al Convegno, saremmo felici di invitarli ufficialmente.

Distinti saluti

IL SINDACO
Cosimo Gallo

COMUNE DI MARTANO · PROVINCIA LECCE ·

Comune di Martano

73025 PROVINCIA DI LECCE

2151

PATRIARCA DIMITRIOS - Kostantinopoli

ALLA CHIESA ORTODOSSA GRECA

AI METROPOLITI GRECI

Rev.mo e Rev.mi

Il Comune di Martano vorrebbe comprare, attraverso la Provincia di Lecce, una Chiesa Ortodossa di proprietà di un privato in agro di Martano.

Nella Chiesa si trovano tutt'ora icone bizattine dipinte sui muri. La Chiesa ha, pero, bisogno di restauri per essere recuperata al culto.

Il Comune, sarebbe disposto a donarvVi questa Chiesa con l'impegno da parte Vostra di inviare un Sacerdote e dei Monaci per aiutare e sviluppare la lingua greca.

Il nostro desiderio è quello di riportare in questi luoghi la cultura greca attraverso l'istituzione di una scuola di un museo e di una biblioteca, ecc.

Attendiamo una Vostra risposta per avviare questa iniziativa che sarebbe di grande interesse culturale a vantaggio dei paesi che facevano parte della Magna Grecia e dell'isola linguistica greca che tutt'ora resiste e di cui Martano è il centro più consistente.

Per ulteriori informazioni rivolgersi al Comune di Martano
Telefono 0836/575272
Oppure al sig. PITZELAS PANAJOTIS
Acti Themistocleus 278
18539 PIREO
Telefono 4512681

IL SINDACO
Cosimo Gallo

Comune di Martano

73025 PROVINCIA DI LECCE

Προς τον Πατριάρχην ΔΗΜΗΤΡΙΟΝ
Προς την Ἑλληνικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν
Προς τους Ἕλληνες Μητροπολίτες.

Σεβασμιότατε, Σεβασμιότατοι. ο Δήμος τ
ΜΑΡΤΑΝΟΥ μέσω της Προβιτσίας ΛΕΤΕΕ θέλει ν
ἀγοράσει μιαν Ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν που ἀνοι
σήμερα σε ἰδιώτη καὶ εὑρίσκεται στα ὅρια τοῦ
νου ΜΑΡΤΑΝΟΥ

Εἰς την ἐκκλησίαν αὐτὴν ὑπάρχουν ἀκόμη βυζα
ες τοιχογραφίες καὶ θέλουμε νὰ σᾶς την παραχωρ
ουμε δωρεὰν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ στείλετε ἱερέα
λειτουργεῖ ὀρθόδοξα καὶ μερικοὺς μοναχοὺς νὰ με
βοηθήσουν καὶ διατηρήσουμε τὴν γλῶσσα τῆς Ἑλλην
θέλουμε νὰ γίνει ἕνας Ἑλληνικὸς φωτεινὸς φάρο
τὴν βιβλιοθήκη, το Μουσεῖο δι' ὅλην τὴν Με
ν Ἑλλάδα.

Σήμερα ἠμπορεῖτε ἠμπορεῖτε καὶ πραγματοποιήσουμε
το Μεγάλο Πνευματικὸ Κέντρον δι' ὅλην τὴν Ν. Ιτ
περισσότερες πληροφορίες ἀπευθυνθῆτε στὸ Δήμο
ΜΑΡΤΑΝΟΥ Τηλ. 0836-575272

Ἐκτὸς αὐτοῦ στὸν κ. ΠΙΤΕΣΗΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ
Ἀκτὴ Θεμιστοκλέους 278 Πειραιᾶς
Τηλ 4519681

ALLA CHIESA ORTODOSSA GRECA

Beatissimo e Rispettabilissimi,
vorremmo, ancora una volta, ringraziarvi per l'ospitalità concessa ai ragazzi dei paesi ellenofoni del Salento nel sud Italia, un tempo Magna Grecia.

Più di tutti, vorremmo ringraziare il Metropolita del Pireo Callinico ed il Metropolita Elia Germano.

Vi preghiamo se potete di ospitare ancora nel vostro campeggio per l'estate 1989 i ragazzi che qui frequentano le scuole greche.

Se poi possedete dei libri liturgici greci li gradiremmo per le nostre biblioteche greche.

Sforziamoci affinchè non muoia la tradizione e la lingua greca. Aiutateci e per qualsiasi motivo lo riteniate opportuno rivolgetevi al Sacerdote, ellenofono, D. Renato Delos, tel. 0039-836-71002 per quanto riguarda l'Italia ed al Sig. Panaiotis Pitzelas, organizzatore locale delle scuole greche, tel. 451268 per il Pireo, tel. 23125 per Leonidio, tel. 0281-25737 per Siros.

I SINDACI

di Martano (Dott. Vincenzo Fazzi)
di Calimera
di Martignano
di Sternatia
di Zollino
di Soleto
di Corigliano
di Castrignano dei Greci
di Melpignano

Αρ. Πρωτ. 7

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano 29.10.88

GRECIA SALENTINA
PARROCCHIA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Προς

Την Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία

της Ελλάδος

Μακαριώτατε,

Σας διαβιβάζουμε επιστολή με τις ευχαριστίες των δημάρχων των ελληνόφωνων χωριών της άλλοτε Μεγάλης Ελλάδος και σας παρακαλούμε να μας βοηθήσετε να διατηρήσουμε τις ρίζες μας.

Μη μας ξεχάσετε και πεθάνουμε στην αδιαφορία των πολλών.

Με σεβασμό

DON RENARO DELOS

Ιερέας Μαρτάνου

Παναγιώτης Πιτσελάς

Διοργανωτής των ελληνικών σχολείων Σαλέν

" ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

Sig. Renato Delos — prete di Martano

Τηλ. Ιταλίας DON RENATO DELOS
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς Παν. Πιτσελάς
4512681

στη πρωτε

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano

29.10.88

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Προς την
Ελληνική Τηλεόραση

Αθήνα.

Κύριε Διευθυντά της Ελληνικής Τηλεόρασης,

Σας διαβιβάζουμε επιστολή των δημάρχων του Σαλέντου με τα προβλήματα του εδώ ελληνισμού και σας παρακαλούμε όπως έχουμε τις απόψεις σας επι του θέματος σας.

Με αγάπη

DON RENATO DELOS
Ιερέας Μαρτάνου
Πανταγιώτης Πιτσελάς
Διοργανωτής των ελληνικών σχολείων Σαλέντου
" ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

Sig. Renato Delos
parroco di Martano

Τηλ. Ιταλίας DON RENATO DELOS
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς Πατ. Πιτσελάς
4512681

Αρ. πρωτ. -

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano

29.10.88

PROVINCIA SALENTINA
PIAZZA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Προς τον
Υπουργό Παιδείας
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Αθήνα

Κύριε Υπουργέ,

Σας διαβιβάζουμε επιθυμίες και προβλήματα του εδώ ελληνισμού.

Παρακαλούμε να έχουμε τις απόψεις σας επι του θέματος.

Με αγάπη

Don REnato Delos

Ιερέας Μαρτάνου
Πανάγιώτης Πιτσελάς
Διοργανωτής των ελληνικών σχολείων
Σαλέντου " ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

Τηλ. ΙταλίαςDon RENATO Delos
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς
4512681

Τηλ. Λεωνιδίου
0757-22876 και 23125

Κ. Πανάγιώτη Πιτσελάν

Sac. Renato Delos -
φροντιστ. Μυτιλήνης

Αρ. Νίρωτ.

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano

29.10.88

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Προς
τον Αποδήμο Ελληνισμο
Αθήνα

Κυρίσ Γενικέ Γρσμματέσ Αποδήμου Ελληνισμού,

Εσς δισβιβόζουμε σιτήματσ των ελληνοφώνων του Σσλέντου, κσι επ ά συτού σσς πσρσκσλούμε νσ έχουμε τις σπόψεις σσς επι του θέματος σσς ώστε νσ ενημερώσουμεολους τους δημάρχους.

Με σγάπη

DON RENATΘ DELOS
Ιερέσς Μσρτάνου
Πσνσγιώτης Πιτσελσς
Διοργσνωτης των ελληνικών σχολειου Σσλεντου
"ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ"

Σας. Renato Delos
parroco di Martano

Τηλ. Ιτσλίσς DON RENATO DELOS
0039-836-71002

Τηλ. Πειρσιώς
4512681

Τηλ. Λεωνιδίου
0757-22876 κσι 23125

κ. Πσνσγιώτη Πιτσελόν

COMUNI ELLENOFONI DEL SUD ITALIA (SALENTO):

MARTANO, CALIMERA, MARTIGNANO, STERNATIA, ZOLLINO, SOLETO, CORIGLIANO, CASTRIGNANO dei GRECI, MELPIGNANO.

Ottobre 1988

Al Primo Ministro della Grecia Andrea PAPANDREU
Al Ministro dell'Istruzione
Alla Segreteria Generale dell'Emigrazione Ellenica
Alla Televisione Ellenica.

Signor Primo Ministro, Signori Ministri, Segretari Generali, Signor Direttore della TV greca, noi ellenofoni del Sud Italia siamo ormai l'ultimo residuo dell'ellenismo della Magna Grecia, con 50.000 abitanti nel Salento e 4.000 nella Calabria.

Giacchè la lingua greca va sparendo e, fra 10 anni, quando ormai saranno scomparsi gli ultimi vecchi che ancora la parlano, non rimarrà più traccia della tradizione e dell'origine, AIUTATECI, affinchè:

1°) Il Ministro dell'Istruzione ci invii, al più presto, 9 maestri che insegnino la lingua greca e che ogni centro ellenofono abbia il suo insegnante;

2°) La Stampa METTA IN EVIDENZA i nostri LAVORI;

3°) La TV greca aiuti il trasmettitore di Corfù sì che possiamo captare la frequenza greca come riusciamo a fare con l'albanese che la stessa con la cooperazione del Ministero dell'ISTRUZIONE diffonda lezioni speciali per la lingua greca.

QUESTA E'LA COSA MIGLIORE CHE POTETE FARE AFFINCHE' L'INSEGNAMENTO ENTRI NELLE NOSTRE CASE E LA LINGUA DEI NOSTRI PADRI ED ANTENATI NON ABBIA A MORIRE.

4°) Desidereremmo poi che la Segreteria Generale dell'Emigrazione

[illegible] gruppi più numerosi di fanciulli durante l'estate, la ripartizione dei quali noi stessi attueremmo a seconda della popolazione di ogni cittadina.

Tuttavia, poichè nell'estate del 1988 alcuni paesi non sono riusciti ad inviare nessun ragazzo, Calimera con 8.000 abitanti ha inviato solo 15 ragazzi mentre un altro con 5.000 ne ha inviati 40, sono sorti alcuni equivoci e malintesi.

Perciò riteniamo opportuno che tale ripartizione venga realizzata da noi stessi.

Ancora abbiamo due gruppi musicali grecofoni che hanno ricevuto i primi premi in concorsi nazionali. Cantano e ballano. Vi preghiamo di ospitarli e di organizzar loro delle toumeq nelle vostre città.

I rappresentanti che potete inviare, direttamente d'intesa con noi, per qualsiasi questione la riteniate opportuna, abbiamo per l'Italia il Sacerdote ellenofono Don Renato Delos, tel. 0039-836-71002 e per la Grecia il Signor Panaiotis Pitzelas, organizzatore locale delle scuole greche, tel. 4512681 per il Pireo, 23125 per Leonidio, 25737 per Siros.

SE AVETE A CUORE, E LO SAPPIAMO BENISSIMO, CHE LA NOSTRA LINGUA NON MUOIA, DATECI UNA MANO PER SOLLEVARCI IN PIEDI!

CON AFFETTO FRATERNO

I SINDACI

di MARTANO

IL SINDACO
f.to Dott. Vincenzo [illegible]

di CALIMERA

di MARTIGNANO

di STERNATIA

IL SINDACO

di ZOLLINO

di ~~CORIGLIANO~~

di SOLETO

di CASTRIGNANO DEI GRECI

di MELPIGNANO

Αρ Πρωτ 4

Parrocchia Maria SS. Assunta - Martano 29.10.88

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Προς
τον Πρωθυπουργό της Ελλάδος
κ. ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Αθήνα

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Σας διαβιβάζουμε επιστολή των δημάρχων του Σαλέντου με την αγάπη και τα προβλήματα των ελληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας.

Παρακαλούμε να έχουμε τη συμπαράσταση σας.

Με Σεβασμό

DON RENATO DELOS
Ιερέας Μαρτάνου
Παναγιώτης Πιτσελάς
Ιδρυτής των Ελληνικών Σχολείων Σαλέντου
" ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ "

Don Renato Delos
Parroco di Martano

Τηλ. Ιταλίας DON RENATO DELOS
0039-836-71002

Τηλ. Πειραιώς
4512681

Τηλ. Λενιώιδίου
0757-22876 και 23125

ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΑΝΟΥ – ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΣΟΥΝΤΑ ΜΑΡΤΑΝΟΥ
COMUNE DI MARTANO – PARROCCHIA MARIA SS. ASSUNTA MARTANO

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΩΝ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΙΤΑΛΙΑΣ

CONGRESSO INTERNAZIONALE
DEGLI ELLENOFONI DELL' ITALIA MERIDIONALE

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
PROGRAMMA DEI LAVORI

ΜΑΡΤΑΝΟ 10-15 Ὀκτωβρίου 1987
MARTANO, 10-15 Ottobre 1987

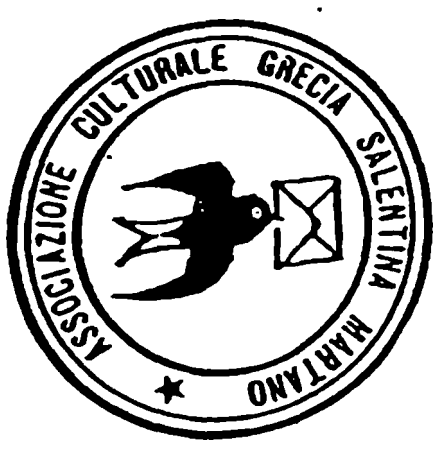

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
COMITATO ORGANIZZATIVO

COMUNE DI MARTANO
Col Patrocinio delle Regione Puglia e
dell' Amministrazione Provinciale di Lecce

PARROCCHIA MARIA SS. ASSUNTA – MARTANO
Panaiotis Pitselas – Presidente dell' Associazione
che difende usi e costumi dell' antica Tsaconia.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
PRESIDENZA DEL CONGRESSO

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΡΙΚΑΣ – Ἀντιπρόεδρος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

DONATO VALLI Πρύτανης Πανεπιστημίου Λέτσε
Rettore Magnifico Dell' Universita Di Lecce

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΣ Γραμ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ – Ἀκαδημαϊκός

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
COMITATO ORGANIZZATIVO

COMUNE DI MARTANO
Col Patrocinio delle Regione Puglia e
dell' Amministrazione Provinciale di Lecce

PARROCCHIA MARIA SS. ASSUNTA – MARTANO
Panaiotis Pitselas – Presidente dell' Associazione
che difende usi e costumi dell' antica Tsaconia.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
PRESIDENZA DEL CONGRESSO

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΡΙΚΑΣ – Ἀντιπρόεδρος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

DONATO VALLI Πρύτανης Πανεπιστημίου Λέτσε
Rettore Magnifico Dell' Universita Di Lecce

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΣ Γραμ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ – Ἀκαδημαϊκός

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
COMITATO ORGANIZZATIVO

COMUNE DI MARTANO
Col Patrocinio delle Regione Puglia e
dell' Amministrazione Provinciale di Lecce

PARROCCHIA MARIA SS. ASSUNTA – MARTANO
Panaiotis Pitselas – Presidente dell' Associazione
che difende usi e costumi dell' antica Tsaconia.

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
PRESIDENZA DEL CONGRESSO

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΡΙΚΑΣ – Ἀντιπρόεδρος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

DONATO VALLI Πρύτανης Πανεπιστημίου Λέτσε
Rettore Magnifico Dell' Universita Di Lecce

ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΣ Γραμ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ – Ἀκαδημαϊκός

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ – COMITATO D' ONORE

BONATESTA	ALFREDO	SINDACO DI MARTANO
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΑΝΟΥ
FAZZI	VINCENZO	SINDACO DI CALIMERA
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΗΣ ΚΑΛΗΜΕΡΑΣ
BRAY	VINCENZO	SINDACO DI CORIGLIANO D' OTRANTO
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΚΟΡΙΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΟΤΡΑΝΤΟΥ
FRISULLO	SANDRO	SINDACO DI CASTRIGNANO DE' GRECI
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΝΙΑΝΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
TARANTINO	GIORGIO	SINDACO DI STERNATIA
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΗΣ ΣΤΕΡΝΑΤΙΑΣ
CALO'	LUIGI	SINDACO DI ZOLLINO
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΤΖΟΛΙΝΟΥ
AVANTAGGIATO	ANTONIO	SINDACO DI MELPIGNANO
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΜΕΛΠΙΝΙΑΝΟΥ
CETRA	PANTALEO	SINDACO DI MARTIGNANO
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟΥ
NUZZACI	BRUNO	SINDACO DI SOLETO
»	»	ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΕΤΟΥ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ – COMITATO D' ONORE

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ
ARCIVESCOVO DI OTRANTO MONS NINCENZO PRANCO
GIORGIO DE GUISEPPE Ἀντιπρόεδρος Γερουσίας
ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΕΒΕΡΤ Δήμαρχος Ἀθηναίων
ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Δήμαρχος Πειραιῶς
ΝΙΩΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Νομάρχης Ἀρκαδίας
FITTO SALVATORE Presidente Regione Puglia
URSO GIACINTO Presidente Provincia Di Lecce
PROVVEDITORE AGLI Studi Lecce Ἐπιθεωρητής Ἐπαρχίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΡΙΚΑΣ Ἀντ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
STOMEO PAOLO τ. Καθηγητής Νεοελληνικῆς τοῦ Παν. Lecce
ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗΣ Ζωγράφος
ΑΛΕΚΟΣ ΦΑΣΙΑΝΟΣ Ζωγράφος
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Πλοιοκτήτρια
SARACINO DONATO Σύμβουλος Ἐπαρχίας Consigliere Provinciale
PASQUAL CALO ᾽ Εμπορος
COTARDO ANGIOLINO Insegnate Συγγραφεύς
RAONE SALVATORE Δάσκαλος Ἑλληνικῆς Γλώσσας

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΡΩΤΗ

Σάββατο 10 Ὀκτωβρίου 1987 ὥρα 4 μ.μ.
Πρόεδρος ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΡΙΚΑΣ – DONATO VALLI
Αἴθουσα Δημαρχίας Μαρτάνου

ΑΓΙΑΣΜΟΣ-ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ-ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

ΑΓΙΑΣΜΟΣ ὑπό τῶν ἱερέων Renato Delos, Δημ. Γολεγοῦ, Νικολάου Καμβύση, Μιχαήλ Ἀλευρά

ΚΩΝ. ΡΩΜΑΙΟΣ Ἀκαδημαϊκός
Νεώτερες ἐργασίες γιά τήν γλῶσσα καί τήν Λαογραφία τῶν Ἑλληνοφώνων τῆς Κάτω Ἰταλίας

ΔΗΜ. ΚΡΕΚΟΥΚΙΑΣ τ. Δ/τής τοῦ Κέντρου Γλωσσολογίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Γλῶσσα καί Λαογραφία τῶν Ἑλληνοφώνων τῆς Ἰταλίας

ΚΩΝ. ΝΙΚΑΣ Καθηγητής Instituto Universitario Orientale Greco Mondemo Napoli
Kultura Greca Ellinofone Nell' Italia Meridionale

ΒΑΣ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ Καθηγητής τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Οἱ μιμογραφίες στήν Μεγάλη Ἑλλάδα

NTORIA FILIPPO Καθηγητής Πανεπιστημίου Νεάπολης Ἰταλίας

ΚΩΣΤΑΡΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Καθηγητής Φιλοσοφίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Φιλοσοφικός περίπατος στήν Πατρίδα τῆς Διαλεκτικῆς

PIERO ARDIZZONE, Πρόεδρος Συλλόγου Γλωσσικῶν Μειονοτήτων Ἰταλίας
Οἱ Γλωσσικές Μειονότητες Ἰταλίας

BUONAMORE DANIELE, Professore Di Diritto Pubblico e Scolastico Presso L' Universita Di Trieste
La Costituzione Italiana e Le Comunita Linguistiche

BETTA ZUANELLI-SONINO Καθηγήτρια τῆς Γλωττοδιδακτικῆς στό Πανεπιστήμιο Ca' Foscari τῆς Ἐνετίας

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ

Κυριακή 11 Ὀκτωβρίου 1987 ὥρα 16.
Πρόεδρος DONATO VALLI – ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΣ
Αἴθουσα Δημαρχίας Μαρτάνου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

PAOLO STOMEO τ. Καθηγητής τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας Πανεπιστημίου Λέτσε
Peculiarita Linguistiche Della Minoranza Grica Del Salento

ΒΑΣ. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ Καθηγητής Ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Κείμενα του 19ου Αἰώνα γιά τα Ἑλληνόφωνα χωριά τῆς Καλαβρίας

ΤΑΣΟΣ ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γεν. Γραμματεύς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν
Ἱεροί δεσμοί μας μέ τήν διασπορά ἀδελφῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ Συντάκτης Λεξικοῦ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Καταγωγή καί ἐξέλιξη τῶν Ἑλληνικῶν βιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας

VINCENZO ROTOLO Καθηγητής Νεοελληνικῆς Γλώσσας καί Λογοτεχνίας, Πανεπιστημίου Palermo
Μερικά παραδείγματα τῆς ἐπίδρασης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας στήν Σικελική διάλεκτο

ΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ Καθηγητής στό Ἑλληνικό Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν σπουδῶν Venezia
Due Vescovi Cretesi Di Castellaneta Del XVI (15 Sec)

ΑΓΛΑΪΑ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Διδάκτωρ Ἰατρικῆς καί Φιλοσοφίας
Οἱ κατωϊταλικές ρίζες τῆς Ἑλληνικῆς Ἰατρικῆς

ΟΥΡΑΝΑ ΔΙΟΜΑΤΑΡΗ Συγγραφεύς
Στησίχορος ὁ Ἱμεραῖος

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΒΡΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Διδάκτωρ Ἱστορίας-Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Ἱστορική ἀναδρομή στίς ρίζες τῶν Ἑλληνοφώνων τῆς Νοτίου Ἰταλίας καί τό πρόβλημα τῆς προέλευσής των

ΒΟΥΛΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ (Εὐρωπαϊκό Πανεπιστήμιο) Instituto Universita Europeo
Ἡ ἐρωτική ποίηση στά Ἑλληνικά χωριά τῆς Κάτω Ἰταλίας

ΕΛΠΙΔΑ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Διδάκτωρ Πανεπιστημίου
Τερρακόττες ἀπό τήν Κάτω Ἰταλία

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΡΙΤΗ

Δευτέρα 12 Ὀκτωβρίου 1987 ὥρα 9.30 π.μ.
Πρόεδρος ΚΩΝ. ΡΩΜΑΙΟΣ – DONATO VALLI
Αἴθουσα Δημαρχίας Μαρτάνου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ Καθηγητής Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Οἱ τελευταῖες σκέψεις γιά τήν προέλευση τοῦ ρήματος Γροικῶ, Γροικίζω

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗΣ Καθηγητής τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΔΙΚΑΙΟΣ ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ Ἐπιτ. Δ/τής Ἱστορ. Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Παρατηρήσεις εἰς τό γλωσσικόν ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοφώνων τῆς Κάτω Ἰταλίας

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΧΑΡΙΟΥ Καθηγητής Μαθηματικῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Ἀρχημίδους – Πρός Ἐρατοσθένη ἔφοδος «Περί μηχανικῶν θεωρημάτων»

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Ἀρχιτέκτων
Ἀρχιτεκτονική τέχνη ἀνθισταμένη

SALVATORE SICURO Καθηγητής
Dialetto Griko e Dialetto Romanzo Nella Grecia Salentina

ΑΝΤΩΝΙΑ ΣΟΦΙΚΙΤΟΥ Καθηγήτρια Φιλόλογος
Μία πρόταση γιά τή συγκριτική ἐξέταση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Ἑλληνόφωνοι πληθυσμοῦ τῆς Κάτω Ἰταλίας

ΒΟΥΛΑ ΛΑΜΡΟΠΟΥΛΟΥ (Εὐρωπαϊκό Πανεπιστήμιο)
Ἀριστόξενος ὁ Ταραντίνος

ΕΥΤΥΧΙΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ Γεωπόνος
Διάδοση τῆς καλλιέργιας τῆς Κιτριᾶς στήν Καλαβρία

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΙΤΣΕΛΑΣ Πρόεδρος Ἀρχείου Τσακωνιᾶς
Ἤθη καί ἔθιμα Τσακώνων καί Ἑλληνοφώνων τῆς Κάτω Ἰταλίας

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Τρίτη 13 Ὀκτωβρίου 1987 ὥρα 9.30 π.μ.
Πρόεδρος DONATO VALLI – ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ
Αἴθουσα Δημαρχίας Μαρτάνου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

---

rdì 13 Ottobre ore 9,30 :

rcello Strazzeri - Docente l'Università di Lecce, Consigliere Regionale. Ruolo degli Enti Locali sulla tutela delle minoranze.

najotis Mastradimitris - Professore di Filologia neoellenica presso l'Università di Atene.

ro Ardizzone - Presidente della Confederazione delle Minoranze Linguistiche d'Italia (Confemili).
Le minoranze linguistiche d'Italia.

ssandro Pizzorusso - Giurista, Professore Universitario.
La Costituzione Repubblicana e le Minoranze Linguistiche.

abetta Zuanelli-Sonino - Professore di glottodidattica presso l'Università Cà' Foscari di Venezia. Lingua materna minoritaria e lingua ufficiale.

enico Minuto - Presidente del Liceo-Ginnasio di Reggio Calabria.
La situazione odierna dei Greci di Calabria.

co Mosino - Professore di Latino e Greco presso il Liceo di Reggio Calabria.

o Aprile - Professore di Lettere italiane e latine presso l'Istituto Magistrale "P. Siciliani" di Lecce.

o Cotardo - Insegnante presso la scuola elementare di Castrignano de' Greci (Lecce).
Esperienza ultradecennale di insegnamento del griko nella scuola elementare.

bre Raone - Insegnante presso la scuola elementare di Maglie.
L'insegnamento del neogreco come lingua straniera.

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Αριθ.Πρωτ.: ΓΥ 3518

Προς
Τη Γενική Γραμματεία
Τύπου και Πληροφοριών
Γραφείο Γενικού Γραμματέα
Ζαλοκώστα 10
101 63 Ενταύθα

Σας στέλνουμε απόσπασμα Πρακτικού Συντονιστικής Επιτροπής Ελληνοφώνων του Σαλέντου Ιταλίας, με το οποίο ζητούν να τους δοθεί η δυνατότητα να παρακολουθούν τα Ελληνικά Προγράμματα στην Τηλεόραση και στο Ραδιόφωνο και παρακαλούμε για την εξέταση του υποβαλλόμενου αιτήματος και τις δικές σας ενέργειες.

Η Διευθύντρια

Αγγελική Αποστολοπούλου

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Κοινοποίηση:

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Parrocchia *Maria SS. Assunta - Martano*

GRECIA SALENTINA
CHIESA DELL'ASSUNTA
MARTANO (LECCE) 73025
ITALIA

Io sottoscritto Sac. Renato Delos, parroco di Maria SS. Assunta in Martano dichiaro che il Sig. Panajotis Poutselas di Paolo e Sarri Angelica, nato a Leonidion dell'Arcadia ~~in~~ nell'anno 1933, dall'inizio del 1985 si trova in Italia presso questa Scuola Greca della Parrocchia dell'Assunta "Ghiannis Tzaruchis" come professore di lingua greca e di dialetto salentino, fino ad oggi.

1) ha fondato, insieme alla Parrocchia dell'Assunta, una biblioteca di testi greci in via Terra N°20;

2) E' stato il primo che si è prodigato perchè fossero aperte delle scuole di greco presso tutti i Comuni ellenofoni del Salento, nel Sud dell'Italia, e per tre anni è stato professore presso queste scuole;

3) Per primo si è prodigato per un dialogo tra le Chiese locali e per primo ha organizzato una liturgia ortodossa presso la chiesa di Martano;

4) Ha organizzato, insieme al Comune di Martano e alla Parrocchia dell'Assunta un convegno di studi della lingua e cultura greca nell'ottobre del 1987;

5) Si è prodigato perchè i ragazzi che frequentavano le scuole locali potessero affratellarsi con i ragazzi greci ed ha portato in Grecia 33 ragazzi nel 1985; 36 nel 1986; 117 nel 1987 e ha in programma di portarne 250 nel 1988;

6) Ha intuito e organizzato un dialogo di gemellaggio tra il Comune di Martano e quello di Leonidion dell'Arcadia;

7) Si è preoccupato di portare in Italia diversi atleti greci perchè partecipassero alla Maratona dei Comuni Ellenofoni;-

8) Si è prodigato perchè si costituisse un Museo presso i vari Comuni Ellenofoni, perchè pervenissero vari libri per gli insegnanti di greco e diverse altre iniziative culturali.

In fede.
Martano 29 febbraio 1988

Sac. Renato Delos

COMUNE DI MARTANO

C.A.P. 73025 PROVINCIA DI LECCE

IL SINDACO

A T T E S T A

Che in questo Comune ci sono circa 150 ragazzi che frequentano il corso di lingua greca tenuto dal sig.PANAIOTIS PITSELAS.

Martano 11 dicembre 1986

IL SINDACO
Ing.Alfredo Bonatesta

COMUNE DI MARTANO - PROV. LECCE

Parrocchia *Maria SS. Assunta - Martano*

S I A T T E S T A

che i ragazzi che frequentano la Scuola di lingua Greca con il Prof. PANAIOTIS PITSELAS presso questa Parrocchia sono in numero di 57 (cinquantasette).

In fede

Sac.Renato Delos-parroco
Sac. Renato Delos

Martano, 10 / 12 / 1986

I. Dichiarazione dell'arciprete di Corigliano, in Terra d'Otranto, rilasciata al primicerio della chiesa di San Nicola dei Greci di Altamura, il 24 febbraio 1576. *(Bmncacc.* I.B. 6., ff. 500r-501v, copia autenticata).

Die 24 mensis februarii 1576, in terra Coriliani, diocesis Terre Hitruntine. Havendo comparso da noi archipreite della detta terra don Dionisio Plantamuro, primicerio della venerabile ecclesia de Santo Nicola de li Greci della citta de Altamura, come appare per due fede amplissime, una del venerabile Capitolo de Santo Nicola et laltra della citta de Altamura sopra de alcuni dubii et rito qua! nascie tra preiti Greci et Latini et volendole supra loro sapere et intendere la verità, hoggi da me prefato archipreite se dice et declara: il modo et rito che in detta terra si ha usato ab antiquitus et al presente se usa, che da che fu constituita la santa fede christiana catolica christiana li prelati greci hanno havuto questi privilegii, pigliare moglie unica et virgine, confessare et comunicare et exercitare li sacramenti ecclesiastici, purché non siano preiti orientali, da li quali se dubita alquanto per reverenda esserne scismatici non dare ubedientia al sommo pontefice romano, capo di tutte le ecclesie; dove sono stati ab antiquo li preiti greci non sono stati mai mossi dal loro antiquo costume, essendo maxime approbati tanto tempo da tanti sommi pontefici et consilii et dove ci è il capo greco si ministrano da essi tutti li sacramenti et in scambio suo il suo substituto et a chi lui ordina, non obstante siano preiti latini, li greci hanno soluto confessare et comunicare indifferenter; et questo se usa in detta terra de Coriliano, dove il populo. concorre et tiene devotio-ne, et alii altri loci ancora dove ci sono Latini et Greci oriundi de Coriliano. Et per questo se fa indubitata fede da me supradetto archipreite et dalli sottoscritti prelati et eletti alle Signorie Vostre et a chi la presente pervenera quomodolibet. Scritta per mano de notare Scipioni Panta et sigillata col nostro solito sigillo. Da-tum ut supra. Ve dicemo de più che non obstante quod de sopra si ha detto li prelati greci, anco dicemo che li preti greci congiugati hanno la medesma potestà de confessare et comunicare et battizzare et administrare tutti altri santissimi sacramenti et questo è la verità.

Io donno Sergio de Paulis archipreite in detta terra dico ut supra manu propria. Locus sigilli.

Io donno Giovanni Loperaci preite greco et coniugato dico essere cosi la verità.

Io don Donato de Paulo presbiter latinus et primicerius matricis ecclesie ditte terre Coriliani affirmo ut supra.

Io diacono Angelo Paulo vicario foraneo di detta terra de Coriliano et coniugato affermp ut supra.

Fidem facio ego notarius Scipio Panta presens scriptum fuisse factum per re-verendum don Sergium de Paulis archipresbiterum terre predicte Coriliani ac subscriptum a supradictis presbiteris grecis et latinis et in fide premissorum ego pre-dictus notarius presenterà scripsi, meum sollitum signum apposui consuetum roga-tus et requisitus. Locus signi.

Concordat cum originali sistenti apud donnum Vincentium Lacentra procura-torem reverendi capituli grecorum Altamure, etsi sit manu aliena exemplata. Unde ad fidem ego Valerianus Plantamurus altamuranus publicus regia auctoritate notarius me hic subscripsi et meum solitum signum apposui, collatione et copia meliori salva semper facienda:[1]

[1] Segue il *signum* di mano del notaio. Sul f. 501v segue l'annotazione: "Copie autentiche delle fedi di Otranto. In Coruliano"

II. Dichiarazione delle autorità civili di Corigliano, in Terra d'Otranto, rilasciata al primicerio della chiesa di San Nicola dei Greci di Altamura, il 24 febbraio 1576. *(Brancacc.* I.B.6., f. 502rv, copia autenticata).

Noi Donato Marti universa! sindaco de la terra de Corigliano de la provintia Terra de Otranto, Antonio Tafuro et Demetrio Metachara de la medesma terra au-dituri nel presente anno, facemo piena et indubitata fede a chi la presente pervene-ra o le sarà quomodolibet presentata qualmente in detta terra nostra de Corrigliano nei sono preiti greci et latini ab antiquo et al presente, quali tutti indifferentemente si preiti casti come congiugati hanno ministrato et ministrano li santissimi sacramenti al populo et celebrare messa nelle chiese, tanto grece quanto latine. Et a fede del vero et a richiesta de donno Dionisio de Altamura, primicerio della venerabile ecclesia de Santo Nicola de Greci di detta citta de Altamura, come appar per fedi del venerabile capitolo de detto Santo Nicola et della università predetta de Altamura, havemo fatto fare la presente per mano de no taro Hortentio Basili de Corigliano, nostro ordinario cancellano, sottoscritta de nostre proprie mano et sigillata del nostro sollito sigillo. Data in la terra preditta de Corigliano, il die XXIIII de febraro 1576. Locus sigilli.

Io Donato Marti sindaco ut supra mano propria.
Io Demetrio Metachara aditor manu propria.
+ Signum crucis proprie manus Antonii Taf uri auditoris inlitterati.
Notarius Hortentius Basilius qui supra cancellarius.
Etsi aliena manu sit exemplata, concordat cum suo originali sistenti apud ve-netabilem donnum Vincentium Lacentra procuratorem reverendi capituli Sancti Nicolai civitatis Altamure. Unde ad fidem ego Valerianus Plantamurus civitatis predicte publicus notarius me hic subscripsi et meum solitum signum apposui, collatione et copia meliori salva semper.[1]

[1] Segue il *signum* di mano del notaio.

III. Dichiarazione dell'arciprete di Castrignano, in Terra d'Otranto, rilasciata al
primicerio della chiesa di San Nicola dei Greci di Altamura, il 24 febbraio
1576.
(Brancacc. I.B.6., £. 504rv, copia autenticata).

Nui archipreite de Castrignano grecorum della dioce Ydruntintina per a chi aspecta fecemo piena fede come da nui e stato presentialiter il venerabile donno Dionisio, primiccio della ecclesia de Santo Nicolao de li greci de Altamura, tanto per esso tanto per il detto venerabile capitolo, siccome appare ampiamente nelle sue fede, luna de parti di detto venerabile capitolo et laltra per detta magnifica citta di Altamura, et fattoni intendere che in detto capitolo infra greci et latini nce sono alcuni dubbi circa la ministratione delli santissimi sacramenti ad conferi-reli al populo, si che li fanno intendere che infra greci et latini non esi distinctio eccetto solum Ila variata della lingua, Ila quale promette nostro signor Yhesu sia laudato in variis linguis et per reconnoscere la virtù del Spirito Santo. Sicché dici-mo alle Signorie Vostre come nui greci, cum il matrimonio et sine matrimonio, cum li latini senza nulla differentia ministramo detti santissimi sacramenti al populo, omni uno va ad sua devotione, verum cum licentia del ordinario suo. Et a fede Ila verità, avemo facta la presente de nostra propria mano, a di 24 febrarii 1576.

Io donno Eligeo archipreite in detto loco qui supra manu propria.
Io donno Angelino Muscìo testis ut supra preite latino fui presente.
Io diacono Antonio de don Nicola fui presente.
Io clerico Misio Apostola fui presente.
Io notarius Antonius Spicone de terra Martignani fidem facio qualiter supra-scripta fides fuisset scripta et notata manu venerabilis donni Eligii Contenuli de casali Castrignaru grecorum prout ex dicto et relatione nobis facta per venerabilem donnum Troiulum Saracinum de detto casali Castrignani, ut quia in detto casali Castrigniano per nunc non fuisset presens aliquis notarius prò facìenda presentes. Ideo ego predictus notarius Antonius, rogatus atque requisitus ratione mei publici officìi prò parte reverendi donni Dionisii de Altamura et prout predictus don Troiulus retulìt, presentes manu propria scripsi et meum sollitum signum quo utor apposui et etiam cum subscriptione supradicti donni Troili. Datum ut supra. Locus signi.
Io donno Troiolo Saracino de Castrignano confirmo ut supra.
Io Roberto Mosolintino de Martìgnano fui presente.
Concordat cum originali sistenti penes venerabilem donnum Vincentium La-centra procuratorem reverendi capituli grecorum Altamure, etsi sit manu aliena exemplata. Unde ad Edem ego Valerianus Plantamurus civitatis Altamure publicus regia auctoritate notarius me hic subscripsi et meum solitum signum apposui, col-latione et copia meliori facienda semper salva[1].

[1] Segue il *signum* di mano del notaio. Sul f. 505v segue l'annotazione: "Fede di Castrignano".

IV. Dichiarazione dell'arciprete di Carpignano, in Terra d'Otranto, rilasciata al
primicerio della chiesa di San Nicola dei Greci di Altamura, il 25 febbraio
1576.

(Brdncacc. I.B.6., f. 506rv, copia autenticata).

A di XXV de febraro 1576 io donno Marcello Meliano de Carpigano archi-prete latino in detto loco fo fede a chi spettara come qua in detto loco sono preiti latini et greci et che detti preiti greci con mia licentia ministrano alcune volte li sacramenti, zioé battismo confessione et comunione. Et a certezza del vero ho scritto questa de mia propria mano. Datum ut supra.

Io donno Marcello Meliano de Carpignano accetto ut supra.

Io donno Luca Antonio Infrede accetto ut supra.

Io donno Iaco Vicenti de Carpignano accetto ut supra.

Io diacono Antonio Mauro de Carpignano fui presente.

Εγώ υπηρες Βήτιενζω σωζυ δε καρπηγνανο τι τω ου σούπρα[1].

Fidem facio ego notarius Franciscus Iovius terre Carpignani suprascriptam fi-dem seu declarationem scriptam et subscriptam fuisse manu propria supradicti reverendi don Marcelli Meliani archipresbiteri diete terre et omnia in ea narrata et contenta fuisse et esse vera et in testimonium veritatis, ad requisitionem mihi tam-quam persone publice factam per reverendum don Dionisium Plantamura de Alta-mura, primicerium venerabilis ecclesie Sancti Nicolai diete civitatis Altamure, hic me subscripsi signumque meum quo in puplicis utor signavi, rogatus et requisitus ut supra. Locus signi.

Fidem facio ego Valerianus Plantamurus publicus regia auctoritate notarius presentem copiam fidei fuisse et esse exemplatam a suo originali sistenti apud ve-nerabilem donnum Vincentium Lacentra, reverendi capituH latini, etsi sit exem-plata manu aliena et subscriptionem grecam mea manu exemplata. Unde ad fidem ego predictus notarius me hic subscripsi et meum solitum signum apposui, colla-tione et copia meliori salva semper[2].

[1] In traduzione, dovrebbe significare: "Io suddiacono (cfr. υπηρέτης) Vin cenzo Sozu di Carpignano confermo le cose così come sopra".

[2] Segue il *signum* di mano del notaio. Sul f. 507v segue l'annotazione: "Fede di Carpignano".

V. Breve di papa Gregorio XIII in favore del prete Giovan Battista Curchi della diocesi di Otranto, in data 5 agosto 1581.
(Brancacc. I.B.6., f. 580r, copia).

Dilecto filio Ioanni Baptiste Curchi presbitero Hidruntine Diocesis, Grego-rius pape XIII.

DUecte fili, salutem, etc. Exponi nobis nuper fecisti quod tu alias clericali charactere rite insignitus, matrimonium cum unica et virgine per verba legitime de presenti, more Grecorum, contraxisti et secundum eundem ritum in matrimonio existens, a venerabili fratre archiepiscopo Idruntino ordinario tuo ad sacros suddiaconatus et diaconatus et, post solutum idem matrimonium, etiam ad pre-sbyteratus ordines promotus fuisti, licet forsan in eis presertim in ordine presbyte-ratus non ministraveris seu missas non celebraveris. Cum autem uxor tua a duobus vel tribus annis mortem obierit, prò parte tua nobis fuit humiliter supplicatum, quatenus tibi, qui in altaris ministerio et ordinibus predictis more latino ministrare desideras, in proximis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur te a quibusvis excommunicationis etc. censentes huiusmodi supplicationibus inclinati, tecum, quatenus bigamus non existas, et rite ac recte a predicto tuo ordinario vel de eius licentia promotus fueris, ut in ordinibus ac altaris mini-sterio huiusmodi more latino ministrare libere et licite valeas, sublata tamen in perpetuum et tibi penitus interdìcta licentia et facultate ad predictum rìtum gre-cum alias redeundi, apostolica auctoritate tenore presentìum de specialis dono gra-tìe dispensamus, tibi desuper indulgemus. Non obstantibus premissis ac quibusvis constitutionibus et ordìnationibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque. Datum Rome, apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die V augusti MDLXXXI, pontificatus nostri anno decimo.

VI. Catalogo dei paesi greci[1].
(Brancacc. I.B.6., ff, 508rv e 509v).

—Prima classe di quelli castelli dove si parla greco solamente et si fanno l'offici greci solamente:

Solito
Sternatia
C anuli
Sturdà
Nìviano
Zullino

—Seconda classe dì quelli castelli dove si parla greco et latino, et similmente sono preti greci et latini:

San Pietro in Galatino
Ara Dei
Noe, dove è un prete solo alcuna volta greco et alcuna volta latino.
Martano
Castrignano
Melipignano
Carpignano
Calimera
Corigliano
Cursì
Bagnolo

—Terza classe di quelli castelli, dove si parla latino solamente et lì preti sono greci et altri latini:

Messane città
Altamura
Monte sardo
Ruggiano
Pado
Cagliano
Ruffiano
Buggiardo
Morìgino
Calatone
Scurrano
Salignano

[1] Al f. 509v si trova l'annotazione: "Catalogo delle terre grece".

Giurdignano
Mendervino
Valiano
Maglie
O tranto
Abbatia di Santo Nicola di Casuli in Otranto
Napoli
Grottaferrata

—Quarta classe de certi castelli e ville di Albanesi sotto la diocese di Tarante, Ji quali fanno l'offici greci et vivono scorrettamente a lor modo:

Carusino
Belvedere
La Rocca
Fagiano
Santo Georgio
Santo Crispino
Monte lasi
Monte raarano
Santo Martino
Casalnovo
Fravagnano
N. del capitan Dimitri

VII. Catalogo ridotto dei paesi greci[1]. *(Brancacc.* I.B.6., f. 511r).

Nella provincia d'Otranto:
— 1ª classe. DÌ quelli castelli dove si parla et sì fan I' officii greci:
Solete
Sternatìa
—2ª classe. Di quelli castelli dove si parla greco et italiano insieme, et dove sono preti greci et latini insieme:

San Pietro in Calatine ..... adest testimonium[2]
Noe, un prete solo aliquando graecus succedit latino et e contra
Ara Dei ..... adest testimonium
Cutrufiano
Rufiano
Corigliano ..... adest testimonium
Martano ..... adest testimonium
Cursi
Bagnolo
Melìpignano

[1] Al f. 510r è annotato: "Fedi da diverse terre o mescolate di Terra d'Otranto, prodotte per il clero greco di S. Nicola d'Altamura di febbraro 1577, e viste da Signori Cardinali della Congregatione".
[2] Significa che per questi paesi c'era anche la documentazione di quanto affermato.

Martignano
Zullino
Carpìgnano ..... adest .testimonium
Castrignano ..... adest testimonium

— 3ª classe. DÌ quelli castelli dove si parla solamente l'italiano et si fanno l'offici greci et latini: Mondervino Gerdignano Morigino Scurrano Monte sardo Messane città Santo Thodoro

L'abbatia di Santo Nicola de Casuli in Otranto Altamura mullius diocesis pro-vinciae Barii.

Tutti li soprascritti castelli quasi sono nella diocese d'Otranto, fuorché Altamura che è nullius dioecesis nella provincia di Bari[3].

[5] Trasversalmente al testo, è stato annotato: "Altamura".

N. 4

FAC-SIMILE DEL CODICE CCXVI

RIGUARDANTE S. NICOLÒ DI CASOLE, CHE TROVASI NELLA BIBLIOTECA DELL'UNIVERSITÀ DI TORINO

Μηνὶ βεπτεμβριω δ. ἡ κοιμησις τȣ̃ ὁσίȣ πατρὸς ἡμων Ἰωσηφ τȣ κτήτορος της μονῆς τȣ̃ ἁγίȣ Νικολάȣ τ̃ Κασȣλων ἔτει ϛχλγ. ἰνδ. γ ἐν ἡμέραις Βαιμȣνδȣ Πρίγκιπος Ἀντιοχείας ιȣ Κωνσαντίας τ̃ μητήρης ἀυτȣ̃ ὃ ἦρξεν ὁ ἀυτός καθηγȣμενος καὶ πατὴρ ἡμῶν κȣρος Ἰωσὴφ τῷ αγίαν μονῷ ταὐτῷ ἐν ἔτει ϛχϊ. ἐν ἡμεραι Βαιμȣνδȣ καὶ πατρὸς τȣ̃ ρηθεντος Βαιμȣνδȣ Πρίγκιπος Ἀντιοχειας.

Μηνὶ οκτωβρίω εν. ἡ ἀνακομηδὴ τȣ λειψάνȣ τȣ ἁγιȣ πατρὸς ἡμῶν Ἰωσήφ τȣ ητητορος Ἀπο τȣ ταφȣ ϛ γῆς εἰς τ̃ λάρνακα ἐν ἔτει ϛχλς ινδ. ε.

Μηνὶ σεπτεμβρίω κ ζ. μνημω ἐπιτελȣ̃μβο. ϛ κοιμήσεως τȣ̃ ἁγιȣ πατρὸσ ἡμῶν. βίκτωρος ϛ δοτερȣ. ηγȣμένȣ.....ινδ. α. ἐν ἡμέραις Ῥογερίȣ μεγάλȣ Ῥήγος....μνημμω ἐπιτελȣ̃μβν τȣ̃ κοιμήσεως τȣ.... ἡμῶν Νικολάȣ τριτȣ.....ἡμ[illegible]τέρας μονῆς τȣ ὁσιȣ..... των Κασȣλων..... ινδ. ἡ. ἐν ἡμέραις Γȣλιάλμȣ νε[illegible].....

Μηνὶ Ἰαννȣαριω κβ. μνήμω Καλλικωνȣ. τέταρτȣ καθηγȣμένȣ τῆς ἡμετέρας ἁγιος μονῆς τȣ̃ ὁσιȣ πατρὸς ἡμῶν Νικολάȣ τ̃ Κασȣλων ἐν ἔτει ϛ.ψ.γ.

Μηνὶ Ἰȣλιό ις. η δοτερα ἀνακομηδὴ τȣ̃ λειψάνȣ τȣ αγιȣ πατρὸς ἡμῶν Ἰωσηφ τȣ ητῆτορος καὶ τ̃ λειψάνων τ̃ ὁσιων. πατέφων ἡμῶν τȣ̃τε κατὰ πατρὸς ἡμῶν, Βίκτωρὸς ϛ δοτέτȣ ἡγȣμένȣ ϛ τȣ̃ μακαρίτȣ πατρὸς ἡμῶν Νικολάȣ τριτȣ καθηγȣμένȣ τῆς ἁγιὸς ἡμῶν μονῆς ἐν ἔτει ϛ.ψ. ϛ. ινδ. α.

Μηνὶ μαρτίω λ. μνήμω ἐπιτελȣ̃μβο ϛ κοιμήσεως τȣ μακαρίτȣ πατρὸς ἡμῶν Γλαρίωνος πέμπτȣ καθηγȣμένȣ ϛ ἁγιος μονῆς τȣ̃ ὁσιȣ πατρος ἡμῶν Νικολαȣ τ̃ Κασȣλων ἐν ἔτει ϛ.ψ.θ. τ̃ ινδ. δ.

Μηνὶ Νοεμβρίω κβ. ἡ κοίμησις τȣ̃ πατρὸς ἡμῶν Νικοδήμȣ...ἔτει ϛ.ψ.... ινδ η.

Μηνὶ Φεβρȣαριω θ. η. κοίμησις τȣ̃ πατρὸς ἡμῶν Νεκταρίȣ ἐν ἔτει ϛ.ψ.μ.γ.....

Questo brano di documento fu estratto dalle bozze originali scritte dal nostro amico Cav. Gioacchino Stampacchia, ed a noi gentilmente donate dal Duca Sigismondo Castromediano.

E MADONNA U TRISTU CERU

La Madonna del cattivo tempo

Isc sburre esclamata Is
ecane na fi Is ibie, ce tis
creato Tis emene artea
ampi.

Oh nifta poddiia ascimi
Oh nifta scotini
Pedaciamu, manoddamu
Ti cannome art'emi?

Trecome stin Assimtama
Pan'oli ampi ce ambrò
Anden'emi ti cannome A
me tosso cacò?

E vecchi ma tu giovani A
choccia na o mano A sertu
ta carassiama M'ammadia
rodinà

Esti Maddonna tramatò Ce
carnato cala lati cala to
pserato Posso sas'agapà!

E stuto topo n'irtato Ma
pono esti psichi Tu jane pu
ngotanizato Fiacchi ce
cali.

Tu messa ancora steato Mo
clama sto lemò Ce motti
jertisosto Pu pirte iso
cerò?

Assunta iche pensepsonta
Ce posso proppi e sa Na
carni na fumepsune
Calazia ce nera.

Epù i pleo ta stremmata?
Pu pirtane e vrontè? Epù è
pleo cis 'anemo? Pu e arie
scotinè?

Oticane ne fumepse
Cumparepse o pomo
Pleppi è na prama padepse
Ma den'a Martanò!

Ce puru o pao perseonta
De poi tosso calò Pu
Assuntama m'asecame
Proppi na pume o lo.

Sappu ti en iane mai tipoti
Ascimi ce psicri Mancu
de apsatti n'ecome De
scamo de antropi.

Tuj ene obbligaziunamma
Tuo to calò scopò? Pu
nacome mas enghize
Toronta ampi ce ambrò?

Ca enettui è Maddonnama
la prama mancò? E solu
tus abbesogniuma
Narserture e scalò?

Chi scoppiava in pianti, chi
tentava di fuggire, chi andava
e chi veniva, chi invece
rimaneva indietro.

- O notte molto brutta!
O notte buia!
Figli miei, madre mia,
che facciamo ora noi?

Corriamo alla nostra Madonna,
andiamo tutti indietro e avanti,
se no noi che facciamo in
mezzo a tanto male?

I vecchi con i giovani,
i piccoli stiano con noi,
vengano le nostre vergini con
gli occhi rossi -.

All'Assunta correste e
faceste bene, perché ben
sapevate quanto vi ama.

In questo luogo veniste col
dolore dell'anima, qui fu dove
v'inginocchiaste cattivi tutti e
buoni.

Qui in terra ancora stavate col
pianto nella bocca, e quando
vi levaste dove andò quel
(cattivo) tempo?

Assunta ci aveva pensato, (e
quanto prima di voi!) a fare
cessare grandine ed acqua.

Dove sono più i lampi?
Dove andarono i tuoni?
Dov'è più quel vento?
Dov'è l'aria buia?

Tutto finì,
comparve il mattino;
più di una cosa patì,
ma non un Martanese.

E pure lo vado pensando, poi,
tanto bene che la nostra
Assunta ci fece prima che
dicessimo la parola

Come se nulla mai fosse stato,
brutti e freddi, per lei neppure
abbiamo né scorno né
vergogna.

Questa è la nostra obbligazione,
questa la buona attenzione che
dovremmo avere guardando
avanti e indietro?

Che questa non è nostra
Madonna
per una cosa solamente; è in
tutti i nostri bisogni, perché ci
vengano a buon fine.

E nene tu pu trecome
Mottimesta flochi? Ti tui
ne pu jureome Aja oli, ce
psomi.

Tu è pungotanizome
En'echo pleo foni
O resto esi pserete
Esi oli e Martani.

Ia tuo oli na cannome
I leggi tu Deù
Ce uttin' emera simberi
Cratennome stannù.

E vo chocci Maddonnamu
Puru ime Martanò
Valerne sta pojasu Evo se
pragalò.

Vloiso ton arcipretoma
Vloisomma ti psichi Ce
su Maddonna cameme
Nime calò pedi.

Came tuo Maddonnamu
Est'onoma tu Deù Vloiso
to Martanassu Ce olo tus
Cristianù.

Ce n'arte possi isesta
Pedacia oli cali Alio e ciò
pu camete Gamete pleo
poddi.

Non è qui dove corriamo
quando siamo in strettezze? A
lei e che cerchiamo olio tutti e
pane.

Qui è dove c'inginocchiamo...
Non ho più voce, il resto voi
lo sapete, voi tutti Martanesi.

Per questo tutti facciamo
la legge di Dio, e questa
giornata d'oggi teniamo
a mente.

Ed io fanciullo, Madonna mia,
pure son Martanese: eccomi ai
tuoi piedi, io ti prego.

Benedici il nostro arciprete,
benedici la nostra anima; e tu,
Madonna, fa che io sia buon
figliolo.

Fa questo, Madonna mia, in
nome di Dio, benedici la tua
Martanò e tutti gli uomini.

E voi ora tutti quanti siete,
fanciulli, tutti buoni, poco è
quel che faceste, fate di più
ancora.

Το ποίημα η *MADDONA U TRISTU CERU* είναι δημοσιευμένο από τον γυμνασιάρχη της Maglie Pietro Pellizzari στο περιοδικό «Lo studente Magliese» το 1883, το οποίο ανακάλυψε στα χειρόγραφα μιας οικογένειας του Μαρτάνο και αναφέρεται στον καταστροφικό τυφώνα της 17ης Νοεμβρίου του 1787.

Το ποίημα καταγράφηκε και δημοσιεύθηκε επίσης το 1866 από τον πρύτανη του παν/μιου της Νάπολη P. Trincese και το 1929 από τον Mauro Cassoni.

I GLOSSA-MA

Oria glossa, pu simeni'
San travudin is t'avti.
Aftechi, limonimmeni
Cacosirnis tin zoi.

Schole en echis dè viblia,
Ce afitian apsè tinò:
Moni sùmine drosia
T'dghion gala tos manò

To pedi pu ghetthi mea,
Polemonta etthû c'ecí,
Me ta rucha ta paléa
Sto cofini s'ambelí.

Oria glossa pu simenis
Is t'avtia-mu san achò
Tis manella agapimeni
Pu me cunize micrò,

Stin xenia pu me cratenni
I clostella-mu ise sû,
Ce me denni, ce me denni
Stin Grikia tu Derentû.

Dela, òria, na s'endiso
Me ta rucha ta calà,
Sta chorla-ma na se oriso
Is calò ce me charà.

Pucanè na se defthune
Tu Salentu-mu ta gheni:
Pû crivinnaso, na pune,
Toson òria ghenomeni?

San corasi me to velo,
Aspri, òria, miristi,
Dixe t'òrion-su to ghelo,
Dixe in orian-su foni.

Ta glicèa-su travudàcia
Na matthesun istennû
Ta pedia ce a corasàcia
Tis Grikia tu Derentû.

LINGUA NOSTRA

Greca lingua dei miei padri,
Come dolce al cuor risuoni!
Vanno a te le mie canzoni,
Gli accorati miei pensier.

Senza libri e senza scuole,
Quanto, ahimè, negletta vivi!
Tu non hai, che ti ravvivi,
Che il materno, augusto sen.

Ma nel gorgo de la vita
Tratto il figlio di Grecia,
T'abbandona e alfin t'oblia
O ti spregia e tiene a vil.

Greca lingua dei miei padri
Che con l'eco al cuor risuoni
De le tenere canzoni
Con cui mamma mi cullò,

Ne le terre ove ramingo
Passo ognor la vita mia,
A la dolce mia Grecia
Tu mi leghi, o filo d'or.

Vieni, o bella, ch'io di gala
Indossar ti vo' una vesta,
E mandarti, ornata a festa,
A la terra mia, laggiù.

Che t'accolgano giulive
Del Salento mio le genti:
— Come bella ti presenti!
Dove mai giacevi tu? —

Come sposa in bianco velo,
Profumata e lieta in viso,
Mostra il dolce tuo sorriso,
La squillante voce d'or.

E ritornino a cantare
Bimbi e bimbe di Grecia
I tuoi canti, o lingua mia,
Greca lingua del mio cuor.

Ο καθεδρικός ναός του Αγίου Παύλου στην Galatina.

Τον πλούτο μιας χώρας δεν αποτελεί μόνο η ύπαρξη ενός χρηματικού λογαριασμού στην τράπεζα, ενός θησαυρού, ούτε βέβαια κομπορρήμονα παχυλά λόγια με στατιστικά στοιχεία ανάπτυξης, μα συχνά η συμβολή σε ένα τέτοιο πλούτο είναι ανθρώπων, που εξαιτίας αγάπης - πάθους με την γη τους και ότι αυτή αντιπροσωπεύει γι' αυτούς, συλλέγουν με πείσμα οτιδήποτε θα πήγαινε χαμένο χαρακτηριζόμενο, ως οπισθοδρομικό και άρα άχρηστο, ανώφελο ίσως και επικίνδυνο.

Τα αποσπάσματα του cd-rom αντιπροσωπεύουν τη μαρτυρία ενός πολιτισμού και μιας κουλτούρας που χάνονται, όπως επίσης και ένα ελπιδοφόρο κάλεσμα προσέγγισης και διάσωσης απ' τη νέα γενιά.

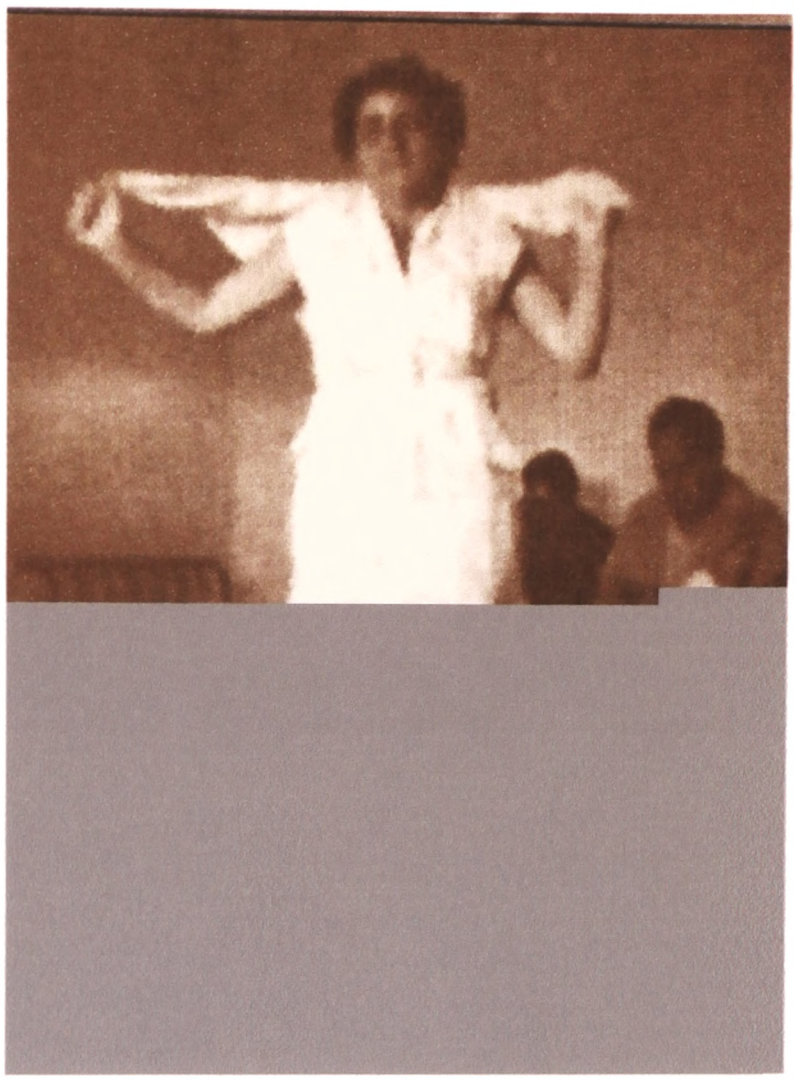

Tarantismo.

Δεκαετία 1960.

Δεκαετία 2000.

Δεκαετία 1950.

Στίχοι του τραγουδιού **Pizzicarella**

Pizzicarella

Pizzicarella mia pizzicarella
pizzicarella mia pizzicarella
lu caminatu tou nai-ni-nai-na
lu caminatu tou pare ca balla.

A dhu te pizzicau ca nu te scerne
a dhu te pizzicau ca nu te scerne sutta lu giru giru nai-ni-nai-na
sutta lu giru giru de la suttana.

Quantu amau amau lu core meu
quantu amau amau lu core meu
mò nu te ama cchiui nai-ni-nai-na
mò nu te ama cchiui se nde scerrau.

De l'ura ca te vitti te mmirai
de l'ura ca te vitti te mmirai
nu segnu fici a mienzu nai-ni-nai-na
nu segnu fici a mienzu a mienzu all'occhi toi.

Amore amore ce m'hai fattu fare
amore amore ce m'hai fattu fare
e quinnici anni m'hai fatta mpaccire
de matre e patre m'hai fatta scerrare.

Soleto(Le)

Αγιογραφία στον Ιερό Ναό του Αγίου Στεφάνου.

Sternatia(Le).

Αγιογραφία στην κρύπτη του Αγίου Σεβαστιανού.

Sternatia(Le).

Αγιογραφία στην κρύπτη του Αγίου Πέτρου.

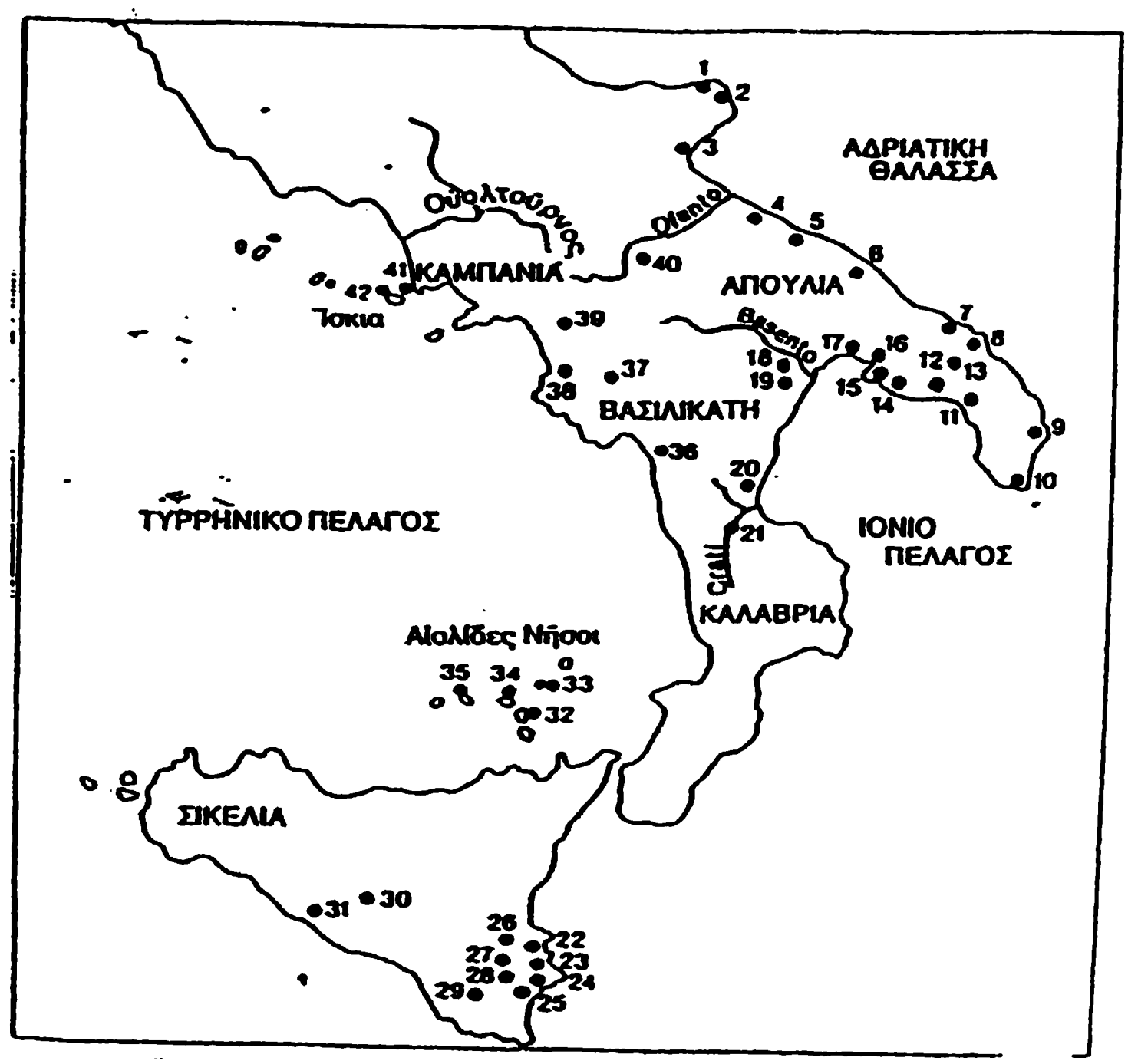

Ο αποικισμός της Ελλάδας του Σαλέντο κατά την αρχαιότητα.

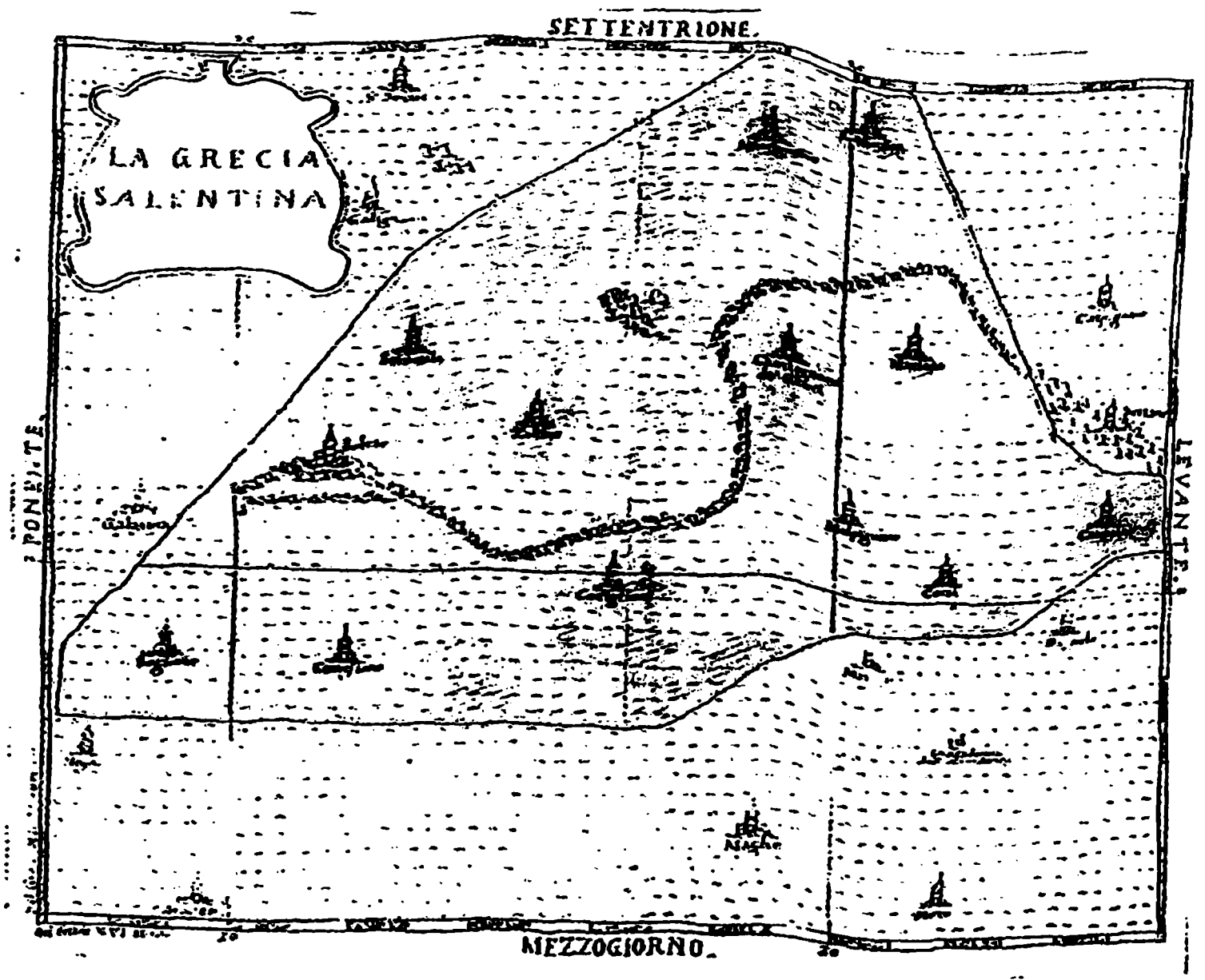

Η ελληνόφωνη ζώνη της *Γκρετσία Σαλεντίνα*, σύμφωνα με τον Γεωγραφικό χάρτη του Σαλέντο, κατά τον Γεωγράφο Pacelli.

Ιστορικό Αρχείο Δήμου του Μαρτάνο.

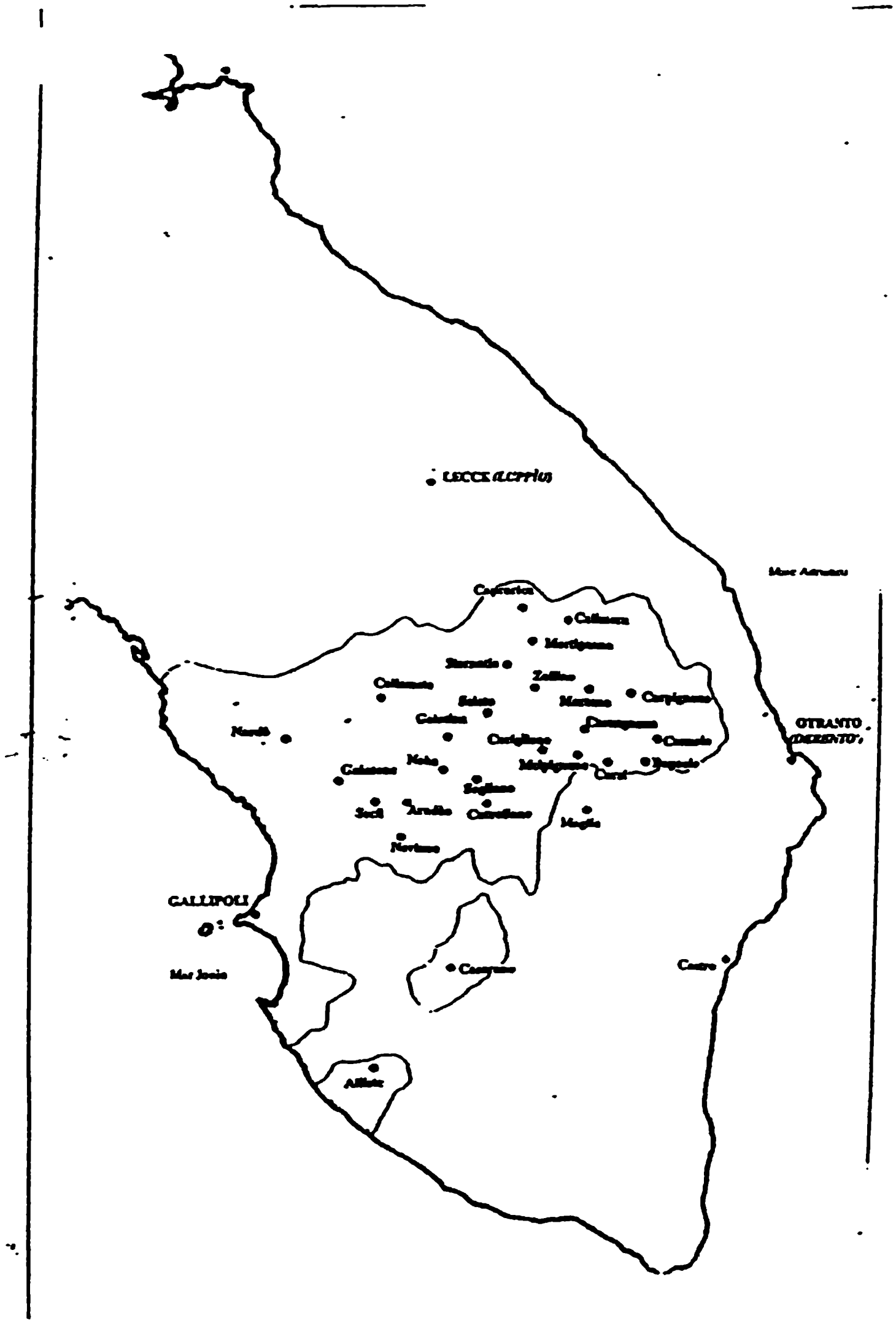

15ος αιώνας μ.Χ. Η ελληνόφωνη ζώνη αποτελούμενη από δεκατρία χωριά: Calimera, Martignano, Zollino, Martano, Castrignano dei Greci, Cannole, Melpignano, Cursi, Cutrofiano, Sogliano, Corigliano d' Otranto, Soleto, Sternatia.

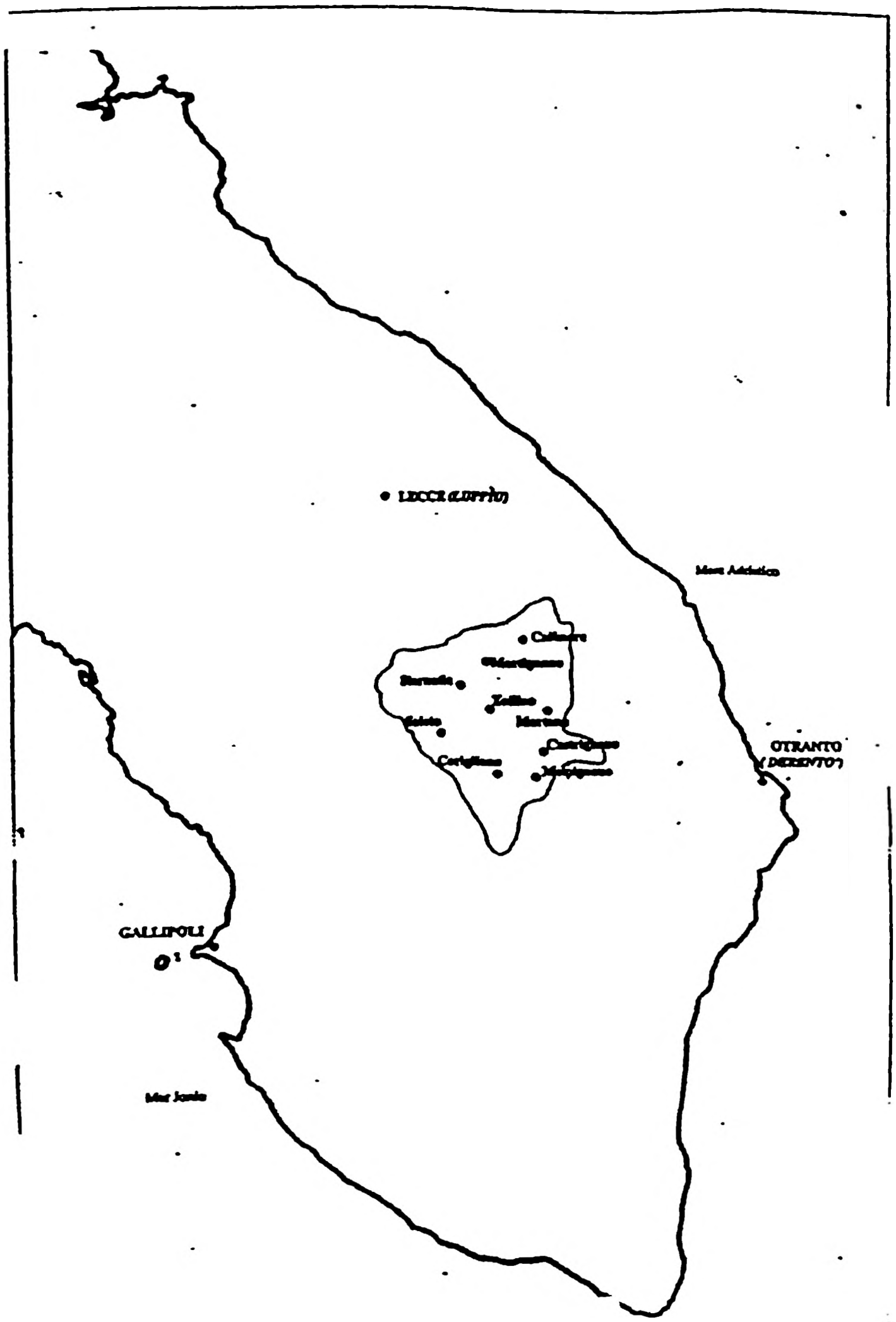

19ος αιώνας μ.Χ. Η ελληνόφωνη ζώνη συρρικνωμένη σε εννιά χωριά: Calimera, Martignano, Zollino, Martano, Melpignano, Sogliano, Corigliano d' Otranto, Soleto, Sternatia.

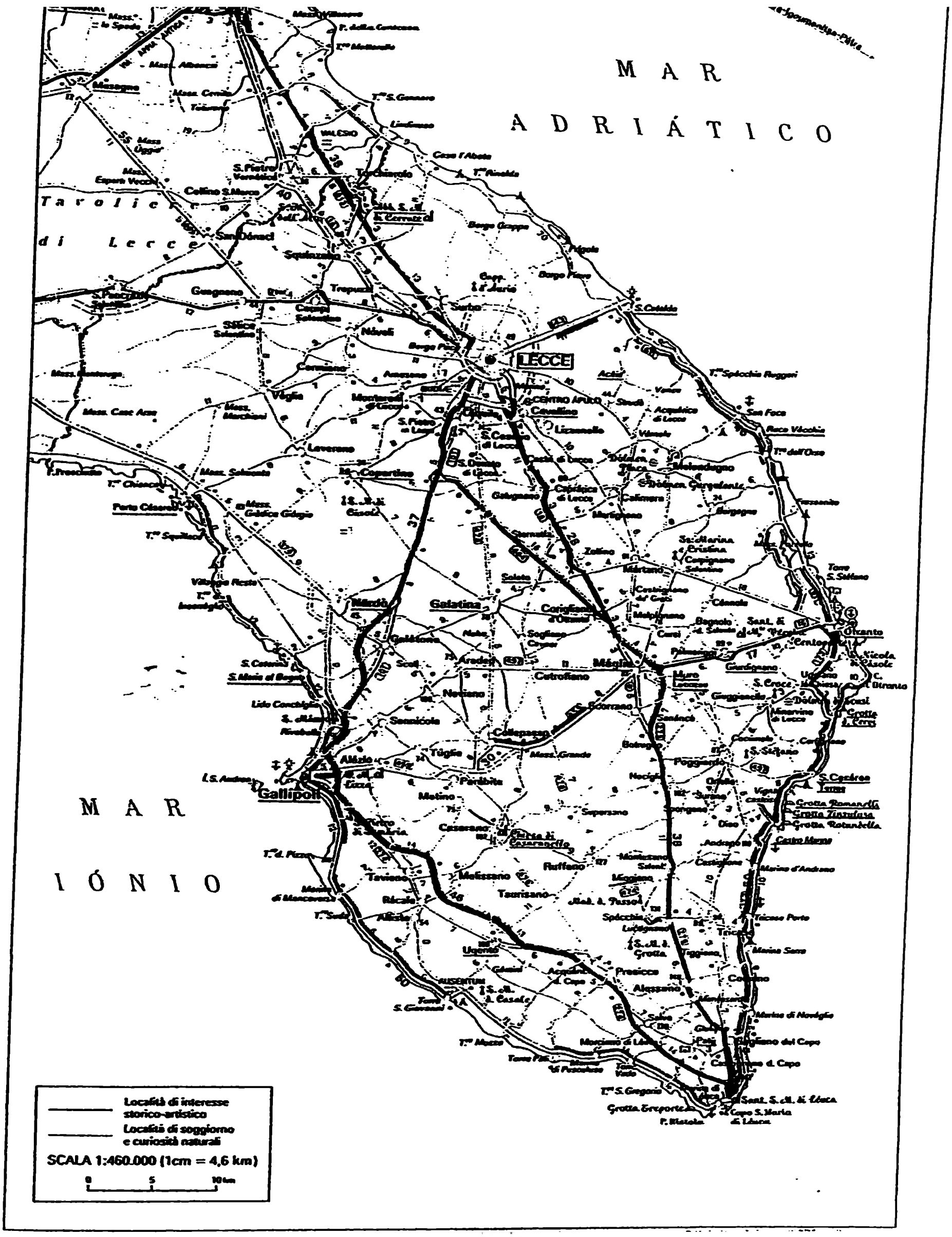

Το Σαλέντο σήμερα.

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αβδελά Έφη, *Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο*, στο «Τι είν' η πατρίδα μας» επιμ. Άννα Φραγκουδάκη- Δραγώνα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.

Αγραφιώτης, Δ., *Πολιτιστικές ασυνέχειες*, Ύψιλον, Αθήνα 1989.

Αλιβιζάτος Ν., *Ο αβέβαιος εκσυγχρονισμός και η θολή συνταγματική αναθεώρηση*, Πόλις, Αθήνα 2001.

Αναγνωστόπουλος Ν., *Η σύγχρονος κρίσις του Ελληνισμού*, Αθήνα 1975.

Ανδρεάδης Γιάγκος, *Ο Γυρισμός του Οδυσσέα και ο Νόστος της Ποίησης στην Πολιτεία,* Καστανιώτη, Αθήνα 1986.

Ανδρεάδης Γιάγκος, *Δημιουργική Γραφή και Ανάγνωση Ι,* Σημ. Χειμ. Εξάμηνου 2001-2002, Τμήμα ΜΜΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ανδρεάδης Γιάγκος, *Τα παιδιά της Αντιγόνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

Ανδρεόπουλος Γ., *Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα 1989.

Ανθόπουλος Χ., *Το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία της συνείδησης*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσ. 1992.

Αντωνιάδης Αναστάσιος, *Οδοιπορικό στις σχέσεις επικοινωνίας*, Εκδ. Αντωνιάδη, Αθήνα 1993.

Αραποπούλου Μαρία – Γλαράκη Θεοδώρα – Χριτή Μαρία, *Γλώσσα, Γλώσσες στην Ευρώπη,* Ζήτη, Αθήνα 2001.

Αργυριάδης Φ., *Η γραπτή μας γλώσσα και οι δολιοφθορείς της*, Αθήνα 1992.

Αριστοτέλης, *Ποιητική,* μτφ. Στ. Δομάζος, Κέδρος, Αθήνα 1982.

Αχειμάστου – Ποταμιάνου Μυρτώ, *Βυζαντινές τοιχογραφίες,* Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994 .

Βακαλόπουλος, Α. Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμος ΙΙΙ, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1988.

Βαμπούλης Π., *Βυζαντινή Διακοσμητική,* Αστήρ, Αθήνα 1977.

Βασιλείου Θ., *Λεξικό επιστημών του ανθρώπου*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.

Βέλτσος Γ., *Κοινωνία και Γλώσσα: Για την Αμίλητη και την μιλημένη γλώσσα,* Παπαζήση, Αθήνα 1976.

Βενιζέλος Ευ., *Οι σχέσεις κράτους και εκκλησίας*, Παρατηρητής, Θεσσ. 2000.

Βεντούρη Λίνα, *Μετανάστευση και έθνος ΄Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Εκδ. Μνήμων , Αθήνα 1994.

Βερεμής Θάνος, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα 1997.

Βογιατζόγλου Β., *Ονοματολογική και λαογραφική μελέτη*, Εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα 1994.

Βουγιούκας Αριστείδης, *Το γλωσσικό μάθημα στην Α΄βαθμίδα της νεοελληνικής εκπαίδευσης,* Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1994.

Βουϊδάσκης Β., *Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης με παρατήρηση,* Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1992.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Α', Σύνοδος Γ΄, *Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις: Α΄-ΛΔ΄*, Αθήνα 1989.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Α', Σύνοδος Β΄, *Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις: Α΄-Λ΄*, Αθήνα 1992.

Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος Α', Σύνοδος Α΄, *Πρακτικά Βουλής, Συνεδριάσεις: Α΄-Δ΄*, Αθήνα 1999.

Βούρβερης Κων/νος, *Η ιδέα του Έθνους και η ιδέα της οικουμένης παρ' Έλλησιν,* Αθήνα 1971 .

Βουρνά Τάσου – Γαρίδη Ελένη, *Η παράδοση της και η επιβίωση της στο σύγχρονο πολιτισμό,* Εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα 1979.

Βρεττάκος Νικηφόρος, *Μαρτυρίες μιας κρίσιμης εποχής,* Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1979.

Βρύζας Κ., *Παγκόσμια Επικοινωνία και Πολιτιστικές Ταυτότητες,* Gutenberg, Αθήνα 1997.

Γέρου Θ., *Προβληματική στην Εκπαίδευση*, Τολίδη, Αθήνα 1978.

Γεωργίου Ανδρέας, *Οι μυθικοί κώδικες: Μια προσέγγιση στο θέμα της επιβίωσης του ανθρώπου,* Εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1989.

Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, *Διεθνείς Σχέσεις στα Βαλκάνια*, Σιδέρης, Αθήνα 1988.

Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, *Η προστασία των μειονοτήτων και το Κυπριακό πρόβλημα*, Σιδέρης, Αθήνα 1997.

Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, *Τα Βαλκάνια στο σταυροδρόμι των εξελίξεων*, Σιδέρης, Αθήνα 1990.

Γιανναράς Χρ., *Η Νεοελληνική Ταυτότητα,* Γρηγόρης, Αθήνα 1989.

Γιανναράς Χρ., *Καταφύγιο Ιδεών,* Δομός, Αθήνα 1987.

Γιοχαλάς Τίτος, *Ελληνικά επώνυμα, ονόματα και τοπωνύμια των αλβ. Κοινοτήτων της Ν. Ιταλίας και Σικελίας*, Εκδ. Κέντρο σπουδών Ν.Α Ευρώπης, Αθήνα 1993.

Γκότοβος Α.Ε., *Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο: προβλήματα νομιμότητας των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων στη νεοελληνική εκπαίδευση*, Δωδώνη, Αθήνα 1991.

Γλέζος Μ., *Το Φαινόμενο της Αλλοτρίωσης στη Γλώσσα,* Βέγας, Αθήνα 1977.

Γλέζος Μ., *Ύδωρ-Αύρα-Νερό*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.

Γληνός Δ., *Ένας άταφος νεκρός,* Ράλλης, Αθήνα 1925.

Γλυκάτζη - Αρβελέρ Ελένη, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Τούλα Δρακοπούλου, Αργώ, Αθήνα 1977.

Γουσγούνης Ν., *Πολιτισμική Ανθρωπολογία*, Αθήνα 1992.

Γράβαρη Π. - Γετίμη Δ.,(επιμ.), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική,* Θεμέλιο, Αθήνα 1993.

Γραφείο Πρωθυπουργού, *Σχέδιο για την Κοινωνία της Πληροφορίας*, 2η Έκδοση,στην ηλεκτρ. Διεύθυνση: http://www.primeminister.gr/is2/is032g.htm.

Γρηγοριάδη Ν.Θ., *Δοκίμια προβληματισμού,* Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1981.

Δανιηλίδης, Δ., *Νεοελληνική κοινωνία και Οικονομία*, Ν. Σύνορα, Αθήνα 1985.

Δέδε – Μιχαήλ Μαρία, *Οι Έλληνες Αρβανίτες*, Δωδώνη, Αθήνα 1997.

Δεληγιάννη Β. - Ζιώγου Σ.,(επιμ.), *Εκπαίδευση και φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994.

Δεμερτζής Ν. – Σκαμάκης Α., *Περιφερειακά Μ.Μ.Ε στην Ευρώπη*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1998.

Δεμερτζής, Ν., *Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994.

Δεμερτζής, Ν., *Κουλτούρα, νεωτερικότητα, πολιτική κουλτούρα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1989.

Δεσποτόπουλος Κων/νος, *Φιλοσοφία και Θεωρία των Πολιτισμών*, Παπαζήσης, Αθήνα 2002.

Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμ. ΙΙ, Ερμής , Αθήνα 1973.

Δημητροκάλλης Γεώργιος, *Οι σταυροειδείς εγγεγραμμένοι ναοί της Σικελίας και Κάτω Ιταλίας,* Αθήνα 1978.

Διαμαντή – Παπαϊωάνου Τζένη, *Μεγάλη Ελλάδα – Σικελία*, Αθήνα 1989.

Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων*, μτφ.Νικ. Κυργιόπουλος, Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήνα 1992.

Διζικιρίκης Ιάκωβος, *Τα Ελληνικά της Κάτω Ιταλίας*, Εκδ. Τσέβδας , Αθήνα 1968.

Δοβλέτης Γ., - Κυρλάκης Κ., *Το Sponsorship ως παράγοντας του marketing mix*, Επιστημονικό marketing, τευχ. 58, Φεβρ. 1994.

Δραγώνα, Θάλεια, *Τι ειν' η πατρίδα μας: εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.

Δώδος, Δημοσθένης, *Ο λαός της εκκλησίας, Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα*, Νέα σύνορα, Αθήνα 1999.

Εικός Θ. , *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, Εκδ. Αργυρόπουλος, Αθήνα 1993.

Ελευθεριάδης Π., - Μαντούβαλου Σ., *Σύγχρονη εκπαίδευση και τηλεόραση*, Δίπτυχο, Αθήνα 1985.

Ελεφάντη Άγγελου, *Ο νεοφιλελευθερισμός στη γλώσσα*, ο Πολίτης, τ. 125, Μάιος 1994. Περιέχεται στο *Διά γυμνού οφθαλμού*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 1998.

Ε.λ.ι.α., Συλλογικό, *Η Ελληνική Γλώσσα και οι διάλεκτοι της*, Αθήνα 1999.

Ελληνικό Τμήμα Διεθνούς Αμνηστίας, *Ανθρώπινα Δικαιώματα. Οι κυριότερες διεθνείς συμβάσεις*, UNESCO, Αθήνα 1987.

Ελύτης Οδυσσέας, *Άξιον Εστί*, Κέδρος, Αθήνα 1999.

Ε.Σ.Η.Ε.Α., *Προβλήματα τύπου και δημοσιογραφίας*, Εκδ. Ε.Σ.Η.Ε.Α., Αθήνα 1977.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1995), *Λευκή Βίβλος για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση*. Στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://europa.eu.int/en/comm/dg22/lb-en.wpd.

Ζηλεμένος Κ. , *Ελληνικός κόσμος και Ελληνισμός της Διασποράς*, Εκδ. Εστία , Αθήνα 1973.

Ζιάκας Ι. Θ., *Έθνος και Παράδοση*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 1993.

Θεοδωρίδης Χ. , *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, Εκδ. Εστία , Αθήνα 1982.

Καβάφης Κωνσταντίνος, *Ποιήματα*, Πατάκης, Αθήνα 1996.

Καββαθάς Διονύσης, *Ο Νίτσε και η Μεταφυσική*, Τμήμα ΜΜΕ - Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1995.

Κακαβούλια Μαρία, *Σημειώσεις Εργαστηρίου Γλώσσας και Ρητορικής*, Β' εξαμήνου 2000, Τμήμα ΜΜΕ-Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Κακριδής Ι.Θ., *Προσφορά στο Νεοελληνικό Λόγο*, Εστία, Αθήνα 1991.

Καλλιόρης Γ., *Παρεμβάσεις*, Κέδρος, Αθήνα 1981.

Καλλιόρης Γ., *Ο Γλωσσικός αφελληνισμός: Πέραν του Μισοξενισμού και της Υποτέλειας*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984.

Καλλιόρης Γ., *Παρεμβάσεις ΙΙΙ: Γλωσσικά*, Εξάντας, Αθήνα 1985.

Καλειδοσκόπιο, *Μελέτες για τον Πολιτισμό* , Εκδ. Μάγια , Αθήνα 1992.

Καλφιώτης Σταύρος , *Ιταλία: πόλεις, Μουσεία*, Αθήνα 1980.

Κανάκης Ι.Ν., *Διδασκαλία και μάθηση με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας*, Γρηγόρης, Αθήνα 1989.

Κανάκης Ι. Ν., *Παγκόσμια κρίση στην Εκπαίδευση*, Γρηγόρης, Αθήνα 1992.

Κανελλόπουλος Παναγιώτης, *Εισαγωγή στο δίκαιο της Ε.Ο.Κ*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 1991.

Καραγιώργης Β., *Οι πρώτοι έλληνες στην Κύπρο: Οι αρχαιολογικές μαρτυρίες*, Εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1991.

Καρατζάς Θεόδωρος, *Έλλην – Έλληνες – Ελλάς, Μυθολογικώς, ιστορικώς, γεωγραφικώς*, τυπ. Π. Α. Κλεισιούνη, Αθήνα 1971.

Καραμπελιάς Γιώργος, *Ελλάδα, μια χώρα των συνόρων, εκδ. Αιγαίον και Εναλλακτικές Εκδόσεις*, Αθήνα 1993.

Καργάκος Σ., *Αλαλία, ήτοι το Σύγχρονο Γλωσσικό μας Πανόραμα*, Gutenberg, Αθήνα 1986.

Καργάκος Σ., *Ελληνική γλώσσα: παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987.

Καργάκος Σ., *Η γλώσσα ως αξία, το παράδειγμα της ελληνικής*, Αθήνα 1987.

Καργάκος Σ., *Απουλία*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1990.

Καρζής Θ., *Τηλεόραση και Παιδεία* , Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1979.

Καρζής Θ., *Η ελληνική τηλεόραση*, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1981.

Κασιμάτης, *Συνταγματικό δίκαιο ΙΙ – Οι λειτουργίες του κράτους*, Αθήνα 1980.

Καστόρας Σταύρος, *Οπτικοακουστικά μέσα μαζικής επικοινωνίας: Επικοινωνιολογία*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1990.

Κασσωτάκης Μ., *Ελληνική Εκπαίδευση. Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, Σείριος, Αθήνα 1995.

Κελεσίδης, Ε., (1999) *Νέες Μορφές Επικοινωνίας*. Περιοδικό Virtual School, The Sciences of Education Online. ISSN: 1108-2356. Στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.auth.gr/virtualschool/1.4/Praxis/NewCommunicationForms.html.

Κελεσίδης, Ε. (1998) *Η Εκπαίδευση στην Εποχή των Δικτύων*. Περιοδικό Virtual School, The Sciences of Education Online. ISSN: 1108-2356. Τόμος 1, τεύχος 1, στην http://www.auth.gr/virtualschool/1.1/TheoryResearch/CongressKelesidis.html

Κελπανίδης Μ., *Κράτος Πρόνοιας και Εκπαίδευση,* Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991.

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Συλλογικό, *Διαλεκτικοί Θύλακες της Ελληνικής Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 1994.

ΚΕΜΕ (Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεωςτου ΥΠΕΠΘ), *Οδηγίες για τη χρήση των διδακτικών βιβλίων, τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1986.

Κολιόπουλος Ιωάννης, *Η «πέραν»Ελλάς και οι «άλλοι» Έλληνες: Το σύγρονο ελληνικό έθνος και οι ετερόγλωσσοι σύνοικοι χριστιανοί(1800-1912)*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.

Κολιόπουλος Ιωάννης, *Λεηλασία φρονημάτων*, Βάνιας, θεσσαλονίκη 1994.

Κομνηνού Μ. – Λυριντζής Χ., *Κοινωνία, Εξουσία και Μ.Μ.Ε*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989.

Κομνηνού, Μ- Παπαταξιάρχης, Ε., *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία,* Παπαζήσης, Αθήνα 1990.

Κοντογιώργης Γ., *Κοινωνική δυναμική και Πολιτική Αυτοδιοίκηση*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1982.

Κόντογλου Φ., *Έκφρασις Ορθοδόξου Εικονογραφίας*, Αστήρ, Αθήνα 1979.

Κοντοσόπουλος Νικόλαος, *Γλώσσες και διάλεκτοι της Ευρώπης*, Γρηγόρης, Αθήνα 1999.

Κοπιδάκης, Μιχάλης, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, ΕΛΙΑ, Αθήνα 2000.

Κορωναίου Α., *Νέοι και Μ.Μ.Ε* , Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1992.

Κουτσουβάνου, Ευγενία, *Γλωσσική ανάπτυξη και τηλεόραση*, Οδυσσέας, Αθήνα 1991.

Κρατερού Ι., *Διεθνές Δίκαιο και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1986.

Κριαράς Εμμανουήλ, *Η γλώσσα μας, παρελθόν και παρόν*, Εκδ. Αλτιντζής, Θεσσ. 1992.

Κριαράς Εμ., *Η σημερινή μας γλώσσα,* Μάλλιαρης, Θεσσαλονίκη 1984.

Κρίππας Ν., *Γνωμοδότησις επί της νομιμότητος της αποφάσεως της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρος,* Τομ. Σ 26, 901-902.

Κυριαζή Νότα, *Μεθοδολογία της Κοινωνιολογίας,* Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994.

Κυριαζή Νότα, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών,* Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα 1998.

Κυρτάτας, Δημήτρης, *Προσεγγίζοντας την αρχαιότητα,* Πόλις, Αθήνα 2003.

Κωνσταντίκου Μ. Γ., *Ε.Ο.Κ και Εκπαίδευση,* Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984.

Κωνσταντινίδης Κ., *Δημιουργοί και παραχαράκτες της παγκόσμιας ιστορίας,* Εκδ. Αργυρόπουλος, Αθήνα 1994.

Κωνσταντινίδης, Στέφανος – Πελαγίδης, Θεόδωρος(Επιμέλεια), *Ο Ελληνισμός στον 21° αιώνα,* Παπαζήση, Αθήνα 2000.

Λαζάρου Αγόρω – Ελισάβετ, *Εθνικά και μειονοτικά θέματα,* Εκδ. Επιτροπής ενημέρωσης για τα εθνικά θέματα, Αθήνα 1993.

Λαιμός Γ.Χ., *Δια την Επιβίωσιν του αποδήμου Ελληνισμού,* Αθήνα 1978.

Λαϊνάς Κ., *Ελληνισμός του χθες και του σήμερα,* Αθήνα 1993.

Λακάτος Ι., *Μεθοδολογία των προγραμμάτων επιστημονικής έρευνας,* Εκδ. Σύγχρονα θέματα,Θεσσ. 1986.

Λαμπίδης Χ., *Αντι-επιθέσεις για την Γλώσσα, για τον Ελληνισμό,* Αντίφωνον, Αθήνα 1986.

Λαμπίκης Δημήτριος, *Ο Ελληνισμός της Νοτίου Ιταλίας,* Εκδ. Εστία , Αθήνα 1979.

Λέανδρος Ν., *Πολιτική Οικονομία των ΜΜΕ. Η Αναδιάρθρωση της Βιομηχανίας των Μέσων στην Εποχή της Πληροφοριακής Επανάστασης,* Αθήνα, Καστανιώτης, 2000.

Λεονταρίτης Απόλλων, *Η έννοια της εθνικής αξιοπρέπειας εις την αντίληψην των Ελλήνων,* Αθήνα 1972.

Λιγνάδης Τ., *Καταρρέω,* Ακρίτας, Αθήνα 1989.

Λουγγής Θεόδωρος, *Η Βυζαντινή κυριαρχία στην Ιταλία από το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου ως την άλωση του Μπάρι, (395 – 1071 μ.Χ),* Εκδ. Εστία, Αθήνα 1989.

Μακράκη – Κωστούλα Νέλλη, *Γλώσσα και κοινωνία: βασικές έννοιες,* Μεταίχμιο, Αθήνα 2001.

Μάνεσης Α., *Συνταγματικά δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες,* Σάκκουλας, Θεσσ. 1981.

Μανθούλη Ροβήρου, *Το κράτος της τηλεόρασης*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1981.

Μανιτάκης Αντ., *Οι σχέσεις της εκκλησίας με το κράτος- έθνος,* Νεφέλη, Αθήνα 2000.

Μαρκίδης Μάριος, *Ο εξανθρωπισμός της γλώσσας*, Εκδ. Έρασμος, Αθήνα 1993.

Μακρυδημήτρη Αντ., *Διοίκηση και Κοινωνία. Η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα,* εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Μανωλοπούλου - Βαρβιτσιώτη Κατερίνα, *Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,* Αθήνα 1990.

Μαστροδημήτρης Π.Δ., *Η ποίηση του νέου Ελληνισμού*, Εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα 1991.

Μαυρογιάννης Γ., *Η ελληνική γλώσσα, στις παλιότερες μορφές της* , Εκδ. Αθηνά, Αθήνα 1993.

Μερακλής Μ., *Λαογραφικά Ζητήματα,* Μπούρας, Αθήνα 1989.

Μεργιανού Ανζέλ, *Λαογραφικά των Ελλήνων της Κάτω Ιταλίας*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1989.

Μεργιανού Ανζέλ, *Ο Ελληνισμός στην Κάτω Ιταλία από των αρχαιοτάτων χρόνων έως σήμερα*, Αθήνα 1975.

Μεταλληνός Γ., *Εγκόλπιο επιστημονικής έρευνας,* Εκδ. Αρμός, Αθήνα 1994.

Μιχαλόπουλος Γ., *Κοινωνιολογία και εκπαίδευση*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.

Μιχελακάκη Θεοδοσία, *Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό.* Πρακτικά Πανελληνίου – Πανομογενειακού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 26-28 Ιουλίου 1998, Πανεπιστήμιο Κρήτης Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ, Ρέθυμνο 1998.

Μουζέλη Νικ., *Οργάνωση και Γραφειοκρατία*, Μαθιουδάκης, Αθήνα 1991.

Μπαμπινιώτης Γ., *Θεωρητική Γλωσσολογία: εισαγωγή στη σύγχρονη γλωσσολογία,* Γρηγόρης, Αθήνα 1980.

Μπαμπινιώτης Γ., *Εισαγωγή στη σημασιολογία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1985.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Ελληνικής*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2001.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Η Γλώσσα ως αξία,* εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994.

Μπασαντής Διαμαντής, *Βιβλίο και επικοινωνία*, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993.

Μπέγζος, Μ., *Ελευθερία ή Θρησκεία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1991.

Μπενβενίστε Ρίκα, *Διαδρομές και τόποι της μνήμης*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999.

Μπουζάκης Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985),* Gutenberg, Αθήνα 1986.

Μπουντουράς Αθανάσιος, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα ιστορικώς και γλωσσικώς ερμηνευόμενα,* Εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1993.

Μερακλής Μιχάλης, *Ελληνική λαογραφία, κοινωνική συγκρότηση*, Οδυσσέας, Αθήνα 1984.

Μπρεδήμας – Σισιλιάνος, *Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση – πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης,* εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1997.

Νασιάκου Μαρία, *Η ψυχολογία σήμερα,* Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1982.

Ναυρίδης, Κλ., Δημητρακόπουλος, Γ., Πασχαλίδης, Γ., *Τηλεόραση και ΕΠΙ-κοινωνία,* Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988.

Νικολόπουλος Παναγιώτης, *Η παράδοση και η πρόκληση της σύγχρονης ζωής,* Εκδ. Κέντρο μελέτης μεσογειακών θεμάτων, Αθήνα 1989.

ΟΛΜΕ, *Ο εκπαιδευτικός μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει*, Αθήνα 1993.

ΟΛΜΕ, *Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα 1993.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (1998), *Ενιαίο Λύκειο. Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών.* ΟΕΔΒ. Το κείμενο του Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών Πληροφορικής διατίθεται και σε ηλεκτρονική μορφή στη διεύθυνση: http://www.pi-schools.gr/greek/epps/epps-books/epps-informatics.zip.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Τμήμα Α/βάθμιας Εκπ/σης: *Οδηγίες για τη διδασκαλία της Γραμματικής στις τάξεις Ε΄και ΣΤ΄*, ΟΕΒΔ, Αθήνα 1992.

Παλαιά Διαθήκη, *Η Γένεσις*, Λόγος, Αθήνα 1973

Παναγιωτόπουλος Ι. Μ, *Η σιωπή και ο λόγος,* Εκδ. Αλκαίος, Αθήνα 1974.

Παναγιωτόπουλος Ι., Μ, *Ο σύγχρονος άνθρωπος,* Εκδ. των φίλων, Αθήνα 1977.

Παναγιωτοπούλου Ρόη, *Επικοινωνία στις Οργανώσεις*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1997.

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Συλλογικό, *Μια πολυεθνική θεώρηση της γλώσσας*, Ηράκλειο 2001.

Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, *Πρακτικά Συνεδρίου για «τον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό ρατσισμό»,* 14-18 Μαΐου 1995.

Παντελεάκης, Νότης, *Μεγάλη Ελλάδα*, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1995.

Παπαδημητρίου Ζ., *Ρατσισμός και μετανάστευση, στο Η Ευρώπη αντιμέτωπη με το φαινόμενο του Ρατσισμού*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1995.

Παπαθανασόπουλος Στέλιος, *Η δύναμη της τηλεόρασης*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997.

Παπαθανασίου Φώτης, *Στην πορεία του ήλιου*, Ν. Γράμματα, Αθήνα 2000.

Παπαθεοφιλόπουλος Κ., *Ανάπτυξη εθνικής συνείδησης: Αναφορά στον παραδοσιακό μας πολιτισμό και τις αξίες του*, Αθήνα 1989.

Παπανδρέου Απ., *Η τραγωδία της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Τολίδη, Αθήνα 1985.

Παπανούτσου Ε. Π., *Νόμος και αρετή*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1975.

Παπανούτσου Ε. Π., *Το δίκαιο της πυγμής*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1975.

Παπανούτσου Ε. Π., *Κρίση του πολιτισμού μας*, Εκδ. σύγχρονος προβληματισμός, Αθήνα 1979.

Παπαντωνίου Βασίλειος, *Τα δεινά της γλώσσης και του έθνους*, Νέα Θέσις, Αθήνα

Παπαρίζος Α., *Διαφωτισμός, Θρησκεία και Παράδοση στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, στο Η Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα σήμερα*, (επιμ. Ν. Δεμερτζής), Οδυσσέας, Αθήνα 1994.

Παπαρίζος Χρ., *Το γλωσσικό μάθημα στο δημοτικό,* Νέα Παιδεία, Αθήνα 1989.

Παπαρίζος Χρ., *Η μητρική γλώσσα στο σχολείο*, Γρηγόρης, Αθήνα 1993.

2000.

Παπαστάμου Στάμος, *Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας*, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1989.

Παπαστάμου Στάμος, *Σύγχρονες έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία: διομαδικές σχέσεις,* Οδυσσέας, Αθήνα 1990.

Παπαστάμου Στάμος- Μιούνυ Γκαμπριέλ, *Μειονότητες και εξουσία*, Αλέτρι, Αθήνα 1983.

Παρασκευαΐδης Χριστόδουλος, *Τα ανθρώπινα δικαιώματα των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων,* Αθήνα 1991.

Παυλίδου, Θ., *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995.

Παναγιωτόπουλου Ι. Μ., *Όρθιες ψυχές,* Εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα 1980.

Παϊζη Λίζα – Καβουκόπουλος Φώτης, *Η γλώσσα στο σχολείο,* Νεφέλη, Αθήνα 2001.

Πηγιάκη Πόπη, *Εθνογραφία: η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα*, Γρηγόρης, Αθήνα 1986.

Πήτα Ρία, *Ψυχολογία της γλώσσας,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Πλάτων, μτφρ. Η., Ν., Fowler, *Apologies of Socrates*, Heineman, London 1943.

Πλειός Γ., *Κινούμενη εικόνα και καλλιτεχνική επικοινωνία*, Εκδ. Δελφίνι, Αθήνα 1993.

Πουλαντζάς Ν., *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις,* Θεμέλιο, Αθήνα 1980.

Ραγκαβής Κ., *Το σθένος του Ελληνισμού*, Αθήνα 1981.

Ρετινιώτης Στ., *SPSS/PC+ Ανάλυση δεδομένων*, Εκδ. Νέων Τεχνολογιών, Αθήνα 1991.

Ρίτσος Γιάννης, *Ρωμιοσύνη*(5η έκδοση), Θεμέλιο, Αθήνα 1966.

Ροζάνης, Στέφανος, *Ο αδιανόητος θάνατος*, Ερατώ, Αθήνα 2002.

-//- , *Η ερμηνευτική ως πράξη και θεώρηση,* Ελληνικά Γράμματα, 1996.

-//- , *Δοκίμια κριτικής: ο μύθος & το πρίβλημα*, Εστία, Αθήνα 1976.

-//- , *Έξι κείμενα για τον ρατσισμό*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1998.

-//- , *Μέσα Επικοινωνίας*, παν. Σημ. Πάντειο παν/μιο, Αθήνα 2001.

Ρουμελιώτη Π., *Το Αύριο της Ευρώπης,* Εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1992.

Ρούνης Τάκης, *Έρευνα στην παράδοση και στη λαογραφία*, Τρίπολη 1994.

Σάθας Κ., *Έλληνες στρατιώτες εν τη Δύση και αναγέννησις της ελληνικής τακτικής,* Εκδ. Φιλόμυθος, Αθήνα 1993.

Σαρμάς Ι., *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου,* Σάκκουλας, Αθήνα 1998.

Σεφέρης Γιώργος, *Ποιήματα του Γ. Σεφέρη*,(3η έκδοση), Ίκαρος, Αθήνα 1962.

Σβώλου-Βλάχου, *Το Σύνταγμα της Ελλάδος*, τ. Α 1954.

Σκαλτσά Ματούλα, *Η χορηγία των Τεχνών: Μουσεία, Πινακοθήκες, Πολιτιστικά Ιδρύματα στη Μ. Βρετανία και την Ελλάδα,* ΟΜΕΠΟ, Αθήνα 1992.

Σκληρός Φ., *Τα σύγχρονα προβλήματα του Ελληνισμού*, Αθήνα 1970.

Σκοπετέα, Ε., *Το «πρότυπο βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Πολύτυπο, Αθήνα 1998.

Στεφάνου Κ., *Τα δικαιώματα του πολίτη στην κοινοτική έννομη τάξη,* Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσ. 1993.

Συλλογικό, *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας,* Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα 2001.

Σταυρίδη - Πατρικίου Ρένα, *Γλώσσα, εκπαίδευση, πολιτική*, Ολκός, Αθήνα 1999.

Σωτηρέλλης Γ., *Θρησκεία και εκπαίδευση*, Σάκκουλας, Αθήνα 1998.

Σωτηρίου Στέφανος, *Μειονότητες και αλυτρωτισμός*, Εκδ. Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1991.

Τάτση Ν. Χ.,(επιμ.), *Max Weber - ερμηνευτικά κείμενα, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1998.*

Τερλεξή Παντ., *Ο Καπιταλισμός στα όριά του,* Τόμ. 2ος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999.

Τζάρτζανος Α., *Η ζωντανή εθνική μας γλώσσα*, Κολλάρος, Αθήνα 1936.

Τζερμιάς Π., *Τούτη η γλώσσα είναι δική μας*, Σιδέρης, Αθήνα 2000.

Τζερμιάς Παύλος, *Η εικόνα της Ελλάδας σον ξένο κόσμο, από την εξιδανίκευση στην περιθωριοποίηση; Μια κριτική ανάλυση της κρίσης του ουμανισμού*, Σιδέρης, Αθήνα 2002.

Τζωρτζακάκης, Γ., Πολάκης, Γ., *Η Πληροφορική στην Εκπαίδευση: Προβληματισμοί από τη σκοπιά των εκπαιδευτικών*. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1999, τ. 109 σσ. 83-92.

Τμήμα Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε – Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα Μ.Μ.Ε*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.

Τοκατλίδου Β., *Εισαγωγή στη διδακτική των ζωντανών γλωσσών*, Οδυσσέας, Αθήνα 1986.

Τομπαΐδης, Δ., *Διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.

Τομπαΐδης, Δ., *Γλωσσολογία, Μελέτες και άρθρα για τη Γλώσσα*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1982.

Τομπαΐδης Δ., *Διδασκαλία Νεοελληνικής Γλώσσας: Γραμματική-σύνταξη-σημασιολογία-στοιχεία ιστορικής Γραμματικής*(3η έκδοση), Επικαιρότητα, Αθήνα 1989.

Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία μας Οργάνωση – λειτουργία – δυναμική*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1991.

Τσάτσου Ν., *Ελληνική πορεία*, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1978.

Τσολάκης Χρήστος, *Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική, τομ. Β΄, Θεωρία και πρακτική εφαρμογή*, Νησίδες, Αθήνα 1999.

Τσολάκης Χρήστος, *Έκφραση*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1989.

Τσολάκης Χρήστος, *Νεοελληνική Γραμματική της Ε΄και Στ΄Δημοτικού*(6η έκδοση), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1983.

Τσαρδάκης Α., *Ο άνθρωπος στα δίκτυα της Manipulation. Μια κοινωνικοψυχολογική μελέτη στην περιοχή έρευνας της επικοινωνίας και της συμπεριφοράς*, Σκαραβαίος, Αθήνα 1983.

Τσαούσης, Δ., *Ελληνισμός , Ελληνικότητα*, Εστία, Αθήνα 1983.

Τσιβάκου Ιωάννα, *Δράση και σύστημα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

Τσιρινλάνης Α., *Εμείς οι έλληνες, «Για μια ελληνική πορεία με επίγνωση»*, Εκδ. Συζήτησις, Αθήνα 1978.

Τσιριπανλής Ζαχαρίας, *Ελληνικές παροικίες και εκκλησίες στην περιοχή του Οτράντο,* Εκδ. Εταιρία ελληνοϊταλικής φιλίας και έρευνας, Πάτρα 1992.

Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Ελληνικές εκκλησίες και παροικίες*, Εταιρία Ελληνοϊταλικής Φιλίας & Έρευνας, Πάτρα 1992.

Τσιτσελίκης, Κ., *Γλώσσες, Αλφαβήτα και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1995.

Τσιτσελίκης, Κ., *Η Σύμβαση – πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Το Σύνταγμα , τεύχος 3, 1995.

Τσιτσιπής Λουκάς, *Εισαγωγή στην ανθρωπολογία της γλώσσας*, Gutenberg, Αθήνα 1995.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Ταξίδι στο λόγο και στην Ιστορία,* Πλέθρον, Αθήνα 1996.

Τσουκαλάς Κ., *Η εξουσία ως λαός και έθνος: περιπέτειες σημασιών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

ΥΠΕΣΔΔΑ, *Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις,* Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1995.

ΥΠΕΠΘ, *Αναλυτικά προγράμματα μαθημάτων του δημοτικού σχολείου*, ΟΕΒΔ, Αθήνα 1987.

Υπουργείο Πολιτισμού, *Ελληνική, μια πάντοτε σύγχρονη γλώσσα,* Εθνικό Τυπογραφείο Αθήνα 1992.

Φίλιας Β., *Όψεις διατήρησης και μεταβολής του κοινωνικού συστήματος*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1980.

Φιλιππάκη-Warburton. Ε., *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία*, Νεφέλη, Αθήνα 1992.

Φλουρής Γ., *Αυτοαντίληψη, Σχολική Επίδοση και επίδρασηΓονέων, Γρηγόρης,* Αθήνα 1989.

Φλουρής Γ., *Η αρχιτεκτονική της διδασκαλίας και η διδασκαλία της μάθησης, Γρηγόρης*, Αθήνα 1992.

Φραγκουδάκη Α., *Γλώσσα και Ιδεολογία,* Οδυσσέας, Αθήνα 1987.

Φραγκουδάκη Α., *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο,* Παπαζήσης, Αθήνα 1985.

Φράγκος Χ., *Ψυχοπαιδαγωγική,* Gutenberg, Αθήνα 1984.

Φωκάς Ν., *Επιχειρήματα για τη γλώσσα, για τη λογοτεχνία*, Εστία, Αθήνα 1982.

Χαλατσάς Γ., *Η νεοελληνική ράτσα,* Αθήνα 1985.

Χατζηαντωνίου Κ., *Εθνικισμός και ελληνικότητα*, Εκδ. Πελασγός, Αθήνα 1993.

Χατζιδάκις Γ. Ν., *Σύντομος Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας,* Σιδέρης, Αθήνα 1915.

Χατζιδάκις, Γ. Ν., *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά, τομ. 2,* Αθήνα 1905.

Χατζιδάκις, Γ. Ν., *Σύντομος Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα 1915.

Χατζιδάκις, Γ. Ν., *Περί της διαιρέσεως της Ιστορίας της ελληνικής γλώσσας σε διαφόρους περιόδους*, Επετηρίς Εταιρίας Βυζαντινών Σπουδών, 7, σσ. 227-230, Αθήνα 1930.

Χολέβας Κων/νος, *Για μια δυναμική εξωτερική πολιτική*, Εκδ. Financial Forum, Αθήνα 1994.

Χιώτης Γ., *Hellenism and world crisis*, Αθήνα 1994.

Χουβαρδάς Γιώργος , *Η συνταγματική προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου,* Αθήνα 1990.

Χρήστου Π., *Αι περιπέτειαι των Εθνικών ονομάτων των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη 1960.

Χριστίδης, Α.-Φ., *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*, Πόλις, Αθήνα 1999.

Χριστίδης, Α-Φ.,(επιμ.), *Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού επιμέλεια, Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην Ε.Ε,* Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 1999.

Χριστίδης, Α.-Φ., *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Αθήνα 2001.

Χριστίδης Α-Φ., (επιμ.), *Γλώσσα, Κοινωνία, Ιστορία, Η Ευρώπη του Νότου,* Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας-Υπουργείο Εθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα 2002.

Χριστίδης Α.Φ., Γλώσσες, ιδεολογία και εθνική ιδεολογία στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια, Κριτική, Αθήνα 1996.

Χριστόπουλος Δ., *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, ΚΕΜΟ – κριτική , Αθήνα 1999.

Χριστοφίδης Α., *Εισαγωγή στην προπαγάνδα*, Εκδ. Λήδρα, Αθήνα 1993.

B. ΞΕΝΗ

Adorno, Th., *Η τηλεόραση και η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας,* Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991.

Adamesteanu, D., *La Puglia dal Paleolitico al Tardoromano*, Electa, Milano 1979.

Atiya, A. S., *A History of Eastern Christianity*, Methuen, London 1968.

Aprile, R., - Collela, L., *Grecia Salentina*, Capone, Cavallino 1978.

Antinucci G. , *Per la storia del grecismo Salentino* , Lecce 1941.

Argyle Michael, *The Psycology of interpersonal behavour*, Ed. Penguin, England 1978.

Allen Mary, *Sponsoring the Arts*, New Business Strategies for the '90s, The economic Inteligence Unit, London 1990.

Allardt, E., *Implications of the Ethnic Revival in Modern Industrialized Society. A Comparative Study of the Linguistic Minorities in Western Europe*, il Mulino, Roma 1979.

Aar, E., *Gli studi storici in terra d' Otranto* , Archivio storico Italiano, IV serie, 1882.

Altusser, L., *Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*, Θεμέλιο, Αθήνα 1978.

Badie, Bertrand, *Κουλτούρα και πολιτική,* μτφρ. Στάθης Μπαλιάς, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1995.

Bartolini Stefano – Mair Peter, *Identity, competition and Electoral Availability,* Cambridge University Press, Cambridge 1990.

Balibar, E., Masses, *Classes, Ideas,* Routlege, N. York 1994.

Balibar Etienne, *Τα όρια της δημοκρατίας,* Εκδ. Πολίτης, Αθήνα 1993

Banks, O., *Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης,* Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987.

Banchoff Th., /M.P. Smith, *Legitimacy and the European Union*, the Contested Polity, London, Macmillan, 1999.

Basso Lelio, *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, Ηρόδοτος, Αθήνα 1987.

Blackledge D., Hunt B., *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης,* Έκφραση, Αθήνα 1995.

Barnard, Frederick M., *Herders Social and Political Thought*, Clarendon Press, Oxford 1965.

Baynes, Norman - H.St. L.B. Moss, *Byzantium: An Introduction to East Roman Civilisation,* Oxford University Press, Oxford 1969.

Baudrillard Jean, *Η έκσταση της επικοινωνίας*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991.

Bauman, Jygmunt, *Ο πολιτισμός ως πράξη*, μτφρ. Γιάννης Σκαρπέλος, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1992.

Beitz, C., *Political Theory and International Relations,* Princeton University Press, Princeton 1979.

Berlin, Isaiah, *Vico and Herder,* Hogarth Press, London 1976.

Breuilly, John, *Nationalism and the State,* Manchester University Press, Manchester 1982.

Bertrand, Badie, *Κουλτούρα και Πολιτική*, μτφρ. Μπάλιας Στάθης, Πατάκη, Αθήνα 1995.

Brass Paul, *Ethnicity and Nationalism,* Sage, London 1991.

Battisti C., *Appunti sulla storia e sulla diffusione dell ellenismo nell Italia meridionale*, Lecce 1927.

Bondriyar Jean, *Ρέκβιεμ για τα μέσα επικοινωνίας*, μτφ. Άρης μαραγκόπουλος, Ελεύθερος Τύπος, 2η έκδοση, Αθήνα 2000.

Borsari S., *Il monachesimo bisantino nell Sicilia e nell' Italia prenormanna,* Napoli 1958.

Browning R., *Η Ελληνική Γλώσσα, Μεσαιωνική και Νέα*, μτφρ. Σωτηρόπουλου Δ., Παπαδήμα, Αθήνα 1991.

Borsari, S., *Il monachesimo bizantino nella sicilia e nell' Italia meridionale prenormanne,* , Istituto Italiano per gli studi storici, Napoli 1953.

Berwick, R.C., *The grammatical basis of linguistic performance,* MIT Press, Cambridge 1984.

Birdsong, D., *Metalinguistic performance and interlinguistic competence,* Springer-Verlag, N. York 1989.

Bolinger, D., *Language: The loaded weapon,* Longman, N. York 1980.

Botha, R. P., *Challenging Chomsky,* Blackwell, Caimbridge 1989.

Bourdieu Pierre, *Η ταυτότητα και η αναπαράσταση*, (μτφρ. Ν. Παναγιωτόπουλος), Δελφίνι, Αθήνα 1994.

Bourdieu Pierre, *Language and Symbolic Power*, translate by Gino Raymond – Mathew Adamson, Polity Press, Cambridge 1999.

Bourdieu Pierre, *Sur la television suivi de l' emprise du journalisme* ,«Για την

τηλεόραση και την καθοριστική επίδραση της δημοσιογραφίας», Εκδόσεις Liber,Paris 1997.

Braudel Fernard, *Γραμματική των Πολιτισμών,* μτφρ. Άρης Αλεξάκης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 2001.

Brandreth, G., *The joy of lex*, Morrow, N. York 1980.

Burling, R., *Patterns of language: structure, variation, change,* Academic Press, N. York 1992.

Bradford Ernle, *Μεσόγειος, το πορτραίτο μιας θάλασσας*, Εκδ. Μέλισσα, Θεσσ. 1993.

Browning, Robert, *Η ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα,* Μτφρ. Δημ. Σωτηρόπουλος, Παπαδήμας, Αθήνα 1972.

Blood, W., *Personal Identy, national identity and international relations*,Cabridge University Press, Cambridge 1990.

Casati F., *La chiesa Greca in Italia,* Ed . Bari 1969 .

Caplan, D., *Language: Structure, processing, and disorders*, MIT Press, Cambridge 1992.

Cavalli-Sfortza, L.L. - Feldman, M.W., *Cultural transmission and evolution: A quantitative approach,* Princeton University Press, Prinston 1981.

Caseneuve Jean, *Sociologia de la t.v*, Criticque ix, Paris 1998.

Cassoni M. , *Hellas Otrantina*, Lecce 1937.

Cassoni M., *Il tramonto del rito Greco in Terra d' Otranto,* Lecce 1934.

Cassoni M., *Vocabolario Grico – Italiano*, Argo, Lecce 1999.

Castells M., *The Rise of the Network Society*, Oxford, Blackwell, 2000.

Cazzato M., *Melpignano, Indagine su un centro minore*, Ed. Congedo, Galatina 1986.

Cazeneuve Jean, *Ο άνθρωπος – τηλεθεατής*, Πύλη, Αθήνα 1979.

Cazeneuve Jean, *Recquiem pour les media*, Plasma, Paris 1998.

Cezzi F., *Otranto dai Bizantini ai Normanni*, Ed. Matino, Bari 1978.

Chirizzi G., *Martignano dei Greci dagli Angioini ai Borboni,* Ed. Congedo, Galatina 1988.

Cilento, Nicola, *I Greci nella chronachistica longobarda e normanna, in il passaggio dal dominio bizantino alloa stato normanno nell' Italia meridionale,* Mottola, Taranto 1977.

Cobarrubias, J., & Fishman, *Progress in Language Planning*, ed. Mouton, N. York 1983.

Correra L., *Per la storia del grecismo in Terra d' Otranto*, Lecce 1910.

Coco, P., *Collectoria Terrae Idronti 1325. Con appunti storici e documenti sulle Diocesi e monasteri del Salento*, Pappacena, Taranto 1926.

Coffin, T.E., *Televisions impact on society,* American Psichologist, 10, 1965.

Colafemmina, C., *L' itinerario pugliese di Benaimino da tudela*, Tip. del Sud, Bari 1975.

Cole Mike, *Διδάσκοντας και μαθαίνοντας για τον ρατσισμό*, στο *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*(επιμ) Ζώνιου Αθηνά – Χαραμής Παύλος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

Chantraine Pierre, *Ιστορική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας,* Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.

Cambell Jojeph, *Μύθοι και παραδόσεις: Μια βαθύτερη προσέγγιση*, Εκδ. Ιάμβλιχος, Αθήνα 1990.

Constantini A., - Manni L., - Cazzato M., *Martano, dal medioevo all' eta contemporanea,* Congedo, Galatina 1995.

Cotardo A., - Nucita A., *Dieci anni dopo, Lingua, cultura e folklore nella Grecia Salentina,* Colazzo, Corigliano 1985.

Aprile, G., *Calimera e i suoi traudia*, Salentina, Galatina 1972.

Cotardo, Angelo, *Glossa Grica*, La sorgente, Castrignano dei Greci 1975.

Cohen L., - Manion L., *Research methods in education*, Croom Helm, London 1985.

Chief Sealth, *Αιώνιες αξίες ενάντια στη σύγχρονη παρακμή*, Εκδ. Πεμπτουσία, Αθήνα 1992.

Chomsky, N., *Language and mind,* Harcourt Brace Jovanovich, N. York 1972.

Chomsky, N., *Rules and representations*, Columbia University Press, N. York 1980.

Chomsky, N., *Barriers,* MIT Press, Cambridge 1986.

Chomsky N., *Τα Μ.Μ.Ε ως όργανο κοινωνικού ελέγχου και επιβολής,* Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1996.

Chomsky, N., *Παλιές και νέες Τάξεις Πραγμάτων*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996.

Chomsky, N., *Η αρχιτεκτονική της γλώσσας*, Καστανιώτη, Αθήνα 2003.

Chomsky, N., *Εκπαίδευση χωρίς ελευθερία και κρίση*, Καστανιώτη, Αθήνα 2002.

Chomsky Noam, *What Uncle Sam Really Wants*, Odonian Press, California 1992.

Comrie, B., *The world's major languages,* Oxford university Press, N. York 1990.

Callistel, C.R., *The organization of learning*, MIT Press, Cambridge 1990.

Coluccia, Salvatore, *Prezenze bizantine nel Salento,* Stefanelli, Gallipoli 1982.

Coulmas F., *A language policy for the European Community*, Berlin: de Gruyter, 1991.

Connor Walker, *Ethnonationalism: the Quest of Understanding,* Princeton University Press, Princeton 1994.

Cononis, *Narrationes*, F. Jucob,Fragm,Gr. Hist., Βερολίνο 1923.

Dawkins, R., *Ο τυφλός ωρολογοποιός*, Κάτοπτρο, Αθήνα 1994.

Davis, R.H.C., *The Normans and their Myth*, Thames & Hudson, London 1976.

De Giorgi C., *Cronologia dell arte in Terra d' Otranto*, Lecce 1885.

Dertouzos, M., *What will be in the new century?*, Harper Edge, S. Francisco 1997.

D' Andria F., *Cavallino: Ceramica e elementi architettonici arcaici,* Ed. Congedo, Galatina 1979.

D' Andria, Francesco, *Cavallino,Leuca,*Congedo,Galatina 1979.

De Giorgi C., *Cronologia dell arte in Terra d Otranto*, Lecce 1885.

De Simone L. G., *Gli studi storici in Terra d Otranto*, Ed. Galileiana, Firenze 1988.

Derrida Jacques, *Η τελευταία λέξη του ρατσισμού*, Εκδ. Άγρα, Αθήνα 1992.

D' Elia, Mario, *Ricerche sui dialetti salentini*, Olschki, Firenze 1957.

De Marco, Mario, *Calimera nella Grecia salentina*, Capone, Cavallino 1982.

De Saussure F., *Cours de Linguistique generale*, Payot, Paris 1916.Ελληνική μτφ-Σχόλια Φ.Δ Αποστολόπουλος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.

Debord Guy, *Σκέψεις πάνω στην κοινωνία του θεάματος*, Εκδ. Ελεύθερος, Αθήνα 1988.

Debray Regis, *Η επιστήμη της επικοινωνίας- Ιδέες γενικής μεσολογίας, Cours de mediologie general,* μτφρ. Κλεοπάτρα Ουγουρλόγλου, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1997.

De Palma, C., *La Magna Grecia,* Roma 1980.

Debray Regis, *Media Manifestos: on the technological transmission of cultural forms*, translated by Erich Rath, Verso, London 1996.

Devoto, G., *Due millenni di storia linguistica italo-greca*, in atti del primo Convegno di studi sulla Magna Grecia, Napoli 1962.

Domenicano Tondi, *Glossa: La lingua greca del Salento*, Ed. Lecce 1935.

Dodds, E. R., *Εθνικοί και Χριστιανοί σε μια εποχή αγωνίας, Από τον Μάρκο Αυρήλιο ως τον Μ. Κωνσταντίνο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995.

Delvoye Charles, *Βυζαντινή Τέχνη*, Παπαδήμα, Αθήνα 1977.

Diehl Charles, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1980.

Di Puglia, Gulielmo, *Le geste de Robert Guiscard*, ed. Mathieu, Palermo 1961.

Dyer G., *Η διαφήμιση ως επικοινωνία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1987.

Eco Umberto, *Πολιτιστικά Κοιτάσματα*, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσ. 1992.

Evans – Pritchard & Edward Evan, *Κοινωνική Ανθρωπολογία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991.

Edwards, John, *Language, Society and Identity*, Blackwell, Oxford 1985.

Elias Norbert, *Εξέλιξη του Πολιτισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1993.

Elias Norbert, *Η διαδικασία του πολιτισμού*, (μτφρ. Θ. Λουπασάκης), Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1996.

Epstein A.L., *Ethnos and Identity*, Tavistock, London 1978.

Enzensberger M.H., *Πολιτική και Πολιτισμός*, Scripta, Αθήνα 1999.

Eustathii, *commentarii in Dionysioym Periegeten*, C. Muller,Geogr. Gr. Minores ii, Paris 1861.

EUROSTAT Working Papers, *Living conditions and inequalities in the Europian Union*, Brussels –Europian Comission, 1997.

EUROSTAT Working Papers, *Yearbook 1987-1997*, Brussels –Europian Comission.

EUROSTAT Working Papers, *Living conditions and inequalities in the Europian Union*, Brussels –Europian Comission, 2001.

EUROSTAT, *Statistics in Focus Population and Social Conditions*, vol. 2-3.

EUROPEAN UNION, Regional Developments Studies, *The E.U Compendium of spatial planning systems and policies*, European Policy 2000, E.U, Brussels 2000.

EUROPEAN UNION, *Η έκτη περιοδική έκθεση για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 1989, βλ. ηλεκτρ. διεύθυνση: www. europa.eu.int και www. inforegio.cec.eu.int

Fant, Paola, *La tutela delle minoranze ethniche nell' ordinamento giuridico italiano*, La sorgente, Castrignano dei Greci 1978.

Falkenhausen Von, Vera.,*La dominazione bizantina nell' Italia meridionale*, Latrice, Bari 1978.

Fend Helmut, *Κοινωνική ένταξη και εκπαίδευση: Μια εισαγωγή στην έρευνα της κοινωνικής ένταξης,* Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1989.

Feyerabend Paul, *Πέρα από τον Λόγο,* μτφρ. Πάρις Μπουρλάνης, Εκκρεμές, Αθήνα 2001.

Ferro Marc, *Η Ιστορία υπό επιτήρηση. Επιστήμη και συνείδηση της Ιστορίας*, μτφρ. Τομανάς Βασίλης, Νησίδες, Σκόπελος 1999.

Ferro Marc,*Colonization: a global history*, Routlege, London 1997.

Ferro Marc, *Κοινωνίες άρρωστες από πρόοδο,* μτφρ. Ψυχούδη Ελένη, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1999.

Festugiere Andre Jean, *Ο Επίκουρος και οι Θεοί του,* μτφρ. Ροζίνα Μπέρκνερ, Θύραθεν, Θεσς/κη 1999.

Festugiere Andre Jean, *Historia Monachorum*, Societe des Bollundistes, Bruxells 1971.

Fodor, J.A., *The modularity of mind*, MIT Press, Cambridge 1983.

Fiske John, *Εισαγωγή στην Επικοινωνία,* Εκδ. Επικοινωνία και Κουλτούρα, Αθήνα 1992.

Fichte Johan, *Ο προορισμός του ανθρώπου*, μτφ. Γρ. Λιόνη, Αναγνωσσίδης, Αθήνα 1997.

Freud S., *Essais de psycanalyse,* Paris 1965.

Fishman, A., *Language, Ethnicity and Intergroup Relations,* Academic Press, London 1977.

Furdson, E., *The European Defence Community: a History,* Macmillan, London 1980.

Gabrieli G., *Matteriali lessicali e focloristici greco- otrantini,* Ed. Garroni, Roma 1968.

Gabrielli G., *La grecita linguistica delle colonie italogreche dell Italia meridionale,* Roma 1925.

Gelner Ernest, *Nations and nationalism,* Blackwell. London 1983.

Gianfreda G., *Il monachesimo Italo-greco in Otranto*, Ed. Salentina, Galatina 1977.

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford 1983.

Gross, David, *Τα ερείπια του παρελθόντος: παράδοση και κριτική της νεωτερικότητας,* Πατάκης, Αθήνα 2002.

Gianfreda, G., *Il Monachesimo Italo-Greco in Otranto,* Del Grifo, Lecce 1994.

Giddens, Antony, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, Κριτική, Αθήνα 2000.

-//- *,Πέραν της αριστεράς και της δεξιάς*, Πόλις, Αθήνα 2000.

-//- *,Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.

Giddens, Antony, *Beyond Left and Right,* Polity Press, London 1994.

Giddens, A., *Modernity and Self-Identity, Self and society in the Late Modernity Age*, Polity Press, Cabridge 1991.

Gigante M., *Poeti Bizantini in Terra d Otranto*, Napoli 1979.

Giunta, Fr., *Bizantini e il bizantinismo nella Sicilia normana*, Palermo 1950.

Guillou, A., *Citta e campagna nell' Italia meridionale bizntina*, Congedo, Galatina 1976.

Glazer, N. – Moynihan, D.P., *Ethnicity: Theory and experience,* Harvard University Press, Harvard 1975.

Goetz J.P., - Lecompte M.D., *Ethnography and Qualitiative Design in Educational Research,* Academic Press Inc, New York & London 1984.

Gombrich Ernest – Hans, *Ιστορία της τέχνης*, Εκδ. Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα 1994.

Gordin, D., Gomez, L., Pea, R., Fishman, B. (1996). *Using the World Wide Web to Build Learning Communities in K-12.* Journal of Computer-Mediated Communication. Το κείμενο του διατίθεται και σε ηλεκτρονική μορφή στη διεύθυνση: http://jcmc.huji.ac.il/vol2/issue3/gordin.html.

Greenfield, P.M., *Μέσα Ενημέρωσης και παιδί*, μτφρ. Σταυροπούλου Σοφία, Κουτσουμπός, Αθήνα 1988.

Girgenhonsohn, D., *Dall' episcopate Greco all' episcopate latino nell' Italia meridionale,* vol.1, Padova 1973.

Guzzo, P.G., *Le citta scomparse della Magna Grecia*, Roma 1982.

Greco, E., *Archeologia della Magna Grecia*, Bari 1992.

Greco A., *Vocabolario Grico-Italiano, Italiano-Grico*, Castrignano dei Greci 1998.

Greenfield, P.M., *ΜΜΕ και το παιδί, οι επιπτώσεις της τηλεόρασης, των βιντεοπαιγνιδιών και των κομπιούτερ,* μτφρ. Σ. Σταυριανοπούλου, Κουτσουμπός Α.Ε, Αθήνα 1998.

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford 1983.

Ghadwick, J.,*The prehistory of the Greek Language*, Cambridge 1963.

Grisoli, A., *Impresi multinazionali e integrazione europea, Cedam,* Padova 1978.

Grosjean, F., *Life with two languages; an introduction to bilingualism,* Harvard University Press, Cambridge 1982.

Gumperz J.J., *Language and social identity*, Cambridge University Press, N. York 1982.

Hamelink G., *Η πολιτιστική αυτονομία στις παγκόσμιες επικοινωνίες,* Κάλβος, Αθήνα 1988.

Hammar T., *Democracy and the Nation State*, Ed. Avebury, Aldershot 1990.

Hammersley M., - Atkison P., *The Ethnography: Principles in Practice,* Tavistock Publications, London 1983.

Harris, R.A., *The linguistics wars*, Oxford University Press, N. York 1993.

Harrison, Jane - Ellen, *Αρχαίες ελληνικές γιορτές* , εκδ. Ιάμβλιχος, Αθήνα 1996.

Hagege Claude, *Η πνοή της γλώσσας, Δρόμοι και πεπρωμένα των γλωσσών και διαλέκτων της Ευρώπης*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2001.

Hegel G. W. F., *Η φιλοσοφία του πνεύματος*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1993.

Heidegger, M., *Είναι και χρόνος,* μτφρ. Γ., Τζαβάρα, Δωδώνη, Αθήνα 1978.

Herder Johan Gottfried von(1744-1803), *Religion and theology, Zar philosophie und geschichte: Sammitliche Werke*, Tubingen, Stutgardt 1969.

Hobsbawm, E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-91*,μτφρ. Δ. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

Hobsbawm, E., *Έθνη και εθνικισμός από το 1870 μέχρι και σήμερα*, μτφρ. Χρυσ. Νάντρις, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.

Hoffman Otto, *Ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*, Εκδ. Κυριακίδης, Θεσσ. 1994.

Horckhaimmer M., Adorno T., *Η διαλεκτική του Διαφωτισμού*, Μτφρ. από τα γερμανικά Ζ. Σαρίκας, Ύψιλον, Αθήνα 1986.

Hock. H.H. & Joseph, *Language history, language change and language relationship,* Mouton de Gruyter, Berlin & N. York 1996.

Habermas Juergen, *Αγώνες αναγνώρισης στο δημοκρατικό κράτος δικαίου*, N. Σύνορα, Αθήνα 1994.

Habermas J., *Communication and the evolution of society*, Heinemann, London 1979.

Humbolt Alexander Von(1769-1859), *Cosmos: Essai d' une description physique du monde*, Gide et J. Baudry, Paris 1855.

Huntington Samuel, *The clash of civilizations and the Remarking of the world order*, Simon & Schuster, N. York 1996.

Jameson, F., *The cultural turn*, Verso, N. York 1998.

Karatzas S. C., *L' origine des dialects neo-grecs de Italie meridionale,* Ed. Les Belles Lettres, Paris 1958 .

Kaibel, G., *Athenaei Naucratitae Dipnosofistae*, Λειψία 1869.

Kallenberg, H., *Ηροδότου Ιστορία*, Λειψία 1887, βιβλίο 7.

Kedourie, E., *Nationalism,* Blackwell, Oxford 1960.

Kraus K. – Adorno Th., *Η κουλτούρα των Μέσων,* Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994.

Kristeva Julia, *Έθνη χωρίς εθνικισμό*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1997.

Kristeva Julia,*Language the Unknow: an inititation into linguistics*, translated by Anne Menhe, Columbia University Press, New York 1989.

Lakoff, R., *Talking Power; The politics of language in our lives*, Basic Books, N. York 1990.

La Sorsa, Saverio, *L' antica civilta greca nella vita del popolo italiano specialmente meridionale,* De Dominicis, Bari 1915.

Leach Edmund, *Πολιτισμός και επικοινωνία*, Εκδ. Καστανιώτης , Αθήνα 1993.

Levi – Strauss , Claude, *Φυλή και Ιστορία*, Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1992.

Levi – Strauss, Claude, *Lidentite'*, PUF, Paris, 1983.

Levi – Strauss, Claude, *The way of the masks,* Jonathan Cape, London 1983.

Lelio Basso, *Ο Πολιτιστικός Ιμπεριαλισμός,* Προλ. Ανδρεάδης Γιάγκος, Ηρόδοτος, Αθήνα 1987.

Llobera, J., *The Development of Nationalism in Western Europe*, London , Macmillan,1993.

Luhmann, N., *Statto di diritto e sistema sociale*, Guida, Napoli 1978.

Luhmann, N., *Θεωρία Κοινωνικών Συστημάτων,* εισ. - επιμ., Αντώνης Μακρυδημήτρης - Π. Καρκατσούλης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 1995.

Macridge P., *Η νεοελληνική γλώσσα*, μτφρ. Πετρόπουλος Κ.Ν., Πατάκη, Αθήνα 1987.

Mazzarioli G., – Pignatti T., *Storia dell' arte Italiana*, Ed. Bari 1969.

Manfredi, Valerio, *Οι Έλληνες της Δύσης*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996.

Marx Carl, *Το κεφάλαιο*, τομ. I-II, Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1978.

Marx Carl – Hengels F., *Κείμενα για τη λογοτεχνία και την τέχνη,* Εξάντας, Αθήνα 1975.

Marx Carl- Hengels F., *Η γερμανική ιδεολογία*, Gutenberg 1979.

M. Annaei Lucani,*Commenta Bernesia*,H .Usener, Λειψία 1869.

Maicas i Pares Manuel, στο *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα ΜΜΕ*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998.

Maffi, L., *Language, Knowledge and the environment: Threats to the world's Biocultural Diversity*, ed. Terralingua, London 1996.

Mey J.L., *Οι φωνές της κοινωνίας*. Στο: *"ισχυρές" και "ασθενείς" γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Θεσσαλονίκη, Κ.Ε.Γ. 1999.

Micali G., *Storia degli antichi popoli Italiani*, ed. Guerra, Lecce 1971.

Migne, Jacques Paul, *Ελληνική Πατρολογία,* μτφ. Ιωαν. Διώτης, Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα 1987

Mikkeli H., *Europe as an Idea and Identity*, London, Macmillan, 1998.

McDonald Maryon, *We are not French, Language, Culture, Identity in Brittany,* Routlege, London 1989.

Mc Luhan M., *Media. Οι προεκτάσεις του ανθρώπου*, Κάλβος, Αθήνα 1996.

McQuail Denis, *Εισαγωγή στη θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας*, μτφρ. Στέλιος Παπαθανασόπουλος, Καστανιώτη, Αθήνα 1997.

Modgil S., - Verma G., - Mallik K.,- Modgil C., *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση: η ατελείωτη συζήτηση,* στο *Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*(επιμ. Ζώνιου Αθηνά-Χαραμής Παύλος), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

Morosi G., *Studi sui dialetti greci della terra d' Otranto*, Lecce 1870 .

Montinaro P., *Μοιρολόγια και τραγούδια αγάπης από το αρχαίο Σαλέντο,* Bompiani, Milano 1994.

Morgan G., *Οι όψεις της οργάνωσης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

Mander J., *Four Arguments for the Elimination of Television*, Morrow Quil, N. York 1978.

Martin – Barbero J., *Communication, Culture and Hegemony*, Sage, London 1993.

Mazzotta O., *Monaci e libri greci nel Salento medievale, Ed. Minima,* Novoli 1989 .

Marcuse H., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1979.

Manfredi, Valerio, *Οι έλληνες της Δύσης,* Μτφρ. Λάππα Βανέσσα, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996.

Medea, A., Gli afreschi delle cripte eremitiche pugliesi, Roma 1939.

Montinaro Br., *Του έρωτα και του θανάτου. Ελληνόφωνα τραγούδια και μοιρολόγια από το Σαλέντο της Κάτω Ιταλίας*, μτφρ. Σωτήρης Τριβιζάς, Καστανιώτης 2001.

Mc Quail Denis, *Μοντέλα επικοινωνίας: Για την μελέτη των μέσων μαζικής ενημέρωσης*, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1993.

Nucita, Ada, *Viaggio nella memoria popolare,* Adda, Bari 1984.

Napoli, M., *Civilta della Magna Grecia*, Roma 1985.

Noel, E., *Τα γρανάζια της Ευρώπης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1979.

Nietche F., *Η γέννηση της τραγωδίας*, μτφ. Κ. Μερανάϊος, Οδυσσέας, Αθήνα 1982.

Parlangeli O., *Quando I grichi sono giunti nel Salento*, Cressati, Lecce 1951 .

Parlangeli, Oronzo, *Storia linguistica e storia politica dell' Italia meridionale,* Firenze 1960.

Parlangeli, Oronzo., *Sui dialetti romanzi e romaici del Salento*, Ist. Lombardo Di Scienze e Lettere, 1953.

Parlangeli, O., *Il monastero di S. Nicola di Casole centro di cultura bizantina in terra d' Otranto*, in Bollettino della Badia di Grottaferrata, vol. v, 1951.

Parke, R.D., Slaby, R.G.,*The development of aggression,* Mussen, N. York 1983.

Pisani, V., Manuale storico della Lingua Greca, Firenze 1947.

Palumbo G., *Un popolo greco in Puglia*, Lecce 1910.

Palumbo, G., *Medioevo meridionale. Fonti e letteratura storica dalle invasioni alla fine del periodo Aragonese,* Roma 1978.

Parlangeli, Oronzo, *Antroponomastica greca del Salento, in «Troisieme Congres International de toponymie et d' anthroponymie», vol. iii,* Actes e Memoires. Louvain 1951.

Parke H. W., *Ελληνικά Μαντεία,* μτφρ. Ανδρέας Βοσκός, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1979

Paone, M., - Sicuro, S., *La Grecia Salentina,* Galatina 1983.

Preston P.W., *Political/Cultural Identity,* Sage, London 1997.

Prieto L., *Μηνύματα και σήματα,* Νεφέλη, Αθήνα 1986.

Primaldo F., Coco, *Vestigi sul grecismo in Terra d' Otranto, Roma e l' Oriente,* Roma *1916.*

Proust Marcel, *Από τη μεριά του Σουάν,*μτφρ. Παύλος Ζάννας, Ηριδανός, Αθήνα 1988.

Pistoi, Paolo, *Nazionalita, classe e mobilitazione* sociale, Angeli, Milano 1975.

Pistoi, Paolo, *Una communita sotto controllo,* Angeli, Milano 1981.

Pistoi, Paolo, *Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση*, μτφρ. Κατσουρός Κ., Λεβιάθαν, Αθήνα 1981.

Pizzorno, A., *Scambio politico e identita colletive nel movimenti di classe,* Etas, Milano 1977.

Pinker, Steven, *Το γλωσσικό ένστικτο*, Κάτοπτρο, Μτφρ. Μούμα Ε., Αθήνα 2000.

Prontera, F., *Geografia e Geografi nel Mondo antico,* Bari 1983.

Poso, Fr., *Il Salento normanno*, Galatina 1984.

Postic M., *Η μορφωτική σχέση,* Gutenberg, Αθήνα 1994.

Postman Neil, *Amusing Ourselves to Death; Public discourse in the Age of Show Business*, Penguin, N. York 1985.

Postman Neil, *Amusing Ourselves to Death; Public discourse in the Age of Show Business*, Penguin, N. York 1985.

Popper Karl - John Condry, *«Τηλεόραση. Κίνδυνος για τη Δημοκρατία»,* μετάφραση Άγγελου Φιλιππάτου, «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 2001.

Puchner Walter, *Βυζαντινά θέματα της ελληνικής λαογραφίας*, Εκδ. Ελληνική Λαογραφική Εταιρία, Αθήνα 1994.

Pugliese- Garratelli, G., *Magna Grecia,* Milano 1988.

Petrovic Gajo – Hofmann Werner – Adorno Theodor, *Αλλοτρίωση,* Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1973.

Poso, Cosimo, *Il Salento normanno. Territorio, istituzioni, societa.,* Galatina 1988.

Phillipson, R., *Linguistic imperialism*, Oxford University Press, Oxford 1992.

Purdieu P., *Διάκριση,* Πατάκης, Αθήνα

Ralston S. John, *Πολιτισμός χωρίς συνείδηση*, μτφρ. Ευηνέλλα Αλεξοπούλου, Ροές, Αθήνα 2001.

Robins, R.H. & E.M Uhlenbeck, *Endagered Languages*, ed. Berg, Oxford 1991.

Ridway, David, *Η αυγή της Μεγάλης Ελλάδας,* μτφ. Φοίβος Αρβανίτης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992.

Rohlfs Gehard, *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Ed. Congedo, Galatina 1974.

Rohlfs Gehard, *Nuovi scavi linguistici nella Magna Grecia*, Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici, Palermo 1972.

Rohlfs, G., *Dizionario storico dei cognomi Salentini,* Congedo, Galatina 1982.

Rohlfs, G., *La persistenza della Grecita nell' Italia Meridionale*, Sansoni, Firenze 1972.

Rohlfs G., *Vocabolario dei Dialetti Salentini*, Congedo, Galatina 1976.

Rohlfs G., *Calabria e Salento. Saggi di Storia Linguistica. Studi e ricerche,* Longo, Ravenna 1980.

Rohlfs Gerhard, *Griechische sprachproben ans suditalien*, A. M. Hakkert, Amsterdam 1966.

Rex John, *Ethnic Minorities in the Modern Nation State*, MacMillan, London 1996.

Romagnoli Ettore, *Το ελληνικόν θέατρον εν Ιταλία,* Αθήνα 1933.

Rosental Eduard, *Αναζητώντας ιδανικά*, Εκδ. σύγχρονη εποχή, Αθήνα 1992.

Rolland Romain, *Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος και η εποχή του μίσους,* Εκδ. Ευθύνη, Αθήνα 1989.

Rolland Martin – Metzger Henri, *Η θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων*, μτφρ. Μίνα Καρδαμίτσα, Καρδαμίτσα Αθήνα 1979.

Romaine S., *language in society. An introduction to sociolinguistics,* Oxford Univrsity Press, Oxford 1994.

Romilly de Jacquelline, *Ο Θησαυρός των λησμονημένων γνώσεων*, «Αστυ», μτφρ. Μπάμπης Αθανασίου - Κατερίνας Μηλιαρέση και επιμέλεια Θεώνης Παγκάλου – Ζερβού, Αθήνα 2000.

Rossi Taibbi- Garacusi G., *Testineogreci di Calabria*, Palermo 1959.

Rosario Jurlano,*Gli Slavi a Brindisi fino al XVIII secolo,* Wresbaden 1966.

Rositi, F., *Eccedenza culturale e controllo sociale*, De Donato, Bari 1982.

Rotry, R., *Philosophy and the mirror of nature*, Basil Blackwell, Oxford 1995.

Rounge, C., *Εισαγωγή στο δίκαιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,* Σάκκουλας, Αθήνα 1978.

Rynciman James – Cochran Stevenson, *Βυζαντινός Πολιτισμός,* Εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1990.

Regiς Debray, *Η επιστήμη της επικοινωνίας,* Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1997.

Sanassi, A., *Antiche vie del Salento, in Studi di Storia Pugliese in onore di N. Vacca,* Congedo, Galatina 1971.

Sanuto, *la spedizione di Carlo III in Italia*, Venezia 1883.

Salvi, Sergio, *Le lingue tagliate*, Rizzoli, Milano 1975.

Said E., *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, Νεφέλη, Αθήνα

Servier Jean, *Η εθνολογία*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.

Searle, G., *The philosophy of language*, Oxford university Press, N. York 1971.

Susini G., *Fonti per la storia greca e romana del Salento*, Ed. Cappelli, Bologna 1962.

Stomeo, Paolo, *Racconti greci inediti di Sternatia*, la nuova Ellade, Matino 1980.

Stomeo, Paolo, *Cognomi greci e civilta bizantina nel Salento, vol. i, ii*, Salentina, Galatina 1985.

Stomeo Paolo, *Vito Domenico Palumbo e la Grecia Salentina*, Ed. Salentina, Galatina 1986

Stomeo Paolo, *Vito Domenico Palumbo-Neoellinista grecosalentino,* Pajano editore, Galatina 1957.

Smith A. , *National Identity,* Ed. Penguin , London 1991.

Smith, Antony, *Εθνική ταυτότητα,* μετ. Εύη Πέππα, Οδυσσέας, Αθήνα 2001.

Silverman O., *Qualitative Methology and Sociology: descripting the social world,* Gower, Aldershot 1985.

Saussure de, F., *Corso di linguistica generale,* Laterza, Bari 1967.

Sathiamurthy, T., *Nationalism in the Contemporary World,* Frances Piter, London 1983.

Smith, A.D., *The Ethnic Revival in the Modern World*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.

Spano, B., *La grecita bizantina e i suoi riflessi geografici nell' Italia meridionale e insulare,* Goliardica, Pisa 1975.

Sigmund Freud, *Ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του Εγώ,* εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1994.

Setton Kenneth, *Το βυζαντινό υπόβαθρο της Ιταλικής Αναγέννησης,* εκδ. Λουρίδειο ίδρυμα, Αθήνα 1989.

Saussure, de F., *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας,* μτφρ. Φ. Δ. Αποστολόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα 1979.

Skutnabb-Kangas T., - PhillipsonR., *Mother tongue: The theoretical and sociolitical construction of an concept*, in *Status and Function of Language and Language Varieties*, επιμ. Ammon U., Mouton de Gruyter, Berlin 1989.

Taccone N. , *Il grecismo nel Salento* , Ed. Cicolella , Bari 1963

Tanzi, F., *L' Archivio di stato di Lecce- Note e Documenti*, Tip. Giurdignano, Lecce 1902.

Taylor, P., *Interdependence and autonomy in the European Communities*, Jcms, London 1980.

Toma, Giuseppe, *Reviviscenze classiche nella Grecia salentina, i rami bendati dei supplicanti dell' Edipo Re,* La sorgente, Castrignano dei Greci 1980.

Tommasi S., *Katalisti o Kosmo,* Ghetonia, Calimera 1996.

Toynbee A., *Οι Έλληνες και η κληρονομιά τους*, μτφρ. Γιαννουδάκης Ν., Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.

Thomson John, *Ideology and Modern Culture*, Policy Press, Cambridge 1990.

Tondi D., *Glossa: La lingua Greca del Salento*, Cressati, Bari 1935.

Thomson George, *Η ελληνική Γλώσσα*: Αρχαία και νέα, Κέδρος, Αθήνα 1990.

Thompson John, *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Παπαζήση, Αθήνα 1998.

Tivey, Leonard, *The Nation-State*, Martin Robertson, Oxford 1980.

Truchot, Claude, Problematique du pluralisme linguistique en Europe, Istitut Francais d' Athenes, Athenes 1996.

Tajfel Henri – Forgas Jojeph, *Κοινωνική κατηγοριοποίηση: γνώσεις, αξίες και ομάδες, στο Στ. Παπαστάμου(επ.), Σύγχρονες τάσεις στην κοινωνική ψυχολογία: διομαδικές σχέσεις,* Οδυσσέας, Αθήνα 1990.

Vendola, D., *Documenti tratti dai registri Vaticani, I (da Innocenzo III a Nicola IV),* Vecchi e C., Trani 1963.

Van Evera, Stephen, *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης,* Ποιότητα, Αθήνα 2000.

Walbank F. W., *Ο ελληνιστικός κόσμος,* Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993.

Wallerstein, I., *Items,* Journal of the Social SciencesResearch Council, Vol. 50, Number 1.

Wallerstein. I., *Ούτε πατριωτισμός ούτε κοσμοπολιτισμός*, στο *M.C. Nussbaum. Υπέρ Πατρίδος: πατριωτισμός ή κοσμοπολιτισμός*, μτφρ. Α. Τσότσορου - Ε. Μυστάκα, Scripta, Αθήνα 1999.

Weaver Clibert, *Εποπτικά μέσα διδασκαλίας: κατασκευή και χρησιμοποίησις*, μτφ. Δ. Βακατάση, Αθήνα 1992.

Weber Max, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, Gutenberg, Αθήνα 1984.

Weiderfeld, W., *European Culture: The future Assets of the Continent*, Bertelsmann Foundation, London 1991.

Woolf, Stuart, *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

Weber Max, *Κοινωνιολογία του κράτους*, Κένταυρος, Αθήνα 1996.

Werner Jaeger, *Paideia, The ideals of Greek Culture,* μτφρ. Gilbert Highet, Oxford University Press, N. York 1943.

Werner Jaeger, *Παιδεία: Η μόρφωσις του Έλληνος ανθρώπου*, μτφρ. Γεώργιος Βέρροιος, Παιδεία, Αθήνα 1968.

Woodhouse, C. M., *Modern Greece, A Short History,* Faber & Faber, London 1984.

Whithead L., *Securing democracy,* Ed. Routlege, London 1990.

Wittgenstein Ludwing, *Γλώσσα, μαγεία, τελετουργία,* μτφρ. Κωστής Κωβαίος, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.

Wight, Martin, *Διεθνής Θεωρία*, Επιμ. – Εισαγ. Σημείωμα, Παναγιώτης Ήφαιστος, *Ποιότητα*, Αθήνα 1998.

Williams, R., *Television: Technology and Cultural Form*, Routlege, London 1990.

Zizek, S., *Mapping Ideology*, Verso, N. York 1994.

Veviorka M., *Une societe fragmentee, la multiculturalism en debat*, ed. La Decouverte, Paris 1996.

Vygotshii Lev. Semenovitch, *Νους στην κοινωνία: η ανάπτυξη των ανωτέρω ψυχολογικών διαδικασιών*, μτφρ. Άννα Μπίμπου & Στέλλα Βοσνιάδου, Gutenberg, Αθήνα 1997.

UNESCO, *Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος*, Εκδ. Μπεργαδή, Αθήνα 1970.

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Τηλ. 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
002000069727